HADİS ANSİKLOPEDİSİ

KÜTÜB-İ SİTTE

Tercüme ve Şerhi

Prof. Dr.
İbrahim CANAN

HADİS ANSİKLOPEDİSİ

KÜTÜB-İ SİTTE

9. CİLT

AKÇAĞ

ZAMAN

KAPAK

Tufan BİLGE

DİZGİ VE MİZANPAJ

Salih KARAHAN

Said KASIM

TASHİH

Hacı ÇETİNKAYA

YAYINCI

AKÇAG YAYINEVİ

BASKI

GRAPHISCHER GROSSBETRIEB PÖSSNECK GMBH

EIN MOHNDRUCK BETRIEB

FEZA GAZETECİLİK A.Ş.

Çobançeşme Mah. Kalender Sok. No: 21

Yenibosna/İSTANBUL

Tel.: (0212) 551 14 77 - 652 33 50 (3 hat)

Fax: 652 24 23 Telex: 28 99 4

ORUÇ BÖLÜMÜ

BİRİNCİ BAB: ORUCUN VE RAMAZAN AYININ FAZİLETİ

İKİNCİ BAB: ORUCUN FARZLARI SÜNNETLERİ VE AHKÂMI

★

SABIR BÖLÜMÜ

SIDK (DOGRULUK BÖLÜMÜ)

SADAKA VE NAFAKA BÖLÜMÜ

SILA-İ RAHM BÖLÜMÜ

SOHBET BÖLÜMÜ

MEHİR BÖLÜMÜ

AV BÖLÜMÜ

ALLAHIN SIFATLARI BÖLÜMÜ

ÜÇÜNCÜ FASIL

CENAZE NAMAZI

(8. Cildin devamı)

3069 ١٣ – وعن جابر رضي الله عنه قال: [قال رسولُ الله ﷺ: الطِّفْلُ لاَ يُصلَّى عَلَيْهِ، وَلاَ يَرِثُ، وَلاَ يُورَثُ حَتَّى يَسْتَهِلَّ]. أخرجه الترمذي.

13.(3069)- *Hz. Câbir* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Çocuk (doğumunda) ağlamadan ölürse üzerine namaz kılınmaz, vâris olmaz, ona da vâris olunmaz."*[Tirmizî, Cenâiz 43, (1032); İbnu Mâce, Cenâiz 26, (1508).]

AÇIKLAMA:

Ağlamak diye tercüme ettiğimiz kelime, *istihlal*'dir. Doğduğu zaman çocuğun çıkardığı ses ve ilk ağlamalardır. Bu ses onun canlı doğduğunun delilidir. Bir kısım hukuki ahkâm bu ağlamaya terettüp eder. Bu ses yoksa çocuk ölü doğmuş demektir. Buna namaz kılınmaz, vâris olamaz, kendisine de kimse vâris olamaz. Ancak, ağlama dışında diğer hayat belirtileri de muteber addedilir. Hapşırması, kımıldaması, hareket etmesi gibi..

Hattâbî der ki: "Düşük (ölü doğan) hakkında ulemâ ihtilaf etmiştir, namaz kılınır mı, kılınmaz mı? İbnu Ömer (radıyallâhu anh)'in: "Düşük üzerine, ağlamasa bile namaz kılınır"dediği rivâyet edilmiştir. İbnu Sîrîn ve *İbnu'l-Müseyyeb* de bu görüştedir. Ahmed İbnu Hanbel, İshak İbnu Râhûye: "Dört ay on günlük olan yani kendisine ruh üflenen her çocuğa namaz kılınır" demiştir. İshak der ki: "Miras ağlamakla tahakkuk eder, fakat namaz öyle değil, çünkü (dört ay on gün) geçen cenin, artık tam bir nefistir, kendisi hakkında şakî, saîd olacağı yazılmıştır. Namaz ondan hangi sebeple terkedilecektir?"

İbnu Abbâs'tan rivâyet edildiğine göre şöyle demiştir: "Ağladı mı vâris olur, üzerine namaz da kılınır."

Hz. Câbir: "Ağladı mı namazı kılınır, ağlamamışsa namaz kılınmaz" demiştir. Ashab-ı Re'y, Mâlik, Evzâî ve Şâfiî de bu görüştedir.

3070 ١٤ – وعن عائشة رضي الله عنها قالت: [مَاتَ إِبْرَاهِيمُ بْنُ النَّبِيِّ ﷺ، وَهُوَ ابْنُ ثَمَانِيَةَ عَشَرَ شَهْرًا فَلَمْ يُصَلِّ عَلَيْهِ]. أخرجه أبو داود.

14. (3070)- *Hz. Âişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın oğlu İbrahim onsekiz aylık iken öldü; *Aleyhissalâtu vesselâm,* üzerine namaz kılmadı." [Ebû Dâvud, Cenâiz 53, (3187).]

AÇIKLAMA için 3068 numaralı hadise bakınız.

3071 ١٥ – وعن نافع بن أبي غالب قال: [صَلَّى أَنَسٌ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ عَلَى جَنَازَةِ رَجُلٍ فَقَامَ عِنْدَ رَأْسِهِ فَكَبَّرَ أَرْبَعَ تَكْبِيرَاتٍ، وَصَلَّى عَلَى امْرَأَةٍ فَقَامَ عِنْدَ عَجِيزَتِهَا، وَكَبَّرَ أَرْبَعًا، فَقِيلَ لَهُ: أَهَكَذَا كَانَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ يَصْنَعُ؟ قَالَ: نَعَمْ]. أخرجه أبو داود والترمذي.

15. (3071)- *Nâfi İbnu Ebî Gâlib* anlatıyor: "Hz. Enes (radıyallâhu anh) bir erkeğin cenaze namazını kıldırmıştı. Başının yanında durdu. Dört kere tekbir getirdi. Bir kadın üzerine de namaz kıldırdı. Kadının arka tarafında durdu, dört kere tekbir getirdi. Kendisine, "Resulullah böyle mi yapardı?" dendi. "Evet!" cevabını verdi." [Ebû Dâvud, Cenâiz 57, (3194); Tirmizî, Cenâiz 45, (1034).]

AÇIKLAMA:

Tirmizî hadisle ilgili olarak şu bilgiyi verir: "Ehl-i ilimden bir kısmı bununla amel etti, yani cenaze namazı kıldıran imam, namaz sırasında erkeğin baş hizasında, kadının da arka (bel) hizasında durur."

Ahmed İbnu Hanbel, Şâfiî, İshâk, bir rivâyette *Ebû Hanîfe* bu görüştedirler.

Hanefîlerin iltizam ettiği *Ebû Hanîfe*'nin meşhur görüşüne göre, imam ölünün göğsü hizasında durur, erkek-kadın ayırımı yapmaz.

İmâm Mâlik: "Kadın da olsa erkek de olsa ölünün başı hizasında durur" der. Ancak erkeğin orta hizasında, kadının da omuzları hizasında duracağına dair bir görüş daha nakledilmiştir.

Bazıları: "Kadının göğsü, erkeğin başı hizasında durur";

Bazıları: "Kadının göğsü, erkeğin de göğüsle göbeği arasında durur" demiştir.

3072 ١٦- وعن عثمان، وأبي هريرة، وابن عمر رضي الله عنهم: [أنهم كانوا يصلون على جنازة الرجال والنساء فيجعلون الرجال مما يلي الإمام، والنساء مما يلي القبلة]. أخرجه مالك.

16. (3072)- *Hz. Osman, Hz. Ebû Hüreyre, İbnu Ömer* (radıyallahu anhüm) hazerâtı erkek ve kadınların cenâzeleri için namaz kılardı. Erkekleri imamın yanına, kadınları da kıble cihetine koyarlardı." (Muvatta Cenâiz 24, (1, 230).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis de ölünün namaz sırasında konduğu yerle ilgilidir. Sahâbe ve Tâbiînden pek çoklarının benimsediği ve *İbnu Abbas,* Ebû Hüreyre ve *Ebû Katâde*'nin "sünnet bu" dedikleri mezkur tarza muhalif rivayet de mevcuttur. *Hasan Basrî, Sâim* ve *Kâsım:* "Kadınlar imamın yanına, erkekler kıble cihetine konur" demişlerdir. Atâ'nın bu meseledeki görüşü ihtilâflıdır.

Bu faklılıklar, Resulullah'ın farklı amelinden ileri gelmiş olmalıdır.

3073 ١٧- وعن محمد بن أبي حرملة: [أن زينب بنت أبي سلمة توفيت، وطارق أمير المدينة فأوتي بجنازتها بعد الصبح فوضعت بالبقيع، وكان طارق يغلس بالصبح فقال ابن عمر رضي الله عنهما لأهلها: إما أن تصلوا على جنازتكم الآن، وإما أن تتركوها حتى ترتفع الشمس]. أخرجه مالك.

17. (3073)- *Muhammed İbnu Ebî Harmele* anlatıyor: "Zeyneb Bintu Ebî Seleme ölmüştü, o sırada Medîne vâlisi Târık idi. Sabah namazından sonra cenazesi getirildi ve Bâkî mezarlığına konuldu. Târık, sabah namazını alaca karanlıkta kılardı. İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) cenazenin sahibine:

"Cenâzenizin namazını ister hemen kılın, isterseniz güneşin yükselmesine kadar te'hîr edin" dedi. [Muvatta, Cenâiz 20, (1, 229).]

AÇIKLAMA:

Bu hadiste, cenâze namazının kılınabileceği vakitle ilgili sarahat görmekteyiz. Sabah namazını vâli ilk vaktinde kıldırdığı için, ortalığın iyice ağarmasından önce cenâze namazı kılmaya vakit var demektir. *İbnu*

Ömer bu sebeple, ortalık ağarmadan cenâzelerine namaz kıldırabileceklerini söylemiştir. Ancak hemen kıldırmayıp, ortalığın ağarmasına kadar gecikecek olurlarsa kerâhet vakti gireceği için, artık güneşin doğup, bir miktar yükselmesine yani kuşluk vaktinin girmesine kadar cenâzelerine namaz kıldıramayacaklarını söylemiş oluyor.

Ulemâ ikindi namazından sonra güneşin sararma vaktine kadar, sabah namazından sonra da ortalığın aydınlanmasına kadar cenâze namazının kerâhetsiz olarak kılınacağını söylemiştir. Şâfiî hazretlerine göre, her vakit cenaze kılınabilir, zira mekruh vakitlerdeki nehiy nafile namazlarla ilgilidir, vacible değil.

3074 ١٨ – وعن نافع قال: [كَانَ ابن عُمر رضِيَ اللهُ عنهما يُصَلِّي عَلى الجَنَازَةِ بَعْدَ الصُّبحِ وبَعْدَ العَصرِ إذا صُلِّيتا لِوقتيهما]. أخرجه مالك.

وللبخاري في ترجمة باب بغير إسناد: « كَانَ ابنُ عُمَرَ لاَ يُصَلِّي إلاَّ طَاهِراً، ولاَ يُصَلِّي عِنْدَ طُلُوعِ الشَّمْسِ، ولاَ غُرُوبِها ويرفع يديه ».

18. (3074)- *Nâfi* anlatıyor: "İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ), sabah ve ikindi namazları vaktinde kılınmış ise bunlardan sonra cenaze namazı kılardı." [Muvatta, Cenâiz 21, (1, 229).]

Buhârî'nin bâb başlığında, senetsiz olarak şu rivâyet kaydedilmiştir: "İbnu Ömer mutlaka tâhir olarak cenaze namazı kılardı. Güneş doğarken ve batarken cenaze namazı kılmazdı. Ellerini (de her tekbirde) kaldırırdı." [Buhârî, Cenâiz 57.]

AÇIKLAMA:

1- Önceki hadiste açıklandığı üzere ikindi ve sabah namazının kılınmasından sonra başka namaz kılınıp kılınamıyacağı hususunda bazı teferruât ve münâkaşa vardır. *İbnu Ömer* (radıyallâhu anhümâ) kerâhet vakti girmemişse mezkûr iki namazdan sonra da cenâze namazı kılınacağı görüşündedir.

2- *İbnu Ömer*'in sözü, cenâze namazının bâzı farklılıklarını hatırlatıyor. Resulullah cenâze namazına namaz yani salât ismini vermiştir, ama diğer namazlardan farklıdır: Rükû yok, secde yok, kırâat yok. Kırâat yerine tekbîr, tesbîh ve duâ okunur. Normal olarak, bu namazın abdestli kılınması gerekmektedir. Ancak bu hususta da bir farklılığı mevzubahis. Şöyle ki: Bir kimse cenazeye abdestsiz olarak iştirak etse, abdest almakla

meşgul olmaya kalksa namazı yetiştiremeyecek olsa bulunduğu yerde hemencecik teyemmüm yaparak namaza katılması tecviz edilmiştir.

Hasan-ı Basrî'den gelen iki farklı rivâyetin birinde, zikrettiğimiz durum sorulunca: "Teyemmüm eder, namazı kılar." der. Diğer bir rivâyette: "Teyemmüm etmez, abdestsiz namaz kılmaz" der.

Seleften birçoğu, abdest almaya gittiği takdirde namaza yetişememekten korkan kimseye teyemmümün kifâyet edeceğini söylemiştir: *Atâ, Sâlim, Zührî, Nehâî, Rebî'a, Leys ve Kûfeliler* (Hanefîler) hep bu görüştedir. *Ahmed İbnu Hanbel*'de de bu hususta bir rivâyet vardır. İbnu Abbâs'tan merfu rivâyet de kaydedilmiştir.

3- Hadisin en son fıkrası, İbnu Ömer (radıyallâhu anh)in cenaze namazı esnasında her tekbirde ellerini kaldırdığını ifade etmektedir. Bu hususta zayıf bir senetle merfu rivâyet de gelmiştir.

3075 ١٩ – وعن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنْها: [أَنَّها لَمَّا مَاتَ سَعْدُ بنُ أَبِي وَقَّاصٍ رَضِيَ اللهُ عَنْه قَالَتْ ادْخُلُوا به المَسْجِدَ حَتَّى أُصَلِّيَ عَلَيْه، فَأُنْكِرَ ذلكَ عَلَيْهَا، فَقَالَتْ: مَا أَسْرَعَ مَا نَسِيَ النَّاسُ، واللهِ لَقَدْ صَلَّى رَسُولُ اللهِ ﷺ عَلَى ابْنَيْ بَيْضَاءَ في المَسْجِدِ: سُهَيْلٍ وأَخِيه]. أخرجه الستة إلا البخاري.

19. (3075)- *Hz. Âişe* (radıyallahu anhâ)'den anlatıldığına göre, Sa'd *İbnu Ebî Vakkâs* (radıyallâhu anh) vefat ettiği zaman, Hz. Âişe:

"Onu mescide sokun da ben de üzerine namaz kılayım" dedi. Ancak onun bu teklifi yadırgandı ve hüsn-ü kabul görmedi. Bunun üzerine Hz. Âişe:

"İnsanlar ne çabuk unutuyorlar, Allah'a yemin olsun Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Beyzâ'nın iki oğlu Süheyl ve kardeşinin namazlarını mescidin içinde kıldırdı" dedi." [Müslim, Cenâiz 99, (973), Muvatta, 22, (1, 229); Ebû Dâvud, Cenâiz 54, (3189, 3190); Tirmizî, Cenâiz 44, (1033); Nesâî, Cenâiz 70, (4, 68).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, namazı kılınması için, cenâze mescide sokulabilir mi, soklamaz mı meselesiyle ilgilidir. Bu hususta görüldüğü üzere tereddüt vâki olmuştur.

2- Sa'd İbnu Ebî Vakkâs, hicrî 55 yılında Akik'de vefat etmiş, Medîne'ye getirilmiştir. Hz. Âişe (radıyallahu anhâ) Sa'd (radıyallâhu anh)'a karşı duyduğu takdir ve şefkat sebebiyle cenaze namazına katılıp dua etmek istemiştir. Resulullah'ın zevceleri, cenâze namazlarına erkeklerle katılma-

dıkları için evinden dışarı çıkması mümkün değildi. Cenaze mescide alındığı takdirde katılabilecekti, çünkü ikâmetgâhı mescidin avlusunda idi.

Hâdise, Müslim'in bir rivâyetinde biraz daha açık şekilde rivâyet edilmiştir:

"Abbâd İbnu Abdillah İbni'z-Zübeyr anlatıyor: "Sa'd İbnu Ebî Vakkâs vefat edince, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın zevceleri, cenazenin mescide getirilmesini, kendilerinin de cenaze namazını kılacakları haberini gönderdiler. Öyle yapıldı. Cenâze getirilip, hücrelerin önünde durduruldu. Sonra da peykelere bakan cenâzeler kapısından çıkarıldı.

Halkın, bu tatbikat sebebiyle kendilerini kınadığı, Ümmühâtu'l-Mü'minîn'in kulaklarına geldi: "Cenazeler mescide sokulmamalıydı!" deniliyordu.

Hz. Âişe bu dedikoduyu işitince şu açıklamayı yaptı:

"İnsanlar bilmedikleri herşeyi kınamada ne kadar da aceleciler! Cenâzeler mescide sokulduğu için bizi kınıyorlar. Halbuki Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Süheyl İbnu Beydâ'nın namazını mescidin içinde kıldırdı."

3- Bu hadis, mescidde cenaze namazı kılınır diyen cumhûr'un delilidir. Bunlar, ölmüş insanın temiz olduğunu kabul ederler, cenâzenin mescidin içine alınmasında beis görmezler. Nevevî, Şâfiî mezhebinde sahih görüşün bu olduğunu belirtir.

Ebû Hanîfe, İbnu Ebî Zi'b ve meşhur kavline göre İmam Mâlik, "mescidde cenaze namazı kılınmayacağını" söylemişlerdir. Ölünün necis olduğunu söyleyenler de bu görüştedirler. Temiz olduğunu söyleyenlerden de, mescide sokulmasını uygun görmeyenler vardır. Onlar mescidi kirletme endişesini ileri sürerler. Bunlar, Süheyl'e kılınan namazı, "Cenaze mescidin dışında, musalliler mescidin içerisindeydi" diye te'vil ederler. Cenâze dışarıda olduğu takdirde, cemaatin içerde olması ittifâkla câizdir. Şiddetli yağmur gibi bir özür halinde içeri alınabilir. Özürsüz almak tenzîhen mekruhtur. Ulemâ *Hz. Âişe*'ye itiraz edenlerin sahâbî olması sebebiyle, cenâzelerin dışarı konulmasını esas almıştır.

4- Hadiste geçen Beydâ, Süheyl'in annesinin vasfıdır. Kadının asıl adı Da'd'dır. Beyaz renkli olduğu için bu vasıf, lakab kılınmıştır. Süheyl'in kardeşleri Sehl ve Safvân'dır. Kocası Vehb İbnu Rabîa'dır. Kureyşlidir.

3076 ٢٠ – وعن ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [صُلِّيَ على عُمر رَضِيَ اللهُ عنه في المَسْجِد] . أخرجه مالك.

20. (3076)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: (Babam) Ömer İbnu'l-Hattâb'ın cenâze namazı mescidde kılındı. [Muvatta, Cenâiz 23, (1, 230).]

AÇIKLAMA:

Hz. Ömer (radıyallâhu anh)in cenaze namazıyla ilgili daha teferruatlı bir rivâyet İbnu Ebî Şeybe'de gelmiştir: "Hz. Ömer (radıyallâhu anh), Hz. Ebû Bekr'in namazını mescidde kıldırdı, Süheyb de Hz. Ömer'in cenâze namazını mescidde kıldırdı, cenâzeyi minberin karşısına koydu."

İbnu Abdilberr der ki: "Bu hâdise, sahâbîlerin huzurunda herhangi bir itiraz olmaksızın cereyan etti, yani (cenâzenin mescidin içine alınabileceğinde) sükûtî bir icma hâsıl olmuştur."

İbnu Abdilberr devamla der ki: "Bazılarının, Resulullah'ın Necâşî için cenâze namazı kılmak üzere musallâya çıkmış olmalarını, cenaze namazının mescidde kılınmasının câiz olmadığına hükmetmesi gafletten başka bir şey değildir. Çünkü cenâze namazının veya bayram namazının bir yerde kılınmış olması, bunların başka yerde kılınmasının mekruh olduğuna delil olmaz."

3077 ٢١- وعن أبي هريرة رضي الله عنه قال: [قال رسولُ الله ﷺ: مَنْ صَلَّى عَلَى جَنَازَةٍ فِي المَسْجِدِ فَلاَ شَيْءَ لَهُ، فِي نُسْخَةٍ فَلاَ شَيْءَ عَلَيْهِ]. أخرجه أبو داود.

21. (3077)- *Ebû Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki "Kim cenaze namazını mescidin içinde kılarsa kendisine (bir sevap) yoktur" –bir nüshada– "aleyhinde bir şey yoktur." [Ebû Dâvud, Cenâiz 54, (3191).]

AÇIKLAMA:

Hadis muhtelif rivâyetlerde ihtilaflı gelmiştir: Bazılarında فلا شيء له yani "lehine bir şey (bir sevap) yoktur" şeklinde gelirken, bazı nüsha-larda فلا شيء عليه "Aleyhinde bir şey yoktur" فلا أجر له "ona bir ecir yoktur" şeklinde de gelmiştir.

Hatîbu'l-Bağdadi "lehinde bir şey yoktur" şeklindeki rivâyetin mahfuz olduğunu belirtir.

İbnu Abdilberr "Ona bir ecir yoktur" rivâyetinde fâhiş hata olduğunu söyler. Hattâbî, bu babta bu hadisin değil Hz. Âişe'nin rivâyet ettiği 3075 numaralı hadisin esahh olduğunu belirtir ve sadedinde olduğumuz hadisin zayıf olduğunu söyler. Der ki: "Hz. Ebû Bekr ve Hz. Ömer (radıyallahu anhümâ)'in cenâze namazlarını mescidde kıldırdıkları sabittir. Bilindiği üzere, Muhacir ve Ensâr'ın tamamı onların namazına şâhid oldular.

Mescidde kılınmış olmasını tenkid etmeyip kabûl etmeleri, bunun câiz olduğuna delildir."

Sadedinde olduğumuz hadisi bazı âlimler, "muhtemelen ecrin az olacağı kastedilmiştir" diyerek te'vîl cihetine gitmiştir: "Sevabı az olur, çünkü içeride kılan, namazı bitirince evine çekip gider ve defne katılmayabilir. Ama cenazenin yanında namaz kılan defne de katılır, böylece iki kıratlık ecri alır" (3057. Hadis).

3078 ٢٢- وعن أبي هريرة رضي الله عنه: [أنَّ امرأةً سوداءَ كانتْ تقمُّ المسجدَ، أوْ شابًّا، ففقدَها رسولُ الله ﷺ فسألَ عنها أوْ عنه، فقالُوا: ماتَ. قالَ: أفلا كنتُم آذنتمُوني؟ فكأنَّهم صغَّروا أمرَها أوْ أمرَه، فقالَ: دلُّوني على قبرِها فدلُّوه فصلَّى عليْها، ثُمَّ قالَ: إنَّ هذِهِ القبورَ مملوءةٌ ظُلمةً على أهلِها، وإنَّ اللهَ ينوِّرُها لهُم بصلاتِي عليْهِم]. أخرجه الشيخان واللفظ لمسلم، وأبو داود.

«الإيذانُ»: الإعلام. «تقمُّ»: أي تكنس المسجد.

22. (3078)- *Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Siyahî bir kadın-veya bir genç-mescidin kayyumluk hizmetini yürütüyor (süpürüp temizliyor)du. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bir ara onu göremez oldu *"Kadın-veya genç-hakkında (ne oldu?"* diye) bilgi sordu.

"O öldü!" dediler. Bunun üzerine

"Bana niye haber vermediniz?" buyurdular. Ashâb sanki kadıncağızın-veya gencin-ölümünü (mühim addetmeyip) küçümsemişlerdi. Aleyhissalâtu vesselâm: "Kabrini bana gösterin!" diye emrettiler. Kabir gösterildi. Resûl-i Ekrem kadının kabri üzerine cenaze namazı kıldı. Sonra:

"Bu kabirler, sâhiplerine karanlıkla doludur. Allah, onlar için kıldığınız namazla kabirleri onlara aydınlatır" buyurdular." [Buhârî, Cenâiz 67, Salât 72, 74; Müslim, Cenâiz 71, (956); Ebû Dâvud, Cenâiz 67, (3203).]

AÇIKLAMA:

1- Rivâyette, câminin temizlik işlerini yürüten kimsenin siyahî bir kadın mı, yoksa siyahî genç bir erkek mi olduğunda râvi şekke düşmüştür. Muahhar hadisçiler (Hammâd İbnu Huzeyme, Beyhakî) kesinlikle kadın olduğuna hükmederler ve isminin de Ümmü Mihcen olduğunu söylerler. Hattâ Resulullah'a bilgi veren de Hz. Ebû Bekr (radıyallâhu

anh)dir. İbnu Hibbân'ın rivâyetinde ashab: "Oruçlu olduğunuzu söylemiştiniz de sizi rahatsız etmek istemedik (biz defnettik)" ziyadesi gelmiştir. Ayrıca şu ziyade de mevcuttur: "Sonra kabre geldi, biz de arkasında saf tuttuk, dört kere tekbir getirerek namaz kıldık." İbnu Hibbân der ki: "Kendisiyle kılanlara müsaade etmiş olması, bunun başkaları için de caiz olduğunu, gömülmüş olan kimsenin üzerine namaz kılmanın Resulullah'ın hasâisinden olmadığını gösterir."

2- Cenazenin defnedilmesinden sonra onun için cenaze namazı kılınıp kılınmayacağı ihtilâflı bir mevzudur. İbnu'l Münzir'in nakline göre, cumhur bunun meşru olduğunu söylemiştir.

Ebû Hanîfe, İmam Mâlik, Nehâî ise câiz görmezler. Ancak bunlar: "Namazı kılınmadan defnedilmiş ise cenaze namazı kılınır, aksi halde câiz değil" derler.

3- Cenaze için namaz kılmayanların namaz kılmalarının meşruluğu da münâkaşa edilmiştir:

★ Bazıları: "Namaz kılmayanın da kılabilmesi için defin tehir edilir" demiştir.

★ Bazıları: "Defin geciktirmez, kılmamış olan kabrin üzerinde kılar' demiştir.

Sonradan kılma müddeti de münâkaşa edilmiştir. Bu husustaki görüşleri müteâkip açıklamada kaydedeceğiz.

4- HADİSTEN ÇIKARILAN HÜKÜMLER:

1- Mescidi temizleme işini bir kimse üzerine almalıdır, bu mühim bir hizmettir.

2- Bu hizmet kadına da erkeğe de verilebilir.

3- Mescidi temizleme işi faziletli, sevaplı bir hizmettir. Resulullah, bu hizmetten kazandığı şeref ve yücelik sebebiyle siyahî kadını aramış, kabri üzerinde namaz kılmıştır.

4- Eş-dost, tanıdık-hizmetçi bile olsa arayıp sormak gerekir.

5- Müslümanlara hizmet edenlere husûsî ilgi göstermek, hayır dua ederek iltifâtta bulunmak gerekir.

6- Kabir üzerinde cenaze namazı bazı şartlar dahilinde kılınabilir, câizdir.

7- Bir kimsenin ölümü müslümanlara duyurulmalıdır.

3079 ٢٣ – وعن أنس رضي الله عنه: [أنَّ رسُولَ اللهِ ﷺ صلّى على قبرٍ]. أخرجه مسلم.

23. (3079)- *Hz. Enes* (radıyallâhu anh): "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bir kabrin üzerinde namaz kıldı" buyurmuştur" [Müslim, Cenâiz 70, (955).]

3080 ٢٤ – وعن ابن المسيب: [أنَّ أُمَّ سَعْدٍ رَضِيَ اللهُ عنها ماتَتْ والنَبيُّ ﷺ غائِبٌ، فَلَمّا قَدِمَ صلّى عليها وقد مضى لذلك شهرٌ]. أخرجه الترمذي.

24. (3080)- *İbnu'l-Müseyyeb* (rahimehullah) anlatıyor: "Ümmü Sa'd (radıyallahu anhâ), Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* yokken vefat etti. Gelince üzerine namaz kıldı. Bu esnada bir ay geçmişti.," [Tirmizî, Cenâiz 47, (1038).]

3081 ٢٥ – وعن عقبة بن عامر رضي الله عنه: [أنَّ النَّبيَّ ﷺ صلّى على قتلى أُحُدٍ بعد ثَمانِ سِنِينَ كالْمُوَدِّعِ لِلأَحْياءِ والأَمْواتِ]. أخرجه أبو داود. والنسائي.

25. (3081)- *Ukbe İbnu Âmir* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Uhud şehidleri için sekiz yıl sonra, sanki dirilerle (de), ölülerle (de) vedalaşıyormuşcasına cenaze namazı kıldı." [Ebû Dâvud, Cenâiz 75, (3223, 3224); Nesâî, Cenâiz 61, (3, 61, 62).]

AÇIKLAMA:

1- Bu üç hadis, definden sonra kabir üzerinde namaz kılmakla ilgilidir. Her üçü de definden sonra kabir üzerinde Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın namaz kıldığını göstermektedir.

2- Yukarıda da belirttiğimiz gibi, *Ebû Hanîfe, İmam Mâlik, Nehâî* gibi bir kısım ulemâ dışında büyük çoğunluk bu hadislere dayanarak definden sonra cenaze namazının cevazına hükmederler. Bunların ihtilaf ettiği husûs, müddetle ilgilidir. Yâni, definden en fazla ne kadar zaman içinde ölmüş olan kimsenin arkasından namaz kılınabilir? Yukarıda kaydedilen Enes hadisinde müddet belli değil. *İbnu'l-Müseyyeb* rivâyetinde bir ay, *Ukbe İbnu Âmir* rivâyetinde sekiz yıl mevzubahis olmaktadır. Ulemânın ihtilafı bunlara göredir.

★ Bazıları, "üç güne kadar" demiştir.

★ Bazıları, "bir ay "demiştir.

★Bazıları, "ceset çürümedikçe" demiştir. Çürüyüp çürümediğine zann-ı gâliple hükmedilir.

★ Bazıları, "öldüğü zaman cenazeye namaz kılmaya ehil olanlara mahsustur" demiştir.

★ Bazıları, "her zaman câizdir" demiştir.

★ Bazıları, "seferden gelen, bir aya kadar, evinde olan üç güne kadar cenaze namazı kılabilir" demiştir.

★ "Kabir üzerinde cenaze namazı kılınmaz" diyen de olmuştur.

3- *Resulullah*'ın Uhud şehidlerine sekiz yıl sonra namaz kılması meselesine gelince, *İbnu Hacer,* Uhud savaşının üçüncü hicrî senenin şevval ayında cereyan ettiğini ve *Resulullah*'ın hicretin onbirinci yılının rebiyyülevvel ayında vefat ettiğini hatırlatarak yedibuçuk yıldan daha az bir zaman tuttuğunu hesaplayıp, sekiz rakamının "yuvarlak hesap"la dile getirildiğine dikkat çeker.

Bazı âlimler cesedin çürümesinden sonra namazın câiz olmadığını gözönüne alarak "onlar şehiddir, şehidlerin cesetleri çürümüz" derler. Nitekim Muvatta"nın bir rivâyetine göre, Uhud şehidlerinden Amr İbnu Cemûh ile Abdullah İbnu Amr (radıyallahu anhümâ)ın kabirlerini vefatlarından 46 yıl kadar sonra sel açmış ve sanki yeni vefat etmiş gibi vücudlarında hiçbir değişiklik görülmemiştir. Mamafih, *Resulullah*'ın bu namazını efendimizin "hasâis"iyle izâh edenler, Uhud günü şehidlere namazı terketmesini, o zaman meşguliyetinin çokluğu ve buna ayıracak zamanın azlığı ile izah edenler, sekiz yıl sonra kılınan bu namazı istılâhî ma'nâda namaz değil, lügavi mâ'nâda dua ile izah edenler de olmuştur. Hasâis diyenler: Çünkü Aleyhissalâtu vesselâm bununla vedâlaşmayı kasdetmiştir. Onlara göre vedalaşma hayatta olanlarla yapılırsa veda ânında tezkir ve hayır duadan ibarettir, ölüler hakkında olunca onlar için Allah'tan mağfiret taleb etmektir, demiştir.

3082 ٢٦- وعن جابر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: [أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ: تُوُفِّيَ الْيَوْمَ رَجُلٌ صَالِحٌ مِنَ الْحَبَشِ فَهَلُمُّوا فَصَلُّوا عَلَيْهِ. قَالَ: فَصَفَفْنَا عَلَيْهِ، فَكُنْتُ فِي الصَّفِّ الثَّانِي أَوْ فِي الثَّالِثِ فَصَلَّى عَلَيْهِ]. أخرجه الشيخان والنسائي.

26. (3082)- *Hz. Câbir* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Bugün Habeşli sâlih bir kimse öldü, haydi üzerine namaz kılın."

Râvi der ki: "Hemen saf yaptık (namaza durduk), ben ikinci safta - veya üçüncüde- idim. Aleyhissalâtu vesselâm onun üzerine (gıyabında)

namaz kıldı." [Buhârî, Cenâiz 55, 54, Menâkibu'l Ensâr 38; Müslim, Cenâiz 64, (952); Nesâî, Cenâiz 72, (4, 69, 70).]

AÇIKLAMA:

1- Hadiste geçen "saf yaptık" ibaresi, cenaze namazında da diğer farzlarda olduğu gibi saflar halinde durulup, tesviyeye yani safların düzgün olması gereğine bir işarettir. Cenâze namazında saf yapma gereğine sadece Atâ hükmetmemiştir. *Abdurrezzak*'ın, *İbnu Cüreyc*'ten rivâyetine göre, Atâ'ya: "Cenâze namazında da halka saf yapması gerekir mi?" diye sorunca: "Hayır, halk bu namazda sadece tekbir getirir ve istiğfarda bulunur" diye cevap vermiştir.

Cenâze namazında da kadınlar en arkada yer alır. Herhangi bir sebeple kadının erkeklerin yanında yer alması hâlinde cenaze namazı iptal olmaz. Çünkü bu namaz, diğerleri gibi tam ma'nâsıyla bir namaz sayılmamıştır. Nitekim rükûsu, sücûdu yoktur.

2- Gıyabta namaz meselesine gelince, sadedinde olduğumuz hadîse göre bu caizdir. *İmam Şâfiî* ve *Ahmed İbnu Hanbel* bu görüştediler. Nevevî, "cenaze şehirde ise, yanına gitmeden namaz kılınmaz" der. Uzakta ölenler için cenâzenin huzuru şart kılınmamıştır. Hanbelîler "ölünün üzerinden bir ay geçmemiş olma" şartıyla gıyabında namaza cevaz verirler.

Mezhebimize (Hanefî) göre gâib bir ölü üzerine namaz câiz değildir. Çünkü kıble cihetinde sapma olur. Cenaze namazında ölü, namaz kılanlarla kıble arasında olması gerekir. Bu durumda ölü doğu tarafında olsa, namazda kıbleye dönülünce ölü arka tarafta kalır, ölü cihetine yönelecek olunsa, kıble arka cihette kalır.

Mâlikîlere göre de ölünün huzuru, namaz için şarttır.

3083 ٢٧- وعن أبي برزة الأسلمي رَضِيَ اللهُ عَنْه: [أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ لَمْ يُصَلِّ عَلَى مَاعِزِ بنِ مَالِكٍ، وَلَمْ يَنْهَ عَنِ الصَّلَاةِ عَلَيْهِ]. أخرجه أبو داود.

27. (3083)- *Ebû Berze el-Eslemî* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Mâiz İbnu Mâlik'in cenazesine namaz kılmadı. Ancak ona namaz kılınmasını yasaklamadı da." [Ebû Dâvud, Cenâiz 52, (3186).]

AÇIKLAMA:

1- *Mâiz,* daha önce geçtiği üzere (1605. hadis) zina itîrafıyla hadden öldürülen kimsedir.

2- Burada Resulullah'ın, namazını kılmadığı, yasaklamadığı da belirtilir. Müslim'in bir rivâyetinde, فما استغفر له ولا سبه "Ona istiğfarda bulunmadı, kötü söz de söylemedi" denir. Ancak bir başka rivâyette Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Ashâb'ın mağfiret dilemelerini emreder ve onlar da bunu yaparlar: قال استغفروا لماعز بن مالك فقالوا غفر الله لماعز بن مالك "Mâiz için mağfiret dinleyin" diye emretti, Ashab da: "Allah Mâiz'i mağfiret buyursun" dedi." Buhârî'de gelen bir Câbir hadisi ise; فقال له النبي ﷺ خيراً وصلى عليه

"Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ona hayır söyledi ve namaz kıldı" der.

Ebû Dâvud şârihi Azîmâbâdî'nin gösterdiği üzere, hadisçiler, Resulullah'ın Mâiz üzerine namaz kılmadığını ifâde eden rivâyetleri zayıf addederek "namaz kılmasını" esas almışlardır. Husûsen bir diğer zâniye olan Cüheyniye ile ilgili rivâyet bu şıkkı te'yîd eder. Kadın, recmen öldürüldükten sonra Resulullah'ın, namazını kıldırdığı sahih rivâyetlerde sarâhetle gelmiştir. Hatta bir rivâyette Hz. Ömer: "Ey Allah'ın Resulü!" bu kadın zina etmiş olduğu halde namazını mı kılıyorsun?" îtirâzında bulunmuş, Resulullah: *"Öyle bir tevbe etti ki, Medîne halkından yetmiş kişiye taksim edilse kâfi gelirdi..."* cevabını vermiştir (1607. hadise bakın).

Bazı âlimlerin bu husustaki görüşlerini şöyle özetleyebiliriz:

★ *Zührî:* "Had sebebiyle kısâsen öldürülenin namazı kılınır, recmen öldürülenlerin kılınmaz" demiştir.

★ *Hz. Ali*'nin, recmettirdiği Şerrâhe'nin namazının kılınmasını emrettiği rivâyet edilmiştir. Ulemânın ekserisi bu görüştedir.

★ *Şâfiî* hazretleri: "Ehl-i kıbleden, iyi olsun kötü olsun, hiç kimsenin namazı terkedilmez" demiştir.

Ashab-ı Rey ve Evzâî: "Recmen öldürülen yıkanır, namazı kılınır" demiştir.

İmam Mâlik: "Herhangi bir had sebebiyle imam tarafından öldürülen kimsenin namazını imam (devlet reisi)kıldırmaz, dilerse âilesi ve başkaları kıldırır" demiştir.

Ahmed İbnu Hanbel: "İntihar edenin, devlet malından çalanın namazını devlet reisi kıldırmaz"demiştir.

Ebû Hanîfe: "Muhâriblerden (devlete isyan edenler) öldürülenler veya asılanlar için cenaze namazı kılınmaz"demiştir.

★ *Bazı Şâfiî'ler:* "Kişi namazı terkettiği için öldürülecek olursa na-

mazı kılınmaz, onun dışında had veya kısas sebebiyle öldürülenin namazı kılınır" demiştir.

3- NAMAZI KILINMAYANLAR:

★ İrtidad ettiği için öldürülenin namazı kılınmayacağı gibi, cenazesi müslüman mezarlığına da konmaz. Boş bir yerde bir çukur açılarak defnedilir.

★ *İmâm-ı Azam*'a göre İslâm devletine karşı muhârebe edenle, âsî çetecilere namaz kılınmaz.

★ Anasını veya babasını haksız yere âmden öldürenin namazı da kılınmaz.

★ Bir müslümanla evli olan gayr-ı müslimenin cenazesine -gebe olarak ölse bile- namaz kılınmaz, cenazesi müslüman mezarlığına konmaz. Ancak bir kavle göre, çocuğa tâbi olarak İslâm mezarlığına defnedilir. Fakat, çocuk da henüz anneden bir cüz sayılacağından annenin tâbi olduğu milletin mezarlığına gömülür.

★ Küffâr ile veya devlete isyan edenlerle savaşırken şehid olanların durumları ihtilâflıdır. İmam-ı Azam'a göre şehid yıkanmaz, fakat namazı kılınır. *Mâlik, Şâfiî* ve diğer birçoklarına göre, şehidler yıkanmadığı gibi, namaz da kılınmaz. Hasan-ı Basrî: "Yıkanır ve namaz kılınır" demiştir.

3084 ٢٨- وعن أبي هريرة رضي الله عنه قال: [كَانَ رَسولُ اللهِ ﷺ يُؤْتَى بِالرَّجُلِ الْمُتَوَفَّى وَعَلَيْهِ الـــدَّيْنُ فَيَسْأَلُ: هَلْ تَرَكَ لِدَيْنِهِ قَضَاءً، فَإِنْ حُدِّثَ أَنَّهُ تَرَكَ وَفَاءً صَلَّى، وَإِلاَّ قَالَ: صَلُّوا عَلَى صَاحِبِكُمْ، فَلَمَّا فَتَحَ اللهُ عَلَى رَسُولِهِ ﷺ كَانَ يُصَلِّي وَلاَ يَسْأَلُ، وَكَانَ يَقُولُ: أَنَا أَوْلَى بِالْمُؤْمِنِينَ مِنْ أَنْفُسِهِمْ، فَمَنْ تَرَكَ دَيْناً، أَوْ كَلاًّ، أَوْ ضَيَاعـــاً، فَإِلَيَّ وَعَلَيَّ، وَمَنْ تَرَكَ مَالاً فَلِوَرَثَتِهِ]. أخرجه الخمسة إلا أبا داود.

28. (3084)- *Hz. Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a üzerinde borç olan bir ölü getirildiği zaman:

"Borcunu ödeyecek bir mal bıraktı mı?" diye sorardı. Eğer yeterli mal bıraktığı söylenirse namazını kılardı. Aksi takdirde:

"Arkadaşınızın namazını kılın!" derdi. Ancak Allahu Teâlâ Hazretleri, Resûlüne fetihler müyesser ettiği zaman (her getirilenin) namazını kıldı ve (borcu var mı? diye) sormadı. Şöyle derdi:

"Ben mü'minlere nefislerinden evlâyım. Öyleyse, kim borç veya ağır bir yük veya horanta bırakırsa o banadır, benim üzerimedir. Kimde mal bırakırsa o da kendi vârislerinedir." [Buhârî, Ferâiz 4, 15, 25, Kefâlet 5, İstikrâz 11, Tefsîr, Ahzâb 1, Nafakât 15; Müslim, Ferâiz 14, (1619); Tirmizî, Cenâiz, 69, (1070); Nesâî, Cenâiz 67, (4, 66).]

AÇIKLAMA:

1- *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm),* müslümanların, maddî imkânlarının dar olduğu dönemlerde borçtan kaçınmalarını sağlamak için cenaze namazlarına katılmamak gibi manevî bir baskıya başvurmuştur. Ecel ne zaman geleceği belli olmadığı için, bu tedbirin herkes üzerinde müessir olduğu söylenebilir. Hangi sahabenin gönlü, cenazesine veya yakınının cenâzesine Resulullah'ın katılmamış olmasına razı olabilir?

Borçlanmama hususundaki tedbirin bir kısım lüks ve israf harcamalarını engelleyeceği söylenebilir. Günümüzde taksitli satışların yasaklandığını veya en azından sınırlandırıldığını düşünsek, lüksü artıran, hayatı pahalı kılan pek çok lüks sanayiinin gerileyeceğini söyleyebiliriz.

Şu halde Fahr-i Kâinât'ın, kuruluş ve tekevvün halindeki iktisâden pek mütevazi ve kıt imkânlı İslâm cemaati için almış olduğu borçlanmayı önleme tedbirini günlük hayata fevkalâde müessir, iktisâdî bir ameliye olarak değerlendirebiliriz.

Ancak borçtan mutlak kaçınmak, sâbit bir prensip olamaz, iktisâdî gelişmeleri önler. Bu sebeple Resulullah, cemiyetin hamleye geçme safhasında bu yasağı kaldırmıştır. Bu yasağın kalkışını noktalayan durumu *İbnu Abbâs* rivâyet etmektedir:

"Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*borçlu olarak ölen kimsenin namazını kılmıyordu. Bir gün Ensâr'dan bir zât vefat etti. *Aleyhissalâtu vesselam:*

"Bunun borcu var mı?" diye sordu. "Evet!" dediler.

"Öyleyse cenazenizin namazını kılın!" buyurdu. Bunun üzerine Cebrâil aleyhisselâm gelerek şunları söyledi:

"Allah Teâlâ Hazretleri buyuruyor ki: "Benim nezdimde zâlim, ancak zulüm, israf ve isyân husûsunda borçlanandır. Horanta (çocuk-çoluk) sâhibi namuslu insana gelince, onun namına ben ödeyeceğim, kefiliyim."

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) bunları işitince, hemen o zâtın cenaze namazını kıldı ve bundan sonra:

"Her kim yoksulluk veya borç bırakırsa bu, bana yahut benim üzerime kalır, kim miras bırakırsa âilesi efradına kalır" buyurdu. Bundan böyle bu gibilerin namazlarını kıldı."

2- Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bu borç ödeme işini nasıl, nereden yapıyordu? meselesi âlimleri farklı yorumlara, tahminlere sevketmiştir:

★ "Devlet reisi olarak müslümanların mâlî mesâlihinden yani amme harcamalarından yapmıştır" denmiştir.

★ "Kendi öz malından yapmıştır" denmiştir.

★ "Bu ödeme, *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a vacibti" denmiştir.

★ "Bu ödemeyi vecîbe olarak değil, teberru olarak yapıyordu" denmiştir.

Nevevî, "ihtilaf bizim mezhebimizin mensupları (Şâfiî) ve başkaları için iki yönlüdür" dedikten sonra Şâfiîlerin, borçlu olarak ölen kimsenin borcunun beytü'l-malden yani devlet hazinesinden ödenmesi hususunda ihtilaf ettiklerini, bir kısmının "gerekmez!"dediğini kaydeder ve hadisin sonunda geçen: *"Ben mü'minlere nefislerinden evlayım, öyleyse kim borç veya ağır bir yük veya horanta bırakırsa o banadır, benim üzerimedir, kim de mal bırakırsa o da kendi varislerinedir"* ibaresini şöyle anlar: "Resulullah, burada buyurmuştur ki: *"Sizin mesalihinizi (faydalı işlerinizi), herbiriniz için sağlığında da ölümünde de tanzim eden benim. Ben her iki halinizde de velinizim.Üzerinde borcu varsa ve bir mal da bırakmamışsa ben kendi malımdan öderim. Eğer mal bırakmışsa bu mal vârislerinindir, ondan bir şey almam. Eğer muhtaç, yoksul horanta bırakmışsa bana getirsinler, onların nafakası, bakımı bana aittir."*

3- *Resulullah*'ın borç ödeme işini devlet malından yaptığını söyleyen âlimler, bu hadisten hareketle, "fakirlerin borçlarının İslâm devletince ödenmesi gerekir" demiştir. Çünkü Resulullah'tan sonra O'nun vecibeleri devlete kalmıştır.

4- Hadisten, kişinin borçlarını sağlığında ödeyip temizlemesi gereği de anlaşılmaktadır.

5- Hadiste geçen: "Ben mü'minlere nefislerinden evlâyım" ibâresi, şu âyetten muktebestir: النَّبِيُّ أَوْلَى بِالْمُؤْمِنِينَ مِنْ أَنْفُسِهِمْ **"Peygamber, mü'minlere nefislerinden evlâdır hanımları da anneleridir"** (Ahzâb 6).

3085 ٢٩ – وعن جابر بن سمرة رضي الله عنه قال: [أُتِيَ النَّبِيُّ ﷺ بِرَجُلٍ قَتَلَ نَفْسَهُ، فَلَمْ يُصَلِّ عَلَيْهِ]. أخرجه مسلم والترمذي والنسائي.

29. (3085)- *Câbir İbnu Semüre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a, kendisini öldüren bir adam getirilmişti, üzerine namaz kılmadı." [Müslim, Cenâiz 107, (978); Tirmizî, Cenâiz 68, (1068); Nesâî, Cenâiz 68, (4, 66).]

AÇIKLAMA:

Hadis, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in, intihar ederek kendi canına kıyan kimsenin cenaze namazını kılmadığını ifâde ediyor. Burada da görüldüğü üzere, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*, ashâbı intihar eden şahsa namaz kılmaktan men etmemiştir. Üstelik bazı rivâyetlerde "arkadaşınızın cenaze namazını kılın" dediği de görülmektedir. Resulullah'ın, böylelerinin cenaze namazına katılmaması, intihar ve benzeri fiillerden müslümanları men etmek içindir.

Her hâl u kârda müntehirin namazı kılınır mı, kılınmaz mı diye ulemâ da ihtilâfa düşmüştür. Hanefilerden *Ebû Yusuf, Ömer İbnu Abdilaziz* ve *Evzâî* gibi bir kısım müçtehidler "kılınmaz" derken, *Hasan Basrî Nehâî, Katâde, Ebû Hanîfe, Şâfiî, Mâlik* gibi büyüklerinde yer aldığı cumhur-u ulemâ müntehirin namazının kılınacağını söylemiştir.

3086 ٣٠ – وعن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنْهَا قالت: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: مَا مِنْ مَيِّتٍ تُصَلِّي عَلَيْهِ أُمَّةٌ مِنَ الْمُسْلِمِينَ يَبْلُغُونَ مِائَةً كُلُّهُمْ يَشْفَعُونَ لَهُ إِلاَّ شُفِّعُوا فِيهِ]. أخرجه مسلم والترمذي والنسائي.

30. (3086)- *Hz. Âişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Üzerine müslümanlardan, kendisine şefaat taleb eden yüz kişinin namaz kıldığı her ölüye mutlaka şefaat edilir."* [Müslim, Cenâiz 58, (947), Tirmizî, Cenâiz 40, (1029); Nesâî, Cenâiz 78, (4, 75).]

AÇIKLAMA:

Hadis, cenaze namazına katılan mü'minlerin, yaptıkları dua sebebiyle ölü lehinde, Allah nezdinde şefaatci vaziyetini aldıklarını, bu şefaatin ölü hakkında kabul göreceğini ifâde ediyor. Hadiste cemaate katılanlar yüz kişiyi bulursa denmiştir. Ancak ulemâ, bu bâbta gelen başka hadisleri de nazar-ı dikkate alarak şefaatin makbuliyeti için yüz rakamını şart görmemiş, rakam üzerinde ısrar etmemiştir. Nitekim, müteâkip iki hadisten biri, cemaatin sayısını "kırk" olarak ifade ederken, ikincisi "üç saf" demekte ve saflarda kaçar kişi bulunacağını belirtmemektedir.

Mütemmim açıklamayı orada kaydedeceğiz.

3087 ٣١- وعن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَقُولُ: مَا مِنْ مُسْلِمٍ يَمُوتُ فَيَقُومُ عَلَى جَنَازَتِهِ أَرْبَعُونَ رَجُلاً لاَ يُشْرِكُونَ بِاللهِ شَيْئاً إِلاَّ شَفَّعَهُمُ اللهُ تَعَالَى فِيهِ]. أخرجه مسلم وأبو داود.

31. (3087)- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı işittim, diyordu ki:

"Bir müslüman ölür, cenaze namazına Allah'a şirk koşmayan kırk kişi katılırsa, Allah bunların onun hakkındaki şefaatini mutlaka kabul eder." [Müslim, Cenaiz 59, (948); Ebû Dâvud, Cenâiz 45, (3170).]

3088 ٣٢- وعن مالك بن هبيرة رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: مَا مِنْ مُسْلِمٍ يَمُوتُ فَيُصَلِّي عَلَيْهِ ثَلاَثَةُ صُفُوفٍ مِنَ الْمُسْلِمِينَ إِلاَّ أَوْجَبَ فَكَانَ مَالِكٌ رَضِيَ اللهُ عَنْه إِذَا اسْتَقَلَّ أَهْلَ الْجَنَازَةِ جَزَّأَهُمْ ثَلاَثَةَ صُفُوفٍ لِهَذَا الْحَدِيثِ]. أخرجه أبو داود والترمذي.

32. (3088)- *Mâlik İbnu Hübeyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Bir müslüman ölür ve üzerine, müslümanlardan üç saf namaz kılarsa, (Allah şefaati) mutlaka vâcib kılar."*

(Hadisin râvisi) Mâlik (radıyallâhu anh), cenazeye katılanlar az olursa, bu hadis sebebiyle cemaati üç safa taksim ederdi."[Ebû Dâvud, Cenâiz 43, (3166); "Tirmizî, Cenâiz 40 (1028).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadisler, cenaze namazına çoklukla iştirake teşvik etmektedir. Cemaate iştirak hem ölenin lehine hem de katılanın lehine bir hadisedir. Çünkü, katılan da Uhud dağı azametinde sevaba nail olmaktadır. Bu kimse, ayrıca ölümü, hayatın faniliğini hatırlayacak, öbür âlemi, oradaki hesap, mizan, sırat, cennet, cehennem, ebediyyet gibi insanı ziyadesiyle alâkadar eden meseleleri tezekkür edecek, kendini yenileme, İslâmiyet'ini tazeleme, daldığı dünyevi meşgalelerden bir müddet olsun kaçma fırsatı bulacaktır. Böylesi fırsatlarla hayatının yönünü değiştirenlere, büyük bir uyanışla uyananlara bile çevremizde şahit olmaktayız. *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın vaadettiği Uhud azametindeki -def'ine de katıldığı takdirde iki Uhud azametindeki (3057)- sevab vaadinin neticesini böylece daha dünyada iken görenler çoktur.

2- Dikkat edince, ölünün namazdan istifadesinin iki şarta bağlandığı görülür:

1) Namaza iştirak edenler, ölü hakkında şefaatci olmalıdırlar, yâni Allah'tan samimiyetle mağfiret taleb edip hayır duada bulunmaları...

2) Hepsinin müslüman olması, aralarında müşrik bulunmaması, her hangi bir şeyi Allah'a şirk koşmaktan kaçınmaları... Nevevî, Kâdı İyâz'dan da naklen bu hadislerle ilgili olarak şu açıklamayı yapar.[1] "Dendi ki bu hadisler, (Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a farklı zamanlarda sorulmuş bulunan) suallere cevap olarak vârid olmuştur. Herbirinin sualine bunlardan biri cevap olarak söylenmiştir. Muhtemeldir ki, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a yüz kişinin şefaatinin makbul olacağı haber verilmiştir. O da bunu ümmetine bildirmiştir, sonra da kırk kişinin şefaatinin makbul olacağı, en sonunda da, sayıları az bile olsa üç safın şefaatinin makbul olduğu.. O da bunu haber vermiştir. Yine muhtemeldir ki, burada kastedilen, muayyen sayı değildir, mefhum-u aded'dir. Usulcü cumhurlar[2] sayı mefhumuna delâlet eden rakamlarla amel etmişlerdir. Dolayısiyle yüz kişilik cemaatin şefaatini makbul olduğunu bildiren ihbardan, daha az sayıdaki cemaatin şefaati makbul değildir hükmü çıkarılmaz. Keza kırk kişilik cemaat de üç saflık cemaatten bahseden hadisle değerlendirilmeli, bu rakamlara bağlanıp kalınmamalıdır. Şu halde her bir hadis, kendisiyle amel edilmeye elverişlidir, sayıca kırktan ve üç saftan daha az bir cemaatin şafaatinin de makbul olacağı neticesine varılır."

Türbüştî der ki: "Bu hadisler arasında tezad yoktur. Çünkü, bu gibi rakamlarda takip edilen usule göre, iki sayıdan küçük olanı büyük olandan sonraya aittir. (Yani önce büyük sayıya yer veren hüküm gelmiştir, arkadan da küçük sayıya yer veren hüküm.) Çünkü Allah Teâlâ Hazretleri, bir ma'nâ için mağfiret vaadetmişse, bundan sonra artık vaadedilen fazilette noksanlaşma O'nun sünnetinde yoktur aksine faziletce artma vardır. Bu, Allah'ın kullarına fazlının çokluğuna delalet eder." *Türbüştî* nin bu açıklamasından şunu anlıyoruz: "Hadis'e göre, cenaze namazına iştirak eden "üç saf olabilecek cemaat" ma'nâsındaki bir kalabalığın ihlasla yapacakları dua Allah indinde makbul bir şefaattir. Bu asgari cemaat ma'nâsı için vaadedilen ilahi fazl, sayı arttıkça artabilir, ama sayının eksilmesi -ma'nânın altına düşmemek kaydıyla- vaadedilen fazlı

1– Tercümeyi yaparken daha anlaşılır kılmak için serbest hareket ettik.

2– Cemâhir-u Usuliyyûn, fıkıh, tefsir, kelam gibi farklı ilim dallarından her birinin usul âlimlerinin cumhurları (ekseriyeti teşkil eden kısmı) demektir.

iptal etmez. Asgari miktar üç saf olarak ifade edilmiş, rakam verilmemiştir. Her safı üçer kişi tutarsak on kişilik cemaat bile bu ma'nânın tezâhürüne yeterli sayılabilir.

DÖRDÜNCÜ FASIL

MÜTEFERRİK NAMAZLAR
TAHİYYETÜ'L-MESCİD

3089 ١– عن أبي قتادة رضي الله عنه قال: [قـالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: إِذَا دَخَلَ أَحَدُكُمُ الْمَسْجِدَ فَلْيَرْكَعْ رَكْعَتَيْنِ قَبْلَ أَنْ يَجْلِسَ]. أخرجه الستة.

1. (3089)- *Ebû Katâde* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Biriniz mescide girince oturmazdan önce iki rek'at kılıversin."* [Buhârî, Salât 60, Teheccüd 25; Müslim, Müsâfirîn 69, (714); Muvatta, Kasru's-Salât 57, (1, 162); Ebû Dâvud, Salât 19, (367, 368); Tirmizî, Salât 235, (316); Nesâî, 37, (2, 53).]

3090 ٢– وعن كعب بن مالك رضي الله عنه قال: [كـانَ النَّبِيُّ ﷺ إِذَا قَدِمَ مِنْ سَفَرٍ بَدَأَ بِالْمَسْجِدِ فَصَلَّى فِيهِ رَكْعَتَيْنِ، ثُمَّ جَلَسَ لِلنَّاسِ]. أخرجه أبو داود.

2. (3090)- *Ka'b İbnu Mâlik* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, bir seferden dönünce önce mescide uğrar, orada iki rekat namaz kılar, sonra insanlar (ile görüşmek için) otururdu." [Ebû Dâvud, Cihâd 178, (2781); Buhârî, Salât 59 (bâb başlığında muallak olarak).]

AÇIKLAMA:

1- *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bizzat yaptığı ve ümmetine de tavsiye ettiği sünnetlerden biri tahiyyetü'l-mescid'dir. Yani bir mescide girildiği zaman iki rekat namaz kılınmalıdır. Mescide, vakit namazı kılmak veya herhangi bir namaz kılmak gibi bir maksadla girmek kaydı yoktur. Emir mutlak geldiğine göre, turistik bir gezi, mescidin sanatını seyretmek, serinlemek vs. gibi herhangi bir maksadla girilince bu namaz kılınmalıdır. Ancak mekruh vakitlerde kılmamak bilhassa Hanefîler için ehemmiyet taşır.

2- Şunu da belirtelim ki, bu çeşit nafilelerde kılınacak namazın âzamî miktarı yoktur. Ulemâ bu hususta ittifak eder. Asgarî miktar ihtilaflıdır. İki rek'atten daha azı ile bu sünnet yerine getirilmiş olmaz.

3- *Tahiyyetü'l-Mescid*'le ilgili emir vücub ifade eden bir emir değildir, nedb ifade eder. İbnu Battâl, Zâhirîlerin buna "vacib" dediklerini rivâyet etmiştir.

Hanefîler, bu emrin mekruh vakitler dışındaki zamanla ilgili olduğunu söylerler. İbnu Hacer, "Burada müteârız iki âmm hüküm var, tahiyyetü'l-mescid emri her mescide girenedir, zaman hususunda tafsil yoktur; diğer taraftan belli vakitlerde de namazdan nehiy vardır, ikisi de âmmdır, öyleyse bu iki âmm ifadenin biri tahsis edilmelidir"der ve devamla, "bazılarının emri âmm kılıp, nehyi tahsise meyl ettiğini" söyler. Şâfiîler bunu iltizam ederek her vakitte tahiyyetü'l-mescidin kılınabileceğini söylemişlerdir. Bir kısmı da aksini söylemiş, nehyi âmm kılmış, emri tahsis etmiştir. Hanefîler ve Mâlikîler bu görüştedirler.

4- Bazı âlimler, hadiste geçen "oturmazdan önce" kaydını esas alarak, unutarak kılmadan oturan, artık tahiyyetü'l-mescid kılamaz demiştir. Ancak *İbnu Hacer, İbnu Hibbân*'ın kaydettiği bir rivâyete dayanarak bu görüşü isabetli bulmaz. Orada Resulullah oturmuş olan *Ebû Zerr*'e, iki rekat tahiyyetü'l-mescid kılıp kılmadığını sorar, "hayır!" cevabını alınca, قُمْ فَارْكَعْهُمَا "Kalk iki rek'ati kıl!" diye emreder. Şu halde oturmakla tahiyyetü'l-mescid sâkıt olmaz, hatırlayan kalkıp kılmalıdır. Muhibbu't-*Taberî*, "Şu söylenebilir: Tahiyyetü'l-mescidin oturmazdan önceki vakti fazilet vaktidir, oturduktan sonraki vakti cevaz vakti'dir" der.

5- Âlimler, bir mescide herhangi bir namazı kılmak veya farzı eda ve imama uymak için giren kimseye tahiyyetü'l-mescidin gerekmeyeceğini, kılınacak namazın bunun yerine geçeceğini söylerler.

6- Müslim'de gelen bir rivâyet, sadedinde olduğumuz Ebû Katâde hadisinin vürûd sebebiyle ilgili vak'ayı anlatır: "Ebû Katâde mescide girmişti. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı ashabının arasında oturmuş buldu. O da onlarla oturdu. Resulullah:

"Namaz kılmaktan seni alıkoyan nedir?" diye sordu.

"Sizi oturmuş, etrafınızı da insanlar çevirmiş gördüm" cevabı üzerine, Aleyhissalâtu vesselâm:

"Biriniz mescide girdi mi iki rek'at kılmadıkça oturmasın!" buyurdu." Hadisin İbnu Ebî Şeybe'de gelen vechinde Resulullah *(aleyhissalâtu ves-*

selâm) şöyle buyurmuştur: "Mescidlere hakkını verin!" Ashab sorar: "Mescidlerin hakkı nedir?" "Oturmazdan önce kılacağınız iki rek'attir" buyurur.

7- Ka'b İbnu Mâlik'in rivâyeti mevsul olarak daha önce geçmiştir. Orada (652. hadis), Tebük seferine katılmayışının hikâyesini uzunca bir rivayette anlatırken, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın sefer dönüşü, önce mescide uğrayıp iki rek'at tahiyyetü'l-mescid kıldıktan sonra diğer beşerî münasebet ve ictimaî faaliyetlerine geçtiğini belirtir.

Sefer dönüşü önce mescide uğrayıp iki rek'at namaz kılma sünneti Resulullah'ın hasâisinden değildir. Buhârî, bu durumu belirtmek için sadedinde olduğumuz babta, Hz. Câbir'e de bunu emreden bir rivâyet kaydederek, fiilini ve emrini bir arada göstermiştir. Ancak bu, Resulullah'ın şahsî hayatında müste'mir bir sünnettir. *Ebû Dâvud*'daki rivâyette, Aleyhissalâtu vesselâm'ın Medîne'ye dönüşleri, hep gündüze rastlattığını, gece girmediğini, gelince de doğruca mescide gittiğini tasrih eder.

İSTİHARE NAMAZI

UMUMÎ AÇIKLAMA

İstihâre, "hayır" veya "hıyâre" aslından gelir. Hayır taleb etmek demektir. Daha doğrusu, iki şeyden birine muhtaç olana onların hayırlısını taleb etmek ma'nâsına gelir. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, bir iş yapmaya karar verenlere istihârede bulunmayı tavsiye etmiştir. Bu muayyen âdâba uyarak rüyadan o işin hayırlı olup olmayacağı hususunda Allah'tan bir işaret taleb etmek ve bu işarete göre hareket etmektir.

İstihârede bulunmaya teşvik eden, ehemmiyetini haber veren birçok hadis vârid olmuştur. Bazıları zayıf ise de başta Buhârî olmak üzere pek çok muteber hadis kitaplarında yer alacak sıhhatte olanları da mevcuttur. Bazıları şöyledir: مِنْ سَعَادَةِ ابْنِ آدَمَ اسْتِخَارَتُهُ *"Allah'a istihâre, kişinin saadet vesilelerinden biridir."* مَا خَابَ مَنِ اسْتَخَارَ *"İstihare eden zarara düşmez."* اَنَّ النَّبِيَّ ﷺ كَانَ إِذَا أَرَادَ أَمْرًا قَالَ اللَّهُمَّ خِرْ لِي وَاخْتَرْ لِي *"Resulullah bir iş yapacağı zaman şöyle dua ederdi: "Allahım, bana hayır ver ve benim için hayırlı olanı seç."*

3091 ١- عن جابر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [كَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ يُعَلِّمُنَا الاسْتِخَارَةَ فِي الأُمُورِ كُلِّهَا كَمَا يُعَلِّمُنَا السُّورَةَ مِنَ الْقُرآنِ، يَقُولُ: إِذَا هَمَّ أَحَدُكُمْ بِالأَمْرِ فَلْيَرْكَعْ رَكْعَتَيْنِ مِنْ غَيْرِ الْفَرِيضَةِ، ثُمَّ لِيَقُلِ: اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْتَخِيرُكَ بِعِلْمِكَ، وَأَسْتَقْدِرُكَ بِقُدْرَتِكَ، وَأَسْأَلُكَ مِنْ فَضْلِكَ الْعَظِيمِ؛ فَإِنَّكَ تَقْدِرُ وَلاَ أَقْدِرُ، وَتَعْلَمُ وَلاَ أَعْلَمُ، وَأَنْتَ عَلاَّمُ الْغُيُوبِ. اللَّهُمَّ إِنْ كُنْتَ تَعْلَمُ أَنَّ هَذَا الأَمْرَ خَيْرٌ لِي فِي دِينِي وَمَعَاشِي وَعَاقِبَةِ أَمْرِي، أَوْ قَالَ عَاجِلِ أَمْرِي وَآجِلِهِ فَاقْدُرْهُ لِي وَيَسِّرْهُ لِي، ثُمَّ بَارِكْ لِي فِيهِ،

وَإِنْ كُنْتَ تَعْلَمُ أَنَّ هٰذَا الأَمْرَ شَرٌّ لِي فِي دِينِي وَمَعَـــاشِي وَعَاقِبَةِ أَمْرِي، أَوْ قَالَ: عَاجِلِ أَمْرِي وَآجِلِهِ، فَاصْرِفْهُ عَنِّي، وَاصْرِفْنِي عَنْهُ، وَاقْدُرْ لِي الْخَيْرَ حَيْثُ كَانَ، ثُمَّ رَضِّنِي بِهِ قَالَ: وَيُسَمِّي حَاجَتَهُ]. أخرجه الخمسة إلا مسلماً.

1. (3091)- *Hz. Câbir* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bize, Kur'an'dan bir sure öğrettiği gibi her işte istihârede bulunmamızı öğretirdi. Derdi ki: *"Biriniz bir iş yapmaya arzu duyduğu zaman, farzlar dışında iki rek'at namaz kılsın, sonra şu duayı okusun: "Allahım, senden hayır taleb ediyorum, zira sen bilirsin. Senden hayrı yapmaya kudret taleb ediyorum, zira sen vermeye kadirsin, Rabbim yüce fazlını da taleb ediyorum. Sen herşeye kâdirsin, ben âcizim. Sen bilirsin, ben cahilim. Sen gayıbları bilirsin.*

Allahım, eğer biliyorsan ki bu işi bana dinim, hayatım ve sonum için -veya hâl-i hazırda ve ileride demişti- *hayırlıdır, bunu bana takdir et ve yapmamı kolay kıl. Sonra da onu hakkımda mübârek kıl. Eğer bu işin, bana dinim, hayatım ve akibetim için -veya hal-i hazırda ve ileride dedi- zararlıdır, onu benden çevir, beni de ondan çevir. Hayır ne ise bana onu takdir et, sonra da bana onu sevdir!"*

Hz. Câbir dedi ki: "Bu duadan sonra yapacağı işi zikrederdi." [Buhârî, Da'avât 48; Tehecciid 25, Tevhîd 10; Ebû Dâvud, Salât 366, (1538); Tirmizî, Salât 394, (480); Nesâî, Nikâh 27, (6, 80, 81); İbnu Mâce, İkâmet, 188, (1383).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın istihâreye günlük hayatta ne kadar fazla yer verdiğini ifâde etmektedir. Öyle ki Kur'an'dan sûre öğrettiği ciddiyette istihâre öğretmekte, "her işte" yani büyük-küçük, basit-mühim, yolculuk, evlenmek, ticaret vs. gibi her çeşit işte başvurulmasını tavsiye etmektedir.

Burada Kur'an öğretimi ile istihâre öğretimi arasında bir benzetme mevzubahistir. Bu iki öğretim arasındaki benzerliğin mahiyeti -teknik tâbiriyle vechü't-teşbih- nedir? Yeterince açık değildir. Her ne kadar "ciddiyet" diye kısmen kayıtlamış isek de bu, hadisin ilk nazarda anlaşılması içindir. Hadisin aslında bu kayıt yoktur. Âlimler, bu hususta muhtelif tahminlerde bulunmuşlardır. Şöyle ki:

★ Bazıları: "Bütün işlerde istihâreye olan umumî ihtiyaçtır, tıpkı namazda Kur'an'a olan umumî ihtiyaç gibi.." demiştir.

★ Bazıları der ki: "Burada murad, teheccüdle ilgili olarak İbnu Mes'ud hadisinde vâki olan alış tarzıdır: Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, elim ellerinin arasında olduğu halde bana teşehhüdü öğretti, veya Tahâvî'nin rivâyetinde: "Teşehhüdü Resulullah'ın ağzından kelime kelime aldım" veya Taberânî'nin rivâyetinde: "...harf harf aldım" denir.

★ *İbnu Ebî Cemre:* "Aradaki benzetme, istihâre duasının harf ve kelimelerinin yerli yerinde ezberlenmesi, ondan ziyade ve noksanın uzak tutulması, onun öğrenilmesi ve ona devam edilmesidir" der.

★ "Bu, ona gösterilecek ihtimam, bereketinin tahakkuku ve onun için izhar edilecek ihtiramdır" diyende olmuştur.

★ "Her ikisinin de vahiy yoluyla bilinmiş olmaları cihetinden, aralarındaki benzerlik mevzubahis olabilir" de denmiştir.

2- *İbnu Ebî Cemre*'nin de belirttiği üzere "her iş" tâbirinden mübah olan işleri anlayacağız. Çünkü farz, vacib, haram ve mekruh işler için *"yapayım mı, yapmıyayım mı?"* diye bir tereddütte, istihareye gerek yoktur. Mü'min farz ve vacibleri yapmakla mükellef olduğu gibi, haram ve mekruhlardan da kaçmakla mükelleftir. Dahası, müstehab olan, Resulullah'ın sünnetinde mevcut olan bir fiilin yapılması için de istihâreye başvurulmaz. İslâmî edebe aykırıdır. İstihâre, mübah işlerde olur. Bir de müstehab işlerden ikisi teâruz edecek olursa veya iş müstehab olmakla beraber yapılması muhayyerse birini tercih için veya yapmaya karar vermek, başlama zamanını tesbit için istihâre gerekli olabilir. Sözgelimi umreye gitmek isteyen kimse bu yıl mı gitsin gelecek yıl mı? Şu ayda mı bu ayda mı? gibi...

3- Burada kaydı gereken bir husus, hadiste geçen إذا هم احدكم *"biriniz... arzu ettiği zaman"* ibâresiyle ilgilidir. Tercümede arzu etmek olarak çevirdiğimiz هم yapılacak iş hususunda akla düşen ilk arzudur. Bu arzunun yapılmasına kadar zihinde geçen bir kısım ruhî-aklî safhalar, mertebeler vardır. İbnu Hacer bunları şöyle sıralar: Önce himmet gelir, bunu lümme, bunu da hatre tâkib eder. Sonra niyet, sonra irâde, sonra da azimet gelir. Bunlardan ilk üç safhaya sorumluluk olmaz, ama son üçe (niyet, irade ve azimet) sorumluluk terettüp eder.

4- Hadiste "...zira sen bilirsin" diye tercüme ettiğimiz بعلمك tabirini, "ilmin sebebiyle" diye de anlamanın mümkün olduğu belirtilmiştir. Bu takdirde ma'nâ şöyle olur: *"Allahım, senden iki işten en hayırlısına gönlümü açmanı taleb ediyorum; zira sen, büyük-küçük bütün işlerin mahiyetini, ne olduğunu, ne olacağını bilirsin, işlerin en hayırlısını senden başka kimse bilemez."*

5- Bazı âlimler, istihâre namazını akşam ve sabahın sünnetleriyle kıyaslıyarak, birinci rek'atte *Kâfirûn*, ikinci rek'atte de *İhlâs* sûresinin okunmasını uygun görürler. Namazın sonunda da sadedinde olduğumuz hadiste geçen dua okunur. Şunu da kaydedelim ki, Nevevî gibi bir kısım âlimler, istihâre namazında Kâfirun ve İhlas sûrelerinin okunmasına "müstehab" derken, *el-Irâkî:* "Bu meseleye temas eden hadislerin hiçbirinde istihâre namazında hangi sûrelerin okunacağına dair bir kayda rastlamadım" demiştir.

6- Bazı âlimler de, kişi istihâre namazı kılıp, dualarını okuduktan sonra abdestli olarak kıbleye yönelerek yatar. Rüyada beyaz veya yeşil görmesi, niyetindeki şeyi yapmasının hayırlı olacağına; siyah veya kırmızı görmesi de hayır değil şer getireceğine delâlet eder.

Yapılacak iş hususunda taleb edilen işâreti alamayan kimsenin, aynı iş için istihâre namazını yedi kere tekrar etmesi gerektiğini *İbnu's-Sünnî*'nin *Hz. Enes*'ten kaydettiği merfû bir rivâyet göstermektedir:

اِذَا هَمَمْتَ بِأَمْرٍ فَاسْتَخِرْ رَبَّكَ فِيهِ سَبْعَ مَرَّاتٍ ثُمَّ انْظُرْ اِلَى الَّذِى يَسْبِقُ اِلَى قَلْبِكَ فَاِنَّ الْخَيْرَ فِيهِ

"Bir iş için istihâre edince yedi kere tekrarla. Sonra kalbine ilk gelen hususa dikkat et, zira hayır ondadır." Bu hadisin zayıf olduğu belirtilmiştir.

7- *"Farzlar dışında"* tâbiri, farz namazların arkasından istihâre duası'nın okunmasıyla, istihâre sünnetinin yerine gelmeyeceğini gösterir. Bu iki rek'at namaz müstakillen kılınmalıdır.

HÂCET NAMAZI

3092 ١– عن عبدالله بن أبي أوفى رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [قَالَ رَسولُ اللهِ ﷺ: مَنْ كَانَتْ لَهُ إلى اللهِ تَعـــالى حَاجَةٌ، أوْ إلى أحَدٍ مِنْ بَنِي آدَمَ، فَلْيَتَوَضَّأْ وَلْيُحْسِنِ الْوُضُوءَ، ثُمَّ لْيُصَلِّ رَكْعَتَيْنِ، ثُمَّ لْيُثْنِ عَلَى اللهِ تَعـالى، وَلْيُصَلِّ عَلَى النَّبِيِّ ﷺ، ثُمَّ لْيَقُلْ: لاَ إلهَ إلاَّ اللهُ الحَلِيـمُ الْكَرِيمُ، سُبْحَانَ اللهِ رَبِّ الْعَرْشِ الْعَظِيـمِ، الْحَمْدُ للهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ. أسْأَلُكَ مُوجِبَاتِ رَحْمَتِكَ، وَعَزَائِمَ مَغْفِرَتِكَ، وَالْعِصْمَةَ مِنْ كُلِّ ذَنْبٍ، وَالْغَنِيمَةَ مِنْ كُلِّ بِرٍّ، وَالسَّلاَمَةَ مِنْ كُلِّ إثْمٍ لاَ تَدَعْ لِي ذَنْبـــاً إلاَّ غَفَرْتَهُ، وَلاَ هَمّاً إلاَّ فَرَّجْتَهُ، وَلاَ حَاجَةً هِيَ لَكَ رِضاً إلاَّ قَضَيْتَهَا يَا أرْحَمَ الرَّاحِمِينَ]. أخرجه الترمذي.

« عَزَائِمُ الْمَغْفِرَةِ »: الأسباب التي تعزم للعبد الغفران وتحققه.

1. (3092)- *Abdullah İbnu Ebî Evfâ* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Kimin Allah'a veya herhangi bir insana ihtiyacı hâsıl olursa önce abdest alsın, abdesti de güzel yapsın,sonra iki rek'at namaz kılsın, sonra Allah Teâlâ Hazretlerine senâda bulunsun, Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a salât okusun, sonra şu duayı okusun:*

"Halîm, kerîm olan Allah'tan başka ilâh yoktur. Arş-ı Azam'ın Rabbi noksan sıfatlardan münezzehtir. Hamd âlemlerin Rabbine aittir. Rahmetine vesile olacak amelleri, mağfiretini celbedecek esbabı (hakkımda yaratmanı) taleb ediyor, her çeşit günahtan koruman için yalvarıyor, her çeşit iyilikten zenginlik, her çeşit günahtan selâmet diliyorum. Rabbim! Affetmediğin hiç bir günahımı, kaldırmadığın hiçbir sıkıntımı bırakma! Hangi amelden razı isen onu ver, ey rahim olan, bana en ziyade rahmet gösteren Rabbim!" [Tirmizî, Salât 348, (479); İbnu Mâce, İkâmet 189, (1384).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, ilmihal kitaplarına "Hâcet namazı" diye giren namaz çeşidini teşrî etmektedir. Hadis, Allah'tan veya insanlardan herhangi bir talepte bulunacak olan kimsenin, talepte bulunmazdan önce, hâcet namazı kılmasının meşruluğunu belirtiyor ve bu namazın ne şekilde kılınacağını tarif ediyor:

★ Farz ve sünnetlerine riâyet ederek mükemmel şekilde abdest almak.

★ İki rek'at namaz kılmak. (Bazı âlimler rek'at sayısının onikiye kadar çıkabileceğini söylemiştir).

★ Namazdan çıkınca Allah'a hamd ve senâ, Resulullah'a salât ve selamdan sonra, hadiste zikredilen duayı okumaktır.

★ Sonra dünyevî ve uhrevî, ulaşmak istediği maksadı ne ise onu ister.

Bu son teferruat, hadisin Teysîr tarafından alınan vechinde yok ise de, *İbnu Mâce*'de gelen vechinde mevcuttur:

ثُمَّ يَسْأَلُ مِنْ أَمْرِ الدُّنْيَا وَالآخِرَةِ مَاشَاءَ فَإِنَّهُ يَقْدِرُ

"..sonra dünyevî veya uhrevî her ne dilerse taleb eder, çünkü Allah her şeye kadîrdir."

TESBİH NAMAZI

3093 ١- عن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهما، وأبي رافع رَضِيَ اللهُ عَنْه: [أَنَّ رسولَ اللهِ ﷺ قَالَ لِلْعَبَّاسِ بنِ عَبْدِالمُطَّلِب رَضِيَ اللهُ عَنْه: يَا عَبَّاسُ يَا عَمَّاهُ، أَلاَ أُعْطِيكَ، أَلاَ أَمْنَحُكَ، أَلاَ أَحْبُوكَ، أَلاَ أَفْعَلُ بِكَ عَشْرَ خِصَالٍ، إِذْ أَنْتَ فَعَلْتَ ذَلِكَ غَفَرَ اللهُ لَكَ ذَنْبَكَ أَوَّلَهُ وَآخِرَهُ، قَدِيمَهُ وَحَدِيثَهُ، خَطَأَهُ وَعَمْدَهُ، صَغِيرَهُ وَكَبِيرَهُ، سِرَّهُ وَعَلاَنِيَتَهُ، عَشْرَ خِصَالٍ، أَنْ تُصَلِّيَ أَرْبَعَ رَكَعَاتٍ، تَقْرَأُ فِي كُلِّ رَكْعَةٍ فَاتِحَةَ الْكِتَابِ وَسُورَةً، فَإِذَا فَرَغْتَ مِنَ الْقِرَاءَةِ قُلْتَ: سُبْحَانَ اللهِ، وَالْحَمْدُ للهِ، وَلاَ إِلَهَ إِلاَّ اللهُ، وَاللهُ أَكْبَرُ خَمْسَ عَشْرَةَ مَرَّةً، ثُمَّ تَرْكَعُ فَتَقُولُهَا وَأَنْتَ رَاكِعٌ عَشْرًا، ثُمَّ تَرْفَعُ رَأْسَكَ مِنَ الرُّكُوعِ فَتَقُولُهَا عَشْرًا، ثُمَّ تَهْوِي سَاجِدًا فَتَقُولُهَا وَأَنْتَ سَاجِدٌ عَشْرًا، ثُمَّ تَرْفَعُ رَأْسَكَ مِنَ السُّجُودِ فَتَقُولُهَا عَشْرًا، ثُمَّ تَسْجُدُ فَتَقُولُهَا عَشْرًا، ثُمَّ تَرْفَعُ رَأْسَكَ فَتَقُولُهَا عَشْرًا، فَذَلِكَ خَمْسٌ وَسَبْعُونَ فِي كُلِّ رَكْعَةٍ، تَفْعَلُ ذَلِكَ فِي أَرْبَعِ رَكَعَاتٍ، إِنِ اسْتَطَعْتَ أَنْ تُصَلِّيَهَا فِي كُلِّ يَوْمٍ مَرَّةً فَافْعَلْ، وَإِلاَّ فَفِي كُلِّ جُمُعَةٍ مَرَّةً، فَإِنْ لَمْ تَفْعَلْ فَفِي كُلِّ شَهْرٍ مَرَّةً، فَإِنْ لَمْ تَفْعَلْ فَفِي كُلِّ سَنَةٍ مَرَّةً، فَإِنْ لَمْ تَفْعَلْ فَفِي عُمُرِكَ مَرَّةً]. أخرجه أبو داود عن ابن عباس والترمذي عن أبي رافع.

1. (3093)- İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ) ve Ebû Râfi (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Abbâs İbnu Abdilmuttalib (radıyallâhu anh)'e dediler ki:

"Ey Abbas, ey amcacığım! Sana bir iyilik yapmayayım mı?(3) *Sana*

3- Burada sayılanlar, birbirine yakın ifâdeler, te'kiden tekrar gibidir. **"Sana ihsanda bulunmayayım mı?"** şeklinde tercüme daha uygun olabilecekti. Mantıkî teselsüle ve Tirmizî'deki vechine uygunluk bakımından "sana iyilik yapmayayım mı?" diye tercüme ettik. Ayrıca şunu da belirtelim: Teysîr, hatâen ولا اعطيك diye dizmiş, الا اعطك olacak.

bağışta bulunmayayım mı? Sana ikram etmeyeyim mi? Sana on haslet(in hatırlatmasını) yapmayayım mı. Eğer sen bunu yaparsan, Alah senin bütün günahlarını önceki-sonraki, eskisi-yenisi, hatâen yapılanı-kasden yapılanı, küçüğünü-büyüğünü, gizlisini-alenîsini yani hepsini affeder. Bu on haslet şunlardır: Dört rek'at namaz kılarsın, her bir rek'atte Fatiha sûresi ve bir sûre okursun. Birinci rek'atte kırâati tamamladın mı, ayakta olduğun halde onbeş kere "Subhânallâhi velhamdülillâhi ve lâilâhe illallâhu vallâhu ekber" diyeceksin. Sonra rükû yapıp, rükûda iken aynı kelimeleri on kere söyleyeceksin. Sonra secde edip, secdede iken onları onar kere söyleyeceksin. Sonra başını secdeden kaldıracaksın, onları onar kere söyleyeceksin. Sonra tekrar secde edip aynı şeyleri onar kere söyleyeceksin. Sonra başını kaldırır, bunları on kere daha söylersin. Böylece her bir rek'atte bunları yetmişbeş defa söylemiş olursun.

Aynı şeyleri dört rek'atte yaparsın. Dilersen bu namazı her gün bir kere kıl. Her gün yapamazsan haftada birkere yap, haftada yapamazsan her ay da bir kere yap. Ayda olmazsa yılda bir kere yap. Yılda da yapamazsan hiç olsun ömründe bir kere yap." [Ebû Dâvud, Salât 303, (1297, 1299); Tirmizî, Salât 350, (482); İbnu Mâce, İkâmet 190, (1386, 1387).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, hadisleri tenkid etmekte aşırılığı ile tanınmış olan ve bu sebeple, değerlendirmelerine itibar edilmeyen İbnu'l-Cevzî tarafından mevzû addedilmiştir. Ancak ulemâ, İbnu'l-Cevzî'ye bu hükmünde katılmadığı gibi, hatası sebebiyle ciddî tenkidlerde bulunmuşlardır. İbnu Hacer: "İbnu'l-Cevzî bu hadisi mevzûlar arasında zikretmekle kötü yaptı" der ve hadisin, Buhârî tarafından El-Kırâatu Halfe'l-İmâm adlı kitabına alındığını, *Ebû Dâvud, İbnu Mâce, İbnu Huzeyme* ve Hâkim'in, kitaplarına "sahih" vasfıyla aldıklarını, Beyhakî gibi başka birçok muhakkik ulemânın, hadise "sahih" dediklerini kaydeder. Tirmizî, İbnul-Mübârek ve daha pek çok ilim ehli tesbîh namazını rivâyet edip faziletini beyan ettiler" der. Kaynaklarımız, başta İbnu'l-Mübârek olmak üzere, bazılarının ismini kaydederek bu namazı Selef büyüklerinin kıldığını belirtir. Hadis tenkidinde teşeddüdü ağır basan Dârakutnî de şöyle demiştir: وَاصَحُّ شَيْءٍ فِي فَضَائِلِ سُوَرِ الْقُرْآنِ قُلْ هُوَ اللّٰهُ اَحَدٌ واصحُّ شَيْءٍ فِي فَضْلِ الصَّلَاةِ صَلَاةُ التَّسْبِيحِ "Kur'an sûrelerinin fazileti üzerine gelen rivâyetlerin en sahihi İhlas sûresi hakkında gelendir. Namazın faziletiyle ilgili olarak gelen rivâyetlerin en sahihi de tesbih namazıyla ilgili olan hadistir." Ebû Musa el-Medînî, hadisin sıhhatini göstermek için bir cüz te'lif etmiştir.

2- Teysîr, hadisin Ebû Dâvud veçhini almıştır. Tirmizî'deki vechi şöyle başlar: يَا عَمِّ اَلَا اَصِلُكَ اَلَا اَحْبُوكَ اَلَا اَنْفَعُكَ "Ey amcam, sana yakınlığımın hakkını vermeyeyim mi? Sana ihsanda bulunmayayım mı? Sana faydalı olmayayım mı?.."

3- Namazın bir de *İbnu'l-Mübârek* tarafından yapılan tarifi rivâyet edilmiştir. Bu tarife göre, ilk rekatta Fatiha'dan önce onbeş defa sübhânallâhi velhamdülillâhi ve lâ-ilâhe illallâhu vallâhu ekber diyecek, sonra eûzu-besmele çekip Fatiha'yı, zamm-ı sûreyi, sonra on kere yukarıda kaydedilen tesbihi okuyup rükûya gidecek, rükûda on tesbih okuyup başını kaldıracak, o vaziyette on tesbih daha okuyup secdeye gidecek, secdede on tesbih okuyup başını kaldıracak, on tesbih okuyup ikinci secde yapıp on tesbih okuyacak, böylece dört rekat kılacak, her rekatte yetmiş beş tesbih okuyacak; her rekate onbeş tesbihle başlayacak, sonra Fatiha, sonra on tesbih okuyacak.

4- Tirmizî, bu namazın gece de gündüz de kılınabileceğini, gece kılındığı takdirde her iki rekatte de selam verilmesinin daha iyi olacağını, gündüz kıldığı takdirde dilerse iki rekatte bir, dilerse dört rekati de kıldıktan sonra selam verilebileceğini belirtir. Bir kısım âlimler, bazı karineleri değerlendirerek, bu namazı, güneşin öğlede zevalinden sonra kılmayı efdal bulurlar.

5- *Hanefiler* ve cumhur, merfû olması sebebiyle İbnu Abbâs ve Ebû Râfi rivâyeti üzere tesbih namazı kılmayı benimsemiştir. Ancak Aliyyu'l-Karî, Mirkât'da der ki:

"Ubûdiyet yapan kimse bazan İbnu Abbâs hadisine uyarak, bazan da İbnu'l-Mübârek hadisine uyarak tesbih namazı kılmalı, namazı zevâlden sonra ve öğleden önce kılmalı; namazda bazan Zilzâl, Âdiyât, Feth ve İhlâs sûrelerini; bazan da Elhâküm, Asr, Kâfirûn ve İhlâs surelerini okumalıdır. Yapacağı dua da teşehhüdden sonra selamdan önce olmalı, sonra selam vermeli, dilediği şey için de duada bulunmalıdır." Aliyyu'l-Kârî sözünü şöyle noktalar: "Bu söylediklerimin her biri üzerine sünnet vârid olmuştur."

NAMAZA MÜTEALLİK BAZI HADİSLER

3094 ١– عن ابن مسعود رضيَ اللهُ عنْه قال: [لاَ يَجْعَلْ أَحَدُكُمْ لِلشَّيْطَانِ شَيْئاً مِنْ صَلاَتِه، يَرَى أَنَّ حَقّاً عَلَيْهِ أَنْ لاَ يَنْصَرِفَ إِلاَّ عَنْ يَمِينِه. لَقَدْ رَأَيْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ كَثِيراً يَنْصَرِفُ عَنْ يَسَارِه]. أخرجه الخمسة إلا الترمذي.

1. (3094)- *İbnu Mes'ud* (radıyallâhu anh) buyurdular ki: "Hiçbirinizin, namazından şeytana bir pay kalmamalıdır. Herkes namazdan çıkarken, sağından kalkmanın üzerine bir vecibe olduğunu sanır. Halbuki ben Resulullah'ın çok kere solu üzerinden kalktığını gördüm."[Buhârî, Ezân 159; Müslim, Müsâfirîn 59, (707); Ebû Dâvud, Salât 204, (1042); Nesâî, Sehv 100, (3, 81).]

AÇIKLAMA:

Bu rivâyet, namazdan ayrılırken illâ da sağdan kalkmak gerekir diye bir inanca saplanılmaması gerektiğine dikkat çekiyor. Hatta böyle bir saplantıyı "namazdan şeytana pay ayırmak" olarak tavsif ediyor. Burada görüldüğü gibi sadece *İbnu Mes'ud* (radıyallâhu anh)'dan değil, *Hz. Enes, Amr İbnu Şu'ayb*, dedesinden, Hz. Ali'den gelen rivayetler de Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bazan sağından bazan solundan kalktığını belirtir. Sadece Enes'in rivâyetinde Efendimizin çoğunlukla sağdan kalktığı söylenmiştir.

Âlimler, sağdan da soldan da kalkmanın mübah olduğunu bildikten sonra, sağdan kalkmanın efdâl olduğunu söylerler.

3095 ٢– وعن عائشة رضيَ اللهُ عنْها قالت: [رَأَيْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَشْرَبُ قَائِماً وَقَاعِداً، وَيُصَلِّي حَافِياً ومنتعلاً، وينصرِفُ عن يمينه، وعَنْ شِمَالِه]. أخرجه النسائي.

2. (3095)- *Hz. Âişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah *(aley-*

hissalâtu vesselâm)'ı ayakta ve otururken su içerken gördüm, yalınayak ve ayakkabalı olduğu halde namaz kılarken gördüm. Namazdan sağı ve solu üzerine ayrılırken de gördüm." [Nesâî, Sehv 100, (3, 82).]

3096 ٣- وعن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عنهما: [أَنَّ رَفْعَ الصَّوْتِ بِالذِّكْرِ حِينَ يَنْصَرِفُ النَّاسُ مِنَ الْمَكْتُوبَةِ كَانَ عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللهِ ﷺ]. أخرجه الخمسة إلا الترمذي.

3. (3096)- *İbnu Abbâs* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* zamanında, farz namazlardan çıkarken insanlar yüksek sesle zikrederlerdi." [Buhârî, Ezan 155; Müslim, Mesâcid 120, (583); Ebû Dâvud, Salât 191, (1002, 1003); Nesâî, Sehv 79, (3, 67).]

AÇIKLAMA:

İbnu Hacer: "Bu hadisten, namazdan sonra seslice zikretmenin caiz olduğu anlaşılmaktadır" der. Namazdan sonra cehrî olarak zikir meselesi münâkaşa edilmiştir. Umumîyetle caiz olmadığına meyledilir. Nevevî der ki: "İmam Şâfiî bu hadise dayanarak, sahâbenin başlangıçta kısa bir müddet, zikrin şeklini ta'lim maksadıyla cehrî olarak zikretmiş olduğuna hükmeder, bunu devamlı yapmadıklarını söyler. Muhtar görüş şudur: Hem imam ve hem de cemaat zikirlerini sessiz yaparlar. Ancak, ta'lim için ihtiyaç duydukları takdirde sesli yapabilirler."

3097 ٤- وعن أبي رمثة رَضِيَ اللهُ عنه قال: [أَدْرَكَ رَجُلٌ مَعَ النَّبِيِّ ﷺ التَّكْبِيرَةَ الأُولَى مِنَ الصَّلاَةِ فَصَلَّى نَبِيُّ اللهِ ﷺ، ثُمَّ سَلَّمَ عَنْ يَمِينِهِ وَعَنْ يَسَارِهِ حَتَّى رَأَيْنَا بَيَاضَ خَدَّيْهِ، ثُمَّ انْفَتَلَ، فَقَامَ الرَّجُلُ الَّذِي أَدْرَكَ مَعَهُ التَّكْبِيرَةَ الأُولَى مِنَ الصَّلاَةِ يَشْفَعُ، فَوَثَبَ إِلَيْهِ عُمَرُ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ فَأَخَذَ بِمَنْكِبَيْهِ فَهَزَّهُ، ثُمَّ قَالَ: اجْلِسْ إِنَّهُ لَمْ يَهْلِكْ أَهْلُ الْكِتَابِ إِلاَّ أَنَّهُ لَمْ يَكُنْ لَهُمْ فَصْلٌ بَيْنَ صَلَوَاتِهِمْ فَرَفَعَ النَّبِيُّ ﷺ بَصَرَهُ وَقَالَ: أَصَابَ اللهُ بِكَ يَا ابْنَ الْخَطَّابِ]. أخرجه أبو داود.

4. (3097)- *Ebû Rimse* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Bir adam, namazın ilk tekbirine yetişerek Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ile birlikte namaz kıldı. Aleyhissalâtu vesselâm önce sağına sonra soluna selam verdi. (Başını öylesine çevirdi ki, gerisinde olduğumuz halde) yanaklarının beyazlığını gördük. Sonra namazdan çıktı. Kendisiyle namazın ilk tekbire yetişen zât hemen kalkıp ilave namaza başladı. Hz. Ömer (radıyallâhu anh) ona doğru fırlayarak adamı omuzlarından yakalayıp sarstı ve:

"Otur! Ehl-i kitabı helâk eden şey, namazları arasına bir fâsıla bırakmamalarından başka bir şey değildir!" dedi. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* nazarını çevirip:

"Ey İbnu'l-Hattab, Allah seni (doğruya) isâbet ettirdi" buyurdu." [Ebû Dâvud, Salât 194, (1007).]

AÇIKLAMA:

1- *İbnu Deybe,* bu hadisi biraz özetleyerek Teysîr'e almış durumda.

2- Hz.Ömer'in müdahalesi, adamın selam verildikten sonra herhangi bir zikre yer vermeden hemen namaza kalkmasından dolayıdır.

Hadisler, araya fasıla koymadan peş peşe namaz kılınmasını hoş karşılamamıştır. Namaz kıldıktan sonra bir miktar ilerlemek veya gerilemek yani yer değiştirmek bir fâsıla olduğu gibi, konuşmak, zikretmekde bir fâsıladır. Sadedinde olduğumuz hadiste Hz. Ömer ilerlemek veya gerilemek sûretiyle hâsıl edilecek fâsılayı kasdetmemektedir. Zira "otur" demiştir, "ilerle!" veya "geri gel!" dememiştir, zamanla belirlemiştir. Müslim'de *Hz. Muâviye*'den gelen bir rivâyet şöyle: "Cumayı kıldığı zaman, konuşmadıkça veya çıkmadıkça peşinden namaz kılma. Zira Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bunu bize emretti, konuşmadıkça veya çıkmadıkça namazın peşine namaz kılmamamızı söyledi."

3098 ٥- وعن أبي الشعثاء قال: [كُنَّا قُعُوداً في المَسْجِد مع أَبِي هُرَيرة رضي الله عنه فـــأذَّن المُؤذِّن، فقام رجلٌ يمشي، فأتبعه أبو هريرة بصره حتى خرج من المسجد، فقال: أمَّا هذا فقد عصى أبا القاسم ﷺ]. أخرجه الخمسة إلا البخاري.

5. (3098)- *Ebû Şa'sâ* (rahimehullah) anlatıyor: "Biz Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh) ile birlikte mescidde oturuyorduk. Müezzin ezan okudu. Bir adam kalkıp yürümeye başladı. *Ebû Hüreyre*, adam mescidden çıkıncaya kadar gözleriyle onu takip etti ve:

"Şu adam Ebû'l-Kâsım *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a âsi oldu!" buyurdu." [Müslim, Mesâcid 258, (655); Ebû Dâvud, Salât 43, (536); Tirmizî, Salât 150, (204); Nesâî, Ezân 40, (2, 29).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, ezan okunurken mâzeretsiz olarak mescidden çıkmanın mekruh olduğuna delildir.

2- Bazı âlimler derler ki: İsyan, haram olan fiilin işlenmesi halinde hâsıl olur. Halbuki burada namaz henüz farz değilken adam çıkmış durumda; yani namaz ikâmetten sonra farz olur. Dolayısıyle bu davranışın "isyan"la ifade edilmesi vakâya mutabık düşmüyor. Ancak bazan ezân kelimesiyle ikâmet de kasdedilir. Bir de o sıralarda, ikâmet ezânın hemen peşinden okunduğu için böyle hükmetmek uygundur.

3- *Ebû Hüreyre*'ye âit olan bu söz hükmen merfû addedilmiştir. Çünkü, dini ilgilendiren değerlendirme şahsî içtihadla yapılamaz, hiçbir sahâbenin buna yetkisi yoktur. Öyle ise bu çeşit sahâbe sözü, Resulullah'tan öğrenilen bilgiye mebnidir.

3099 ٦- وعن سماك بن حرب قال: [قُلْتُ لِجَابِرِ بْنِ سَمُرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ: أَكُنْتَ تُجَالِسُ رَسُولَ اللهِ ﷺ؟ قَالَ: نَعَمْ كَثِيراً، كَانَ لَا يَقُومُ مِنْ مُصَلَّاهُ الَّذِي يُصَلِّي فِيهِ الصُّبْحَ حَتَّى تَطْلُعَ الشَّمْسُ، وَكَانُوا، يَتَحَدَّثُونَ فِي أَمْرِ الجَاهِلِيَةِ فَيَضْحَكُونَ وَيَتَبَسَّمُ رَسُولُ اللهِ ﷺ]. أخرجه الخمسة إلا البخاري.

6. (3099)- *Simâk İbnu Harb* anlatıyor: "Câbir İbnu Semüre (radıyallâhu anh)'ye dedim ki:

"Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'la beraber oturdun mu?"

"Evet dedi, hemde çok. Sabah namazı kılınca, namaz kıldığı yerden güneş doğuncaya kadar kalkmazdı. Bu esnada (cemaat) birbirlerine cahiliye devri ile ilgili şeyler anlatırlar ve gülerlerdi. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* da tebessüm buyururlardı." [Müslim, Mesâcid 286, (670); Ebû Dâvud, Salât 301, (1294); Tirmizî, Salât 412, (585); Nesâî, Sehv 99, (3, 80).]

AÇIKLAMA:

Muhtelif sahâbe tarafından rivayet edildiği üzere *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)* sabah namazlarından sonra mescidde kalarak, bağdaş kurup oturur ve ashâbı ile sohbet ederlerdi. Bir rivâyette bu halin güneş iyice doğuncaya kadar devam ettiği belirtilir. Bu esnada rüyalar anlatılıp tâbir edildiği, eyyâmu'l-Arap denen cahiliye devri hâdiseleri (tarih) tezekkür edildiği, isrâiliyât vs. başka şeylerin anlatıldığı rivâyetlerde açıktır. Yani ibâdet ve zikir meclisi belli bir müddette kültür halkasına dönüşmektedir.

Bu hadisenin dikkat çekmemiz gereken bir yönü, devamlı oluşudur. Yani yılın herhangi bir mevsimine veya ayına veya haftanın herhangi bir

gününe mahsus olmayıp her gün yapılmaktadır. Resulullah'ın muttarıd olan günlük meşguliyetlerinden bir bölümünü teşkil etmektedir. Resulullah'ın, bu tatbikatı bir kere terkettiği açık olarak belirtilmiştir: İlâ hadisesi vaki olunca... Yani hanımlarıyla bir ay ayrı yaşamaya karar verdiği gün namazı kılar kılmaz Meşrûbe denen hususi odasına çekilmiş ve bu davranışı fevkâlede şaşırtıcı olmuş, başta Hz. Ömer olmak üzere bütün Ashab (radıyallâhu anhüm) mühim bir hadise var telâşına kapılmıştır. Gerçekten de hayat-ı Nebi'de bir kısım vahyin gelmesine de sebep olan mühim bir hadise vukua gelmiştir: Fahr-ı Kâinât, zevcelerinden bir ay boyu ayrı kalmaya karar vermiştir ki siyer-i Nebî'de îlâ Hâdisesi diye geçer.

Bazı rivâyetler, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın kuşluk vaktine kadar mescitte kaldığını, kuşluk namazını kılarak mescitten ayrıldığını tasrih eder. Hatta bu davranışı ümmete tavsiye buyurmuştur. Bir *Ebû Dâvud* rivâyeti şöyle: مَنْ قَعَدَ فِي مُصَلَّاهُ حِينَ يَنْصَرِفُ مِنْ صَلَاةِ الصُّبْحِ حَتَّى يُسَبِّحَ رَكْعَتَيِ الضُّحَى لَا يَقُولُ إِلَّا خَيْرًا غُفِرَ لَهُ خَطَايَاهُ وَإِنْ كَانَتْ أَكْثَرَ مِنْ زَبَدِ الْبَحْرِ "Sabah namazından çıkınca yerinde kalıp, kuşluk namazına kadar bekler ve iki rek'at kuşluk kılmaya kadar hayır olmayan sözlerden sakınırsa, denizin köpüğü kadar çok da olsa (küçük) günahları affedilir."

3100 ٧- وعن ابن عمر رضي الله عنهما قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: لَا تَغْلِبَنَّكُمُ الْأَعْرَابُ عَلَى اسْمِ صَلَاتِكُمْ، فَإِنَّ اسْمَهَا فِي كِتَابِ اللهِ الْعِشَاءُ وَإِنَّمَا يُعْتِمُ بِحِلَابِ الْإِبِلِ].

أخرجه مسلم وأبو داود والنسائي.

7. (3100)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Bedevîler, sakın namazınızın isminde size galebe çalıp değiştirmesinler. Çünkü onun Kitabullah'taki ismi "işâ" (yatsı)dır. Bedevîler develerini sağarken karanlığa kalırlar da (yatsıya ateme derler)."* [Müslim, Mesâcid 228, (644); Ebû Dâvud, Edeb 86, (4984); Nesâî, Mevâkît 23, (1, 270).]

AÇIKLAMA:

Akşam namazı ile yatsı namazlarının Arapça isimlerinde bir tedahül ve iltibas mevzubahistir: Her ikisine de İşâ denebilmektedir. Bazı rivâyetlerde akşam'a "İşâ-yı evvel", yatsıya da "İşâ-yı âhire" denmiştir. Her ikisi birden işâyeyn (iki işâ) diye de tesmiye edilmiştir.

Ayrıca, Bedevîlerin akşama işâ, yatsıya da ateme dedikleri görülmüştür.

İşte sadedinde olduğumuz hadiste, Aleyhissalâtu vesselâm'ın, bu karışıklıklara meydan verilmemesini irşad buyurduğunu görmekteyiz.

Şunu da belirtelim ki, bazı rivâyetler gösteriyor ki, yatsıyı ifade için işâ yerine ateme kelimesini bazan Resulullah da kullanmıştır. Hz. Ebû Bekr ve İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ) gibi bir kısım sahâbî de bu tesmiyenin caiz olduğu kanaatini izhâr etmişlerdir.

Nevevî bu durumu iki ihtimâle bağlar:

1- Yatsıya ateme denmesi de caizdir, bu sebeple Aleyhissalâtu vesselâm ateme'yi kullanmıştır.

2- *İşâ* kelimesini bilmeyen bir muhatabına yatsıyı ifade etmek için, bildiği kelime olan ateme'yi kullanmıştır. Nitekim Resulullah, konuşurken muhatabının anlayacağı kelimeleri kullanmayı tercih ederdi. Hadisin müteakiben kaydedeceğimiz Buhârî'deki vechi, Araplar arasında ateme kelimesinin daha yaygın ve akşama da işâ dediklerini göstermektedir: *"Sakın Bedevîler akşam namazının ismi hususunda size galebe çalmasın!... Onlar akşama işâ derler."*

İşâ, gece karanlığının başlangıcıdır. Daha önce de belirttiğimiz üzere batı ufkundaki gündüzün son izlerinin tamamen kaybolmasıyla başlar. Şu halde, akşama da işâ denmesinin hâsıl edeceği kargaşa açıktır.

İşte *Resulullah* bu kargaşayı önlemek istemiş olmalıdır. Yasak tahrîmî değil, tenzihîdir.

3101 ٨- وعن عبدالله بن مغفل رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قَالَ رسولُ اللهِ ﷺ: لاَ تَغْلِبَنَّكُمُ الأَعْرَابُ عَلَى اسْمِ صَلاَتِكُمُ الْمَغْرِبِ. قالَ: وتَقُولُ الأَعْرَابُ: هِيَ الْعِشَاءُ]. أخرجه البخاري.

8. (3101)- *Abdullah İbnu Muğaffel* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Bedevîler, akşam namazının isminde sakın size galebe çalmasınlar!"* (Resulullah devamla) dedi ki: *"Bedevîler ona (sadece) işâ derler."* [Buhârî, Mevâkît 19.]

AÇIKLAMA:

İbnu Hacer'in açıkladığı üzere, Resulullah'ın buradaki yasaklaması, önceki hadiste açıkladığımız iltibası önlemek maksadıyla, mutlak bir yasaklama değil, Bedevîlerin galebesini yasaklamaktır. Yani Bedevîler akşama sadece işâ derler, yatsıya da ateme. Halbuki Kur'an'da işâ kelimesiyle yatsı kastedilmiştir. Şu halde Bedevîlerin galebesiyle yatsıya ateme, akşama da işâ demek mutlak bir hal alırsa, Kur'an yanlış anlaşılabilir.

Şu halde, *Resulullah*'ın bu irşadından, kelimelerin bir dilde oturmuş, hitabete girmiş ma'nâlarında tağyirat yapılmaması gereği de anlaşılabilir. Şârihler, ateme kelimesinin yatsı, işâ kelimesinin de akşam yerine kullanılmasının örfte bulunması sebebiyle, Efendimizin bu hususta kesin bir yasak koymadığını; ateme kelimesi işâ'nın yerine kesin şekilde ikâme edilmediği müddetçe arada sırada ateme'nin yatsı ma'nâsında kullanılmasının caiz olduğunu belirtirler. Resulullah'ında buna başvurduğunu önceki hadiste açıkladık.

3102 ٩- وعن أبي برزة الأسلمي رَضِيَ اللهُ عنه قال: [كَانَ رَسولُ اللهِ ﷺ يَكْرَهُ النَّوْمَ قَبْلَ الْعِشَاءِ وَالْحَدِيثَ بَعْدَهَا]. أخرجه الخمسة إلا النسائي.

9. (3102)- *Ebû Berze el-Eslemî* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* yatsıdan önce uyumayı, sonra da konuşmayı mekruh addederdi." [Buhârî, Mevâkît 23; Müslim, Mesâcid 237, (647); Ebû Dâvud, Salât 3, (398); Tirmizî, Salât 125.]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın günlük hayat düzenini aksettiren rivâyetlerden biridir: Buna göre Efendimiz, yatsıyı kılmazdan önce yatmayı mekruh addetmiştir, çünkü gece kalkamayıp namazı kaçırma ihtimali vardır. Ayrıca yatsıdan sonra da oturup sohbet etmeyi hoş karşılamamaktadır. Bu da gece ibâdetine yani teheccüde mâni bir durumdur. Halbuki, *Resulullah* gecenin bir bölümünde her gün kalkıp geceyi ihya etmekle, namazla, zikrullahla geçirmektedir.

Resulullah'ın şahsî hayatında yaptığı, ümmetine de sünnettir. Kaldı ki pek çok hadislerinde gece namazını ümmetine tavsiye etmiştir (3002-3015 numaralı hadislerde geçti).

Ancak hemen belirtelim ki, bu söylenen, gâlib durumu ifâde eder. İhtiyaç halinde bazı gecelerde geç vakitlere kadar Efendimizin uyanık kaldığı olmuştur. Buhârî'nin bir rivayetinde kadınlar ve çocuklar uyuyacak kadar *Resulullah*'ın yatsıyı te'hir etmesi de mevzubahisdir. Durum ümmet içinde aynıdır. Ülemâ yatsıyı müteâkip yatmanın bir vecibe olmadığını belirtmiştir. Tirmizî, ilim ehlinin çoğunluğunun yatsı namazından önce uyumayı mekruh addettiğini, bazılarının da bilhassa ramazanda buna ruhsat verdiklerini belirtir. Mekruh olmamanın şartı namazın normal vaktinde kişiyi kaldıracak birinin olması veya o vakitte mutlaka uyanmak kişinin adetleri arasında kesinlik kazanmasıdır. Bu durumda önceden uyumanın bir mahzuru, kerâheti yoktur.

Namazdan sonraki konuşma kerâheti de, konuşmanın matlup, meşrû bir mevzu üzerinde olmaması, durumuyla kayıtlıdır. İlim tahsili, matlub mevzular üzerinde mübâhese maksadıyla yatsıdan sonra uyanık kalmanın mekruh olmadığı belirtilmiştir. Ayrıca geç yatmanın, *kıyâmu'l-leyl*'e engel olmasının da bu kerâhetin sebepleri arasında yer aldığı belirtilmiştir.

3103 ١٠ – وعن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [كَانَ رَسولُ اللهِ ﷺ يَسْمُرُ مَعَ أَبِي بَكْرٍ في الأَمْرِ مِنْ أُمُورِ المُسْلِمِينَ، وَأَنَا مَعَهُمَا]. أخرجه الترمذي.

10. (3103)- *Hz. Ömer* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, *Hz. Ebû Bekr* (radıyallâhu anh) ve yanlarında ben de bulunduğum halde müslümanların meselelerini (konuşmak için) gece geç vakte kadar uyanık kalırlardı." [Tirmizî, Salât 126).]

AÇIKLAMA:

Aynî, yasak olan uyanıklığın hayırsız sohbete, yasak olmayan uyanıklığın ise hayırlı sohbete hamledildiğini söyleyerek önceki hadisle bunu te'vil eder.

3104 ١١ – وعن رجل من خزاعة من أصحاب رسُول الله ﷺ أنه قال: [لَيْتَنِي صَلَّيْتُ فَاسْتَرَحْتُ فَكَأَنَّهُمْ عَابُوا ذلكَ عَلَيْه، فَقَالَ: سَمِعْتُ رَسولَ اللهِ ﷺ يَقُولُ: أَقِمِ الصَّلَاةَ يَا بِلَالُ، وَأَرِحْنَا بِهَا].

11. (3104)- *Ashâb*'tan Huzâ'alı birinin rivâyet ettiğine göre, bir gün: "Keşke (yatsı) namazımı kılıp da istirahat etseydim" diye temennîde bulunmuştu. Kendisini bu sözü sebebiyle ayıpladılar. Onlara şu cevabı verdi:

"Ben *Resulullah*'ın şöyle söylediğini işittim: "Ey Bilâl, ikâmet oku da bizi rahatlat!"

3105 ١٢ – وفي رواية لعليّ: [أُصَلِّي فَأَسْتَرِيحُ قَالَ: فَأُنْكِرَ ذلكَ عَلَيْه، فقَالَ: سَمِعْتُ رَسولَ اللهِ ﷺ يَقُولُ: قُمْ يَا بِلَالُ فَأَرِحْنَا بِهَا: يَعْنِي الصَّلَاةَ]. أخرجه أبو داود.

ومعنى «أَرِحْنَا بِهَا»: يعني نستريح بأدائها عن شغل القلب بها.

12. (3105)- *Hz. Ali*'ye âit bir başka rivâyette, Hz. Ali: "Namazımı kılar istirahat ederim" demişti. Kendisini ayıpladılar. O da şu cevabı verdi:

"Ben Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı işittim. Şöyle demişti:

"Ey Bilâl kalk, bizi namazla istirahate kavuştur." [Ebû Dâvud, Edeb 86, (4985, 4986).]

AÇIKLAMA:

Burada *namazı* kılıp istirahat bulmak tâbirinde iki ma'nâ anlaşılmıştır:

1- Namaz kılınca ibadet, zikir, tesbih gibi kalbin hoşuna giden şeylerde meşguliyet insanı dinlendirdiği için Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Hz. Bilâl'e "Bizi namazla meşgul etmek sûretiyle bizi dinlerdir" ma'nâsında, "Bizi namazla istirahete kavuştur" buyurmuştur. Resulullah, ibâdet ve zikir dışındaki dünyevî meşguliyetleri bir fazlalık, bir yorgunluk addediyordu. Namazdaki münâcaat sebebiyle dinleniyordu. Nitekim وَجُعِلَتْ قُرَّةُ عَيْنِي فِي الصَّلَاةِ "Gözümün nuru namazda kılındı" buyurmuştur.

2- Bir de şu ma'nâ üzerinde durulmuştur: Namaz borcundan kurtulmak suretiyle rahatlamak.. Zira namaz vakti girip kişiye farz olduktan sonra, Rabbine karşı borçlu olma duygusu, mü'mini huzursuz eder; borcunu bir an önce edâ etmek bu sıkıntıdan kurtulmak demektir.

3106 ١٣ – وعن عثمان بن أبي العاص رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قُلْتُ يَا رَسُولَ اللهِ: إِنَّ الشَّيْطَانَ قَدْ حَالَ بَيْنِي وَبَيْنَ صَلَاتِي وَبَيْنَ قِرَاءَتِي يُلَبِّسُهَا عَلَيَّ، فَقَالَ ﷺ: ذَاكَ شَيْطَانٌ يُقَالُ لَهُ خِنْزَبٌ، فَإِذَا أَحْسَسْتَه فَتَعَوَّذْ بِاللهِ تَعَالَى مِنْهُ وَاتْفُلْ عَنْ يَسَارِكَ ثَلَاثًا قَالَ: فَفَعَلْتُ ذَلِكَ فَأَذْهَبَهُ اللهُ تَعَالَى عَنِّي]. أخرجه مسلم.

13. (3106)- *Osman İbnu Ebi'l-Âs* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Ey Allah'ın Resûlü dedim, şeytan benimle namazımın ve kırâatimin arasına girip kıraatimi iltibas etmeme sebep oluyor, (ne yapayım?)"

Aleyhissalâtu vesselâm bana şu cevabı verdi: *"Bu Hınzeb denen bir şeytandır. Bunun geldiğini hissettin mi ondan Allah'a sığın. Sol tarafına üç kere tükür!"*

(Osman İbnu Ebî'l-Âs) de ki: "Ben bunu yaptım, Allah Teâlâ Hazretleri onu benden giderdi." [Müslim, Selâm 68, (2203).]

AÇIKLAMA:

Hınzeb kelimesi *Hanzeb*, Hunzeb şekillerinde de okunmuştur. Şeytanın namazdaki vesvesesi, kaç rek'at kıldığı neleri okuyup okumadığı hu-

susunda sebep olduğu yanılmalar, tereddütlerdir. Bu durumlar kalbin huzurunu, huşûsunu bozar. Şu halde bu çeşit vesveselerde çare olarak Allah'a sığınılacaktır.

ORUÇ BÖLÜMÜ

(Bu bölümde üç bâb var)

★

BİRİNCİ BÂB

ORUCUN VE RAMAZAN AYININ FAZİLETİ

★

İKİNCİ BÂB

ORUCUN FARZLARI, SÜNNETLERİ VE AHKÂMI

★

FASIL

ORUCUN RÜKÜNLERİ

★

NİYYET

★

NAFİLE ORUCUN NİYYETİ

★

ORUCU BOZAN ŞEYLERDEN KAÇINMAK

★

ORUÇLUNUN ÖPMESİ VE MÜBÂŞERETİ

★

UNUTARAK ORUCU BOZMA

★

ORUCUN ZAMANI

★

AŞÛRA ORUCU

RECEB ORUCU

★

ŞABAN ORUCU

★

ŞEVVALDEN ALTI GÜN

★

ZİLHİCCEDEN ON GÜN ORUCU

★

HAFTANIN GÜNLERİ

★

EYYÂMÜ'L-BÎZ

★

ORUCUN HARAM OLDUĞU GÜNLER

★

ORUCUN SÜNNETLERİ

★

İFTAR VAKTİ

★

İFTARDA TÂCİL

★

ÜÇÜNCÜ BÂB

ORUCU AÇMANIN MÜBAH OLMA ŞARTLARI

★

ORUCU YEMEYİ GEREKTİREN ŞEYLER

★

KEFÂRET

BİRİNCİ BÂB

ORUCUN VE RAMAZAN AYININ FAZİLETİ

GUFRANLA TÜLLENEN AY

Hiç dinmeyen bir neş'e, hiç bitmeyen bir zevk, hiç eksilmeyen bir aşkla, tütüp giden bir ay varsa o da Ramazandır. Bir sene içinde geçen bütün nazlı mevsimlerin, ayların özünü, ruhunu, gerçek ma'nâsını ve onlardan süzülmüş, toplanmış üsareleri en tatlı bir şive ile sunan Ramazan günleri, Ramazan geceleri; her lahza, gönülleri ayrı bir haz ve ayrı bir tatlılıkla sarar, şefkatle onları kucaklar, muhabbetle okşar ve yaşama zevkiyle coşturur.

Ramazan günleri, dünyanın her yanında husûsiyle müslüman ülkelerde ve müslümanlar arasında ve hele bizim dünyamızda bütün alâkalara merkez, bütün ruhani zevklere meydan, bütün heyecanlara sahne, bütün terakkîlere nurdan bir helezon ve bütün insânî hususiyetlerin inkişâfına açık bir fırsat, bir ganimet alanıdır.

Geceleri ayrı bir duygu, gündüzleri ayrı bir aydınlıkla tulû eden Ramazan günleri, gönüllere ayrı bir ruh çalar geçer.. ve toplumun birbirinden kopmuş parçalarını biraraya getirir, bütünleştirir, bütün inzivâzedelere cemaat yolunu açar ve onların gurbetlerini izâle eder.. herkese değişik buudda bir his ve fikir ziyafeti verir ve herkesi bir kere daha hayata uyarır.

Ramazan, minarelerin başındaki mahyâlardan camilerin derûnundaki âvizelere, mescitlere uzanan yolların sağındaki, solundaki kandillerinden evlerimizin içindeki lambalara, müminlerin yüzlerindeki duruluktan, gönüllerindeki aydınlığa kadar her yerde ışıkla tüllenir. Hele, dinin yeniden gençliğe erdiği günümüzde o, seher yellerine açık sahurları ve gizli lütufların tecellileriyle tüten iftarlarıyla öyle farklı bir hava, farklı bir ziya ve farklı bir şive ile gelip gönülleri okşar ki, olsa olsa ancak, aş-

kın vuslat ümidiyle kanatlanması bu kadar cezbedici, bu kadar imrendirici olabilir. Sanki Ramazan ayına kadar ruhun sonsuzluk iştiyaki ile insan arasında bir perde varmış da oruçla o perde aralanıyor gibi olur.. ve o âna kadar kalbin bir köşesinde sessiz sessiz uyuyan aşk u şevk birdenbire canlanır, kabarır, köpürür, bütün benliği sarar ve önüne geçilmez bir vuslat arzusuna inkılâb eder. Bu mukaddes arzuyu gerçekleştirme yolunda, üfül üfül bâd-ı tecellilerin estiği seherler kollanır, insanlar için hep ötelere açık birer menfez gibi müşahid bekleyen namaz vakitleri olabildiğince değerlendirilir.. ruhlara revh u reyhân teravihlerle gönüller coşturulur.. ve duygulara kâse kâse İlâhî nefahât içirilir.. derken, herkes derecesine göre adeta uhrevîleşir, ledünnîleşir ve birer melek halini alır.

Ramazan, Kur'ân ayı olması itibariyle bütün bir sene Kur'ân'dan uzak kalmış olanlar bile ciddi bir susamışlık içinde, kendilerini o nûr-efşân iklimde bulur.. ve Kur'an'ın sağnak sağnak onların başlarına boşalttığı ruh, ma'nâ, esrar ve eltafla benliklerinin kurumaya yüz tutmuş bütün vadilerini sular.. bir baştan bir başa gönül dünyalarını tıpkı bir çiçek bahçesi haline getirir ve onları varolma zevkiyle coşturur. Onlar, Kur'ân'da bütün varlığı duyar ve dinler; duygu ve düşünceleriyle kanatlanır.. Kur'an'da bütün hilkatin soluklandığını hisseder, ürperir.. yer yer ra'şelerle kendilerinden geçer; zaman zaman da gözyaşlarıyla nefes alır, gözyaşlarıyla boşalır, aradan perdelerin kalktığını duyar, Allah'a yakınlardan daha yakın olduklarını hisseder ve kendilerini âdeta bir zevk zemzemesi içinde bulurlar.

Kur'an'ın ledünnî muhtevasını ancak, onda bütün varlığın sesini duyabilenler ve onun derinliklerinde insan ruhuna ait korku ve ümit, tasa ve sevinç, keder ve neş'e mûsikîsini birden dinleyebilenler anlar. O'nu sanki kendine inmiş gibi dinleyebilen zaman-üstü ruhlar, O'nda cennet meyvelerinin lezzetini, Firdevs bahçelerinin renk ve güzelliğini, Reyyan yamaçlarının çağlayan ve manzaralarını müşahede eder ve onunla gürül gürül hâle gelirler. Kur'ân'ı, Ramazan'ın şeffaflaştırıcılığı ve kalbin kadirşinas ölçüleriyle ele alıp onun derinliklerine yelken açabilen saf gönüller, her lâhza ayrı bir uhrevî kıymete ulaştıklarını hisseder ve her an "bekâ"nın ayrı bir buuduyla tanışırlar. Bu insanların düşünce ve hayatlarında "metafizik", "fizik"i tamamlar, ma'nâ da, maddenin gerçek muhteva ve değeri olur ve herşey perde arkası kıymetleriyle ortaya çıkar. Ve yine bu insanların çehrelerinde sanki, îlâhî isim ve sıfatların engin dairesine açık bulunmadan mülhem, gizli bir seziş, derin ve farklı bir anlayış ve Kur'ân'la inlemiş günlerin uhrevîliklerinden kalma bir olgunluk,

bir doygunluk, bir safvet, bir içtenlik ve imanın altın zevkleriyle beslenmiş bir letafet, bir câzibe ve bir mürüvvet çağlıyor gibi bir büyü hissedilir. Onlar, hiçbir şey konuşmasa, hiçbir şey anlatmasalar bile, o anlamlı tavırlarından, edâlarından, endamlarından, bakışlarından, duruşlarından bu ma'nâlar her zaman taşar gelir, gelir ve her tarafta yankılanırlar.

Kur'ân kanatlı ve Kur'ân buudlu Ramazan-ı şerif kadar gecesi ayrı nurâniliğe ve gündüzü de ayrı aydınlıklara açık bir başka ay yoktur. İnsan, her yeni Ramazan'la bir kere daha, hem de bütün tazeliğiyle Kur'ân'ı ve O'nun gökler ötesi kaynağını, tüllenen İlâhî ma'rifeti ve O'nun kevn ü mekânlara dağılmış işaretlerini, Allah aşkını ve O'nun inanmış simalardaki pırıl pırıl izlerini görür, duyar ve sezer. Evet, Ramazan'da Kur'ân bütün bir kaderin yonttuğu bu pırıl pırıl yüzlerin ve bütün bir ma'nânın iç derinliğini gösteren bu ışıl ışıl gözlerin hepsinde ayrı bir uhrevîlikle parıldar.. kadın-erkek, yaşlı-genç, zengin-fakîr, âlim-câhil, aristokrat-halk hemen herkes bu mübarek zaman diliminde hayat ve yaşayış basamakları itibariyle ramazanlanır ve Ramazan'la gelen ma'nâları soluklar...

Evet, herkes isti'dadına göre ve kabiliyetinin elverdiği ölçüde onunla değişik bir buudda, çeşitli münasebetsizliklerden, insanı başaşağı götüren rezîlelerden ve bütün manevî kirlerden arınır, nurlanır.. ve cennetlere ehil hale gelir. Ramazan ayı, yümün ve bereketiyle o kadar zengindir ki, gölgesine sığınan hemen herkes O'nun servet ve gınasından istifâde eder ve uhrevî sultanlıklara erebilir: Gençler-ihtiyarlar, sağlam mü'minler –ârızalılar, zekiler-ahmaklar, akıllılar-deliler, eşyanın perde arkasına kapalı olanlar-açık bulunanlar, bir işe yarayanlar-yaramayanlar, havadan nem kapanlar-yağmurun altında bile ıslanmayanlar, hâkim olmak için yaratılmış bulunanlar-mahkûm olarak dünyaya gönderilenler, binbir gâile içinde dahi dimdik ayakta durmasını bilenler-en küçük sarsıntıya mukavemet edemeyerek devrilip gidenler, hayatlarını karamsarlık içinde ve inleyerek geçirenler-cehennemlerin içinde bile ümit şakıyanlar, ömürlerini başkalarına dayanarak sürdüren dermansızlar-en onulmaz dertlerle kıvranırken dahi neş'eyle gürleyen iradeler, yaşayışlarını yeme, içme ve uyumaya göre programlamış tenperverler-yemeyi, içmeyi ve uyumayı aşmış gerçek insanlar.. Evet, bütün bu birbirinden ayrı, birbirinden farklı sınıflar, değişik ölçülerde de olsa, O'nun aydınlık ikliminde mutlaka başkalaşır, farklılaşır ve halinin müsaadesi nisbetinde bir yerlere ulaşırlar.

Ramazan'ın güzellik ve nuraniyeti ve o nuraniyete açık gözlere akseden varlığın ma'nâ dolu ihtişamı, bu birbirinden ayrı ve farklı gruplar üzerine saldığı sır dalga boyundaki bir kısım tayflar sayesinde, o, ken-

dine has tadı, havası, ruhu ve ma'nâsıyla gönüllere öyle bir siner ki, en inatçı kafalar bile mukavemet edemez ve ona teslim olurlar.

Ramazanda, herşeyi kendi sırlarıyla bürüyen geceler o kadar mûnis ve tatlı, insanın duygu ve düşüncelerini ayrı bir halâvetle kucaklayan gündüzler o kadar sıcak ve yumuşak, inanmış sîmalar o kadar hisli ve derin, Allah'a davet eden sesler o kadar şefkatli ve bunların hepsinin ifâde ettiği ma'nâlar o kadar duygulandırıcıdır ki, bu gufrân ayına sînelerini açabilenler muvakkaten dahi olsa, tasalardan, kederlerden birbir sıyrılıp cennet mutluluğunu duyabilirler.[29]

UMUMÎ AÇIKLAMA

Oruc'un Kur'ânî karşılığı savm ve sıyâm'dır. Lügat olarak masdar olup (yemek, içmek, konuşmak, yürümek gibi şeylerden) kendini tutmak ma'nâsına gelir. Şer'î bir ıstılâh olarak, husûsi bir zamanda hususî şeylerden, hususi şartlarla hususi bir tutmak diye târif edilmiştir. Râgıb *el-İsfehânî:* "Savm, aslında fiilden kendini tutmaktır, bu sebeple yürümekten kaçınan ata sâim (oruçlu) denmiştir" der. Şerîatte ise, mükellef kimsenin, şafağın sökme ânından (fecr) güneşin, batma ânına kadar, niyete mukarin olarak yemekten ve içmekten vazgeçip, meni getirmek ve kusmaktan imtina etmesine savm denmiştir.

Oruç, *Hüseyin Kâzım Kadri*'nin açıklamasına göre Âzerî lehçesi'nden bize geçmiştir ve Farsça rûze kelimesinden bozmadır.

Dinimiz, orucu İslâm'ın ana rükünlerinen biri yapmıştır. Bedenle yerine getirilen bir ibadettir. Kur'ân-ı Kerîm, eski milletlere de orucun farz edildiğini bildirir: *"Ey îman edenler oruç sizden öncekilere farz edildiği gibi... size de farz edildi."* Âyette işaret edilen *"sizden öncekiler"*den maksad sadece yahudi ve hrıstiyanlar değildir. Belki Hz. Âdem'den beri yeryüzüne gelen bütün insanlar kastedilmektedir, zira dinler tarihi, hemen hemen bütün dinlerde bir nevi orucun varlığını ortaya çıkarmıştır.

★ Resulullah orucun bedene sıhhat, eve bereket getireceğini haber verir: صُوموا تَصِحُّوا *"Oruç tutun, sıhhat bulun."*

★ Birçok hadiste, orucun insanda ruhî terbiye vasıtası olan, en mühim erdemlerden "sabr"a alıştıracağı belirtilir. Bir hadis şöyle: الصِّيامُ نِصْفُ الصَّبْرِ *"Oruç sabrın yarısıdır."*

★ Oruç günahlara karşı bir perde, bir siperdir:

4– M. Fethullah Gülen, Günler Baharı Soluklarken, s. 41-45.

الصِّيَامُ جُنَّةٌ وهو حصن من حصون المؤمن *"Oruç bir perdedir, mü'minin sığınacağı kalelerden bir kaledir..."*

★ Oruç cehenneme karşı da bir perdedir: الصِّيَامُ جُنَّةٌ وحصن حصين من النَّار

"Oruç ateşe karşı bir perde, müstahkem bir kaledir." الصِّيَامُ جُنَّةٌ مالم يخرقها بالْكَذب أو غيبة "Oruç ateşe karşı (sağlam) bir perdedir, yeter ki yalanya, gıybetle kişi onu yırtmamış olsun."

★ Oruç en makbul, en sevaplı bir ibâdettir نَوْمُ الصَّائِمِ عِبَادَةٌ وصمته تسبيح وعمله مضاعف ودعاءه مستجاب وذنبه مغفور *"Oruçlununun uykusu ibâdettir, susması tesbihtir, amelleri misliyle kabul edilir, duası makbuldür, günahı affedilir."* الصِّيَامُ لاَ رِيَاءَ فيه قَالَ اللهُ تعالى هُوَ لِي وأنا أجزي به *"Oruçta riya yoktur. Allah Teâlâ Hazretleri buyurur ki: "Oruç benim içindir, onun mükâfaatını ben vereceğim, oruçlu yiyecek ve içeceğini benim için bırakır."* إنَّ الصَّائِمَ إذَا أُكِلَ عِنْدَهُ لَمْ تَزَلْ تُصَلِّي عَلَيْهِ الْمَلاَئِكَةُ حَتَّى يَفْرُغَ مِنْ طَعَامِهِ *"Oruçlunun yanında birisi yemek yiyince melekler ona rahmet okurlar, bu hal, öbürü yemesini bitirinceye kadar devam eder."*

3107 ١- عن أبي هريرة رضي الله عنه قال: [قال رسول الله ﷺ: كُلُّ عَمَلِ ابْنِ آدَمَ يُضَاعَفُ، الحسنة بعشر أمثالها إلى سبعمائة ضعف. قال الله تعالى: إلاَّ الصَّوم فإنه لي وأنا أجزي به يدع شهوته وطعامه من أجلي: للصائم فرحتان، فرحة عند فطره، وفرحة عند لقاء ربه، ولخلوف فم الصائم أطيب عند الله من ريح المسك].

1. (3107)- *Hz. Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Âdemoğlunun her ameli katlanır. (Zira Cenâb-ı Hakk'ın bu hususdaki sünneti şudur): "Hayır ameller en az on misliyle yazılır, bu yediyüz misline kadar çıkar. Allah Teâlâ Hazretleri (bir hadis-i kudside) şöyle buyurmuştur: "Oruç bu kaideden hariçtir. Çünkü o sırf benim içindir, ben de onu (dilediğim gibi) mükâfaatlandıracağım. Kulum benim için şehvetini, yiyeceğini terketti."*

"Oruçlu için iki sevinç vardır: Biri, orucu açtığı zamanki sevincidir, diğeri de Rabbine kavuştuğu zamanki sevincidir. Oruçlunun ağzından çıkan koku (halûf), Allah indinde misk kokusundan daha hoştur."

3108 ٢- وفي رواية: [الصِّيَامُ جُنَّةٌ، فإذا كان يوم صوم أحدكم فلا يرفث، ولا

يصْخَبْ، فإنْ شاتَمَهُ أحدٌ، أوْقاتَلَهُ فليَقُلْ إنّي صائِمٌ. إنّي صائِمٌ]. أخرجه الستة.

وقوله «الصَّوْمُ لِي»: أي لم يشاركني فيه أحد، ولا عبد به غيري، فإن سائر العبادات قد عبدت بها الكفار آلهتها، فأنا حينئذ أجزي به على قدر اختصاصه بي، وأنا أتولى الجزاء عليه بنفسي، ولا أكله إلى أحد غيري.

«وَالخُلُوفُ» بضم الخاء: تغير ريح فم الصائم من ترك الأكل والشرب.

«وَالرَّفَثُ»: مخاطبة الرجل المرأة بما يريده منها، وقيل: هو التصريح بذكر الجماع، وهو الحرام في الحج على المحرم، وأما الرّفث في الكلام إذا لم يكن مع امرأة فلا يحرم لكن يستحب تركه.

«وَالصَّخَبُ»: الضجة والجلبة.

2. (3108)- Bir rivâyette de şöyle buyrulmuştur: *"Oruç perdedir. Biriniz birgün oruç tutacak olursa kötü söz sarfetmesin, bağırıp çağırmasın. Birisi kendisine yakışıksız laf edecek veya kavga edecek olursa "ben oruçluyum!" desin (ve ona bulaşmasın)."* [Buhârî, Savm 2, 9, Libas 78; Müslim, Sıyâm 164, (1151); Muvatta, Sıyâm 58, (1, 310); Ebû Dâvud, Sâvm 25, (2363); Tirmizî, Savm 55, (764); Nesâî, Sıyâm 41, (2,160-161); İbnu Mâce, Sıyam 1, (1638), Edeb 58, (3823).]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivâyet, gösterilen kaynaklarda, gerek temas edilen meselelerin miktarı ve gerekse bu meselelerin tertibi yönünden farklı şekillerde gelmiştir. Buhârî'nin 9. bâbtaki rivâyeti Teysîr'in rivayetiyle daha fazla uygunluk arzeder.

2- Cenâb-ı Hakk'ın her bir hayır ameli en az on misliyle kabul etmesine dair sünneti Kur'ân-ı Kerim'le sabittir مَنْ جاءَ بِالْحَسَنَةِ فَلَهُ عَشْرُ أمْثالِها **"Kim bir hayır yaparsa ona on katı (sevap) verilir..."** (En'am 160). *Resulullah* bu âyete atıf yapmış olmalıdır.

Hadisin devamında bunun, yediyüz katına kadar çıkacağı belirtilmiştir. Bu rakam da Kur'an'da gelmiştir, ancak bu,"Allah'ın dilemesi" şartına bağlanmıştır:

مَثَلُ الَّذِينَ يُنْفِقُونَ أمْوالَهُمْ فِي سَبِيلِ اللهِ كَمَثَلِ حَبَّةٍ أنْبَتَتْ سَبْعَ سَنابِلَ فِي كُلِّ سُنْبُلَةٍ مِائَةُ حَبَّةٍ

"Mallarını Allah yolunda sarfedenlerin durumu, her başağında yüz tane olmak üzere yedi başak veren tanenin durumu gibidir. Allah dilediğine kat kat verir, Allah'ın lütfu geniştir..." (Bakara 261).

Hadis, orucun Allah nezdindeki hayır amelleri on misli ile yediyüz misli arasında değişen katlarıyla kabul etme sünnetine girmediğini, yani yediyüz mislinden daha fazla katlarıyla kabul edilecek bir amel olduğunu belirtiyor. Kadr sûresinde bu ziyadeye de temas edildiğini söyleyebiliriz: **"...Kadir gecesi bin aydan hayırlıdır.."** (Kadr 3).

Burada yapılan bir hayrın Allah tarafından otuzbin katıyla da kabul edileceğinin Kur'ânî bir delili mevcuttur. Hadiste Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, Cenâb-ı Hakk'ın oruçlu hakkında, *"Oruç bu kaideden hariçtir... Ben onu dilediğim gibi mükâfaatlandıracağım.."* dediğini belirttiğine göre, kulun ihlâsı nisbetinde orucu sebebiyle otuzbin mislinden fazla bir mükâfaata bile mazhar olabileceği söylenebilir. İlâhî rahmetten bu umulabilir.

3- Orucun *"perde"* olmasına gelince: Bazı rivâyetlerde جُنَّةٌ مِنَ النَّارِ *"ateşe karşı perdedir"* şeklinde daha sarîh gelmiştir. Bazı rivâyetlerde ise: اَلصِّيَامُ جُنَّةٌ كَجُنَّةِ اَحَدِكُمْ مِنَ الْقِتَالِ *"Oruç, birinizin savaştaki zırhınız gibi ateşe karşı zırhınızdır"* veya جُنَّةٌ وَحِصْنٌ حَصِينٌ مِنَ النَّارِ *"Oruç, ateşe karşı kalkandır ve müstahkem bir kaledir."* Bazı rivâyetlerde اَلصِّيَامُ جُنَّةٌ مَالَمْ يَخْرِقْهَا بِالْغِيْبَةِ *"Oruç, gıybetle yırtmadığı müddetçe, kişiye bir kalkan bir sığınaktır"* buyrulmuştur.

Hadislerin bazılarında orucun, sahibi için ateşe karşı bir sığınak, (bir perde, bir zırhlı, bir kalkan) olduğu tasrih edilmiş ise de bir kısmında mutlak gelmiştir. Şârihler bu ıtlaktan, başka yorumlara da ulaşmışlardır. *İbnu'l-Esîr*, en-Nihâye'de, orucun sahibini ezâ veren şehvetlerden koruduğunu belirterek, oruç tutan kimsede, nefsi kötülüklere sevkeden şehvetlerin kırılacağına dikkat çeker.

Kurtubî'ye göre oruç birkaç açıdan örtüdür:

★ Orucun ateşe örtü olması, meşruluğu yönüyledir. Öyle ise oruçluya, orucunu ifsad eden ve sevabını azaltan şeylerden koruması gerekir. Bu hususa, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın şu sözü işaret eder: "Biriniz bir gün oruç tutacak olursa kötü söz sarfetmesin, bağırıp çağırmasın..."

★ Orucun (hâsıl ettiği) faide yönüyle de ona örtü denmesi murad edilmiş olabilir, bu da sahihtir. Çünkü oruç, nefsin şehvetlerini zayıflatır. Buna Aleyhissâlatu vesselâm'ın şu sözü işaret eder: "... Kulum benim için şehvetini... terketti."

★ Hâsıl olan sevap ve hasenatın katlanması sebebiyle de orucun örtü olması murad edilmiş olabilir, bu da sahihtir.

Kadı İyâz, el-İkmâl'de: "Bunun ma'nâsı şudur: "Oruç, günahlara karşı perdedir veya ateşe karşı perdedir veya bunların hepsine karşı perdedir" der.

Nevevî, hepsine karşı perde olmasında cezmeder.

İbnu'l-Arabî der ki: "Oruç, ateşe karşı perdedir, çünkü o, şehvetlerden kişinin kendisni tutmasıdır, ateş ise şehvetlerle kuşatılmıştır. Hâsılı, kişi dünyada şehvetlerden kendini tutarsa, bu onun için âhirette ateşe karşı bir perde olur."

Şunu da belirtelim ki: Ebû Ubeyde'den gelen bir rivâyette, gıybetin oruca zarar vereceği belirtilmiştir. Hz. Âişe'den gelen bir rivâyette ise gıybetin orucu bozacağı ifâde edilmiştir. İmam Evzâî bu hadisi esas alarak gıybetle orucun bozulacağına, o gün tutulan orucun kaza edilmesinin gerektiğine hükmetmiştir. Zâhirî fakihlerden *İbnu Hazm* daha da ileri giderek oruçlu olduğunu bilerek fiilî veya kavlî herhangi bir günaha âmden tevessül eden oruçlunun orucunun bozulacağına hükmetmiştir. *İbnu Hazm*'ı bu hükme sevkeden hususun, hadiste gelen فلا يرفث ولا يجهل "Kötü söz sarfetmesin, (bağırıp çağırmak gibi) cahillik yapmasın" emrinin mutlak olmasıdır. Bir başka hadiste gelmiş olan من لم يدع قول الزور والعمل به فليس لله حاجة في ان يدع طعامه وشرابه "Kim yalan söylemeyi, yalanla iş yapmayı bırakmazsa, Allah'ın onun yemesini içmesini terketmesine ihtiyacı yoktur" ifâdesi de İbnu Hazm'a delil olmuştur.

Bu meselede cumhur, nehyi tahrîme hamletmiş olmakla birlikte, orucun bozulması meselesinde farklı düşünmüştür. Evet cumhura göre, orucun bozulması üç sebepten biri ile meydana gelir: Yemek, içmek ve cima.

İbnu Abdilberr, orucun diğer ibâdetlere üstünlüğünü beyan sadedinde şöyle der: "Onun faziletini anlamada, ateşe karşı örtü olması sana kâfidir."

Nesâî'nin sahih bir senedle Ebû Ümâme'den kaydına göre:

"Ey Allah'ın Resûlü! dedim, senden alacağım müstesna bir amel emret!" Bana:

"Sana orucu tavsiye ederim, çünkü onun emsâli yoktur!" buyurdu." Cumhûr'un nezdinde meşhur olan, başka delile binaen namazın tercihidir.

4- Oruçlunun ağız kokusunun, Allah'a misk kokusundan daha hoş gelmesi ifadesi de üzerinde durmaya değer. Halûf, oruç sebebiyle oruçlunun ağzından çıkan kokuya denmiştir.Allah nezdinde kokunun iyiliği kötülüğü mevzubahis olamıyacağına göre, bu ifade ne demektir? İhtilaf edilmiş, farklı izahlar ileri sürülmüştür. Bazıları şöyle:

★ Bu bir mecazdır, güzel kokuların bize yakınlığını ifade için böyle bir mecaza başvurulması âdet olmuştur. Orucun Allah'a yakınlığını ifade için, bundan bir istiâre yapılmıştır. Öyleyse ma'nâ şöyledir: "Oruç Allah nezdinde, misk'in sizin nezdinizdeki iyiliğinden daha iyidir" veya "misk' in size yakınlığından daha çok oruç Allah'a yakındır."

★ Bu ifâdeden maksad, bu melekler hakkındadır, yani onlar, oruçlunun ağır kokusundan, sizin misk kokusundan hoşlandığınızdan daha çok hoşlanırlar.

★ Misk ve halûf'un Allah nezdindeki hükmü, sizin nezdinizdeki hükümlerinin zıddıdır.

★ Allah ona âhirette öyle bir mükâfaat verir ki, o sayede ağzının kokusu misk kokusundan daha hoş bir hâl alır.

★ Oruçlu öyle bir mükâfaata nâil olur ki, bu misk kokusundan daha hoştur.

★ Oruçlunun ağız kokusu, zikir ve ilim meclislerinde mûtad olan misk kokusundan daha sevaplıdır.

Bu altı vecihten ortaya çıkan netice, "hoş" ma'nâsının kabul ve rızaya hamlidir. Yani *"daha hoş"* demekle "Allah'ın kabulüne ve rızasına daha uygun" denmiş olmaktadır. el-Kâdı Hüseyn'in Ta'lik'ında naklettiğine göre, "kıyamet günü, bütün ibâdetlerin kendilerine has bir kokuları olacaktır. İşte orada orucun kokusu, diğer ibadetlere nazaran misk kokusu gibi olacaktır."

Söylenen son üç hususu te'yîd eden يوم القيامة "...Kıyâmet günü..." ziyadesi, bazı rivâyetlerde gelmiştir. Müslim'in rivâyeti şöyle: لَخُلُوفُ فَمِ الصَّائِمِ أَطْيَبُ عِنْدَ اللهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ مِنْ رِيحِ الْمِسْكِ *"Oruçlunun ağız kokusu "Kıyâmet günü" Allah yanında misk kokusundan daha hoştur."*

Son olarak şunu da kaydedelim: Bazı tabipler bu kokuyu, sıhhat alâmeti görerek hayra yorarlar. Onlara göre vücuddaki fazla maddeler, zayıflamış hücreler, zararlı birikimler açlık sebebiyle vücut tarafından yakılarak temizlenirler. Burna hoş gelmeyen bu koku, tâbir caizse ileride, kanser dahil çeşitli hastalıklara sebep olabilecek zararlı maddelerin yakılmasından hâsıl olan dumanın kokusudur. Bunların oruçla yakılıp vücuttan atılması, sıhhat kaynağıdır.

5- Hadiste Cenâb-ı Hakk'ın, *"Oruç benim içindir.."* buyurmasındaki maksad nedir? Bu hususta münâkaşa edilmiş, farklı görüşler ileri sürülmüştür:

★ Bazıları: "Oruçta riya olmaz, diğer ibâdetlerde olabilir" demiştir. *Ebû Ubeyd*'in Garib'indeki sözü şöyle: "Biliyoruz ki, hayır amellerin hepsi Allah içindir ve bunların mükâfaatını da O verecektir. Allah bilir ya, Rab Teâlâ orucu kendine has kıldı, çünkü İbnu Âdem oruç tutunca, hariçte görülen bir fiilde bulunmaz, oruç daha çok içte kalan bir fiildir. *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın لَيْسَ فِي الصِّيَامِ رِيَاءٌ *"Oruçta riya yoktur"* hadisleri de bu hususu te'yîd eder. Bu böyledir, çünkü oruç hâriç bütün ameller hareketle vukûa gelir. Oruç ise, insanlara saklı kalan niyetle yapılır."

★ Bazıları: *"...Orucun sevabını ben veririm..."* sözünden maksad "Onun sevabını, ecrinin ne kadar katlanacağını ben bilirim"demektir" diye açıklamıştır. Diğer ibâdetlerin sevabına bazı kimselerin muttali olması mümkündür, nitekim âyetler de haber vermiştir ki on mislinden yediyüz misline kadar ücret verilmektedir. Oruç bu takdirin dışında tutulmuştur.

★ Bazıları: *"...Oruç benim içindir.."* sözünün ma'nâsı: "Bana en sevgili, nezdimde en mûteber ibâdet" demektir" demiştir, (bu husus yukarıda açıklandı).

★ Bazıları: "Orucun Allah'a izafesi onu teşrif ve tazim gayesini güder, tıpkı Beytullah tâbirinde olduğu gibi..." demiştir.

★ Bazıları: "Şehvetlerden olan yemek vs'den istiğna Allah'a ait vasıflardandır. Şu halde oruçlu, O'na muvafık sıfatlarla Allah'a yakınlık kazanınca, Allah o sıfatı kendine izafe etmiştir.

Kurtubî der ki: "Kulların amelleri, onların hallerine uygundur, oruç hariç... Oruç, Hakk'ın sıfatlarına uygun bir sıfattır. Sanki şöyle demiştir: "Oruçlu bana uygun bir sıfatla bana yaklaşmaktadır."

★ Bazıları: "Ma'nâ böyledir. Ancak meleklere izafesi şartıyla... Zira bu ma'nâ meleklerin sıfatıdır" demiştir.

★ Bazıları: "Bu, Allah'a hastır, kulların bunda hiçbir nasibleri, hazları yoktur" demiştir.

★ Bazıları: "Orucun Allah'a nisbet edilişinin sebebi, oruçla başka şeylere ibâdet edilmediği içindir. Halbuki namaz, sadaka tavaf vs. ile başka şeylere ibâdet edilegelmiştir" demiştir. Ancak bazı yıldıza ve heykellere tapanların oruçla da tapındıkları gösterilerek bu iddiaya itiraz edilmiştir.

★ Bazıları: "Oruç hâriç, kulların bütün ibâdetleri, üzerindeki kul haklarına verilir, oruç hâriç, o verilmez" demiştir. Bu mevzuya giren bir rivâyet şöyledir: "Kıyamet günü olunca, Allah kullarını hesaba çeker, üzerindeki kul haklarını amellerinden karşılar, öyleki oruç hâriç hiçbir

şeyi kalmaz. Allah bâki kalan hakları kendinden öder ve orucuna dokunmaz, onunla da kulunu cennete koyar."

Bu açıklamaya *Kurtubî,* bazı karînelere dayanarak itiraz ederse de *İbnu Hacer,* daha başka karîneler göstererek itiraza hak vermez.

3109 ٣- وعنه رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قال رسولُ اللهِ ﷺ: مَنْ صَامَ يَوْماً في سَبيلِ اللهِ تَعالى جَعَلَ اللهُ بينه وبينَ النَّارِ خَنْدَقاً كَمَا بَيْنَ السَّمَاءِ والأَرْضِ]. أخرجه الترمذي.

3. (3109)- Yine *Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Kim Allah Teâlâ yolunda bir gün oruç tutsa, Allah onunla ateş arasına, genişliği sema ile arz arasını tutan bir hendek kılar."* [Tirmizî, Cihâd 3, (1624).]

3110 ٤- وعن أبي أمامة رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قُلْتُ يَا رسولَ اللهِ: مُرْنِي بِأَمْرٍ يَنْفَعُنِي اللهُ تَعالى بِه، فقَالَ: عَلَيْكَ بِالصَّوْمِ فَإِنَّهُ لاَ عَدْلَ لَهُ]. أخرجه النسائي.

4. (3110)- *Ebû Ümâme* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Ey Allah'ın Resûlü dedim, bana öyle bir amel emret ki (yaptığım takdirde) Allah beni mükâfaatlandırsın."

"Sana dedi, *orucu tavsiye ederim, zira onun bir eşi yoktur."* [Nesâî, Sıyam 43, (4, 165).]

3111 ٥- وعن سهل بن سعد رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قَالَ رسولُ اللهِ ﷺ: إِنَّ في الجَنَّةِ بَاباً يُقَالُ لَهُ الرَّيَّانُ لاَ يَدْخُلُهُ إِلاَّ الصَّائِمُونَ، فَإِذَا دَخَلُوا أُغْلِقَ فَلاَ يَدْخُلُ مِنْهُ أَحَدٌ].

أخرجه الخمسة إلا أبا داود.

وزاد الترمذي: «ومَنْ دَخَلَهُ لاَ يَظْمَأُ أَبَداً».

5. (3111)- *Sehl İbnu Sa'd* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Cennette Reyyân denilen bir kapı vardır. Oradan sadece oruçlular girer. Oruçlular girdiler mi artık kapanır, kimse oradan giremez."* [Buhârî, Savm 4, Bed'ü'l-Halk 9; Müslim, Sıyâm 166, (1152); Nesâî, Sıyam 43, (4, 168), Tirmizî, Savm 55, (765).]

Tirmizî'nin rivâyetinde şu ziyade var: "Oraya kim girerse ebediyyen susamaz."

AÇIKLAMA:

Bazı rivâyetlerde *"Cennetin sekiz kapısı vardır. Bunlardan biri,*

oruçluların girdiği Reyyân kapısıdır.." şeklinde gelmiştir.Reyyân kelimesinin kökü reyy'dir, kana kana içmek, suya doymak ma'nâsına gelir. Reyyân, suya kanmış, susuzluğu olmayan gibi ma'nâlara gelir.

3112 ٦– وعن أبي هريرة رضي الله عنه قال: [قال رسولُ الله ﷺ: مَنْ فطَّرَ صائماً كانَ لَهُ مثلُ أجرِهِ غيرَ أنَّهُ لا ينقُصُ من أجرِ الصَّائمِ شيئاً]. أخرجه الترمذي.

6. (3112)- *Hz.Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Kim bir oruçluya iftar ettirirse, kendisine onun sevabı kadar sevap yazılır. Üstelik bu sebeple oruçlunun sevabından hiçbir eksilme olmaz." [Tirmizî, Savm 82, (807); İbnu Mâce, Sıyâm 45, (1746).]

3113 ٧– وعنه رضي الله عنه: [قال رسولُ الله ﷺ: إذا دخلَ رمضانُ فُتِحَتْ أبوابُ الجنَّةِ، وغُلِّقَتْ أبوابُ النَّارِ، وسُلْسِلَتِ الشَّياطينُ]. أخرجه الستة إلا أبا داود.

7.(3113)- Yine *Hz. Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Ramazan ayı girdiği zaman cennetin kapıları açılır, cehennemin kapıları kapanır ve şeytanlar da zincire vurulur."* [Buhârî, Savm 5, Bed'ü'l-Halk 11, Müslim, Sıyâm 2, (1079); Nesâî Sıyâm 5, (4, 129).]

AÇIKLAMA:

1- Ramazanda "Şeytanların bağlanması", "Cennet kapılarının açılması", "Cehennem kapılarının kapanması" gibi mefhumlar çeşitli yorumlara mevzu olmuştur. Biz burada sadece birkaç tanesini kaydedeceğiz:

Kâdı İyâz der ki: "Bunların, zâhirî ma'nâlarında olması, kelimelerin ilk ifâde ettiği hakikat üzere olmaları ihtimalden uzak değildir. Bütün bunlar, ramazan ayının girmesine ve hürmetinin büyüklüğüne ve mü'minlere eziyetten şeytanın men edildiğine bir alâmet, bir işarettir. Keza, sevabın ve affın çokluğuna bir işaret olması da ve şeytanın iğvalarını azaltmasına ve onların zincire vurulmuşa döndüklerine bir işaret olması da muhtemeldir."

Kâdı İyâz sözlerine devamla der ki: "Bu ikinci ihtimali Müslim'de gelen İbnu Şihâb rivâyetindeki bir ziyade teyid eder: فُتِحَتْ أبوابُ الرَّحمةِ "...*Rahmet kapıları açılır.*"

İyâz der ki: "Cennet kapılarının açılmasından maksadın, cennete girmenin sebepleri olan ibâdetleri, Allah'ın kullarına açması olması da muhtemeldir. Keza cehennem kapılarının kapanmasından murad da himmetlerin, sahiplerini ateşe atan isyanlardan çevrilmesidir. Şeytanla-

rın bağlanmasından murad da onların mü'minleri şaşırtma ve şehvetleri tezyin gibi işlerden âciz bırakılmasıdır."

Zeyn İbnu'l-Münir der ki: "Birinci görüş (yani zâhirin esas alınması) evlâdır. Zira sözün zâhirî ma'nâsını bırakıp, te'vile gitmeye zorlayan bir zaruret mevcut değildir."

2- Bazı rivâyetlerde sema kapılarının açılması mevzubahistir. Türbüştî, bundan maksadın rahmetin inmesi olduğunu, kapanma halinin giderilmesinden maksadın da kulların amellerinin, bazan ilâhî yardımla, bazan de *hüsn-ü kabûl* ile yükselmesi olduğunu söyler. Devamla der ki: "Cehennem kapılarının kapanması ile de, oruçluların nefislerinin çeşitli kötülüklerin kirlerinden temizlenmesi ve şehvetlerin kırılması sonucu günaha sevkeden sebeplerden kurtulması ifâde edilmiştir."

Kurtubî de, hadisin zâhire hamlini tercih ettikten sonra der ki: "Şâyet: "Nasıl olur da ramazanda şerlerin ve isyanların çokca vukûunu görmekteyiz, eğer şeytanlar bağlansaydı bunlar meydana gelmezdi?" denilecek olursa cevabımız şöyle olur: "Evet, orucu şartlarına uyarak ve âdâbına riâyet ederek tutanlarda bu söylenen kötülükler çok az görülür. Bağlananlar ise şeytanların bir kısmıdır, hepsi değildir. Nitekim bu husus bazı rivâyetlerde gelmiştir. Mamafih hadisten maksad, ramazanda kötülüklerin azalmasını ifâdedir. Bu azalma ise müşâhede ile tesbit edilen bir gerçektir. Zira şerler bu ayda diğer aylara nazaran çok azalır. Esasen, hepsinin bağlanmasından şer veya günahın zuhur etmeyeceği neticesi de çıkarılamaz. Çünkü bunların şeytanlardan başka sebepleri de var: Kötü nefisler, çirkin âdetler insî şeytanlar gibi..."

Bazı âlimler, ramazanda şeytanların bağlanılmasını şu şekilde te'vil etmiştir: "Bu , mükelleften özrün kaldırıldığına bir işarettir. Sanki ona şöyle denmektedir: "Şeytanlar sana artık zarar yapamayacaklar, ne ibâdetleri terk, ne de kötülükleri işlemede onları bahane edip kendine sebep gösteremezsin."

3114 ٨– وفي أخرى للنسائي: [ويُنادِي مُنادٍ كُلَّ لَيْلَةٍ: يَا بَاغِيَ الْخَيرِ هَلُمَّ، وَيَا بَاغِيَ الشَّرِّ أَقْصِرْ].

8. (3114)- Nesâî'nin bir rivâyetinde şöyle gelmiştir: "Bir münâdi, her gece şöyle nidâ edip bağırır: "Ey hayır isteyen, gel! Ey şer isteyen kendini şerden tut!" [Nesâî, Savm 5, (4, 130).]

AÇIKLAMA:

1- Hadisin baş kısmı Teysîr'de hazfedilmiş. Aslı şöyle: *"Ramazan*

ayında sema kapıları açılır, cehennem kapıları kapanır her bir âsi (mârid) şeytan zincire vurulur ve bir münâdi her gece şöyle nidâ edip bağırır: "Ey hayır arayan gel! ey şer arayan, kendini şerden tut!"

2- *"Ey hayır arayan gel!.."* cümlesinin ma'nâsı: "Ey hayır arayan, hayırlı işi yapmaya koş, işte sana hayır yapacak ân. Zira bu vakitte az bir amel sebebiyle sana çok mükâfaat verilecektir. Ey bâtıl arayan kişi, sende bu işten vazgeç, kendini tut, zira şu ânlar tevbe zamanıdır."

3115 ٩- وعن أنس رضي الله عنه قال: [سُئِلَ رسولُ اللهِ ﷺ أيُّ الصَّوْمِ أفْضَلُ بعدَ رَمَضَانَ؟ قَالَ: شَعْبَانَ لِتَعْظِيمِ رَمَضَانَ، وأيُّ الصَّدَقَةِ أفْضَلُ؟ قَالَ في رَمَضَانَ].

أخرجه الترمذي.

9. (3115)- *Hz. Enes* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a: "Ramazandan sonra hangi oruç efdaldir?" diye sorulmuştu, şu cevabı verdi:

"Ramazanı ta'zim için Şa'bân!" Tekrar soruldu:

"Hangi sadaka efdaldir?"

"Ramazanda verilen!" cevabını verdi." [Tirmizî, Zekât 28, (663).]

AÇIKLAMA:

Bu rivâyette, ramazandan sonra en faziletli orucun Şa'bân ayında tutulacak nafile orucu olduğu ifâde edilmiştir, çünkü başlanmış olan oruca mutabakat (uygunluk) taşır.

Irakî der ki: "Müslim'de gelen Ebû Hüreyre hadisi buna muâraza eder: أفضل الصيام بعد شهر رمضان شهر الله المحرم "Ramazandan sonra en hayırlı oruç, Allah'ın ayı olan Muharrem ayındaki oruçtur." Ancak (sadedinde olduğumuz) Enes hadisi zayıftır Ebû Hüreyre hadisi sahihtir, dolayısiyle bu, öncekine takdim edilir."

Ebû't-Tayyib es-Sindî, bir başka nokta-i nazardan hareket ederek bu iki hadis arasında teâruz görmez: "Mutlak olarak söylenince, ramazandan sonra muharremin efdal olması, ramazan orucuna ta'zim kasdedilince Şa'bân ayında tutulan orucun efdal olması caizdir."

İKİNCİ BAB

ORUCUN FARZLARI, SÜNNETLERİ VE AHKÂMI

3116 ١- عن ابن عمر رضي الله عنهما: [أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ ذَكَرَ رَمَضَانَ فَقَالَ: لاَ تَصُومُوا حَتَّى تَرَوُا الْهِلاَلَ، وَلاَ تُفْطِرُوا حَتَّى تَرَوْهُ، فَإِنْ غُمَّ عَلَيْكُمْ فَاقْدُرُوا لَهُ].

أخرجه الستة إلا الترمذي.

وفي رواية للبخاري: «فَأَنْ غُمَّ عَلَيْكُمْ فَأَكْمِلُوا الْعِدَّةَ ثَلاَثِينَ».

ولمسلم والنسائي عن أبي هريرة: «فإِنْ غُمَّ عَلَيْكُمْ فصوموا ثَلاَثِينَ يوماً».

«غُمَّ عَلَيْكُمْ». أي غطاه شئ من السحاب، أو غيم أو غيره فلم يظهر.

1. (3116)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ramazanı zikrederek buyurdular ki: *"Hilâli görünceye kadar oruç tutmayın, yine (müteâkip) hilâli görünceye kadar da yemeyin. Bulut araya girerse ayı takdir edin."* [Buhârî, Savm 11, 5, 13, Talâk 25; Müslim, Sıyâm 9, (1080); Muvatta, Sıyâm 1, (1, 286); Ebû Dâvud, Savm 4, (2320); Nesâî, Savm 10, 11, (4, 134).]

Buhârî'nin bir rivâyetinde: "Bulut, görmenize mâni olursa sayıyı otuza tamamlayın" denmiştir.

Müslim ve *Nesâî*'nin *Ebû Hüreyre*'den kaydettikleri bir rivâyette: "Hava bulutlu ise otuz gün oruç tutun" denmiştir.

AÇIKLAMA:

1- Hadisin zâhiri, ramazan hilâli gündüz veya gece her ne zaman görülürse oruca başlamayı âmirdir. Ancak âlimler, gece görülmesi halinde ertesi gündüz oruca başlaması gereğine hamlederler.

Bazı âlimler zevâlden önce görülmesi ile sonra görülmesi arasını tefrik ederler.

2- Hadis, ramazan orucunu başlatmada da, sona erdirmede de hilâlin görülmesinin vacib olduğuna hükmetmektedir. Hilâlin şu veya bu sebeple görülememesi halinde takip edilecek yol hakkında bazı farklı görüşler ileri sürülmüştür.

Hilâlin görülmesi beklendiği halde, görülmemesi durumunda tereddüd ortaya çıkar. Şâban ayından mı Ramazan ayından mı olduğu tam kestirilemeyen bugüne yevm-i şekk denir. Resulullah oruca başlamak için "hilali görme"yi şart koştuğu için yevm-i şekk'te oruç tutulması mekruh addedilmiştir. Bununla birlikte Ashâb'tan bazılarının yevm-i şekk'te oruç tuttuğu da rivâyet edilmiştir. *Hz. Âişe*, kızkardeşi *Esmâ, Hz. Ebû Hüreyre , Hz. Amr İbnu'l-Âs, Hz. Muâviye* (radıyallahu anhüm) bunlardandır.

Hava bulutlu olur da hilâl görülmezse Kûfe ulemâsı, *İmam Mâlik, Şâfiî Evzâî* ve *Sevrî* ve bir kavlinde *Ahmed İbnu Hanbel*'e göre o gün oruç tutmak vacib olmaz.

Ashâb'tan İbnu Ömer, bir kavlinde Ahmed İbnu Hanbel ve başka bir kısım âlimlere göre yevm-i şekk'te hava açık olursa -hilal görülmediği için- oruç tutulmaz, bulutlu olursa tutmak vacib olur.

Hasan Basrî, İbnu Sîrîn, bir rivayette Şa'bî ve bir kavlinde Ahmed İbnu Hanbel ve diğer bazı âlimlere göre yevm-i şekk'te oruç tutup tutmamak, imamın kararına bağlıdır: İmam oruç tutarsa halk da tutar, tutmazsa halk da tutmaz. İmam Şâfiî, yevm-i şekk'te oruca niyet etmeden sabahlamayı, ancak öğleye kadar yememeyi tavsiye eder: "Zevalden önce ramazan olduğu tebeyyün ederse, kişi oruca niyet eder ve devam ettirir, tebeyyün etmezse yer."

Yevm-i şekk'te nafile niyetiyle tutulacak oruç hususunda câiz mi, değil mi ihtilaf edilmiştir.

Bazıları kişinin âdeti olan orucu, o güne rastlarsa oruç tutmasında bir beis yoktur demiş, aksi halde nafile bile olsa tutmaması efdaldir demiştir. Bu hüküm ramazandan önceki ilk iki gün hakkında mûteberdir. Ancak ramazanda üç ve daha fazla gün önceden nafile oruca niyet etmede kerâhet görülmemiştir. Ancak Şâfiî hazretleri, bu bâbta yasaklayıcı bir hadise dayanarak "Şâbânın yarısından sonra oruç tutmayı mekruh addetmiştir.

Şâfiî hazretlerine göre ramazan üç yolla sübût bulur:

1- Bizzat hilâli görmek,

2- Âdil şehâdet (bir kişi de olabilir),

3- Şâbân ayını otuz güne tamamlamak..

Ebû Hanîfe, İmam Mâlik, Evzâî, Sevrî gibi cumhuru teşkil eden pek çok âlimin görüşü bu noktada birleşir.

3117 ٢- وعن حذيفة رضي الله عنه قال: [قال رسول الله ﷺ: لا تقدموا الشهر حتى تروا الهلال، أو تكملوا العدة، ثم صوموا حتى تروا الهلال، أو تكملوا العدة].

أخرجه أبو داود والنسائي.

2. (3117)- *Huzeyfe* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Ramazan ayını, hilâli görmedikçe veya sayıyı ikmâl etmedikçe öne alıp başlatmayın. (Hilâli görüp veya sayıyı tamamladıktan) sonra müteakip hilâli görünceye veya sayıyı tamamlayıncaya kadar orucu tutun."* [Ebû Dâvud, Savm 6, (2362); Nesâî, Savm 13, (4, 135, 136).]

AÇIKLAMA:

Hadis, ramazan ayının girdiği kesinlik kazanmadan, ayın başladığına hükmederek oruca başlamamayı emretmektedir. "Sayıyı tamamlama", bulut vs. sebebiyle hilâlin görülmemesi durumuyla ilgilidir. Şu halde ramazan hilâli görülemezse şâbân ayı otuza tamamlanıp, ramazana başlanacaktır.

Keza ramazan ayının sonu da hilâlin görülmesi ile tâyin edilecektir. Hilâl bulut vs. bir sebeple görülemezse ramazan ayı da otuza tamamlanacaktır. Sadedinde olduğumuz hadisten çıkan hüküm bu... Bazı ihtilaflı durumları bahsin sonunda göreceğiz.

3118 ٣- وعن عائشة رضي الله عنها قالت: [كان رسول الله ﷺ يتحفظ من شعبان مالا يتحفظ من غيره، ثم يصوم لرؤية رمضان، فإن غم عليه عد ثلاثين يوما ثم صام]. أخرجه أبو داود.

3. (3118)- *Hz. Âişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* şâbân ayının günlerini hesapladığı kadar başka bir ayın günlerini hesaplamadı. Sonra ramazan hilâlini görünce oruca başlardı. Eğer bulut araya girer (hilâli göremez) ise (şâbânı) otuz gün olarak hesaplar, sonra ramazan orucuna başlardı." [Ebû Dâvud, Savm 6, (2325).]

3119 ٤- وعن ابن عباس رضي الله عنهما قال: [جاء أعرابي إلى النبي ﷺ فقال: إني

رَأَيْتُ الهِلاَلَ. يَعْنِي هِلاَلَ رَمَضَانَ، فَقَالَ: أَتَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللهُ؟ قَالَ: نَعَمْ. قَالَ: أَتَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّداً رَسُولُ اللهِ؟ قَالَ: نَعَمْ. قَالَ يَا بِلاَلُ: أَذِّنْ فِي النَّاسِ أَنْ يَصُومُوا غَداً]. أخرجه أصحاب السنن.

4. (3119)- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Bir Bedevî Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a gelerek:

"Ben hilâli -yani ramazan hilâlini- gördüm!" dedi. *Aleyhissalâtu vesselâm:*

Allah'tan başka ilâh olmadığına şehâdet getirirmisin?" diye sordu. Adam "evet" deyince:

"Muhammed'in Allah Resûlü olduğuna da şehâdet eder misiniz?" dedi. Adam buna da: "evet" diye cevap verince,Efendimiz:

"Ey Bilâl! dedi, halka yarın oruç tutmalarını ilân et!" [Ebû Dâvud, Sıyâm 14, (2340, 2341); Tirmizî, Savm 7, (691); Nesâî, Savm 8, (4,132); İbnu Mâce, Sıyâm 6, (1652).]

AÇIKLAMA:

1- Şârihler, bedevînin havanın bulutlu olduğu bir günde müracaat etmiş olacağına dikkat çekerler. Bedevî, çölde yaşayan kimse demektir.

2- *Aliyyü'l-Kârî:* "Hadiste, rü'yetin sübûtu için ihbarın kifâyet ettiğine ve şehâdet lafzına hâcet olmadığına delil vardır" der.

Hattâbî de şöyle söylemiştir: "Hadiste, ramazan hilâlini görme işini icra eden kimseye, "şehadet"le ilgili hükümlere uymak mecburiyetinde olmayıp ihbar'la ilgili hükümlere uymasının kâfî geleceğine delil vardır" der. Ayrıca ilave eder: "Hadiste keza, "müslüman hakkında aslolan onun adâlet sahibi olmasıdır" diyenlerin görüşlerine de delil mevcuttur. Çünkü Aleyhissalâtu vesselâm, bedevînin müslüman olup olmadığından başka bir şey sormadı. Onun müslüman olduğunu öğrendikten sonra adâlet sahibi midir, doğru sözlü müdür, araştırmadı."

Hemen belirtelim ki, kişinin getirdiği haberin makbul olması için, şehadetini kabul edilmesi için adâlet sahibi olması gerekir. Bu da onun sıdkı (doğru sözlülüğü), mürüvveti (insânî, ahlâkî, örfî değerlere bağlılığı) ve ehl-i sünnet akîdesinde olmasıyla tahakkuk eder.

3120 ٥- وعن ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [تَرَاءَى النَّاسُ الهِلاَلَ فَأَخْبَرْتُ رَسُولَ اللهِ أَنِّي رَأَيْتُهُ، فَصَامَ وَأَمَرَ النَّاسَ بِصِيَامِهِ]. أخرجه أبو داود. (٢٥ - تيسير الوصول ج٢)

5. (3120)- *İbnu Ömer* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Halk hilâli görmek için gayret sarfetti. Ben, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a gördüğümü (tek başıma) söyledim. Sözüm üzerine oruç tuttu ve halka da oruç tutmalarını emretti." [Ebû Dâvud, Savm 14, (2342).]

3121 ٦- وعن حسين بن الحارث الجدلي عن الحارث بن حاطب رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [أَمَرَنَا رَسُولُ اللهِ ﷺ أَنْ نَنْسُكَ لِرُؤْيَتِه، فَإِنْ لَمْ نَرَه، وَشَهِدَ شَاهِدَا عَدْلٍ نَسَكْنَا بِشَهَادَتِهِمَا].

أخرجه أبو داود. «النُّسُكُ» هنا الصوم.

6. (3121)- *Hüseyin İbnu'l-Hâris el-Cedelî, Hâris İbnu Hâtib* (radıyallâhu anh)'den anlatıyor: "Hâris dedi ki: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* hilâli görünce oruç tutmamızı emretti, eğer biz göremez de iki âdil şâhid gördükleri hususunda şehâdet ederlerse, onların şehâdetlerine uyarak tutacaktık." [Ebû Dâvud, Savm 13, (2338).]

AÇIKLAMA:

1- Hadiste *"oruç"* diye tercüme ettiğimiz kelime nüsük'tür. Nüsük ise ibâdet demektir, daha ziyade hacc'la ilgili ibadetlerde kullanılır. Ancak, sadedinde olduğumuz bahis oruç üzerine olduğu ve Ebû Dâvud da, hadisi oruçla ilgili bölüme koyduğu için nüsük'ten muradın oruç olduğu söylenebilir. Mamafih bunu, hacc olarak da anlayıp: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* (zilhicce) hilâlini görünce haccetmemizi emretti.." diye de tercüme etmemiz uygundur.

2- Hadis, hilalin görülmesinin kesinlik kazanması için iki âdil şâhidin gerektiğini beyan etmektedir. Önceki hadisle bunun arasında teâruz mevcuttur. Çünkü orada tek kişinin şehâdetinin hilâlin rü'yetinde yeterli olacağı ifade edilmektedir.

Hattâbî der ki: "Şevvâl hilâlinin rü'yetinin sübût bulması için iki âdil kişinin şehâdetinin makbuliyeti hususunda ihtilaf bilmiyorum. Ancak bir tek kişinin şehâdetinde ihtilaf edilmiştir. Çoğunlukla âlimler "iki âdil kişiden azının şehâdeti makbul değildir" derler. Ancak Hz. Ömer'den yapılan rivâyete göre o, kurban ve ramazan bayramlarını ilanda tek kişinin şehâdetini kabul etmiştir. Bazı hadisçiler buna meyl ederek "hilâlin rü'yeti meselesini, ihbar meselesi zımnında görüp, bu şehâdet meselesine girmez, (şehâdetteki şartlar bunda aranmaz)" demeye meyl etmişlerdir. Öyleyse ramazan ayının hilâlini görmede tek kişinin şehâdeti makbul olunca şevval ayının hilâlini görmede de makbul olur."

Bu istidlâle şöyle cevap verilmiştir: "Eğer, bu ihbâr nev'inden olsa idi, o meselede şöyle söylemek caiz olurdu: "Falanca bana haber verdi ki, hilâli görmüştür." Hilâlin rü'yetini isbatta başkasından yapılan bu hikaye tarzı caiz olmaz. Şu halde, bu isbat işi ihbâr nev'inden değildir. Buna delili de şudur: Hilali gören kimsenin ihbarının makbul olması için: "Şehâdet ederim ki, ramazan hilâlini şahsen gördüm" demelidir. Bu mûteberdir, çünkü bu meselede âdil olan tek kişi, bir grup âlim nezdinde, yeterlidir. Bu âlimler, İbnu Ömer'in rivâyetiyle de ihticac ederler." (3120. hadise bak).

Rü'yet-i hilâl'in sübûtunda tek şâhidin beyanına itibar edenler nezdinde kadın ve erkek müsâvidir.

3122 ٧- وعن أبي عمير بن أنس عن عمومة له من أصحاب رسول الله ﷺ: [أَنَّ رَكْبـاً أَتَوْا رسـولَ الله ﷺ يَشْهَدُونَ أَنَّهُمْ رَأَوُا الـهِلاَلَ بِالأَمْسِ، فَأَمَرَهُمْ أَنْ يُفطِرُوا، وإِذَا أَصْبَحُوا أَنْ يَغْدُوا إِلى مُصَلاَّهُمْ]. أخرجه أبو داود والنسائي.

7. (3122)- *Ebû Umayr İbnu Enes, Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın ashâbından olan amcalarından naklettiğine göre, bir grup kimse Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a binekleriyle gelip: "Dün hilâli gördük" diye şehâdette bulundular. Bunun üzerine, Efendimiz onlara oruçlarını açmalarını, sabah olunca da musallâya (bayram namazına) gelmelerini emretti." [Ebû Dâvud, Salât 255, (1157); Nesâî, Iydeyn 2, (3, 180).]

AÇIKLAMA:

Bu rivâyetin başka vecihlerinden anlaşıldığı üzere, ramazanın otuzuncu günü, Medine'yi kaplayan bulut sebebiyle, hiç kimse hilâli göremez. Bu sebeple herkes oruca niyet eder. Ancak öğleden sonra günün sonlarına doğru gelen bir grup yolcu, bir gün önceden hilâli görmüş olduklarına şehâdette bulunurlar. Resulullah, bu şehâdet üzerine o günü bayram ilan eder ve oruçlarını yemelerini emreder. Ertesi sabah musallâya gelmelerini söylemesi, bayram namazını kılmaları içindir. Yani ramazanın otuzbirinci sabahında namaz kılınmış olacaktır.

Böylece bu hadis, bayramın girdiği, namaz vakti içinde belli olmadığı durumlarda bayram namazının, bayramın ikinci gününde de kılınabileceğine delil olmaktadır. *Evzâî, Sevrî, Ahmed, İshak, Ebû Hanîfe, Ebû Yusuf* ve *Muhammed* bu görüştedirler. Bu aynı zamanda *Şâfiî* merhumun da kavlidir.

Hadisin zâhirine göre, ikinci günde kılınan bu namaz kaza değil, edâdır.

Hattâbî'nin *İmam Şâfiî*den nakline göre, bazı âlimler: "Bayramın girdiği, zevâlden önce bilinirse bayram namazı kılınır, aksi halde ne o gün ne de ertesi günü namaz kılınmaz. Çünkü bayram namazı, vakti içinde kılınır, başka vakitte kılınmaz" demiştir .

İmam Mâlik ve *Ebû Sevr*'in de bu görüşte olduğu belirtilir.

Hattâbî bu görüşleri naklettikten sonra: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın sünnetine uymak başkasının sünnetine uymaktan evlâdır. *Ebû Umayr* hadisi sahihtir, ona uymak vacibtir" der. Bu sözüyle Hattâbî, "Bayramın, zevalden az önce bilinmesiyle zevâlden sonra bilinmesi arasında, *Şâfiî, Mâlik* ve *Ebû Sevr*'in aksine olarak fark yoktur" demek ister. Zira hadiste, onların hilâli sonra gördüklerine delâlet eden bir karîne yoktur.

3123 ٨- وعن كريب قال: [اسْتَهَلَّ عَلَيَّ رَمَضَانُ وَأَنَا بِالشَّامِ فَرَأَيْتُ الْهِلَالَ يَوْمَ الْجُمُعَةِ، ثُمَّ قَدِمْتُ الْمَدِينَةَ فِي آخِرِ الشَّهْرِ، فَسَأَلَنِي ابْنُ عَبَّاسٍ مَتَى رَأَيْتُمُ الْهِلَالَ؟ قُلْتُ: يَوْمَ الْجُمُعَةِ فَقَالَ: أَنْتَ رَأَيْتَهُ؟ فَقُلْتُ: نَعَمْ، وَرَآهُ النَّاسُ وَصَامُوا وَصَامَ مُعَاوِيَةُ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ فَقَالَ: لَكِنَّا رَأَيْنَاهُ لَيْلَةَ السَّبْتِ فَلَا نَزَالُ نَصُومُ حَتَّى نُكْمِلَ ثَلَاثِينَ، أَوْ نَرَاهُ. قُلْتُ: أَفَلَا تَكْتَفِي بِرُؤْيَةِ مُعَاوِيَةَ وَصِيَامِهِ؟ فَقَالَ: هَكَذَا أَمَرَنَا رَسُولُ اللَّهِ ﷺ]. أخرجه الخمسة إلا البخاري، وهكذا هو في كتاب الحميدي، يوم الجمعة، وكلهم قالوا ليلة الجمعة وهو الصحيح، وكذا هو في جامع الأصول ليلة الجمعة.

8. (3123)- *Küreyb* (rahimehullah) anlatıyor: "Ben Şam'da iken ramazan hilâli beklenmişti. Hilali bir cuma günü ben de gördüm. Sonra ayın sonunda Medîne'ye geldim. İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ):

"Hilâli ne zaman görmüştünüz?" diye sordu. Ben:

"Cuma günü!" dedim. İbnu Abbâs tekrar:

"Sen de hilâli gördün mü?"dedi. Ben:

"Evet, hem ben, hem de halk gördü ve herkes oruç tuttu. Hz. Muâviye (radıyallâhu anh) de oruç tuttu!" dedim. *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ):

"Ama biz hilâli cumartesi gecesi gördük. Öyleyse otuza tamamlayıncaya veya hilâli görünceye kadar tutmalıyız" dedi. Ben:

"Hz. Muâviye'nin görmesiyle ve onun orucuyla iktifa etmiyor musun?" dedim. Cevaben:

"Hayır! Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bize böyle emretti" dedi." [Müslim, Sıyâm 28, (1087); Ebû Dâvud, Savm 9, (2332); Tirmizî, Savm 9, (693); Nesâî, Savm 7, (4, 131).]

AÇIKLAMA:

1- Görüldüğü üzere, bir iş için *Şam*'a giden *Küreyb*, orada ramazan ayına girmiş ve herkesle birlikte hilâli cum'a günü görerek oruca başlamıştır. Medine'ye döndüğü zaman ramazan devam etmektedir ve burada oruca bir gün sonra başlanmıştır.

Şam'da bir gün önce başlanmış olan ramazan meselesinde İbnu Abbâs, Şam'a uymaya taraftar olmayıp, "hilâli görünceye kadar" görülmemesi halinde "ramazanı otuza tamamlayıncaya kadar" oruca devam kararı veriyor. "Şam'a niye uymuyorsun?" diye vâki olan suâle: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* (bu çeşit durumlarda, kendi rü'yetimize uymamızı) böyle amel etmemizi emretti!" şeklinde cevap veriyor.

2- Bu hadis, "Ramazan başlatma ve sona erdirme her belde kendi rü'yetine tâbidir, bir başka beldenin rüyeti onu bağlamaz" diyen âlimlerin dayanağı olmuştur. *İbnu Abbâs, Kâsım İbnu Muhammed, Sâlim İbnu Abdillah İbnu Ömer, İkrime, İshâk İbnu Râhûye* bu hadisin zâhiriyle hükmederek "Her beldenin rüyeti kendine hastır" demişlerdir.

Ancak cumhur denen büyük ekseriyet: "Beldelerden birinde daha önceden hilâlin görülüp oruca başlandığına dair haber geldiği takdirde, oraya uyulur, önceden yenen oruç da kaza edilir" hükmüne varmıştır. *Ebû Hanîfe* ve ashâbı, *İmam Mâlik, Şâfiî, Ahmed İbnu Hanbel* bu görüştedirler.

3- "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bize böyle emretti" sözü ile İbnu Abbâs'ın: "Resulullah bize, iftar hakkında bir kişinin şehadetini kabul etmemizi emretti" demek istediği muhtemel olduğu gibi; "...beldemiz ehlinin rü'yetine itimad etmemizi, başka beldelerin rü'yetine itibar etmememizi emretti" demiş olması da muhtemeldir. İhtimal, istidlâli bozacağı için, bunlardan biriyle cezmetmeyip kesin hükme gitmek mümkün olmaz. Bu sebeple, bu mevzuda Resululah'tan rivâyet edilen ve 3116 numarada kaydedilen Buhârî hadisidir: "Hilâli görmedikçe oruca başlamayın, tekrar hilâli görmedikçe de oruca son vermeyin. Bulut görmenize mâni olursa sayıyı otuza tamamlayın."

3124 ٩- وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قال النَّبِيُّ ﷺ: الصَّوْمُ يوم تصومون وَالفِطْرُ يوم تُفْطِرونَ، وَالأَضْحىٰ يوم تُضَحُّونَ]. أخرجه أبو داود والترمذي.

9. (3124)- *Hz. Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"(Mûteber) oruç, (hep beraber) tuttuğunuz gündekidir, (Mûteber) iftar, (hep beraber) ettiğiniz gündekidir. (Mûteber) kurban (hep beraber) kurban kestiğiniz gündekidir." [Tirmizî, Savm 11, (697); Ebû Dâvud, Savm 5, (2324).]

AÇIKLAMA:

Tirmizî, hadisin ma'nâsını, bazı ilim ehlinin: "Ramazan orucunun başlama ve bitme günlerinin cemaatle ve insanların çoğunluğu ile yapılması gerekir" diye anladığını belirtir. Mübârekfûrî, Tirmizî Şerhi'nde hadis hakkında şu açıklamaları sunar: "Hattabî bu hadisin ma'nâsını şöyle açar: "İçtihada dayanılarak varılan hükümlerde düşülen hatanın sorumluluğu halktan kaldırılmıştır. Sözgelimi bir kavm, hilâli görme hususunda gayret sarfetmelerine (içtihad) rağmen hilâli göremeseler, bu durumda orucu otuza tamamlamadan bayram yapmazlar. Sonradan ramazanın yirmidokuz gün olduğu nazarlarında kesinlik kazansa, artık onlara ne günah, ne ayıplama hiçbir şey gerekmez, oruçları da iftarları da olmuş bitmiştir.

Arafat'ta vakfe gününde hata yapılsa da hüküm aynıdır, vakfenin iadesi gerekmez."

Münzirî, Telhîsü's-Sünen'de der ki: "Dendi ki, bu hadiste yevm-i şekkte ihtiyaten oruç tutulmayıp, herkesin oruç tuttuğu günde oruç tutmanın gereğine de işaret vardır."

Yine dendi ki: "Bu hadiste: "Hilâlin doğuşunu, ayın menzillerinin hesabı yoluyla bilen kimseye, bilmeyenlerden ayrı olarak, bu bilgisine göre oruca başlaması ve ramazanı sona erdirmesi caizdir" diyene red vardır."

Yine dendi ki: "Tek bir şâhid, hilâli görecek olsa, hâkim de onun şehâdetini mûteber addetmese, onun bu şehâdetiyle tutulan oruç ne kendi hakkında mûteberdir, ne de onu esas alarak tutan halk hakkında mûteberdir. Şevkânî der ki: "Bu sonuncu görüşü İmam Muhammed eş-Şeybânî benimseyip dedi ki: "Bir kimsenin kendi yakînine muhalif bile olsa, halkın hükmü ile, ayın hilâlinin görülmesi,o ferd için de, ister oruç ister hacc hususlarında kesinlik kazanır. Atâ ve Hasan Basrî'den de aynı görüş rivâyet edilmiştir. Ancak cumhur, bu noktada farklı hükmetmiştir. Derler ki: "Yakîn kesbettiği hususta, kendisine şahsî hükmü ne ise o tahakkuk eder." Hadisi cumhur, Hattâbî gibi tefsir eder."

Hadisin ma'nâsı hususunda şöyle diyen de olmuştur: "Bu, insanların hiziplere ayrılıp Resulullah'ın getirdiği hidâyete muhalefet edeceklerini

ihbar etmektedir. Bir kısmı hesapla amel edecek ve halktan bir grup bunu benimseyecek; bir grup da oruç ve Arafat'ta vakfeyi öne alacaklar ve bunu kendilerine bir şiar kılacaklar ki, Bâtinîler böyle yapmışlardır. Açıktan açığa hakkı iltizam eden bir grup da Resulullah'ın hidâyeti üzerine devam eder. Hadisteki halk (nâs) kelimesinden de murad bunlardır. Bunlar sayıca az bile olsalar sevâd-ı azam'ı (yani uyulması gereken çoğunluğu) teşkil ederler."

3125 ١٠ – وعن ابن عمر رضي الله عنهما قال: [قال رسولُ اللهِ ﷺ: الشَّهرُ كَذَا وكَذَا وكَذَا، وصَفَّقَ بيديه مرَّتين بكُلِّ أصابعهما، ونَقَصَ في الصَّفْقَةِ الثَّالثةِ إبْهامَ اليُمْنَى أوِ اليُسْرَى]. أخرجه الخمسة إلا الترمذي.

10. (3125)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Ramazan ayı şöyle, şöyle şöyledir* -bu sırada iki elini bütün parmaklarıyla iki sefer çırptı, üçüncü çırpışta sağ veya sol başparmağını yumdu.-"

3126 ١١ – وفي رواية لمسلم والنسائي: [إنَّا أُمَّةٌ أُمِّيَّةٌ لا نَكْتُبُ ولا نَحْسُبُ الشَّهرُ هكذا وهكذا، يعْني مرَّةً تسْعاً وعِشْرين ومرَّةً ثلاثين].

11. (3126)- *Müslim* ve *Nesâî*'de gelen bir rivâyette: *"Biz ümmi bir milletiz, yazmayız ve hesap yapmayız. Ay, şöyle şöyledir"* dedi. Yani bir defasında yirmidokuz, bir defasında otuz gösterdi" denmiştir." [Buhârî, Savm 13, 5, 11, Talâk 29; Müslim, Savm 13-15, (1080); Ebû Dâvud, Savm 4, (2319, 2320, 2321); Nesâî, Savm 17, (4, 139, 140).]

AÇIKLAMA:

1- Resulullah bu iki hadiste, ramazan ayının bazan 29, bazan 30 olduğunu parmaklarıyla göstererek tebliğ buyurmaktadır. Parmaklarıyla göstermenin gerekçesini de ifade etmiştir: "Biz ümmî bir milletiz."

Ümmi, hadisin de açıkladığı üzere okuma bilmeyen, yazı bilmeyen ma'nâlarına gelir. Kelimenin, "annesinden doğduğu gibi duran, doğduktan sonra okuma yazma öğrenmemiş, doğduğu şekilde câhil kalmış" ma'nâsına geldiği de belirtilmiştir.

İbnu Hacer, hadiste geçen "Biz ümmî bir ümmetiz" sözü ile, bu hadisin söylendiği andaki muhatapların veya Resulullah'ın kendisinin kaste-

dilmiş olabileceğini belirtir. Ancak bazı âlimler: "Bundan maksad, Arap kavmidir, çünkü yazı bilmezler" demiştir. Nitekim âyet-i kerime'de: هُوَ الَّذِي بَعَثَ فِي الْأُمِّيِّينَ رَسُولًا مِنْهُمْ **"Ümmîler arasında kendilerine âyetlerini okuyan... onlara Kitab'ı ve hikmeti öğreten bir peygamber gönderen O'dur"** (Cuma 2). Âyet-i kerîmede Arapların Ümmîler olarak tavsifi, onlarda okuma yazma bilenlerin pek nadir olmasından dolayıdır.

2- *İbnu Hacer* oruç, bayram, hacc gibi takvime müteallik işlerde hesaba değil, rü'yete itibar edilmesi gerektiğini, hadislerin zâhirlerinden bunun anlaşıldığını belirtir. Ve: "Oruç hakkındaki bu hüküm, -sonradan hesabı bilenler çıkmış olsa bile- devam etmiştir" der. Bu kanaatine delil olarak 3116'da kaydettiğimiz Buhârî hadisinde geçen فَإِنْ غُمَّ عَلَيْكُمْ فَصُومُوا ثَلَاثِينَ يَوْمًا *"Eğer bulut mâni olursa orucunuzu otuza tamamlayın"* ibâresini zikreder. "Bulut halinde Resulullah, "hesap bilenlere sorun!" demiyor" der. Ona göre bundaki hikmet, bulut halinde, mükelleflerin sayı hususunda eşit durumda olmasından ve otuza tamamlama ile herkesten aynı şekilde ihtilafın ve anlaşmazlıkların kalkacağındandır.

Biz *İbnu Hacer*'in sözünden, onun: "Eğer, havanın bulutlu olması halinde sayıyı değil hesabı esas aldığımız takdirde mü'minler arasında ihtilaf çıkar, çünkü hesap işinde ittifak sağlanmaz" demek istediğini anlamaktayız ki, hal-i hazırda, rü'yet-i hilâl meselesinde İslâm âlemindeki kargaşayı ifade etmektedir.

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm), hilâlin doğuşunun, başta güneş, diğer bir kısım yıldızların rağmına olarak, önceden, herkesin ittifak edeceği, şaşmaz bir şekilde hesap edilemeyip takvime bağlanamayacağını gâyb-âşina nübüvvet nazarıyla görmüş, mûcizâne bir sûrette bildirmiştir.

3127 ١٢- وعن أبي بكرة رضي الله عنه قال: [قال رسولُ الله ﷺ: شَهْرَا عِيدٍ لَا يَنْقُصَانِ: رَمَضَانُ، وَذُو الحِجَّةِ]. أخرجه الخمسة إلا النسائي.

قيل: أراد بهذا تفضيل العمل في عشر ذي الحجة، وأنه لا ينقص في الأجر والثواب عن شهر رمضان.

12. (3127)- *Ebû Bekre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "İki bayram ayı eksilmezler: Bunlar Ramazan ve Zü'l-Hicce aylarıdır." [Buhârî, Savm 12; Müslim, Sıyâm 31, (1089); Ebû Dâvud, Savm 4, (2323); Tirmizî, Savm 8, (692).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadisi anlamada âlimler ihtilaf etmiştir. Bir kısmı Ramazan ve Zilhicce aylarının daima otuz gün olduğunu iddia etmiştir. İbnu Hacer: "Bu mevcut müşâhedemize de terstir, binaenaleyh merduddur" der. Ayrıca Resulullah'ın 3116 numarada kaydedilen: "Hilâli görerek (ramazan) orucuna başlayın, hilâli görerek bayram edin, eğer bulut araya girerse otuza tamamlayın" hadisinin de bu merdud görüşe muhâlefet ettiğini belirtir. "Çünkü der, şâyet ramazan ebediyyen otuz olsaydı bu açıklamaya ihtiyaç kalmazdı."

Ebû'l-Hasen'in anlamasına göre, "Bu aylar, yirmidokuz veya otuz olmasıyla faziletçe bir artışa veya eksikliğe uğramaz."

★ Bazıları: "Bu iki ay birlikte artıp eksilmez. Yani biri yirmidokuzsa diğeri otuzdur, bu muvâzene ebediyyen böyledir"demiştir.

★ Bazıları: "Bunlarda yapılan amellerin sevabı yönüyle bunlar noksan olmaz" demiştir.

Bu son iki görüş Selef'ten meşhurdur. Buhârî nüshalarında çoğunlukla aynen nakledilmiştir. Buhârî: "İkisi de (bir yıl içinde) nâkıs olarak bir araya gelmezler" demiştir. Tirmizî, bunu: Biri nâkıs ise yani 29 gün ise diğeri otuzdur" diye daha açık olarak ifade eder. Ahmed İbnu Hanbel, İshak İbnu Râhûye böyle anlamışlardır.

★ Ahmed İbnu Hanbel: "Ramazan eksikse (29 ise), Zilhicce tamdır, zilhicce eksikse ramazan tamdır (30 gün)" der.

İshak İbnu Râhûye: "Ay yirmidokuz da olsa tamdır" demiştir. İshak'ın anlayışına göre, her iki ayda aynı yıl içerisinde eksik yani 29'ar gün olarak gelebilir.

★ Bazıları: "Otuz veya yirmidokuz olmasında ahkâm yönüyle bir eksiklik hâsıl etmez" demiştir.

★ Bazıları: "Nefsülemirde eksiklik yoktur, ancak hilâli görmede mâni çıkar" demiştir.

★ Bazıları: "Bunun ma'nâsı, kâhir ekseriyete göre, bu iki ay aynı yıl içerisinde eksik olarak gelmezler, ikisinin de eksik olmaları hâli pek nâdirdir" demiştir. İbnu Hacer bu görüşün en doğru görüş olduğunu belirtir. Nitekim Tahâvî der ki: "Hadisi zâhiriyle almak veya ikisinden birinin noksanlanmasına hamletmek tatminkâr olmaz, müşâhedemiz bunu reddeder, çünkü zaman zaman her iki ayın da aynı yıl içerisinde noksan geldiğini görmekteyiz.

★ *Zeyn İbnu'l-Münir* şöyle demiştir: "Bu söylenenlerin hiç biri itirazdan paçayı kurtaramaz. Bunlardan gerçeğe en yakın olanı şöyle demektir: "Murad şudur: "Müşâhede edilen sayı noksanlığı, her iki ayın da büyük bir bayram ayı olması sebebiyle telâfi olunur. Öyle ise bunların, diğer aylar gibi noksan diye tavsifleri caiz olmaz." Bu söz de netice itibâriyle İshâk'ın sözünü te'yîd eder.

★ *Beyhakî* der ki: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bu iki ayı diğerlerinden ayrı olarak zikretmiştir zira oruç ve hac ahkâmı bunlarla ilgilidir." Nevevî de buna cezmeder. Ve: "Doğru ve mûtemed görüş budur" der. Bunun ma'nâsı şudur: Bu iki ayla ilgili olarak beyan edilen her bir fazilet ve ahkâm, ramazan otuz veya yirmidokuz gün olsa da aynen hâsıl olacaktır, vakfeler dokuzuncu veya bir başka güne tesâdüf etse de aynıdır. Şurası da açıktır ki, bunun şartı, hilâlin aranmasında bir kusur olmamaya bağladır."

2- Bu hadisin hâsıl ettiği faide, orucu yirmidokuz gün tutanla, Arafat vakfesini arefe günü dışında yapan kimselerin içine gelen şekki izâle etmesidir. İbnu Hacer der ki: "Bazıları, sekiz zilhiccede vakfe imkanını müşkil addettiler. Aslında müşkilat mevcut değildir, zira, bazı hallerde iki şâhidin müşâhedesiyle mesela zilhiccenin başı perşembeye rastlamıştır, buna binaen cuma günü vakfeye durular. Ancak sonradan bunların yalan şehâdette bulundukları ortaya çıkabilir."

Tîbî bu ma'nâyı daha açık olarak şöyle beyan eder: "Hadisin zâhiri, bu iki ayın diğer aylarda bulunmayan meziyetle donatıldığını beyan etmektedir. Burada maksad diğer aylarda yapılan ibâdetin sevabının eksildiğini bildirmek değildir. Bilakis burada kastedilen şey, bu iki ayda iki bayram bulunması sebebiyle, bunlara terettüp edecek hükümde vukûa gelecek hatalarda zorluğu kaldırmaktır, çünkü bayramların günleri hakkında verilecek hükümde hataya düşmek daima mümkündür. Bundan dolayı, Resulullah *"eksilmeyen iki ay"* dedikten sonra, *"İki bayram ayı"* dedi. Bunlar yerine "Ramazan ve Zilhicce" demekle yetinmedi."

3- Hadiste ramazan ayına da "bayram ayı" denmektedir. Halbuki bayram ramazanın içinde değildir. Bu, bayramın ramazana yakınlığı veya bayram hilâlinin, bazan ramazanın sonunda görülmesi sebebiyledir. Ancak önceki ihtimal kuvvetlidir. Nitekim, *Resulullah* bir hadislerinde: المغرب وتر النهار "Akşam namazı, gündüzün vitridir" buyurur. Halbuki akşam namazı cehrîdir ve gece namazlarına dahildir ve şer'î örfte güneşin batması ile gece başlar. Şu halde Resulullah'ın, akşamı bu hadiste gündüze dahil etmesi ona yakınlığı sebebiyledir.

4- HADİSTEN ÇIKARILAN BAZI HÜKÜMLER:

★ Bu hadiste, "sevap" daima meşakkatin varlığına bağlı değildir, Allah dilerse, nâkıs ibadeti, tam olana sevapta dâhil edebilir.

★ Bazı âlimler buna dayanarak: "Ramazanda tek niyet kâfidir, çünkü hadis, ayı bir bütün olarak tek bir ibadet kılmaktadır, öyleyse tek niyet yeterlidir" demişlerdir.

★ Bu hadis, yirmidokuz da olsa otuz da olsa, ramazan ayının sevapca eşit olmasını, ay içerisinde işlenen sevaba bir bütün olarak bakılması ile olduğunu, teker teker günlerin tafsiline nazarla olmadığını iktiza eder.

FASIL

ORUCUN RÜKÜNLERİ

NİYYET

3128 ١- عن حفصة رَضِيَ اللهُ عَنْها قالت: [قالَ رسولُ اللهِ ﷺ: مَنْ لَمْ يُجْمِعِ الصِّيَامَ قَبْلَ الْفَجْرِ فَلاَ صِيَامَ لَهُ]. أخرجه أصحاب السنن.

1. (3128)- *Hz. Hafsa* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "*Kim orucu fecirden önce niyetle (kesin kılmazsa) onun orucu yoktur.*" [Ebû Dâvud, Savm 71, (2454); Tirmizî, Savm 33, (730); Nesâî, Savm 68, (4, 196, 197).]

3129 ٢- وعن عائشة وحفصة رَضِيَ اللهُ عَنْهما أنهما قالتا: [لاَ يَصُومُ إلاَّ مَنْ أَجْمَعَ الصِّيَامَ قَبْلَ الْفَجْرِ]. أخرجه مالك والنسائي.

2. (3129)- *Hz. Âişe* ve *Hz. Hafsa* (radıyallahu anhümâ) buyurdular ki: "Sadece şafaktan önce niyet edenlerin orucu mûteberdir." [Nesâî, Savm 68, (4, 197, 198); Muvatta, Sıyâm 5, (1, 288).]

AÇIKLAMA:

1- Hz. Hafsa'nın rivâyeti, görüldüğü üzere, mevkuf veya merfû olma hususunda muzdariptir. Ancak sîkanın ziyadesi makbuldür kaidesi esas alınarak ref'ine hükmedilmiştir.

2- Kaydettiğimiz iki hadis, orucun muteber olması için niyetin şart olduğunu göstermektedir. Hadis mutlak geldiği için, zâhiri, farz veya nafile her çeşit namazı içine alır ve ferc-i sâdıktan önce niyet edilmediği takdirde orucun mûteber olmayacağını ifade eder. Nitekim İbnu Ömer, *Câbir İbnu Zeyd, İmam Mâlik, Müzenî, Dâvud-u Zâhirî* bu görüştedir. Ancak, geri kalan âlim ve imamlar, nafile orucun, gündüzleyin yapılacak

niyetle sahih olacağına hükmetmişlerdir. Onlar bu hükme giderken sadedinde olduğumuz hadisi Hz. Âişe (radıyallahu anhâ)'nin şu rivâyeti ile tahsis edip hükmün şümûlünü tahsis ederler. "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bana (gündüzleyin) gelir: "Yanında yiyecek bir şey var mı?" diye sorardı. Ben, "Yok!" diye cevap verince: "Öyleyse ben oruç tutuyorum!" derdi."

3- *Tirmizî* şu açıklamayı kaydeder: "Bir kısım ilim ehline göre ramazan orucunda, veya bunun kazasında veya nezir orucunda geceden niyetini kesin şekilde yapmazsa orucu mûteber değildir."

Hanefîlere göre oruca niyetin vakti, güneşin batmasından ertesi günü istivâ anına (kaba kuşluk) kadar devam eder. İstivâ anından sonra niyet sahih değildir.

Ancak orucun çeşidine göre, bazı tefrikte bulunurlar:

★ Farz orucun niyeti güneşin batmasından kaba kuşluğa kadar devam eder.

★ Kaza, kefâret ve mutlak nezir oruçları için niyet, güneşin batmasından fecr-i sâdık'a kadardır,daha sonra yapılamaz.

★ Nâfile oruçlar için de güneşin batmasından ertesi günü istîvâ zamanına kadar caizdir.

4- Şâfiîlere göre kişi, orucu bozan bir amelde bulunmadığı müddetce güneşin batmasına kadar nafile oruca niyette bulunabilir.

5- *Mâlikîlere* göre, nafile orucun da niyet vakti Nısfu'n-Nehâr'a kadar uzatılamaz.

NAFİLE ORUCUN NİYYETİ

3130 ١- عن عائشة رضي الله عنها قالت: [قال رسول الله ﷺ ذات يوم هل عندكم شيء؟ قلت: لا . قال: فإني صائم، فلما خرج أهديت لنا هدية، أو جاءنا زور، فلما رجع رسول الله ﷺ قلت يا رسول الله: أهديت لنا هدية، أو جاءنا زور، وقد خبأت لك شيئا. قال: ما هو؟ قلت: حيس. قال: هاتيه، فجئت به فأكل، ثم قال: كنت أصبحت صائما]. قال مجاهد رحمه الله تعالى: إنما ذلك بمنزلة رجل يخرج الصدقة من ماله، فإن شاء أمضاها، وإن شاء أمسكها. أخرجه الخمسة إلا البخاري.

1. (3130)- *Hz. Âişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bir gün bana:

*"Yanında (yiyecek) bir şey var mı?"*diye sordu.

"Hayır!" demem üzerine: "Ben oruc tutacağım!" buyurdu. Yanımdan çıkınca bize bir hediye geldi -veya bize bir grup misafir geldi.- Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* eve geri dönünce:

"Ey Allah'ın Resulü bize bir hediye geldi -veya bize ziyaretçiler geldi- sana yiyecek birşey hazırladım!" dedim.

"Nedir o?" diye sordu. Ben:

"Hays! (un, yağ, hurmadan yapılan bir yemek)" dedim.

"Getir onu!" buyurdu. Ben de getirdim. *Aleyhissâlatu vesselâm* onu yedi sonra:

"Oruçlu olarak sabahlamıştım" buyurdu."

Mücâhid (rahimehullah) der ki: "Bu, malından sadaka çıkaran adam gibidir, o dilerse çıkardığı sadakayı verir (yani kararını icra eder), isterse vermekten vazgeçer." [Müslim, Sıyâm 169, (1154); Nesâî, Savm 67, (4, 193-195); Tirmizî, Savm 35, (733, 734); Ebû Dâvud, Savm 72, (2455).]

3131 ٢- وعن أم الدرداء قالت: [كَانَ أَبُو الدَّرْدَاءِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ يَأْتِي نَهَارًا، فَيَقُولُ: عِنْدَكُمْ طَعَامٌ؟ فَإِنْ قُلْنَا لاَ. قَالَ: إِنِّي صَائِمٌ يَوْمِي هَذَا، وَفَعَلَهُ أَبُو طَلْحَةَ، وَأَبُو هُرَيْرَةَ، وَابْنُ عَبَّاسٍ، وَحُذَيْفَةُ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ]. أخرجه البخاري في ترجمة.

2. (3131)- *Ümmü'd-Derdâ* anlatıyor: "Ebû'd-Derdâ (radıyallâhu anh) gündüzleyin gelir: "Yanınızda yiyecek var mı?" diye sorardı. Şâyet biz: "Hayır, yok!" diyecek olsak: "Öyleyse bugün ben oruçluyum!" derdi. Ebû Talha, Ebû Hüreyre, İbnu Abbâs, Huzeyfe (radıyallahu anhüm) hep böyle yaptılar." [Buhârî, Savm 21, (Tercümede, yani bir bab başlığında zikretmiştir).]

AÇIKLAMA:

1- Yukarıda kaydettiğimiz iki hadis, nafile oruç için gündüzleyin niyet edilebileceğini ifâde etmektedir, yeterki imsak vaktinden itibâren yeme, içme, ilaç alma gibi oruca mâni bir amelde bulunulmamış olsun.

Ancak gündüzleyin oruca niyet hususu âlimler arasında ihtilaf edilmiştir. Yukarıdaki Ümmü'd-Derdâ rivâyeti İbnu Ebî Şeybe'de senetli olarak gelmiştir ve orada: "Ebû'd-Derdâ, bazan kuşluk vakti bize gelir ve yiyecek bir şey sorardı" denilir. Böylece bu uğrama ve taleplerin öğleden önce olduğunu anlamaktayız. Devamında: "Bazen olurdu bir şey veremezdik. O zaman: "Öyleyse ben bugün oruç tutacağım derdi" denmektedir.

Yine İbnu Ebî Şeybe'de Hz. Enes, Ebû Talha ile ilgili olarak şunu anlatır: "Ebû Talha, ehline gelip: "Yiyecek bir şey var mı?" diye sorar, eğer "hayır!" derlerse o gününü oruçla geçirirdi."

Hz. Muâz, Hz. İbnu Abbâs, Ebû Hüreyre gibi başka bir kısım sahâbîlerden de yemek arayıp bulamayınca oruca niyet etiklerine dair rivâyetler gelmiştir.

Önceki hadis (3130), bizzat Resulullah'ın da aynı şekilde, yiyecek bulamayınca oruca niyetlendiğini göstermektedir. Nevevî der ki: "Bu hadiste, güneşin zevalinden öncesine kadar nâfile oruca niyet edilebileceğini söyleyen cumhura delil mevcuttur."

Şâfiîler bu cevazı mutlak görürler. Yani öğleden önce de olur, sonra da.

İmam Mâlik, Leys ve İbnu Ebi Zi'b'e göre ise geceden niyet olmayınca tetavvû oruç câiz olmaz.

2- Önceki hadiste bazı ziyaretçilerin gelmesinin zikrinden maksad, o ziyaretçilerin yiyecek hediye getirmiş olmasını söylemektir. Hz. Peygamber'in, "Yiyecek bir şey var mı?" diye sorması orucunu bozmak istemesi olarak te'vîl edilmiştir. Ancak Nevevî bu te'vili tekellüflü bulur.

3-İmam Şâfiî ile ona muvafakat eden ulemâya göre, nâfile oruç bozulabilir, herhangi bir telâfi de gerekmez. Bazı sahâbelerle, Ahmed İbnu Hanbel ve İshak İbnu Râhûye'nin görüşleri de buna muvafıktır. Ancak tamamlanması müstehabtır.

*Ebû Hanîfe'*ye göre, nafile de olsa niyetten sonra oruç bozulmamalıdır, bozacak olursa kaza etmesi gerekir. *Mâlik, Hasan Basrî, İbrahim Nehâî* ve Mekhûl gibi başka bir kısım âlimler de bu görüştedirler.

İmam-ı Azam'a göre ziyafete çağrılmak, nafile orucu bozmaya meşrû bir özürdür.

ORUCU BOZAN ŞEYLERDEN KAÇINMAK

3132 ١- عن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عنه قال: [قالَ رَسولُ اللهِ ﷺ: مَنْ ذَرَعَهُ القيءُ فليسَ عَلَيْهِ قَضاءٌ، ومَنِ استَقاءَ عَمْداً فَلْيَقْضِ]. أخرجه أبو داود والترمذي.

« ذَرَعَهُ القَيءُ » إذا غلبه من غير استدعاء.

1. (3132)- *Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Kim kendiliğinden kusacak olursa, üzerine kaza gerekmez. Kim de isteyerek kusarsa orucunu kaza etsin."* [Ebû Dâvud, Savm 32, (2380); Tirmizî, Savm 25, (720); İbnu Mâce, Savm 16, (1676).]

AÇIKLAMA:

1- Hadis kendiliğinden kusan kimsenin, orucunu kaza etmeyeceğini ifade ediyor. Kendiliğinden vukûa gelen kusma hâdisesinde ferdin bir taksiri olmadığı için kaza etmek terettüp etmediği halde, irâdî olarak kusana kaza terettüp etmektedir. İbnu'l-Münzir "Bu hususta icma var" der.

Âlimler büyük çoğunlukla bu hadisin zahirini esas almıştır. İradî olarak kusana kefâret gerekip gerekmeyeceği münâkaşa edilmiştir. Burada da ekseriyet "Kefâret gerekmez" diye hükmetmiştir.

İbnu Abbâs ve *İkrime,* vücuda giren şeyin orucu iptal edeceğini, çıkanın hiç bir zarar vermeyeceğini söylemişlerdir.

3133 ٢- وعن أبي سعيد رَضِيَ اللهُ عنه قال: [قال رسولُ اللهِ ﷺ: ثلاثٌ لا يُفْطِرْنَ الصائمَ: الحِجامَةُ، والقَيءُ، والاحتِلامُ]. أخرجه الترمذي.

2. (3133)- Ebû Saîd (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Üç şey vardır orucu bozmaz: Hacamat olmak (kan aldırmak), kusmak, ihtilam olmak."* [Tirmizî, Savm 24, (719).]

3134 ٣- وعن معدان بن طلحة: [أنَّ أبَا الدَّرْدَاءِ رَضِيَ اللهُ عَنْه حَدَّثَهُ: أنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَاءَ فَأفْطَرَ، وأنَّهُ سَأَلَ ثَوبَانَ رَضِيَ اللهُ عَنْه عَنْ ذلِكَ فَقَالَ: صَدَقَ أنَا صَبَبْتُ لَهُ وَضُوءَهُ]. أخرجه أبو داود والترمذي.

3. (3134)- *Ma'dân İbnu Talha*, kendisine Ebû'd-Derdâ (radıyallâhu anh)'nın şunu anlattığını söylemiştir: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* kustu ve orucunu açtı. Sevbân (radıyallâhu anh)'a bu meseleyi sordu. Sevbân:

"Doğru söylemiş, o zaman abdest suyunu ben döktüm" dedi." [Ebû Dâvud, Savm 32, (2381); Tirmizî, Tahâret 64, (87).]

AÇIKLAMA:

1- Hadisin Tirmizî'deki vechi daha vâzıh olarak şöyle gelmiştir: "Ebû'd-Dcrdâ anlatıyor: "Rcsulullah kustu vc orucunu açtı.Sonra da abdest aldı. Bilahare Dimeşk mescidinde, (Resulullah'ın azadlısı olan) Sevbân'a rastladım. Bu hadiseyi ona anlattım. Sevbân:

"Doğru söylemiş, (hâdise öyle cereyan etti ve hattâ) abdest suyunu ben döktüm" dedi."

2- Hadis, kusmanın abdesti bozacağını delil kılınmıştır. Ancak bazı âlimler, hadisin bu hususta sarih bir delil teşkil edemiyeceğini söylemiş tir. Onlara göre, kusmadan sonra Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın abdesti istihbâben veya tesâdüfen alma ihtimali de vardır. Keza قَاءَ فتوضأ tâbirinde geçen fe'in sebep bildiren fe olması muhtemel ise de tâkip yani sıra bildiren fe olma ihtimali de vardır.

Her hâl u kârda Seleften bir çok büyük, kusmanın abdesti bozacağına hükmetmiştir: Zührî, Alkame, Esved, Şâbî, Urve İbnu'z-Zübeyr, Nehaî, Katâde, Hammâd, Sevrî, Hasan İbnu Sâlih, Evzâî vs. Hanefî görüşe göre ağız dolusu kusulacak olursa abdest bozulur, yeniden alınmalıdır.

İmam Şâfiî ve *İmam Mâlik*'e göre, kusmak abdesti bozmaz. Cumhur, "kusma kasda makrun olursa orucu bozar" demekte ittifak eder.

3135 ٤- وعن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [احْتَجَمَ رَسُولُ اللهِ ﷺ وهُوَ مُحْرِمٌ واحْتَجَمَ وهُوَ صَائِمٌ]. أخرجه الخمسة إلا النسائي.

4. (3135)- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ihramlı olduğu halde hacamat oldu. Keza oruçlu

iken de hacamat oldu." [Buharî, Savm 32, Tıbb 11; Müslim, Hacc 87, (1202); Ebû Dâvud, Savm 29, (2372, 2373); Tirmizî, Savm 61, (775, 776, 777).]

AÇIKLAMA:

İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ) bu rivâyetle hacamat olmanın yani kan aldırmanın orucu bozmayacağına işaret etmektedir. Bu meselede ulemâ ihtilaf etmiş ise de cumhur, mutlak sûrette kan vermekle orucun bozulmayacağına hükmetmiştir.

Hz. Ali, Atâ, Evzâî, Ahmed, İshak ve *Ebû Sevr* (rahimehumullah): "Hacamat yaptıran da yapan da orucunu bozar"diye hükmetmişlerdir. Bunlara göre oruç bozulursa da kaza gerekir; Atâ ise, "kefâret gerekir" de-miştir. Ancak kefârete hükmetmede Atâ yalnız kalır.

Şu hususu da belirtelim ki, iki hadis sonra kaydedileceği üzere, Hz. Peygamber'den sahih bir senedle أفطر الحاجم والمحجوم *"Hacamat yapan da yaptıran da orucunu bozmuştur"* hadisi de rivâyet edilmiştir. Şârihler bu sonuncu hadisin mensuh olduğuna hükmederler. "Zira derler, bu hadisin bazı tariklerinde, Resulullah'ın bu hadisi Veda Haccı sırasında irâd buyurduğu tasrih edilmiştir. Diğeri ise daha önce yani Mekke fethi sırasında irâd edilmiştir. Öyle ise bunun mensuh olacağı açıktır."

3136 ٥- وعن أنس رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [مَا كُنَّا نَدَعُ الحِجَامَةَ لِلصَّائِمِ إلاَّ لِكَرَاهَةِ الجَهْدِ]. أخرجه البخاري وأبو داود.

5. (3136)- *Hz. Enes* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Biz oruçlunun hacamat olmasını, sadece bîtap düşmesinden korkarak tertettik." [Ebû Dâvud, Savm 29, (2375); Buhârî, Savm 32.]

AÇIKLAMA:

Bu rivâyet dahi, hacamat olmanın orucu bozmayacağını ifade eder. Zira Hz. Enes, oruçlunun "Orucum bozulur" diye değil, "bîtap düşerim" korkusuyla hacamat olmaktan kaçındığını belirtmektedir. Oruçlunun kan aldırmasına Resulullah'ın ruhsatını ifade eden başka rivâyetler de mevcuttur.

Kan aldırmanın orucu bozmayacağı esas olmakla beraber, hacamat sebebiyle zayıf düşeceğinden korkulan kimseler hakkında mekruh olduğu belirtilmiştir. Böylece sadedinde olduğumuz hadisle, diğer ruhsat hadisleri cem edilmiş olmaktadır. Bazı âlimlerimiz: "Eğer zayıflama orucun açılmasına sebep olacak bir dereceye ulaşırsa kerâhet artar" demiştir.

Şevkânî, "her hâl u kârda oruçlunun hacamat olmaktan kaçınmasının evlâ olacağını.." söyler.

3137 ٦- وعن ابن أبي ليلى عن رجل صحابي قال: [نهى رسولُ اللهِ ﷺ عَنِ الحِجَامَةِ وَالمُوَاصَلَةِ، ولَمْ يُحَرِّمْهُمَا إبْقَاءً عَلى أصْحَابِي]. أخرجه أبو داود.

6. (3137)- *İbnu Ebî Leylâ,* Sahâbî bir zâttan naklediyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* hacamat olmaktan, muvâsaladan (üst üste birkaç gün oruc açmamaktan) yasakladı. Ancak bunları Ashâbına haram kılmadı. Kendisine: "Ey Allah'ın Resulü, sen sahûra kadar orucu devam ettiriyorsun" denildi de şu cevabı verdi:

"Ben sahûra kadar uzatıyorum, zira Rabbim bana yedirip içirmektedir." [Ebû Dâvud, Savm 29, (2374).]

3138 ٧- وعن رافع بن خديج رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قالَ رسولُ اللهِ ﷺ: أفْطَرَ الحَاجِمُ وَالمَحْجُومُ]. أخرجه الترمذي وصححه، وأخرجه أبو داود عن ثوبان وعن شداد ابن أوس رَضِيَ اللهُ عَنْهما.

ومعنى «أفْطَرَ الحَاجِمُ وَالْمَحْجُومُ» عند من ذهب إلى أن الحجامة لا تفطر أنهما تعرّضا للافطار. أما المحجوم: فللضعف الذى يلحقه من ذلك ونحوه، وأما الحاجم: فلا يأمن وصول شئ من دم المحجوم إلى حلقه فيبلعه، ونحوه ذلك.

7. (3138)- *Râfi' İbnu Hadîc* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* şöyle buyurdular: *"Hacamat ettiren de, hacamat eden de orucunu açmıştır."* [Tirmizi, Savm 60, (774); Ebû Dâvud, Savm 28, (2367); İbnu Mâce, Savm 18 (1679, 1680, 1681).]

AÇIKLAMA:

Bu hadisin zâhirine göre hacamat olan da hacamat yapan da orucunu açmış sayılmaktadır. *Ahmed İbnu Hanbel* gibi bazı âlimler hadisi zâhirine göre anlayarak, kan aldıranın orucunun bozulacağına hükmetmiştir.

Ancak diğer bir kısım âlimler, bu hadisi şöyle anlamışlardır: "Kan aldırmak orucu bozmaz. Hadisin ma'nâsı şudur: Kan alanda aldıran da oruçlarının bozulmasına mâruzdurlar. Yani kan aldıran (mahcum), bu sebeple zaafa düşer ve orucu bozmak zorunda kalır. Kan alan da, kan aldıranın kanından boğazına bir şeyler kaçabilir, o da yutar veya tadından bir şey boğazına ulaşır. Şu halde her ikisi de oruçlarının bozulması tehlikesiyle başbaşadırlar. Nitekim nefsini tehlikeye atan için "kendini

helâk etti" denilir. Keza: "Kadı olan bıçaksız olarak kesilmiştir" sözü de kadılığın muhatarası (riski) için söylenir. Öyle ise hadis, kan aldırmanın muhtemel riskine dikkat çekmek için "kan alan da aldıran da orucunu bozmuştur"diye mübalağalı olarak ifadede bulunmuştur" denmiştir.

3139 ٨- وعن أنس رضي الله عنه قال: [جاء رجل فقال يا رسول الله: إنَّ عيني اشتكت فأكتحل، وأنا صائم؟ قال: نعم]. أخرجه الترمذي وصححه.

8. (3139)- *Hz. Enes* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Bir adam gelerek: "Ey Allah'ın Resulü, gözüm ağrıyor, oruçlu olduğum halde sürme çekiyorum (bu orucumu bozar mı?)" diye sordu. Resulullah: *"Hayır (bozmaz)"* dedi." [Tirmizî, Savm 30, (726).]

3140 ٩- وعن عبدالرحمن بن النعمان بن معبد بن هوذة عن أبيه عن جده قال: [أمر رسول الله ﷺ بالإثمد المُرَوَّح عند النوم وقال: ليتقه الصائم]. أخرجه أبو داود.

« المُرَوَّح » بالحاء المهملة: المطيب بالمسك.

9. (3140)- Abdurrahman İbnu Nu'man İbni Ma'bed İbni Hevze an ebîhi an ceddihî anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* uyku sırasında gözlere miskle karıştırılmış ismid (sürmesi) çekilmesini emir buyurdu ve:

"Oruçlu bundan sakınsın!"dedi." [Ebû Dâvud, Savm 31, (2377).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis sürmenin orucu bozacağını ifade eder. İbnu Şübrüme ve *Abdurrahman İbnu Ebî Leylâ* bununla ameli esas almışlardır. Ancak diğer fukahâ ve muhaddisler bunlara muhalefet etmiş ve sürmenin orucu bozmayacağına hükmetmiştir. Çoğunluk, bu hadisin ihticac edilemeyecek kadar zayıf olduğunu söyler. *İbnu Ebî Leylâ* ve *İbnu Şübrüme* şu hadisi de görüşlerinin delilleri meyanında zikrederler: الفطر مما دخل والوضوء مما خرج *"Oruç, giren şey için, abdest de çıkan şey için bozulur."* Bu hadis, Buhârî'de muallak olarak gelmiştir.

Diğer taraftan, sürmenin orucu bozmayacağına hükmeden cumhur, sadedinde olduğumuz hadisin zayıf olduğunu söylemekle kalmaz. İbnu Mâce de Hz. Âişe'den gelen ve Aleyhissalâtu vesselâm'ın ramazanda oruçlu iken sürme çektiğini ifade eden hadisi delil olarak gösterir.

2- Hadiste geçen ismid, sürme yapılan taşın ismidir. Mürevvah, misk katılarak kokulandırılmış demektir. Şu halde ismid yalnız sürülmüyor, misk katılarak onun içerisinde kokulu hale getiriliyor.

ÖPME VE MÜBAŞERET

3141 ١- عن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنْها قالت: [إنْ كَانَ رسولُ اللهِ ﷺ لَيُقَبِّلُ بَعْضَ أَزْوَاجِهِ وَهُوَ صَائِمٌ، ثُمَّ ضَحِكَتْ].

1. (3141)- *Hz. Âişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* oruçlu olduğu halde hanımlarından birini öperdi." (Hz. Âişe bunu söyleyip sonra güldü.)

3142 ٢- وفي أخرى: [وَيُبَاشِرُ وَهُوَ صَائِمٌ، وَكَانَ أَمْلَكَكُمْ لِإِرْبِهِ]. أخرجه الستة إلا النسائي، وهذا لفظ الشيخين.

«الإِرْبُ» بكسر الهمزة، وسكون الراء: الذكر هنا، وبفتحهما: الحاجة، والمراد بها هنا حاجة الجماع.

2. (3142)- Bir başka rivâyette şöyle der: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* oruçlu iken mübâşerette bulunurdu. O, nefsine hepinizden çok hâkim idi." [Buhârî, Savm 24, 23; Müslim, Sıyâm 62-65, (1106); Muvatta, Sıyâm 14, (1, 292); Ebû Dâvud, Savm 33, (2382-2386); Tirmizî, Savm 31, (727-729).]

AÇIKLAMA:

Mübâşeret: Derinin deriye değmesi demektir. El ele tutuşmak bir mübâşerettir.

Hadisler, toptan en sonda açıklanacak.

3143 ٣- وعن جابر رَضِيَ اللهُ عَنْه: [أَنَّ عُمَرَ بنِ الخَطَّابِ رَضِيَ اللهُ عَنْه قالَ: يا رسُولَ اللهِ صَنَعْتُ اليَوْمَ أَمْراً عَظِيماً، قَبَّلْتُ وأَنَا صَائِمٌ؟ قالَ: أَرَأَيْتَ لَوْ مَضْمَضْتَ بِالْمَاءِ؟

قُلْتُ: لاَ بَأْسَ. قَالَ: فَمَهْ]. أخرجه أبو داود.

وقوله «فَمَهْ» أي فماذا عليه، والهاء للسكت.

3. (3143)- *Hz. Câbir* anlatıyor: "Hz. Ömer İbnu'l-Hattâb (radıyallâhu anh) (bir gün telâşla gelerek):

"Ey Allah'ın Resulü! Bugün ben büyük bir hatada bulundum, oruçlu iken (hanımımı) öptüm!" dedi. Resulullah da şöyle cevapladı:

"Sen oruçlu iken mazmaza yapmaz mısın? (Bu orucunu bozar mı?)"

(Râvilerden İsa İbnu Hammâd rivâyetinde) der ki: "Dedim ki: "Bunda bir beis yok!" Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Öyleyse niye (öpmeden telaşa düşüyorsun?)" [Ebû Dâvud, Savm 33, (2385).]

AÇIKLAMA:

Bu rivâyet *Hz. Ömer*'in oruçlu iken hanımını öptüğünü, sonra da büyük bir hata işlemiş olmanın zan ve telâşına düşerek Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a müracaat ettiğini göstermektedir. *Resulullah*, Hz. Ömer'i ikna için, oruçlu iken abdest sırasında ağzına su alıp almadığını sorar ve ağza alınıp sonra geri atılan suyun orucu bozmaması gibi, öpmenin de orucu bozmayacağını belirtir. Bu cevapla Efendimiz: "Ağza su almak, içmenin başlangıcıdır, ama içme demek değildir, öyle de öpmek, cimanın başlangıcıdır, ama cima değildir" demiş olmaktadır.

3144 ٤- عن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [سَأَلَ رَجُلٌ رَسُولَ اللهِ ﷺ عَنِ الْمُبَاشَرَةِ لِلصَّائِمِ فَرَخَّصَ لَهُ، فَأَتَاهُ آخَرُ فَسَأَلَهُ فَنَهَاهُ، وَكَانَ الَّذِي رَخَّصَ لَهُ شَيْخاً وَكَبِيراً، وَالَّذِي نَهَاهُ شَابّاً]. أخرجه أبو داود.

4. (3144)- *Hz. Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Bir adam *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'a oruçlunun hanımıyla mübâşeretinden sordu. Aleyhissalatu vesselâm ruhsat verdi.

Arkadan bir başkası geldi, o da aynı şeyi sordu. Buna mübâşereti yasakladı.

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın ruhsat tanıdığı kimse yaşlı birisiydi, yasakladığı kimse de gençti." [Ebû Dâvud, Savm 35, (2387).]

3145 ٥- وعن نافع: [أَنَّ عَبْدَ اللهِ بْنَ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا: كَانَ يَنْهَى عَنِ الْقُبْلَةِ

الْمُبَاشَرَةِ لِلصَّائِمِ]. أخرجه مالك.

5. (3145)- Nâfi merhum anlatıyor: "Abdullah İbnu Ömer (radıyallâhu anhümâ) oruçluyu öpme ve mübâşeretten men ederdi." [Muvatta, Sıyâm 20, (1, 293).]

AÇIKLAMA:

Öpme orucu bozar mı, bozmaz mı? Bu husus âlimler arasında münâkaşa edilmiştir. *Hz. Âişe*'den kaydedilen ilk iki rivâyete (3141, 3142), Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in oruçlu iken hanımlarını öptüğü belirtilmektedir. Ancak *Hz. Âişe* (radıyallahu anhâ) ikinci rivâyette, Resulullah'ın nefsine herkesten ziyade hâkim olduğunu belirterek, oruçlu iken öpmenin riskine dikkat çekmektedir. *İbnu Ömer*'in bu meseledeki tutumunu aksettiren son rivâyet (3145) de öpme ruhsatını kayıtlamaktadır: Yaşlıya caiz, gence değil...

Âlimler rivâyetlerdeki bu ihtiyatî kayıtları da nazara alarak meseleyi yumuşak bir üslupla hükme bağlamışlardır. Nevevî şöyle der: "Oruçlunun öpmesi, şehvetini tahrik etmeyene haram değildir. Ancak evla olanı, terketmesidir. Mamafih bu ona mekruhtur da denemez. Şâfiî hazretleri: "Oruçlunun öpmesi, hakkında evla olana muhâliftir. Gerçi Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bunu yaptığı sâbittir, ancak onun, öpme hududunu aşmayacağı hususunda emin olunduğu halde, başkasının aşacağından korkulur. Nitekim *Hz. Âişe* كَانَ اَمْلَكَكُمْ لِاِرْبِهِ "O nefsine en çok hâkim olanınız idi" demiştir. Şehveti harekete geçen hakkında öpmek, sahih kavle göre haramdır" der.

Kadı İyâz da şöyle demiştir: "Sahâbe ve tâbiînden bazıları öpmenin oruçluya mutlak olarak mübah olduğunu söylemiştir. Ahmed, İshak ve Dâvud bunlardandır. Mutlak olarak mekruh addedenler de olmuştur, *İmam Mâlik* bunlardandır. *İbnu Abbâs, Ebû Hanîfe, Sevrî, Evzâî* ve *Şâfiî* (rahimehümullah): "Gence mekruh, yaşlıya değil" demişlerdir. Bu, İmamı Mâlik'in de bir görüşüdür. İbnu Vehb, İmam Mâlik'in: "Nâfile oruçta mubah, nafile olmayanda değil" dediğini de nakleder.

Âlimler, öpme, meninin gelmesine sebep olmadıkça orucu bozmayacağı hususunda ihtilâf etmezler. Bu görüşe 3143 numarada kaydedilen hadisle varırlar. Orada görüldüğü üzere Resulullah, öpmenin orucu bozup bozmayacağı sorulunca: اَرَاَيْتَ لَوْ تَمَضْمَضْتَ *"Abdest sırasında mazmaza yapman (ağzını yıkaman) orucu bozar mı?"* buyurarak: "Hep bilirsi-

niz ki, içmenin mukaddimesi olan mazmaza orucu bozmaz, bunun gibi, cimanın mukaddimesi olan öpme de orucu bozmaz" demek istemiştir.

Son olarak şunu da kaydedelim: "Hattâbî'nin nakline göre, *İbnu Mes'ud* ve *Saîd İbnu Müseyyeb* öpene, öptüğü güne mukabil bir gün kaza etmesini söylemişlerdir.

UNUTARAK ORUCU BOZMA

3146 ١- عن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قال رسُولُ اللهِ ﷺ: مَنْ نَسِيَ وهُوَ صائِمٌ فأكَلَ، أوْ شَرِبَ فَلْيُتِمَّ صَوْمَهُ، فإنَّمَا أطْعَمَهُ اللهُ وسَقَاهُ]. أخرجه الخمسة إلا النسائي.

1. (3146)- *Hz. Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Kim oruçlu olduğu halde unutur ve yerse veya içerse orucunu tamamlasın. Çünkü ona Allah yedirip içirmiştir." [Buhârî, Savm 26, Eyman 15; Müslim, Sıyâm 171, (1155); Tirmizî, Savm 26, (721); Ebû Dâvud, Savm 39, (2398).]

AÇIKLAMA:

1- Unutularak yendiği takdirde oruçluya terettüp edecek ahkâm hususu, ulemâ arasında ihtilaflıdır. Cumhur kaza gerekmeyeceğine hükmetmiştir. *İmam Mâlik*, orucun bozulacağına ve kazanın vâcib olacağına hükmeder. *İmam Mâlik*'ten meşhur olan görüş bu ise de Mâlikîler arasında mesele üzerine farklı görüşler olmuştur. Bazıları farz ve nâfile orucu tefrik etmiştir. Dâvudî, bu görüşünde imama katılmaz ve hatta: "Mâlik'e bu hadis ulaşmamış olabilir, yahut da hadisi "günah'ın kalkmasıyla" te'vil etmiştir" der. İbnu Dakîku'l-Îd ise imamın kıyasla bu hükme vardığını söyler. "Zira der, burada orucun bir rüknü fevt olmuştur. Bu ise emredilenler durumundadır. Kâideten unutmak, emredilenlerde müessir olmaz. Kazânın vacib olmadığını söyleyenlerin dayanağı *Ebû Hüreyre* hadisidir. O hadis ise, orucun tamamlanmasını emretmektedir. Şu halde hadis, tamamlananı "oruç" olarak isimlendirmektedir..." İbnu'l-Arabî ise, İmam Mâlik'in, nezdinde muteber bir prensipten hareketle bu hükme vardığını söyler. Prensibine göre: "Haber-i vâhid, kaidelere aykırı şekilde gelirse onunla amel edilmez. Hadis, unutanın günaha girmeyeceğini be-

yan eden vechiyle ma'mûlûn bih'dir. Ama kaza edilmeyeceği hükmünde amele elverişli olmaz, çünkü orucun rüknünü ihlal etmektedir. Nitekim namazın bir rek'ati unutulsa namaz yenilenir, rüknün eksikliği sıhhate mânidir..." İbnu Hacer, bu mütalâaya katılmaz. Şâri'nin oruca mahsus kaide koyduğunu, bunu namazla kıyaslamaya kalkmanın kaide içinden kaide çıkarmak olacağını, bu yola gidildiği takdirde amele sâlih çok az hadis kalacağını söyler.

2- Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın hadislerinde "unutarak yiyip içme"nin orucu bozmayacağı tasrih edilmiştir. Hasan Basrî ve Mücâhid, "unutarak hanımıyla cima etmenin" de orucu bozmayacağını tasrih etmişlerdir. *Hasan-ı Basrî* (rahimehullah): "Bu, unutarak yiyip içenin durumundadır" demiştir. Ancak Atâ'nın, soru üzerine: "Bu tamamen unutulmaz, ona kaza gerekir" dediği rivayet edilmiştir. Bu görüşünde *Atâ'ya Evzâî, Leys, Mâlik* ve Ahmed'in (rahimehumullah) katıldıkları belirtilir. Şâfiî'nin bir görüşü de budur. Görüldüğü üzere bu zikri geçenler yeme-içme ile cima'yı bir tutmamışlardır. Ahmed İbnu Hanbel'den meşhur görüşe göre, unutarak cima edene kefâret de gerekir.

Şunu da kaydedelim ki, cimâ için de orucun kazası gerekmeyeceğine hükmeden bazı Şâfiîler, bu hükme, hadisin bir vechindeki ıtlakı delil gösterirler: من افطر فی شهر رمضان *"Kim ramazan ayında unutarak orucunu açarsa..."* burada orucun "yeme, içme" sebebiyle açılması kayıtlanmamış, orucu bozan bütün sebepler kastedilmiş olmaktadır. Şu halde bazı hadislerde yeme-içme'nin zikri, çoğunlukla bu iki şeyin vukûa gelmesinden ve ağlebî durumunda bunlardan istiğnanın mümkün olmamasından dolayıdır.

3- Hadiste, Cenâb-ı Hakk'ın kullarına olan lütfu, onlara tanıdığı kolaylık görülmektedir. Meşakkat ve zorluğun kullar üzerinden kaldırılmasının örneği de hadiste mevcuttur.

4- *Ahmed İbnu Hanbel*'in bir rivayetinde hadisin vürûd sebebi de açıklanmaktadır: "Ümmü İshâk adında azadlı bir cariyenin anlatmasına göre, câriye Resulullah'ın yanında iken, Efendimize getirilen bir kap yemeği beraberce yerler. Kadıncağız oruçlu olduğunu hatırlar. Zülyedeyn, kadına: "Karnın doyduktan sonra mı?" deyince, Aleyhissalâtu vesselâm câriyeye:

"Orucunu tamamla, bu Allah'ın sana gönderdiği bir rızıktır" buyurur."

İbnu Hacer der ki: "Bu rivayette, az yiyenle çok yiyen arasında fark görmek isteyenlere red vardır."

ORUCUN ZAMANI

3147 ١- عن أنس رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [كَانَ رسُولُ اللهِ ﷺ يُفْطِرُ مِنَ الشَّهْرِ حتَّى نَظُنَّ أَنَّهُ لاَ يَصُومُ منهُ، ويَصُومُ منهُ حتَّى نَظُنَّ أَنَّهُ لاَ يُفْطِرُ منهُ شيْئاً، وكَانَ لاَ تَشَاءُ أَنْ تَرَاهُ مِنَ اللَّيْلِ مُصَلِّياً إلاَّ رَأَيْتَهُ، ولاَ تَشَاءُ أَنْ تَرَاهُ نَائماً إلاَّ رَأَيْتَهُ]. أخرجه الشيخان والترمذي.

1. (3147)- *Hz. Enes* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, bazan olurdu bir ay boyu oruç tutmazdı ve o aydan hiç oruç tutmayacağını zannederdik. Bazan da (öylesine ara vermeden) tutardı ki, o aydan hiç bir günü oruçsuz geçirmeyecek zannederdik. Sen onu, geceleyin namaz kılarken görmek istesen mutlaka görürdün. Geceleyin uyur görmek istesen mutlaka görürdün." [Buhârî, Savm 53, Teheccüd 11; Müslim, Sıyâm 180, (1158); Tirmizî, Savm 57, (769).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın nafile oruçları nasıl tuttuğunu açıklıyor. Hadiste , bir ay boyu ara vermeden nafile oruç tutmadığı görülmektedir. Ancak bazı aylar da sanki hiç ara vermiyormuşcasına sıkı şekilde nâfile tutmaktadır. Müteâkip hadiste görüleceği üzere, bir ayı tam olarak oruçlu geçirme hali ramazana mahsustur, onun dışındaki aylarda bu vâki olmamıştır.

2- Hadisin ikinci kısmında, *Resulullah*'ın gece namazlarını ve nâfile oruçlarını belli ve değişmez bir programa göre, gecenin hiç değişmeyen muayyen vaktinde ve ayın muayyen günlerinde icra etmediğini ifade etmektedir.

İbnu Hacer şu açıklamayı yapar: "Yani, Aleyhissalâtu vesselâm'ın nafile oruç ve nâfile namazdaki hali muhtelifti. Bazan gecenin evvelinde namaza kalkardı, bazan ortasında, bazan da sonunda; tıpkı, bazen ayın

başında, bazan ortasında, bazanda âhirinde oruç tuttuğu gibi. Kim onu, gecenin herhangi bir vaktinde namaz kılarken veya ayın herhangi bir vaktinde oruç tutarken görmek istese ve onu peş peşe tâkip etse, muhakkak ki, gece namazında veya nâfile orucunda görmek istediği şekilde görürdü. Hadis, Efendimizin orucu peş peşe tuttuğunu veya bütün gece namaz kıldığını ifade etmez."

3148 ٢– وعن ابن عباس رضي الله عنهما قال: [مَا صَامَ رَسُولُ اللهِ ﷺ شَهْرًا كَامِلاً قَطُّ غَيْرَ رَمَضَانَ] . أخرجه الشيخان والنسائي.

2. (3148)- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, ramazan dışında hiçbir ayı tam olarak oruçlu geçirmedi." [Buhârî, Savm 53; Müslim, Savm 178 (1157);Nesâî, Savm 70, (4, 199).]

AÇIKLAMA:

Bu hadisin Nesâî'deki vechi hadisi daha anlaşılır kılmaktadır. Şöyle ki: "İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah öyle (ısrarlı peş peşe) oruç tutardı ki (orucu hiç) açmayacak derdik. (Bâzan da öylesine peş peşe) yerdi ki "oruç tutmak istemiyor" derdik. Medîne'ye geleliden beri bir ay boyu tam olarak peş peşe hiç oruç tutmadı."

BAZI FEVÂİD:

Yukarıda kaydedilen iki hadiste şu hususlar gözükmektedir:

★ Her ay nafile oruç tutmak müstehabtır.

★ Nâfile orucun belli bir günü yoktur. Yasaklanan günler dışında her gün oruç tutabilir.

★ Resulullah savm-ı dehr (yıl orucu) hiç tutmamıştır.

★ Hiç bir gece, gece boyu namaz kılmamıştır. Böyle yapışı, daha önce de geçtiği üzere, sonradan gelenler bunu farz zannetmesinler gayesine dayanıyordu. Aksi halde ümmete meşakkat verecek bir sünnet bırakmış olacaktı. Halbuki, kendisine bu meşakkate tahammül edebilecek güç verilmiş idi. Örnek olmak maksadıyla ibâdetlerde vasat bir yol tâkip etmiştir: Hem oruç tuttu, hem yedi, hem gece namazı kıldı, hem de uyudu."

AŞÛRA ORUCU

3149 ١- عن قتادة رَضِيَ اللهُ عَنْه: [أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ: صِيَامُ عَاشُورَاءَ إِنِّي أَحْتَسِبُ عَلَى اللهِ أَنْ يُكَفِّرَ السَّنَةَ الَّتِي قَبْلَهُ]. أخرجه الترمذي وصححه.

1. (3149)- *Katâde* (rahimehullah) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Aşûra orucunun önceki yılın günahlarına kefaret olacağını Allah'ın (rahmeti)'nden umarım."* [Tirmizî, Savm 48, (752).]

AÇIKLAMA:

Aşûra günü, *İbnu Düreyd*'e göre İslâmî bir isimdir ve câhiliye devrinde bilinmemektedir. Ancak İbnu Dıhye bu iddiayı reddeder, bunun câhiliye devrinde mevcudiyetini gösteren deliller zikreder. Bunlardan biri *Hz. Âişe*'nin rivayetidir. Müteâkiben kaydedileceği üzere, Hz. Âişe cahiliye halkının Aşûra orucu tuttuğunu belirtir.

Aşûra günü hangi güne tekabül eder? Bu da münâkaşa edilmiştir. Ekseriyete göre, Muharrem'in onuncu günüdür.

Kurtubî der ki: "Aşûra, "aşîre"den (onuncu) alınmadır, mübâlağa ve ta'zim ifade eder. Aslında bu, onuncu gece için bir sıfattır. Çünkü o kelime, akd'in ismi olan 'uşr'dan me'huzdur (alınmadır), gün (yevm) kelimesi ona muzaf olmuştur. Yevm-i aşûra denince sanki onuncu gecenin günü kastedilir. Şu kadar ki, bu bir sıfata bedel olunca isim olma hâli ona galebe çaldı, bir de mevsufunu zikretme zahmetine gidilmeyip Leyl kelimesi atıldı ve sadece Aşûra dendi. Bu kelime böylece aşûra günü'ne alem oldu..."

Zeyn İbnu'l-Münîr der ki: "Âlimlerin çoğu, "aşûra"yı Muharrem ayının onuncu günü bilir. Bu aynı zamanda iştikak ve tesmiyenin de gereğidir. Aşûra'ya, Muharrem'in dokuzuncu günü diyen de olmuştur. Birinci durumda gün, giden geceye muzaftır. İkinci durumda ise, gelecek geceye muzaftır."

Bazıları: "Dokuzuncu güne aşûra denmesi, develerin içeri alınmasındandır" demiştir. Deveyi sekiz gün boyu otlatıp sonra dokuzuncu gün içeri alırlardı.

Hakem İbnu'l-A'rac anlatıyor: "İbnu Abbâs'a uğradım. O ridasına dayanmış duruyordu.

"Bana Aşûra gününden haber ver!" dedim. Şu cevabı verdi:

"Muharrem hilâlini gördün mü, saymaya başla ve dokuzuncu günü oruçlu olarak sabahla."

"Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* o gün oruç tutar mıydı?" dedim.

"Evet!" cevabını verdi."

Bu rivayetin zâhirine göre, Aşûra günü dokuzuncu gündür.

Müslim'in bir başka rivayeti de bunu te'yid eder: "İbnu Abbâs'tan gelen bir rivayete göre *Aleyhissalâtu vesselâm* لَئِنْ بَقِيتُ إِلَى قَابِلٍ لَأَصُومَنَّ التَّاسِعَ *"Önümüzdeki seneye kadar yaşarsam Muharrem'in dokuzuncu gününde oruç tutacağım." Ve Resulullah bundan önce vefat etti."*

Bu rivayetin zâhiri, *Resulullah*'ın Muharrem'in onunda oruç tuttuğunu, önümüzdeki seneye ulaşırsa dokuzunda tutmaya azmettiğini gösterir. Bunun şu ma'nâya gelmesi muhtemeldir: Efendimiz sâdece dokuzla yetinmemiş, aksine onu, onuncu güne de izafe etmiştir. Bu izâfe, ihtiyaten olabileceği gibi hıristiyan ve yahudilere muhalefet olsun diye de olabilir. Bu ikinci ihtimal ercah'tır. Müslim'in bazı rivayetleri de bunu te'yid eder. *İbnu Abbâs*'tan merfû bir rivayette Efendimiz şöyle der:

صُومُوا يوم عاشوراء وخالفوا اليهود صوموا يوما قبله او يوما بعده *"Aşûra günü oruç tutun, yahudilere muhalefet edin: Aşûradan bir gün önce veya bir gün sonra oruç tutun."*

İbnu Hacer der ki: "Bu Resulullah'ın son zamanlarda verdiği bir emirdir. Aleyhissalâtu vesselâm, vahiy gelmeyen hususlarda ehl-i kitaba muvafakat etmeyi severdi. Bu, bilhassa putperestlere muhalefet eden hususlarda böyleydi. Ne zaman ki Mekke fethedildi, İslâm dini her yerde şöhret ve üstünlük elde etti, derhal ehl-i kitaba muhalefeti de ilân etti. Bu meselede de öyle oldu. Önce: *"Biz Hz. Musa'ya sizden daha layık ve ehakkız"* diyerek onlara benzemeyi tercih etti. Sonra onlara muhalefeti uygun buldu ve Aşûra'ya bir gün önceden, bir gün de sonradan ilave yapılmasını emretti."

Bu hususu, Tirmizî'nin bir rivayeti te'yid eder:

امرنا رسول الله ﷺ بصيام عاشوراء يوم العاشر "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bize, Muharrem'in onunda aşûra orucu tutmamızı emretti."

Bazı âlimler demiştir ki: "Resulullah'ın Müslim'deki : *"Eğer önünüzdeki seneye kadar yaşarsam Muharrem'in dokuzunda oruç tutacağım"* hadisi iki hususa muhtemeldir:

1- Resulullah bununla, dokuzuncu geceyi onuncu geceye nakletmeyi düşünmüş olabilir.

2- Dokuzuncu günü, oruçta onuncu güne ilave etmeyi düşünmüş olabilir.

Resulullah'ın, bunu gerçekleştiremeden vefat etmiş olması sebebiyle, iki günü oruçlu geçirmek ihtiyata muvafik düşer. Durum böyle olunca Aşûra orucu üç mertebe olmuş olmaktadır:

★ En aşağısı: Sadece Aşûra günü oruç tutmak.

★ Bir üst derecesi: Aşûra ile birlikte dokuzuncu günde de oruç tutmak.

★ En üstünü: "Dokuz ve onbirinci günlerde de oruç tutmak... Doğruyu Allah bilir." 3158 ve 3159 numaralı hadiste bazı ilave açıklama gelecek.

3150 ٢- وعن عائشة رضي الله عنها قالت: [كان عاشوراء يصام قبل رمضان. فلما نزل رمضان كان من شاء صام ومن شاء أفطر]. أخرجه الستة إلا النسائي.

2. (3150)- *Hz. Âişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Ramazan (farz olmazdan) önce Aşûra orucu tutuluyordu. Ramazanın farziyeti indikten sonra onu dileyen tuttu, dileyen de tutmadı." [Buhari, Savm 69, Hacc 1, 47, Menâkıbu'l-Ensâr 26, Tefsîr, Bakara 24; Müslim, Sıyâm 115; Muvatta, Sıyâm 80, Ebû Dâvud, Savm 64, (2442, 2443); Tirmizî, Savm 49, (753).]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivayet, Buhârî'nin bir rivayetinde daha sarih olarak şöyle yer alır: "Hz.Âişe dedi ki: "Kureyş câhiliye devrinde Aşûra orucu tutuyordu. Bunu Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* da tutuyordu. Medine'ye (hicretle) gelince, Aşûra'yı tuttu ve oradaki müslümanlara da tutmalarını emretti. Ramazan orucu farz edilince, Aşûra'yı terketti. Artık dileyen tuttu dileyen tutmadı."

Bu rivayette üç husus açıkça gözükmektedir:

★ Aşûra orucu Mekkelilerce bilinmekte ve tutulmakta ise de Medine'deki Araplarca tutulmamaktadır. Resulullah'ın emretmesi bu ma'nâya gelir.

★ *Resulullah*, ramazan farz edilmezden önce Aşûra'yı nâfile bir amel olarak değil, vâcib olarak tutmaktadır.

★ Ramazan orucu farz olunca Aşûra yasaklanmıyor; dileyen nâfile olarak tutmaya devam ediyor.

Başka rivâyetler, *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın buna devam edenler arasında yer aldığını göstermektedir.

2- Bazı âlimler, bu rivayetten *Resûlullah*'ın Aşûra'yı emrettiği zamanı da tahmin ederler. Buna göre, hicret rebiyyülevvel ayında vukûa geldiğine göre, Aşûra'yı tutma emri, hicretin ikinci senesinin başında sâdır olmuş olmalıdır. Zaten ikinci sene içerisinde Ramazan orucu farz kılınmıştır. Bu duruma göre, Aşûra'yı tutma emri sadece bir seneye mahsus olmaktadır. Ondan sonra dileyenin tutmasına havale edilmiştir. Şu halde, farz edildiğine dair rivayetlerin nefsülemirde sıhhati halinde, bu hadis, mezkur farzın neshedildiğini gösterir. *Kâdı İyâz,* Selef'ten bazılarının Aşûra'nın farziyetinin devam etmekte olduğu kanaatini taşıdıklarını kaydeder. Ancak bu görüşü devam ettiren âlim kalmamıştır.

İbnu Abdilberr, Aşûra'nın artık farz sayılmadığı hususunda ulemânın icma ettiğini belirtir. İcma, onun müstehab olduğu merkezindedir.

Kureyş'in Aşûra orucu tutmasını *İbnu Hacer* şöyle izah eder: "Onlar bunu, geçmiş bir şeriatten almış olabilirler. Nitekim onlar, o günde ve başka günlerde Ka'be'nin örtüsüne tâzimde bulunuyorlardı."

İbnu Hacer, İkrime'den nakledilen şu rivayeti işittiğini kaydeder: "İkrime'ye bu hususta sorulunca demiştir ki: "Kureyş, cahiliye devrinde bir günah işledi. Bu onların çok ağırlarına gitti. Onlara, "Aşûra orucu tutun, bu günahınıza kefaret olur" denmiş, (onlar da tutmaya başlamışlar)."

3151 ٣- وعن ابن عباس رضي الله عنهما قال: [قَدِمَ رَسُولُ اللهِ ﷺ الْمَدِينَةَ فَرَأَى الْيَهُودَ تَصُومُ يَوْمَ عَاشُوراءَ فَقَالَ: مَا هذا؟ قَالُوا يَوْمٌ صَالِحٌ. هذا يَوْمٌ نَجَّى اللهُ تَعالى فِيهِ بَنِي إِسْرَائِيلَ مِنْ عَدُوِّهِمْ فَصَامَهُ مُوسىٰ. فَقَالَ ﷺ: أَنَا أَحَقُّ بِمُوسىٰ مِنْكُمْ فَصَامَهُ وَأَمَرَ بِصِيَامِهِ]. أخرجه الشيخان وأبو داود.

3. (3151)- *İbnu Abbâs* (radyallahu anhümâ) anlatıyor:"Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Medine'ye gelince, yahudileri Aşûra günü oruç tutar gördü. Onlara:

"Bu da ne, (niçin oruç tutuyorsunuz)?" diye sordu.

"Bu, sâlih (hayırlı) bir gündür. Allah, o günde Benî İsrâil'i düşmanlarından kurtardı. (Şükür olarak) Hz. Musa o gün oruç tuttu." dedilir. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"Ben Musa'ya sizden daha layığım" buyurup o gün oruç tuttu ve müslümanlara da tutmalarını emretti." [Buhârî, Savm 69, Enbiya 22, Fedâilu'l-Ashâb 52, Tefsir, Yûnus 1, Tâ-hâ 1, Müslim, Sıyâm 127, (1130); Ebû Dâvud Savm 64, (2444).]

AÇIKLAMA:

Müslim'in bir rivayetinde, Aşûra gününün yahudilerin hangi kurtuluşuna tekabül ettiği belirtilmiştir. Yahudiler Resulullah'ın suâlini şöyle cevaplandırırlar: "Bu, büyük bir gündür. O günde Allah Hz.Musa ve kavmini kurtardı, Firavun ve kavmini de garkedip suda boğdu." Bir başka rivayette: "...Biz Allah'a şükür olsun diye bu orucu tutuyoruz" derler.

Ahmed İbnu Hanbel'in, Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh)'den bir rivayetinde şu ziyade yer alır: ...Bu gün, Hz. Nuh'un gemisinin Cûdi dağına oturduğu gündür. Hz. Nuh, o gün şükür orucu tuttu."

Bu rivayet, Resulullah'ın Medine'ye aşûra esnasında gelmiş olmasını gerektirdiği için zâhirde bir müşkilat gözükmektedir. Halbuki Aleyhissalâtu vesselâm, rebiyyülevvel ayında gelmiştir.

Bu müşkili *İbnu Hacer* şöyle açar: "Burada murad olan, Resulullah'ın onların Aşûra orucunu tuttuklarını ilk defa bilmesi zamanıdır. Suâl sorma vak'âsı isc hicretten sonra olmalıdır. Bu hicretten önce bunu bildiğini de ifade etmez. Rivayette mahfuz bazı kelimeler var. Şöyle takdir edilebilir: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Medîne'ye geldi. Aşûra gününe kadar ikâmet etti. O gün yahudileri oruç tutar buldu..."

Bir başka tevil de şöyle: "Şu da muhtemeldir: O yahudiler, Aşûra gününü şemsî takvime göre hesab ediyorlardı. Onların hesabınca Aşûra günü, *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın Medine'ye geldiği güne tesadüf etmiş olabilir." *İbnu Hacer* devamla der ki: "Bu tevil, müslümanların *Hz. Musa* (aleyhisselam)'a daha evlâ ve daha lâyık olduğunu ortaya koyan hususlardan biridir. Çünkü buna göre,mezkur günü kaybetmiş olmaktadırlar, müslümanlar ise o meselede Allah'ın irşadına mazhardırlar. Ne var ki, hadislerin siyâkı bu tevili reddeder, önceki tevile itimad gerekir."

İbnu Hacer, bu değerlendirmesini, sonradan bulduğu bir rivayetle şöyle cerheder: "Sonra *Taberânî*'nin el-Mu'cemu'l-Kebîr'inde, önce mezkur ihtimali te'yid eden bir rivayet buldum: Bu rivayet, Zeyd İbnu Sabit'in tercüme-i hâl'i esnasında geçmektedir. Ebû'z-Zinâd babasından, o da Hârice İbnu Zeyd İbni Sâbit'den, o da babası Zeyd'den rivayet ediyor: "Aşûra günü, insanların Aşûra dedikleri gün değildir. O gün, Kabe'nin örtüldüğü gündür. O gün, sene içerisinde dönmekte idi. Bunun gününü (tesbit için) falanca yahudiye gidip soruyorlardı. Tâ ki, o bunlara hesab ediversin. Yahudi ölünce Zeyd İbnu Sâbit'e gelip ondan sordular." Bu rivayetin senedi hasendir. Şeyhimiz (Nureddin) el-Heysemî, Zevâidu'l-Mesânid' de der ki: "Ben bunun ma'nâsını bilmiyorum."

Derim ki: "Ben onun ma'nâsını Ebû'r-Reyhân el-Bîrunî'nin Kitâbu'l-

Âsârı'l-Kadime'sinde buldum. Orada zikrettiği şeyin özeti şudur: "Câhil yahudiler, oruçlarında ve bayramlarında yıldızların hesabına dayanıyorlardı. Onların senesi şemsî idi, kamerî değil."

Derim ki: "İşte bundan ötürü, Aşûra meselesinde kendisine itimad edecekleri hesap bilen birisine muhtaç oldular."[5]

İbnu Hacer, İbnu Abbâs (radıyallâhu anhümâ)'ın rivayeti ile Hz. Âişe'nin rivayeti arasında ihtilaf görmez. Ona göre, cahiliye Arapları ile yahudilerin Aşûra gününde farklı sebeplerle oruç tutmada birleşmeleri mümkündür. Nitekim Kurtubî der ki: "Kureyş, Aşûra orucunu tutmada geçmiş bir şeriata -mesela Hz. İbrahim'in şeriatına- dayanmış olabilir. Resulullah'ın orucu da onlara muvafakat icabı olabilir. Nitekim, Haccda böyle olmuştur. Veya, bu hayırlı bir amel olması sebebiyle, Allah o gün oruç tutmasına izin vermiş olabilir. Hicret edince yahudileri de o gün oruç tutar bulunca, bunun sebebini onlara sormuş, kendisi tutup, müslümanlara da tutmaları için emretmiş olabilir. Böyle hareket etmesi, yahudileri kazanmak gayesini de güdebilir, nitekim onları kazanmak maksadıyla bidâyette onların kıblelerine yönelmiştir. Başka ihtimaller de vardır."

İbnu Hacer der ki: "Her hâl u kârda, Aşûra'yı yahudilere uymak için tutmuş değildir. Zira o günün orucunu eskiden beri tutuyordu. Ancak bu ameli, yasaklanmayan hususlarda Ehl-i Kitab'a uygun olmayı sevdiği devreye rastlar."

Şunu da belirtelim ki, Müslim'in bir rivayetinde Aşûra günü "Yahudi ve Hıristiyanların kutladıkları büyük bir gün" olarak ifade edilir. Bunun hıristiyanlarca da kutlanmasını, âlimler Hz. İsa'nın da o gün oruç tutmuş olabileceği ve bunun Hz. Musa'nın şeriatında neshedilmeyen hükümlerden olabileceği ihtimaliyle izah ederler.

3152 ٤- وعن قيس بن سعد بن عبادة رضي الله عنهما قال: [كُنَّا نصوم عاشوراء، ونؤدي زكاة الفطر، فلمَّا نزل رمضان ونزلت الزكاة لم نؤمر به ولم ننه عنه، وكنا نفعله].

أخرجه النسائي.

4. (3152)- *Kays İbnu Sa'd İbnu Ubâde* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Biz Aşûra günü oruç tutuyor ve sadaka-ı fıtrı ödüyorduk. Ramazan orucunun farziyyeti ve zekat emri inince artık onunla emredilmedik, ondan yasaklanmadık da, biz onu yapıyorduk." [Nesâî, Zekât 35, (5, 49).]

5- İbnu Hacer'in tercihi olan önceki te'vil ile, bu rivayet sayesinde güçlenmiş olan ikinci te'vil arasında ortaya çıkan açıklık hakkında yoruma girmeyişi dikkatimizi çekiyor.

RECEB ORUCU

3153 ١- عن عبادة بن حنيف قال: [سَأَلْتُ سَعِيدَ بْنَ جُبَيْرٍ عَنْ صَوْمِ رَجَبَ فَقَالَ سَمِعْتُ ابْنَ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا يَقُولُ: كَانَ ﷺ يَصُومُ حَتَّى نَقُولَ لَا يُفْطِرُ، وَيُفْطِرُ حَتَّى نَقُولَ لَا يَصُومُ]. أخرجه الشيخان وأبو داود.

1. (3153)- Abbâd İbnu Hanîf anlatıyor: "Saîd İbnu Cubeyr (rahimehullah)'e Receb ayındaki oruçtan sordum. Bana şu cevabı verdi:

"İbnu Abbâs (radıyallâhu anhümâ)'ı dinledim, şöyle demişti: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Receb ayında bazı yıllarda öyle oruç tutardı ki biz, "(Galiba) hiç yemeyecek (ayın her gününde tutacak)" derdik. (Bazı yıllarda da öyle) yerdi ki biz, (Galiba) hiç tutmayacak" derdik." [Buhârî, Savm 53; Müslim, Sıyâm 179, (1157); Ebû Dâvud, Savm 55, (2430).]

AÇIKLAMA:

1- Burada hadis *Abbâd İbnu Hanîf*ten naklediyor. Bunda bir yanlışlık olsa gerek. Çünkü Müslim ve Ebû Dâvud'daki rivayetlerde Saîd İbnu Cübeyr'e soruyu yönelten *Osman İbnu Hakim el-Ensârî*'dir. Hadis Buhârî'de biraz vecizdir, receb'in zikri geçmez.

2- Bu hadisle ilgili olarak imam Nevevî şu açıklamayı sunar: "Zâhir şu ki, Saîd İbnu Cübeyr bu açıklaması ile şunu istidlâl etmeyi murad etmektedir: "Receb ayında oruç tutmak yasaklanmamıştır, ayrı bir hususiyetle mendub da kılınmamıştır. Aksine o, diğer aylar gibidir. Receb ayında tutulacak oruç için ne yasak ne de teşvik (nedb) edici bir rivayet sâbit değildir. Ancak oruç asıl itibariyle (bütün aylarda) mendub kılınmıştır." Sünen-i Ebû Dâvud'un bir rivayetinde ise; "Haram aylarında oruç tutmak mendub kılınmıştır. Receb de haram aylarından biridir" denilmiştir.

ŞÂBAN ORUCU

3154 ١- عن عائشة رضي الله عنها قالت: [كان رسول الله ﷺ يصوم حتى نقول لا يفطر، ويفطر حتى نقول لا يصوم، وما رأيته استكمل صيام شهر قط إلا رمضان، وما رأيته في شهر أكثر صياماً منه في شعبان]. أخرجه الستة.

1. (3154)- *Hz. Âişe* (radıyallâhu anhâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* (bazan) oruca öyle devam ederdi ki, "(Bu ay) hiç yemiyecek" derdik. Bazan da öyle devamlı yerdi ki, "(Bu ay) hiç tutmayacak" derdik. Ben, onun ramazan dışında bir ayı tam olarak tuttuğunu görmedim. Herhangi bir ayda Şâban ayında tuttuğundan daha fazla tuttuğunu da görmedim." [Buhârî, Savm 52; Müslim, Sıyâm 175, (1156); Muvatta, Sıyâm 56, (1, 309); Ebû Dâvud, Savm 56, 59, (2431, 2434); Tirmizî, Savm 37, (736); Nesâî, Savm 70, (4, 199, 200).]

AÇIKLAMA:

1- Burada *Hz. Âişe* (radıyallâhu anhâ),Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın *Ramazan* dışında başka bir ayı tam olarak oruç tutarak geçirmediğini beyanla birlikte, Şâban ayında diğer aylardan daha çok oruç tuttuğunu bildirmektedir.

Öte yandan, müteakip hadiste (3155) görüleceği üzere Ebû Dâvud'un, Tirmizî'nin Sünen'lerinde Ümmü Seleme'den kaydedilen rivayette, Resulullah'ın Şâban ayını da tam tuttuğunu ifade etmektedir. Bu durumun te'lifende âlimler ihtilâf eder:

★ *İbnu Hacer:* "Yani, Şâbân'ın büyük kısmını oruçla geçirirdi" diye anlar. Nitekim, Tirmizî'nin nakline göre *İbnu'l-Mübârek:* "Bir kimse, ayın yarısından fazlasını oruçla geçirdiği takdirde: "Ayın tamamını oruçla geçirdi" demek arapça açısından caizdir; nitekim: "Falan kişi, gecesinin

tamamında namaz kıldı" denebilir, halbuki yemek de yemiş ve başka bazı işleriyle de meşgul olmuştur. (Burada verilen hüküm gâlib duruma bakar)" demiştir. Tirmizî der ki: "Sanki, *İbnu'l-Mübârek* bu açıklamasıyla iki hadisi cem etmiştir."

★ "Hepsi" diyerek "ekseriyet"i kastetme işini -nâdir kullanılması sebebiyle- Tîbî kabul etmek istemez. Der ki: "Hepsi (küll) kelimesi, şümûlü irade ve azla iktifayı defetmede başvurulan bir tekiddir. Öyle ise, bunun "bir kısmı (bazısı)" ile tefsiri buna aykırıdır." Tîbî devamla der ki: "Hadisi şu ma'nâya hamletmek gerekir: "Efendimiz, Şa'bân ayını bazan tam olarak oruçlu geçirdi, bazan da ekseriyetini. Böyle yapardı tâ ki insanlar bunun da Ramazan gibi farz olduğu vehmine kapılmasınlar.

★ Şöyle anlayanda olmuştur: "Hepsi kelimesinden murad, Resulullah'ın bazan ayın başından, bazan ortasından, bazan da sonundan tuttuğunu beyandır. Böylece ayın hiç bir kısmı oruçtan hâli kalmamış ve keza oruç da, hiçbir kısmına mahsus kılınmamış olmaktadır."

★ Zeyn İbn'l-Münir'de: "Hz. Âişe'nin sözü ya mübâlağaya hamledilip maksadın "ekseriyet" olduğu söylenecek, ya da ikinci sözünün birincisine nazaran müteahhir olduğunu, böylece Resulullah'ın başlangıçta Şa'bân'ın çoğu kısmında oruç tuttuğu halde sonradan tamamını oruçla geçirdiğini haber vermiştir" der.

İbnu Hacer, bu te'vilin bir zorlama olduğunu, en doğrusunun birinci te'vil olduğunu ve bunu *Hz. Âişe*'nin *Müslim*'de gelen (ve 3154 numarada kaydettiğimiz) şu rivayetinin desteklediğini söyler:وَلَا صَامَ شَهْرًا كَامِلًا قَطُّ مُنْذُ قَدِمَ الْمَدِينَةَ غَيْرَ رَمَضَانَ "Medine'ye geleliden beri ramazan dışında hiçbir ayı tam olarak oruçla geçirmedi."

2- Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Şâban ayında niçin daha çok oruç tutmakta idi? Bu husus farklı yorumlara sebep olmuştur:

★ *İbnu Battâl*'a göre Efendimiz, her ayda tutmakta olduğu üç günlük oruçları sefer gibi bazı sebeplerle zamanında tutamıyor ve bunlar birikiyordu. İşte bunlar toptan Şâban ayında tutuyordu. Bu te'vil de, Taberânî'de gelen bir Hz. Âişe rivayetine dayanmıştır: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* her ayda üç gün oruç tutardı. Bazan bunları te'hir eder ve böylece üzerinde bir yıllık oruç birikir, o da Şa'bânı oruçlu geçirirdi." Bu hadis zayıf bulunmuştur.

★ Şöyle diyen de olmuştur: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bunu, Ramazan ayına tazim için yapardı." Bununla ilgili bir hadis, Tirmizî'de gelmiştir: "Resulullah'a Ramazandan sonra hangi orucun daha efdal

olduğu soruldu da şu cevabı verdi: "Ramazanı ta'zim sebebiyle Şa'ban." Bu hadis de zayıftır ve ayrıca Müslim'de gelen bir Ebû Hüreyre hadisine muhaliftir: أفضل الصوم بعد رمضان صوم محرم "Ramazandan sonra en efdal oruç, Muharrem'dir."

★ Şâban'da daha çok oruç tutmasının hikmeti hakkında şu da söylenmiştir: "Resulullah'ın hanımları, Ramazan ayında tutamadıkarı borçlarını Şabân ayında kaza ediyorlardı..." İbnu Hacer bunu da muvafık bulmaz.

★ Bundaki hikmet için şu açıklama da yapılmıştır: "Bu ayı, Ramazan ayı takib etmektedir. Ramazan orucu farzdır. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Şa'bân ayındaki orucunu iki ayda tutulan nafile miktarınca artırmakta idi. Sebebi, Ramazan ayında tutamayacağı nâfileleri de böylece telâfi etmek istiyordu."

★ *İbnu Hacer* bu babta söylenecek en evlâ sözün şu olduğunu kaydeder: "Bu bâbda Ebû Dâvud ve Nesâî'de kaydedilen şu hadis, öncekilerden daha sahihtir. "Üsâme İbnu Zeyd dedi ki.

"Ey Allah'ın Resulü! dedim,ben sizi hiçbir ayda Şa'bân'da tuttuğunuz kadar çok oruç tutar göremiyorum (bunun sebebi nedir)" Aleyhissalâtu vesselâm şöyle açıkladılar:

"Bu, halkın Ramazan'la Receb arasında gaflet ettiği bir aydır. Halbuki bu ay, amellerin Rabbülâlemîn'e yükseldiği bir aydır. Ben amelimin, oruçlu olduğum halde yükselmesini istiyorum." [Bu hadisin metni 3156 numarada gelecek.)

3- Hadiste, Şabân'da oruç tutmanın fazileti anlatılmaktadır. Nevevî, hadiste en hayırlı ayın Muharrem olduğu ifade edildiği halde, Resulullah'ın bu ayda orucu daha da artırmayışının sebebini şöyle açıklar: "Muhtemelen, Aleyhissalâtu vesselâm bu hususu ömrünün sonunda öğrendi, böylece Muharrem ayında daha çok oruç tutma imkânı bulamadı. Veya, Muharrem aylarında, mesela yolculuk, hastalık gibi özürler ârız olmuş, fazla oruç tutmasına mâni olmuş olabilir."

3155 ٢- وعن أم سلمة رضي الله عنها قالت: [ما رأيت رسول الله ﷺ يصوم شهرين متتابعين إلا شعبان ورمضان]. أخرجه أصحاب السنن، واللفظ للترمذي والنسائي.

2. (3155)- *Ümmü Seleme* (radıyallâhu anhâ) anlatıyor: "Ben, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın Şabân ve Ramazan dışında iki ayı peş peşe tam olarak oruçla geçirdiğini görmedim." [Tirmizî, Savm 37, (736); Ebû Dâvud, Savm 11, (2335); Nesâî, Savm 70, (4, 200).]

AÇIKLAMA:

Tirmizî bu hadisi, "Şabân ayını Ramazan ayı ile birleştirme hususunda gelen rivayetler" adını taşıyan bir babta kaydeder. Hadisin Ebû Dâvud'daki vechi de şöyle: لَمْ يَكُنْ يَصُومُ مِنَ السَّنَةِ شَهْرًا تَامًّا إِلَّا شَعْبَانَ كَانَ يَصِلُهُ بِرَمَضَانَ "Resulullah, sene içerisinde, Ramazandan başka Şabân hariç hiçbir ayı tam olarak oruçla geçirmezdi. Şâban'ı tam tutar ve Ramazanla birleştirirdi."

Böylece Resulullah'ın üst üste iki ayı oruçlu geçirmiş olduğu bu rivayetlerle kesinlik kazanmaktadır. Tirmizî, aynı hükmü ifade etmek üzere *Ebû Seleme* ve *Hz. Âişe*'nin de rivayetlerine dikkat çeker ve Hz. Âişe'nin, "Resulullah'ın Şâban'da tuttuğundan daha fazla orucu bir başka ayda tuttuğunu görmedim. O, Şabân'ın çok azı hariç hepsini, hatta tamamını tutardı"dediğini kaydeder.

Daha fazla açıklama önceki hadiste geçti.

3156 ٣- وعن أسامة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قُلْتُ يَا رسولَ اللهِ لَمْ أَرَكَ تَصُومُ مِنْ شَهْرٍ مِنَ الشُّهُورِ ما تَصُومُ مِنْ شعبانَ؟ قـــــــالَ: ذلك شهر يغفل عنه النَّاس بين رجب ورَمـضانَ، وهُو شهر ترفعُ فـيه الأعْمَالُ الى رَبِّ الْعَالَمِين، وأُحِبُّ أَنْ يرفع عَمَلِي، وأَنَا صَائِمٌ]. أخرجه النسائي.

3. (3156)- *Hz. Üsâme* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Ey Allah'ın Resulü dedim, Şabân ayında tuttuğun kadar başka aylarda oruç tuttuğunu göremiyorum (sebebi nedir?)" diye sordum. Şu cevabı verdi:

"Bu, Receb'le Ramazan arasında insanların gaflet ettikleri bir aydır. Halbuki O, amellerin Rabbülâlemîn'e yükseltildiği bir aydır. Ben, oruçlu olduğum halde amelimin yükseltilmesini istiyorum." [Nesâî, Savm 70, (4, 201).]

AÇIKLAMA için 3154 numaralı hadisin izahına bakılsın.

ŞEVVAL'DEN ALTI GÜN

3157 ١- عن أبوب رضي الله عنه قال: [قال رسولُ الله ﷺ: مَنْ صَامَ رَمَضَانَ، وأَتْبَعَهُ بِسِتٍّ مِنْ شَوَّالٍ كَانَ كَصِيَامِ الدَّهْرِ]. أخرجه مسلم والترمذي.

1. (3157)- Eyub (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Kim Ramazan orucunu tutar ve ona Şevval ayından altı gün ilâve ederse, sanki yıl orucu tutmuş olur."* [Müslim, Sıyâm 204, (1164); Tirmizî, Savm 53, (759); Ebû Dâvud, Savm 58, (2432).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, Ramazan orucundan sonra Şevval ayında altı gün daha nafile tutmayı teşvik etmektedir. Böylece, bir yıllık oruç tutmanın sevabı vaadedilmektedir. Şârihler bunun izahını şöyle yaparlar: "Cenâb-ı Hakk, Kur'ân-ı Kerim'de her bir hayır ameli on misliyle kabul edeceğini bildirmektedir (En'âm 160). Öyle ise Ramazan ayında tutulan oruç on ay yerine geçer. Altı gün on misliyle altmış gün eder. Bu da iki ay demektir, neticede Ramazan ve altı günlük Şevvâl orucu tam bir yıla denk gelmektedir."

ZİLHİCCE'DEN ON GÜN

3158 ١ — عن هنيدة بن خالد عن امرأته عن بعض أزواج النبيِّ ﷺ قالت: [كَانَ رسولُ اللهِ ﷺ يَصُومُ تِسْعَ ذِى الحِجَّةِ، ويومَ عَاشُوراءَ، وثَلاثَةَ أيَّامٍ مِنْ كُلِّ شَهْرٍ أوَّلَ اثْنَيْنِ مِنَ الشَّهْرِ والخَمِيسَ]. أخرجه أبو داود والنسائى.

1. (3158)- *Hüneyde İbnu Hâlid* hanımından, o da Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın zevcelerinden birinden anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Zilhicce'den dokuz günle Aşûra günü oruç tutardı. Bir de her aydan üç gün, ayın ilk pazartesi ile perşembe günü oruç tutardı." [Ebû Dâvud, Savm 61, (2437); Nesâî, Savm 83, (4, 220).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, zilhiccenin ilk dokuz gününde oruç tutmanın faziletli ameller arasında olduğunu belirtmektedir. Bazı rivayetlerde "dokuz" değil, "on" denmiştir:

كَانَ النَّبِى ﷺ يَصُومُ العَشْرَ وثَلاثَةَ أيَّامٍ مِنْ كُلِّ شَهْرٍ الإثْنَيْنِ والخَمِيسَ "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* (Zilhicce'den) on günü, her aydan üç günü: Pazartesi ve iki perşembeyi oruçlu geçirirdi."

Diğer taraftan *Müslim*'de *Hz. Âişe*'den rivayet edilen bir hadiste, mezkur on günde Resulullah'ın hiç oruç tutmadığı ifade edilmiştir:

مَا رَأَيْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ صَائِمـاً فِي العَشْرِ قَطّ "Ben Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı (Zilhicce'nin ilk) on gününde hiç oruçlu görmedim.

Nevevî'nin açıklamasına göre, ulemâ şöyle demiştir: "Bu hadis, Zilhicce'nin on gününde oruç tutmanın mekruh olduğunu ilham etmektedir. Buradaki "on'dan murad, Zilhicce'nin evvelinden itibaren dokuz gündür.

Bu günlerde oruca teşvik eden rivayetler vardır, öyle ise sadedinde olduğumuz hadis te'vile muhtaçtır. Zira, Zilhicce'nin ilk dokuz gününde oruç tutmak mekruh değil, bilakis şiddetle müstehabtır. Bilhassa dokuzuncu gün ki Arefe'dir. O gün oruç tutmanın faziletiyle ilgili pekçok hadis var. Buhârî'deki bir rivayet şöyle: "Bunlardan yani Zilhicce'nin ilk on gününden daha faziletli sâlih amel günü yoktur."

Öyle ise *Hz. Âişe*'nin "Bu on günde oruç tutmadı" sözü te'vile muhtaçtır. Resulullah'ın ya hastalık, sefer gibi bir sebeple oruç tutmadığına veya oruç tuttuğu halde *Hz. Âişe*'nin görmediğine hamlolunur. *Hz. Âişe*'nin görmemesi, *Aleyhissâlatu vesselâm*'ın oruç tutmadığına delil olmaz. Az ileride 3 numaralı paragrafta Ahmed İbnu Hanbel'den kaydedeceğimiz rivayet de bu te'vili destekler.

2- Aşûra'nın hangi güne tekâbül ettiği ve oruçla karşılanmasının sebebi hususunda ulemanın ihtilafından daha önce bahsettik (3149. hadis). Sahâbî ve Tâbiîn'in cumhuruna göre bu, Zilhicce'nin onuncu günüdür. Ancak dokuz ve onbirinci günü olduğunu söyleyenler de olmuştur. Ebû İshâk, bu ihtilafı göz önüne alarak, Aşura orucunu kaçırmamak için bir evvelinden bir de sonrasından olmak üzere üç gün oruç tutarmış.

Bu güne Aşûra denmesinin sebebi, onun Muharrem'in onuncu günü olmasındandır, zâhir de bunu gösterir. Ancak: "Allah Teâlâ Hazretleri o günde peygamberlerinden on tanesine ikramda bulunduğu için böyle tesmiye edilmiştir" diyen de olmuştur.

3- Rivayetin *Nesâî*'deki bir vechinde, Resulullah'ın her ay tuttuğu üç oruç şöyle açıklanır: "...Her ayın ilk pazartesi ve iki perşembesi.."

Ahmed İbnu Hanbel'in Müsned'inde Hafsa validemizden rivayet edilen şu hadis, sadedinde olduğumuz hadisi takviye eder:

أربعٌ لم يكن يدعهن رسول الله ﷺ: صيام عاشوراء والعشر ثلاثة أيام من كل شهر والركعتين قبل الغداة "Dört şey var ki, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* (yaşadığı müddetçe) hiç bırakmadı: 1-Aşûra orucu, 2-(Zilhicce'den) on gün, 3- Her aydan üç gün, 4- Sabah namazından önce iki rek'at.."

Aşûra'yı kutlamayı bid'at telâkki edenler de var. Münâvî şu bilgileri dermeyan eder: "El-Mücellid el-Lügavî der ki: "Aşûra gününde tutulan oruç, o gün kılınan namaz, o günkü infak, kına, sürünme, sürmeleme üzerindeki rivayetler bid'attır. Bunları Hz. Hüseyin (radıyallâhu anh)'i katledenler ihdas ettiler. Hanefilerin el-Kunye adlı kitaplarında denir ki: "Aşûra günü sürme çekmeyi terketmek gerekir, çünkü, Ehl-i Beyt'e buğz alâmeti vardır."

3159 ٢- وعن القاسم بن محمد قال: [كَانَتْ عَائِشَةُ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا تَصُومُ يَوْمَ عَرَفَةَ، وَلَقَدْ رَأَيْتُهَا عَشِيَّةَ عَرَفَةَ يَدْفَعُ الإِمَامُ، ثُمَّ تَقِفُ حَتَّى يَبِيضَّ مَا بَيْنَهَا وَبَيْنَ النَّاسِ مِنَ الأَرْضِ، ثُمَّ تَدْعُو بِالشَّرَابِ فَتُفْطِرُ]. أخرجه مالك.

2. (3159)- Kâsım İbnu Muhammed (rahimehullah) anlatıyor: "Hz. Âişe (radıyallâhu anhâ) Arefe günü oruç tutardı. Ben Arefe akşamı imamın (hacc emîrinin, Müzdelife'ye gitmek üzere) hareket ettiği sırada Hz. Âişe'nin yerinde kalarak halka kendi arasında bir boşluk açılana kadar bekleyip sonra içecek birşeyler isteyerek iftar yaptığını gördüm." [Muvatta, Hacc 133, (1, 375).]

AÇIKLAMA:

Bu rivayet Hz. Âişe'nin Arafat vakfesi sırasında oruç tuttuğunu göstermektedir.

İmam Mâlik, Hz. Âişe (radıyallâhu anhâ)'nin hacıların hareket etmesini beklemekten maksadının, halkla arasında bir boşluğun hâsıl olması, ve halk tarafından iftardan başka bir şeyinin görülmemesi olduğunu belirtir ve ilave eder: "Bu teehhüründe, ay veya yıldız gibi bir şeyin doğmasını beklemek mevzubahis değildir."

Abdullah İbnu Zübeyr, Osman İbnu Ebi'l-Âs ve *İbnu Râhûye*'nin de Arafat'ta oruç tuttukları rivayet edilmiştir.

Katâde: "Duaya mâni olacak zayıflığa meydan vermiyorsa bunda bir beis yoktur" demiştir.

Atâ da: "Arefe kışa rastlayınca oruç tutarım, yaza rastlayınca tutmam" demiştir. Bu sözüyle, yaz sıcağında duaya mâni olacak zayıflık olursa oruç tutmamayı tercih ettiğini kastediyor.

İbnu Abdilberr, İbnu Ömer (radıyallâhu anh)'den şunu nakleder: "Ben Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, Ebû Bekr, Ömer ve Osman (radıyallâhu anhüm) ile birlikte hacc yaptım. Hiç biri de (o gün) oruç tutmuyordu, ben de tutmuyorum."

3160 ٣- وعن أبي قتادة رضي الله عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: صِيَامُ يَوْمِ عَرَفَةَ إِنِّي أَحْتَسِبُ عَلَى اللَّهِ تَعَالَى أَنْ يُكَفِّرَ السَّنَةَ الَّتِي قَبْلَهُ، وَالسَّنَةَ الَّتِي بَعْدَهُ]. أخرجه الترمذي.

3. (3160)- Ebû Katâde (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Arafat günü tutulan orucun, geçen*

yılın ve gelecek yılın günahlarına kefâret olacağına Allah'ın rahmetinden ümidim var." [Tirmizî, Savm 46, (749); İbnu Mâce, Sıyâm 40, (1730); Müslim, Sıyâm 196, (1162).]

AÇIKLAMA:

1- Nevevî'nin kaydettiğine göre âlimler, burada "Arafat orucu ile affı ümid edilen günahların segâir (küçük günahlar) olduğunu belirtmiş, "Kişinin segâiri yoksa kebâirinin hafifletileceği umulur, kebâiri de yoksa derecesi yükseltilir" demişlerdir.

Aliyyü'l-Kârî: Mirkât'ta İmâmul-Harameyn'in: "Bu, segâir için kefâret olur" dediğini, Kâdı İyâz'ın da: "Bu, Ehlis-Sünne ve'l-Cemâat'in görüşüdür, kebâire ancak tevbe veya Allah'ın rahmeti kefâret olur" dediğini kaydeder.

2- Hadis şöyle bir soruya açıktır: "Kişinin gelecek seneden şimdilik bir günahı yokken, bu oruç ona nasıl kefâret olabilir?.." bu soruyu şöyle bir cevap verilmiştir: "Bunun ma'nâsı, "Kişiyi, gelecek yıl Allah günah'tan korur" demektir." Şu da söylenmiştir: "Yani sene gelince günah işlerse geçmiş senenin kefâreti kadar sevab ve rahmet verilir" demektir."

HAFTANIN GÜNLERİ

3161 ١– عن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنْها قالت: [كَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ يَتَحَرَّى صِيَامَ يَوْمِ الاثْنَيْنِ وَالخَمِيسِ]. أخرجه الترمذي والنسائي. «التَّحَرِّي»: التقصد.

1. (3161)- *Hz. Âişe* (radıyallâhu anhâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* pazartesi ve perşembe günlerinde oruç(la sevap) arardı." [Tirmizî, Savm 44, (745); Nesâî, Savm 70, (4, 202, 203); İbnu Mâce, Sıyâm 42, (1739).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, Resulullah'ın haftanın iki gününde kasıt ve azimle oruç tuttuğunu göstermektedir. Kasıdla, azimle diyoruz, zira hadiste taharrî kelimesine yer verilmiştir. Bu, daha iyiyi araştırma, ona yönelme, kastetme ma'nâlarına gelir. Bazı âlimler "taharrî, sevap taleb etmek, mübâlağa ile ısrarla istemek ma'nâsına da gelir" demiştir.

Bu bâbta *Hz. Hafsa, Ebû Katâde* ve *Üsâme İbnu Zeyd*'den de rivayetler mevcuttur.

3162 ٢– وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: تُعْرَضُ الأَعْمَالُ عَلَى اللهِ تَعالى يَوْمَ الاثْنَيْنِ وَالخَمِيسِ، فَأُحِبُّ أَنْ يُعْرَضَ عَمَلِي، وَأَنَا صَائِمٌ]. أخرجه الترمذي.

2. (3162)- *Hz. Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Ameller Allah Teâlâ hazretlerine pazartesi ve perşembe günleri arzedilir. Ben, amelimin oruçlu olduğum halde arzedilmesini severim."* [Tirmizî, Savm 44, (747).]

AÇIKLAMA:

İbnu'l-Melek der ki: "Bu hadis, şu hadise muhalif değildir. يُرْفَعُ عَمَلُ

اللَّيْلِ قَبْلَ عَمَلِ النَّهَارِ وَعَمَلُ النَّهَارِ قَبْلَ عَمَلِ اللَّيْلِ *"Gece ameli, gündüz amelinden önce, gündüz ameli de gece amelinden önce yükseltilir."* Çünkü arzetme ile yükseltme arasında fark mevcuttur. Zira ameller haftalık olarak toplanıp bu iki günde arzedilmektedir. Bir Müslim hadisinde denir ki: تعرض اعمال النَّاسِ فِي كُلِّ جُمُعَةٍ مَرَّتَيْنِ يَوْمَ مَرَّتَيْنِ يَوْمَ الإِثْنَيْنِ وَيَوْمَ الْخَمِيسِ فَيُغْفَرُ لِكُلِّ مُؤْمِنٍ إِلاَّ عَبْداً *"İnsanların amelleri, haftada iki sefer, pazartesi ve perşembe günleri arzedilir. Kardeşi ile arasında husûmet bulunan kul hariç her mü'min mağfiret görür. Bunlar sulh yapıncaya kadar, "Şu iki (zavallıya) bakın!" denilir."*

İbnu Hacer bu rivayetin, amellerin Şâban ayında yükseltileceğini haber veren hadisle de (3156. hadis) ihtilafa düşmediğini belirtir ve ilaveten der ki: "Çünkü haftalık amellerin ayrıca yükseltilmesi ve yıllık amellerin de toptan yükseltilmesi caizdir."

EYYÂMU'L-BÎZ

3163 ١- عن عبدالله بن قتادة بن ملحان القيسي عن أبيه رَضِيَ اللهُ عَنْهُما قال: [كَانَ رَسولُ اللهِ ﷺ يَأمُرُنَا أنْ نَصُومَ أيّامَ البِيضِ ثَلاثَ عَشْرَةَ، وأَرْبَعَ عَشْرَةَ، وخَمْسَ عَشْرَةَ، وقَالَ: هُنَّ كَهَيئَةِ الدَّهْرِ]. أخرجه أبو داود والنسائي.

1. (3163)- *Abdullah İbnu Katâde İbni Milhân el-Kaysi*, babası (radıyallâhu anh)'ndan anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, bize eyyâm-ı bîz'de yani ayın onüç, ondört ve onbeşinci ünlerinde oruç tutmamızı emrederdi ve "Bunlar yıl orucu vaziyetindedir" derdi." [Ebû Dâvud, Savm 68, (2449); Nesâî, Savm 83, (4, 220, 221).]

AÇIKLAMA:

Bîz kelimesi dilimize de girmiş bulunan beyazdan gelir. Kamerî ayın 13. 14. ve 15. geceleri ayın en parlak, en beyaz olduğu safhadır. Ay akşamdan sabaha kadar gökyüzünden ayrılmaz, dünyayı aydınlatır. Bu sebeple o günlere, ayın en aydınlık geceleri ma'nâsında eyyâm-ı bîz denmiştir. Daha doğru şekliyle geceleri aydınlık olan günler denmesi gerekirken aydınlık, güne izafe edilerek "eyyâmu'l-bîz" (aydınlık günler) denilmiştir.

İşte Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, bu günlerde oruç tutmayı müstehab addetmiştir. *"Bu günlerde tutulacak oruçlar yıl orucu vaziyetindedir"* demek de, o günlerde oruç tuttulduğu takdirde sanki bütün yıl boyu oruç tutulmuş gibi sevap olur demektir. Bunun da hesabı, daha önce yaptığımız gibidir. Âyet-i kerîme (En'âm 160) hayırlı amellerin on misliyle mükafaatlandırılacağını haber verdiğine göre, ayda üç gün tutulan oruç, bir ay yerine geçer. Her ayda üç gün tutulunca toplamı yıl orucu olur.

3164 ٢- وعن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [كَانَ رَسولُ اللهِ ﷺ لاَ يُفْطِرُ أيّامَ البِيضِ

في حَضَرٍ، وَلاَ سَفَرٍ]. أخرجه النسائي.

2. (3164)- *İbnu Abbâs* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* eyyâmu'l-bîz'de oruç tutmayı hazerde de seferde de bırakmazdı." [Nesâî, Savm 70, (4, 198).]

3165 ٣- وعن معاذة العدوية قالت: [سَأَلْتُ عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا أَكَانَ النَّبِيُّ ﷺ يَصُومُ مِنْ كُلِّ شَهْرٍ ثَلاَثَةَ أَيَّامٍ؟ قَالَتْ: نَعَمْ قُلْتُ: مِنْ أَيِّ أَيَّامِ الشَّهْرِ كَانَ يَصُومُ؟ قَالَتْ: لَمْ يَكُنْ يُبَالِي مِنْ أَيِّ الأَيَّامِ يَصُومُ]. أخرجه مسلم وأبو داود والترمذي.

3. (3165)- *Muâzetu'l-Adeviyye* anlatıyor: "Hz. Âişe (radıyallâhu anhâ)'den sordum: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* her ay üç gün oruç tutar mıydı?"

"Evet!" diye cevap verdi. Ben tekrar:

"Ayın hangi günlerinde tutardı?" dedim.

"Hangi günde oruç tuttuğuna ehemmiyet vermezdi" diye cevap verdi." [Müslim, Sıyâm 194, (1160); Ebû Dâvud, Savm 70, (2453); Tirmizî, Savm 54, (763).]

AÇIKLAMA:

Bu rivayet, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın ay içerisinde üç gün oruç tutmada ısrar ettiğini, ancak bu üç günün muayyen günlerde olmamasına da şuurla dikkat ettiğini göstermektedir. Âlimler, ayın belli günlerinde ısrar etmemesini, farz telakki edilmesi endişesiyle izah ederler: "Eğer hep aynı günlerde oruç tutsaydı halk bu günlerde oruç tutmayı farz telakki ederdi" derler.

Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın her ay farklı günlerde nafile oruçlar tutmuş olması Ashâb ve sonkakilerde farklı telakkiler hâsıl etmiştir:

★ Bazı rivayetler bu üç günü eyyâm-ı bîz olarak tarif eder. Bu günler kamerî ayın 13, 14 ve 15. günleridir.

★ Bazılarına göre bunlar 12, 13 ve 14. günleridir.

★ Abdullah İbnu Ömer (radıyallâhu anhümâ)'den gelen bir rivayette eyyâm-ı bîz'den murad ayın 12. günü ile ondan sonra gelen iki perşembedir.

★ Bu nafile oruçlar, Hasan Basrî'ye göre ayın başında, İbrahim Nehâî'ye göre sonunda tutulmalıdır.

★ *Hz. Âişe*'ye göre bir ay cumartesi, pazar ve pazartesi günleri; müteakip ay salı, çarşamba ve perşembe günleri oruç tutulmalıdır.

★ *Ümmü Seleme*'ye göre müstehab vakit, ayın ilk perşembesi ile onu takip eden pazartesi günleridir.

★ Bazılarına göre pazartesi ve perşembe günleri tutmak müstehabtır.

★ Her ayın ilk günü ile onuncu ve yirminci günleri oruç tutmanın müstehab olduğunu söyleyen de olmuştur.

★ Bir başka görüşe göre her ayın ilk günü ile onbir ve yirmibirinci günlerindeki oruç müstehabtır.

3166 ٤– وعن أبي ذر رضي الله عنه قال: [قال رسول الله ﷺ: مَنْ صَامَ مِنْ كُلِّ شَهْرٍ ثَلاَثَةَ أَيَّامٍ فَذلِكَ صِيَامُ الدَّهْرِ، فَأَنْزَلَ اللهُ تعالى تَصْدِيقَ ذلِكَ في كِتَابِهِ: مَنْ جَاءَ بِالْحَسَنَةِ فَلَهُ عَشْرُ أَمْثَالِهَا. اَلْيَوْمُ بِعَشَرَةِ أَيَّامٍ]. أخرجه الترمذي والنسائي.

4. (3166)- *Hz. Ebû Zerr* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Kim her ayda üç gün oruç tutarsa işte bu, yıl orucu olur. Allah Teâlâ hazretleri bu hususu te'yiden kitabında şu âyeti indirdi: مَنْ جَاءَ بِالْحَسَنَةِ فَلَهُ عَشْرُ أَمْثَالِهَا **"Kim bir hayır işlerse o kendisinden on misliyle kabul edilir"** (En'am 160). Bir gün on misliyle kabul ediliyor." [Tirmizî, Savm 54, (761); Nesâî, Savm 82, (4, 219).]

3167 ٥– وعن عامر بن مسعود رضي الله عنه قال: [قال رسول الله ﷺ: اَلْغَنِيمَةُ الْبَارِدَةُ الصَّوْمُ فِي الشِّتَاءِ]. أخرجه الترمذي.

5. (3167)- *Âmir İbnu Mes'ud* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Zahmetsiz ganimet kışta tutulan oruçtur."* [Tirmizî, Savm 74, (797).]

AÇIKLAMA:

Kışta tutulan oruç zahmetsiz ganimet'e benzetilmiştir. Çünkü kışta susuzluk duyulmaz. Ayrıca günler kısa olduğu için açlık da çekilmez. Hadis, kelimesi kelimesine tercüme edilince zahmetsiz *ganimet* değil, soğuk *ganimet* demek gerekir. Bundan maksad savaşmadan mukâtele ateşine maruz kalmadan elde edilen ganimettir. Ayrıca Arapça'da bârid (soğuk) kelimesi rahatlık, hoşluk gibi ma'nâlarda kullanılır. Soğuk su, soğuk hava bilhassa sıcağın şiddetli olduğu memleketlerde hoşa giden, aranan şeylerdir. Bundan hareketle hoş ve âsûde hayat ma'nâsına ayşun bârid (soğuk hayat) tabiri şâyi olmuştur.

3168 ٦– وعن ابن مسعود رضي الله عنه قال: [قُلْتُ لِعَائِشَةَ رضي الله عنها: هَلْ كَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ يَخْتَصُّ مِنَ الأَيَّامِ شَيْئاً؟ قَالَتْ: لاَ. كَانَ عَمَلُهُ دِيمَةً، وَأَيُّكُمْ يُطِيقُ

مَا كَانَ رَسولُ اللهِ ﷺ يُطِيقُ]. أخرجه الشيخان.

« الدِّيمَةُ »: المطر الدائم في سكون، تشبه به الأعمال الدائمة مع القصد والرفق.

6. (3168)- *İbnu Mes'ud* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Hz. Âişe (radıyallâhu anhâ)'ye: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* herhangi bir güne ayrı bir ehemmiyet verir miydi?" diye sordum.

"Hayır!" dedi ve ilave etti: "Onun ameli hafif ve devamlı yağan yağmur gibiydi. Hanginiz Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın tahammül ettiği şeye dayanabilir?" [Buhârî, Savm 64; Rikâk 18; Müslim, Salâtu'l-Müsâfirîn 217, (783); Ebû Dâvud, Salât 317, (1370).]

AÇIKLAMA:

1- Burada *Hz. Âişe* (radıyallâhu anhâ), *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın hafta veya ayın herhangi bir gününe hususi bir ehemmiyet atfetmediğini, bütün günleri aynı şekilde değerlendirdiğini ifade ediyor. Halbuki, yine bazı sahâbelerden ve hatta bizzat Hz. Âişe'den rivayet edilen bir kısım hadislerde Resulullah'ın bazan çok oruç tuttuğunu, bazan az oruç tuttuğunu görmekteyiz. Nitekim 3154 numarada kaydettiğimiz hadiste: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bazan oruca öyle devam ederdi ki, bu ay hiç yemiyecek derdik, bazan da öyle devamlı yerdi ki bu ay hiç tutmayacak derdik" demiştir.

Aradaki ihtilafı kaldırmak için: "Resulullah'ın, orucu bazan az, bazan çok tutma hali devamlı idi" denmiştir. Şu şekilde bir telif de yapılmıştır: "Resulullah nefsine ibâdeti bir vazife yapmış idi, ancak zaman zaman araya bazı sebepler girerek O'nu meşgul etmiş, ibadetinden alıkoymuştur. Fakat meşguliyet kalkınca ibâdetine devam etmiştir. Resulullah'ı farklı durumlarda gören kimseler, farklı rivayetlerde bulunmuşlardır."

2- كَانَ عَمَلُهُ دِيمَةً tâbiri üzerine durmaya değer. Dîme, asıl itibariyle sakin sakin devamlı yağan yağmura denmektedir. Sağanak dediğimiz çok yağan yağmur fazla devam etmez. Bol yağmur çoğu kere esintili de olur, sükûnetten uzaktır. Ama hafif yağmur, sâkindir ve devamlıdır. İşte Resulullah'ın ameli buna benzetilmiştir. Nitekim Aleyhissalâtu vesselâm خَيْرُ الأُمُورِ أَدْوَمُهَا وَإِنْ قَلَّ "İşlerin ve amellerin en hayırlısı az da olsa devamlı olanıdır" diyerek sistemli ve devamlı olan hayırlı amelleri övmüştür. Bir işin az da olsa devamlı olması bir sistemin ifadesidir. Sistem güven verir, netice hâsıl eder. Bu sebeple geçici olan çok amele itibar edilmemiş, tavsiye edilmemiştir.

ORUCUN HARAM OLDUĞU GÜNLER

3169 ١- عن أبي سعيد رَضِيَ اللهُ عنه قال: [قالَ رسولُ اللهِ ﷺ: لاَ يَصْلُحُ الصِّيَامُ في يومينِ: يومِ الْفِطْرِ ويومِ النَّحرِ]. أخرجه الخمسة إلا النسائي، وهذا لفظ مسلم.

1. (3169)- *Ebû Saîd* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"İki günde oruç câiz olmaz: Fıtır günü (Ramazan bayramının birinci gunu) ve Nahr gunu."* [Buharî, Savm 67, Fadlu's-Salât 6, Cezâu's-Sayd 26; Müslim, Sıyâm 288, (827); Ebû Dâvud, Savm 48, (2417); Tirmizî, Savm 58, (772).]

AÇIKLAMA:

Resulullah iki dinî bayramın birinci günlerinde oruç tutmayı yasaklamıştır.

Ancak, bir kimse oruç tutmaya nezretse bu da bayram gününe tesadüf etse, bu nezri yerine getirmesi şart mı? diye münakaşa edilmiştir.

Ülemâ bu iki bayram gününde nezir, kefâret tetavvû, kaza, temettü.. her çeşit orucun haram olduğunu söylemekte icma etmiştir. İhtilaf edilen husus, bu yasağa rağmen bayram günü oruç tutan kimsenin durumudur:

★ *Ebû Hanîfe* bu orucun "oruç" olduğuna hükmeder ve nezrin mün' akid olduğunu söyler.

Cumhur muhalefet ederek: "Zeyd, "geldiğim gün oruç tutacağım" diye nezretse ve bayram günü gelse bu nezir mün'akid olmaz" der. Hanefîler: "Nezir mün'akid olur, orucu kaza etmesi gerekir" der; bir rivayette "oruç tutması değil, fakir doyurması gerekir" denmiştir. Evzâî'ye göre de kaza gerekir, ancak niyyeten bayramı istisna etmişse kaza gerekmez. *İmam Mâlik*'ten bir rivayete göre kazaya niyet etmişse kaza eder, değilse etmez dediği rivayet edilmiştir.

İbnu Ömer bu meselede sorulunca cevap vermemiş, tevakkuf etmiştir.

Bu meselede ihtilafın aslı: "Nehiy, kendisinden yasaklanan şeyin sıhhatini iktiza eder mi?" sualine dayanır. Ekseriyet: "Hayır!"demiştir. Muhammed İbnu'l-Hasan, "Evet!" der ve: "Bayram günü oruç tutmanın mümkün olacağını, mümkün olunca da sıhhatinin sâbit olacağını" söyler. Ancak, kendisine: "Bu imkân aklidir, ihtilaf ise şer'î şeydedir, şer'an yasaklanan şeyin yapılması şer'an mümkün değildir" diye cevap verilmiştir.

Caiz görmeyenler şöyle birdelil daha getirirler: "Mutlak olarak nafile olan bir şey, yapılmaktan men edilirse, o artık mün'akid olmaz. Çünkü nehyedilen şeyin -tenzîhen veya tahrîmen haram olmasına bakılmadan- terki matlub olur; nafile ise yapılması matlubtur, öyle ise iki zıd bir araya gelemez."

Nevevî, bahsi şöyle hülâsa eder: "Ulemâ, bu iki günde nezir, tetavvû, kefâret vs. gibi herhangi bir maksadla oruç tutmanın haram olduğunu söylemekte icma eder. Bir kimse, o iki günde, müteammiden oruç tutmaya nezredecek olsa, *Şâfiî* ve cumhur: "Nezri mün'akid olmaz (yani bu nezr yerine getirilmesi gereken bir nezir değildir), kazası da gerekmez" derler. *Ebû Hanîfe* ise, "nezir münakiddir, kazası gerekir" der ve ilave eder: Şayet o iki günde oruç tutarsa, nezrini yerine getirmiş olur. Ancak bütün ulemâ bu meselede *Ebû Hanîfe*'ye muhalefet etmiştir."

3170 ٢- وعن عقبة بن عامر رضي الله عنه قال: [قال رسول الله ﷺ: يوم عرفة، ويوم النحر، وأيام التشريق عيدنا أهل الإسلام، وهي أيام أكل وشرب]. أخرجه أصحاب السنن، وصححه الترمذي.

2. (3170)- *Ukbe İbnu Âmir* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Arefe günü, kurban günü ve teşrik günleri, biz müslümanların bayramıdır. Bu günler yeme-içme günleridir."* [Ebû Dâvud, Savm 49, (2419); Tirmizî, Savm 59, (773); Nesâî, Menâsik 195, (5, 252); Tirmizî, hadisin sahih olduğunu söylemiştir.]

AÇIKLAMA:

1- *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)* burada kısmen bayram târifi sunmaktadır: Bayram ,yeme ve içme günleridir. Bu sebeple de o iki günde oruç tutmak yasaklanmıştır.

2- Bu hadiste teşrik günleri de bayram olarak tavsif edilmektedir. Teşrik günlerine "eyyâmu'l-Ma'dûdât" ve "eyyâmu'l-Minâ" da denir. Zilhicce'nin 11, 12 ve 13. günlerine tekâbül eder. Eyyâmu't-Teşrîk'in ta'yininde bazı ihtilaflar olmuş ise de esahh olan yevm-i nahr'i takib eden üç gündür. *Teşrîk* kurbanların etlerini güneşte kurutmak, sermek ma'nâsına gelir.

Eyyâmu't-Teşrîk'de oruç tutma meselesi ihtilaflıdır. Nevevî der ki: "O günlerde, hiçbir sûretle oruç helal olmaz diyenlere bu hadiste delil vardır." Şâfiî mezhebi'nin iki görüşünden muteber olanı da budur. *Ebû Hanîfe, İbnu'l-Münzir* vs. de bu görüştedir. Bir kısım ulemâ: "Herkes için, nafile ve diğer çeşit oruç tutmak caizdir" demiştir. Zübeyr İbnu'l-Avvâm, İbnu Ömer ve *İbn Sîrîn*'in de bu görüşte oldukları rivayet edilmiştir. İmam Mâlik, Evzâî, İshâk İbnu Râhûye ve bir görüşünde Şâfiî: "Teşrîk günlerinde oruç, hacc-ı temettü yapanlara -kurbanlık bulamadıkları takdirde- caizdir, başkalarına değildir demişlerdir. Adı geçenler mezkur hükme giderken Buhârî'de *Hz Âişe* ve *İbnu Ömer*'den mevkûf olarak gelen şu hadise istinâd ederler: لَمْ يُرَخَّصْ فِي أَيَّامِ التَّشْرِيقِ أَنْ يُصَمْنَ إِلَّا لِمَنْ لَمْ يَجِدِ الْهَدْيَ *"Teşrik günlerinde sadece kurbanlık bulamayanlara oruç tutma ruhsatı verilir."*

3171 ٣- وعن نبيشة الهذلي رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ أَيَّامُ التَّشْرِيقِ أَيَّامُ أَكْلٍ وَشُرْبٍ، وَذِكْرِ اللهِ تَعَالَى]. أخرجه مسلم.

«أَيَّامُ التَّشْرِيقِ»: ثلاثة أيام بعد يوم النحر، سميت بذلك لأنهم كانوا يشرّقون فيها لحوم الأضاحي في الشمس.

3. (3171)- *Nübeyşe el-Hüzelî* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Teşrîk günleri yeme-içme ve Allah'a zikretme günleridir."* (Müslim, Sıyâm 144, (1141).]

AÇIKLAMA:

Burada İslâmî bayramın bir vasfını daha görüyoruz: Allah Teâlâ'ya zikir.. Bunu İslâmî telâkkide bayram ve tatil anlayışını tesbitte ehemmiyetli bir nokta olarak görüyoruz. Bayram sadece yeme, içme -ve günümüzün telâkkisinde olduğu üzere eğlence-demek değil, aynı zamanda Allah'ın daha ziyâde zikredileceği bir gündür. Bayram gününü, farz olan mûtad sabah namazının dışında bir ibâdetle yani bayram namazı ile başlatmak bu açıdan mânidardır.Nitekim, mü'minin haftalık bayramı olan cuma günü de hususi bir namaz ve hutbe ile başlar. Öyle ise mü'min Allah'a zikirle başlattığı bayram ve tatil gününü dinî bir muhteva içerisinde geçirmelidir. Yeme, içme,ziyaret gibi diğer davranışları dinî havayı bozmayacak şekilde yürütülmelidir.

3172 ٤- وعن صلة بن زفر قال: [كُنَّا عِنْدَ عَمَّارٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ فِي الْيَوْمِ الَّذِي يُشَكُّ فِيهِ مِنْ شَعْبَانَ أَوْ رَمَضَانَ، فَأُتِينَا بِشَاةٍ مَصْلِيَّةٍ، فَتَنَحَّى بَعْضُ الْقَوْمِ، فَقَالَ: إِنِّي

صَائِمٌ، فَقَالَ عَمَّارٌ: مَنْ صَامَ هٰذَا الْيَوْمَ، فَقَدْ عَصَىٰ أَبَا الْقَاسِمِ ﷺ]. أخرجه أصحاب السنن، وصححه الترمذي.

4. (3172)- *Sıla İbnu Züfer* anlatıyor: "Biz Şabândan mı, Ramazandan mı olduğu şüphe edilen günde Ammâr (radıyallâhu anh)'ın yanında idik. Bize kızartılmış bir koyun getirildi. Cemaatten biri: "Ben oruçluyum" diyerek geri çekildi. Ammâr: "Kim bugün oruç tutarsa, muhakkak olarak *Ebû'l-Kâsım (aleyhissalâtu vesselâm)*'a isyan etmiştir" dedi. [Ebû Dâvud, Savm, 10, (2334); Tirmizî, Savm 3, (686); Nesâî, Savm 37, (4, 153); İbnu Mâce, Sıyâm 3, (1645).]

AÇIKLAMA:

1- Buhârî bu hadisi muallak olarak kaydetmiştir.

2- Daha önce de kaydedildiği üzere, ulemâ yevm-i şekk'de oruç tutmayı haram olarak tavsif etmiştir. *İbnu Hacer*, hadisten bu hükme giderken, ülemânın "Sahâbî kendi hevâsına göre böyle davranmaz, bu hüküm Resulullah'tan olmalıdır" dediğini belirtir. Şu halde hadis, lafzen mevkûf ise de hükmen merfûdur.

٥— وعن ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُما يرفعه: [مَنْ صَامَ الأَبَدَ فَلَا صَامَ وَلَا أَفْطَرَ]. أخرجه النسائي. 3173

5. (3173)- *İbnu Ömer* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Kim ebed orucu tutarsa, ne oruç tutmuş, ne iftar etmiştir." [Nesâî, Savm 71, (4, 205, 206).]

AÇIKLAMA:

Hadiste savmu'l-ebed tâbiriyle ifâde edilen ebed orucu ile, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bayram ve teşrîk günleri dahil, yılın her gününde tutulan orucu kastetmiş olacağını belirtirler. "Çünkü derler, bu günlerde yedikten sonra yılın geri kalan günlerinde fasılasız oruç tutmak caizdir."

Ebed orucu tutan hakkında, "orucu da iftarı da yoktur" ifâdesi, sevabın düşeceğini ifade eder. Bazı şârihler hadisi şöyle izah ederler: "Sevabının azlığı sebebiyle hiç tutmamış gibidir, açlık ve susuzluğa tahammülü sebebiyle de hiç iftar etmemiş gibidir." Bazıları: "Hadis, bu oruçtan men etmek gayesini güden bir bedduadır" derken, bazıları da: "Böyle oruç tutan kimseye oruçtan bir nasib kalmaz, çünkü artık onun için oruç bir âdet hâlini almıştır. Yemesi de gerçek bir iftar sayılmaz, o yönden de bir hazzı, nasibi yoktur demiştir.

Bazıları: "Nehiy, sünnete muhalefet sebebiyle vârid olmuştur" demiştir.

3174 ٦- وعن أبي هريرة رضي الله عنه قال: [قال رسولُ الله ﷺ: إذا انتصف شعبانُ فلا تصوموا]. أخرجه أبو داود، وهذا لفظه والترمذي.

6. (3174)- *Hz. Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Şabân ayı yarılandı mı artık oruç tutmayın."* [Ebû Dâvud, Savm 12, (2337); Tirmizî, Savm 38, (738).]

3175 ٧- وعنه رضي الله عنه قال: [قال رسولُ الله ﷺ: لا يتقدَّمنَّ أحدُكم رمضانَ بصومِ يومٍ أو يومين إلاَّ أن يكونَ رجلاً كان يصومُ صوماً فليصمه]. أخرجه الخمسة.

7. (3175)- Yine *Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Sizden kimse, ramazanı bir veya iki gün önceden oruç tutarak karşılamasın. Eğer bir kimse, önceden oruç tutmakta idiyse, orucunu tutsun."* [Buhârî, Savm 14; Müslim, Savm 21, (1082); Ebû Dâvud Savm 11, (2335); Tirmizî, Savm 2, (684); Nesâî, Savm 31, 32, (4, 149).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis ramazan ayının bir-iki gün öncesinden oruca başlamayı yasaklamaktadır. Âlimler hadisten, yasaklamanın, ramazan olabilir endişesine düşerek "ihtiyat düşüncesiyle" tutulacak oruca râci olduğunu anlarlar. Nitekim hadisin devamında, o günlerde ikiden fazla oruç tutmaya azmetmiş kimsenin önceden başladığı oruçlarını devam ettirerek Ramazan'dan bir-iki gün öncesini de oruçlu geçirebileceğini belirtir. Tirmizî de hadisi kaydettikten sonra: "Ehl-i ilim nezdinde amel bu hadise göredir, kişinin, ramazan olabilir düşüncesiyle, daha ramazan girmeden orucu önceden başlatmasını mekruh addettiler" der. Ayrıca şunu ilave eder: "Ancak, bir kimsenin tutmakta olduğu orucu o günlere denk gelirse, bunu tutmasında âlimler bir beis görmezler."

Bazıları: "Bir-iki gün önceden oruç tutma yasağındaki hikmet'i: "Yemek sûretiyle ramazan için kuvvet kazanmak, böylece oruç ayına daha güçlü, daha canlı girmektir" diye açıklamış ise de İbnu Hacer: "Bu, su götüren bir iddiadır, çünkü hadise göre, kişi üç veya dört gün önceden oruca başlayacak olsa bu caizdir" der. Mezkur yasağı: "Farz ile nafilenin karışma korkusu var" diye izah eden de olmuş ise de: "Nafileyi âdet edinene de cevaz verilmiştir" diyerek buna da itiraz edilmiştir. Bazıları yasağı: "Ramazana hükmetmek, rü'yete yani hilâlin görülmesine bağlanmıştır, kim bir-iki gün önceden başlarsa bu prensibe ta'n etmiş, (aykırı

hareket etmiş olur)" diye izah etmiştir. İbnu Hacer: "İtimad edilecek görüş budur" der. Devamla der ki:

"Hadiste beyan edilen istisnanın ma'nâsı şudur: Kimin virdi var ise ona o zamanda izin verilmiştir, çünkü ona alışmış ve ülfet peyda etmiştir. Kişinin alıştığı şeyi terketmesi ağır gelir. Şu halde bu, hiç bir şekilde ramazanı karşılamak demek değildir. Vacib oldukları için kaza ve nezir oruçları da buna dahil edilir. Bazı âlimler: "Kaza ve nezir oruçları, bunlara vefa göstermenin vacib olduğunu gösteren kat'i delillerle istisna edilir, kat'î olan zorla iptal olmaz" demiştir.

3176 ٨- وعنه أيضاً رَضِيَ اللهُ عنه قال: [نَهَى رَسُولُ اللهِ ﷺ عَنْ صَوْمِ يَوْمِ عَرَفَةَ بِعَرَفَةَ]. أخرجه أبو داود.

8. (3176)- Yine *Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Arefe günü Arafat'da oruç tutmayı yasakladı." [Ebû Dâvud, Savm 63, (2440).]

AÇIKLAMA:

Hattâbî, "bu nehyin vücûb ifâde eden bir yasaklama olmayıp istihbâb ifade eden yani uyulması müstehab olan bir yasaklama olduğunu" söyler. "Çünkü der, muhrimi (ihramlı kimseyi) bundan nehyetti, tâ ki oruç sebebiyle zayıf düşüp, bu mübarek makamda dua ve tazarrudan geri kalmasın.

Kim de kuvvetli olur, oruç sebebiyle zaafa düşeceğinden korkulmazsa o gün onun oruç tutmasının efdal olduğu umulur. Nitekim -daha önce de geçtiği üzere- Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: "Arefe gününde tutulan oruç, geçen ve gelecek sene olmak üzere iki yılın günahına kefâret olur" buyurmuştur.

Ülemâ, hacc yapan kimsenin Arefe günü tutacağı oruç hususunda ihtilaf etmiştir. Osman *İbnu Ebi'l-As* ve *İbnu'z-Zübeyr*'in bu orucu tuttuğu rivayet edilmiştir. Ahmed İbnu Hanbel: "Buna gücü yetip yapabilen tutar; eğer yerse, o gün kuvvete ihtiyacı vardır" demiştir. İshak da bunu hacıya müstehab bilirdi. Atâ: "kışta tutarım, yazda tutmam" demiştir. İmam Mâlik, Süfyânu's-Sevrî ve Şâfiî, hacının Arafat'ta yemesini tercih ederler.

3177 ٩- وعنه رَضِيَ اللهُ عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: لاَ يَصُومَنَّ أَحَدُكُم يَوْمَ الجُمُعَةِ إِلاَّ أَنْ يَصُومَ يَوْماً قَبْلَهُ، أَوْ يَوْماً بَعْدَهُ]. أخرجه الخمسة إلا النسائي، وهذا لفظ البخاري.

9. (3177)- Yine *Hz. Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Sizden hiç kimse, cuma günü oruç tutmasın. Ancak bir gün önceden veya sonradan oruç tutuyorsa bu takdirde cuma günü de oruç tutabilir."

3178 ١٠- وفي رواية لمسلم: [لاَ تَخُصُّوا لَيْلَةَ الْجُمُعَةِ بِقِيَامٍ مِنْ بَيْنِ اللَّيَالِي، وَلاَ تَخُصُّوا يَوْمَ الْجُمُعَةِ بِصِيَامٍ مِنْ بَيْنِ الأَيَّامِ إِلاَّ أَنْ يَكُونَ فِي صَوْمٍ يَصُومُهُ أَحَدُكُمْ].

10. (3178)- Müslim'in bir rivayetinde şöyle gelmiştir: *"Cuma gecesini, diğer geceler arasında gece namazına tahsis etmeyin, cuma gününü de diğer günler arasında oruç günü olarak tayin etmeyin ancak birinizin tutmakta olduğu oruç arasına denk gelirse o hâriç."* [Buhârî, Savm 63; Müslim, Sıyâm 147, 148; Ebû Dâvud, Savm 50, (2420); Tirmizî, Savm 42, (743).]

AÇIKLAMA:

Yukarıdaki iki hadis, cuma günü oruç tutmaya yasak getirmektedir. Yasak mutlak olmayıp kayıtlıdır: Tutulacak bir oruç için cumanın seçilmemesi esastır. Aksi takdirde kaza,nezir veya nafile niyetiyle başlanmış bulunan muayyen miktar bir oruca devam edilirken cum'aya rastladığı takdirde cumayı atlatmak sûretiyle programın bölünmesi gerekmez, bu takdirde cuma günü de oruç tutulabilir. Cumaya konan oruç yasağı, o günün de mü'minin haftalık bayramı olmasındandır. Bayram, yeme-içme ve ibâdet günüdür. Bu hususu Nevevî şöyle açıklar: "Ulemâ dedi ki: "Bu yasaktaki hikmet şudur: Cuma günü dua, zikir ve ibadet günüdür. Gusül ve namaza erkenden gidip onu bekleme, hutbeyi dinleme, namazdan sonra **"Namazı bitirince yeryüzüne dağılın, Allah'ın fazlından arayın ve Allah'ı çok zikredin"** (Cuma 10) âyeti gereğince Allah'ı çok zikretme gibi cumaya mahsus işler var. Öyle ise bunların canlılık ve şevk içinde yapılması, usanma ve yorgunluk hissedilmemesi için cuma günü yemek müstehabtır."

İbnu Hacer de şu açıklamayı yapar: "Hadisin yer verdiği istisnadan, cuma gününden önce ve sonra oruç tutacak kimseye veya eyyâm-ı bîz gibi, oruç tutulması müstehab olan günler cumaya rastlarsa veya arefe gibi bazı günlerde oruç tutmayı âdet edinen kimse, on günün cumaya ratladığını görürse cuma günü oruç tutmaya cevaz çıkmaktadır. Keza bir kimse: "Zeyd'in geldiği gün oruç tutacağım" dese, Zeyd de cuma günü gelse bu durumda da cevaz mevcuttur."

3179 ١١- وعن عبدالله بن بسر السلمي عن أخته الصماء رضي الله عنها قالت: [قال رسول الله

ﷺ: لاَ تَصُومُوا يَوْمَ السَّبْتِ إِلاَّ فِيمَا افْتَرَضَ اللهُ عَلَيْكُمْ، فَإِنْ لَمْ يَجِدْ أَحَدُكُمْ إِلاَّ لِحَاءَ عِنَبَةٍ، أَوْ عُودَ شَجَرَةٍ فَلْيَمْضَغْهُ]. أخرجه أبو داود، وقال إنه حديث منسوخ، وحسنه الترمذي.

«لِحَاءُ الْعِنَبَةِ». قشرها.

11. (3179)- *Abdullah İbnu Büsr es-Sülemî,* kızkardeşi es-Sammâ (radıyallâhu anhâ)'dan naklediyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Cumartesi günü oruç tutmayın, ancak Allah'ın size farzettiği şeyde o gün oruç tutarsınız. Biriniz yiyecek nev'inden bir şey bulamaz da sadece üzüm (asması) kabuğu veya bir ağaç çöpü bulacak olsa onu ağzından çiğnesin (ve yine de cumartesi günü oruçlu olmasın)."* [Ebû Dâvud, Savm 51, (2421); Tirmizî, Savm 43, (744); İbnu Mâce, Sıyâm 38, (1726); Ebû Dâvud hadisin mensuh olduğunu söylemiştir. Tirmizî de hasen demiştir.

AÇIKLAMA:

Burada da cumartesinin tek başına tutulması yasaklanmaktadır. Âlimler, cumada olduğu gibi bunun da münferiden oruçlu geçirilmesinin yasaklanmasındaki hikmeti "yahudilere muhalefet"le açıklarlar. Cumhur, buradaki yasağın da tahrîmî değil tenzîhî olduğuna hükmetmiştir. "Allah'ın farzettiği" istisnasına farzlar, nezirler, borçların kazası, kefaret gibi oruçların dâhil olduğu belirtilmiştir. Keza Arefe, Aşûra, Eyyâmu'l-Bîz gibi sünnet oruçların, vird dediğimiz ferdî nafile oruçlarımızın rastlaması halinde yine cumartesi günü oruç tutulabileceği âlimlerce belirtilmiş, bunların da mezkur istisnaya dahil olduğu gösterilmiştir. İbnu'l-Melek Zilhicce'nin onu'nu, Dâvudî orucu da bunlara dahil eder ve ilaveten der ki: "Yasaklanan şey, yahudilerin yaptığı üzere, cumartesi günü oruç tutmayı vacib bilircesine ona ziyade bir itina ve alâka göstermektir." Bazı âlimler, bu söylenen tarzda tutulacak cumartesi orucunun tenzîhî bir yasak olmakla kalmayıp tahrîmî olacağını söylemiştir.

2- Hadiste geçen لِحَاءَ عِنَبَةٍ tâbiri, bir üzüm tanesinin kabuğu ma'nâsına gelir ise de âlimler umumiyetle asma denen üzüm ağacının kabuğundan bir istiâre olduğunu belirtirler. Zaten arkadan da herhangi bir ağacın çöpü zikredilerek gayenin o gün oruç tutmama gereğini te'kîd etmek olduğu belirtilmiştir. Yani: "Yiyecek hiç bir şey bulunmasa bile, ağaç çöpü çiğneyerek oruç bozulmalıdır" denmekte, cumartesi orucundan sakındırılmaktadır.

ORUCUN SÜNNETLERİ

3180 ١– وعن أنس رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قالَ رسولُ اللهِ ﷺ: تَسَحَّرُوا فإنَّ في السَّحُورِ بَرَكَةً]. أخرجه الخمسة إلا أبا داود.

1. (3180)- *Hz. Enes* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Sahûr yemeği yiyin, zira sahurda bereket var." [Buhârî, Savm 20, Müslim, Sıyâm 45, (1095); Tirmizî, Savm 17, (708); Nesâî, Savm 18, (4, 141).]

AÇIKLAMA:

Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* burada sahûra kalkmayı emretmektedir. Âlimler, başka rivayetleri de gözönüne alarak bu emrin vacib ifade etmediğini, nedb ifade ettiğini söylerler. Hatta, İbnu Hacer'in kaydına göre İbnu'l-Münzir "sahurun mendub oluşunda ülemânın icmâını" nakletmiştir.

Sahûra kalkmak veya sahûr yemeği yemek, oruç tutacak kimsenin, orucun başlama (imsak) vakti olan fecirden önce bir şeyler yemesidir. Bundan murad çok şeyler yemek değildir. Resulullah تَسَحَّرُوا وَلَوْ بِجُرْعَةِ مَاءٍ *"Bir yudum su ile de olsa sahûr yapın"* buyurmuştur. İbnu Hacer: "Az miktardaki yiyecek ve içecekle de sahur yapılmış olur" der. *Ahmed İbnu Hanbel'in Ebû Saîdi'l-Hudrî* (radıyallâhu anh)'den kaydettiği bir hadiste Aleyhissalâtu vesselâm: "Sahur berekettir, sakın onu bırakmayın. Bir yudumluk su ile de olsa sahûr yapın. Zira Allah ve melekleri, sahûr yapanlara rahmet okurlar" buyurmuştur.

2- *İbnu Hacer,* hadiste, sahûr için vaadedilen bereketten muradın ecr ve sevap olduğunu söyler. Sahurun vereceği güçle orucun daha canlı, daha şevkli tutulacağını belirtir. Bazı âlimler bereketten maksadın sahûr'un se-

bep olduğu seher vakti uyanması ve duası olduğunu söylemiştir. Bazı âlimler sahûra kalkmakla çok cihetten bereket hâsıl olacağını söyler:

★ Sünnete uymak.

★ Ehl-i Kitab'a muhalefet.

★ İbadet etmeye sahûr yemeği ile güç kazanmak.

★ Şevk ve canlılıkta artış.

★ Açlığın sebep olacağı ahlâkî düşüklüğün atılması.

★ O sırada isteyeceklere, sadaka verme imkânına kavuşmak.

★ Dua ve ibâdetlerin kabul edilme vakti olan seher vaktinde dua ve zikre sebebiyet.

★ Uykudan önce ihmal edenlere oruca niyet etme imkânı.. vs.

3181 ٢- وعن عمرو بن العاص رضي الله عنه قال: [قال رسول الله ﷺ: فَصْلُ مَا بَيْنَ صِيَامِنَا وَصِيَامِ أَهْلِ الكِتَابِ أَكْلَةُ السَّحَرِ]. أخرجه الخمسة إلا البخاري.

2. (3181)- *Amr İbnu'l-Âs* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Bizim orucumuzla Ehl-i Kitab'ın orucunu ayıran fark sahûr yemeğidir."* [Müslim, Sıyâm 46, (1096); Ebû Dâvud, Savm 15, (2343); Tirmizî, Savm 17, (709); Nesâî, Savm 27, (4, 146).]

AÇIKLAMA:

Hadiste ehl-i kitapdan yahudi ve hıristiyanlarla müslümanların oruçları arasındaki farkın sahûr yemeği olduğu söylenmektedir.Hadisin açıklanması sadedinde şârih *Türbüştî* der ki: "Ma'nâ şudur: "sahûr yemeği, bizim orucumuzla ehl-i kitab'ın orucu arasında ayırdedici farktır. Çünkü Allah Teâlâ hazretleri İslâm'ın başında bize de haram iken sonradan helal kılmış ve sabah vakti girinceye kadar mübah saymıştır. Halbuki bunu onlara, uyuduktan sonra veya mutlak olarak haram kılmış idi. Şu halde bizim onlara muhalefetimiz, bu nimete karşı şükür yerine geçer." *Aliyyü'l-Kârî, İbnu Hümâm*'ın sahûr hakkındaki: "Bu, geçmiş peygamberlerin sünnetidir" sözünü, "sahih değildir" diye reddeder.

Hattâbî, hadiste sahûra teşvikten başka, İslâm dininin kolaylık olup, onda zorluğun bulunmadığına dair delil olduğunu belirtir.

3182 ٣- وعن زيد ثابت رضي الله عنه قال: [تَسَحَّرْنَا مع رسول الله ﷺ: ثُمَّ قُمْنَا إلى

الصَّلاَةَ قِيلَ كَمْ كَانَ بَيْنَ ذلِكَ؟ قَالَ: قَدْرُ خَمْسِينَ آيَةً]. أخرجه الخمسة إلا أبا داود.

3. (3182)- *Zeyd İbnu Sâbit* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'la birlikte sahûr yemeği yedik, sonra namaza kalktık." Kendisine: "(Yemekle sahûr) arasında ne kadar zaman geçti?" diye sorulmuştu, şu cevabı verdi: "Elli âyet (okuyacak) kadar!" [Buhârî, Savm 19, Mevâkîtu's-Salât 27, Teheccüd 8; Müslim, Sıyâm 47, (1097); Tirmizî, Savm 14, (703); Nesâî, Savm 21, 22, (4, 143).]

AÇIKLAMA:

1- Burada sahûr vaktinin sonu ile, sabah namazı vaktinin başı hakkında soru sorulmuş olmaktadır.

2- *Zeyd İbn Sâbit*'in "elli âyet (okuyacak) kadar" şeklindeki târifini İbnu Hacer şöyle açıklar: "Yani ne uzun ne kısa olmayan orta uzunluktaki (mutavassıt) âyetlerden ne çok hızlı ne de çok yavaş olmayan orta hızla okunmak kaydıyla..."

Mühelleb ve diğer bazı âlimler der ki: "Bu hadiste bedenî amellerle zaman takdiri vardır. Araplar vakti bu tarzda takdir ederlerdi: "Bir keçi sağımı müddeti", "Bir deve kesimi müddeti..." gibi. Zeyd İbnu Sâbit bu tarzı bırakarak Kur'ân kırâatiyle takdire yer vermiş bulunmakta ve böylece, o vaktin tilâvet yoluyla ibadet yapma vakti olduğuna da dikkat çekmiş olmaktadır..."

İbnu Ebî Cemre bu ifadeyi değerlendirerek, Ashâb'ın, zamanlarını hep ibâdetle geçirdiklerine delil bulur.

Hadis, sahurun te'hirine de delildir. Geciktirmede sahûr yemeğinin gayesine ulaşması açısından fayda vardır. Âlimler Resulullah'ın her işte ümmetine en kolay, en muvafık olanı seçtiği gibi burada da aynı şeyi yaptığını belirtirler: "Sözgelimi derler, hiç sahûra kalkmasaydı bu, ümmetinin bir kısmına zor olurdu. Gece yarısında sahûra kalksaydı bu da en azından uykunun galebe çaldığı kimselere zor gelir ve sabah namazının terkine götürebilir veya seher vaktinde kalkmak için husûsi bir gayret gerektirebilirdi."

Kurtubî: "Hadiste, yemeği fecir vakti girmezden önce kesmeye delil var" der.

3183 ٤- وعن سهل بن سعد رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [كُنْتُ أَتَسَحَّرُ فِي أَهْلِي، ثُمَّ تَكُونُ بِي سُرْعَةٌ أَنْ أُدْرِكَ صَلاَةَ الْفَجْرِ مَعَ رَسُولِ اللهِ ﷺ]. أخرجه البخاري.

4. (3183)- *Sehl İbnu Sa'd* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Ben ailem içerisinde sahûr yemeği yiyordum. Sonra ben, sabah namazını Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'la birlikte kılmak için sür'atli yiyordum." [Buhârî, Savm 19, Mevâkît, 27.]

AÇIKLAMA:

Bu rivayet, sahûr yemeğinin şafak sökme ânına yakın olarak yenmesine Ashâb'tan bir delil olmaktadır. Önceki rivayette de sahurun fecir vaktine kadar uzamamak kaydıyla imkan nisbetinde te'hirinin müstehab olduğu belirtilmişti.

Bu rivayet sabah namazını Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın karanlıkta ve vaktin başında kıldığına da delil olmaktadır.

3184 ٥ – وعن زرّ بن حبيش قال: [قُلْنَا لِحُذَيفَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ: أَيَّ سَاعَةٍ تَسَحَّرْتَ مَعَ النَّبِيِّ ﷺ؟ قَالَ: هُوَ النَّهَارُ إِلاَّ أَنَّ الشَّمْسَ لَمْ تَطْلُعْ]. أخرجه النسائي.

5. (3184)- *Zirr İbnu Hubeyş* anlatıyor: "Huzeyfe (radıyallâhu anh)'ye: "Sen Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ile birlikte hangi vakitte sahûr yedin?" diye sorduk. Şu cevabı verdi: "Gündüzdü, ancak güneş doğmamıştı." [Nesâî, Savm 20, (4, 142).]

AÇIKLAMA:

Sindî, buradaki nehâr (gündüz) kelimesi ile şerî nehâr'ın kastedilmiş olacağını,[6] şems (güneş) kelimesi ile de fecr'in kastedilmiş olacağını belirtir. Ve der ki: "Huzeyfe (radıyallâhu anh)'nin maksadı, fecrin doğmasına yakın sahûr yediklerini belirtmektir."

Kurtubî, bir önceki hadisle bu hadis arasında teâruz görür. Çünkü orada fecrin doğmasından önce sahur yemeye son verildiği belirtilirken, burada farklı kelimelere yer verilmektedir. *İbnu Hacer* şöyle bir açıklama getirir: "Bu iki hadis arasında muâraza yoktur. Hadisler, farklı hallere hamledilir. Bu rivayetlerden birinde (Resulullah'ın sahûra hep böyle) muntazam şekilde devamını gösteren husus yoktur. Böylece anlaşılır ki, *Hz. Huzeyfe*'nin anlattığı hadise daha önce vukûa gelmiştir."

Aynî böylesi bir cevabı tatminkâr bulmaz ve der ki: "Bu cevap yeterli

6– Şer'î örfde gündüz (nehar) fecirle başlar ve akşam vaktinin girmesiyle sona erer. Şu halde akşamdan yatsıya kadarki alaca karanlık, şer'an geceden sayıldığı gibi, fecirden güneşin doğmasına kadarki sabahın alaca karanlığı da gündüzden sayılır. Bu husus Kadr sûresinde de görülür.

değildir. Kesin cevap, *Hâfız Ebû Câfer et-Tahâvî*'nin verdiği cevaptır. O, Huzeyfe hadisini rivayetten sonra der ki: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'dan Huzeyfe'nin yaptığı rivayete muhalif rivayet de gelmiştir. Bunlardan bazılarında Buhârî ve Müslim ittifak eder. Mesela biri şudur: لا يمنعن احدكم اذان بلال من سحوره *"Bilâl'in ezanı yeyip içmenize mâni olmasın, çünkü o, geceleyin okur, ta ki (sabahın yakın olduğunu bildirerek) namaz kılmakta olanı istirahata göndersin, uyuyanınızı da uyandırsın."* Bilal hadisinin şu âyetin nüzulünden önceye âit olması muhtemeldir: وكلوا واشربوا حتى يتبين لكم الخيط الأبيض من الخيط الأسود من الفجر **"Tan yerinde, beyaz iplik siyah iplikten sizce ayırd edilinceye kadar yiyin için"** (Bakara 187). Ebû Bekr er-Râzî, hadisle ilgili olarak özetle şöyle der: "Bu rivayet, âhad hadislerinden olmaktan başka, *Hz. Huzeyfe*'den sübûtu da kesin değildir. Bi'n-netice buna dayanarak Kur'ân'a itiraz etmek caiz olmaz. Âyette "tan yerinde beyaz iplik siyah iplikten sizce ayırd edilinceye kadar yiyin için" dendiğine göre, fecrin beyazlığı kastedilmiş olan beyaz iplik'in ufuktan zuhûrundan itibaren oruç vacib olur, öyleyse, Allah Teâlâ'nın Kur'ân'da bu şekilde ha-ram kılması varken, fecir doğduktan sonra yeyip-içmek nasıl caiz olur?"

3185 ٦- وعن طلق بن علي رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قالَ رسولُ اللهِ ﷺ: كُلُوا وَاشْرَبُوا، وَلَا يَهِيدَنَّكُمُ السَّاطِعُ الْمُصْعِدُ حَتَّى يَعْتَرِضَ لَكُمُ الأَحْمَرُ]. أخرجه أبو داود والترمذي.

6. (3185)- *Talk İbnu Ali* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Fecr-i kâzib size mâni olmasın, fecr-i sâdık karşınıza çıkıncaya kadar yiyin için."* [Ebû Dâvud, Savm 17, (2348); Tirmizî, Savm 15, (705).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, geceleyin ufukta zuhur eden ilk aydınlığa aldanmamaya dikkat çekmektedir. Zira, bu ilk aydınlık sabahın başlangıcı değil, belki habercisidir. Bu ilk aydınlığa fecr-i kâzib (yalancı fecir) denmektedir. Hadiste bu, Sâtı'u'l-mus'ıd diye ifâde edilmiştir.

Fecr-i sâdık denen sabahın başlangıcı olan hakikî fecr, hadiste ahmer kelimesiyle ifâde edilmiştir. Ahmer, lügat olarak kızıl, kırmızı ma'nâlarına gelir. Hadiste, başlangıcı kırmızı olan beyazlık kastedilir. Araplar bazı durumlarda ahmer (kızıl) kelimesinin beyaz ma'nâsında kullanmışlardır. Mesela hadiste Aleyhissalâtu vesselâm: بعثت الى الاحمر والاسود "Ben kızıllara ve siyahlara peygamber olarak gönderildim" buyurmuştur. Burada kızıl diye

çevirdiğimiz ahmer kelimesi "beyaz" ma'nâsında kullanılmıştır. Ma'nâ: "Ben beyazlara da siyahlara da peygamber olarak gönderildim" demek olur. Keza Araplar امْرَأَةٌ حَمْرَاءُ "kırmızı bir kadın" tabiriyle beyaz bir kadın kastederler.

Öyleyse hadis bize, sabahın beyazlığı yani fecr-i sâdık ufukta görülünceye kadar yeyip içmeye devamı irşâd buyurmaktadır.

3186 ٧- وللشيخين عن ابن مسعود رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [هُوَ الْمُعْتَرِضُ، وَلَيْسَ بِالْمُسْتَطِيلِ].

«لاَ يَهِيدَنَّكُمْ»: أى لا يزعجكم الفجر المستطيل فإنه الصبح الكذاب فلا تمتنعوا به عن الأكل والشرب.

7. (3186)- *Buhârî* ve *Müslim*'in İbnu Mes'ud (radıyallâhu anh)'dan rivayetlerine göre, Resulullah, fecr-i sâdık'ı tarif ederken: "O, enlemesine görülen aydınlıktır, uzunlamasına görülen değil" buyurdu."[Buhârî, Ezân 13, Talâk 24, Haberu'l-Vâhid 1; Müslim, Sıyâm 40, (1093); Ebû Dâvud, Savm 17, (2347); Nesâî, Savm 30, (4, 148).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, fecr-i kâzib ile fecr-i sâdık'ı tarif etmektedir. Anlaşılacağı üzere fecr-i kâzib, ufukta yukarıdan aşağıya şâkûlî (dikey) şekilde inen bir aydınlıktır. Bu, kaybolmakta ve yerine doğu ufkunda ufkî (yatay) şekilde, ufuk boyunca uzanan bir aydınlık çıkmaktadır, işte bu *fecr-i sâdık*'tır. Bu, gittikçe genişler ve aydınlık artar.

Şu halde, yukarıdan aşağı uzanan aydınlığın zuhûr vakti geceye dahildir. O, sırada yenilip içilebilir, henüz sabah vakti girmemiştir.

3187 ٨- وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: إِذَا سَمِعَ أَحَدُكُمُ النِّدَاءَ، وَالإِنَاءُ على يَدِهِ فَلاَ يَضَعْهُ حَتَّى يَقْضِيَ مِنْهُ حَاجَتَهُ]. أخرجه أبو داود.

8. (3187)- *Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Biriniz ezanı işitince (yiyip-içtiği) kap elinde ise, ihtiyacını görünceye kadar onu bırakmasın." [Ebû Dâvud, Savm 18, (2350).]

AÇIKLAMA:

Hattabî der ki: "Bu, Aleyhissalâtu vesselâm'ın *"Bilal geceleyin ezân okur, siz İbnu Ümmi Mektûm da ezan okuyuncaya kadar yiyin için"*

sözüne râcidir. Veya ma'nâsı şöyledir: "Kişi ezanı işitir de sabah olup olmadığında şüpheye düşerse..." Şöyle ki: Mesela sema bulutlu olur, ezanı işitse de fecre delâlet eden alâmetlerin yokluğu sebebiyle fecrin doğduğu hususunda kesin bir bilgiye ulaşamaz; burada müezzine de güvenememekte haklıdır. Çünkü, mezkur alâmetler müezzine görünse ona da görünecekti. Kendisi bu alâmetleri göremediğine göre müezzin de görememiş, dolayısıyla ezanı yakîn değil, tahmin üzerine okumuş demektir. Ancak, sabahın doğduğu hususunda yakîn elde ederse, artık onun sabah vaktini bilmek için müezzinin ezanına ihtiyacı kalmaz. Zira, ona göre beyaz iplik siyah iplikten ayrıldı mı, artık yiyip içmekten uzak durmakla mükelleftir."

Beyhakî der ki: "Bu rivayet sahih ise, cumhura göre bunu, Aleyhissalâtu vesselâm'ın ezânın fecrin doğmasından önce okunduğu vakte hamletmek gerekir, tâ ki kişinin yiyip içmesi fecrin doğuşundan evvelde kalsın."

Azîmâbâdî der ki: *"Kim, bu hadisi ve: "Size İbnu Ümmi Mektûm ezan okuyuncaya kadar yiyin için -çünkü o şafak sökünceye kadar ezan okumazdı-"* hadisini ve keza "beyaz iplik siyah iplikten, yanınızda ayrılıncaya kadar yiyin için.." meâlindeki âyet-i kerîmeyi düşünecek olursa görür ki, bütün bu nasslarda mesele sabah vaktinin vuzuh kazanmasında düğümleniyor, bu da, fecrin ilk anlarından bir miktar gecikir, müezzin ise, beklemesi sebebiyle fecrin ilk ânlarına tesâdüf eder, işte bu anda yiyip içmek, fecrin vuzuh kazanma ânına kadar câiz olur. Ancak bu söylenen, ulemâ arasında meşhur olana muhaliftir. Onlar bu çeşit bir açıklamaya itimad etmezler.

Aliyyu'l-Kâri der ki: "Aleyhissalâtu vesselâm'ın hadiste geçen: *"İhtiyacını görünceye kadar onu (kabı) elinden bırakmasın"* sözü, fecrin henüz doğmadığı hususundaki bilgi veya zannının bulunma haline bağlıdır." İbnu Melek de aynı şekilde: "Bu, sabahın tulûunu bilmemesine bağlıdır. Şayet, doğduğunu bilir veya doğdu mu diye şekke düşerse, bu caiz olmaz" der.

Hülasa etmek gerekirse, ulemâ ve husûsan dört imâm, fecr'in doğuş ânında yemek ve içmekten sakınmak gerektiğine hükmetmişlerdir. Bu ma'nâ İbnu Abbâs ve Hz. Ömer (radıyallâhu anhümâ)'den de rivayet edilmiştir.

İFTAR VAKTİ

3188 ١- عن عمر رضي الله عنه قال: [قَالَ رَسولُ اللهِ ﷺ: إِذَا أَقْبَلَ اللَّيْلُ مِنْ هَاهُنَا، وَأَدْبَرَ النَّهَارُ مِنْ هَاهُنَا، وَغَرَبَتِ الشَّمْسُ فَقَدْ أَفْطَرَ الصَّائِمُ]. أخرجه الخمسة إلا النسائي.

1. (3188)- Hz. Ömer (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Gece şu taraftan (doğudan) gelince, gündüz de şu taraftan (batıdan) gidince, güneş de batınca oruçlu orucunu açmıştır." [Buhârî, Savm 43; Müslim, Sıyâm 51, (1100); Ebû Dâvud, Savm 19, (2351); Tirmizî, Savm 12, (698).]

AÇIKLAMA:

1- Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, iftar ânını târif ederken üç ayrı vasfın tahakkukunu zikretmektedir.

★ Gecenin gelmesi.

★ Gündüzün gitmesi.

★ Güneşin gitmesi...

Âlimler, bu üç şeyden her birinin diğerlerini gerektirdiğini, buna rağmen üçünü de ayrı ayrı zikrettiğini, çünkü bazı şartlarda sadece biri tahakkuk ettiği halde akşamın gelmediğini belirtir. Mesela kişi bir vadi içerisinde ise güneşin batmasını göremez, bu durumda karanlığın gelmesini ve aydınlığın gitmesini esas alır.

2- *"Oruçlu orucunu açmıştır"* ifadesini, Hattâbî: "Oruçlu orucunu açmış hükmündedir, yemese bile..." diye anlar. Bazıları: "Bu ifâdenin ma'nâsı: "Oruçlu orucunu bozma vaktine girmiştir, bozması câizdir" demiştir.

Hadiste, visâl denen hiç açmadan üst üste birkaç gün oruç tutmanın bâtıl olduğuna delil vardır.

Aynî, Resulullah'ın "oruçlu orucunu açmıştır" sözünün tazammun ettiği ma'nâyı şöyle açıklar: "Bu söz, kişinin iftar vaktine girdiğini ifâde eder, orucu bozan bir şey almadıkça, güneşin kaybolmasıyla orucun açıldığını değil..."

3189 ٢- وعن حميد بن عبدالرحمن: [أَنَّ عُمَرَ وعُثْمَانَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُما: كَانَا يُصَلِّيَانِ الْمَغْرِبَ حِينَ يَنْظُرَانِ إِلَى اللَّيْلِ الأَسْوَدِ قَبْلَ أَنْ يُفْطِرَا، ثُمَّ يُفْطِرَانِ بَعْدَ الصَّلاَةِ، وذلك في رمضان]. أخرجه مالك.

2. (3189)- *Humeyd İbnu Abdirrahmân* anlatıyor: "Hz. Ömer ve Hz. Osman (radıyallâhu anhümâ), akşam namazını, gecenin karanlığını (ufukta) görür görmez daha iftarı açmadan kılarlar, namazdan sonra da oruçlarını açarlardı. Bunu ramazanda yaparlardı." [Muvatta, Sıyâm 8, (1, 289).]

AÇIKLAMA:

1- "Gecenin karanlığı"ndan maksad, güneş batarken doğu ufkunda görülen siyahlıktır. Bu siyahlığın belirmesi gecenin başlangıcı olmaktadır. Tam ufukta beliren siyahlık gittikçe büyüyerek bütün semayı kaplar. Gündüzle ilgili izler (aydınlık) batı ufkunda daralır ve tamamen kaybolunca yatsı vakti girer.

2- *Hz. Osman ve Hz. Ömer*'in iftarı te'hirleri, bunun meşrû olmasından ileri gelir. Eğer mekruh olsaydı bir yudum su ile de olsa acele açarlar, sonra namaza dururlardı. Ebû'l-Velîd el-Bâci, "iftarın yıldızların cıvıldaşmasına kadar te'hir edilmesinin mekruh olduğunu" söyler. Ancak şunu da belirtelim ki, Enes (radıyallâhu anh)'in İbnu Ebî Şeybe'de kaydedilen bir rivayetine göre, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*, bir yudum su ile de olsa iftar etmeden namaz kılmazmış. İbnu Abbâs ve bir grup Selefin de iftardan önce namaz kılmadıkları rivayet edilmiştir.

Görüldüğü üzere mesele ihtilaflıdır. Müteakip hadisler meseleye daha da açıklık getirecektir.

İFTARDA TA'CİL

3190 ١- عن سهل بن سعد رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قَالَ رَسولُ اللهِ ﷺ: لاَ يَزَالُ النَّاسُ بِخَيْرٍ مَا عَجَّلُوا الْفِطْرَ]. أخرجه الثلاثة والترمذي.

1. (3190)- *Sehl İbnu Sa'd* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"İnsanlar iftarda ta'cîle yer verdikleri müddetçe hayır üzere devam ederler."* [Buhârî, Savm 45; Müslim, Sıyâm 48, (1098); Muvatta, Sıyâm 6, (1, 288); Tirmizî, Savm 13, (699).]

3191 ٢- وعن مالك أنه سمع عبدالكريم بن أبي المخارق يقول: [مِنْ عَمَلِ النُّبُوَّةِ تَعْجِيلُ الْفِطْرِ، وَالإِسْتِيْنَاءُ بِالسَّحُورِ].

«الاسْتِيناءُ»: التأني والتأخير.

2. (3191)- *İmam Mâlik*'ten anlatıldığına göre, Abdulkerim İbnu Ebî'l-Muhârik'in şöyle söylediğini işitmiştir: "Nübüvvet (peygamberlik) amellerinden biri de iftarın ta'cîli (öne alınması), sahurun da te'hir edilmesidir." [Muvatta, Kasru's-Salât 46, (1, 158).]

3192 ٣- وعن أنس رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [كَانَ رسولُ اللهِ ﷺ يُفْطِرُ قَبْلَ أَنْ يُصَلِّيَ عَلَى رُطَبَاتٍ، فإنْ لَمْ يَكُنْ فعَلَى تَمَرَاتٍ، فإنْ لَمْ يَجِدْ حَسَا حَسَوَاتٍ مِنْ مَاءٍ]. أخرجه أبو داود والترمذي واللفظ له.

3. (3192)- *Hz. Enes* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, namaz kılmazdan önce birkaç taze hurma ile orucunu açardı. Eğer taze hurma yoksa kuru hurma ile açardı. Eğer kuru hurma da bulamazsa birkaç yudum su yudumlardı." [Ebû Dâvud, Savm 22, (2556); Tirmizî, Savm 10, (694).]

3193 ٤- وعن معاذ بن زهرة قال: [بَلَغَنِي أَنَّ رَسولَ اللهِ ﷺ كَانَ إِذَا أَفْطَرَ قال: اللَّهُمَّ لَكَ صُمْتُ، وَعلى رِزْقِكَ أَفْطَرْتُ].

4. (3193)- *Mu'âz İbnu Zühre* anlatıyor: "Bana ulaştı ki, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, iftar ettiği zaman şu duayı okurdu: *"Allahümme leke sumtü ve alâ rızkıke eftartü. (Ey Allahım senin rızan için oruç tuttum ve senin rızkınla orucumu açıyorum)"* [Ebû Dâvud, Savm 22, (2358).]

3194 ٥- وعن مروان بن سالم عن ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [كَانَ النَّبِيُّ ﷺ يَقُولُ إذا أَفْطَرَ: ذَهَبَ الظَّمأُ، وَابْتَلَّتِ الْعُرُوقُ، وَثَبَتَ الأَجْرُ إِنْ شَاءَ اللهُ تَعالى]. أخرجه أبو داود.

وزاد رزين، في أوله: « الحَمْدُ للهِ ».

5. (3194)- *Mervân İbnu Sâlim, Hz. İbnu Ömer* (radıyallâhu anhümâ)' den naklediyor: *"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) orucunu açınca şöyle derdi: "Susuzluk gitti, damarlar ıslandı, inşaallahu Teâlâ sevap kesinleşti."* [Ebû Dâvud, Savm 22, (2357). "Rezîn, duanın baş kısmına "Elhamdülillah" kelimesini ziyade etti."]

3195 ٦- وعن أنس رَضِيَ اللهُ عنه قال: [وَاصَلَ النَّبِيُّ ﷺ في آخِرِ شَهْرِ رَمَضَانَ فَوَاصَلَ نَاسٌ مَعَهُ فَبَلَغَهُ ذلكَ فقَالَ: لَوْ مُدَّ لَنَا الشَّهْرُ لَوَاصَلْنَا وِصَالاً يَدَعُ الْمُتَعَمِّقُونَ تَعَمُّقَهُمْ. إِنِّي لَسْتُ مِثْلَكُمْ، إِنِّي أَظَلُّ يُطْعِمُنِي رَبِّي وَيَسْقِينِي]. أخرجه الشيخان والترمذي.

« المُواصَلَةُ »: هنا أن يصوم يومين، أو ثلاثة لا يفطر فيها.

و« التَّعَمُّقُ »: المبالغة، ومجاوزة الحد في الأمر.

ومعنى « يُطْعِمُنِي وَيَسْقِينِي » أي يعينني ويقوّيني عليه، فيكون ذلك بمنزلة الطعام والشراب لكم.

6. (3195)- *Hz. Enes* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Ramazan ayının sonunda oruçları vasletti (yani hiç bozmadan birkaç gün ard arda devam ettirdi). Onunla birlikte halk da vasletti. Durum Resulullah'a ulaşınca:

"Eğer Ramazan ayı bizim için uzatılsaydı biz onu öyle bir vasledersek ki derine dalanlar (aşırılar) bundan (aşırılıklarından) vazgeçmek zorunda kalırlardı. Ben sizin gibi değilim. Ben gölgelenirim. Rabbim bana

hem yedirir hem de içirir." [Buhârî, Savm 48; Temennî 9; Müslim, Savm 57-60, (1103-1105); Tirmizî, Savm 62, (778).]

AÇIKLAMA:

1- Sadedinde olduğumuz hadis, visâl'le ilgilidir. Oruçta visâl: Birkaç gün üst üste hiç iftar yapmadan orucu devam ettirmektir. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bunu yapmış fakat ümmetine tavsiye etmemiştir. Kendisi istemediği halde visâl yapmada ısrar edenlere, yapamayacaklarını göstermek için izin vermiş, ancak Ramazan bitivermiştir. Bu hususta ki adem-i rızasını ifade için: "Eğer ay uzasaydı, (ceza olarak) öylesine müsaade edecektim ki bu meselede aşırı gidenler tâkat getiremeyip hafifletilmesi için talepde bulunacaklardı" ma'nâsında beyanda bulunur.

İbnu Hacer, Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın bu davranışını Tâif Kuşatması sırasındaki davranışına benzetir. Bu kuşatmada Tâifliler pek müstahkem olan kalelerine çekilince, *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)*, kuşatmayı bırakıp geri çekilmeyi işâret buyurmuşlardı. Ancak askerler bundan hoşnud olmadılar, kuşatmayı devam ettirmek istediler. Resulullah da ertesi günü erkenden savaşmayı emretti. Birçoğu yaralandı ve çeşitli meşakkatlerle karşılaştılar. Bunun üzerine geri dönmeyi arzuladılar. Resulullah bu arzuyu uygun olarak rücû emri verince hepsi de memnun kaldı.

2- Bu rivayette visâl yapmanın kesinlikle yasaklanmadığı anlaşılmaktadır. Tahammül edebileceklere, tahammül edebilecekleri kadar visâl yapmalarına ruhsat verilmiş gibi.. Ancak إِيَّاكُمْ وَالْوِصَالَ إِيَّاكُمْ وَالْوِصَالَ *"Visâlden kaçının, visâlden kaçının.."* gibi daha sert ifâdelerle visâl'i yasaklayan hadisler de var. *İbnu'l-Arabî,* "Resulullah'ın Ashabına visâl orucu tutma izni onlara bir cezadır, ceza tarikiyle verilen müsaade şeriatten değildir, caiz değildir" der.

3- Hadiste geçen ta'ammuk, lügatte derine dalmak ma'nâsına gelir; aşırı gitmek, mübâlağa etmek, ölçünün dışına çıkmak gibi ma'nâlara gelir.

3196 ٧- وعن أبي بكر بن عبدالرحمن: [أَنَّ أَبَاهُ أَخْبَرَ مَرْوَانَ أَنَّ عَائِشَةَ وَأُمَّ سَلَمَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا أَخْبَرَتَاهُ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ كَانَ يُدْرِكُهُ الْفَجْرُ فِي رَمَضَانَ جُنُبًا مِنْ غَيْرِ حُلُمٍ فَيَغْتَسِلُ وَيَصُومُ]. أخرجه الستة.

7. (3196)- *Ebû Bekr İbnu Abdirrahman*'ın anlattığına göre, babası,

Mervan'a "Hz. Âişe ve Ümmü Seleme (radıyallâhu anhümâ)'nin kendisine şunu haber verdiklerini söylemiştir: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Ramazan ayında, rüya sebebiyle olmaksızın cünüb olarak fecir vaktine ulaştığı olurdu da, kalkıp yıkanır ve orucunu tutardı."[Buhârî, Savm 22, 25; Müslim, Sıyâm 76, (1109); Muvatta, Sıyâm 12, (1, 291); Ebû Dâvud, Savm 36, (2388, 2389); Tirmizî, Savm 63, (779); Nesâî, Tahâret 123, (1, 108).]

AÇIKLAMA:

1- Hadis, cünüb olarak sabaha eren kimsenin orucu meselesine temas etmektedir. Selef ulemâsı bu mevzuda ihtilaf etmiştir: Cünübün orucu sahih mi, değil mi? Kasden olanla, unutarak olan veya farz oruçla nafile oruç arasında fark var mı yok mu?

Cumhur, bu meselede mutlak cevaza hükmetmiştir.

2- Hadiste geçen, rüya sebebiyle olmaksızın kaydını *Ümmü Seleme'* nin bir başka rivayeti açıklığa kavuşturur: كَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ يُصْبِحُ جُنُبًا مِنِّي فَيَصُومُ وَيَأْمُرُنِي بِالصِّيَامِ "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* benden cünüb olarak sabaha erer, oruç tutar, bana da tutmamı emrederdi."

Kurtubî bu rivayette iki faide vardır der:

★ Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Ramazanda cinsî temasta bulunmuş ve yıkanma işini âmmden fecrden sonraya bırakmıştır, gayesi bunun câiz olduğunu ümmete göstermektir.

★ Cünüb sabaha erme hâdisesi ihtilam sebebiyle değil, temas sebebiyledir. Çünkü Aleyhissalâtu vesselâm ihtilâm olmazdı, çünkü ihtilâm şeytandandır, O ise şeytana karşı ma'sumdur (korunmuştur).

Bazı âlimler "ihtilâmdan olmaksızın" kaydından hareketle, "Bu ibârede Resulullah'ın da ihtilâm olmasının caiz olduğuna işaret vardır, aksi takdirde bu istisnanın ma'nâsı olmazdı" demiştir. Kurtubî bunu: "İhtilâm şeytandandır, O, şeytana karşı masumdur" diye reddetmiştir. Fakat kendisine şu cevap verilmiştir: "İhtilâm kelimesi inzâl'e ıtlak olunur, nitekim inzâl rüyada hiçbir şey görmeksizin de vukûa gelir. Hz. Ümmü Seleme'nin cima ile kayıdlamaktan kasdı, bunu Ramazanda âmmden yapanın ertesi günkü orucunu bozar diye inananları reddetmede mübâlağa içindir.

3197 ٨- وعن عامر بن ربيعة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [رَأَيْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ مَالاَ أَعُدُّ، وَلاَ أُحْصِي يَسْتَاكُ وَهُوَ صَائِمٌ]. أخرجه البخاري، وأبو داود والترمذي.

8. (3197)- *Âmir İbnu Rebî'a* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Ben Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı, oruçlu iken misvaklandığını sayamayacağım kadar çok gördüm." [Buhârî, Savm 27; Ebû Dâvud, Savm 26, (2364); Tirmizî, Savm 29, (725); (Buhârî'nin rivayeti muallaktır).]

3198 ٩- وعن ابن عمر رضي الله عنهما أنه قال: [يَسْتَاكُ الصَّائِمُ أَوَّلَ النَّهَارِ وَآخِرَهُ].

أخرجه البخاري في ترجمة.

9. (3198)- *İbnu Ömer* (radıyallâhu anhümâ) şöyle demiştir. "Oruçlu, günün başında ve sonunda misvak kullanır." [Buhârî, Savm 25 (bâb başlığında (tercüme) kaydetmiştir).]

AÇIKLAMA:

Bu iki rivayet, oruçlunun misvak kullanmasının câiz olduğunu gösterir.Hattâbî, bazı âlimlerin günün sonuna doğru misvak kullanmanın mekruh olduğuna hükmettiğini belirtir. Onların mekruh demedeki maksadları, oruçlunun halûf denen ağız kokusunun iftar ânına kadar devamını temennî etmelerinden ileri gelmektedir. *İmam Şâfiî* ve Evzâînin bu görüşte olduğu belirtilir. *Ebû Hüreyre*'den yapılan şu rivayet, bu görüş sahiplerinin delili olmalıdır: "(Radıyallahu anh) Atâ'ya demiştir ki: "Misvak sana ikindiye kadardır. İkindiyi kıldın mı, artık onu bırak. Zira ben Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'dan şunu işittim: *"Oruçlunun halûfu (ağzındaki koku) Allah indinde, misk kokusundan daha hoştur."*

Mevzu üzerinde sıhhatçe üstün başka rivayetler de mevcuttur. Bu sebeple ulemâ ekseriyet itibâriyle oruçlunun misvak kullanmasını mekruh addetmemiştir.

3199 ١٠- وعن أبي هريرة رضي الله عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ مَنْ لَمْ يَدَعْ قَوْلَ الزُّورِ وَالْعَمَلَ بِهِ، فَلَيْسَ لِلّٰهِ تَعَالَى حَاجَةٌ فِي أَنْ يَدَعَ طَعَامَهُ وَشَرَابَهُ]. أخرجه البخاري وأبو داود والترمذي.

10. (3199)- *Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Kim yalanı ve onunla ameli terketmezse (bilsin ki) onun yiyip içmesini bırakmasına Allah'ın ihtiyacı yoktur."* [Buhârî, Savm 8, Edeb 51; Ebû Dâvud, Savm 25, (2326); Tirmizî, Savm 16, (707).]

AÇIKLAMA:

1- Hadis, zâhirde yalan, gıybet gibi dinen yasaklanmış sözleri bırak-

mayan kişinin orucu bırakmasını emrediyor gibidir. Ancak ulemâ bunu, yalandan zecr ve yasaklama olarak anlamıştır.

İbnu Battâl der ki: "Hadisin ma'nâsı, öylesi kişilere oruçlarını terketmeyi emretmek değildir. Asıl gayesi, yalandan ve onunla birlikte zikredilenlerden sakındırmaktır."

"Birlikte zikredilenler"den maksad, hadisin başka vecihlerinde gelen ziyadelerdir. Bazı rivayetlerde cehl, bazılarında hıyânet ve kizb (yalan) ziyade olarak zikredilmiştir. Öyleyse hadisi: "Kim oruçlu iken yalan, hıyânet ve cehalet gibi halleri bırakmaz, bunların mucibleriyle amel ederse..." demek olur.

2- Hadiste geçen zûr'dan murad İbnu Hacer'e göre, kizb (yalan), cehl ve sefeh'dir.

İbnu Hacer der ki: *"Allah'ın... ihtiyacı yoktur"* cümlesi (kullanıldığı gayede anlaşılmazsa) ma'nâsızdır. Çünkü Allah hiçbir şeye muhtaç değildir. Öyleyse onun ma'nâsı: "Allah, onun orucunu istemez" demektir. Şu halde ihtiyaç kelimesi isteme (irâde) kelimesi yerine konmuş olmaktadır."

İbnu'l-Münir, bununla adem-i kabûlün kinâye edildiğini, dolayısıyla o çeşit orucun makbul olmayacağını söyler.

İbnu'l-Arabî de: "Bu hadisin muktezası şudur: "Kim bu söylenenleri yaparsa orucundan sevap elde edemez, öyleyse ma'nâsı: "Orucun sevabı yalan ve beraberinde zikredilenlerin günahıyla terazide tartılamaz" demiştir.

Beyzâvî daha farklı bir yaklaşıma yer verir: "Orucun emredilmesinden maksad sadece açlık değilir. Bilakis ona bağlı olarak şehvetlerin (nefsânî arzuların) kırılması, nefs-i emmârenin nefs-i mutmainne'ye itaat ettirilmesidir. Öyleyse bu söylenenler hâsıl olmazsa, Allah oruca kabul nazarıyla bakmaz. "Allah'ın ihtiyacı yoktur" sözü adem-i kabul'den mecazdır. Sebebi nefyederek müsebbibi kastetmiştir."

İbnu Hacer der ki: "Beyzâvî, böyle diyerek sevabın azalacağına istidlal etmiştir. Ancak, büyük günahlardan içtinabla küçük günahlar örtülür" denilerek tenkid edilmiştir." *es-Sübkî el-Kebîr* bu itiraza şu cevabı vermiştir: "Sadedinde olduğumuz hadiste -ve başkasında- önceki görüşe kuvvetli delâlet vardır. Zira müstehcen söz (refes) bağırıp çağırma, yalan ve yalanın gereğiyle amel mutlak olarak yasaklandığı bilinen şeylerdendir. Oruç da mutlak olarak emredilen şeylerdendir. Eğer bu yasaklananlar oruç esnasında yapıldığında oruç onlardan müteessir olmasaydı onların hadiste "oruçta şartıyla" zikredilmelerinin anlaşılabilecek bir ma'nâsı olmazdı. Bu hadislerde zikredilmeleri bizi iki hususta uyar-

maktadır:

Biri: Bunların oruçta, diğer şeylere nazaran daha çirkin oldukları;

Diğeri: Orucun bunlardan selâmetini aramak... Orucun bunlardan selâmeti, oruçtaki mükemmelliğin artmasıdır. Öyle ise kelam, bütün gücüyle bunun, oruç için çirkinliğini belirtmelidir. Bunun muhtevasına göre oruç, onlardan sâlim kaldıkça mükemmelleşir." Sübkî devamla der ki: "Öyleyse, oruç onlardan sâlim kalmazsa noksanlaşır." Sübkî sözüne şöyle devam eder: "Şurası muhakkak ki teklifler muhtelif şekillerde ortaya çıkar ve işaret yoluyla onlarla başkalarına da dikkat çekilir. Oruçtan maksad -menhiyyatta olduğu üzere- mutlak yokluk (el-ademu'l-mahz) değildir. Çünkü, bi'l-icma, oruç için niyet şart kılınmıştır. Öyleyse, esas itibariyle oruçtan kastedilen şey her çeşit muhâlif şeylerden uzak durmaktır. Ancak bu çok zor olduğu için Allah Teâlâ hazretleri bu şartı hafifleştirerek orucu bozan şeylerden kaçınmayı emretti, bunda gâfil olanı da, oruca muhalif olan şeylere uzak durması için uyardı. Buna, Allah'ın muradını açıklayan hadislerin tazammun ettiği muhteva irşadda bulunmaktadır. Böylece, orucu bozan şeylerden içtinâb vâcib; oruca muhâlif şeylerden içtinâb da, orucu tamamlayıcı şeyler olur. Doğruyu Allah bilir."

İbnu Hacer, başka nakillerle hadisin tahliline şöyle devam eder: "Şeyhimiz, Şerhu't-Tirmizî'de der ki: "Tirmizî hazretleri bu hadisi tahriç ettikten sonra şöyle bir bâb başlığı koydu: مَا جَاءَ فِي التَّشْدِيدِ فِي الْغِيبَةِ لِلصَّائِمِ "Oruçlunun gıybet etmesinin şiddetle yasaklanması hususunda gelen hadisler bâbı." Bu ifâde müşkilat getirmektedir. Çünkü gıybet, ne yalan sözdür, ne de onunla ameldir. Çünkü gıybet, başkasını, hoşuna gitmeyecek şekilde zikretmektir. Halbuki yalan söz kizbtir. *Tirmizî*, (bu davranışında) diğer Sünen sahiplerine muvafakat etmiştir, onlar da gıybet diye başlık atıp, başlıktan sonra bu hadisi zikretmişlerdir. Sanki bunlar, "yalan söz ve onunla amel"in zikrinden "konuşma"nın yalandan korunmasının emredildiğini anladılar. Mamafih, bunda, hadisin bazı tariklerinden gelen ziyadeye işaret etmek de düşünülmüş olabilir. Bu ziyade cehl'dir. Cehl (cehalet, bilgisizlik) kelimesinin bütün günahlara ıtlakı uygun düşer.

"Onunla amel" kelimesine gelince, "bu yalan" kelimesine râcidir, "cehl" kelimesine dönmesi de muhtemeldir. Mamafih her ikisine dönmesi de makuldür."

3200 ١١ – وعنه رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ : إِذَا دُعِيَ أَحَدُكُمْ إِلَى طَعَامٍ،

وهو صائم فليقل: إني صائم]. أخرجه مسلم وأبو داود.

11. (3200)- Yine *Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Biriniz yemeğe davet edilince, oruçlu ise; "Ben oruçluyum"desin."* [Müslim, Sıyâm 159, (1150); Ebû Dâvud, Savm 76, (2461); Tirmizî, Savm 64, (780, 781); İbnu Mâce, Sıyâm 47, (1750).]

AÇIKLAMA:

Nevevî der ki: "Bu hadis, özrünü beyan etmek, durumunu belirtmek maksadıyla böyle söylemesi gerektiğine hamledilir. Bu cevaptan sonra, müsâmaha gösterilir, davette hazır bulunması için ısrar edilmezse, gitme gereği üzerinden düşer. Müsâmaha edilmez ve ısrar edilirse dâvette hazır bulunması gerekir. Oruç, dâvete icabet etmemekte bir mâzeret değildir. Ancak davete katıldıktan sonra yemesi gerekmez, yememeye orucu bir mâzeret olur. Oruç tutmayan kimse bilâkistir, ona yemeğe iştirak gerekir. Oruç tutanla tutmayan arasında söylenen bu fark sahih hadislerde gelmiştir. Dâvetle ilgili bahiste bu husus açıkça belirtilmiştir. Oruçlu hakkında efdal olanı, -eğer onun orucu- ziyafet verene ağır gelecekse, orucunu açması müstehabtır, değilse açmamalıdır. Tabii ki bu hüküm,tutulan orucun nâfile olması haliyle ilgilidir. Eğer orucu farz ise, açması haramdır."

Bu hadis, ihtiyaç halinde oruç, namaz vesair nevden nâfile ibadetlerin izharında bir beis olmadığını da göstermektedir. Ancak şunu da bilelim ki, bir gerek olmadan nafilelerin izharı mahzurludur, gizlenmesi müstehabtır.

Hadis ayrıca, insanlarla iyi davranışa sevketmekte ve aradaki dargınlıkların düzeltilmesine, gönül alıcı olmaya, makûl sebep bulunduğu takdirde en güzel şekilde özür beyanına irşadda bulunmaktadır.

3201 ١٢ – وعن عائشة رضي الله عنها قالت: [قال رسول الله ﷺ: من نزل بقوم فلا يصومن إلا بإذنهم]. أخرجه الترمذي، وقال: منكر لا نعرف أحداً رواه من الثقات غير هشام بن عروة.

12. (3201)- Hz. Âişe (radıyallâhu anhâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Kim bir kavme misafir olursa, onlar müsaade etmedikçe (nafile) oruç tutmasın."* [Tirmizî, Savm 70, (789); Tirmizî, hadis için; "Münkerdir, Hişâm İbnu Urve dışında sîka biri tarafından rivayet edildiğini görmedik" der.]

AÇIKLAMA:

Görüldüğü üzere, misafir olan kimsenin, ev sahibinden izin aldıktan sonra oruç tutması tavsiye edilmektedir. Bazı şârihler, yasağın tenzihî bir nehiy olduğunu belirtirler. Nafile oruç için ev sâhibinden izin istemek onların gönlünü almak içindir. *Ebû't-Tayyib,* yasakla ilgili olarak şu açıklamayı yapar: "Oruç sebebiyle eve zahmet vermemek içindir. Çünkü oruç tutan bazı kayıtlar getirir: Sahûrda, iftar vaktinde kendisine hususi yemek hazırlanır, oruçlu olmazsa ev sahibiyle birlikte yer içer ve onlara vereceği zahmet kalmaz. Misâfirliğin âdâbı ev sâhibine uymaktır, muhâlefet halinde bu edebi terketmiş olur."

3202 ١٣- وعن أمّ عمارة بنت كعب رَضِيَ اللهُ عَنْها: [أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ دَخَلَ عَلَيْهَا، فقَدَّمَتْ إِلَيْه طَعَاماً، فقَالَ لَهَا: كُلِي؟ فقَالَتْ: إِنِّي صَائِمَةٌ، فقَالَ: إِنَّ الصَّائِمَ إِذَا أُكِلَ طَعَامُهُ صَلَّتْ عَلَيْه المَلَائِكَةُ عَلَيْهِمُ السَّلَامُ حَتَّى يَفْرَغُوا].

وفي رواية: «الصَّائِمُ إِذَا أُكِلَ عِنْدَهُ المَفَاطِيرُ صَلَّتْ عَلَيْه المَلَائِكَةُ» أخرجه الترمذي.

13. (3202)- *Ümmü Ammâre Bintu Ka'b* (radıyallâhu anhâ)'ın anlattığına göre: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* yanına girmiştir. Ammâre yemek ikram edince, Aleyhissalâtu vesselâm:

"*Sen de ye!*" demiş, kadın: "Ben oruç tutuyorum" deyince Resulullah şöyle buyurmuştur:

"Oruçlu kimse, başkasına ikramda bulunur ve yemeğinden başkaları yerse, onlar yedikleri müddetçe melaike aleyhimüsselam oruçluya rahmet duasında bulunurlar."

Bir başka rivayette şöyle denmiştir: *"Oruçlunun yanında oruçsuzlar yemek yiyecek olurlarsa, melekler oruçluya rahmet okurlar."* [Tirmizî, Savm 67, (784, 785, 786).]

3203 ١٤- وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: لَا تَصُمِ المَرْأَةُ، وبَعْلُهَا شَاهِدٌ إِلَّا بِإِذْنِه]. أخرجه الخمسة إلا النسائي.

وزاد أبو داود: «في غَيْرِ رَمَضَانَ». والله أعلم.

14. (3203)- *Hz. Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Kadın, kocası varken izin almadan (nâfile) oruç tutmasın." [Buhârî, Nikâh 84, 86; Müslim,Zekât 84, (1026); Ebû

Dâvud, Savm 74, (2485); Tirmizî, Savm 65, (782); Ebû Dâvud'un rivayetinde, "Ramazan dışında" ziyadesi vardır."

AÇIKLAMA:

Hadis, kadın nafile oruç tutmak isteyince, beraber oldukları takdirde, kocasından izin almasını şart koşmaktadır. Ramazan orucu için böyle bir izin mevzubahis değildir. Bu husus bazı rivayetlerde tasrih edilmiştir: لا تصوم المرأة غير رمضان "Kadın ramazan orucu dışında... oruç tutamaz." Vaktin darlığı hâlinde, ramazan dışındaki vacibleri tutmak için de izin istemeyeceği şârihlerce belirtilmiştir.

Cumhûr-u ulemâ, bu hadisten hareketle, kocanın rağmına tutulacak nafile orucun haram olacağı hükmünde ittifak eder. Nevevî, Şâfiî ulemâdan bazısının "mekruh"dediğini kaydettikten sonra sahih olan kavlin "tahrim" olduğunu belirtir.

Nevevî, Müslim Şerhi'nde, bu tahrimin sebebini şöyle açıklar: "Erkeğin, kadın üzerinde her an istimtâ hakkı vardır. Bu hak, fevrî olarak (yani ânında) îfâsı gereken bir haktır. Ne nafile ibâdet sebebiyle ne de bilâhere yapılabilecek bir vâcib sebebiyle bu hak fevt olmaz, ortadan kalkmaz. Oruç, kocanın izni olmadan caiz olmaz. Eğer kendisinden istimtâ taleb ederse bu câiz olur ve orucu bozulur. Adet olarak, müslüman erkek, orucu ifsad ederek bozmaktan çekinir. Şurası da kesindir: Kendisi için evlâ olanı (oruç tutmasını) istemediğini ifade eden sâbit bir delil yoksa bunun hilafına hareket etmesidir. Sözgelimi koca yolcu idiyse, hadisteki "kocası varken" kaydı, kadına nâfile oruç tutmasını câiz kılar. Yoldan dönen erkek, kadınını oruçlu bulsa, orucu bozdurma hakkına sahiptir, bu mekruh da değildir. Erkeğin cimaya muktedir olamayacak şekilde hasta olması da onun yokluğu ma'nâsına dâhildir."

Hadisteki yasağı tenzîhî kerâhet anlayan Mühelleb, hadisin zâhirine ve dolayısıyla cumhûra da ters düşen görüşünü şöyle ifâde etmiştir: "Bu yasak karı-koca arasındaki dirlik için vazedilmiştir. Kadın, farz dışında da, erkeğe zararı olmayan ve vazifelerini aksatmayan ibâdetleri izin almaksızın yapma hakkına sâhiptir. Erkeğin, kadının başladığı ibadetlerden hiçbirini, izin almamış bile olsa, bozmaya hakkı yoktur."

Rivayet, erkeğin kadın üzerindeki hakkını te'kid etmekte, bunun yerine getirilmesinin, hayır yönüyle nâfile ibadetten üstün olduğunu ifade etmektedir. Çünkü erkeğin hakkı vâcib olan bir haktır. Vacibi yerine getirmek, nâfileyi yerine getirmekten önce gelir.

ÜÇÜNCÜ BÂB

ORUCU AÇMANIN MÜBAH OLMA ŞARTLARI

3204 ١- عن جابر رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [خَرَجَ رَسولُ اللهِ ﷺ عامَ الْفَتْحِ إلى مَكَّةَ في رَمَضانَ فَصامَ حتّى بَلَغَ كُراعَ الْغَمِيمِ فَصامَ النّاسُ، ثُمَّ دَعا بِقَدَحٍ مِنْ ماءٍ فَرَفَعَهُ حتّى نَظَرَ النّاسُ ثُمَّ شَرِبَ، فَقِيلَ لَهُ بَعْدَ ذلِكَ: إنَّ بَعْضَ النّاسِ قَدْ صامَ، فَقالَ: أُولئِكَ الْعُصاةُ، أُولئِكَ الْعُصاةُ]. أخرجه مسلم والترمذي.

1. (3204)- *Hz. Câbir* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* fetih yılında Mekke'ye müteveccihen Ramazan ayında yolə çıkmıştı. Kürâ'u'l-Ğamîm nam mevkiye gelinceye kadar kendisi de, beraberindekiler de oruç tuttular. Sonra orada bir bardak su istedi ve bardağı kaldırdı. Herkes bardağa baktı. Sonra sudan içti. Bundan sonra bazıları kendisine: "Halkın bir kısmı oruç tuttu" diye haber verdi. Aleyhissalâtu vesselâm:

"Onlar âsilerdir! Onlar âsilerdir!" buyurdular." [Müslim, Sıyâm 90, (1114); Tirmizî, Savm 18, (710); Nesâî, Savm 49, (4, 177).]

AÇIKLAMA:

1- *Kürâ'u'l-Gamîm,* Usfân yakınlarında bir vâdinin adıdır.

2- Burada yol sırasında başlanan ramazan orucunun bozulmasına nebevî bir örnek görülmektedir. Nevevî, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın orucu bozmayanlar hakkında *"Âsiler! Âsiler!"* diye söylenerek memnuniyetsizlik izhar etmiş olmasını iki ihtimalle izah eder:

★ Oruç tutanlar, oruçları sebebiyle zarar görmüş olabilirler.

★ *Resulullah* onlara belli bir maslahata binaen kesin bir dille orucu açmalarını emretmiştir de onlar bu emre rağmen oruçlarını açmamakta

direnmişlerdir. Elbette vâcib bir emre muhalefet isyandır ve Resulullah'ın, âsiler demesi yerindedir.

Her iki takdirde de, günümüzde yolcu, orucunu tuttuğu takdirde âsi sayılmaz, yeter ki bundan zarar görmesin.

Nevevî'nin birinci te'vilini te'yid eden bir ziyade Tirmizî'nin rivayetinde yer alır: "Resulullah'a denildi ki: "Oruç halka zahmet verir oldu."

3- Tirmizî, sefer sırasında tutulacak oruç hakkında ihtilaf edildiğini, Ashab'tan ve sonrakilerden bir kısmının sefer sırasında yemenin efdal olduğu kanaatinde olduklarını, öyle ki, tutanlara orucu iade etmek gerekeceğine hükmettiklerini, yine Ashab'tan ve sonrakilerden bir kısmının da, kendinde güç bulanların yolculuk sırasında oruç tutmalarının efdal olduğuna, yemelerinin de caiz olduğuna hükmettiklerini belirtir.

Ahmed ve *İshak* birinci görüşü, *Süfyân-ı Sevrî, İmam Mâlik* ve *İbnu'l-Mübârek, Ebû Hanîfe, Şâfiî* de ikinci görüşü iltizam edenlerdendir.

Ömer İbnu Abdilaziz, يُرِيدُ اللهُ بِكُمُ الْيُسْرَ **"Allah sizin için kolaylık diler, zorluk dilemez"** (Bakara 185) âyetinden hareketle: "Bu meselede efdali, kişiye kolay gelenidir; eğer yemek kolaysa hakkında efdal olanı yemektir, oruç kolaysa o efdaldir; nitekim, bazılarına yolculuk da olsa ayı içinde tutmak kolaydır, sonradan kaza etmek zor olur, bunun hakında da tutmak efdaldir" demiştir.

3205 ٢- وعن أنس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [كُنَّا مَعَ النَّبِيِّ ﷺ فِي سَفَرٍ فَمِنَّا الصَّائِمُ، وَمِنَّا الْمُفْطِرُ فَنَزَلْنَا مَنْزِلاً فِي يَوْمٍ حَارٍّ، أَكْثَرُنَا ظِلاًّ صَاحِبُ الْكِسَاءِ، وَمِنَّا مَنْ يَتَّقِي الشَّمْسَ بِيَدِهِ، فَسَقَطَ الصُّوَّامُ وَقَامَ الْمُفْطِرُونَ فَضَرَبُوا الأَبْنِيَةَ، وَسَقَوُا الرِّكَابَ، فَقَالَ ﷺ: ذَهَبَ الْمُفْطِرُونَ الْيَوْمَ بِالأَجْرِ]. أخرجه الشيخان والنسائي.

2. (3205)- *Hz. Enes* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Biz bir seferde Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ile beraberdik. Aramızda bir kısmı oruç tutuyor bir kısmı da tutmuyordu. Sıcak bir günde bir yerde konakladık. Gölgelenenlerin çoğu elbisesi olanlardı. Bir kısmımız güneşe karşı eliyle korunuyordu. Derken oruçlular yığılıp kaldılar, oruçsuzlar kalkıp çadırları kurdular, hayvanları suladılar. Bunun üzerine, Resûl-i Ekrem aleyhissalâtu vesselâm:

"Bugün sevabı oruçsuzlar kazandı!" buyurdular." [Buhârî, Cihâd 71; Müslim, Sıyâm 100, (1119); Nesâî, Savm 52, (4, 182).]

AÇIKLAMA:

Hadis, bir sefer sırasında karşılaşılan bir durumu aktarmaktadır: Sıcağın tesiriyle çalışamaz hale gelen oruçlulara bedel, çadır kurmak, develeri sulayıp yemlerini vermek,ordunun yemeğini hazırlamak gibi her çeşit hizmetleri oruçsuzların görmesi ve buna karşılık sevabı olanların kazanması...

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) bu durumu *"Bugün sevâbı oruçsuzlar kazandı"* cümlesi ile ifâde buyurmuştur. Şârihler, "Bu cümleyle diğerlerini sevap kazanmadığı kastedilmemiş, aksine oruçsuzların daha çok kazandığı belirtilmiştir" derler. Oruçsuzlar, hem hizmet sevabını ve hem de öbürlerinin oruçtan kazandıklarının bir mislini kazandıkları için onlar sevabca üstündürler.

★ Bazı âlimler, bu hadise dayanarak: "Gazve sırasındaki hizmetin nafile oruçtan üstün olduğunu" söylemiştir.

★ Hadis, cihad sırasında yardımlaşmaya teşvik etmektedir.

★ Seferde yemek, oruç tutmaktan evlâdır.

★ Seferde oruç câizdir. Bu hadis "sefer sırasında tutulan oruç, oruç sayılmaz" diyenleri yalanlar.

3206 ٣- وعن جابر رضي الله عنه قال: [كَانَ النَّبِيُّ ﷺ فِي سَفَرٍ فَرَأَى رَجُلاً قَدِ اجْتَمَعَ عَلَيْهِ النَّاسُ. وَقَدْ ظُلِّلَ عَلَيْهِ، فَقَالَ مَالَهُ؟ فَقَالُوا: رَجُلٌ صَائِمٌ، فَقَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: لَيْسَ الْبِرُّ أَنْ تَصُومُوا فِي السَّفَرِ].

وفي رواية: «لَيْسَ مِنَ الْبِرِّ الصَّوْمُ فِي السَّفَرِ». أخرجه الخمسة إلا الترمذي.

3. (3206)- Hz. Câbir (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bir seferdeydi. Etrafına insanların toplandığı bir adam gördü, ona gölge yapıyorlardı.

"Nesi var?" diye sordu.

"Oruçlu biri!" dediler. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"Seferde oruç birr (Allah'ı memnun edecek dindarlık) değildir!" buyurdular."

Bir rivayette: *"Seferde oruç birr'den değildir"* denmiştir." [Buhârî, Savm 36, Müslim, Siyam 92, (1115); Ebû Dâvud, Savm 43, (2407); Nesâî, Savm 48, (4, 176).]

AÇIKLAMA:

Hadisin başka vecihlerinde bu seferin Fetih Seferi olduğu belirtilir.

Oruç ağır geldiği için Hz. Peygamber adama bozmasını emreder. Bu kıssada ihtiyaç olunca ruhsatla amel etmenin müstehab olduğu gözükmektedir. Haliyle ruhsatın terki de mekruh olmaktadır. Nitekim hadisin bir vechinde Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, عَلَيْكُمْ بِرُخْصَةِ اللهِ الَّتِي رَخَّصَ لَكُمْ "Allah'ın size tanıdığı ruhsata uyun" buyurmuştur.

3207 ٤- وعن عائشة رضي الله عنها قالت: [سَأَلَ حَمْزَةُ بنُ عَمْرٍو الأَسْلَمِيُّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ رَسُولَ اللهِ ﷺ عَنِ الصَّوْمِ فِي السَّفَرِ، وَكَانَ كَثِيرَ الصِّيَامِ، فَقَالَ إِنْ شِئْتَ فَصُمْ، وَإِنْ شِئْتَ فَأَفْطِرْ]. أخرجه الستة.

4. (3207)- *Hz. Âişe* (radıyallâhu anhâ) anlatıyor: "Hamza İbnu Amr el-Eslemî (radıyallâhu anh), Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'dan yolculuk sırasında tutulan orucu sordu. Kendisi çok oruç tutan birisi idi. Resulullah şöyle cevap verdiler:

"Dilersen tut, dilersen tutma." [Buhârî, Savm 33; müslim, Sıyâm 103, (1121); Muvatta, Sıyam 24, (1, 295); Tirmizî, Savm 19, (711); Ebû Dâvud, Savm 42, (2402); Nesâî, Savm 56, (4, 185).]

AÇIKLAMA:

Yukarıda geçen iki hadis, sefer sırasında tutulan oruçla ilgilidir. Birinci rivayet, sefer sırasında tuttuğu orucu kendisine dokunan kimse ile ilgilidir. Resulullah ona orucu tecviz etmemiş ve bozmasını emretmiş, *"seferde oruç, Allah'ı razı edecek amel (birr) değildir"* buyurmuştur. İkinci hadis, herhangi bir vak'a olmaksızın, yolculuk sırasında tutulacak orucun hükmü hakkında soran kimseye cevabı ihtiva ediyor. Bu cevap kişiye ruhsattır: "Dileyen tutar, dileyen tutmaz."

Ancak hemen belirtelim ki, bu meselede selef ulemâsı ihtilâf etmiştir. Bazıları sefer sırasında tutulan oruç farzın yerine geçmez, mutlaka kazası gerekir diyecek kadar ifrat etmiştir. Bunlar Kur'ân-ı Kerîm'de gelen فَعِدَّةٌ مِنْ أَيَّامٍ أُخَرَ **"Hasta veya yolculukta olan, tutamadığı günlerin sayısınca diğer günlerde tutsun..."** (Bakara 185) âyetinin zâhiri ile önceki rivayette kaydedilen Resulullah'ın لَيْسَ مِنَ الْبِرِّ الصِّيَامُ فِي السَّفَرِ "seferde oruç "birr"den değildir" hükmünü esas alırlar. Bunlara göre, "Birr'in mukabili ism yani günahtır. Öyleyse, seferde oruç tutan günahkârsa, tuttuğu oruç oruç sayılmaz, farzı ödemez, kaza edilmesi gerekir." Ehl-i Zâhir'in bir kısmı da bu kanaattedir.

Bu meseledeki farklı görüşleri 3204 numaralı hadisin açıklamasında özet olarak kaydettiğimiz için tekrar etmeyeceğiz, oraya bakılsın.

3208 ٥- وعن أنس رضي الله عنه قال: [كُنَّا مع النَّبيِّ ﷺ فمنَّا الصَّائمُ، ومنَّا المُفْطِرُ فلا الصَّائمُ يعيبُ على المُفْطِرِ، ولا المُفْطِرُ يعيبُ على الصَّائمِ]. أخرجه الثلاثة وأبو داود.

5. (3208)- *Hz. Enes* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Biz Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ile beraber (seferde) idik. Bir kısmımız oruçlu bir kısmımız oruçsuz idi. Ne oruçlu oruçsuzu ayıplıyor, ne de oruçsuz, oruçluyu kınıyordu." [Buhârî, savm 37, Müslim, Sıyâm 98, (1118); Muvatta, 23, (1, 295); Ebû Dâvud, Savm 42, (2405).]

AÇIKLAMA:

Hadisin Ebû Dâvud'daki vechinde, bu seferin Ramazan'da cereyan ettiği tasrih edilir. Şu halde sefer sırasında tutulduğu belirtilen oruç, farz oruçtur. Bu rivayet de, yol sırasında dileyenin ramazan orucunu tutabileceğini göstermektedir. Şu halde Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın *"sefer'de oruç birr'den değilir"* sözü (3206), oruca tahammül edemeyecekler, bîtap düşecekler hakkındadır. Bu durumda olmayanların oruç tutmalarına kimsenin bir diyeceği yoktur. İbnu Hacer der ki: "Âlimlerin kanaati şudur: "Kim kendinde oruç tutma gücü görürse tutar, zira bu, müstahsendir, kim kendini zayıf hissederse o da yer, zira bu da müstahsendir." Sefer sırasındaki oruç hakkında yapılan bu açıklama da daha önce belirtildiği üzere itimada şayandır ve münâkaşayı kaldırıcı mahiyettedir."

3209 ٦- وعن أبي الدرداء رضي الله عنه قال: [خرجْنا مع رسولِ اللهِ ﷺ في رمضانَ في حرٍّ شديدٍ حتَّى إنْ كانَ أحدُنا ليضعُ يدَهُ على رأسِهِ من شدَّةِ الحرِّ، وما فينا صائمٌ إلاَّ رسولُ اللهِ ﷺ، وابنُ رواحةَ رضي اللهُ عنه]. أخرجه الشيخان وأبو داود.

6. (3209)- *Ebû'd-Derdâ* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Biz çok şiddetli sıcak bir mevsimde, Ramazan ayında Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ile birlikte sefere çıktık. Hararetin şiddetinden herkes elini başına koyuyordu. Aramızda oruçlu olarak sadece Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ile İbnu Ravâha vardı." [Buhârî, Savm 35; Müslim, Savm 108, (1122); Ebû Dâvud, Savm 44, (2409).]

3210 ٧- وعن عمرو بن أُمية الضمري رضي الله عنه قال: [قَدِمْتُ على رسولِ اللهِ ﷺ من سَفَرٍ فقالَ: انْتَظِرِ الْغَدَاءَ يا أَبَا أُمَيَّةَ. قُلْتُ يا رسولَ اللهِ: إنِّي صائمٌ. قالَ: إذاً أُخْبِرُكَ عنِ المُسافِرِ، إنَّ اللهَ تعالى وضعَ عنه الصِّيامَ ونِصْفَ الصَّلاةِ]. أخرجه النسائي.

7. (3210)- *Amr İbnu Ümeyye ed-Damrî* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Bir sefer dönüşü Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a uğradım. Bana: *"Ey Ebû Ümeyye, sabah yemeğini bekle (beraber yiyelim)"* buyurdular. Ben: "Oruçluyum" dedim.

"Öyleyse gel yaklaş, sana yolcudan haber vereyim (de dinle!" dedi ve devamla:) "Allah Teâlâ Hazretleri yolcudan orucu ve namazın yarısını kaldırdı" buyurdu." [Nesâî, Savm 50, (4, 178).]

AÇIKLAMA:

1- Hadisin Nesâî'de birkaç vechi zikredilmiştir. Ma'nâ aynı olsa da bazı ziyade ve noksanlar var.

2- Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* "orucu...kaldırdı" demekle, "yolcuyu, yol esnasında oruç tutup tutmamak arasında muhayyer bıraktı, yolculuk esnasında tutma mecburiyetini kaldırdı" demiştir. Bu husus daha önceki hadislerde açıklandı. Değilse "yolcudan orucun farziyyeti kaldırdı" demek istenmiyor, zira bizzat âyet-i kerîme sonradan aynı miktarın tutulacağını belirtmiştir. (Bakara 185). Namazın yarısının kaldırıl-ması, dört rek'atli farz namazların iki rek'at olarak kısaltılması demektir.

3211 ٨- وعن رجل من بني عبدالله بن كعب بن مالك اسمه أنس بن مالك قال: [قال رَسولُ اللهِ ﷺ: إنّ اللهَ تعـــالى وضَـــعَ شَـطْرَ الصّلاةِ عَنِ المُسافِرِ، وأَرْخَصَ لَهُ فـي الإفْطارِ وأَرْخَصَ فيهِ لِلْمُرْضِعِ والحُبْلى إذا خافَتا على وَلَدَيْهِما]. أخرجه أصحاب السنن.

8. (3211)- *Abdullah İbnu Ka'b İbni Mâlikoğullarından ismi Enes İbnu Mâlik* olan bir adamdan anlatıldığına göre, demiştir ki: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Allah Teâlâ Hazretleri, yolcudan namazın yarısını kaldırdı, oruca da yeme hususunda ruhsat tanıdı. Ayrıca çocuk emziren ve hâmile kadınlara, çocukları hususunda endişe ettikleri takdirde, orucu yeme ruhsatı tanıdı."* [Ebû Dâvud, Savm 43, (2408); Tirmizî, Savm 21, (715); Nesâî, Savm 51, (4, 180-182), 62, (4, 190); İbnu Mâce, Sıyâm 12, (1668).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, ramazan ayında oruç yemelerine ruhsat verilenlerden bazılarını açıklamaktadır:

1- Yolcular: Bunlar hakkındaki teferruât daha önceki rivayetlerde geçti.

2- Çocuk emziren kadınlar,

3- Hâmile kadınlar..

Emzikli ve hâmile kadınların ramazan orucunu yemelerine bu hadis ruhsat tanımaktadır. Ancak, âlimler bunlar hakkında bazı farklı sonuçlara ulaşırlar. Şöyle ki:

★ Bazıları: "Bunlar oruçlarını kaza ederler ve fakir doyururlar, çünkü yemeleri kendi nefisleri için değil" demiştir. Bunların, kazadan başka fakir de doyurmaları gereğine hükmedenler arasında Mücâhid, Şâfiî ve Ahmed İbnu Hanbel (rahimehumullah) hazerâtı vardır.

★ *İmam Mâlik:* "Hâmile kadın orucunu kaza eder, kefârette bulunmaz, çünkü hasta mesâbesindedir, emzikli kadın ise hem kaza eder, hem de kefârette bulunur" demiştir.

★ *Hasan-ı Basrî* ve *Atâ:* "Hâmile ve emzikli kadınlar kaza ederler, fakir doyurmazlar, tıpkı hastada olduğu gibi" derler.

Ebû Hanîfe ve ashâbı ile *Evzâî* ve *Süfyân-ı Sevrî*'nin görüşü de böyledir.

3212 ٩- وعن محمد بن كعب قال: [أَتَيْتُ أَنَسَ بنَ مَالِكٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ فِي رَمَضَانَ وَهُوَ يُرِيدُ سَفَـــرًا، وَقَدْ رُحِّلَتْ لَهُ رَاحِلَتُهُ، وَلَبِسَ ثِيَابَ سَفَرِهِ فَدَعَا بِطَعَامٍ فَأَكَلَ، فَقُلْتُ: لَهُ سُنَّةٌ؟ قَالَ: نَعَمْ، ثُمَّ رَكِبَ]. أخرجه الترمذي.

9. (3212)- Muhammed İbnu Ka'b anlatıyor: "Ramazan'da Enes İbnu Mâlik (radıyallâhu anh)'in yanına geldim. Sefer hazırlığı yapıyordu. Devesi hazırlandı, yolculuk elbisesini giydi. Yemek getirtip yedi. Ben kendisine:

"(Yola çıkarken orucu bozmak) sünnet midir?"diye sordum.

"Evet!" dedi ve bineğine atlayıp yola çıktı." [Tirmizî, Savm 76, (799, 800).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, öncelikle Ramazanda sefere çıkan kimsenin daha evini terketmeden orucunu açabileceğine delil olmaktadır.Nitekim, yolcunun ne zaman müsâferet ahkâmına tâbi olacağı hususu münakaşalıdır ve "daha evinde iken yolculuğu başlar" diyenlerin delillerinden biri de bu hadistir.

İbnu'l-Arabî, Tirmizî, şerhi el-Âriza'da: "Hadis sahihtir ve Ahmed İbnu Hanbel bununla amel etmiştir dedikten sonra Mâlikîlerin buna katılmadıklarını ve fakat daha evinde iken yiyen kimseye kefâret gerekip gerekmiyeceğinde ihtilaf ettiklerini belirtir. İmam Mâlik: "Kefâret gerekmez" demiştir. *İbnu'l-Arabî,* "gerekir" diyenleri de belirttikten sonra: "Hadisin sahih olması sebebiyle gerekmemelidir" der. Yolculuk, ekseri-

yete göre, ikâmet edilen beldenin dış evlerini çıktıktan sonra başlar (Sefer namazı bahsi daha önce geçti (2896-2922).]

3213 ١٠ – وعن مالك: [أَنَّهُ بَلَغَهُ أَنَّ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ كَانَ إِذَا كَانَ فِي سَفَرٍ فِي رَمَضَانَ فَعَلِمَ أَنَّهُ دَاخِلُ الْمَدِينَةِ مِنْ أَوَّلِ يَوْمِهِ دَخَلَ وَهُوَ صَائِمٌ].

10. (3213)- *İmam Mâlik*'e ulaştığına göre, Hz. Ömer (radıyallâhu anh) Ramazan ayında yolcu ise ve Medine'ye günün başında gireceğini tahmin etmişse, oruçlu olarak şehre girerdi." [Muvatta, Sıyâm 27, (1, 296).]

3214 ١١ – وعن منصور الكلبي: [أَنَّ دِحْيَةَ بْنَ خَلِيفَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ: خَرَجَ مِنْ قَرْيَةٍ مِنْ دِمَشْقَ إِلَى قَدْرِ قَرْيَةِ عَقَبَةَ مِنَ الْفُسْطَاطِ، وَذَلِكَ ثَلَاثَةُ أَمْيَالٍ فِي رَمَضَانَ فَأَفْطَرَ وَأَفْطَرَ مَعَهُ نَاسٌ كَثِيرٌ، وَكَرِهَ آخَرُونَ أَنْ يُفْطِرُوا، فَلَمَّا رَجَعَ إِلَى قَرْيَتِهِ. قَالَ: وَاللَّهِ لَقَدْ رَأَيْتُ الْيَوْمَ أَمْرًا مَا كُنْتُ أَظُنُّ أَنِّي أَرَاهُ: إِنَّ قَوْمًا رَغِبُوا عَنْ هَدْيِ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ وَأَصْحَابِهِ. اللَّهُمَّ اقْبِضْنِي إِلَيْكَ]. أخرجه أبو داود.

11. (3214)- *Mansûr el-Kelbî* anlatıyor: "Dıhye İbnu Halîfe (radıyallâhu anh), Ramazan'da Dımeşk'e bağlı köylerden (Mizze adındaki) birinden çıkıp Fustat'tan Akabe köyüne olan mesafe kadar bir yol aldı. Bu mesafe üç millik bir uzaklıktı. Dıhye ve beraberindekilerden bir kısmı (o gün) orucu yediler. Bir kısmı ise orucu yemeyi uygun görmediler. Dıhye, köyüne dönünce;

"Vallahi bugün, vukûa geleceği hiç aklımdan geçmeyen bir hâdise ile karşılaştım: Bir kısım kimseler Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın ve ashâbı'nın sünnetini beğenmediler" dedi. Bunu, o gün orucu açmayanlar için söylemişti. Dıhye (radıyallâhu anh) bu hayıflanmasını şöyle noktaladı:

"Allahım artık beni yanına al!" [Ebû Dâvud, Savm 46, (2413).]

AÇIKLAMA:

Hadis, Dıhye (radıyallâhu anh)'nin üç millik bir mesafede oruc yediğini, bazılarının da bu mesafeyi, oruç yemeyi meşrû kılan bir uzaklık kabul etmeyerek yemediklerini göstermektedir. Mevzu, münâkaşa edilmiştir. Bazıları gerek âyet ve gerekse hadiste "şer'î sefer"i tahdid eden mesafe ile sınırlayan bir kaydın olmadığını iddia eder. Bu rivayeti de bir bakıma delil gösterirler.

Hattabî der ki: "Bu rivayette, orucu yemenin câiz olduğu seferi, muayyen bir mesafe ile sınırlandırmayanlara delil var. Bunlar sadece "sefer" ismini esas alırlar ve zâhire dayanırlar. Bu görüşün Dâvud-ı Zâhirî ile diğer Zâhirîlere ait olduğunu zannediyorum. Fakat fakihler, orucu yeme ruhsatını sadece namazın kasredilmesini caiz kılan mesafedeki yolculuk için tanırlar. Bu mesafe Irak ulemâsına göre üç günlük mesafedir. Hicaz ulemâsınca iki gece veya buna yakın müddettir."

Hattâbî devamla der ki: "...Dıhye, hadiste Resulullah'ın kısa mesafede oruç açtığını zikretmiyor, "Bazı insanlar Resulullah'ın sünnetinden hoşlanmadılar" diyor; belki de bunlar aslında, orucu yemekle ilgili ruhsatı kabul etmekten hoşlanmadılar. Ayrıca, Dıhye (radıyallâhu anh)'nin burada,"sefer (yolculuk)" kelimesinin lügat ma'nâsını esas almış olması da muhtemeldir. Nitekim, pek çok sahabe ona bu meselede muhâlefet etmiştir. İbnu Ömer, İbnu Abbâs (radıyallâhu anhümâ) dört berîd'den daha kısa mesafeye yapılan yolculuklarda namazı kasretme ve orucu yeme hususunda ruhsat görmezlerdi. Bu iki sahâbî, fıkıhca ve ilimce Dıhye (radıyallâhu anh)'den çok ileri idiler."[7]

Bu hadisle ilgili olarak Beyhakî merhum da şunu söylemiştir: "Bize Dıhyetü'l-Kelbî'den rivayet edilen hadise gelince, sanki o, bu hadiste seferde ruhsat tanıyan âyetin zâhirini esas almış gibi. Dolayısıyla, "Resulullah'ın ve ashâbının sünnetinden yüz çevirdiler" sözüyle de, orucun yendiği sefer müddetinin takdirinde değil, âyetin tanıdığı ruhsatı kabul etmede sünnetten ayrıldıklarını kasdetmiş olmalıdır."

3215 ١٢- وعن عبيد بن جبير قال: [كُنْتُ مَعَ أَبِي بَصْرَةَ الْغِفَارِيِّ صَاحِبِ رَسُولِ اللهِ ﷺ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ فِي سَفِينَةٍ مِنَ الْفُسْطَاطِ فِي رَمَضَانَ فَدُفِعَ فَقُرِّبَ غَدَاؤُهُ، فَقَالَ: اقْتَرِبْ. قُلْتُ: أَلَسْتَ تَرَى الْبُيُوتَ؟ قَالَ: أَتَرْغَبُ عَنْ سُنَّةِ رَسُولِ اللهِ ﷺ، فَأَكَلَ وَأَكَلْتُ]. أخرجه أبو داود.

12. (3215)- *Ubeyd İbnu Cübeyr* rahimehullah anlatıyor: "Ben, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın ashâbından olan Ebû Basra el-Gıfârî (radıyallâhu anh) ile Fustat'tan yola çıkan bir gemide Ramazan'da beraberdik. (İskenderiye'ye gitmek istiyordu. Ebû Basra ve beraberindekiler) gemiye çıkarıldı. [Daha evleri tamamen geçmemişti ki sofra emretti.] Sabah yemeği getirildi. Bana da: "Yaklaş (beraber yiyelim!" dedi. Ben:

"Evleri hâlâ görmüyor musun?" dedim.. Bana

"Yoksa sen Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın sünnetinden hoş-

7- Bir berîd dört fersah, bir fersah dört mil, bir mil dörtbin zirâdır. Yani bir berîd 64 bin zirâdır (Nihaye 1, 116).

lanmıyor musun?" dedi. Bunun üzerine o yedi, ben de yedim." [Ebû Dâvud, Savm 45, (2412).]

AÇIKLAMA:

Bu hadiste yola çıkan oruçlunun orucunu daha şehri tamamen terketmeden açabileceğine delil var. Rivayetin Ebû Dâvud'daki aslında yer alan -ve mevzumuz açısından ehemmiyetli olan- bir ziyadeyi köşeli parantez içerisine aldık. Rivayet gösteriyor ki, Ashâb'tan bir kısmına göre oruçlu olan kimse yola çıkacak olursa, daha evleri tamamen geride bırakmadan orucunu açması sünnettir.

Hattâbî der ki: "Bu hadiste, oruçlu mukîm yola çıkacak olsa aynı gün içinde orucunu açmalı" diyenlere delil var. Bu, Şa'bî'nin sözüdür. Ahmed İbnu Hanbel de bunu benimsemiştir. Hasan Basrî hazretleri: "Bu kimse dilerse, çıkmak istediği gün evinde iken orucunu açar"der. İshak İbnu Râhûye: "Ayağını bineğine koyar koymaz açabilir" demiştir.

Ebû Hanîfe ve *Ashâbı*: "yola çıkan aynı gün yemez" demiştir. İmam Mâlik, Evzâî ve Şâfiî'de aynı görüştedir. Nehâî, Mekhûl ve Zührî'den de bu görüş rivayet edilmiştir."

3216 ١٣ – وعن سلمة بن المحبق رَضِيَ اللهُ عنه قال: [قال رسولُ الله ﷺ: مَنْ أدركه رمضانُ في السفرِ وله حُمُولَةٌ تأوِي به إلى شِبَعٍ فليصم رمضان حيث أدركه].

أخرجه أبو داود.

« الحُمُولَةُ »: بالضمّ: الأحمال، وبالفتح: الإبل يحمل عليها. أى من كان صاحب أحمال.

13. (3216)- *Seleme İbnu'l-Muhabbak* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Kim sefer sırasında Ramazan'a erer ve beraberinde kendisini karnını doyuracak yere götürecek bir bineği varsa nerede olursa olsun orucunu tutsun."[Ebû Dâvud, Savm 44, (2410, 2411).]

AÇIKLAMA:

Burada, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bineği olan yolcuları, oruç tutmaya teşvik etmektedir. Yani kim biniti olduğu halde seyahat yapmakta ve biniti de onu akşama evine ulaştırabilecek durumda ise ramazan orucunu tutmalıdır. Ancak Tîbî, bu emrin, evlâ ve efdal olanı yapmaya bir teşvik olduğunu söyler. "Çünkü der, seferde orucun yenmesine mutlak olarak delâlet eden nasslar var." Bazı âlimler, sefer müddeti her ne olursa olsun, orucun yenmesinin caiz olduğunu söylerler.

ORUCU YEMEYİ GEREKTİREN ŞEYLER

3217 ١– عن نافع: [أَنَّ ابنَ عُمرَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهما كانَ يَقُولُ: يَصُومُ رَمَضانَ مُتَتابِعاً مَنْ أفطرَهُ مِنْ مَرَضٍ أوْ سَفَرٍ].

1. (3217)- *Nâfi* anlatıyor: "İbnu Ömer (radıyallâhu anhümâ) diyor ki: "Ramazanı, hastalık ve sefer sebebiyle yiyenler, onu peş peşe tutarlar." [Muvatta, Sıyâm 45, (1, 304).]

AÇIKLAMA:

İbnu Ömer (radıyallâhu anhümâ), Ramazan orucu meşru bir mazeretle yenmişse, bunun kazasının peş peşe yapılmasının vâcib olduğu kanaatinde idi. *Hz. Ali, Hasan Basrî* ve *Şâbî* de aynı kanaati ileri sürmüşlerdir. Bu aynı zamanda Ehl-i Zâhir'in görüşüdür.

Eimme-i Erba'a (İmam-ı Azam, Şâfiî, Mâlik ve Ahmed İbnu Hanbel) ve cumhur bunun müstehab olduğuna inanırlar. Birçok sahâbe de bu kanaattedir. Her ne kadar kıyasa göre, edanın sıfatını kazanın sıfatına katmak ve borçtan bir an önce kurtulmak için peş peşe tutmak icab ederse de...

3218 ٢– وعن ابن شهاب: [أَنَّ أَبَا هُرَيرَةَ وابنَ عَبّاسٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهما اخْتَلَفا في قَضاءِ رَمَضانَ، فَقالَ أَحَدُهُما: يُفَرَّقُ بينَهُ، وقالَ الآخَرُ: لاَ يُفَرَّقُ. لاَ أَدْرِي أَيُّهُما قالَ يُفَرَّقُ، ولاَ أَيُّهُما قالَ: لاَ يُفَرَّقُ]. أخرجهما مالك.

2. (3218)- *İbnu Şihâb* anlatıyor: "Ebû Hüreyre ve İbnu Abbâs (radıyallâhu anhümâ) Ramazan orucunun kazası hususunda ihtilaf ettiler. Biri: "Araları açılabilir" dedi. Diğeri, "açılmaz!" dedi. Ben hangisinin "açılabilir" dediğini, hangisinin de "açılamaz!" dediğini bilmiyorum." [Muvatta, Savm 46, (1, 304).]

AÇIKLAMA:

Ramazan orucu kaza edilirken peş peşe mi tutulacak, yoksa bazan tutup bazan yemek suretiyle araları açılabilecek mi ihtilaf edilmiştir. Bu rivayette *İbnu Şihâb, Ebû Hüreyre* ile *İbnu Abbâs* arasındaki ihtilafı hatırlıyor, ancak hangisinin hangi görüşü ileri sürdüklerini hatırlayamıyor. *İbnu Abdilberr, İbnu Abbâs* ve *Ebû Hüreyre,* her ikisinin de, Ramazan'ın kazasında ayırmayı caiz gördüklerini, bu hususun sahih rivayetle geldiğini belirtir. Onlar, فَعِدَّةٌ مِنْ أَيَّامٍ أُخَرَ (Bakara 185) âyetine dayanarak ayırmada bir beis görmemişlerdir. Hz. Âişe, bu âyetin önce فَعِدَّةٌ مِنْ أَيَّامٍ أُخَرَ مُتَتَابِعَاتٍ şeklinde, yani: *"Hasta veya yolculukta olan, tutamadığı günlerin sayısınca diğer günlerde "peş peşe" tutsun"* şeklinde "peş peşe" kelimesiyle indiğini sonradan "peş peşe" kelimesini düştüğünü belirtir. Zürkânî, rivayetteki "düştü" اسقطت kelimesinin muhtemelen نسخت "neshedildi" ma'nâsında kullanıldığını söyler. Böylece Ramazanı ayrı ayrı kaza etmek esas olmuştur.

3219 ٣- وعن عائشة رضي الله عنها قالت: [كَانَ يَكُونُ عَلَيَّ الصَّوْمُ مِنْ رَمَضَانَ فَمَا أَسْتَطِيعُ أَنْ أَقْضِيَ إِلاَّ فِي شَعْبَانَ، وَذَلِكَ لِمَكَانِ رَسُولِ اللهِ ﷺ]. أخرجه الستة.

3. (3219)- *Hz. Âişe* (radıyallâhu anhâ) anlatıyor: "Üzerimde Ramazan orucu bulunurdu da ben onları ancak Şabân ayında kaza edebilirdim. Bu, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın mevkii sebebiyle idi." [Buhârî, Savm 40; Müslim, Sıyâm 151, (1146); Muvatta, Sıyâm 54, (1, 308); Ebû Dâvud, Savm 40, (2399); Tirmizî, Savm 66, (783); Nesâî, Savm 64, (4, 191).]

AÇIKLAMA:

Hz. Âişe, her kadın gibi Ramazanda tutamadığı oruçları Şâban'da kaza ettiğini belirtiyor. Bu kaza işinin niçin Şabân ayına kaldığını farklı rivayetlerde gelen ziyadeler aydınlatır: Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Şabân ayının hemen hemen tamamını oruçla geçirmektedir. Resulullah'ın zevceleri, borçlarını, böylece Resulullah'la birlikte Şabân ayında kaza etmektedirler. Müslim'in bir rivayetinde *Hz. Âişe:* "Bizden (Resulullah'ın zevcelerinden) biri, Resulullah'ın zamanında Ramazan'da orucunu yeyince, Resulullah'la birlikte (yani o hayatta iken), Şabân ayı gelinceye kadar orucunu kaza etmeye muktedir olamazdı" demektedir. Tirmizî'nin rivayetinde bu hâlin Resulullah vefat edinceye kadar devam ettiği ifâde edilmiştir.

İbnu Hacer, bazı âlimlerin, bu hadisten hareketle Hz. Âişe'nin Şâ-

ban'dan önce hiç nafile oruç tutamadığını söylediklerini belirtir. "Zira demişlerdir, üzerinde farz var iken nafile tutması caiz değildi."

Bu hadisten, Ramazan'dan kalan borcun kazasını te'hir edilmesi caiz görülmüştür. Te'hir için özürün olup olmaması farketmez. Câiz olmasaydı *Hz. Âişe* te'hir etmezdi. Üstelik bu tehirin Resulullah'ın ıttılâının dışında olması da mümkün değildir. *Hz. Âişe* şer'î ruhsatın varlığını bilmese yapmazdı. Mutlaka bunu biliyordu da öyle yaptı... şeklinde açıklama yapılmıştır.

3220 ٤- وعنها رَضِيَ اللهُ عَنْها قالت: [قال رَسُولُ اللهِ ﷺ: مَنْ مَاتَ وَعَلَيْهِ صَوْمٌ صَامَ عَنْهُ وَلِيُّهُ]. أخرجه الشيخان وأبو داود.

قيل «صَامَ عَنْهُ وَلِيُّهُ» عَلى ظاهره، وهو قول الشافعي القديم، وقيل: المراد به الكفارة فعبر عنها بالصوم إذ كانت تلازمه، وعليه أكثر الفقهاء.

4. (3220)- Yine *Hz. Âişe* (radıyallâhu anhâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Kim üzerinde oruç borcu olduğu halde ölürse, velîsi ona bedel tutar."[Buhârî, Savm 42; Müslim, Sıyâm 153, (1174); Ebû Dâvud, Savm 41, (2400).]

AÇIKLAMA:

Bu hadiste, oruç borcu olduğu halde ölen kimseye bedel, velîsinin oruç tutabileceği beyan edilmektedir. Ancak âlimler, bu mevzuda gelen diğer rivayetleri de göz önüne alarak aralarında ihtilaf etmişlerdir. Çünkü şu çeşit sorular mevzubahis olmaktadır: Bütün oruçlar oruçla mı ödenir, bazısı yemekle olabilir mi, hepsi yemekle olamaz mı, mutlaka velî mi orucunu tutmalı, bir başkası tutamaz mı? vs...

Bu sorulara cevap sadedinde Hasan Basrî: "Onun oruç borcunu ödemek niyetiyle otuz kişi bir gün oruç tutsa bütün borcu ödenir, bu câizdir" demiştir.

Ashâbu'l-hadis, ölenin yerine oruç tutmanın caiz olduğunu söyler.

Imam Şâfîî, kavl-i kadîminde "hadis sahihse caizdir" der. Beyhakî, bunun sahih olduğunu, bu hadisle amelin vacib olduğunu söylemiştir. Bu görüşe göre, ölüye bedel oruç tutmak, velîsine müstehabtır ve bu, ölüyü borçtan kurtarır. Nevevî, sadedinde olduğumuz hadisle müteâkiben kaydedeceğimiz hadislere dayanarak bu görüşü tercih eder.

Ebû Hanîfe, Mâlik ve kavl-i cedîdinde Şâfiî hazerâtı: "Ölüye bedel oruç tutulamaz" demişlerdir.

Ahmed, İshâk, Ebû Ubeyd ve kavl-i kadîminde Şâfiî: "Ölüye bedel sadece nezir orucu tutulabilir" derler.

Bunu caiz görenler "velî"den murad nedir? Bu hususu araştırmışlardır. "Her bir yakın", "vâris", "asabe" gibi değişik şeyler söylemişlerdir. Birinci görüşe "ercah" denmiştir.

Ayrıca: Bedenî ibadette niyabetin olmayacağı esasından hareketle bu, velîye mi has? diye sorulmuştur. Hayatta niyabet olmayınca ölünce de olmaması esastır. Ancak rivayetle sabit delil vârid olan hususta bu prensip geçersizdir. Öyle ise oruçta niyabet olabileceği hususunda bu rivayet geldiğine göre, bu sınır içinde kalmak şartıyla caiz olacağına bazı âlimler hükmetmiştir. Bunlar, velî bu hususta bir yabancıya başvurarak ölüsü adına oruç tutuvermesini söylese,o da tutsa, haccda olduğu gibi oruçta da caiz olacağına hükmederler. Müteakip hadis de bu görüşte olanları te'yid eder.

3221 ٥- وعن ابن عباس رضي الله عنهما قال: [جَاءَتِ امْرَأَةٌ إلى رسُولِ اللهِ ﷺ فقَالَتْ: إنَّ أُمِّي مَاتَتْ وعَلَيْهَا صَوْمُ نَذْرٍ، أفَأَصُومُ عَنْهَا؟ قَالَ: أرَأَيْتِ لَوْ كَانَ عَلَى أُمِّكِ دَيْنٌ فَقَضَيْتِيهِ أكَانَ يُؤَدِّي ذلِكِ عَنْهَا؟ قَالَتْ: نَعَمْ. قَالَ: فَصُومِي عَنْ أُمِّكِ]. أخرجه الخمسة.

5. (3221)- *İbnu Abbâs* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Bir kadın Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a gelerek: "Annem vefat etti, üzerinde de nezir orucu borcu var, kendisine bedel oruç tutabilir miyim?" dedi. Resulullah:

"Annen üzerinde borç olsaydı da sen ödeyiverseydin, bu borç onun yerine ödenmiş olur muydu?" diye sordu. Kadın:

"Evet!" deyince, Aleyhissalâtu vesselâm:

"Öyleyse annene bedel oruç tut!" buyurdu." [Buhârî, Savm 42; Müslim, Savm 156, (1148); Ebû Dâvud, Eymân 25, (3307, 3308); Tirmizî, Savm 22, (716).]

AÇIKLAMA:

Buna benzer muhtelif rivayetler vârid olmuştur.

Bazılarında soru soran bir kadındır, bazılarında bir erkek. Bazılarında annenin yerine, bazılarında kız kardeşin yerine oruç tutmaktan sorulmuştur. Bazılarında nezir borcu mevzubahistir. Nezri, bir kısım âlimler "oruç", bir kısım âlimler de "hacc" diye tefsir etmiştir vs..

Bir kısım âlimler bu farklılıklara bakarak haberin muzdarib olduğuna hükmetmiştir. Ancak İbnu Hacer, yaptığı tahkikle bu benzer rivayetlerde farklı vak'âların mevzubahis olduğunu, aynı hükmün çıkarılacağı değişik rivayetlerin yapılmış olduğunu söyler. Öyle ki kaynaklarını zikrederek nezir orucundan soranla, nezir haccından soranın isimlerini ayrı ayrı belirtir ve ızdırab iddiasını reddeder. Rivayetlerden çıkan hükümde ihtilaf olmadıktan sonra soru soranların erkek mi kadın mı olduğu, soruların anneyle ilgili olarak mı, kız kardeşle ilgili olarak mı sorulduğu hususlarında ihtilaf olmasının menfî bir değer taşımayacağını da ayrıca belirtir.

Hülasa, *İbnu Hacer*'e göre ölen adına oruç tutulabilir, ancak bu bir vecîbe değildir, mendubtur.

3222 ٦- وعن مالك: [أَنَّهُ بَلَغَهُ أَنَّ ابنَ عُمَرَ كَانَ يُنكِرُ أَنْ يَصُومَ أَحَدٌ عَنْ أَحَدٍ، أَوْ يُصَلِّيَ أَحَدٌ عَنْ أَحَدٍ].

6. (3222)- *İmam Mâlik*'e ulaştığına göre İbnu Ömer (radıyallâhu anh), bir kimsenin diğer bir kimse yerine oruç tutmasını veya bir kimsenin başka bir kimse yerine namaz kılmasını münker addederdi." [Muvatta, Sıyâm 43, (1, 303).]

AÇIKLAMA:

İbnu Ömer, hayatta olanların birbirlerine bedel ne namaz ne de oruç ibadetlerini eda edemeyecekleri görüşündedir. Çünkü bu iki ibâdet bedenî amellerdir, şahsen icra edilmesi gerekir. Namazın, nâfileten bile olsa ne ölü ne de diri adına kılınamayacağında icma edilmiştir. Diri adına oruç tutulabilir mi bunda ihtilaf var. Ölü adına oruç tutulabilir mi? 3220 numaralı rivayette kaydettiğimiz üzere cumhur, "Hayır!" demiştir. Ancak tutulabileceğini söyleyenler de olmuştur.

3223 ٧- وعن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنْها قالت: [كُنْتُ أَنَا وحَفْصَةُ صَائِمَتَيْنِ فَأُهْدِيَ لَنَا طَعَامٌ فَأَكَلْنَا مِنْهُ، فَدَخَلَ النَّبِيُّ ﷺ فَقَالَتْ حَفْصَةُ: وبَدَرَتْنِي بِالْكَلَامِ، وكَانَتْ بِنْتَ أَبِيهَا يَا رَسُولَ اللهِ: إِنِّي أَصْبَحْتُ أَنَا وعَائِشَةُ صَائِمَتَيْنِ مُتَطَوِّعَتَيْنِ فَأُهْدِيَ لَنَا طَعَامٌ فَأَفْطَرْنَا عَلَيْهِ، فَقَالَ ﷺ: اقْضِيَا مَكَانَهُ يَوْمًا آخَرَ]. أخرجه مالك، وأبو داود والترمذي.

7. (3223)- *Hz. Âişe* (radıyallâhu anhâ) anlatıyor: "Ben ve Hafsa oruçlu idik. Bize yiyecek hediye edildi. Ondan yedik. Resulullah *(aleyhissalâ-*

tu vesselâm) yanımıza girdi. Hafsa (cür'ette) babası gibiydi, sözde benden evvel davranıp:

"Ey Allah'ın Resûlü, biz, Âişe ve ben nafile oruca niyet etmiş, bu niyetle sabaha kavuşmuştuk. Bize bir yemek hediye edildi. Biz de ondan yedik" dedi. Aleyhisalâtu vesselâm:

"Bunun yerine bir başka gün kaza orucu tutun!" buyurdu." [Muvatta, Siyam 50, (1,306); Ebû Dâvud, Savm 73, (2457); Tirmizî, Savm 36, (735).]

AÇIKLAMA:

Zürkânî, hadisin şerhinde şunu belirtir: "Buradaki emir vücûb ifade eder. Yani, nâfile niyetiyle tutulan oruç bozulacak olursa bilahare kazası vacibtir." *Ebû Hanîfe, Ebû Sevr, Mâlik* böyle hükmetmişlerdir. İmam Şâfiî, Ahmed İbnu Hanbel, İshak İbnu Râhûye: "Kaza gerekmez, ancak başlanan nafilenin bozulmayıp tamamlanması müstehabtır" demişlerdir. "Vacib olur" diyenler, bu hadisten başka, ثم أتموا الصيام الى الليل **"Sonra orucu geceye kadar tamamlayın** (Bakara 187); ومن يعظم حرمات الله فهو خير له عند ربه **"Allah'ın yasaklarına kim saygı gösterirse bu Rabb'inin katında onun hayrınadır"** (Hacc 30) âyetlerini de hüccet göstermişlerdir. Onların bu görüşlerini destekleyen başka hadisler de mevcuttur. Biri; şöyle: اذا دعي احدكم الى طعام فليجب فإن كان مفطرا فليأكل "Biriniz yemeğe çağırılınca icâbet etsin, oruç tutmuyor ise yemekten yesin." Birinci âyette, orucu tamamlama emri âmmdır; farza da, nafileye de şâmildir. İkinci âyette Allah'ın haramlarına saygı emredilmektedir, "orucun yenmesi saygı değildir" denmiştir.

"Nafileyi yiyene kaza gerekmez" diyenler, Ümmü Hânî tarafından rivayet edilen şu hadisle ihticâc etmişlerdir:

دخل علي النبي ﷺ وانا صائمة فأتي باناء من لبن فشرب ثم ناولني فشربت فقلت اني كنت صائمة ولكن كرهت ان ارد سؤرك فقال: ان كان من قضاء رمضان فاقض يوما فكانه وان كان من غيره فان شئت فاقض وان شئت فلا تقض "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* yanıma girdi. Ben o sırada oruçluydum. Yanımda bir süt kabı vardı. Ondan içti ve bana uzattı. Ben de içtim. "Ben oruçluydum, ancak sizden gelen artığın reddi hoşuma gitmedi" dedim. Bana şu cevabı verdi: *"Orucun eğer ramazan kazası ise, sonra yerine bir gün oruç tutarak kaza et. Başka bir oruçsa, dilersen kaza et, dilersen kaza etme."*

Zürkânî bu bahsin açıklamasını geniş tutmuştur.

3224 ٨- وعن أسماء بنت أبي بكر رَضِيَ اللهُ عَنْها قالت: [أَفْطَرْنَا عَلَى عَهْدِ رسول الله ﷺ يَوْمَ غَيْمٍ، ثُمَّ طَلَعَتِ الشَّمْسُ: قِيلَ لِهِشَامٍ: فَأُمِرُوا بِالْقَضَاءِ؟ قَالَ: بُدٌّ مِنْ قَضَاءٍ].

أخرجه البخاري، وأبو داود.

8. (3224)- *Esma Bintu Ebî Bekr* (radıyallâhu anhâ) anlatıyor: "Resulullah zamanında bulutlu bir günde orucumuzu açtık. Sonra güneş doğdu. Hişâm'a; "Kaza emredildi mi?" diye soruldu. "Kazasız olur mu?" diye cevap verdi." [Buhârî, Savm 46; Ebû Dâvud, Savm 23, (2359).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, bulut sebebiyle güneş battı zannıyla orucunu açtığı halde, sonradan güneşin batmamış olduğu anlaşılan durumda terettüp edecek hükmü belirtmektedir. Bu mesele ulemâ arasında ihtilaf konusu olmuş ise de *Eimme-i Erbaa*'nın da yer aldığı cumhur, bu şekilde hata ile erken açılan orucun bilahare kazasının vacib olduğuna hükmetmiştir.

3225 ٩- وعن أسلم قال: [فَعَلَ ذَلِكَ عُمَرُ، يَعْنِي الْقَضَاءَ، وَقَالَ الْخَطْبُ يَسِيرٌ: وَقَدِ اجْتَهَدْنَا]. أخرجه مالك. « الخَطْبُ » الأمر والشأن.

9. (3225)- *Eslem* rahimehullah anlatıyor: "Ömer bunu, yani kazayı yerine getirdi ve dedi ki: "Bu iş basittir, içtihadda bulunduk." [Muvatta, Sıyâm 44, (1, 303).]

AÇIKLAMA:

Burada, hadis özetlenerek kaydedilmiştir. Aslı şöyle: "Bir gün Ramazanda, Hz. Ömer bulutlu bir günde orucunu açtı. Akşam oldu, güneş battı biliyordu. Bir adam gelerek:

"Ey mü'minlerin emîri, güneş çıktı!"diye haber getirdi. Hz. Ömer:

"Mesele basittir, (güneş battı diye) içtihad etmiştik" diye cevap verdi."

İmam Mâlik şu açıklamayı yapar. "Hz. Ömer, mesele basittir الخطب يسير sözüyle, doğruyu Allah bilir ya, anladığımız kadarıyla, bu orucun kazasını ve bunun hafif bir külfet olduğunu kastetmiş: "Bunun yerine bir gün tutarız" demek istemiştir."

Bir başka rivayette Hz. Ömer şöyle demiştir: "Ey muhataplarım! Kim orucunu açmış ise, bilsin ki bir günlük kaza kolaydır, kim de henüz açmadı ise, orucunu tamamlasın."

Görüldüğü üzere, Hz. Ömer'den yapılan bu rivayetle, Resulullah'tan yapılan önceki rivayet muhteva ve hüküm itibariyle farklı değiller.

3226 ١٠ – وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قال رسُولُ اللهِ ﷺ: مَنْ أَفْطَرَ يوماً مِنْ رَمَضَانَ مِنْ غَيْرِ مَرَضٍ، وَلاَ رُخْصَةٍ لَمْ يَقْضِهِ صَوْمُ الدَّهْرِ كُلِّهِ، وَإِنْ صَامَهُ]. أخرجه البخاري تعليقاً، وأبو داود والترمذي.

10. (3226)- *Hz Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Ramazan ayında, hasta veya ruhsat sahibi olmaksızın kim bir günlük orucunu yerse, bütün zaman boyu oruç tutsa bu orucu kaza edemez."* [Buhârî, Savm 29; Tirmizî, Savm 27, (723); Ebû Dâvud, Savm 38, (2396).]

AÇIKLAMA:

Hadis, Ramazanda meşru bir mazereti olmaksızın kasıtlı olarak oruç yiyen kimsenin davranışının Allah indindeki kötülüğünü belirtmektedir: Ramazanda yenen bir günlük orucu bütün dehir boyu (dehir sınırsız zaman demektir) tutulacak oruçlar kaza edemiyor. *İbnu'l-Münîr,* bunu: "Yani, orucu zamanında eda etmenin faziletini kaza sûretiyle telâfi etmenin imkânı yok" diye açıklar. *İbnu Mes'ud*'dan yapılan bir rivayette şöyle denmiştir: *"Ramazan ayında sebepsiz olarak bir gün yiyen Allah'a kavuşuncaya kadar dehir orucu da tutsa onu karşılayamaz. Allah dilerse affeder, dilerse azablandırır."* Bu rivayet, görüldüğü üzere İbnu'l-Münir'in açıklamasından biraz farklıdır, vakti içinde tutulmayacak Ramazan orucunun Allah'ın affi ile telafi edilebileceğini ifade ederek, ümid ve tevbe kapısını açık bırakmaktadır.

KEFÂRET

3227 ١- عن أبي هريرة رضي الله عنه قال: [جَاءَ رَجُلٌ إلى النَّبيِّ ﷺ فقَالَ يَا رسولَ اللهِ: هَلَكْتُ. قالَ: مَا أَهْلَكَكَ؟ قالَ: وَقَعْتُ عَلى أَهْلِي وَأَنَا صَائِمٌ، فقَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: هَلْ تَجِدُ رَقَبَةً تَعْتِقُهَا؟ قَالَ: لاَ. قالَ: فَهَلْ تَسْتَطِيعُ أَنْ تَصُومَ شَهْرَيْنِ مُتَتَابِعَيْنِ؟ قالَ: لاَ .قالَ: هَلْ تَجِدُ إِطْعَامَ سِتِّينَ مِسْكِيناً؟ قالَ: لاَ. قالَ: فَاجْلِسْ، فَبَيْنَا نَحْنُ عَلى ذلكَ إِذْ أُتِيَ ﷺ بِعَرَقٍ فِيهِ تَمْرٌ، فَقَالَ: أَينَ السَّائِلُ؟ قالَ: أَنَا. قالَ: خُذْ هَذَا فَتَصَدَّقْ بِهِ. قَالَ: أَعَلَى أَفْقَرَ مِنِّي، فَوَاللهِ مَا بَيْنَ لاَبَتَيْهَا أَهْلُ بَيْتٍ أَفْقَرُ مِنَّا، فَضَحِكَ رسولُ اللهِ ﷺ، ثُمَّ قالَ: أَطْعِمْهُ أَهْلَكَ]. أخرجه الستة إلا النسائي.

« وَالْعَرَقُ » الزَّنبيل.

« اللَّابَةُ » الأرض ذات الحجارة السود الكثيرة، وهي الحرة ولابتا المدينة: حرّتاها من جانبيها.

1. (3227)- *Hz. Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a bir adam geldi ve: "Ey Allah'ın Resulü, helâk oldum" dedi. Aleyhissalâtu vesselâm:

"Seni helâk eden şey nedir?" diye sorunca:

"Oruçlu iken hanımıma temas ettim" dedi. Bunun üzerine Resulullah'la aralarında şu konuşma geçti:

"Âzad edecek bir köle bulabilir misin?"

"Hayır!"

"Üst üste iki ay oruç tutabilir misin?"

"Hayır!"

"Altmış fakiri doyurabilir misin?"

"Hayır!"

"Öyleyse otur!" Biz bu minval üzere beklerken, Aleyhissalâtu vesselâm'a içerisinde hurma bulunan bir büyük sepet getirildi.

*"Soru sahibi nerede?"*diyerek adamı aradı. Adam:

"Benim! Buradayım!" deyince, Aleyhissalâtu vesselâm:

*"Şu sepeti al,tasadduk et!"*dedi. Adam:

"Benden fakirine mi? Allah'a yemin ediyorum. Medine'nin şu iki kayalığı arasında benden fakiri yok!" cevabını verdi. Bunun üzerine Resulullah güldüler ve:

"Öyleyse bunu ehline yedir!" buyurdular." [Buhârî, Savm 29, 31, Hibe 20, Nafakât 13, Edeb 68, 95, Kefâretu'l-Eymân 3, 4, Hudud 26; Müslim, Sıyâm 81, (1111); Muvatta, Sıyâm 28, (1, 296, 297); Ebû Dâvud, Savm 37, (2390, 2391, 2392, 2393); Tirmizî, Savm 28, (724).]

AÇIKLAMA:

1- Hadis Ramazan ayında oruçlu iken cimâ edene kefâret gerektiğini ifade etmektedir. Âlimler kıyasla yeme ve içmenin de aynı hükme girdiğini belirtmişlerdir.

Kefâret kelimesi, giymek, örtmek ma'nâsına gelen ke-fe-re kökünden gelir. Çiftçi, tohumu toprakla örttüğü; gece, eşyaları,bulut da güneşi örttüğü için her üçüne de kâfir (örten) denir. Mesela كَفَرَتِ الشَّمْسُ النُّجُومَ *"Güneş yıldızları örttü"* cümlesi, kelimenin kök ma'nâsını anlamamıza yardımcı olur. Şu halde kefâret, işlenen bazı günahların örtülmesini sağlayan ibâdet ma'nâsına gelir. Ancak bu, bir nevi cezadır. Söz gelimi, ramazanda tutmaya niyet ettiğimiz bir orucu meşru bir mazeret olmadan bozarsak bu bir günahtır, bunun cezası, yukarıdaki hadiste de görüldüğü üzere ya bir köle âzad etmek, ya altmış gün ard arda oruç tutmak, ya da altmış fakirin bir günlük yiyeceğini karşılamaktır. Bunlardan birini yerine getirmek sûretiyle ramazanda niyetli orucunu bozma günahını örtmüş olur. İşte bu cezaya kefâret denir.

Yemini bozmanın zıhâr yemini yapmanın, hatâen katlin de kendilerine has kefâretleri var. Kefâreti yerine getiren kimse, o günahı işlememiş gibi olur.

2- Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a durumunu arzedip sual soran zâtın şahsiyeti kesinlikle bilinmemekle beraber bazı müellifler Süleyman -veya Seleme- İbnu Sahr olduğunu söylemiştir.

3- Hadis farklı vecihlerden rivayet edilmiştir. Rivayetlerde ziyade ve noksanlar olsa da, hadisten çıkarılacak hükme te'sir edecek değişiklik yok, hepsi de ramazanda kasden oruç bozana kefâret gerektiğinde ittifak eder.

4- Burada kaydedeceğimiz bir husus, adamın cevapları karşısında Efendimiz Aleyhissalâtu vesselâm'ın gülmeleridir. Rivayetler bu gülüşü "kesici dişleri görülünceye kadar", "azı dişleri görülünceye kadar" gibi farklı şekillerde ifade ederler. Hatta bir rivayette, "ön dişleri görüldü" tabiri kullanılmıştır.

Bu hadis vesilesiyle *İbnu Hacer*'in Resulullah'ın gülmesi üzerine dermeyan ettiği bazı açıklamaları kaydetmeyi faydalı buluyoruz: ثناياه "dişleri görüldüğü" ifadesi bir rivayet hatası olabilir. Bunun doğrusu kesici dişler انيابه olması daha muvafıktır. Çünkü ön dişler umumiyetle tebessümle de ortaya çıkar. Halbuki hâdisenin siyâkı, tebessümün arttığını ifâde etmeyi kasdetmektedir. Öte yandan Resulullah'ın çoğunlukla tebessüm tarzında güldükleri, O'nun, umumî vasıfları arasında bilinmektedir. Hatta: "Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* sadece ahirete müteallik şeylerde gülerdi, dünyevî olan meselelerde sadece tebessüm ederdi" denmiştir... Bazı âlimler: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bu hâdisede gülüşünün sebebi, adamın halindeki mübâyenet (zıtlık)dir. Yaptığının neticesinden korkmuş ve elinden gelebilecek bütün imkanları seferber ederek hatasını telafi etmek arzusuyla geldiği halde Resulullah'ta bulduğu ruhsat karşısında, cinayetinin kefâreti için tasadduk etmesi maksadıyla kenisine verilen şeyi bizzat yeme hususunda tamahkârlık gösterdi" demiştir. Bazı âlimler: "Resulullah adamın sözlerindeki tatlılık, ağırbaşlılık ve hitaplarındaki gönül alıcılıkla, gayeye ulaşmadaki musırrâne tavrına gülmüş olmalıdır" demiştir.

5- HADİSTEN ÇIKARILAN İSTİFADELER:

★ Hududa girmeyip, içtihada giren meselelerde fetva sormak üzere gelen kimseye ta'zir ve ceza verilmez. Nitekim Aleyhissalâtu vesselâm Ramazan'ın hürmetini ihlâl eden bedevîyi cezalandırmamıştır. İyâz der ki: "Çünkü gelişinde, fetva soruşunda onun yaptığından pişmanlığı ve vazgeçtiği gözükmektedir. Üstelik, fetva için her gelene ceza verilecek olsa bunun korkusuyla kimse fetva sormaya gelmez. Hududa giren bir fiille gelecek olursa o ayrı."

Buhârî, bu hususla ilgili olarak Kitâbu'l-Muhâribin'de şu ma'nâda bir bâb açmıştır: "Had dışında bir günah işleyen, gelir imama haber verirse, fetva sormak için geldikten sonra ceza verilmez bâbı."

★ Kefâret mertebelidir. Yani imkânı olan köle azad eder, olmayan iki ay ard arda oruç tutar, bunu yapamayacak durumda olan altmış fakiri doyurur.

Sadece *İmam Mâlik*, bu üçten biriyle kefâretini yerine getirmede ferdin muhayyer olduğunu söylemiştir. Diğerleri "Bu sıraya riayet vacibtir" der.

★ Kefârette fakire yardım edilir.

★ Kefâretten yakınlara vermek câizdir.

★ Hibe ve sadaka (akdinin gerçekleşmesinde) kabzetmek kâfidir, dille "aldım kabul ettim" demeye gerek yoktur.

★ Kefâret, nafakasını karşılamak mecburiyetinde olduğu horantanın nafakasından artandan verilir. Bu kadar imkânı olmayana gerekmez.

★ İnsan bir şeye taaccüb edince gülmede mübâlağa edebilir.

★ Yemin taleb edilmeden Allah'ın adına veya sıfatlarına yemin etmek caizdir.

★ Fakirlik iddiasında fakir ve miskinin sözüne itimad esastır, tahkik yapılmaz. Nitekim adam: "Medine'nin iki kayalığı arasında benden fakiri yok" deyince Resulullah delil istemedi, tahkik yapmadı.

★ Zann-ı gâlib üzerine yemin câizdir, kesin delillere dayalı bilgisi olmasa bile. Çünkü hadiste adam, kendilerinden daha muhtaç kimse olmadığı hususunda yemin etmiştir, halbuki daha fakir birinin olması mümkündür. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bu yemin sebebiyle adama müdahale etmemiştir.

★ Çirkin işleri ifade ederken kinâyeye başvurulmalıdır. Adam fiilini, "Hanıma temas ettim" diye kinâye yolunu tercih etmiştir.

★ Talebeye rıfkla muamele ve tâlimde tatlılık müstehabtır. Teklif ediciler dine ısındırmak, günaha pişman kılmak, korku hissi duyurmak hususunda titiz davranmalıdır.

★ Mescidde, namazdan başka dinî maslahatlar için oturmak câizdir, ilim neşri gibi...

★ İbadette yardımlaşmak müstehabtır.

★ Dara düşen müslümanın kurtuluşu için çalışmalıdır.

★ Bir kişiye günlük ihtiyacından fazlası verilebilir.

★ Kefâreti bir aileye vermek caizdir.

6- HADİSTEN ÇIKAN HÜKÜMLER:

Aynî, bu babta gelen hadislerden bazı farklı hükümlere gidildiğini belirtir:[8]

1- Bir kısım âlimler, hadisin bazı vecihlerinde yer alan تَصَدَّقْ بِهَا "Bunu tasadduk et!" ifâdesini esas almış ve Ramazanda gündüzleyin bilerek temasta bulunan kimseye "kefâret değil, sadece sadaka gerekir" demiştir. Bir rivayette İmam Mâlik, Avf İbnu Mâlik el-Eşca'î, Abdullah İbnu Rihem bu görüştedirler. Aynî, rivayetin Ebû Hüreyre'nin bazı ziyadelerle kaydettiği vechini esas alarak bunların isabetsizliğini belirtir.

Bazılarına göre, sadakanın tamamını ödemekten âciz olan kişinin borcu, zenginlik anına kadar te'hir edilir. Bazıları, Resulullah'ın bedevîye emrini tetavvu olarak yaptığını, fakirliği sebebiyle o anda ödemesi gereken bir vecibe kılmadığını, bu sebeple, verdiği hurmayı nefsi ve âilesi için sarfetmesine izin verdiğini belirtirler.

Şâfiîler bu hususta iki görüşe yer vermiştir: Bir kısmı, "Resulullah'ın bu adama fakirliği sebebiyle kefâret hurmasını yeme izni vermesi, ona mahsus bir ruhsattır, umumî bir kaide değildir" der. Bu görüşe binâen İbnu'ş-Şihâb der ki: "Zamanımızda bir adam böyle bir iş yapsa, bunun mutlaka kefâret ödemesi gerekir. Resulullah'ın bu davranışına "mensuhtur", "sadece o zata mahsustur" diyenler de olmuştur. Ashabımızdan bazıları: "Bu adam kendine tanınan üç kolaylıkla hususî bir imtiyaza mazhar kılınmıştır"der. O imtiyazlar şunlardır.

★ Oruca gücü yettiği halde fakir doyurma ruhsatı,

★ Kefâreti kendine sarfetmek,

★ Onbeş sâ miktarıyla yetinme.[9]

2- Öncekiler, mezkûr sadakanın miktarı hususunda ihtilaf etseler de İmam Şâfiî ve Mâlik demişlerdir ki: "Bu hususta vâcib miktar her fakir için bir müddür. Bir müdd ise bir sâ'ın dörtte biridir. Nitekim, Ebû Dâvud'un Hişâm İbnu Sa'd'dan kaydettiği rivayette sepette 15 sâ' olduğu belirtilmiştir."

Şâfiîler bu açıklamayı, kefâret miktarının tesbitinde esas yaparlar. Böylece 15 sâ', 60 müdd yapar. Halbuki Hanefîlerde bir sadaka-i fıtır miktarı, buğdaydan yarım sâ', hurmadan bir sâ'dır. Bunu tasrih eden ri-

8- Mühim noktalarını özetleyerek kaydediyoruz.

9- Sepetteki hurmanın onbeş sâ miktarında olduğu bazı rivayetlerde tasrih edilmiştir.

vayetler mevcuttur. Dârakutnî'nin İbnu Abbâs (radıyallâhu anhümâ)'dan kaydettiği bir rivayette kefâret-i zıhâr için şöyle denir: يُطْعِمُ كُلَّ يومٍ مِسْكِيناً نِصْفَ صَاعٍ مِنْ بُرٍّ *"Her gün, bir fakire bir sâ' miktarında buğday verin."*

3- *Şâfiî, Dâvud-u Zâhirî* ve diğer Zâhirîler bu hadisten hareketle "cimâ sebebiyle kadın ve erkeğe ayrı ayrı birer kefâret gerekmez, her ikisine bir kefâret yeterlidir, çünkü hadiste Aleyhissalâtu vesselâm, kadını hiç mevzubahis yapmamıştır, onun hakkında hükümde bulunmamıştır" demiştir. *Ebû Hanîfe, Mâlik, Ebû Sevr* ise, "Kadına da kefâret gerekir, çünkü kocanın teklifine itaat etti" demişlerdir. *Evzâî*, rıza gösterenle, rızası hilafına mecbur kalan kadın arasında fark görmezken; *İmam Mâlik* -mezhepteki meşhur görüşüne göre- "Erkek onun adına oruç dışındaki kefâretlerden birini öder" der. Bazıları, "Zorlanan kadın için, erkeğe de kadına da bir şey terettüp etmez" demiştir.

4- Kefâretin miktarı, altmış fakirin doyurulmasıdır. Hasan Basrî'den yapılan bir rivayete göre kırk fakirin yirmi sâ' ile doyurulması yeterlidir.

Ebû Hanîfe, altmış fakire verilecek miktarın bir fakire verilmesini tecviz etmiştir. Ancak bu veriş def'aten olmamalı, altmış ayrı günde olmalıdır. Çünkü bunları ayrı ayrı vermek vacibtir.

5- Kefârette tertip vacibtir: Önce köle azad eder, bulamazsa iki ay oruç tutar, gücü yetmezse altmış fakir doyurur. *Ebû Hanîfe* ve Şâfiî bu görüştedir. İmam Mâlik bu meselede tahyîr'i esas alır.

6- Hadiste "köle azadı" derken, "köle" kelimesinin mutlak gelmesi, âzad edilecek kölenin müslüman-kâfir, kadın-erkek, büyük-küçük herhangi birinin olabileceğini ifade eder.

7- İki ayı üst üste tutmak şarttır. Arada Ramazan olmamalıdır. Oruç tutulması haram olan bayram ve teşrîk günleri de olmamalıdır. İbnu Ebî Leyla dışında bütün âlimler bu görüştedir.

8- Yenen gün için iki aylık kefâret orucuna ilâveten, o günü ayrıca kaza da etmek gerekir mi? İhtilaf edilmiştir: *Ebû Hanîfe* ve Ashabı, *İmam Mâlik, Süfyân-ı Sevrî, Ebû Sevr, Ahmed, İshâk* (rahimehumullah), "Kaza da gerekir" demişlerdir. Evzâî: "Köle azad ederek veya yemek vererek kefâreti yerine getirmişse, yediği güne bedel bir gün oruç tutar, iki ay oruç tutarak kefâret ödemişse, yediği gün buraya dahil olur, ayrıca birde yediği günün orucuna gerek yok" demiştir. Kaza gerekir diyenler, sadedinde olduğumuz hadisin *İbnu Mâce'de Ebû Hüreyre*'den kaydedilen bir vechinde yer alan ويصوم يوماً مكانه "Bozduğu güne bedel de bir gün oruç tutar" ziyadesini esas alırlar.

9- Bir ramazanda birkaç kere cimâda bulunan kimseye her defası için ayrı kefâret gerekmez. Hatta, önceki ramazandan kefâret borcu olan kimse, bunu ödemeden müteakip ramazanda tekrar kefâreti gerektiren fiilde bulunsa hepsi için tek kefaret yeterlidir. Ancak Mâlik, Şâfiî ve Ahmed: "Her biri için ayrı kefâret gerekir" derler. Hanefîler: "Bir kefâret borcu ödendikten sonra tekrar kefâreti gerektiren bir fiil işlenmişse yeniden kefâret gerekir" demiştir.

10- Sadedinde olduğumuz hadiste zımnî temlikin cevazına delil var. تَصَدَّقْ بِهٰذَا "Sepetlerini tasadduk et!" sözü bunu göstermektedir. Kurtubî der ki: "Bu sözden, sepettekini, -kefâretine bedel- tasadduk etmesi için o adama temlik etmiş olması lâzım gelir."

3228 ٢- وعن مالك: [أَنَّهُ بَلَغَهُ أَنَّ أَنَسَ بْنَ مَالِكٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ كَبِرَ حَتَّى كَانَ لاَ يَقْدِرُ عَلَى الصِّيَامِ فَكَانَ يُفْتَدِي].

2. (3228)- *İmam Mâlik*'e ulaştığına göre, *Enes İbnu Mâlik* (radıyallahu anh) yaşlanınca oruç tutamaz oldu. O zaman orucu yedi ve oruca bedel fidye ödedi." [Muvatta, Sıyâm 51, (1, 307).]

AÇIKLAMA:

Resulullah'ın hizmetçisi olan *Enes İbnu Mâlik*, Muâmmerîn denen uzun müddet yaşayan sahâbîlerden biridir. Yaşı hususunda kaynaklar 99 ile 110 arasında farklı rakamlar verirler. Sadedinde olduğumuz rivayet, Hz. Enes'in ömrünün sonlarında oruç tutamayacak kadar tâkattan kesildiğini, bu sırada orucu yeyip fidye verdiğini belirtir, İmam Mâlik aynı rivayetin devamında, her bir gün yerine müdd-ü Nebî *(aleyhissalâtu vesselâm)* ile bir müdd verdiği tasrih eder.

Ancak, İmam Mâlik, Hz. Enes'in tutamadığı oruç için verdiği fidyenin vâcib olmadığını, yani bunu vermesinin Enes'e vâcib olmadığını söyler ve "Bunu güçlü iken yapması bana daha uygun geliyor" der.

İmam Mâlik'e göre oruca tahammül edemiyecek durumda olan kimseye oruç farz olmaz, dolayısıyla fidye de gerekmez. Onun nazarında Hz. Enes'in verdiği fidye, bir müstehabı yerine getirmek içindir. Cenâb-ı Hakk, tâkat getiremeyecek olana orucu vâcib kılmamıştır.

İbu Abdilberr: "Oruç fidyesi, ne kitap, ne sahih sünnet ne de icmâ ile sabit değildir. Farzlar ise, bu üç yoldan biriyle sübut bulur" der.

3229 ٣- وعنه: [أَنَّهُ بَلَغَهُ أَنَّ عَبْدَ اللهِ بن عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُما سُئِلَ عَنِ الحَامِلِ إِذَا خَافَتْ عَلَى وَلَدِهَا، وَاشْتَدَّ عَلَيْهَا الصِّيَامُ، فَقَالَ: تُفْطِرُ وَتُطْعِمُ مَكَانَ كُلِّ يَوْمٍ مِسْكِيناً مُدّاً مِنْ حِنْطَةٍ بِمُدِّ النَّبِيِّ ﷺ].

3. (3229)- Yine *İmam Mâlik*'e ulaştığına göre, Abdullah İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ)'e "Hâmile kadın, karnındaki çocuk için endişeye düşecek olur ve oruç da kendisine ağır gelmeye başlarsa ne yapmalı?" diye sorulmuştu. Şu cevabı verdi:

"Orucu yer, her gün için bir fakire, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın müddü ile bir müdd buğday verir." [Muvatta, Sıyâm 52, (1, 308).]

AÇIKLAMA:

İmam Mâlik, hadisin devamında, ilim ehlinin, hâmile kadın için: "Bilahare kaza eder" diye hükmettiklerini belirtir. Delil olarak فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ مَرِيضاً أَوْ عَلَى سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِنْ أَيَّامٍ أُخَرَ **"Kim de hasta veya yolcu olursa, tutamadığı günler sayısınca başka günlerde tutsun"** (Bakara 185) âyetini gösterir ve çocuğu hakkında korkan kadının âyette geçen "hasta" grubundan sayılacağını söyler.

Hâmile ve hatta emzikli kadın için fukahâ "kaza"ya hükmeder, "fidye gerekmez' der. Yukarıda kaydedilen âyetten çıkarılan hükme göre, yolculuk ve hastalık gibi dînen meşru bir özürle orucunu yiyen kimse, kaza edecek vakit bulamadan vefat edecek olsa fidye de gerekmez. Fidye verilmesini vasiyet etmiş ise, terikesinin üçte birinden verilir. Aynı kimse, bunu tamamen veya kısmen kaza edebilecek fırsat bulduğu halde kaza etmeden vefat edecek olsa, malı varsa tutamadığı gün adedince fidye vermeyi vasiyet etmesi gerekir. Bu da malının üçte birinden ödenir.

3230 ٤- وعن ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهما: [عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: مَنْ مَاتَ وَعَلَيْهِ صِيَامُ شَهْرِ رَمَضَانَ، فَلْيُطْعِمْ مَكَانَ كُلِّ يَوْمٍ مِسْكِيناً]. أخرجه الترمذي، وصحح وقفه على ابن عمر.

4. (3230)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Kim, üzerinde Ramazan ayının orucu olduğu halde ölecek olursa, (ölünün velîsi) her bir gün yerine, bir fakire yiyecek versin."* [Tirmizî, Savm 23, (718).]

AÇIKLAMA:

Tirmizî, bu hadisi kaydettikten sonra şu açıklamaya yer verir: "Bu meselede âlimler ihtilaf etmiştir. Bir kısmı, "ölenin yerine oruç tutulur" demiştir. Ahmet İbnu Hanbel ve İshâk İbnu Râhûye bu görüştedirler. Bunlar derler ki: "Ölü üzerinde şâyet nezir orucu varsa, bu onun adına tutulur, eğer Ramazan orucundan borç varsa, bu ona bedel fidye verilerek ödenir." İmam Mâlik, Süfyân ve İmam Şâfiî de: "Kimse, kimsenin yerine oruç tutamaz" demişlerdir."

Hanefîler de hiç kimsenin bir başkasının yerine oruç tutamayacağına hükmetmişlerdir. Ulemâ namaz, oruç gibi bedenî ibadetlerin, ölü olsun, sağ olsun bir başkası adına yapılamayacağına hükmetmiştir. Ancak şu kadar var ki, kişi kendisi için tuttuğu orucun veya kıldığı namazın sevabından bir başkasına da bağışlayabilir, sırf onun adına niyet ederek oruç tutamaz, namaz kılamaz.

Ancak, ölünün yerine oruç tutulacağını söyleyenler âlimler de, bu hususta vârid olan rivayetlere dayanırlar. Nitekim bunlardan birkaçını daha önce kaydettik (3220, 3221). Gerekli açıklamaları orada yaptık.

3231 ٥- وعن القاسم بن محمد: [أَنَّهُ كَانَ يَقُولُ: مَنْ كَانَ عَلَيْهِ قَضَاءُ رَمَضَانَ فَلَمْ يَقْضِهِ وَهُوَ قَوِيٌّ عَلَى صِيَامِهِ حَتَّى جَاءَ رَمَضَانُ آخَرُ، فَإِنَّهُ يُطْعِمُ مَكَانَ كُلِّ يَوْمٍ مِسْكِينًا مُدًّا مِنْ حِنْطَةٍ، وَعَلَيْهِ مَعَ ذَلِكَ الْقَضَاءُ]. أخرجه مالك.

5. (3231)- *Kâsım İbnu Muhammed* rahimehullah'dan anlatıldığına göre şöyle diyordu: "Üzerinde Ramazan borcu olan kimse, kaza edecek güç ve kuvvette olduğu halde, müteakip Ramazan gelinceye kadar bunu tutmamış ise, her bir gün yerine bir fakire bir müdd buğday vermeli ve orucu ayrıca kaza etmelidir." [Muvatta, Sıyâm 53, (1, 308).]

AÇIKLAMA:

1- *Zürkânî* hadisi açıklarken, *Ebû Hanîfe* ve iki ashabı (Ebû Yusuf ve Muhammed) hariç, cumhûrun bu hadîsin hükmüne uygun şekilde, kazaya kalan oruç için fidye olarak her bir güne bedel bir müdd buğday verilmesinde ittifak ettiğini belirtir. *Ebu Hanîfe* ve ashâbı ise, daha önce de belirttiğimiz gibi, yarım sa' miktarı buğday demiştir. Eşheb ise "Medine'de bir müdd, başka taraflarda bir tam ve üçte bir müd $\left(1\frac{1}{3}\right)$ " demiştir. Mekke'de ödenecek miktar hakkındaki görüşte ihtilâf edilmiştir: Medine'deki miktarda mı, başka taraflardaki miktarda mı?

2- Fidye ile birlikte kaza gerektiği meselesinde ihtilaf edilmemiştir. Eimme-i Erbaa ve cumhûr, sıhhatli olduğu halde önceden oruç borcuyla yeni Ramazan'a giren kimse için: "İkinci Ramazan'ı tutar, sonra öncekini kaza eder, ayrıca fidye gerekmez" derler. Ancak cumhûra muhalefetle "Sıhhatli olarak kavuşmuş olduğu ikinciyi tutar. Önceki borcu için fidye verir, kaza gerekmez" diyen de olmuştur.

Ebû Hanîfe ve Ashâbı: "Bu kimseye sadece kaza gerekir, ayrıca fidye gerekmez, zira Allah Teâlâ Hazretleri, فَعِدَّةٌ مِنْ أَيَّامٍ أُخَرَ "...Hasta veya yolcu olan, tutamadığı günlerin sayısınca diğer günlerde tutsun" (Bakara 185) buyurmuş, -kazanın gecikmesi sebebiyle- fidye ödeme hususunda sükût etmiştir'" derler. Bu mütâlaaya şöyle cevap verilmiştir: "Kur'an'"da zikredilmemiş olması, sünnette sabit olmamasını, o meseleyle ilgili olarak Resulullah'tan hiçbir şeyin bulunmamasını gerektirmez" Nitekim Dârakutnî ve başkaları *Ebû Hüreyre*'den, *Saîd İbnu Mansur* ve *Dârakutnî İbnu Abbâs*'tan, *Abdurrezzâk, Ömer İbnu'l-Hattâb*'tan bu durumdaki kimseye "fidye de gerekir" diye rivayette bulunmuşlardır. İbnu Abdilberr: "Bu meselede altı sahâbîden rivayet mevcuttur ve bunların hiçbirinden mevzuyla ilgili bir muhalefet bilinmemektedir" der.

Ulemâ, şu âyet hakkında ihtilaf etmiştir: وَعَلَى الَّذِينَ يُطِيقُونَهُ فِدْيَةٌ

"Oruca dayanamayanlar bir fakiri doyuracak kadar fidye verir" (Bakara 184)

İbnu Ömer, Buhârî'deki bir rivayette, bunun mensuh olduğunu söylemiştir.

Sahiheyn'de *Seleme İbnu'l-Ekva'*: "Bu âyet indiği zaman isteyen tutuyor, isteyen de yiyip bir fakirin günlük nafakasını fidye olarak veriyordu. Bu hal, devamındaki âyet ininceye kadar devam etti. O âyet inince bu neshedildi. Kadı İyâz: "Cumhur bu görüşü esas aldı" der.

Âlimler, ayrıca yukarıdaki âyetten neshedilmeyip devam eden bir hüküm var mı, bu hususta da ihtilaf etmiştir. İbnu Ömer (radıyallahu anh) ve cumhûrdan rivayet edildiğine göre "yaşlılık sebebiyle oruç tutmaya tâkat getiremeyenler hakkında fidye verme hükmü bâkidir." Ancak selefden bir grup, *Mâlik, Ebû Sevr* ve *Dâvud-u Zâhirî:* "Fidye tamamen mensuhtur. Oruç tutmaya tahammül edemeyene oruç yoktur" demiştir. *İmam Mâlik*, oruca tâkat getiremeyenin fidye vermesine "vacib" değil "müstehab" demiştir.

Katâde: "Ruhsat, oruca gücü yeten yaşlı hakkındaydı, sonra onun hakkında neshedildi, güç getiremeyen hakkında bâkî kaldı" der.

İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ) ve başkaları da: Âyet, oruca gücü yetmeyen hasta ve yaşlı hakkında inmişti. Sonra onun hakkında neshedildi ve takat getiremeyen hakkında bâkî kaldı" demiştir. Bu âyet onun nazarında muhkem'dir, ancak güç yetiremeyen hasta iyileşince kaza eder.

Âlimlerin çoğu: "Hastaya fidye ödemek gerekmez" kanaatindedir.

Zeyd İbnu Eslem, Zührî ve Mâlik şöyle hükmederler: Âyet muhkemdir, hasta olduğu için yiyip sonra iyileşen, fakat müteâkip Ramazan girinceye kadar orucunu kaza etmeyen kimse hakkında nâzil olmuştur. Buna, yeni Ramazan orucu farz olur, sonra Ramazan bittikten sonra borcunu kaza eder ve her bir gün için de bir müdd buğday fidye öder. Ancak, hastalığı fasılasız ikinci Ramazan'a kadar devam eden kimseye fidye ödemek gerekmeksizin sadece borcunu kaza etmesi gerekir."

Hasan Basrî hazretleri de: يُطِيقُونَهُ **"Ona tâkat getiremeyenler..."** ibâresindeki zamir "fidye"ye râcidir, oruca değil, sonra bu neshedildi" der. Şu halde, ona göre âyet "âmm"dır.

Selef'ten bazısı da bu zamirin fidye vermeye râci olduğunu, ancak düşkün yaşlılar hakkında geldiğini söylemiştir. Âyet, bu görüş sahibine göre muhkemdir.

SABIR BÖLÜMÜ

SABIR

"Ağrı, acı, tahammülü güç ve katlanması zor hâdise ve vak'alar karşısında dişini sıkıp dayanma ma'nâlarına gelen sabır; açık-kapalı اصبروا وصابروا - **Sabırla yardım isteyiniz."** (Bakara, 2/45) استعينوا بالصبر **Sabredin ve sabırda yarışın"** (Al-i İmrân, 3/200) âyetlerinde ifade edildiği gibi sabrın aynını emir.. yahut ولا تستعجل لهم **-Onlara karşı acelecilik etme"** (Ahkaf, 46/35) ولا تولوهم الأدبار **-Onlara arkalarınızı dönüp kaçmayın."** (Enfâl, 8/15) beyanlarında olduğu gibi onun zıddını yasaklama.. الصابرين والصادقين **-Sabredenler, hayatlarını sadakat çizgisinde sürdürenler"** (Al-i İmrân, 3/17) ifadelerinde geçtiği gibi bu vasıflardan dolayı senada bulunma.. والله يحب الصابرين **-Allah sabredenleri sever"** (Al-i İmrân, 3/146) fermanında görüldüğü gibi Allah sevgisine mazhariyetlerini anlatma.. ان الله مع الصابرين **-Allah sabredenlerle beraberdir"** (Bakara, 2/153) iltifatında müşahede edildiği gibi sabrı yaşayanları maiyet-i İlâhiye ile payelendirme.. ولئن صبرتم لهو خير للصابرين **-Şayet sabredecek olursanız bu sabredenler için işin en hayırlısıdır"** (Nahl 16/126) irşadkâr beyanından anlaşıldığı gibi sabırla mahz-ı hayra erilmesini be-yan ولنجزين الذين صبروا اجرهم بأحسن ما كانوا يعملون **-Elbette o sabredenlere mükafaatlarını, yaptıkları işlerin en güzeline göre vereceğiz"** (Nahl, 16/96) uhrevî mücazatı nazara veren tesellibahş fermanıyla sâbirîn olanları müjdeleme.. "بلى إن تصبروا وتتقوا ويأتوكم من فورهم **Şayet sabr u sebat eder ve itaatsizlikten sakınırsanız, şunlar da şu dakikada üzerinize geliverirlerse..."** (Âl-i İmrân, 3/125) yardım

vaadeden beyanlarıyla sabredenlere İlâhî imdadı hatırlatma gibi, Allah tarafından, değişik yönleriyle sürekli nazara verilen çok önemli bir kalbi ameldir.. ve bir zaviyeden de, diyanetin yarısını şükrün teşkil etmesine karşılık diğer yarısının ünvanıdır.(10)

Bu mülâhazayı pekiştiren Hz. Ruh-i Seyyidi'l-En'am'dan şeref-südur olmuş: عَجِبْتُ لِأَمْرِ الْمُؤْمِنِ إِنَّ أَمْرَهُ كُلَّهُ خَيْرٌ، وَلَيْسَ ذَاكَ لِأَحَدٍ إِلَّا لِلْمُؤْمِنِ، إِنْ أَصَابَتْهُ سَرَّاءُ شَكَرَ فَكَانَ خَيْرًا لَهُ وَإِنْ أَصَابَتْهُ ضَرَّاءُ صَبَرَ فَكَانَ خَيْرًا لَهُ -*Mü'minin durumu şayan-ı takdirdir, niye olmasın ki; onun her işi hayırdır ve bu da mü'minden başkası için müyesser değilir. O, neşe ve sevinç ifade eden bir duruma mazhar olunca şükreder, bu onun için hayır olur; herhangi bir sıkıntıya maruz kaldığında da sabreder, bu da yine onun için hayır olur*"(11) sözü ne manidardır.

Sabır; sabredilen hususlar itibariyle aşağıdaki bölümlere ayrılır!

1- Allah'a kulluğun zorluklarına katlanma ma'nâsına ibadet u taate karşı sabır..

2- Günah yolunun nefse hoş gelmesine mukabil masiyet duygusuna karşı sabır.

3- Hakk'ın kaza ve kaderine rıza göstermeyi de ihtiva eden semavî ve arzî belalara karşı sabır.

4- Dünyanın cazibedar güzellikleri karşısında yol-yön değiştirmeden çizgiyi korumada sabır..

5- Zaman ve vakit isteyen işlerde, zamanın çıldırtıcılığına karşı sabır..

Bunlardan bazıları kulun iradesiyle alâkalı olsa da, bazılarında asla insanın dahli söz konusu değildir.

Sabır; kendi keyfiyeti ve tahakkuku itibariyle de altı kısım içinde mütalâa edilmiştir:

1- Sabr lillah ki; Allah için sabretme ma'nâsına gelir ve sabır mertebelerinin ilkidir.

2- Sabr billah ki; sabrın Allah'tan bilinmesidir ve evvelki mertebeye gore bir kadem daha ileri sayılır.

3- Sabr alallah ki; "Her işte hikmeti vardır"deyip, Hakk'ın celâli ve cemâlî tecellileri karşısında aceleciliğe girmeme sabrıdır.

10- Beyhakî, Şuabu'l-İman, 4/109.

11- Müslim, Zühd, 64.

4- Sabr fillah ki; Allah yolunda kahr u lütfu bir bilme sabrıdır ve evvelkilere göre hem ağırlığı hem de derece farkı vardır.

5- Sabr maallah ki; maiyet ve kurbiyet-i İlâhiyeye dair hususiyetleri itibariyle bulunduğu makamın esrarına riayetle beraber Hakk'la beraber olabilme sabrıdır.

6- Sabr anillah ki; vuslata karşı dişini sıkıp dayanma azmidir ve hakikat aşıklarının sabrıdır.

Bunlardan başka bazıları, sabrı, başa gelen şeyler karşısında edebini bozmamak.. bazıları, iyi-kötü hâdiseleri tefrik etmemek.. bazıları, kendine rağmen yaşamak.. bazıları, kahr u lütfu aynı ruh haletiyle karşılamak.. bazıları, Kitap ve sünnetle gelen mesajları cennet davetiyesi gibi kabul etmek.. bazıları, Sevgili uğrunda can-canan herşeyi feda edebilmek şeklinde ifade etmişlerdir ki; hepsinin kendine göre bir mahmilinin bulunduğu söylenebilir.

Ayrıca sabredilecek herhangi bir mes'ele karşısında dişini sıkıp dayanana "sâbir"; sabretmeyi tabiatiyle bütünleştirmiş olana "mustabir"; sabır mevzuunda tam bir vicdan rahatlığına ermiş bulunana "mutasabbir"; bu hususta hiç zorlanma hissetmeyene "sabûr"; herkesin sabrettiği şeylerden daha ağırlarını göğüsleyebilecek babayiğite de "sabbâr" denir.

Bu arada işarî tefsirciler de, sabrı, Kur'an-ı Kerim'in bazı âyetleriyle irtibatlandırarak şu kabil yorumlarda bulunmuşlardır:

﴿اِصْبِرُوا وَصَابِرُوا وَرَابِطُوا﴾ (Âl-i İmrân, 3/200) "âyetinde اِصْبِرُوا ile insan nefsinin taate karşı sabrı, صَابِرُوا kelimesiyle maruz kalınan şeyler karşısında dayanılması, رَابِطُوا sözüyle de Allah'a karşı aşk u iştiyakın devam ettirilmesi.. veya اِصْبِرُوا ile sabr fillah, صَابِرُوا ile sabr billah, رَابِطُوا ile de sabr maallah.. yahut اِصْبِرُوا ifadesiyle nimetlere karşı duygu, düşünce istikameti, صَابِرُوا ile zorluk ve sıkıntılara katlanma azmi, رَابِطُوا ile de herşeye rağmen Allah'la münasebetin devam ettirilmesi kastedilmiştir.

Erbab-ı Hakikatçe sabra bir diğer yaklaşımı ise; iyi-kötü herşeyin Cenâb-ı Hakk'tan bilinip, aklın zâhirî nazarında iyi olanlara şükürle, nahoş görünen şeylere karşı da rıza ile mukabelede bulunma şeklindedir. Ancak insanın, altından kalkamayacağı musibetler, zor eda edeceği mükellefiyetler ve çoklarının yuvarlanıp içine düştüğü günahlara girme endişesiyle halini Allah'a arzetmesi, o çok ağır sorumlulukları için O'ndan

yardım istemesi ve günahlardan korkup O'nun sıyanetine sığınması da kat'iyen şikayet değildir. Şikayet olması şöyle dursun böyle bir tavır çok defa şahsın niyet ve düşüncesine göre tazarru, niyaz, tevekkül ve teslimiyet bile sayılabilir.

Hz. Eyyub'un ﴿رَبِّ إِنِّي مَسَّنِيَ الضُّرُّ وَأَنتَ أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ﴾ **-Rabbim gerçekten bana zarar dokundu; Sen merhamet edenlerin en merhametlisisin"** (Enbiyâ, 21/83) şeklindeki sızlanışı.. ve Hz. Yakub'un ﴿إِنَّمَا أَشْكُو بَثِّي وَحُزْنِي إِلَى اللَّهِ﴾ **-Ben bu dağınıklık ve tasamı sadece Allah'a açıyorum"** (Yusuf, 16/86) mahiyetindeki iniltisi isti'taf buudlu böyle bir tazarru ve niyazdır. Zaten Cenâb-ı Hakk da Hz. Eyyub için: ﴿إِنَّا وَجَدْنَاهُ صَابِرًا نِّعْمَ الْعَبْدُ إِنَّهُ أَوَّابٌ﴾ **-Doğrusu biz onu sabırlı bulduk, O ne güzel kuldur! Zira O hep evvâb ve yüzü Allah kapısındadır"** (Sâd, 38/44) diyerek onun tevekkül ve teslimiyet derinlikli sözlerini sabır içinde aynı şükür kabul etmiyor mu?

Başta büyük peygamberler olmak üzere, bütün enbiyâ, asfiyâ ve evliyâ sabrın her çeşidini temsilin yanında, Hakk'la sımsıkı irtibatlı oldukları halde, halkın içinde dişlerini sıkıp "sabr anillah" yaşamaları, onların en mümeyyiz vasıflarıdır ve erişilmezliklerinin emaresidir. Zaten İnsanlığın İftihar Tablosu ve peygamberlik semasının güneşi Efendiler Efendisi de: ...اَشَدُّ النَّاسِ بَلاءً الأَنْبِياءُ ثُمَّ الأَمْثَلُ فالأَمْثَلُ Belanın en zorlusuna maruz peygamberlerdir; sonra da derecesine göre diğer makbul insanlar"[12] buyurmuyor mu?

Sabır; hem zirve insanların hali hem de zirveleşme yolunda olanların güç kaynağıdır. Zirvelere ulaşmış kimseler, o makamın gereği olarak, sabrın her çeşidini hemde en iyi şekilde temsil ederek mazhariyetlerinin bedelini ödemeye çalışırlar; haklarında zirvelere ulaşma takdiri yapılmış kimseler de çeke çeke, katlana katlana, başkalarının bin türlü ibadetle ulaştıkları şahikalara sabır dinamizmiyle ulaşırlar. Bir hadîste: "Cenâb-ı Hakk, kuluna, ameliyle ulaşması zor bir makam takdir buyurmuşsa ibadet u taatıyla o zirveye ulaşması imkânsız görünen o kimseyi nefsi ve ailesi itibariyle müptela kılar.. sonra da o iptilaya karşılık ona sabır verir; derken, kulunu yükseltip o menzile erdirir"[13] buyrulur.

Bu açıdan denebilir ki; bela, mükellefiyetin ağırlığı ve masiyetin

12- Tirmizî, Zühd, 56; İbn Mâce, Fiten 23; Dârimî Rikak, 67; Kenzü'l-Ummâl, c. 3 Hadis nu. 6183.

13– İbn Hibban, 4/248; Kenzü'l-Ummâl, c. 3. Hadis nu: 6822.

baskısı, potansiyel birer rahmet olduğu gibi, bunlar karşısında gerekli tavrı almak da bu rahmetin özü sayılabilir. Bu özün özü ve esası da, ne bu ağır yükten ne de ona katlanma keyfiyetinden kimsenin haberdar olmamasıdır.. bu hususla alâkalı ne hoş söyler Fuzûlî:

Aşıkım dersin belâ-yı aşktan âh eyleme

Âh edip ağyarı âhından âgâh eyleme!

Evet, insan yerinde ocaklar gibi yanmalı ama, gam izhar etmemelidir. Yerinde dağların altında kalıp ezilmeli ama, kimseye dert dökmemelidir.

Bu ölçüler içindeki bir sabır mülâhazasını Hz. Mevlâna, Mesnevi'sinde şöyle özetler:

Bir buğdayın, insana gıda ve kuvvet, onun dizlerine derman, gözlerine nur ve yaşamasına esas olabilmesi için, onun toprağın bağrına gömülmesi, toprakla mücadele ede ede filizlenip gelişmesi, sonra biçilip harmanda dövülmesi, samandan ayrılıp değirmende öğütülmesi, teknelerde yoğrulup hamur haline getirilmesi, fırınlara atılıp ateşte pişirilmesi, sonra dişlerle bir kere daha parçalanıp mideye gönderilmesi şart ve zarurîdir.

Bunun gibi, insanın insanlığa yükselip bir işe yarar hale gelmesi için de, onun çeşitli imbiklerden geçirilerek defaatla elenmesi, elenip özünü bulması elzemdir. Yoksa, insânî kabiliyetlerle mücehhez olduğu halde hedefe ulaşamayıp yollarda kalabilir.

-Kul bela çekici olunca, öd ağacı da yanıcı olunca iyi olur" (Mecmuatü'l-Maarif) demişlerdi ki gayet latiftir!

Her çeşidiyle sabır kullukta bir zirvedir. Bu zirvenin zirvesi de rızadır.. ve zannediyorum Allah katında rıza mertebesinden daha yüksek bir paye de yoktur".[14]

UMUMÎ AÇIKLAMA:

Sabır lügatta hapis ma'nâsına gelir. Arapçada قتله صبرا "Onu öldürmek için hapsetti" demektir. Şer'î ıstılah olarak, dinin övdüğü, teşvik ettiği ahlakî bir sıfatı, ruhi bir kemali ifade eder.

Nevevî şu açıklamayı sunar: "Sabr'ın ma'nâsı: Nefsi emredilen şeylerde tutmak, hapsetmektir, bu da ibâdetlerin meşakkatlerine tahammül, belalara tahammül ve günah dışındaki zararlara tahümmülle gerçekleşir. Sabır, zâhidlerin ve âhiret yoluna sü'lûk edenlerin en mühim

14– M. Fethullah Gülen, Kalbin Zümrüt Tepeleri, s. 141-147.

esaslarından biridir. Ruhî terbiyeyi ele alan kitapların hepsinde sabır bölümü yer alır."

Sabırla ilgili âyet çoktur. Kur'ân-ı Kerim, insanların âhireti kazanabilmeleri için, hayat boyu imtihan edileceği şeylerden birinin sabır olduğunu ifade eder. Bu âyet şöyle buyurur:

﴿ وَلَنَبْلُوَنَّكُمْ بِشَيْءٍ مِنَ الْخَوْفِ وَالْجُوعِ وَنَقْصٍ مِنَ الْأَمْوَالِ وَالْأَنْفُسِ وَالثَّمَرَاتِ وَبَشِّرِ الصَّابِرِينَ ﴾ **"Behemahal sizi biraz korku, biraz açlık ve biraz mal, can ve mahsul eksikliği ile imtihan ederiz. Sabredenleri müjdele** (Bakara 155);

﴿ إِنَّمَا يُوَفَّى الصَّابِرُونَ أَجْرَهُمْ بِغَيْرِ حِسَابٍ ﴾ **"Sabredenlerin mükâfaatları muhakkak hesapsızdır"** (Zümer 10); ﴿ وَلَمَنْ صَبَرَ وَغَفَرَ إِنَّ ذَٰلِكَ لَمِنْ عَزْمِ الْأُمُورِ ﴾ **"Her kim sabreder ve suç bağışlarsa, bu hareket arzu edilen en iyi işlerdendir"** (Şurâ 43); ﴿ وَلَنَبْلُوَنَّكُمْ حَتَّىٰ نَعْلَمَ الْمُجَاهِدِينَ مِنْكُمْ وَالصَّابِرِينَ ﴾ **"İçinizden mücâhede edenler, sabır gösterenler belli oluncaya kadar elbette sizi imtihan ederiz."** (Muhammed 31)

Hadislere göre sabır üçtür:

Taatte sabır, masiyete ve musibete karşı sabır. Aleyhissalâtu vesselâm şöyle buyurur:

اَلصَّبْرُ ثَلَاثَةٌ فَصَبْرٌ عَلَى الْمُصِيبَةِ وَصَبْرٌ عَلَى الطَّاعَةِ وَصَبْرٌ عَنِ الْمَعْصِيَةِ . . . الخ Yani: "Sabır üçtür: Musibetlere karşı sabır, taatte (kullukta) sabır, günah işlememekte sabır. Kim, kaldırılıncaya kadar musibete güzelce sabrederse Allah ona üçyüz derece yazar. Her iki derece arasında sema ile arz arasındaki mesafe kadar yücelik vardır. Kim de taatte sabrederse Allah ona altıyüz derece yazar. Her iki derece arasında arzların başladığı hududla, arzların bittiği son nokta arasındaki mesafe kadar yücelik vardır. Kim de masiyete (günaha) karşı sabrederse Allah ona dokuzyüz derece yazar. İki derece arasında arzların hududu ile Arş'a kadar olan mesafe arasındaki yücelik vardır."

اَلصَّبْرُ نِصْفُ الْإِيمَانِ وَالْيَقِينُ الْإِيمَانُ كُلُّهُ "Sabır îmanın yarısıdır, yakîn, îmanın tamamıdır."

اَلصَّبْرُ وَالْاِحْتِسَابُ أَفْضَلُ مِنْ عِتْقِ الرِّقَابِ وَيُدْخِلُ اللّٰهُ حَاجِبَهُنَّ الْجَنَّةَ بِغَيْرِ حِسَابٍ "Sabır (ve sabrın) mükâfatını ümid etmek köle azad etmekten daha hayırlıdır. Allah sabır ve ümîd sahiplerini, sorusuz sualsiz cennete koyar."

اَلصَّبْرُ مِنَ الْإِيمَانِ بِمَنْزِلَةِ الرَّأْسِ مِنَ الْجَسَدِ "Sabırla iman arasındaki ilgi, bedenle baş arasındaki ilgi gibidir." وَالصَّلَاةُ نُورٌ وَالصَّدَقَةُ بُرْهَانٌ وَالصَّبْرُ ضِيَاءٌ وَالْقُرْآنُ حُجَّةٌ

"...Namaz nurdur, sadaka bürhandır, sabır ziyâdır, Kur'ân hüccettir..."; من يتصبر يصبره الله وما اعطي احد عطاء خيراً واوسع من الصبر *"...Bir kimse sabretmek isterse Allah ona sabır verir. Hiçbir kimseye sabırdan daha hayırlı ve daha geniş bir nimet verilmemiştir"* عجبا لأمر المؤمن ان امره كله له خير وليس ذلك لاحد الا للمؤمن ان اصابته سراء شكر فكان خيرا له وان اصابته ضراء صبر فكان خيرا له "Mü'minin hali hayrete değer doğrusu. Zira her bir işi onun için hayırlıdır. Bu meziyet sadece mü'mine hastır. Çünkü o nimete kavuşsa şükreder, bu ise onun için hayırlıdır. Musibete uğrasa sabreder, bu da onun için hayırlıdır. ليس الشديد بالصرعة انما الشديد الذي يملك نفسه عند الغضب "Pehlivan, insanları güreşte yenen değildir, bilakis, hiddet anında kendisini zabteden ve iradesine sahip olandır" من كظم غيظا وهو قادر على ان ينفذه دعاه الله سبحانه على رؤس الخلائق يوم القيامة حتى يخيره من الحور العين ماشاء "Bir kimse öfkesinin icâbını yapmaya kâdir olduğu halde öfkesini yenerse, Allah Teâlâ Kıyamet gününde halkın gözü önünde onu çağırır, huriler için-den istediğini seçmekte muhtar kılar."

3232 ١- عن أنس رضي الله عنه قال: [أتى النبي ﷺ على امرأة تبكي على صبي لها، فقال: اتقي الله واصبري، فقالت: وما تبالي بمصيبتي؟ فلما ذهب. قيل لها: إنه رسول الله ﷺ فأخذها مثل الموت، فأتت بابه فلم تجد على بابه بوابين فأتته، فقالت: يا رسول الله لم أعرفك، فقال: إنما الصبر عند الصدمة الأولى]. أخرجه الخمسة إلا النسائي.

1. (3232)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, (ölen) çocuğu için ağlamakta olan bir kadına rastlamıştı:

"Allah'tan kork ve sabret!" buyurdu. Kadın (ızdırabından kendisine hitab edenin kim olduğuna bile bakmadan):

"Benim başıma gelenden sana ne?" dedi. *Resulullah(aleyhissalâtu vesselâm)* uzaklaşınca,kadına:

"Bu Resulullah idi!" dendi. Bunun üzerine, kadın çocuğun ölümü kadar da söylediği sözden dolayı (utanıp) üzüldü. (Özür dilemek için) doğru Aleyhissalâtu vesselâm'ın kapısına koştu. Ama kapıda bekleyen kapıcılar görmedi, doğrudan huzuruna çıktı ve:

"Ey Allah'ın Resulü, (o yakışıksız sözü) sizi tanımadan sarfettim (bağışlayın!" dedi. Aleyhissâlatu vesselâm:

"Makbul sabır, musibetle karşılaştığın ilk andakidir" buyurdu." [Buhârî, Cenâiz 43, 7, 32, Ahkâm 11; Müslim, Cenâiz 14, (626); Ebû Dâvud, Cenâiz 27, (3124); Tirmizî, Cenâiz 13, (987) Nesâî, Cenâiz 22, (4, 22).]

AÇIKLAMA:

1- Hadisin *Buhârî*'de gelen bir başka vechinde kadının, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a: "Git başımdan, benim musibetim sana gelmedi" dediği; bir başka vechinde: "(Nasihat kolaydır çünkü) bana gelen musibetten âzâdesin" dediği kaydedilmiştir.

2- Hadis, Resulullah*(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın kapıcı kullanmadığını göstermektedir. Kadın bizzat huzura çıkabilmektedir. Resulullah'ın tevazu hâlini gösteren diğer bir husus, yolda, sokakta dolaşırken peşini takip eden maiyet ekibine yer vermemesidir. Normal olarak melîk ve büyükler haşmet izharı için bir grup maiyetle dolaştıkları halde, Aleyhissalâtu vesselâm tek başına dolaşmakta ve bu sebepledir ki, ağlayan kadın onu tanıyamamaktadır.

Tîbî der ki: *"...Kadına: "Bu Hz. Peygamber aleyhissalâtu vesselâm'dır"* denince, kadın içinden korku ve heybet hissetti ve onun da diğer melîkler gibi, halkın onlara ulaşmasını engelleyen kapıcı ve koruyucuların olacağını zannetti, ancak gidince tasavvur ettiğinin aksine bir durumla karşılaştı."

3- "Makbul sabır musibetle karşılaştığın ilk andakidir" sözü, "Kalbe hücum eden ilk duygular sırasında, onun gereklerine uymayıp sebat edilirse işte bu makbul sabırdır, Allah'ın mükâfaat vaadettiği sabırdır.

Hattâbî, biraz farkla şöyle der: "Sâhib-i şeriatca övülen sabır, musibet âniden geldiği anda ortaya konan sabırdır, bundan sonraki sabır değildir. Çünkü zamanla musibet de unutulur. Bazıları: "Kişi musibet sebebiyle sevaba mazhar olmaz, zira musibet kendi elinde değildir, kişi musibet karşısındaki metânet ve güzel sabrı sebebiyle sevap kazanır" demiştir.

İbnu Battâl: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, kadına hem helâk ve hem de sevaptan mahrum kalma musibetlerinin cem olmamasını arzu ederek müdahale etmiştir" der.

Resulullah'ın bu sözü hakkında Tîbî şu değerlendirmeyi yapar: "Resulullah'tan bu sözü, kadının "Sizi tanımadım..." demesi üzerine, hikmetli bir üslûbla sâdır olmuştur. Sanki kadına şunu demiştir: "Özür dilemeyi bırak, zira ben Allah için olmayan şeylerde öfkelenmem, sen kendi nefsine bak."

Zeyn İbnu'l-Münîr de şöyle der: "Kendisine yaptığı takva ve sabr tavsiyesine uyarak, üzüntünün sevkiyle sarfettiği sözlerden özür dilemek üzere geldiği zaman, kadına, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* o şekilde cevap vermekle: "Bu sabrın zamanı, hâdisenin olduğu ilk andı, Cenâbı Hakk'ın sabredenlere vaadettiği sevap da o anda yapılan sabırdadır" demek istemiştir."

4- HADİSTEN ÇIKARILAN BAZI FEVÂİD:

★ Resulullah mütevazidir, cahillere karşı rıfkla muamele etmektedir.

★ Musibete düşenlere müsamaha etmektedir.

★ Özür dileyenin özrünü kabul etmiştir.

★ Emr-i bi'l-ma'ruf ve nehy-i ani'l-Münker ihmal edilmemektedir.

★ Kâdılar, halka karşı kapısını kapamamalı, halkın temasını önleyecek engeller koymamalıdır.

★ Kendisine *emr-i bi'l-ma'ruf* yapılan kimse buna uymalıdır, emredenin kim olduğunu bilmese de.

★ Fazla üzüntü, yasaklardan biridir, zira Aleyhissalâtu vesselâm bu üzgün kadına sabır ve takva emretmiştir.

★ Bazı can sıkıcı durumların olma ihtimali bulunsa bile emr-i bi'l-ma'ruf yapılmalıdır.

★ Söz, niyet edilene tesadüf etmezse, bunun hükmü yoktur. Bazı âlimler bu prensipten hareketle: "Amr, Ey Hind sen boşsun dese bu söz Amra'ya rast gelse, Amra boş olmaz' demiştir.

★ Kabir ziyareti erkeğe de kadına da câizdir.

★ Ziyareti yapılan mezar müslümana ve kâfire ait olmuş farketmez.Bazıları "Kâfir kabri ziyaret edilmez" demişse de cumhur bu görüşü reddeder.

3233 ٢- وعن أمّ سلمة رضي الله عنها قالت: [سمعتُ رسولَ الله ﷺ يقولُ: ما مِنْ مُسلِمٍ تُصيبُه مُصيبةٌ، فقال ما امرهُ اللهُ: إنّا لله وإنّا إليه راجعونَ اللّهُمّ أجُرْني في مُصيبتي، واخْلُفْ لي خيراً منها، إلاّ أخلَفَ اللهُ له خيراً منها. قالَتْ: فلمّا ماتَ أبو سلمةَ رضي الله عنه قُلْتُ: أيُّ المُسلِمينَ خيرٌ مِنْ أبي سلمةَ؟ أوّلُ بيتٍ هاجرَ إلى

رَسُولِ اللهِ ﷺ، ثُمَّ إِنِّي قُلْتُهَا فَأَخْلَفَ اللهُ تَعالى لِي رَسولَ اللهِ ﷺ قالَتْ: فَأَرْسَلَ إِلَيَّ رَسُولُ اللهِ ﷺ حاطِبَ بْنَ أَبِي بَلْتَعَةَ يَخْطُبُنِي لَهُ فَقُلْتُ: إِنَّ لِي بِنْتاً وَأَنَا غَيُورٌ، فَقالَ ﷺ: أَمَّا ابْنَتُها فَنَدْعُوا اللهَ يُغْنِيها عَنْها، وَأَدْعُو اللهَ تَعالى أَنْ يُذْهِبَ بِالْغَيْرَةِ].

أخرجه مسلم ومالك، وأبو داود والترمذي.

2.(3233)- *Ümmü Seleme* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı şunları söylerken işittim:

"Kendisine bir musibet gelen müslüman Allah'ın emrettiği: "İnnâ lillâhi ve innâ ileyhi râci'ûn, allâhümme ecirnî fî musîbetî vahluf lî hayran minhâ: "Biz Allah'ınız ve ancak O'na döneceğiz. Bana bu musîbetim için ücret ver. Ve bana bunun arkasından daha hayırlısını ver" derse Allah o musibeti alır ve mutlaka daha hayırlısını verir."

Ümmü Seleme der ki: "Ebû Seleme (radıyallahu anh) vefat ettiği zaman ben: "Ebû Seleme'den daha hayırlı olan hangi müslümar var? Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a ilk hicret eden hâne, onun hânesiydi" dedim. Ben bunu söyledikten sonra Allah, onun yerine bana Resullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı verdi. Şöyle ki: Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, bana Hâtîb İbnu Ebî Belte'a'yı göndererek kendisi için beni istetti. Ben: "Benim (küçük) bir kızı çocuğum var, ayrıca ben kıskanç bir kadınım. (Resulullah'ın ise birçok hanımı var, imtizacsızlıktan korkarım)" diye cevap verdim. Resulullah*(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"Kız çocuğuna gelince, Allah'a dua ederiz, onu kendisinden müstağni kılar, kıskançlığı için de Allah'a gidermesini dua ederim" buyurdular. [Müslim, Cenâîz 3, (918); Muvatta, Cenâiz 42, (1, 236); Ebû Dâvud, Cenâiz 22, (3119); Tirmizî, Da'avât 88, (3506).]

AÇIKLAMA:

1- Ümmü Seleme (radıyallahu anhâ), Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın zevce-i pâklerindendir. Adı Hind'dir. Babası *Ebû Ümeyye İbnu'l-Muğîre*'dir. Resulullah'la izdivacından önce *Ebû Seleme İbnu Abdi'l-Esed* ile evli idi. Ondan Seleme, Ömer, Dürre ve Zeyneb adında çocukları oldu.

Ümmü Seleme, Habeşistan'a ilk hicret edenlerdendi, oradan da Medine'ye hicret etti. *Resulullah*'la evlenmesi hicretin dördüncü senesine rastlar. Üçüncü yılı da denmiştir. Kocası ve kendisi ilk müslümanlardandı. Bu sebeple inancı uğruna birçok sıkıntılara katlanmıştı. Mekke'den,

Medine'ye hicret edecekleri sırada yakınları, Ümmü Seleme'nin kocasıyla hareket etmesine mâni olmuşlar bu sebeple bir yıl kadar kocasından ve çocuklarından ayrı kalmış ve bu esnada mütemâdiyen ağlamıştır. Sonunda merhamete gelen yakınları Medine'ye gitmesine izin verirler. Resulullah'ın onunla izdivacında, onu, İslâm için çektikleri sebebiyle mükâfaatlandırma maksadı da görüllebilir. Ancak Ümmü Seleme'nin fevkalâde akıllı olduğu, pek isabetli görüşler beyan ettiği belirtilir. Hatta Hudeybiye'de Mekkelilerle, o yıl umre yapmadan geri dönme şartı gibi bazı şartlarla yaptığı antlaşma sebebiyle Resulullah'a karşı küskün bir havaya giren ve Resulullah'ın "Kurbanlarınızı kesin, traş olun, ihramdan çıkın" gibi emirlerine uymak itemeyen Ashab karşısında Ümmü Seleme'nin: "Ya Resulallah! Sen kurbanını kes, onlar da sana uyarak kurbanlarını kesecektir" tavsiyesi meşhurdur. Zira Resulullah bu tavsiyeye uyar, kurbanını keser, Ashâb da birer birer Resulullah'ın dedilerini yerine getirirler. Bu hâdise Ümmü Seleme (radıyallahu anhâ)'nin yüksek zeka ve isabetli re'yine örnek olarak gösterilir.

Ümmü Seleme validemiz 59 hicrî yılında vefat etmiştir. Ölüm senesi hususunda başka rakamlar da söylenmiştir. Resulullah'ın en son vefat eden zevcesi Ümmü Seleme (radıyallahu anhâ) olmuştur.

2- Musibete uğrayan kimseye Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, bu hadiste, İnnâ lillâhi ve innâ ileyhi râci'ûn demeyi ve kaydedilen duayı yapmayı tavsiye buyurmaktadır.

3- Hadisin bazı vecihlerinde, Ebû Seleme'nin öleceği sırada bu duayı okuduğu belirtilir. Hatta Ümmü Seleme'nin "Ebû Seleme'den daha hayırlı hangi müslüman var?" demesi, nazarında onun yerinin doldurulamayacak bir kıymet taşıdığını ifade eder. *Ebû Seleme* aynı zamanda, Resulûllah'ın süt kardeşi ve halasının oğludur.

Müslim'in bir rivayetinde Ümmü Seleme (radıyallahu anhâ): "Ebû Seleme vefat edince Resulullah'ın bana emrettiği gibi söyledim, sonra Allah bana ondan daha hayırlısını yani Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı ihsan buyurdu" der.

4- Musibet, hadislerde mü'mine eziyet veren her şey diye târif edilmiştir. Musibet sırasında إِنَّا لِلّٰهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ denmesi, Kur'ân-ı Kerîm'in emridir (Bakara 156). Bunu söylemeye istirca denir. Bunu söylemek kaza ve kadere teslimiyet ve rızanın ifadesidir. Zira "Biz Allah'ınız ve Allah'a dönücüyüz" ma'nâsının içinde, mal ve can herşeyimizin Allah'a ait oldu-

ğunu, mülk sahibinin mülkünde dilediği gibi tasarruf yetkisine sahip olduğunu itiraf etmemiz, kabul etmemiz mevzubahistir.

Resulullah küçük bile olsa her musibet karşısında istirca okumamızı tavsiye etmektedir. Rivayete göre Aleyhissalâtu vesselâm'ın kandili sönünce bile istirca ettiği belirtilmiştir. *Hz. Âişe:* "Bu bir kandildir" diyerek istircaı mucib ciddi bir şey yok demek istemiş, ancak Efendimiz: "Mü'mini rahatsız eden her şey musibettir" demiştir.

Nevevî: "Bu hadiste mendubun, me'murun bih (yani, vacib olmayan, mendub olan şeylerin yapılması da emredilmiştir) olduğuna delil vardır, muhtar olan mezheb de budur. Çünkü Hz. Peygamber'e istirca emredilmiştir" der.

3234 ٣- وعن أبي سنان قال: [دفنتُ ابْنِي سِنَاناً، وأبُو طَلْحَةَ الخَوْلانِيُّ جالِسٌ على شَفِيرِ القَبْرِ، فلَمَّا فَرَغْتُ قالَ: ألاَ أُبَشِّرُكَ؟ قُلْتُ: بَلَى. قالَ حَدَّثَنِي أبُو مُوسَىٰ الأشْعَرِيُّ رَضِيَ اللهُ عَنْه قالَ: قالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: إذَا مَاتَ وَلَدُ العَبْدِ. قالَ اللهُ لِمَلائِكَتِه: قَبَضْتُمْ وَلَدَ عَبْدِي؟ فَيَقُولُونَ: نَعَمْ، فَيَقُولُ: قَبَضْتُمْ ثَمَرَةَ فُؤادِه؟ فَيَقُولُونَ: نَعَمْ: فَيَقُولُ: مَاذَا قَالَ عَبْدِي؟ فَيَقُولُونَ حَمِدَكَ واسْتَرْجَعَ، فَيَقُولُ: ابْنُوا لِعَبْدِي بَيْتاً فِي الجَنَّةِ، وسَمُّوهُ بَيْتَ الحَمْدِ]. أخرجه الترمذي.

3. (3234)- *Ebû Sinân* anlatıyor: "Oğlum Sinan'ı defnettiğimde kabrin kenarında Ebû Talha el-Havlânî oturuyordu. Defin işinden çıkınca bana:

"Sana müjde vermeyeyim mi?" dedi. Ben:

"Tabiî, söyle!" dedim.

"Ebû Musa el-Eş'arî (radıyallahu anh) bana anlattı" diye söze başlayıp Resulullah'ın şu sözlerini nakletti:

"Bir kulun çocuğu ölürse, Allah meleklere şöyle söyler:

"Kulumun çocuğunu kabzettiniz mi?"

"Evet," derler.

"Yani kalbinin meyvesini elinden mı aldınız?" Melekler yine:

"Evet" derler. Allah tekrar sorar:

"Kulum (bu esnada) ne dedi?"

"Sana hamdetti ve istircâda bulundu" derler. Bunun üzerine Allah Teâlâ hazretleri şöyle emreder:

"Öyleyse, kulum için cennette bir köşk inşa edin ve bunu Beytu'l-hamd (hamd evi) diye isimlendirin." [Tirmizî, Cenâiz, 36, (1021).]

3235 ٤- وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قال رسولُ الله ﷺ: يقولُ اللهُ عزَّ وجلَّ: مَنْ أذهبتُ حبيبتيهِ فصبر واحتسب لَمْ أرضَ لهُ ثواباً دُونَ الجنَّةِ]. أخرجه الترمذي وصححه.

قلت وأخرجه البخاري أيضاً، ولفظه: عن أنس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: « سَمِعْتُ النَّبِيَّ ﷺ يقولُ: إنَّ اللهَ تعالى قالَ إذا ابتليتُ عبدي بحبيبتيهِ، ثُمَّ صبر عوضته عنهما الجنَّة: يريدُ عينيه » واللهُ أعلم.

4. (3235)- *Ebû Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Allah Teâlâ hazretleri şöyle demiştir: "Ben kimin iki sevdiğini almışsam ve o da sevabını umarak sabretmişse, ona cennet dışında bir mükâfaat vermeye razı olmam."* [Tirmizî, Zühd 58, (2403).]

Derim ki: "Bu hadisi Buhârî de tahric etti. Ondaki ibare şöyle: "Hz. Enes (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın şöyle söylediğini işittim: *"Allah Teâlâ hazretleri buyurdu ki: "Ben kulumu iki sevdiğiyle imtihan edersem o da sabır gösterir (ve sevap umarsa) onlara bedel cenneti veririm."* [Buradaki "iki sevdiği" ile gözlerini kastediyor." Doğruyu Allah bilir."] [Buhârî, Marzâ 7.]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadiste, kişi sevdiği şeylerin kaybı karşısında sabra çağırılmakta ve bunun sevabının büyük olacağı müjdelenmektedir. Hadislerde mü'minin imtihan olunduğu iki sevgilisinden maksad, gözleridir. Göz'ün "sevgili" olarak tesmiyesi, onların insanda en kıymetli organları teşkil etmelerinden dolayıdır. Gözlerin kaybı, diğer organlara nazaran insanda daha büyük hüsran meydana getirir. Onların elden gitmesiyle, ne görmek istediği hayrı görebilir ne de kaçınmak istediği şerden kaçabilir."

2- Hadisin Tirmizî'deki vechinde احتسب yani sevap umarsa ziyadesi yer alır. Bunu âlimler mücerred sabretmenin uhrevî faydası olmayacağı şeklinde anlarlar. Sabrın uhrevi mükâfaata sebep olabilmesi için niyyet şarttır. Bu da, sabrı, "Allah'ın mükâfaatlandıracağını düşünerek" yapmakla olur. Allah'ın dünyadaki imtihanı, kula olan garazı, gadabı sebe-

biyle değildir. Bilakis, Allah sevdiği kuluna bazı kötülükleri ondan defetmek için veya günahlarına kefâret olmak için yahut da mertebesini yüceltmek için musibetlere müptelâ kılar. Kul bunları rıza ile karşılarsa murad-ı ilâhî hâsıl olur. Aksi takdirde onun sabrı şu Selmân hadisindeki sabra benzer: *"Mü'min hastalanırsa Allah onun hastalığını ona bir kefâret ve af vesilesi kılar. Fâcir hastalanırsa o da şu deveye benzer: "Sahibi onu bağlamış, sonrada salıvermiştir; niçin bağlandığını, niçin salıverdiğini bilemez."*

3236 ٥- وعن ابن عمرو بن العاص رضي الله عنهما قال: [قال رسول الله ﷺ: إنَّ اللهَ لاَ يرْضى لعبده المُؤْمنِ إذا ذهب بصفيَّيه منْ أهْلِ الأرْضِ فصبر واحْتسب بثوابٍ دُونَ الجنَّة]. أخرجه النسائي.

5. (3236)- *Abdullah İbnu Amr İbnu'l-Âs* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Mü'min kul, arz ahalisi içindeki has sevdiği (evladı) elinden alındığı zaman sabreder ve mükâfaat umarsa Allah o kulu için cennetten aşağı bir mükâfaata razı olmaz."* [Nesâî, Cenâiz 23, (4, 23).]

AÇIKLAMA:

Burada, evladı elinden alındığı yani öldüğü zaman sabreden mü'minin mükâfaatı dile getirilmektedir. Doğrudan evlad denmeyip, evladın anne veya baba yanındaki sevgi açısından yeri zikredilmektedir: Arz ahalisi içinde en ziyade sevdiği, Mamafih hadis, çocuğu olmayan bir kimsenin çok fazla sevdiği bir yakınını da içine alacak bir mâhiyettedir. Öyle ise evlad kadar sevdiği bir yakınını şu veya bu şekilde kaybeden mü'min, onun mükâfaatını düşünerek sabrederse, onun bu sabrı karşılık-sız kalmayacaktır. Çünkü hadis-i kudsîde *"Kulum beni nasıl bilirse ben ona öyle davranırım"* buyrulmuştur.

3237 ٦- وعن عطاء بن أبي رباح قال: [قال لي ابنُ عبَّاسٍ رضي اللهُ عنهما: ألاَ أُريكَ امْرأةً منْ أهْلِ الجنَّة؟ قُلْتُ: بلى. قال: هذه المَرْأةُ السَّوْداءُ أتَتِ النَّبيَّ ﷺ فقالَتْ: إنِّي أُصْرَعُ، وإنِّي أتكَشَّفُ فادعُ اللهَ لي. قال: إنْ شئْتِ صبرْتِ ولكِ الجنَّةُ، وإنْ شئْتِ دعَوْتُ اللهَ تعالى أنْ يُعافيكِ؟ قالَتْ: أصْبرُ فادْعُ اللهَ لي أنْ لا أتكَشَّفَ فدعَا لَهَا]. أخرجه الشيخان.

6. (3237)- *Atâ İbnu Ebî Rabâh* rahimehullah anlatıyor: "İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ) bana:

"Sana cennet ehlinden bir kadın göstereyim mi?" dedi. Ben de: "Evet göster" dedim.

"İşte dedi, şu siyah kadın var ya, o, Resulullah'a gelip: "Ben saralıyım, (nöbet gelince) üstümü başımı açıyorum, Allah'a benim için dua ediver (hastalıktan kurtulayım) dedi. Aleyhissalâtu vesselâm: *"Dilersen sabret, sana cennet verilsin, dilersen sana şifa vermesi için Allah'a dua edivereyim"* dedi. Kadın: "Öyleyse sabredeceğim, ancak üstümü başımı açmamam için dua ediver" dedi. Resulullah da ona öyle dua etti" [Buhârî, Marzâ 6; Müslim, Birr 54, (2576).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, sara gibi dünyevî belalara da sabretmek gerektiğini, karşılığında cennet gibi yüksek bir mükâfaat olduğunu göstermektedir.

2- Azimet ve şiddeti ihtiyar, ruhsatlı amelden efdaldir, yeter ki tâkat edeceğinden emin olsun. Ancak tahammül edemeyecekler ruhsatla amel etmelidirler.

3- Hastalıkların hepsini dua ve Allah'a iltica ile tedaviye çalışmak, akâkir (yaralamalarla) tedaviye çalışmaktan daha nâfi, daha faydalıdır. Bunun te'siri, bedenin buna karşı göstereceği tepki (infiâl), ilacın bedende hâsıl edeceği tesirden daha fazladır. Ancak bunun faydası iki şarta bağlıdır: Biri hastadan gelir. Bu, onun tam bir sıdkla iyileşmeye niyet etmesidir. Diğeri tedavi edene bağlıdır: Kuvvetli bir teveccüh, kalbinde kuvvetli bir takva ve tevekkül bulundurmasıdır" (İbnu Hacer).

4- Tedaviyi terketmenin câiz olduğu da gözükmektedir. Hadisin Buhârî'deki vechinde şöyle bir ziyade var: "Atâ, Ümmü Züfer'i, o uzun siyah kadını Ka'be'nin örtüsü üzerinde gördüğünü söyledi." Bu ziyade kısmın açıklanması sadedinde bir kısım rivayetler getirilmiştir. Bunlardan biri Tâvus rahimehullah'a ait. Der ki: "Resulullah'a tedavi için mecnunlar da getirilirdi. O, bunların göğüslerine vurmak suretiyle tedavi ederdi. Ümmü Züfer denen mecnûne bir kadın getirildi. Aleyhissalâtu vesselâm onun da göğsüne vurdu, ama iyileşmedi." Bu rivayetin bir başka vechinde şu ziyade var: "Kadın hakkında hayırlı senada bulunuyordu... Resulullah buyurdu ki: *"Hastalığı onu dünyada takip ederse, ahirette onun için hayır vardır."* Bazı rivayetler bu kadının ismini Su'ayra, (Sükayra veya Sükeyra) diye tesbit etmiştir. İbnu Sa'd'ın zikrine

göre, bu Hz. Hatîce'nin berberi (mâşıta)dir ve Resulullah'ı zaman zaman ziyaret eden Hz. Hatîce'nin eski arkadaşlarından biridir.

3238 ٧- وعن عطاء بن يسار رضي الله عنه قال: [قال رسول الله ﷺ: إذا مرض العبد بعث الله تعالى إليه ملكين فقال: انظروا ماذا يقول لعواده؟ فإن هو إذا جاءوه حمد الله، وأثنى عليه رفعا ذلك إلى الله وهو أعلم، فيقول: لعبدي علي إن توفيته أن أدخله الجنة، وإن أنا شفيته أن أبدله لحما خيرا من لحمه، ودما خيرا من دمه، وأن أكفر عنه سيئاته]. أخرجه مالك.

7. (3238)- *Atâ ibnu Yesâr* rahimehullah anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Kul hastalandığı zaman Allah Teâlâ hazretleri ona iki melek gönderir ve onlara: "Gidin bakın, kulum yardımcılarına ne diyor bir dinleyin!" der.*

Eğer o kul, melekler geldiği zaman Allah'a hamdediyor ve senalarda bulunuyor ise, onlar bunu, her şeyi en iyi bilmekte olan Allah'a yükseltirler. Allah Teâlâ hazretleri, bunun üzerine şöyle buyurur: "Kulumun ruhunu kabzedersem, onu cennete koymam kulumun benim üzerimdeki hakkı olmuştur. Şâyet şifâ verirsem, onun etini daha hayırlı bir etle, kanını daha hayırlı bir kanla değiştirmem ve günahlarını da affetmem üzerimdeki hakkı olmuştur." [Muvatta, Ayn 5, (2, 940).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, mü'min kul hastalandığı zaman sabredip Allah'a şikayetçi olmaz ve hamdederse kazanacağı sevabın büyüklüğünü haber vermektedir. Hadisin üslûbu, bu mükâfaatı âdeta kesin bir vaad olarak ifade etmektedir. Bir başka hadiste: اذا مرض العبد خرج من ذنوبه كيوم ولدته امه "Kul hastalanınca günahlarından arınır ve anneden yeni doğmuş gibi günahsız olur" buyurmuştur.

Bazı âlimler, bu hadisle sadedinde olduğumuz hadis arasında teâruz görmezler."Çünkü derler, sadedinde olduğumuz hadis, hadiste zikredilen hususî mükâfaatı sabır ve hamd-ü sena şartına bağlamıştır. Bu sonuncu hadis ise, hastalık sebebiyle günahların affını vaadetmektedir, burada, önceki hadiste vaadedilen hususî mükâfaat vaadedilmemektedir."

3239 ٨- وعن خباب بن الأرت رضي الله عنه قال: [شكونا إلى رسول الله ﷺ وهو

مُتَوَسِّدٌ بُرْدَةً فِي ظِلِّ الْكَعْبَةِ. فَقُلْنَا: أَلاَ تَسْتَنْصِرُ لَنَا، أَلاَ تَدْعُو لَنَا؟ فَقَالَ: قَدْ كَانَ مَنْ قَبْلَكُمْ يُؤْخَذُ الرَّجُلُ فَيُحْفَرُ لَهُ فِي الأَرْضِ فَيُجْعَلُ فِيهَا ثُمَّ يُؤْتَى بِالْمِنْشَارِ، فَيُوضَعُ عَلَى رَأْسِهِ فَيُجْعَلُ نِصْفَيْنِ، وَيُمْشَطُ بِأَمْشَاطِ الْحَدِيدِ مَا دُونَ لَحْمِهِ وَعَظْمِهِ، مَا يَصُدُّهُ ذَلِكَ عَنْ دِينِهِ، وَاللهِ لَيُتِمَّنَّ اللهُ تَعَالَى هَذَا الأَمْرَ حَتَّى يَسِيرَ الرَّاكِبُ مِنْ صَنْعَاءَ إِلَى حَضْرَمَوْتَ، فَلاَ يَخَافُ إِلاَّ اللهَ، وَالذِّئْبَ عَلَى غَنَمِهِ، وَلَكِنَّكُمْ تَسْتَعْجِلُونَ]. أخرجه البخاري، وأبو داود والنسائي.

8. (3239)- *Habbâb İbnu'l-Eret* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Ka'be'nin gölgesinde bir bürdeye yaslanmış otururken, gelip (müşriklerin yaptıklarından) şikâyette bulunduk:

"Bize yardım etmiyor musun, bize dua etmiyor musun?" dedik. Şu cevabı verdi:

"Sizden önce öyleleri vardı ki, kişi yakalanıyor, onun için hazırlanan çukura konuyor, sonra getirilen bir testere ile başının ortasından ikiye bölünüyordu. Bazısı vardı, demir taraklarla taranıyor, vücudunda sadece et ve kemik kalıyordu. Bu yapılanlar onları dininden çeviremiyordu. Allah'a kasem olsun Allah bu dini tamamlayacaktır. Öyle ki, bir yolcu devesine bindi mi San'a'dan kalkıp Hadramevt'e kadar gidecek, Allah'tan başka hiçbir şeyden korkmayacak, koyunu için de sadece kurttan korkacak. Ancak siz acele ediyorsunuz" [Buhârî, Menâkıbu'l-Ensâr 29, Menâkıb 25, İkrâh 1; Ebû Dâvud, Cihâd 107, (2649); Nesâî, Zînet 98, (8, 204).]

3240 ٩- وعن أُسامة بن زيد رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [أَرْسَلَتْ بِنْتُ النَّبِيِّ ﷺ إِلَيْهِ أَنَّ ابْناً لِي احْتُضِرَ فَاشْهَدْهُ، فَأَرْسَلَ يَقْرَأُ السَّلاَمَ وَيَقُولُ: إِنَّ للهِ مَا أَخَذَ، وَللهِ مَا أَعْطَى، وَكُلُّ شَيْءٍ عِنْدَهُ بِأَجَلٍ مُسَمًّى، فَلْتَصْبِرْ وَلْتَحْتَسِبْ]. أخرجه الخمسة إلا الترمذي.

9. (3240)- *Üsâme İbnu Zeyd* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın kızı (Zeyneb), babasına birisini göndererek "Oğlum ölmek üzere, son nefesini verirken yanında hazır ol" diye rica etti. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, adamı geri çevirirken:

"Selamımı söyle ve şunu hatırlat: Alan da Allah'tır, veren de Allah'tır. Her şeyin O'nun yanında muayyen bir eceli vardır.Sabretsin ve Allah'ın (sabredenlere vereceği) mükâfaatı düşünsün!" [Buhârî, Cenâiz 33,

Marzâ 9, Kader 4, Eymân 9, Tevhîd 2, 25; Müslim, Cenâiz 11, (923); Ebû Dâvud, Cenâiz 28, (3125); Nesâî, Cenâiz 22, (4, 21, 22).]

AÇIKLAMA:

1- *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ı ölmekte olan çocuğu için çağıran kızı hangisidir, rivayette belli değil. İbnu Ebî Şeybe'nin Musannaf'ında geçen bir rivayette Hz. Zeyneb (radıyallahu anhâ)in olduğunu tasrih eder. Ancak, bazı rivayetlerin sağladığı karîneler Hz. Fâtıma'nın olma ihtimalini de ortaya çıkarmıştır. Ölmekte olan çocuğun kim olduğu da çok net değildir. Rivayetlerde bazan "oğlum", bazın da "kızım" diye geçmektedir. Ebû Dâvud'un rivayetinde "...oğlum veya kızım" şeklinde râvinin şekki ile kaydedilmiştir. İbnu Hacer, bunun Ümâme olduğunu belirtir ve rivayetlerde geçen "oğlum" ifadesinin yanlış olduğunu, doğrusunun "kızım" olması gerektiğine dikkat çeker. Açıklamasına göre, Ümâme şiddetle hastalanmış, Resulullah gelmiş, halini görünce gözyaşlarını tutamamış ve ağlamıştır. Duası üzerine, şifa bulmuş, Resulullah'ın vefatından sonra da yaşamıştır. *Hz. Ali, Hz. Fatıma*'nın vefatından sonra onunla evlenmiş, şehid edilinceye kadar beraber yaşamışlardır.

2- *"Veren de alan da Allah'tır" diye tercüme ettiğimiz ibâreyi: "Evladlardan almış oldukları da Allah'ındır, verdikleri de Allah'ındır"* şeklinde tercüme etmek de mümkündür.

3- Buhârî'nin bir rivayeti, Hz. Zeyneb (radıyallahu anhâ)'in Resulullah'a ikinci sefer adam göndererek ısrar ettiğini, bir başka rivayette ise Resulullah'ın, üçüncü sefer yapılan ısrar üzerine kızının evine şeref verdiklerini belirtir. Beraberinde Abdurrahman İbnu Avf da mevcuttur.

Hz. Zeyneb'in ısrarını *İbnu Hacer* iki sebeple izah eder:

"1-Câhillerin, kendisi hakkıda: "Resulullah'ın yanında kıymeti yok" şeklinde, yapacakları zu-i zannı kırmak için ısrar etmiş olabilir.

2-Allah ona, "Resulullah'ın yanına gelmesi, içinde bulunduğu kederini duası ve huzuru bereketiyle gidereceği hususunda ilhamda bulunmuş olabilir. Nitekim bu zannı Allah gerçekleştirmiştir."

Resulullah'ın ilk çağırmada gelmemesi için de şu tahminde bulunur: "Zâhir şu ki, Efendimiz, Rabbine teslimiyette mübâlağa maksadıyla önce imtina etmiştir. Yahut da bu çeşit dâvetlere icâbetin, düğün davetine icâbetteki gibi şart olmadığını göstermek, bu ve benzeri davetlere müsbet cevap vermemenin câiz olduğunu beyan etmek için de gelmemiş olabilir."

4- *Resulullah* Hz. Zeyneb'e gelirken yanında bir grup sahâbî vardır:

Ubâdetu'bnu's-Sâmit, Üsâme İbnu Zeyd, Sa'd İbnu Ubâde, Mu'âz İbnu Cebel, Übeyy İbnu Ka'b, Zeyb İbnu Sâbit vs. Hatta Resulullah çocuğun ıztırabı karşısında ağlayınca Sa'd İbnu Ubâde: "Ya Resulullah bu da ne?" diyerek taaccübünü ifade eder. Resulullah da şu cevabı verir:

"Bu, kullarının kalbine Allah tarafından konmuş olan merhamettir. Allah, kullarından merhametli olanlara rahmet kılar."

5- HADİSTEN ÇIKARILAN BAZI FEVÂİD:

★ Muhtazar (ölüm hâlinde) olanın yanına, bereket ve duaları ümid edilenlerin çağırılmaları câizdir.

★ Bu maksadla yemin vermek câizdir.

★ Tâziye ve geçmiş olsun ziyaretlerine, izin alınmadan gidilebilir. Bu, düğün gibi değil, düğün ziyafetine katılmak için izin şarttır.

★ Yemin verildiği zaman, yemin sahibini kurtarmak maksadıyla gerekeni yapmak müstehabtır.

★ Selamı konuşmadan öne almak müstehabtır.

★ Hastaya geçmiş olsun ziyareti yapılır, hasta küçük de olsa, faziletçe düşük de olsa.

★ Faziletli kişiler, halktan kopmamalıdırlar, ilk daveti reddetseler bile müteakiben icâbet müstehabtır.

★ Tâbî durumdakiler, kendilerine müşkil gelen hususları imamdan sormalıdırlar.

★ Sual edeb çerçevesinde olmalıdır.

★ Allah'ın mahlukatına şefkat ve merhamete insanlar teşvik edilmeli, kalb katılığından korkutulmalıdır.

★ Bağırıp çağırmadan ağlamak câizdir.

3241 ١٠ – وعن أنس رَضِيَ اللهُ عنْه قال: [اشْتَكَى ابنٌ لأَبِي طَلْحَةَ، فَمَاتَ وَأَبُو طَلْحَةَ خَارِجٌ، ولَم يعلَمْه، فَلَمَّا رَأَت امْرَأَتُه أَنَّه قَدْ مَاتَ هَيَّأَتْ شَيْئًا، ونَحَّتْه فِي جَانِبِ الْبَيْتِ، فَلَمَّا جَاءَ أَبُو طَلْحَةَ قَالَ: كَيْفَ الْغُلَامُ؟ قَالَتْ: قَدْ هَدَأَتْ نَفْسُه، وَأَرْجُو أَنْ يَكُونَ قَدِ اسْتَرَاحَ، فَظَنَّ أَبُو طَلْحَةَ أَنَّهَا صَادِقَةٌ، ثُمَّ قَرَّبَتْ لَهُ الْعَشَاءَ ووَطَّأَتْ لَهُ الْفِرَاشَ فَلَمَّا أَصْبَحَ اغْتَسَلَ، فَلَمَّا أَرَادَ أَنْ يَخْرُجَ أَعْلَمَتْه بِمَوْتِ الْغُلَامِ فَصَلَّى مَعَ

النَّبِيِّ ﷺ ثُمَّ أَخْبَرَهُ بِمَا كَانَ مِنْهَا، فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ: لَعَلَّهُ أَنْ يُبَارِكَ اللهُ لَكُمَا فِي لَيْلَتِكُمَا، فَجَاءَهُمَا تِسْعَةُ أَوْلَادٍ كُلُّهُمْ قَرَؤُا الْقُرْآنَ]. أخرجه البخاري.

10. (3241)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Ebû Talha'nın bir oğlu hastalandı. Sonunda Ebû Talha evde yokken vefat etti. Çocuğun öldüğünü bilmiyordu. Hanımı, çocuğun öldüğünü görünce (çocuğun defni için gerekli) hazırlığı yaptı, onu evin bir kenarına koydu. Ebû Talha (akşam olup) eve gelince: "Çocuk nasıl oldu?" diye sordu. Hanımı, "Sükûnete erdi istirahate kavuşmuş olmasını umarım" (diye yuvarlak bir) cevapta bulundu. Ebû Talha hanımının doğru söylediğini zannetti.

Sonra hanımı, akşam yemeğini getirdi. Yatağını hazırladı. (Sonra kocası için süslendi. *Ebû Talha* temasta bulundu.) Sabah olunca *Ebû Talha* gusletti. Evden çıkacağı zaman hanımı çocuğun ölümünü haber verdi. *Ebû Talha, Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'la sabah namazı kıldı. Sonra kadının yaptığını bir bir anlattı. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"Allah gecenizi hakkınızda mübârek kılmış olsun" buyurdular. Sonra onlara (Allah Teâlâ Hazretleri) dokuz evlat verdi, hepsi de Kur'an'ı okudular." [Buhârî, Cenâiz 42, Akîka 1.]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, ölüm karşısında soğukkanlılık ve teslimeyete güzel bir örnek sunmaktadır. Hadiste zikri geçen kadın Ümmü Süleym (radıyallahu anhâ)'dir, *Hz. Enes*'in annesi. Ölen çocuk da *Ebû Talha*'nın Ümmü Süleym'den doğan oğlu Ebû Umayr'dır.

2- Hadiste geçen هَيَّأَتْ شَيْئًا tâbirini: "Hanım kocasına yiyecek bir şeyler hazırladı." "Kocası için süslenip hazırlandı" diye yorumlayanlar da olmuştur. Ancak İbnu Hacer, bazı rivayetlerde gelen karînelere dayanarak çocuğun yıkanma, kefenlenme gibi defin hazırlığını yaptığını anlar.

3- *Ümmü Süleym*'in ölüm karşısındaki metânet ve kadere olan teslimiyetini belirtmek için, bazı rivayetlerde gelen bir ziyadeyi kaydetmek isteriz: Çocuğun ölümünü ertesi sabah Ebû Talha'ya şöyle haber verir: "Ey Ebû Talha! Bir kimse bir başkasına malını iâreten verse, sonra âriyetlerini taleb etse, bunu kullanan kimse vermekten imtina edebilir mi?" Ebû Talha, "Hayır!" der. Ümmü Süleym devam eder: "Öyleyse oğlun için Allah'tan ecir bekle!" Ebû Talha kızar ve: "Beni kirlenmeye bıraktın sonra oğlumun ölümünü haber verdin ha!" der. Bir rivayette Ümmü Süleym: "Allah çocuğu bize iâre olarak vermişti, şimdi bizden geri aldı" der.

4- HADİSTEN ÇIKARILAN BAZI FAİDELER:

★ Gücü olunca şiddeti benimseyip ruhsatı terketmek evladır.

★ Musibetlere karşı teselli müstehabtır.

★ Kadın kocası için süslenip nefsini taleb edebilir.

★ Resulullah'ın duasının makbûl olduğu görülmektedir.

★ Kim Allah rızası için bir şeyi terkederse Allah onun yerine daha iyisini verir.

3242 ١١- وعن القاسم بن محمد قال: [هَلَكَتِ امْرَأَةٌ لِي فَأَتَانِي مُحَمَّدُ بْنُ كَعْبٍ الْقُرَظِيُّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ يُعَزِّينِي بِهَا، وَقَالَ: إِنَّهُ كَانَ فِي بَنِي إِسْرَائِيلَ رَجُلٌ فَقِيهٌ عَالِمٌ عَابِدٌ مُجْتَهِدٌ، وَكَانَتْ لَهُ امْرَأَةٌ، وَكَانَ بِهَا مُعْجَبًا فَمَاتَتْ، فَوَجَدَ عَلَيْهَا وَجْدًا شَدِيدًا حَتَّى خَلَا فِي بَيْتٍ وَأَغْلَقَ عَلَى نَفْسِهِ، وَاحْتَجَبَ فَلَمْ يَكُنْ يَدْخُلُ عَلَيْهِ أَحَدٌ، فَسَمِعَتْ بِهِ امْرَأَةٌ مِنْ بَنِي إِسْرَائِيلَ فَجَاءَتْهُ فَقَالَتْ: إِنَّ لِي إِلَيْهِ حَاجَةً أَسْتَفْتِيهِ فِيهَا لَيْسَ يُجْزِينِي إِلَّا أَنْ أُشَافِهَهُ بِهَا، وَلَزِمَتْ بَابَهُ، فَأُخْبِرَ بِهَا فَأَذِنَ لَهَا، فَقَالَتْ: أَسْتَفْتِيكَ فِي أَمْرٍ، قَالَ: وَمَا هُوَ؟ قَالَتْ: إِنِّي اسْتَعَرْتُ مِنْ جَارَةٍ لِي حُلِيًّا، فَكُنْتُ أُلْبِسُهُ زَمَانًا، ثُمَّ إِنَّهَا أَرْسَلَتْ تَطْلُبُهُ أَفَأَرُدُّهُ إِلَيْهَا؟ قَالَ: نَعَمْ وَاللَّهِ. قَالَتْ: إِنَّهُ قَدْ مَكَثَ عِنْدِي زَمَانًا؟ فَقَالَ: ذَاكِ أَحَقُّ لِرَدِّكِ إِيَّاهُ، فَقَالَتْ لَهُ: يَرْحَمُكَ اللَّهُ أَفَتَأْسَفُ عَلَى مَا أَعَارَكَ اللَّهُ، ثُمَّ أَخَذَهُ مِنْكَ وَهُوَ أَحَقُّ بِهِ مِنْكَ، فَأَبْصَرَ مَا كَانَ فِيهِ وَنَفَعَهُ اللَّهُ بِقَوْلِهَا]. أخرجه مالك.

11. (3242)- *Kâsım İbnu Muhammed* anlatıyor: "Hanımım vefat etmişti. Bana, *Muhammed İbnu Ka'b el-Kurazî*, ta'ziye (baş sağlığı dilemek) maksadıyla uğradı. Ve şunu anlattı:

"Benî İsrail'de fakih, âlim, âbid, gayretli bir adam vardı. Onun çok sevdiği bir karısı vefat etmişti. Onun ölümüne adam çok üzüldü, öyle ki, bir odaya çekilip kapıyı arkadan kapattı, yalnızlığa çekildi, kimse yanına giremedi. Onun bu halini, Benî İsrail'den bir kadın işitti. Yanına gelip: "Benim onunla bir meselem var, kendisine bizzat sormam lazım" dedi. Halk oradan çekildi. Kadın kapıda kalıp:

"Mutlaka görüşmem lâzım" dedi. Birisi adama seslendi:

"Burada bir kadın var, senden bir şeyler sormak istiyor, "mutlaka

bizzat görüşmem lâzım, bizzat sormam lazım" diyor. Herkes gitti kapıda sadece o kadın var ve ayrılmıyor." İçerdeki adam:

"O'na müsaade edin gelsin" dedi. Kadın yanına girdi. Ve:

"Sana birşey sormak için geldim" dedi. Adam: Nedir o? deyince kadın anlattı:

"Ben komşumdan iâreten bir gerdanlık almıştım. Onu bir müddet takındım ve iâreten kullandım. Sonra onu benden geri istediler. Bunu onlara geri vereyim mi?" Adam:

"Evet, vallahi vermelisin!" dedi. Kadın:

"Ama o epey bir zaman benim yanımda kaldı. (Onu çok da sevdim)" dedi. Adam:

"Bu hal senin, kolyeyi onlara iâde etmeni daha çok haklı kılıyor, zira onu iâre edeli çok zaman olmuş" demişti(ki, bu cevabı bekleyen kadın) atıldı:

"Allah iyiliğini versin! Sen Allah'ın sana önce iâre edip, sonra senden geri aldığı şeye mi üzülüyorsun? O, verdiği şeye senden daha çok hak sahibi değil mi?" dedi. Adam bu nasihat üzerine içinde bulunduğu duruma baktı (ve kendine geldi). Böylece Allah, kadının sözlerinden adamın istifade etmesini sağladı." [Muvatta, Cenâiz 43, (1, 237).]

AÇIKLAMA:

1- Hadis, âlimin de ilim bakımından kendisinden geri olacaklardan nasihat dinleyip istifâde edeceğine delil olmaktadır. Ayrıca, faziletçe, üstün kişinin bile zaman zaman hata yapabileceğini, faziletçe geri olanın da bilakis, isabetli kararlar verebileceğini görmekteyiz.

2- Kadının uydurduğu kolye hikâyesi, maksadı ifade için başvurulan bir hiledir. Dinimizin emrettiği yalan sınıfına girmez. Görüldüğü üzere bunda bir aldatma ve buna bağlı bir suistimal mevcut değil, bilakis bir ıslah, bir hayır düşünülmüş ve muvaffak da olunmuştur. Bu düzmece hikaye sebebiyle kadın zemmedilemez, bilakis taktir edilir. Nitekim, önceki hadiste gördüğümüz üzere Ümmü Süleym (radıyallahu anhâ), buna yakın bir temsili *Ebû Talha*'ya anlatmış, bilahare *Ebû Talha, Ümmü Süleym*'in söylediklerini ve yaptıklarını Resulullah'a anlatmış, Resulullah da gecelerini tebrik etmiştir, Ümmü Süleym'i kınamamıştır.

3243 ١٢ – وعن أبي موسىٰ رضي الله عنه قال: [قال رسول الله ﷺ: لا أحد أصبر على أذى سمعه من الله عز وجل، إنه ليشرك به ويجعل له الولد، ويعافيهم ويرزقهم]. أخرجه الشيخان.

12. (3243)- *Ebû Musa* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"İşittiği şeyin verdiği ezaya azîz ve celil olan Allah'tan daha sabırlı kimse yoktur. Çünkü O'na şirk koşulur, evladlar nisbet edilir. O, yine de onlara âfiyet ve rızık vermeye devam eder."* [Buhârî, Edeb 71, Tevhîd 3; Müslim, Sıfâtu'l-Münâfikîn 49, (2803).]

3244 ١٣ – وعن ابن مسعود رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [كَأَنِّي أَنْظُرُ إلى رَسولِ اللهِ ﷺ يَحْكِي نَبِيًّا مِنَ الأَنْبِيَاءِ عَلَيْهِمُ السَّلَامُ ضربه قومه فأدموه وهو يمسح الدم عن وجهه ويَقُولُ: اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِقَوْمِي فَإِنَّهُمْ لاَ يَعْلَمُونَ]. أخرجه الشيخان.

13. (3244)- *İbnu Mes'ud* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Ben, peygamberlerden (aleyhimüsselâm) birinin acıklı bir hikâyesini anlatmış olan Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı şu anda sanki tekrar seyrediyor gibiyim. Demişti ki: *"Kavmi ona şiddetle vurup yaralamıştı. O hem akan kanlarını siliyor, hem de: "Allah'ım, kavmimi mağfiret et, çünkü onlar bilmiyorlar"* demişti. [Buhârî, İstitâbe 4, Enbiya 50; Müslim, Cihâd 105, (1792).]

AÇIKLAMA:

Hadisin başka vecihlerinde buradaki peygamberin Hz. Nuh aleyhisselâm olduğu tasrih edilmiştir. Bir rivayet şöyle: "Hz. Nuh'a kavmi vurmuş ve bayıltmıştı. O, bilahare ayılınca şöyle dua eti: "Allahım kavmime hidâyet ver, zira bilmiyorlar.'" Gerçi yaralama ile bayıltma aynı şey değildir. Binaenaleyh burada kastedilen peygamberin şahsiyetinde bir kapalılık mevcuttur. Haz. Nuh'la ilgili olduğu kabul edilecek olsa bile bunun, bidayetlerle ilgili olması gerekir. Zira, kavminin yola geleceğinden ümid kesen Hz. Nuh bilahare, bizzat Kur'ân-ı Kerim'in şehâdetiyle şöyle diyecektir: رَبِّ لاَ تَذَرْ عَلَى الأَرْضِ مِنَ الْكَافِرِينَ دَيَّارًا **"Rabbim, yeryüzünde hiç bir inkârcı bırakma!"** (Nuh 26).

Resulullah'ın başından da benzer hâdiseler geçmiştir. Uhud Savaşı sırasında yüzünden yara almış, dişi kırılmıştır. Aleyhissalâtu vesselâm, o zaman: "Peygamberlerinin yüzünü yaralayan bir kavmi Allah nasıl iflah eder?" buyurmuş, bunun üzerine şu meâldeki âyet inmiştir: **"Allah'ın onların tevbelerini kabul veya onlara azab etmesi işiyle senin bir alâkan yoktur. Çünkü onlar zâlimlerdir."** (Âl-i İmrân 128). Bazı rivayetler Resulullah'ın hem Ciirrâne'de hem de Uhud'da, "Allah'ım kavmimi mağfiret et, çünkü onlar bilmiyorlar" diye dua ettiğini de belirtirler.[15]

Kurtubî, Resulullah'la ilgili bu rivayetlerden hareketle, sadedinde

olduğumuz hadiste Aleyhissalâtu vesselâm'ın bir başka peygamberi değil, kendisini anlattığını iddia etmiştir. Ancak Nevevî, Resulullah'ın anlattığı vak'anın daha önce yaşayan bir peygamberle ilgili olduğuna hükmeder. Ayrıca Resulullah'ın da Uhud'da aynı şeyi yaşadığını kaydeder. İbnu Hacer, Efendimiz (aleyhissalâtu vesselâm)'ın Huneyn Savaşı akabinde Ciirrâne'de ganimet taksimi sırasında yaralanıp benzer bir duada bulunduğunu anlattıktan sora Kurtubî'nin hükmünde yanıldığını belirtir. Dipnotta kaydettiğimiz rivayeti Ahmet İbnu Hanbel'den aktardıktan sonra İbnu Hacer, Kutubî'yi cevaplandırma sadedinde der ki; "Abdullah'ın bu sözünden, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in da aynı şekilde alnını silmiş olması gerekmez. Zâhir olan şu ki: Abdullah, o geçmiş peygamberin sildiği şekilde, Resulullah'ın da alnını siliş tarzını hikâye etmiştir, böylece Kurtubî'nin zannının yanlış olduğu ortaya çıkar."

3245 ١٤ – وعن عبدالرحمن بن القاسم قال: [قالَ رسولُ اللهِ ﷺ لِتُعَزِّ المُسْلِمِينَ في مَصَائِبِهِمُ المُصِيبَةُ بِي]. أخرجه مالك.

وفي رواية للترمذي: «مَنْ أُصِيبَ بِمُصِيبَةٍ فَلْيَذْكُرْ مُصِيبَتَهُ بِي، فَإِنَّهَا أَعْظَمُ المَصَائِبِ».

14. (3245)- *Abdurrahman İbnu'l-Kâsım* anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Benim (yokluğumdan hâsıl olan) musibet, müslümanları musibetlerinde teselli etmelidir."* [Muvatta, Cenâiz 41, (1, 236).]

Bir başka rivayette[16] şöyle denmiştir: "Kim bir musibete uğrarsa, benim yokluğum sebebiyle maruz kaldığı musibetini hatırlasın. Çünkü bu, en büyük musibettir."

AÇIKLAMA:

Hadis, kelime itibariyle: "Benim musibetim, müslümanları, musibetlerinde tâziye etsin" demektedir. Ancak, şârihler buradaki taziyeyi teselli ve sabır olarak anlamışlardır. Öyle ise hadis müslümanlara şöyle seslenmektedir: "Başınıza bir kısım musibetler geldiği zaman bunu büyütmeyin, düşünün ki musibetin büyüğü benim yokluğumla gelmiştir."

15– Ciirrâne'de ganimet taksimi sırasına meydana gelen izdihamda yaralanmış, bunun üzerine Resulullah: *"Allah'ın kavmine gönderdiği bir kulu tekzib ettiler ve yaraladılar. O da hem alnından kanı siliyor hem de: "Rabbim kavmime mağfiret et, onlar bilmiyorlar"* diyordu. Abdullah dedi ki: "Sanki ben Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a bakıyor gibiyim: Hem o adamı anlatıyor, hem de alnını siliyordu."

16– Teysîr, bu hadisi Tirmizî'ye nisbet ediyor. Ancak orada bulamadık. *İbnu Mâce*'de lafız yönüyle biraz farklı kaydedilmiştir. (Cenâiz 55).

Zürkânî, Resulullah'ın gitmesiyle gelen musibetin büyüklüğünü şöyle açıklar: "Müslümana gelen her musibet, Resulullah sebebiyle gelenin gerisindedir (daha hafiftir). Çünkü kişiye gelen her belanın bir karşılığı, telafisi vardır. Ama, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın yerini dolduracak, O'nun yokluğu musibetini telafi edecek bir şey yoktur. Ölümü ile semâvî haber kesilen, mü'minler için rahmet, din için doğru olan bir kimsenin ortada kalkmasıdan daha büyük bir musibet olur mu?"

Musibetler çoğu kere kişiyi gafletten uyandırır, hatadan, dalâletten çevirir. Bu sebepledir ki bir nevi nimet olmaktadır ve hatta âyet-i kerîme sabretmek kaydıyla musibete düşenlere müjdeler vermektedir: وَبَشِّرِ الصَّابِرِينَ الَّذِينَ إِذَا أَصَابَتْهُم مُّصِيبَةٌ قَالُوا إِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ **"Kendilerine musibet geldiği zaman sabreden ve "Biz Allah'ınız ve O'na döneceğiz" di-yenleri (Allah'ın büyük mükâfaatıyla) müjdele"** (Bakara 155).

3246 ١٥ – وعن يحيى بن وثاب عن شيخ من أصحاب النبي ﷺ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: الْمُسْلِمُ الَّذِي يُخَالِطُ النَّاسَ، وَيَصْبِرُ عَلَى أَذَاهُمْ خَيْرٌ مِنَ الَّذِي لاَ يُخَالِطُهُمْ، وَلاَ يَصْبِرُ عَلَى أَذَاهُمْ]. أخرجه الترمذي.

15. (3246)- *Yahyâ İbnu Vessâb,* Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın Ashâbından bir yaşlıdan naklediyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"İnsanlara karışıp onların ezalarına katlanan müslüman, onlara karışmayıp, ezâlarına katlanmayandan hayırlıdır."* [Tirmizî, Kıyâmet 56. (2509); İbnu Mâce, Fiten 23, (4032).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, inziva mı daha hayırlı, cemiyete karışmak mı? sualine, kayıtlı olarak: *"Cemiyete karışmak"* cevabını vermektedir. Ancak hemen belirtelim ki, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bu meselede kesin bir tavrı yoktur. Bazı rivayetlerde inzivayı tavsiye ederken, burada olduğu üzere, bazı rivayetlerde de cemiyete karışmak tavsiye edilir. Demek ki, şartlara ve şahıslara göre verilecek hüküm değişebilecektir ve esas olan da budur. Resulullah, inzivayı daha ziyade fitne yani dahilî kargaşanın hüküm sürdüğü zamanlarda tavsiye etmektedir.

Ulemânın bu mevzudaki değerlendirmesini geniş olarak 4762. Hadis'te kaydedeceğiz.

SIDK (DOĞRULUK) BÖLÜMÜ

Sıdk mevzuuna M. Fethullah Gülen Hocaefendi'nin kaleme aldığı "sıdk" başlıklı yazısındaki mütalaalarını okumakla başlayalım.

SIDK

Doğru düşünce doğru söz, doğru davranış ma'nâlarını ihtiva eden sıdk; Hakk yolcusunun her çeşit yalana karşı kapanıp, hayatını doğru-luğa göre planlaması, sadâkatin emin bir temsilcisi olması; diğer bir tabirle, duygu, düşünce, söz ve davranışlarında doğruluğu tabiatının bir parçası haline getirip, şahsî hayatından insanlarla olan muamelesine, hakkı ilan adına şehâdetinden mizahlarına kadar; hatta وَكُونُوا مَعَ الصَّادِقِينَ **-Her zaman doğrularla beraber olun!"** (Tevbe, 9/119) fehvâsınca, dost ve arkadaş çevresi itibariyle hep doğruluk aramasıdır ki; hadisin ifadesiyle böyleleri yüce divanda *"sıddîk"*, aksine tasavvur ve düşüncelerinden davranış ve muamelelerine kadar yalanlarla içli-dışlı yaşayan ve hayatı-nı hilâf-ı vâkiler çizgisinde sürdürenler de o ulu divanda *"kezzâb"* olarak kaydedilir.[17]

Sıdk, Hakk'a ulaştıran yolların en sağlamı, sâdıklar da bu vuslatın talihli namzetleridir. Sıdk, amelin ruhu ve özü, düşünce istikametinin de en yanıltmaz mihengidir. Sıdkla mü'min münafıkdan, ehl-i cennet de ashâb-ı nârdan ayrılır. Sıdk, peygamber olmayanlarda bir peygamberlik sıfatıdır ve bu sıfat sayesinde halâyık ve kapı kulları, sultanlarla aynı nimetleri paylaşırlar. Allah bu dîn-i mübînin başlangıcında, hem onun tebliğcisini hem de bu ilâhî mesaja ilk defa "evet" deyip koşanı sıdkıyla tavsif ederek وَالَّذِي جَاءَ بِالصِّدْقِ وَصَدَّقَ بِهِ **-Sıdk mesajıyla gelen ve O'nu gönülden tasdik eden..."** (Zümer, 39/33) diyerek tebcil buyurmuştur.

17- Buhârî, Edeb 69; Müslim, Birr, 103-105; Ebû Dâvud, Edeb, 80.

Sıdk; ferdin, amel ve davranış bütünlüğünü koruyup, tehlike anında ve yalanla kurtulması söz konusu olduğu yerlerde bile, gizli-açık iç ve dış ayrılığına düşmemesi, düşünce ve davranış mütabakatını yakalayabilmek için halden hale girmesi ve kıvrım kıvrım kıvranmasıdır ki; Hz. Cüneyd: "Sâdık kimse günde kırk defa halden hale döner durur; mürâî ise, kırk sene ızdırapsız olduğu yerde kalır."[18] der.

Sıdkın en aşağı mertebesi, şahsın iç-dış, gizli-açık her halinin aynı çizgide cereyan etmesidir. Bundan sonra duygu, düşünce, tasavvur ve niyetlerde sâdık olma derecesi gelir. Bu itibarla sâdıklar, söz ve davranışlarında doğruluktan ayrılmayan kahramanlar; sıddîklar da, hayal, tasavvur, duygu, düşünce hatta mimiklerine kadar her hal ve tavırları doğruluğa kilitlenmiş Hakk eri babayiğitlerdir.

Sözde, davranışta, azimde, azme vefada, amelde ve muamelede bütün meleke ve kabiliyetlerini doğruluğa yönlendirme kâmil bir sadakat ve aynı zamanda bir peygamberlik vasfıdır ki, Kur'ân-ı Kerim: وَاذْكُرْ فِي الْكِتَابِ إِبْرَاهِيمَ إِنَّهُ كَانَ صِدِّيقًا نَبِيًّا **-O yüce kitapta olanlar arasında İbrahim'i hatırla ki O sıddîk bir nebiydi"** (Meryem, 19/41) diyerek, mutlak zikrin masruf olduğu işte bu zirveyi ihtar etmiştir. Sıdk, Enbiyâ-i İzâmın en önde gelen vasfı, her devirde imâna ve Kur'ân'a hizmet mesleğinin en güçlü dinamiği olduğu gibi, öteki âlem itibariyle de her mü'min için en sağlam bir kredi kartı ve en geçerli bir itibar senedidir. Allah: هَٰذَا يَوْمُ يَنفَعُ الصَّادِقِينَ صِدْقُهُمْ **-Doğru olanlara doğruluklarının fayda verdiği gün bugündür"** buyurarak bu önemli hakikate dikkatlerimizi çeker.(Maide, 5/119).

Enbiyâ, asfiyâ ve mukarribîni zirveler zirvesine ulaştıran ve onlara mânevî terakkilerinde berk ve burak olan sıdk, şeytan ve onun avanesini aşağıların aşağısına sürükleyen de yalandır. Düşünceler ancak sıdkın kanatlarıyla pervaz eder ve değerler ufkuna ulaşabilir.. davranışlar ancak sadâkat zemininde neşv ü nemâ bulur..yalvarış ve yakarışlar ancak sıdkla edâ edildiği ölçüde "İsm-i Azam"a iktiran etmiş gibi,rahmet arşına ulaşır ve hüsn-ü kabul görür.. evet sıdk, âdetâ İsm-i A'zam iksiri gibi tesir eder. Beyazid-i Bistâmî, kendisinden İsm-i Azam'ı soranlara: "Siz, Allah'ın isimleri içinde İsm-i Asgar (küçük isim) gösterin, bende size İsm-i Azam'ı göstereyim" der ve ilâve eder: "Bence İsm-i A'zam tesiri yapacak birşey varsa, şüphesiz o da sıdktır; sadâkatle hangi isim okunsa, o İsm-i Azam olur."[19]

18– Kuşeyrî, er-Risâletü'l-Kuşeyriyye, s. 211.

19– Ebû Nuaym, Hilyetü'l-Evliya, 10/39.

Evet, Hz. Adem'in alnında tevbe nurunu parlatan sıdktır.. dünyanın tufana gömüldüğü bir dönemde, tufan peygamberine sefine-i necât olan sıdktır. Alev alev ateşler içinde Hz. Halil'i berd u selâma ulaştıran sıdktır.. evet o, âdiyât içinde emekleyip duran kimseleri hârikulâdeliklere yükselten bir peyk ve varlığın perde arkası kapılarını açan sırlı bir anahtardır. O peykle seyahat eden takılıp yollarda kalmaz, o anahtarı kullananın da yüzüne kapılar kapanmaz. Bu engin mülâhaza, aşıklar sultanı Hz. Mevlânâ tarafından ne hoş terennüm edilir..

- "Aşığın sıdkı cansızlara da tesir eder; insanın kalbine müessir olması neden tuhaf sayılsın? Hz. Musa'nın sıdkı; dağa, asâya, hatta o muhteşem deryâya bile tesir etmişti. (Hz. Musa'nın Tur dağındaki tecelli esnasında âsasının yılan olduğu, (Tâ-Hâ, 20/17-20) Benî İsrâil'i Nil'den geçirirken onu deryâya çalınca, oniki yolun açıldığına işaret ediyor ki, (Şuara, 26/63) bunların hepsi Kur'ân âyetleriyle sâbittir). Hz. Ahmed'in sıdkı ise Ay'ın cemaline, hatta o parlak Güneş'e tesir etmişti.

Kur'ân, değişik âyetleriyle, gerçek mü'min olmayı, insanın söz ve davranışlarından iç âlemine kadar her hal ve tavrını sıdka göre dizayn etmesine ve sadakat etrafında örgülemesine bağlamıştır. Ayrıca böyle bir tanzim ve düzenlemeyi de dünyevî mutluluk ve uhrevî saadetin esası saymıştır. İşte Beyân-ı Sıdk'tan birkaç pırlanta:

1- "وَقُل رَّبِّ أَدْخِلْنِي مُدْخَلَ صِدْقٍ وَأَخْرِجْنِي مُخْرَجَ صِدْقٍ" **-De ki: Rabbim! Gireceğim yere doğrulukla girmeye, çıkacağım yerden doğrulukla çıkmaya beni muvaffak eyle!..**" (İsra, 17/80)

2- "وَاجْعَل لِّي لِسَانَ صِدْقٍ فِي الْآخِرِينَ" **-Bana sonrakiler içinde bir lisan-ı sıdk (ve bir yâd-ı cemil) lûtfeyle!**" (Şuara, 26/84).

3- "وَبَشِّرِ الَّذِينَ آمَنُوا أَنَّ لَهُمْ قَدَمَ صِدْقٍ عِندَ رَبِّهِمْ" **-İman edenleri Rableri nezdinde kadem-i sıdk (ve hüsn-ü istikbâl)le müjdele!**" (Yunus 10/2).

4- "إِنَّ الْمُتَّقِينَ فِي جَنَّاتٍ وَنَهَرٍ فِي مَقْعَدِ صِدْقٍ عِندَ مَلِيكٍ مُّقْتَدِرٍ" **-Şüphesiz müttakîler, cennet bahçelerinde ve ırmaklar başında, Ö gücü herşeye yeten Sultanlar Sultanı'nın nezdinde sıdk oturağı (ve otağında)dırlar..**" (Kamer, 54/54-55).

Evet, müdhal-i sıdk, muhrac-i sıdk, lisân-ı sıdk, kadem-i sıdk, mak'ad-ı sıdk ünvanıyla dünyadan ta ukbâya uzanan bir çizgide, hem uzun bir yola, hem yol azığına hem de neticeye işaret buyrulmuştur.

Dünya bir sistem ve bir fabrika gibi bütünüyle ahiret hesabına işlediği için, onlar bir işe teşebbüs ederken, bir beldeye girerken, bir yere

hicret ederken, bir yerde ikamete karar verirken; otururken, kalkarken hep sıdkı, sadakati gözetler, bir müdhal-i sıdk, muhrac-i sıdk, lisan-ı sıdk, kadem-i sıdk ve mak'adı sıdk mülahazasıyla davranır.. öbür âlem hedefli yaşar ve sürekli bahtlarına tebessümler yağdırırlar.

Niyet ve kasıtta sâdık olmak başta gelir.. evet, doğru düşünce, doğru karar ve doğru davranışa niyet, sıdkın ilk basamağıdır. Ayrıca sıdka azmeden insanın, karar ve niyetinden dönmemesi, düşünce ve azmini sarsacak ortam ve sâiklerden de uzak kalması şarttır.

İkinci basamak; dünyada kalmayı ve yaşamayı, sırf hakkı tutup kaldırmak ve Allah'ın rızasına mazhar olmak için arzu etmektir ki; bunun da bir kısım emareleri vardır: Her zaman nefsinin eksik ve kusurlarını görmek, dünyanın cazibedâr güzellikleri karşısında "pes" etmemek, dünyevî endişelerle yol ve yön değiştirmemek bunlardan sadece birkaçı..

Üçüncü basamak; sıdkın tamamen bir vicdan marifeti haline getirilmesi ve insan tabiatının her hal ve her tavrında sadâkate düğümlenmesidir ki, o da, en büyük mertebe sayılan rıza makamının ifadesi olan şu mübarek sözle ifade edilir: رَضِيَ بِاللهِ رَبًّا وَبِالإِسْلاَمِ دِيـــنًا وَبِمُحَمَّدٍ ﷺ رَسُولاً [20] Evet, en büyük sadâkat, Rabbin rububiyyetine rızâda, İslâm'ın İlâhî sistem olarak kabullenilmesinde ve Rûh-u seyyidü'l-Enâm'ın rehberliğine teslimiyettedir. Gerçek insan olmanın yolu da bu çok ağır, çok zor sorumluluğu yüklenmekten geçer. Sözlerimizi bir güzel manzumeyle noktalayalım:

İnsana sadâkat yaraşır görse de ikrâh;

Yardımcısıdır doğruların Hz. Allah!"[21]

UMUMÎ AÇIKLAMA

Sıdkla ilgili bölümde, iki hadis yer almaktadır.Halbuki, gerek Kur'an ve gerekse Sünnet, yani yüce dinimiz İslamiyet sıdk ve kizb meselesine müstesna bir yer vermiştir. Sıdkın güzelliği ve ona teşvik, kizbin çirkinliği ve ondan sakındırma hususunda beyanlar çokça gelmiştir. Bu mevzuda okuyucularımızı aydınlatmak için, mahdut sayıdaki hadisler ve onların gerektirdiği açıklamalarla yetinmeyerek, derli-toplu bazı bilgileri ön açıklama şeklinde burada sunmayı gerekli gördük.

Sıdk: Sözün öze ve kendisinden haber verilen şeye mutabakatı diye

20– Müslim, İman, 56; Nesâî, Cihad, 18; Müsned, 1/208.

21– M. Fethullah Gülen, Kalbin Zümrüt Tepeleri, 1/123-128.

tarif edilmiştir. Bu şartlardan biri eksik olursa söz, sıdk sayılmaz, ya kizb (yalan) olur, ya da bu iki şey arasında müterеddid kalır. Tıpkı münafığın "Muhammed Allah'ın Resulüdür" demesi gibi... Bu söz, kendisinden haber verilene nisbetle sıdktır dense sahih olduğu gibi, Söz'ün öz'e uymaması yönüyle kizb dense bu da doğrudur. Kendisinden hep sıdk sâdır olan kimseye sıddîk denir.

Sıdk sadece sözde olmaz; niyet, irade, azm ve amelde de olur.

Sıdk'ın zıddı kizb'dir. Birini anlamak için diğerini de bilmek, beraber mütalaa etmek gerekir.

Gazalî der ki: "Kizb, günahın çirkin olanlarındandır. Li-aynihi haram değildir. Çirkinliği, onda bulunan zarar sebebiyledir. Bu sebeple, maslahata götüreceği ayan beyan belli ise yalana cevaz verilir." Onun bu yorumuna itiraz edilmiş ve: "Bu sözden, yalandan zarar hâsıl olmadığı hallerde yalanın mubah olması neticesi çıkar, böyle bir mubah yoktur" denmiştir. Bu itiraza şöyle cevap verilmiştir: "Yalan, asıl itibariyle kesinlikle yasaktır, ancak bir maslahata sebep olanına cevaz verilmiştir, başkasına değil."

Sıdk, İslam'ın en ziyade övdüğü hasletlerden biridir, kizb de en ziyade reddettiği...

Birkaç hadis:

اَلْكَذِبُ كُلُّهُ اِثْمٌ اِلاَّ مَا نَفَعَ بِهِ مُسْلِمٌ وَ دَفَعَ بِهِ عَنْ دِيْنٍ *"Yalanın her çeşidi günahtır, bir müslumana fayda sağlayanla, borç defedileni hâriç."*

اَلْكَذِبُ يُسَوِّدُ الْوَجْهَ وَالنَّمِيْمَةُ عَذَابُ الْقَبْرِ *"Yalan yüzü karartır, nemîme (söz taşımak) kabirde azabtır";*

يُطْبَعُ الْمُؤْمِنُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ اِلاَّ الْخِيَانَةَ وَالْكَذِبَ *"Mü'minde her huy bulunabilir, yalan ve hıyânet hâriç."*

Münâvî der ki: Yalanın çirkinliği, peşinden bütün fevâhişi (çirkinlikleri, yasakları) getirmesi sebebiyledir. Yalanın terkiyle fevâhiş de terkedilir. Yalanın çirkinlikle münasebeti,sıdk'ın güzellikle olan münasebeti gibidir. Bu sebeple yalanın -bir zaruret ve maslahat dışında- haramiyeti hususunda ulemâ icma etmiştir.

Gazâli yalan için *"Büyük günahların analarındandır"* demiştir. Yine der ki: "Kişi yalancı bilinirse sözüne güven kalmaz, gözlerden düşer, nazarlarda değersiz olur. Yalanın çirkinliğini anlamak istersen, başkalarının yalanının çirkinliğine bak, nefsin ondan ne kadar nefret duyacak gör, yalanın sahibini ne kadar istihkâr edeceğine, söyleyeceği yalanını ne kadar çirkin bulacağına dikkat et..."

Bazı hakîm kişiler: "Bütün günahların tevbe ile terkedileceği ümid edilir, kizb hariç. Nice hırsızın düzeldiğini, nice ayyaşın rücû ettiğini görürüz de, yalancının vazgeçtiğini görmeyiz" demiştir. Belki de bu telâkkinin sevkiyle, hadisciler, Resulullah hakkında bir kere de olsa yalan vâki olan bir kimseden artık ebediyen hadis rivayeti kabul etmezler. Tevbe edip ıslah-ı hal etse bile. Nazarlarında bütün günahlardan tevbe makbuldür, kizb ale'r-Resûl hariç.

Beyhakî yalanın beş mertebesinden bahseder.

★ Çirkinlikte ve haramlıkta en yüce mertebesi Allah adına söylenen yalandır.

★ İkinci mertebeyi Resulullah adına söylenen yalan tutar.

★ Üçüncü mertebedeki gözüne, diline ve diğer organlarına karşı söylediği yalandır.

★ Dördüncü mertebede valideynine karşı yalanı gelir.

★ Beşinci mertebe de yakınlarına yaptığı yalandır. Yakınlarına söylediği yalan başkalarına söyleyeceğinden daha ağırdır.

Râğıb, yalan olabilecek sözleri şöyle açıklar: "Yalan ya hiç aslı olmayan bir kıssayı uydurmaktır, yahut kıssaya ilâvede bulunmaktır, yahut kıssayı eksiltmektir yahut tahriftir. Söz konusu olan tahrif ibâreyi değiştirmek suretiyle yapılır.[22] Yoktan uydurmaya iftira, uydurma, eksiltme, artırma denir.

Başkasına yalan söylemek isteyen, bunu ya kişinin huzurunda yada gıyabında söyler. Yalanın en büyüğü, kişinin huzurunda yapılan uydurmadır. Buna bühtan da denir.

Kişiyi yalana sevkeden âmil, dünya menfaatine olan sevgi, reislik sevdasıdır. Bir hadiste, "Üç tanesi hariç bütün yalanların kişinin aleyhine olduğu" belirtilmiştir:

كُلُّ الْكَذِبِ يُكْتَبُ عَلَى إِبْنِ آدَمَ اِلَّا ثَلَاثٌ اَلرَّجُلُ يَكْذِبُ فِي الْحَرْبِ فَاِنَّ الْحَرْبَ خُدْعَةٌ وَالرَّجُلُ يَكْذِبُ اِمْرَأَتَهُ فَيُرْضِيهَا وَالرَّجُلُ يَكْذِبُ بَيْنَ الرَّجُلَيْنِ لِيُصْلِحَ بَيْنَهُمَا

Ruhsat verilen bu üç yalan şunlardır:

★ Harb esnasında düşmana karşı soylenen yalan. Burada yalan caizdir çünkü "Harb bir hîledir."

22– Burada kıssadan murad, rastgele anlatılan bir hikaye, muhayyel edebî bir vak'a tasviri değildir. Herhangi bir şahsı zemm veya medh gibi, bir hakkı elde etmek, birini hakkından mahrum etmek gibi maksadlarla mesele çıkarmak, meseleyi saptırmak tağyir etmek vs.dir.

★ Erkeğin, gönlünü hoş ederek, âile dirliğini sağlamak maksadıyla hanımına karşı söylediği yalan.

★ İki kişi arasında sulh ve antlaşma sağlamak maksadıyla söylenen yalan.

BEDİÜZZAMAN'A GÖRE SIDK VE KİZB: Sıdk ve kizbin İslam içtimaiyyatındaki yeriyle ilgili bir tahlili Bediüzzaman merhumdan aynen iktibas ediyoruz. Tahlilin sonunda göreceğiz ki merhum zamanımızda hiç bir suretle yalana fetva vermemekte, ya sıdk ya sükut demektedir.

"Bütün hayatımdaki tahkikatımla ve hayat-ı içtimaiyyenin çalkalanmasıyla hülasa ve zübdesi bana kat'î bildirmiş ki, sıdk, İslamiyet'in üssü'l-esasıdır ve ulvî seciyelerinin râbıtasıdır ve hissiyat-ı ulviyesinin mizacıdır. Öyle ise, hayat-ı içtimaiyemizin esası olan sıdkı, doğruluğu içimizde ihya edip onunla mânevî hastalıklarımızı tedavi etmeliyiz.

Evet sıdk ve doğruluk İslamiyet'in hayat-ı içtimâiyesinde ukde-i hayatiyesidir. Riyakârlık, fiilî bir nevi yalancılıktır. Dalkavukluk ve tasannu alçakça bir yalancılıktır. Nifak ve münâfıklık muzır bir yalancılıktır. Yalancılık ise: Sâni-i Zülcelâl'in kudretine iftirâ etmektir. Küfür, bütün envâıyla kizbdir, yalancılıktır. İman sıdktır, doğruluktur. Bu sırra binaen kizb ve sıdkın ortasında hadsiz bir mesafe var. Şark ve Garb kadar birbirinden uzak olmak lâzım geliyor. Nar ve nur gibi birbirine girmemek lazım.Halbuki, gaddar siyaset ve zalim propaganda birbirini karış-tırmış, beşerin kemalâtını da karıştırmış.

Bu sıdk ve kizb, küfür ve iman kadar birbirinden uzak, Asr-ı saadette sıdk vasıtasiyle Muhammed *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın âlâ-yı illiyyîne çıkması ve o sıdk anahtarıyla hakaik-i mânîye ve hakaik-i kâinat hazinesi açılmak sırriyle, içtimâiyat-ı beşeriye çarşısında sıdk en revâçlı bir mal ve satın alınacak en kıymetli bir meta hükmüne geçmiş.

Ve kizb vasıtasıyla Müseylime-i Kezzab'ın emsâli, esfel-i sâfiline sükût etmiş ve kizb o zamanda küfriyat ve hurafatın anahtarı olduğunu o inkılâb-ı azîm gösterdiğinden kâinat çarşısında en fena, en pis bir mal olup, o malı satın almak değil; herkes nefret etmesi hükmüne geçen kizb ve yalana, elbette o inkılâb-ı azimin saff-ı evveli olan ve fitratlarında en revaçlı ve medâr-ı iftihar şeyler almak ve en kıymetli ve revâçlı mallara müşteri olmak fıtratında bulunan Sahâbeler; elbette, şüphesiz bilerek ellerini yalana uzatmazlar. Kizb ile kendilerini mülevves etmezler. Müseylime-i Kezzab'a kendilerini benzetmezler. Belki, bütün kuvvetleriyle ve meyl-i fıtrîleriyle en revâçlı mal ve en kıymettâr meta ve hakikatların

anahtarı Muhammed *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın âlâ-yı illiyyîne çıkmasının basamağı olan sıdk ve doğruluğa müşteri olup, mümkün olduğu kadar sıdk'tan ayrılmamaya çalıştıklarından, ilm-i Hadisçe ve ulemâ-i şeriat içinde bir kaide-i mukarrere olan "Sahâbeler, daima doğru söylerler. Onlardaki rivayet, tezkiyeye muhtaç değil. Peygamberden *(aleyhissalâtu vesselâm)* rivayet ettikleri hadisler, bütün sahihdir" diye ehl-i şeriat ve ehl-i Hadisin ittifakına kat'î hüccet ve mezkur hakikattir.

İşte Asr-ı Saadet'teki inkılâb-ı azîm, sıdk ile kizb, iman ile küfür kadar birbirinden uzak iken zaman geçtikçe gele gele birbirine yakınlaştı. Ve siyaset propagandası bazan yalana ziyade revaç verdi. Fenalık ve yalancılık bir derece meydan aldı. İşte bu hakikat içindir ki Sahâbelere kimse yetişemez...

Necat yalnız sıdkla, doğrulukla olur. "Urvetü'l-vüska" sıdktır. Yani, en muhkem ve onunla bağlanacak zincir doğruluktur. Amma maslahat için kizb ise, zaman onu neshetmiş. Maslahat ve zaruret için bazı âlim "muvakkat" fetvası vermişler. Bu zamanda o fetvâ verilmez. Çünkü, o kadar su-istimal edilmiş ki yüz zararı içinde bir menfaatı olabilir. Onun için hüküm maslahata bina edilmez. Meselâ: Seferde namazı kasretmenin sebebi, meşakkattir. Fakat illet olamaz. Çünkü, muayyen bir haddi yok. Su-i istimale düşebilir. Belki illet yalnız sefer olabilir. Aynen öyle de maslahat dahi yalan söylemeye illet olamaz. Çünkü muayyen bir haddi yok, su-i istimale müsait bir bataklıktır. Hükm-ü fetva ona bina edilmez. Öyle ise: اِمَّا الصِّدْقُ و اِمَّا السُّكُوتُ yani yol ikidir, üç değildir. Ya doğru ya yalan, ya sükût değildir.

İşte şimdi beşerin ortadaki dehşetli yalancılığıyla ve tezvîratlariyle emniyet-i umumiyenin ve rûy-i zemin asâyişlerinin zir-ü zeber olması kizble ve maslahatın su-i istimâli ile olmasından, elbette o üçüncü yolu kapatmaya beşeri mecbur ediyor ve kat'î emir veriyor. Yoksa, bu yarım asırda gördükleri umumi harpler ve dehşetli inkılâblar ve sükutlar ve tahribatlar, başlarına bir kıyâmeti koparacak.

Evet, her söylediğin doğru olmalı; fakat her doğruyu söylemek doğru değil. Bazan zarar verse sukût etmek, yoksa yalana hiç fetva yok. Her söylediğin hak olmalı, fakat her hakkı söylemeye senin hakkın yok. Çünkü hâlis olmazsa su-i tesir eder, hak, haksızlıkta sarf olur."

3247 ١ – عن ابن مسعود رضي الله عنه قال: [قال رسول الله ﷺ إنَّ الصِّدْقَ يهدي إلى البِرِّ، وإنَّ البِرَّ يهدي إلى الجنَّة، وإنَّ الرَّجل ليصدُق، ويتحرَّى الصِّدْقَ حتَّى يُكتب

عِنْدَ اللهِ صِدِّيقاً، وَإِنَّ الْكَذِبَ يَهْدِي إِلَى الْفُجُورِ، وَإِنَّ الْفُجُورَ يَهْدِي إِلَى النَّارِ، وَإِنَّ الرَّجُلَ لَيَكْذِبُ وَيَتَحَرَّى الْكَذِبَ حَتَّى يُكْتَبَ عِنْدَ اللهِ كَذَّاباً]. أخرجه الستة إلا النسائي.

1. (3247)- *İbnu Mes'ud* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Sıdk insanı birr'e (Allah'ı razı edecek iyiliğe) götürür, birr de cennete götürür. Kişi, doğru söyler ve doğruyu arar da sonunda Allah'ın indinde sıddîk (doğru sözlü) diye kaydedilir. Yalanda kişiyi haddi aşmaya götürür. Haddi aşmak da ateşe götürür. Kişi yalan söyler ve yalanı araştırır da sonunda Allah'ın indinde yalancı diye kaydedilir."* [Buhârî, Edeb 69; Müslim, Birr 102, 103, (2606, 2607); Muvatta, Kelam 16, (2, 989); Ebû Dâvud, Edeb 88, (4989); Tirmizî, Birr 46, (1972).]

3248 ٢- وعن أبي الجوزاء قال: [قُلْتُ لِلْحَسَنِ بْنِ عَلِيٍّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا: مَا حَفِظْتَ مِنْ رَسُولِ اللهِ ﷺ؟ قَالَ: حَفِظْتُ مِنْهُ: دَعْ مَا يَرِيبُكَ إِلَى مَالاَ يَرِيبُكَ، فَإِنَّ الصِّدْقَ طُمَأْنِينَةٌ، وَالْكَذِبَ رِيبَةٌ]. أخرجه الترمذي وصححه النسائي.

2. (3248)- *Ebi'l-Cevzâi* rahimehullah anlatıyor: "Hasan İbnu Ali (radıyallâhu anhümâ)'ye: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'dan ne ezberledin?"diye sordum. Şu cevabı verdi:

"Aleyhissalâtu vesselâm'dan *"Sana şüphe veren şeyi terket, emin olduğun şeye ulaşıncaya kadar git. Zira sıdk (doğruluk) kalbin itminanıdır, yalan şüphedir."* [Tirmizî, Kıyâmet 61, (2520); Nesâî, Eşribe 50, (8, 327, 328).]

AÇIKLAMA:

1- Sıdk bölümünde yer alan iki hadisi müştereken açıklayacağız. Birinci hadiste sıdk'ın ehemmiyeti ve neticesi belirtilmekte, ikinci hadiste de mutlaka sıdkı aramamız tavsiye edilmekte, sıdkından emin olmadığımız şeyden emin oluncaya kadar kaçmamız istenmektedir.

★ Birr nedir?

Birinci hadiste sıdk'ın insanı birr'e ulaştıracağı ifade edilmekte ve ideal bir hedef olarak gösterilen birr'e ulaşma vasıtası olarak sıdk gösterilmektedir. Öyleyse birr nedir?

Birr: Hâlis amel-i sâlih demektir. Yani birr'le Allah rızası için yapılan bütün sâlih ameller ve hayırlar ifade edilir. Bazı nasslarda anne-baba hukukuna riayet, bazılarında Allah'a ve âhirete iman, taat, ibadet, ahde vefa,

sıdk, istikâmet üzere olmak, sevdiği maldan Allah yolunda harcamak... bu kelime ile veya bu kökten gelen bir başka kelime ile ifade edilmiştir.(23)

Birr'in zıddı fücûr, ukuk, fuhş, günah, isyan gibi fenalığı ifade eden bütün kelimelerdir.

Şu halde hadis, sıdk'ın, kişiyi yaratılışımızın gayesi olan hâlis ibadete götürecek, dolayısıyla Allah'ın rızasına erdirecek yegâne vasıta olan mutlak hayra yani birr'e ulaştıracağını haber vermektedir.

Sıdk bu ma'nâda bir bakıma İslam'dır da. Çünkü vahy-i ilâhîdir, hiçbir şüphe bulunmayan, eksiklik-fazlalık taşımayan hakikattir ve ayrıca her çeşit hayırlara, kemallere, faziletlere iyi amellere sahip çıkmış, tavsiye ve teşvikte bulunmuştur. Sonradan, başkaları tarafından keşfedilecek, onların elinde görülecek sıdk'lara (hikmetlere) "müslümanın yitiği" namına vererek hiç bir sıdk'a bîgane kalınmamasını, soğuk davranılmamasını irşad buyurmuştur. Öyleyse İslam'ı bulan, onu yaşayan birr'e erer, rızaya kavuşur.

2- *Sıdk*'ın kişiyi nasıl yüceltip cennete götüreceğinin fiilî, canlı bir örneğini Kur'an-ı Kerim kaydeder: *Ka'b İbnu Mâlik*...Hikayesini daha önce kendi ağzından uzunca kaydettiğimiz (652. hadis) bu sahâbî, nefsine uyup Tebük seferine katılmamıştır. Bu sefere katılmamakta o yalnız değildir, pek çok münafık da bu seferden yan çizmiştir. Ama sefer dönüşü, *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*, katılmayanları sigaya çekince herkes bir mâzeret uydurur, özür beyan eder ve *Aleyhissalâtu vesselâm* da özürlerini kabul eder. *Ka'b İbnu Mâlik*, özür uydurmayıp, suç itirafında bulunan yani sıdk'tan ayrılmayan üç samimi müslümandan biridir. Resulullah bunları: "Allah'ın emri gelinceye kadar kimse onlarla konuşmayacak" diye cezalandırır. Elli gün kadar tecrid ve boykot edilme hayatı yaşarlar. Bizzat Kur'an-ı Kerim'in ifadesiyle "Bütün genişliğine rağmen dünya onlara dar gelecek" kadar sıkıntılar çekerler. Ancak, sonunda sıdklarının mükâfaatı olarak lütufların en büyüğü en şahânesi olan aff-ı İlâhî'ye mazhar olurlar. **"...Allah, tevbe ettikleri için onların tevbesini kabul etmiştir. Çünkü O, tevbeleri kabul eden, merhametli olandır. Ey iman edenler! Allah'tan sakının ve doğrularla beraber olun!"** (Tevbe 117-119).

23– Bir âyet meâli şöyle: **"Yüzlerinizi doğudan yana ve batıdan yana çevirmeniz birr (iyi olmak) değildir. Lâkin birr (iyi olan) Allah'a, âhiret gününe, meleklere, kitaba, peygamberlere inanan, O'nun sevgisiyle yakınlarına, yetimlere, düşkünlere, yolculara, yoksullara ve köleler uğrunda mal veren, namaz kılan, zekat veren ve âhidleştiklerinde ahidlerine vefa gösterenler, zorda, darda ve savaş alanında sabredenlerdir..."** (Bakara 177).

Evet başta Ka'b, diğer iki arkadaşını bu ilahî lutfa mazhar kılan tek şey doğru sözlü olmaları, sıdk'tan ayrılmamaları idi. Rabbimiz Teâlâ Hazretlerinin, vak'ayı özetleyip, affını belirttikten sonra: "Ey iman edenler, Allah'tan sakının doğrularla beraber olun" buyurması, af, ittika (sakınma) ve sıdk arasındaki sıkı irtibatı belirtmiş olmaktadır.

Esasen, *Ka'b İbnu Mâlik*'in kendisi, bir sûreye isim olabilme ehemmiyetini taşıyan aff-ı ilahî'ye mazhariyetinin sebebini sıdk bilmekte ve bunu şuurla ifade etmektedir.

مَا أَنْعَمَ اللهُ عَلَيَّ مِنْ نِعْمَةٍ بَعْدَ إِذْ هَدَانِي لِلإِسْلاَمِ أَعْظَمَ فِي نَفْسِي مِنْ صِدْقِي أَنْ لاَ أَكُونَ كَذَبْتُ فَأَهْلِكَ كَمَا هَلَكَ الَّذِينَ كَذَبُوا "Allah Teâlâ Hazretleri'nin beni mazhar ettiği İslam hidayetinden sonra bana en büyük lütfu sıdkımdır, yalan söylememiş olmamdır. Şayet sıdktan ayrılsaydım helak olurdum, nitekim yalan söyleyenler hep helâk oldular."

3- Hadisin *Müslim, Ebû Dâvud* ve *Tirmizî*'deki vechi, عَلَيْكُمْ بِالصِّدْقِ فَإِنَّ الصِّدْقَ "Size sıdk (doğruluktan ayrılmamak) gerekir, çünkü sıdk..." diye başlar ve yalandan yasaklayan kısmı da, وَإِيَّاكُمْ وَالْكَذِبَ فَإِنَّ الْكَذِبَ "Sakın yalana yaklaşmayın zira yalan..." şeklinde devam eder.

Sıdk'la ulaşılan birr'in kurtuluşa götüreceğini ifade eden Kur'ânî (âyetlerden biri şudur: إِنَّ الْأَبْرَارَ لَفِي نَعِيمٍ وَإِنَّ الْفُجَّارَ لَفِي جَحِيمٍ **"İyiler (ebrâr=birr sahipleri) şüphesiz nimet içindedirler. Fâcirler (Allah'ın emrinden çıkanlar) da cehennemdedirler"** (İnfitar 13).

4- Hadis, sıdk'ın hayat boyu devam etmesi gereğine irşad eder, Sıddîkler arasına yazılmanın şartı, sıdktan hiç ayrılmamaya, doğru olmaktan usanmamaya bağlıdır. Sıddîk, sıdk'ta mübâlağa eden, hiç mi hiç sıdk'tan doğruluktan ayrılmayan demektir. Gramer açısından mübâlağa ifade eden bir kelimedir.

5- *Fücûr:* Lügat açısından çatlamak, yarılmak, bölünmek gibi ma'nâlara gelir, nitekim sabah aydınlığının ufukta çatlaması haline fecir denmiştir, aynı köktendir. Öyleyse dinî bir tâbir olarak fücûr, diyânet perdesini yırtmak, şeriatın koyduğu sınır ve hududun dışına çıkmak demektir. *Fesâd*'a olan meyle, meâsi ve günahlara dalmaya da fücûr denmiştir. Nasıl ki birr'le her çeşit hayır ifade edilmişse, onun zıddı demek olan fücûr'la da her çeşit şerr ifade edilmiştir. Aynı ma'nâda olmak üzere fısk da kullanılır.

6- *"Kaydedilmek"* veya *"yazılmak"*tan murad, burada "hükmedilmek"tir. Sıdk sahibinin Allah'ın yanında sıddîk diye yazılıp kaydedilmesi, Allah'ın, onun hakkında bu hükmü vermesi, Mele-i A'lâ denen mukarreb meleklerin teşkil ettiği yüce mecliste onu sıddîk olarak zikretmesi ve bu hükmünü arz ehlinin kalblerine de atmasıdır. *İmam Mâlik,* hadisi *İbnu Mes'ud* (radıyallâhu anh)'un rivayeti olarak aynen kaydettikten sonra bizce son derece ehemmiyetli ve mânidar olan şu ziyadede bulunur: *"...Kul, yalan söylemeye ve yalana tabi olmaya devam eder ve böylece kalbinde siyah bir benek teşekkül eder. (Yalana devam ettikçe büyüyerek) bütün kalbi siyahlaştırır. Böylece, artık Allah indinde yalancılar arasında kaydedilir."*

Ulemâ der ki: "Bu hadiste sıdkı araştırmaya -ki bu ona yönelmek, ona tabi olmak ve ondan ayrılmamak hususlarında itina göstermektir- ve yalandan ve yalan mevzuunda gevşeklik göstermekten sakınmaya teşvik var. Şayet gevşek davranacak olursa, bu hemen artar ve öyle biliniverir."

Bazı âlimler, hadiste gerek sıdk ve gerekse kizb için taharri (aramak, araştırmak, peşine düşmek) kelimesinin kullanılmasından şöyle bir sonuç çıkarmışlardır: "Bu kelimenin kullanılmış olması, hakiki sıdk'a yer vererek kizb'den korunan kimseye, sıdk'ın zamanla bir seciyye haline geleceğine ve sıdk ile tavsif edilmeye hak kazanacağına işâret vardır. Yalan'ı taharri edene de aksi durum..."

7- İkinci hadiste şekke ve şüpheye düşülen şeyden kaçma emredilmekle sıdk'ta ulaşılacak kemale veya gerçek sıddîk olabilmede takip edilecek yola işaret edilmiş olmaktadır. Yani gerek söz ve gerekse davranıştan yasak mı değil mi, iyi mi-kötü mü, sünnet mi-bid'at mı karar veremeyip vicdanen kararsızlık ve tereddüt içerisinde kalındığı hallerde uygun ve selametli olanı, doğruya daha yakın olanı ondan kaçınmaktır, söz ise söylememek, fiil ise yapmamaktır. Mükellef, bir ucu dine temas eden meselelerde işini kesin bilgi ve yakîne bina etmelidir. Kalbin, bir işte şüpheye düşmemesi o işin sıdkına delil olmaktadır. *"Çünkü, diyor Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm), kalb sıdk'tan mutmain olur, (sükûnete erer)."*

Hadiste geçen rîbe, nefsin huzursuzluğu ve ızdırabı yani kararsızlığıdır. Öyleyse bir işin, kalbi şekkte bırakacak mahiyette olması kalbte sıkıntıya sebep olur, işin sahih ve sâdık olması da kalbte itminan ve huzura sebep olur.

Bu hususun daha iyi anlaşılması için şunu da hatırlamamızda fayda var: Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm),* dinde nassla belirlenip tavsif edilmeyen meselelerin varlığına başka hadislerde dikkat çeker:

"Helal olan şeyler beyan edilmiştir, haram olan şeyler de beyan edilmiştir. Bu ikisi arasında durumu belli olmayan şeyler de vardır, insanların çoğu bunları bilemez. Kim şüpheli şeylerden kaçınırsa dinini ve ırzını (şerî ithamdan) temize çıkarmış olur. Şüpheli şeyleri işleyen haramı işlemiş olur, tıpkı koruluğun (yasak bölgenin) kenarında koyun otlatan çoban gibi; her an koyun buraya kayabilir. Bilesiniz, her melîkin bir koruluğu vardır, bilesiniz Allah'ın koruluğu da O'nun haram kıldıklarıdır.."

Şu halde hayatta her an, âyet ve hadislerde durumu belirtilmemiş yeni meselelerle karşılaşabileceğiz. Bu durumda şüphesiz en selametli yol, "bilen"e sormaktır. Ya bilen de yoksa, veya bilen'in kim olduğunu bilmiyorsak, veya şartlarımız bilene sorup netice alıncaya kadar yeterli fırsat tanımıyorsa vs... Hattâ bilen diye başvurduğumuz kimseden aldığımız cevap da bizi tatmin etmeyebilir.

İşte bütün bu durumlarda, bazı rivayetlerde beyan edilmiş olan bir prensiple daha da açıklanmış olan sadedinde olduğumuz hadis bize rehber olmalıdır. Sözünü ettiğimiz prensip, "günah"ı kalbin titremesi, istikrahı olarak tarif etmektedir: الإثم حزاز القلوب "Günah kalblerin titremesidir." Bir başka rivayet, böylesi şüpheli meselelerde fetvâ alırsa bile, yine vicdanın sesinin esas alınabileceğine parmak basar: استفت نفسك وإن أفتاك المفتون "Fetvâ verenler sana fetvâ vermiş olsa bile, nefsine bir sor, fetvayı nefsinden al."

Münâvî: Bu nefsin, (nefs-i emmâre değil, Rabbinin emir ve yasaklarından razı olmuş) "nefs-i mutmainne" olduğunu, bu nefsin hak ile bâtılı, sıdkla kizbi tefrik edip ayıran bir nur olduğunu söyler. Resulullah bu tavsiyeyi Ashâb-ı Kiram'dan Vâbisa (radıyallâhu anh)'ya yapmıştır. O'nun bu evsafta bir şahsiyet olduğu belirtilir.

Münâvî der ki: "Nefsin, âkibeti iyi veya kötü olan şeyi hissedecek bir şuuru vardır." Yani bir bakıma, tamamen tefessüh etmedikçe, fıtratı tamamen bozulmadıkça, iyiyi ve kötüyü hissedip iyiye iyi, kötüye kötü diyebilecek bir cihazın her vicdanda bulunduğu kabul edilmektedir. Bu cihaz Vâbisa (radıyallâhu anh) gibi bazılarında hassastır, faaldir. Bazılarında ise sönmüştür, paslanmıştır, aktif değildir. Nefs-i emmârenin galebe çaldığı her şeyi egosentrik gözle değerlendiren insanların derûnlarından gelen sese nasıl güvenilebilir, bu ses hakiki fıtrî vicdandan mı yoksa nefisten mi geliyor nasıl ayırdedilebilir?

İşte bu sebeple şârihler umumiyetle bu hükmün Hz. Vâbısa ile alâ-

kalı olduğunu, genelleştirilemeyeceğini söylemişlerdir. Vâbısa'dan başkası için de olabilme ihtimali üzerinde duranlar: "Hadis, Allah'ın kalblerini yakin nuruyla parlattığı, bu sebeple başkasına, şer'î delile dayanmaksızın sırf sezgi (hads) veya meyil ile fetva verenler hakkındadır" demiştir. Aksi takdirde: "Şer'î delile dayanarak verilen fetvaya, gönlünden tasvib gelmese de uyması gerekir" derler.

Müftülerin fetvâsı karşısında ihtiyatlı olmayı gerektiren bir sebep, Hüccetü'l-İslam tarafından özetle şöyle açıklanmıştır: "Müçtehidler ve onların mukallidleri hükümlerini (nefsülemr'e göre değil) kendilerine zâhir olan delillere göre verirler. Bundan dolayı fetvadan sonra verâ sahiplerine, bir de: "Onlar sana fetva vermiş de olsa kalbine de danış" denir. Çünkü günahın kalbte hasıl ettiği titremeler vardır. Meselâ, (dâva sonunda haklı çıkıp, ihtilaflı) malı kabzeden kimse, içinde bir titreme duyuyorsa Allah'tan korkması gerekir. O malı, zâhiri delillerle kendisine hükmeden ulemânın fetvâsına dayanarak helal addetmemelidir. Çünkü onları fetvâyı öyle vermeye zorlayan bir kısım zaruri kayıtlar, tahminler vardır. Şüpheleri aşmak ve çekinmek dindarların hâli ve âhiret yolcularının adetidir."

"Size doğruluk yaraşır. Doğruluk insanı iyiliğe, o da cennete çeker, götürür. İnsan, kendini bir kere doğruluğa verip, o yola yöneldi mi, hep doğru söyler, doğruyu araştırır. Böylece o insan, Allah katında "Sıddîk" olarak yazılır.

Yalandan sakınınız. Yalan insanı fücura, bataklığa,o da cehenneme ulaştırır. Bir insan, kendini bir kere yalana kaptırdı mı, daima yalan söyler,neticede Allah katında yalancı olarak yazılır.."[23]

Doğruluk, peygamberler şiarı, yalan ise kâfir ve münafık sıfatı. Doğruluk, bugünü, yarını kucaklayan önemli bir esas; yalan, zamanın çehresine çalınmış siyah bir leke. Yalan ikliminden mes'ut yaşamış ve ebedî mutluluğa ermiş bir tek fert gösterilemez.. doğruluğun, ebedî saadet istikâmetinde uzayıp giden aydınlık yolunda ise, dünya ve ukbâ kaybına uğramış bir tek tâlihsize rastlanmaz.

Yalan, küfrün en önemli esası, nifakın en bâriz alameti, Allah'ın bildiğine muhalif iddiada bulunmanın adıdır. Bilhassa günümüzde yalan, bütünüyle ahlâkı tahrip etmiş, dünyayı yalancıların harası haline getirmiş öyle korkunç bir içtimâî hastalıktır ki, hayatın kapılarını ona açıp yurtta-yuvada, çarşıda-pazarda, parlamentoda-kışlada ona "serbest dola-

23 – Buhârî, Edeb, 69; Müslim, Birr, 105; Ebû Dâvud, Edeb, 80.

şım" hakkı tanıyan hiçbir millet iflâh olmamıştır ve olamaz da. Buna karşılık İslâmiyetin en ehemmiyetli esası, imanın en bâriz hassası, Muhammedî ahlâkın temel taşı, enbiyâ ve evliyânın en mümeyyiz vasfı, maddî ve manevî terakkinin biricik mihveri de doğruluktur.

Biri meleklerin, diğeri şeytanların; biri Hakk'ın mükerrem kullarının, diğeri habis ruhların, biri insanlığın iftihar tablosu O en müstesna varlığın -aleyhi ekmelü't-tehâyâ,- diğeri de deccalların sıfatıdır.

Metinde karşılıklı zikredilen kelimelerden (بِر) bütün hayırları ihtiva eden, bütün salihata açık olan öyle şümullü bir kelimedir ki, doğru düşünce, doğru söz, doğru niyet, doğru davranış ve doğru yaşayış gibi pek çok mevzuyu o başlık altında toplamak ve bütün hayırları ona irca etmek mümkündür. İkinci kelime olan (فُجُور) ise evvelki kelimenin aksine, bilumum şerleri ihtiva etmesi, bilumum sâlihata kapalı olması bakımından her türlü sapık düşünce, sapıkça söz ve sapıkça davranışlara ana başlık olabilecek mahiyette, âdetâ bir cehennem çekirdeği gibidir.

Hadis metninde, صَدِيق ile كَذَّاب arasında bir mukabele bahis mevzuudur. Bunlardan ilkini, doğruluk onda ikinci bir fıtrat haline gelmiş dosdoğru insan şeklinde tercüme edeceksek, ikincisine, tabiatı yalanla bütünleşmiş profesyonel yalancı demek uygun olur zannederim. Her iki kelimede de mübalağa sığası kullanılmış ki; o da, kendini doğruluğa adamış, doğru düşünen, doğru konuşan, doğru davranan ve doğru oturup-doğru kalkan birinin, bugün olmasa da yarın mutlaka, göklerde ve yerde doğruluk ve Hakk'a yakınlığın remzi; kendini yalana salmış, yalan düşünen, yalan konuşan, yalanla oturup, yalanla kalkan birinin de er-geç yalancılığın sembolü haline geleceğine işaret buyurulmuştur.

Bu alabildiğine uzun ve kısa, bir hayli aydınlık ve sisli, oldukça tehlikeli ve güvenli ayrı ayrı yolların son durakları da cennet ve cehennem. Bu yollardan birinde, her menzilde ayrı bir avans, ayrı bir teşvik primi, yol gidip cennetle noktalanıyor, yolcu da cennete ulaşıyor.. diğerinde ise, yol boyu onca dezavantaj, onca handikaptan sonra gidilip ebedî hüsrana kapaklanılıyor.

Bu hadisi, Efendimizin "sıdk"ını anlattığımız yerde de zikretmiştik. Ancak burada dikkatle üzerinde durmak istediğimiz husus, doğruluğun dünya ve ahirete ait neticelerini; yalanın hem ferdî hem de içtimâî hayata getirdiği zararları bu kadar kısa ve özlü cümlelerle ifade edebilmedeki Efendimiz'e ait muvaffakiyettir. Evet sadece şu hadisi inceleyen adam, katiyyen bilecek ve anlayacaktır ki, bu kadar uzun, tafsilatlı meseleleri,

bu kadar kısa ve can alıcı şekilde anlatma, ancak Allah Rasûlü'ne has bir mazhariyettir. Başkasının, bu mevzuları, bu şekilde ifade edebilmesi mümkün değildir."[24]

24– M. Fethullah Gülen, Sonsuz Nur, 1/225-226.

SADAKA VE NAFAKA BÖLÜMÜ

(Bu bölümde üç fasıl vardır)

★

BİRİNCİ FASIL

SADAKA VE NAFAKANIN FAZİLETLERİ

★

İKİNCİ FASIL

SADAKA VE NAFAKAYA TEŞVİK

★

ÜÇÜNCÜ FASIL

SADAKANIN AHKÂMI

UMUMÎ AÇIKLAMA

Sadaka, İslam kitabında birçok ma'nâlarda kullanılan bir kelimedir. Lügat olarak sıdk (doğruluk)kökünden gelir, Allah'a karşı kulluğumuzda sıdk ve sadâkat ma'nâsı taşır. Sadaka vermek demek olan *"tasadduk"* da taharri-i sıdk ma'nâsını tazammun eder.

Sadaka, dinî bir tabir olarak birçok ma'nâda kullanılmıştır: Bir nevi vergi demek olan zekât, sadaka-ı fıtr, nafile olarak yapılan her çeşit maddî bağışlar...

Sadaka, dinî bir tabir olması sebebiyle bir hayır amelinin dinen sadaka sayılabilmesi için üç vasıf beraber olmalıdır.

★ Fakr: Yani muhtaç olana verilmelidir.

★ Allah için olmalıdır: "İnsaniyet, iyi vatandaşlık gibi duygularla yapılan bağışlar dinî sadaka olmaz.

★ Temlîk, verilen kimsenin mülkü kılmak demektir. Sadaka ya vacibtir, ya nâfile. Vacib kısmı zekat, öşür, sadaka-ı fıtr gibi çeşitlere ayrılır.

Kur'an-ı Kerim, farz ve nafile bütün çeşitlerine şâmil olarak, nerelere sadaka verileceğini belirtmiştir. Bunlar cem'an sekiz kısımdır:

إِنَّمَا الصَّدَقَاتُ لِلْفُقَرَاءِ وَالْمَسَاكِينِ وَالْعَامِلِينَ عَلَيْهَا وَالْمُؤَلَّفَةِ قُلُوبُهُمْ وَفِي الرِّقَابِ وَالْغَارِمِينَ وَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَابْنِ السَّبِيلِ **"Sadakalar ancak şunlar içindir: Fukara, mesâkin, onun üzerine me'mur olanlar, müellefetülkulûb, köleler hakkında, borçlular, Allah yolundakiler, yolda kalmışlar... Allah tarafından kat'î olarak böyle farz kılındı. Allah alîmdir, hakîmdir"** (Tevbe, 60).

Burada dikkatimizi çeken husus, öncelikle farz zekatın kastedildiği, bu âyette sayılan sekiz kısımdan zekat üzerine çalışanlarla müellefe-i

kulûb hariç hepsi muhtaç ve fakirleri teşkil etmektedir. Bazı âlimler, İslam devlet gelirlerinin öncelikle bu esasta harcanması gerektiğini söylemiştir. Zekatın fukara ile olan bu alâkasındandır ki, sadakanın sıhhatine fakire verme şartı istikrar etmiştir. Bir hadislerinde Efendimiz: "Ben sadakayı zenginlerinizden alıp fakirlerinize vermek için gönderildim" buyurur.

Allah için yapılan her bir hayırlı amel sadaka olunca, hadislerde farklı şekillerde bu kelimeye yer verildiği görülür. Ebû Zerr hazretleri sadaka yapmaya gücü yetmeyenler hakkında sorunca: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: *"Başkalarına fenalık yapmaktan korun, zira bu, kendi nefsine yaptığın bir sadakadır"* buyurur.

Yolculukta dört rekatlik namazın iki rekate indirilmesinden hayrete düşen *Hz. Ömer*'i ikna için Aleyhissalatu vesselâm: *"Bu Allah'ın yaptığı bir sadakadır. O'nun sadakasını kabul edin."*

Bir hadiste: *"Her ma'ruf (iyi kabul edilen) sadakadır* (كُلُّ مَعْرُوفٍ صَدَقَةٌ) denmiştir.

Şu halde: Pek değişik hayırlar "sadaka" olarak tanıtılmıştır.

تَعْدِلُ بَيْنَ اثْنَيْنِ صَدَقَةٌ وَتُعِينُ الرَّجُلَ فِي دَابَّتِهِ فَتَحْمِلُهُ عَلَيْهَا أَوْ تَرْفَعُ لَهُ عَلَيْهَا مَتَاعَهُ صَدَقَةٌ وَالْكَلِمَةُ الطَّيِّبَةُ صَدَقَةٌ وَكُلُّ خَطْوَةٍ تَمْشِيهَا صَدَقَةٌ وَتُمِيطُ الْأَذَى عَنِ الطَّرِيقِ صَدَقَةٌ "*İki kişi arasında adalet yapman sadakadır. Bir kimseye hayvanına binmede veya yükünü üzerine koymada yardım etmen sadakadır. Güzel bir söz sadakadır. Namaza giderken attığın her adım sadakadır. Yoldan eza veren şeyi kaldırman sadakadır."*

إِنَّ بِكُلِّ تَسْبِيحَةٍ صَدَقَةٌ وَكُلُّ تَكْبِيرَةٍ صَدَقَةٌ وَكُلُّ تَحْمِيدَةٍ صَدَقَةٌ وَكُلُّ تَهْلِيلَةٍ صَدَقَةٌ وَأَمْرٌ بِالْمَعْرُوفِ صَدَقَةٌ وَنَهْيٌ عَنْ مُنْكَرٍ صَدَقَةٌ "*...Her bir tesbih sa-dakadır, her bir tekbir sadakadır, her bir tahmid sadakadır, her bir tehlil sadakadır. Emr-i bi'l-ma'ruf sadakadır, nehy-i ani'l-münker sadakadır."*

مَا مِنِ امْرِئٍ تَكُونُ لَهُ صَلَاةٌ بِلَيْلٍ فَغَلَبَهُ عَلَيْهَا نَوْمٌ إِلَّا كَتَبَ اللَّهُ لَهُ أَجْرَ صَلَاتِهِ وَكَانَ نَوْمُهُ صَدَقَةً عَلَيْهِ *"Gece namazı kılan bir kimseye (bir gün) uykusu galib gelir namaza kalkamazsa, Allah namaz sevabını yine de yazar, uykusu da sadaka yerine geçer."*

EN HAYIRLI SADAKA

أَفْضَلُ الصَّدَقَةِ أَنْ يَتَعَلَّمَ الْمَرْءُ الْمُسْلِمُ عِلْمًا ثُمَّ يُعَلِّمَهُ أَخَاهُ الْمُسْلِمَ "En faziletli en üstün sadaka, müslüman kişinin ilim öğrenmesi, sonra da müslüman kardeşine öğretmesidir."

BİRİNCİ FASIL

SADAKA VE NAFAKANIN FAZİLETİ

3249 ١- عن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قال رَسُولُ اللهِ ﷺ: مَا تَصَدَّقَ أَحَدٌ بِصَدَقَةٍ مِنْ طَيِّبٍ، وَلاَ يَقْبَلُ اللهُ إِلاَّ الطَّيِّبَ، إِلاَّ أَخَذَهَا الرَّحْمٰنُ بِيَمِينِهِ وَكِلْتَا يَدَيْهِ يَمِينٌ، وَإِنْ كَانَتْ تَمْرَةً. فَتَرْبُو فِي كَفِّ الرَّحْمٰنِ حَتَّى تَكُونَ أَعْظَمَ مِنَ الجَبَلِ كَمَا يُرَبِّي أَحَدُكُمْ فَلُوَّهُ أَوْ فَصِيلَهُ]. أخرجه الستة إلا أبا داود.

قوله «فَتَرْبُو» أي تكثر وتزيد.

«وَكَفُّ الرَّحْمٰنِ» هنا كناية عن محل قبول الصدقة التي توضع فيه، وإلا فلا كف لله ولا جارحة؛ تعالى الله عما يقول الظالمون والمجسمون علواً كبيراً.

«وَالْفَلُوُّ» المُهْر أو ما يولد. «والْفَصِيلُ المُهْر أول ما يولد.

«وَالْفَصِيلُ» ولد الناقة إلى أن يفصل عن أمه.

1. (3249)- *Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Temiz şeylerinden kim ne tasadduk ederse -ki Allah sadece temizi kabul eder- Rahmân onu sağ eliyle alır -ki O'nun her iki eli de sağdır- bu sadaka bir tek hurma bile olsa, O, Rahmân'ın avucunda dağdan daha iri oluncaya kadar büyür, tıpkı sizin bir tayı veya bir boduğu büyütmeniz gibi (O da sadakanızı büyütür)."* [Buhârî, Zekât 8; Müslim, Zekât 63, (1014); Muvatta, Sadakât 1, (2, 995); Tirmizî, Zekât 28, (661); Nesâî, Zekât 48, (5, 57); Ibnu Mâce, 28, (1842).]

AÇIKLAMA:

1- Hadis, Allah Teâlâ hazretlerinin temiz ve helal kazançtan yapılan

hayırları kabul edeceğini belirtmektedir. *Kurtubî,* Allah'ın haram kazançtan yapılan sadakaları kabul etmeyişini, "Çünkü o mal, tasadduk edene ait değildir. Kendine ait olmayan malda tasarruftan kişi yasaklanmıştır. Halbuki, burada tasadduk eden kimse, yasağa rağmen hareket etmiş olmaktadır. Allah bunu ondan kabul edecek olsa muhal bir durum ortaya çıkar. Bu iş aynı anda hem yasaklanmış hem emredilmiş olur."

2- *"Sağ elle alması"* meselesine gelince: Önce şunu belirtelim, Allah'a el nisbet edilmesi bir teşbihten ibarettir. Allah hiçbirşeye benzemez. O'nun bizim gibi eli, ayağı olması mevzubahis olamaz. Ancak ilâhî ve Rabbânî hakikatleri insanların anlayabilmeleri için, insanların me'lufu oldukları tabirlerle ifade etmek vazgeçilmesi imkansız bir zarurettir. Âyet ve hadislerde buna sıkça rastlanır. Kelimlerin âlem-i şehadetle ilgili zâhiri ma'nâlarında takılıp kalarak Allah'ı insana benzetmek, kelamın maksudu olan ma'nâyı aramamak büyük hata olur. Geçmişte bir kısım insanlar bu hataya düşerek hem gereksiz münakaşalara ve hem de itikadi bozukluk ve sapmalara sebep olmuşlardır.

Tirmizî, Ehl-i Sünnet âlimlerinin: "Bu çeşit hadislere inanırız ancak teşbih tevehhüm etmeyiz, keyfiyeti hakkında da bir şey söylemeyiz" dediklerini kaydeder.

Mâzirî bu sözdeki hakiki maksadı şöyle açıklar: "Bu ve benzeri hadislerde, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm),* Arapların kitapta alıştıkları üsluba uygun olarak ifade-i meramda bulunmaktadır, maksadı, anlamalarını sağlamaktır. Sağ el tabiriyle sadakanın makbuliyetini kinaye etmiştir, terbiye (büyütme) tabiriyle de sevabın artırılmasını kinaye etmiştir."

Kadı İyâz da şunu söyler: "Razı olunan şey sağ elle karşılanıp onunla alınması sebebiyle, benzer durumlarda hep aynı ifadeye yer verilir ve makbuliyet, sağ el ile istiare edilir."

Bazıları: *"Sağ el ile kabul ciheti ifade edilir, çünkü sol el bunun zıddıdır."*

Bazıları: "Murad, kendisine sadaka verilen sağ eldir. Bunu mülk ve tahsis izafetiyle Allah'a izafe etmiştir, çünkü bu sadakayı alan kimsenin sağ eline Allah rızası için koymuştur."

Bazıları: "Bundan maksad süratle kabul edildiğini ifade etmektir" demiştir.

Zeyn İbnu'l-Münir'in yorumu da şöyle: "Rıza ve kabul'ün "sağ elle almak"la kinaye edilmesi, ma'kul ma'nâların zihinde tesbitini yapmak, ruhlarda, maddî şeylerin anlaşılması seviyesinde anlaşılmasını sağla-

maktır. Bir başka ifadeyle, böylece kişi, sadakasının kabul edileceği hususunda şekke düşmez, nasıl ki, bir şeyin sağ elle alındığını gözleriyle gören kimsenin bundan şekke düşmediği gibi. Ancak buradaki alma, alışageldiğimiz alma, onu alan da insanî bir uzuv değildir."

3- Sadakanın artmasını ifade eden tabirler muhtelif rivayetlerde farklı kelimelerle ifade edilmiştir: "(Tek hurma tanesi) dağdan daha büyük olur"; *"Kıyamet günü... Uhud dağından daha büyük..."* "Tek lokma Uhud dağı kadar olur." Bazı rivayetlerde, Resulullah'ın sözünü te'yiden Kur'an'dan şu âyet-i kerîme ilave edilmiştir: يَمْحَقُ اللَّهُ الرِّبَىٰ وَيُرْبِي الصَّدَقَاتِ **"Allah ribayı eksiltir, sadakaları artırır"** (Bakara 276).

4- Sadakanın artmasını ifade ederken deve ve at yavrularının (boduk ve tay) zikrinde de âlimler incelik görürler: Bunlar en büyük hayvanlardır, artmanın ziyade olacağına işaret vardır. Ayrıca, sadaka amelin ürünüdür, ürün (yavru) ise en ziyade terbiyeye, itinaya muhtaçtır. İtina ve alâka güzel olursa en mükemmel şekilde büyür. Öyleyse, insanoğlunun ameli de böyledir. Hususen sadakayı kişi helal kazancından, kazancının iyisinden Allah yolunda tasadduk ederse, onun terbiyesi (yani büyütülüp artırılması) ile bizzat Allah ilgilenecek, bir hurma danesini dağ kadar büyütecek demektir.

3250 ٢- وعنه رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قال: [قال رسولُ اللهِ ﷺ: بَيْنَا رَجُلٌ في فَلاَةٍ مِنَ الأَرْضِ إِذْ سَمِعَ صَوْتاً في سَحَابَةٍ اسْقِ حَدِيقَةَ فُلاَنٍ. فَتَنَحَّى ذلكَ السَّحَابُ فَأَفْرَغَ مَاءَهُ في حَرَّةٍ فَإِذَا شَرْجَةٌ مِنْ تِلْكَ الشِّرَاجِ قَدِ اسْتَوْعَبَتْ ذلكَ المَاءَ. فَتَتَبَّعَ المَاءَ فَإِذَا رَجُلٌ قَائِمٌ في حَدِيقَتِهِ يُحَوِّلُ المَاءَ بِمِسْحَاتِهِ. فَقَالَ لَهُ: يَا عَبْدَاللهِ، مَا اسْمُكَ؟ قَالَ فُلاَنٌ، الاسْمُ الَّذِي سَمِعَ في السَّحَابَةِ. فَقَالَ لَهُ: يَا عَبْدَاللهِ، لِمَ سَأَلْتَنِي عَنْ اسْمِي؟ قَالَ: سَمِعْتُ صَوْتاً في السَّحَابِ الَّذِي هذَا مَاؤُهُ يَقُولُ: اسْقِ حَدِيقَةَ فُلاَنٍ، لاسْمِكَ. فَمَا تَصْنَعُ فِيهَا؟ قَالَ: أَمَّا إِذْ قُلْتَ هذَا فَإِنِّي أَنْظُرُ إِلَى مَا يَخْرُجُ مِنْهَا فَأَتَصَدَّقُ بِثُلُثِهِ. وَآكُلُ أَنَا وَعِيَالِي ثُلُثَهُ، وَأَرُدُّ فِيهَا ثُلُثَهُ]. أخرجه مسلم.

«الحَرَّةُ» بفتح الحاء: الأرض ذات الحجارة السوداء.

«والشَّرْجَةُ» واحدة الشِّراج وهي مسايل الماء إلى السهل من الأرض.

«والمِسحاةُ» المجْرَفة من الحديد.

2. (3250)- Yine *Hz. Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Bir adam boş bir arazide giderken bulut içinden gelen bir ses işitti: "Falancanın bahçesini sula!" diyordu. O bulut uzaklaşarak suyunu bir ketire (kayalığa) boşalttı. Derken oradaki sel yollarından biri bu suların tamamını akıtmaya başladı. Adamda suyun istikametini takiben yürüdü. Bir müddet sonra, suyu bahçesine çevirmek üzere elinde bir kürek, çalışan bir adam gördü. Ona:*

"Ey Allah'ın kulu ismin ne?"diye sordu.

"Falan!"dedi. Bu isim, adamın buluttan işittiği isimdi. Bu sefer o sordu:

"Ben sana şu suyu getiren buluttan bir ses işitmiştim, senin ismini söyleyerek "Falanın bahçesini sula!" diyordu. Sen bahçede ne yapıyorsun?"

"Madem ki sordun söyleyeyim. Ben bu bahçeden çıkan mahsule nezaret ederim. Ondan çıkan mahsülün, üçte birini tasadduk ederim. Üçte birini ben ve ailem yeriz, üçte birini de bahçeye iâde ederim" dedi." [Müslim, Zühd 45, (2984).]

3251 ٣- وعنه رضي الله عنه قال: [قال رسولُ اللهِ ﷺ: سبَقَ درْهمٌ مائةَ ألْفِ درْهمٍ. قيلَ: وكَيْفَ ذلكَ يا رسولَ اللهِ؟ قالَ: كانَ لرجُلٍ درْهمانِ فتصدَّقَ بأجْوَدِهما وانْطلَقَ آخرُ إلى عُرْضِ مالِه فأخْرَجَ منْهُ مائةَ ألْفِ درْهمٍ فتصدَّقَ بها]. أخرجه النسائي.

« عُرْضُ الشَّيْءِ » جانبه وناحيته.

3. (3251)- Yine *Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Bir dirhem, yüzbin dirhemi geçmiştir."

"Bu nasıl olur, ey Allah'ın Resulü?" diye sordular. Şu cevabı verdi.

"Bir adamın iki dirhemi vardı. Bunlardan daha iyisini tasadduk etti. Diğeri ise, malının yanına varıp, malından yüzbin dirhem çıkardı ve onu tasadduk etti." [Nesâî, Zekât 49, (5, 59).]

AÇIKLAMA:

Hadis, bağışlanan malın Allah yanındaki kıymeti, onun azlığına çokluğuna bakmadığını, bağışlayanın haline ve niyyetine baktığını göstermektedir. Hadiste bir dirhem veren, malının yarısını vermiş olmaktadır. Ayrıca o, ancak kavîlerin bağışta bulunabileceği bir halde vermiş olmaktadır. Böylece bunun ücreti, himmeti nisbetinde olacaktır. Halbuki

zengin olan kişi, malının yarısını vermiş değildir. Ayrıca hiç kimsenin bağışta bulunamayacağı bir halde de değildir. Yani normal olarak herkesin bağış yapacağı bir haldedir. Ve yine muhtemeldir ki, bu fakirin bağışı, zenginin bu çok parayı bağışlamasına da sebep olmuştur. Bu durumda, fakirin ücreti, zengininkini geçer. Çünkü sebep olması bakımından zenginin ücretini aynen bir misliyle almıştır. Buna kendi koyduğu tek dirhem dahil olunca zengini geçmiş olmaktadır. Gerçi hadiste bu tevili destekleyen bir karîne mevcut değildir. Çünkü tek dirhemi veren fakirin önce davrandığı, zenginin buna bakarak hamiyete geldiği ve fedakârlıkta bulunduğunu söylememize imkan verecek bir ifade yoktur. Ancak, fakirin koyduğu tek dirhemin sevabını bu derece artıran husus, niyetindeki hulûsiyetten gelebilir. "Yarabbi, imkanım olsaydı senin yolunda daha ziyade tasaddukta bulunurdum. Sen, uğrunda bütün malların, canların feda edileceği yegane Rabbimizsin. Senin yolunda harcananın boşa olmadığına, onu binlerle yüzbinlerle katlayarak mükâfaatlandıracağına inanıyorum, ben kulundan bunu kabul buyur ey Rabbim!" diyerek yapılan az bağışın, "Kimsenin yapamadığı kadar bağış yapmaktayım" havası içinde çok bağış yapandan, Allah indinde daha makbul olacağını kavramak zor olmaz. Esasen hadiste de, نِيَّةُ الْمُؤْمِنِ خَيْرٌ مِنْ عَمَلِهِ *"Mü'minin niyyeti amelinden daha hayırlıdır"* buyurulmuştur.

3252 ٤- وعن ابن عباس رضي الله عنهما: [أَنَّهُ جَاءَهُ سَائِلٌ: فَقَالَ لَهُ ابْنُ عَبَّاسٍ: أَتَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللهُ وَأَنَّ مُحَمَّداً رَسُولُ اللهِ؟ قَالَ: نَعَمْ. قَالَ: فَتَصُومُ وَتُصَلِّي؟ قَالَ: نَعَمْ. قَالَ: سَأَلْتُ وَلِلسَّائِلِ حَقٌّ، إِنَّهُ يَحِقُّ عَلَيْنَا أَنْ نَصِلَكَ. فَأَعْطَاهُ ثَوْباً وَقَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَقُولُ: مَا مِنْ مُسْلِمٍ يَكْسُو مُسْلِماً ثَوْباً إِلاَّ كَانَ فِي حِفْظِ اللهِ تَعَالَى مَا دَامَ عَلَيْهِ مِنْهُ خِرْقَةٌ]. أخرجه الترمذي.

4. (3252)- *İbnu Abbâs* (radıyallâhu anhümâ)'ın anlattığına göre, kendisine bir dilenci gelmiş o da dilenciye sormuştur:

"Allah'tan başka ilah olmadığına ve Muhammed *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın O'nun elçisi olduğuna şehadet ediyor musun?" Adam, "Evet!" deyince tekrar sormuştur. "Oruç tutuyor musun?" Adam tekrar "Evet!" demiştir. Bunun üzerine İbnu Abbâs:

"Sen istedin. İsteyenin bir hakkı vardır. Bizim de isteyene vermek, üzerimize vazifedir" der ve ona bir elbise verir. Sonra ilaveten der ki:

"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı işittim şöyle demişti: *"Bir müslümana elbise giydiren her müslüman mutlaka Allah'ın hıfzı altındadır, tâ o giydirdiğinden bir parça onun üzerinde bulundukça."* [Tirmizî, Kıyâmet 42, (2485).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, müslümanları giydirmeye teşvik etmektedir.Hatta hadiste gelen "müslüman" kaydı ve buna ilaveten Hz. İbnu Abbâs'ın dilenciyi imanı açısından imtihan etmiş olması, gayr-ı müslimin giydirilmesinde burada vaadedilen sevabın olmayacağı hükmünün çıkarılmasına yol açmıştır.

2- Hadis ayrıca, yeni ve sağlam giyecek vermeye de teşvik etmiş olmaktadır. Zira elbise ne kadar dayanırsa fakirin üzerinde o kadar uzun müddet kalır. Hadis ise, elbise eskiyinceye kadar yani kullanıldığı müddetçe, bağışı yapana dünyevî ve uhrevî himaye-i İlâhî vaadetmektedir.

3- Bu hadis, fakirlik mi üstün, zenginlik mi? İhtilafında *"zenginlik"* diyenlere delil sunmaktadır. Çünkü, fayda ve ihsan Allah'ın sıfatlarındandır. Allah Teâlâ Hazretleri kendi sıfatlarından biriyle muttasıf olanları sever. Zenginlik ve cömertlik sıfatı da, Zât-ı akdeslerinin sıfatı olduğuna göre, zenginlik ve cûd'u sevecektir.

4- *İbnu Abbâs'ı* وَلِلسَّائِلِ حَقٌّ "İsteyenin bir hakkı vardır" demeye sevkeden husus şu âyet-i kerime olabilir: وَفِي أَمْوَالِهِمْ حَقٌّ لِلسَّائِلِ وَالْمَحْرُومِ **"Onların mallarında muhtaç ve yoksullar için bir hak vardır"** (Zâriyât 19). Mamafih bu husus bazı hadislerde de ele alınmıştır. Ahmed İbnu Hanbel ve Ebû Dâvud'da rivayet edilen bir hadiste, لِلسَّائِلِ حَقٌّ وَإِنْ جَاءَ عَلَى فَرَسٍ "İsteyen, at üzerinde gelse bile ona bir hak vardır."

Sâil'i, İbnu'l-Esîr, "Dilenen, isteyen" diye tarif eder. Mahrum'u İbnu Abbâs (radıyallâhu anhümâ) ve Mücâhid: "Beytü'l-maldan (şu veya bu şekilde) herhangi bir pay almayan, geçimini sağladığı bir geliri veya mesleği olmayan fakir kimse" olarak tavsif eder. *Hz. Âişe* (radıyallâhu anhâ): "Kazancı ihtiyacını karşılayamayan fakir" diye tarif etmiştir. Dahhâk: "Malını (sel, yangın, âfet gibi bir sebeple) kaybeden kimse" diye tarif ederken, Zührî de: "İnsanlara ihtiyacını açmayan, onlardan hiçbir şey istemeyen kimsedir" demiştir.

İslam âlimleri, dilencilik yaparak nefsini alçaltan kimseyi sû-i zanla karşılamamak, güler yüz, tatlı söz ve ikramla karşılamak gerektiğine hükmetmişlerdir. *Hattâbî, "Dilenen, at üzerinde bile gelse ona bir hak vardır"*

hadisinde dilenciler hakkında hüsn-ü zan edilmesinin "emredildiğini" belirtir; "onları tasdik imkanı varken tekzible karşılamamak icab ettiğine" dikkat çeker. Hadisin: "Dilencinin görünüşü seni şüpheye atsa bile, ata binerek gelmiş olsa bile onu mahrum bırakma" diye emrettiğini söyler ve ilave eder: "Zira, bazan kişinin atı olur ama, geride bıraktığı ailesi ve borcu da olur ve içinde bulunduğu bu şartlar sadaka almasını caiz kılar. Bazan da adam yolcudur, memleketinde zengin olsa bile sadaka alması caizdir." İbnu'l-Esîr gâzi ve borçluların da sadaka almalarının câiz olduğunu belirtir.

Hülasa âlimler, çeşitli meşru sebepler göstererek, kapıya gelenlerin boş çevrilmemesi gerektiği sonucuna varırlar. Ancak, fakir diye sadakadan verilen kimsenin fakir olmadığının ortaya çıkması halinde alınacak tavır hususunda ihtilaf edilmiştir. *Ebû Hanîfe* ve *İmam Muhammed, Hasan Basrî,* verenden sadaka borcu düşer demişlerdir. Sevrî ve iki görüşünden birisinde *Şâfiî* ve *Ebû Yusuf* sadaka borcunun düşmeyeceğini söylemişlerdir.

3253 ٥- وعن أبي سعيد رضي الله عنه: [أنَّ أعْرَابِيّاً قَالَ يَا رَسُولَ اللهِ: أخْبِرْنِي عَنِ الهِجْرَةِ. فقَالَ: وَيْحَكَ إنَّ شَأْنَهَا شَدِيدٌ، فَهَلْ لَكَ مِنْ إبِلٍ؟ قَالَ: نَعَمْ. قَالَ: فَتُعْطِي صَدَقَتَهَا؟ قَالَ: نَعَمْ. قَالَ: فَهَلْ تَمْنَحُ مِنْهَا؟ قَالَ: نَعَمْ. قَالَ: فَتَحْلُبُهَا يَوْمَ وِرْدِهَا؟ قَالَ: نَعَمْ. قَالَ: فَاعْمَلْ مِنْ وَرَاءِ الْبِحَارِ فَإنَّ اللهَ لَنْ يَتْرُكَ مِنْ عَمَلِكَ شَيْئاً]. أخرجه الخمسة إلا الترمذي.

5. (3253)- *Ebû Saîd* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Bir bedevî gelerek: "Ey Allah'ın Resulü! Bana hicretten haber ver!" dedi. Aleyhissalâtu vesselâm:

"Vah sana! O ağır bir iştir. Senin develerin var mı?" dedi. Adam, "Evet!" deyince:

"Zekatlarını veriyor musun?" diye sordu. Adam yine "Evet!" deyince:

"Öyleyse sen o uzaklarda kal ve çalış, zira Allah senin amelinden hiçbir şeyi eksiltmeyecektir" buyurdu." [Buhârî, Zekât 36, Edeb 95; Müslim, İmâret 87, (1865); Ebû Dâvud, Cihâd 1, (2477); Nesâî, Bey'a 11, (7, 144).]

AÇIKLAMA:

1- *Resulullah*'a yapılan bu müracaat Mekke Fethi'nden sonra olmalıdır. Çünkü ondan önce hicret, her mü'mine farz-ı ayn mesabesinde idi. Hicretle ilgili bölümde genişçe tahlil edeceğimiz üzere (5779. hadisten sonraki tahlil) hem müslümanların azınlık kalarak azılı düşmanlar

içerisinde eriyip gitmemeleri, hem de Medine'de zayıf durumda olan İslam Devletinin güçlenmesi için, her yeni müslüman, her ne zorluk olursa olsun, Medine'ye hicret etmek zorunda idi. Buradaki hadis, bedevînin işinin başında kalmasını, bu takdirde amelinden hiçbir şey eksiltilmeyeceğini tavsiye etmektedir. Bu tavsiye, şartların değiştiğini, herkesin dilediği yerde İslam'ı yaşayabilecek hale geldiğini ifade eder.

2- Hadiste develerin zekatı meselesi de geçmektedir. Ancak bu husus zekâtla ilgili bölümde tahlil edildiği için burada meseleye girmeyeceğiz.

3254 ٦- وعن أبي هريرة رضي الله عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: الصَّدَقَةُ تُطْفِئُ غَضَبَ الرَّبِّ وَتَدْفَعُ مِيتَةَ السُّوءِ]. أخرجه الترمذي.

6. (3254)- *Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Sadaka Rabbin öfkesini söndürür ve kötü ölümü bertaraf eder."* [Tirmizî, Zekât 28, (664).]

AÇIKLAMA:

Hadiste, kulların isyanları karşısında gadaba gelen Cenâb-ı Hakk'ın öfke ve gadabını, sadakanın giderecegi ifade edilmektedir. Kötü ölümden murad, Resulullah'ın istiâzede bulunduğu ölüm tarzlarıdır: *Göçük altında kalmak, kayalıktan düşmek, boğulmak, yanmak, ölüm anında şeytanın çarpması, savaştan kaçarken öldürülmek gibi...* Bazı âlimler de bundan muradın "âni gelen ölüm" olduğunu, "asılmak gibi herkese teşhir edilen ölüm" olduğunu söylemiştir.

NAFAKA

3255 ١- عن أبي هريرة رضي الله عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ مَا مِنْ يَوْمٍ يُصْبِحُ فِيهِ الْعِبَادُ إِلاَّ وَمَلَكَانِ يَنْزِلاَنِ مِنَ السَّمَاءِ يَقُولُ أَحَدُهُمَا: اللَّهُمَّ أَعْطِ مُنْفِقًا خَلَفًا؛ وَيَقُولُ الآخَرُ: اللَّهُمَّ أَعْطِ مُمْسِكًا تَلَفًا]. أخرجه الشيخان.

وفي أخرى: [يَقُولُ اللهُ تَعَالَى: يَا ابْنَ آدَمَ أَنْفِقْ أُنْفِقْ عَلَيْكَ].

1. (3255)- *Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Kulların sabaha erdiği her günde iki melek semadan iner ve bunlardan biri şöyle dua eder: "Ey İlahımız! İnfak edene halef (devam) ver." Diğeri de şöyle dua eder:*

"Ey İlahımız! Cimriye de telef ver." [Buhârî, Zekât 28; Müslim, Zekât 57, (1010).]

Bir başka rivayette: *"Allah Teâlâ Hazretleri şöyle der: "Ey Âdemoğlu! Sen infak et, ben de sana infak edeyim!"* şeklinde gelmiştir.

AÇIKLAMA:

1- Hadisin bir başka vechinde Resulullah şöyle buyurmuşlardır: *"Güneşin doğduğu her günde, güneşin iki tarafında iki melek, cin ve ins hariç Allah'ın bütün mahlukâtının işiteceği bir şekilde şöyle bağırırlar: "Ey insanlar! Rabbinize gelin.Bilin ki az ve yeterli olanı, çok ve oyalayıcı olandan daha hayırlıdır!" Güneş batarken de iki tarafındaki iki melekten biri: "İnfak edene halef (devam, karşılık) ver"; diğeri de: "Ey İlahımız cimriye de telef ver"; diye dua eder."*

2- *Nevevî*, burada teşvik edilen infakın tâat yolunda, aileye, müsafire harcananlarla, Allah rızası için yapılan tetavvuât nev'inden yapılan harcamalar olduğunu belirtir. *Kurtubî* ise: "Buraya her çeşit vacib ve mendub harcamalar girer, mendub harcamalardan kaçınan bu duaya mazhar olamaz. Ancak kime mezmum olan cimrilik galebe eder de, üzerindeki hakkın edasından kaçınırsa veya eda etse bile bunu gönül hoşluğu ile yapmazsa bedduaya mazhar olur" der.

3256 ٢- وعن أبي ذَرّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قالَ رَسولُ اللهِ ﷺ: مَا مِنْ عَبدٍ مُسلِمٍ يُنفِقُ مِنْ كُلِّ مَالٍ لَهُ زَوجَينِ في سَبِيلِ اللهِ تَعالى إلاَّ استَقبلَتهُ حَجَبةُ الجَنَّةِ كُلُّهم يَدعوه إلى مَا عِندَهُ. قِيلَ: وكَيفَ ذلِكَ قال: إنْ كَانَ إبِلاً فَبَعِيرَينِ وإنْ كَانَ بَقراً فَبَقَرَتَينِ].

أخرجه النسائي.

2. (3256)- *Ebû Zerr* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Müslüman olan bir kul, sahib olduğu her bir maldan Allah yolunda bir çiftini infak ederse, cennetin kapıcıları onu mutlaka karşılar ve her biri kendi beklediği kapıdan girmesi için dâvet eder."

"Bu nasıl olur?" diye sorulmuştu, şöyle cevap verdi;

"Diyelim ki malı deve cinsindendir, iki deve; sığır cinsindendir, iki sığır (infak eder)." [Nesâî, Cihâd 45, (6, 48-49).]

AÇIKLAMA:

Önceki rivayette Allah rızası için harcanan az da olsa, ehemmiyet ve değerinin fazla olduğunu ifade ediyordu. Bu hadis, Allah rızası için yapıla-

cak büyük harcamaların ne kadar değerli bir amel olduğunu ifade etmektedir. Sadedinde olduğumuz hadiste mâlik olunan malların her birinden birer çift bağışa teşvik edilmektedir. Az malı olanlar, yarısından ibâret olan bir dinarı veya bir keçiyi kolayca bağışlayabilir. Ama çok malı olanlar mallarının yüzde birini bile teşkil etmeyen bir çift sığır veya deveyi vermekte daha bir zorluğa düşer, karar veremez. Resulullah bu hadiste bu çeşit bağışlarla nefsin cimriliğinin kırılmasına teşvik buyurmaktadır.

3257 ٣- وعن أبي هريرة رضي الله عنه قال: [قال رسول الله ﷺ: دينارٌ أنفقته في سبيلِ الله، ودينارٌ أنفقته في رقبةٍ، ودينارٌ تصدقت به على مسكينٍ، ودينارٌ أنفقته على أهلك! أعظمها أجراً الذي أنفقته على أهلك]. أخرجه مسلم.

3. (3257)- *Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Bir dinar var Allah yolunda harcadın, bir dinar var köle âzad etmede harcadın, bir dinar var fakirler için tasadduk ettin, yine bir dinar var onu da ailen için harcadın. İşte (hep hayırda harcanan) bu dinarların sana en çok sevap getirecek olanı ehlin için harcadığındır."* [Müslim, Zekât 39, (995).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, aile efradına harcamaya teşvikte bulunmaktadır.Esasen aile ihtiyaç içinde kıvranırken dışarıya harcamak caiz değildir. Aileye harcamak bir bakıma farzın ifasıdır, diğer harcamalar mendubtur. Elbette farz amelin sevabı ile nafile amelin sevabı bir değildir.Başkaları için harcamak, ihtiyaçtan artan üzerinden yapılmalıdır. Nitekim âyet-i kerime'de, ويسئلونك ماذا ينفقون قل العفو **"Sana ne infak edeceklerini sorarlar. De ki: "Artanı..."** (Bakara, 219) buyurulmaktadır. Burada "artan" ihtiyaç fazlasıdır. *"Aile için harcamak farz nev'indendir"* dedik, çünkü kişiye aile efradının nafakasını karşılaması onun üzerindeki mükellefiyetlerden biridir. Hanımı, çocukları, muhtaç iseler yaşlı anne babasının nafakaları buraya girer. Nafaka deyince giyecek, yiyecek, mesken gibi zaruri ihtiyaçları anlamamız gerekir. Aslında bunların da kesin bir sınırı yoktur. Dinimiz, mevki ve içtimâî muhite göre emsali esas alır. Örfün değerlerine yer verir. Şu halde israfa, lükse gitmemek, vasatı esas almak prensip kılınarak aileye harcayıp, başka hayırlara da para ayırmalıdır. Aksi takdirde, kendi seviyemizin şartlarını esas almadığımız imkânları iyi olanlara göre hayat standardı tutturmaya

çalıştığımız takdirde bu hadisten de aldığımız fetva ile, hayır hasenata ayıracak tek kuruşumuzun olmadığı zehâbına düşebiliriz, bu yanlış olur.

3258 ٤ – وعن أبي مسعود البدرى رضى الله عنه قال: [قال رسولُ اللهِ ﷺ: إنَّ المُسْلِمَ إذَا أنْفَقَ على أهْلِهِ نفقةً وهو يحتسِبُها كانَتْ لَهُ صدقةً]. أخرجه الخمسة إلا أبا داود.

4. (3258)- *Ebû Mes'ud el-Bedrî* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Müslüman kişi, ailesinin nafakası için harcar ve bundan sevap umarsa bu ona sadaka olur."* [Buhârî, Nafakât 1, İman 41; Müslim, Zekât 48, (1002); Nesâî, Zekât 60, (5, 69); Tirmizî, Birr 42, (1966).]

AÇIKLAMA:

1- Aile için harcamaların "sadaka" olacağı birçok rivayette gelmiştir. Bazı rivayetlerde "ihtisâb (sevap ummak)" kaydı yoktur. Ama bu kaydın olması maksada bir başka canlılık, aile için harcamaya bir başka şuur katıyor. Zira fitrî ve tabiî olarak büyük çoğunluğuyla bütün insanlık, ailesi için harcar. İnanan kimsenin bunu bir ibadet şuuruyla yapması,bu harcamaya bir başka ehemmiyet ve hasbilik katacaktır. Mühelleb'in bir açıklaması burada kayda değer: *"Ailenin nafakası kişi üzerine vacibtir. Bu hususta ulemâ icma eder. Şâri bu farzı sadaka olarak tesmiye etmiştir. Tâ ki, farz vazifeyi yerine getirmenin sevabı olmadığı zannına düşülmesin. Zira herkes bilirki sadaka vermede sevap var. Şârî, aile için harcamanın da sadaka vermek gibi olduğunu haber vermektedir. Tâ ki sevab için ailelerini ihmal ederek başkalarına harcamasınlar. Bunda önce farz olan harcamaya teşvik var. Bu yapıldıktan sonra nafile olan harcama yapılır."*

2- Hadisdeki *"nafaka"* kelimesinin üzerinde de durmak gerekir. Nafaka zaruri ihtiyaçları ifade ettiğine göre, bu vasfı taşımayan lüks ve fuzuli harcamalar sadaka sayılmayabilecektir. İsraf imkânlarının çok arttığı ve insanların ideolojik, görünmez güçlerle şuurlu ve sistemli bir şekilde çeşitli vasıtalarla israfa itildikleri günümüz şartlarında müslümanların bu noktada şuurlu olması gerekir. Aksi takdirde, zaten çeşitli sinsî dalavereler ve tuzaklarla soyulan müslüman, eline geçen sınırlı imkânlarını *"ailemin ihtiyaçlarına harcıyorum"* diyerek zaruri nafakanın dışındaki lüks harcamalarda tüketir ve hayır yolunda harcamaya gelince, *"kazancım nafakama yetmiyor ki!.."* diyebilir. Bunu diyen büyük hasârete düşer. Halbuki zaruri nafaka üzerinde düşünecek olsa ister mesken ve tefrişi, ister elbise ve zinetler ve isterse yiyecek ve içeceklerde, tasarruf edecek lüzumsuz harcamalar bulunabilir.

3259 ٥- وعن ابن مسعود رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قال رَسولُ اللهِ ﷺ: مَنْ وَسَّعَ على عِيالِه يومَ عاشوراءَ وسَّعَ اللهُ عليه سائرَ سَنَتِه. قال سُفيانُ: إنَّا قد جرَّبناه فوجدناه كذلك].

أخرجه رزين.

5 (3259)- *İbnu Mes'ud* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Kim ailesine Aşûra günü geniş (cömert) davranırsa Allah da ona senenin geri kalan günlerinde geniş davranır."* Süfyan Sevrî derki: "Biz bunu denedik ve öyle bulduk." [Rezîn tahric etmiştir. (Câmi'üs-Sağîr (Şerhi Feyzu'l-Kadîr)de mevcuttur) 6, (235).]

AÇIKLAMA:

1- Aşûra günü Muharrem'in onuncu günüdür. Bu gün hakkında geniş bilgi daha önce geçti (3149-3152).

2- *Münâvî*, geniş davranmayı "nafaka'da" diye kayıtlar ve böylece israf yapılmamasına dikkat çekmiş olur.

3- *Münâvî*, "O günde Hz. Nuh aleyhisselâm'ın ve yanındakilerin, Tûfan'dan kurtulmuş olarak ilk defa karaya indiklerini, selamet ve bereket içinde, ailelerinin geçimliklerini hazırlamakla emrolunduklarını, böylece bu günün geçim vazifelerinde bir genişlik ve bolluk günü olduğunu, bu bolluğa her sene katılmanın bir sünnet kılındığını" -eslâftan naklen- belirtir. O gündeki bolluk ve bereketin tecrübeyle sabit olduğunu birçokları söylemiştir. *Hz. Câbir* (radıyallâhu anh) bunlardan biridir. *İbnu Uyeyne:* "Biz bunu elli veya altmış yıl denedik" diyerek te'yid etmiştir.

İKİNCİ FASIL

TASADDUK VE İNFAKA TEŞVÎK

3260 ١– عن حارثة بن وهب رضي الله عنه قال: [قالَ رَسولُ اللهِ ﷺ: تَصَدَّقُوا: فَيُوشِكُ الرَّجُلُ أنْ يَمْشِـي بِصَدَقَةٍ. فَيَقُولُ الَّذي يُعْطَاهَا: لَوْ جِئْتَنَا بِهَا بِالأَمْسِ قَبِلْتُهَا. فَأَمَّا الآنَ فَلاَ حَاجَةَ لِي فِيهَا! فَلاَ يَجِدُ مَنْ يَقْبَلُهَا مِنْهُ] أخرجه الشيخان والنسائي.

1. (3260)- *Hârise İbnu Vehb* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Sadaka verin. Kişinin eline parayı alıp sadaka olarak vermek üzere çıktığı ve fakat kendisine bağışta bulunulan kimsenin "Bunu dün getirmiş olsaydın kabul ederdim, ama şu anda ona ihtiyacım yok" diye cevap vereceği ve böylece sadakasını kabul edecek bir kimseyi bulamadan sadakası elinde olduğu halde geri döneceği zaman yakındır."* [Buhârî, Fiten 24, Zekât 9; Müslim, Zekât 58, (1011); Nesâî, Zekât 64, (5, 77).]

3261 ٢– وعن أبي موسىٰ رضي الله عنه قال: [قال رَسولُ اللهِ ﷺ: لَيَأْتِيَنَّ عَلَى النَّاسِ زَمَانٌ يَطُوفُ الرَّجُلُ فِيـــه بِالصَّدَقَةِ مِنَ الذَّهَبِ فَلاَ يَجِدُ أَحَداً يَأْخُذُهَا مِنْهُ، وَتَرَى الرَّجُلَ الْوَاحِدَ يَتْبَعُهُ أَرْبَعُونَ امْرَأَةً يَلُذْنَ بِهِ مِنْ قِلَّةِ الرِّجَالِ وَكَثْرَةِ النِّسَاءِ]. أخرجه الشيخان.

2. (3261)- *Ebû Mûsa* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Muhakkak ki insanlar üzerine öyle bir zaman gelecek ki, o vakit kişi altından sadaka ile (çarşı pazar) dolaşır da bunu kendisinden sadaka olarak kabul edecek tek kişi bulamaz. O zaman, tek bir erkeğe kırk tane kadının tâbi olduğunu ve kadınların çokluğu ve erkeklerin azlığı sebebiyle ona sığındıklarını görürsün."* [Buhârî, Zekât 9; Müslim, Zekât 59, (1012).]

AÇIKLAMA:

Bu hadisler, âhir zamanda bolluğun artacağını, öyle ki zekat kabul

edecek kimsenin kalmayacağını haber vermektedir. Hadiste zekat malı olarak altın kelimesinin zikri, ma'nâyı te'kid içindir. Çünkü insanlar arasında tedavül eden kıymetli eşyaların en değerlisi, taşıma ve saklanması en kolay olanı altındır. İnsanlar sunulan altına bile istiğna gösterirlerse, gözleri, gönülleri son derece doymuş demektir. Bu da o devirde bolluğun fevkalâde artacağını ifade eder. Bu ma'nâ birçok hadislerde ifade edilmiştir. Aynî'ye göre, bu hal fitnelerin artması ve insanlar arasında öldürme hadiselerinin çoğalmasıyla hâsıl olur. Elli kadının bir erkeğe sığınmaya çalış-maları da aynı devrenin vasıfları olarak zikredilmiş olması da bu ma'nâyı te'yid eder. Zira fitnelerde daha ziyade erkekler hayatını kaybeder. Geriye kalan zevceler, yakınlarının himâyeye muhtaç kadın ve kızları epeyce bir yekun tutar. Hadisler, bu hâlin Kıyâmete yakın vâki olacağını, bu esnâda bolluğun, sadaka kabul edecek kimse kalmayacak derecede artacağını belirtir. Bazı hadisler, bu bolluğun *Hz. İsa*'nın zuhur edip, Deccal'ı öldürme-sinden sonra vukûa geleceğine işaret eder.

Mezkur bolluğa temas eden hadislerden Müslim'de kaydedilen bir rivayet şöyle:

لَا تَقُومُ السَّاعَةُ حَتَّى يَكْثُرَ فِيكُمُ الْمَالُ فَيَفِيضَ حَتَّى يَهُمَّ رَبُّ الْمَالِ مَنْ يَقْبَلُ مِنْهُ صَدَقَةً وَيَدْعَى إِلَيْهِ الرَّجُلُ فَيَقُولُ لَا أَرَبَ لِي فِيهِ *"Aranızda mal çoğalmadıkça Kıyamet kopmaz. Mal o kadar artacak ki, mal sahibi aceb sadakamı kim alır? diye endişeyle fakir arayacak. Sadaka vermek üzere biri çağrılacak olsa, "ihtiyacım yok!"diye cevap verecek."*

Bir başka hadis, Arabistan çöllerinde nehirler akıp, çayırlıklar hâsıl olacağını haber verir.

Bütün bu hadisler, ilerleyen teknik vasıtalar sebebiyle mi, yoksa sağlanacak olan sulh-ü umumî sebebiyle mi, yoksa bazı şârihlerin söylediği üzere, Kıyâmetin yaklaştığını anlayan insanların mal hırsını bırakmaları sebebiyle mi, her ne ise Kıyâmete yakın, bolluk ve bereketin artacağını haber vermektedir. *İbnu't-Tîn* der ki: *"Bu hâl, Hz.İsa'nın inmesinden sonra, arz bereketini çıkardığı, bir narla bir âilenin doyduğu, yeryüzünde tek kâfirin kalmadığı zamanda husûle gelecektir."*

Sadedinde olduğumuz hadis, bu bolluğun, hiç beklenmedik bir tarzda sür'atle gelebileceğine dikkat çekerek, sadaka verme fırsatlarını değerlendirmeyi emretmektedir.

3262 ٣– وعن علي رضي الله عنه قال: [قال رسُولُ اللهِ ﷺ : بَادِرُوا بِالصَّدَقَةِ فَإِنَّ الْبَلَاءَ لَا يَتَخَطَّاهَا]. أخرجه رزين.

3. (3262)- *Hz. Ali* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Sadaka vermede acele edin. Çünkü belâ sadakanın önüne geçemez."* [Rezîn tahriç etmiştir. (Câmi'u's-Sagîr şerhi Feyzu'l-Kadîr'de mevcuttur) 3, (195).]

AÇIKLAMA:

Bu hadiste belâ ile sadaka, yarış yapan iki ata benzetilmiştir. İlâhî kanun, sadaka atını, belâ atının geçemiyeceği hükmüne bağlamıştır. Yani, kişi belâ henüz gelmemişken sadaka verebilirse, artık belâ gelmeyecek demektir.

3263 ٤- وعن أنس رضي الله عنه قال: [قال رسولُ الله ﷺ: لَمَّا خلَقَ اللهُ الأرْضَ جعلَتْ تميـــــدُ وتتكفَّأُ فأرْساها بالْجبالِ فاسْتقرَّتْ. فتعجَّبَ الملائكةُ منْ شدَّةِ الجبالِ. فـقالَتْ: يا ربَّنا هلْ خلَقْتَ خلْقـاً أشدَّ منَ الجبالِ؟ قالَ: نعَم، الحديدِ. قـالُوا: فهلْ خلَقْتَ خلْقـاً أشدَّ منَ الحديـدِ؟ قالَ: نعَم، النَّارَ. قالُوا: فهلْ خلَقْتَ خلْقاً أشدَّ منَ النَّارِ؟ قـالَ: نعَم. الماءَ. قالُوا: فهلْ خلَقْتَ خلْقاً أشدَّ منَ الماءِ؟ قالَ: نعَم، الرِّيحَ. قالُوا: فهلْ خلَقْتَ خلْقاً أشدَّ منَ الرِّيحِ؟ قالَ: نعَم، ابْنِ آدمَ إذا تصدَّقَ بصدَقةٍ بيمينِه فأخْفاها عنْ شمالِه]. أخرجه الترمذي.

« مادَتِ الأرْضُ » تميد: إذا تحركت واضطربت.

4. (3263)- *Hz. Enes* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Allah arzı yarattığı zaman, arz sallanmaya (tıpkı bir hurma ağacı gibi sağa sola) yalpalar yapmaya başladı, bunun üzerine dağlarla onu sâbitleştirdi ve böylece arz istikrarını buldu. Melekler dağların şiddetine hayrette kaldılar.*

"Ey Rabbimiz,dediler, dağlardan daha şiddetli bir mahluk yarattın mı?"

"Evet, buyurdu. Demiri yarattım."

"Demirden daha şiddetli bir şey yarattın mı?" dediler. Hak Teâlâ:

"Evet,dedi. Ateşi yarattım."

"Ateşten daha ağır bir şey yarattın mı?" diye yine sordular. Hak Teâlâ:

"Evet, dedi, suyu yarattım!"

*"Sudan daha şiddetli bir şey yarattın mı?"*dediler. Hak Teâla tekrar cevap verdi:

"Evet, rüzgârı yarattım."

"Rüzgârdan daha şiddetli birşey yarattın mı?" diye yine sordular. Hak Teâlâ:

"Evet insanoğlunu yarattım" dedi ve devam etti: *"Eğer o, sağ eliyle sadaka verir, sol eli görmeyecek kadar gizlerse (daha şiddetlidir)."* [Tirmizî, Tefsir, Muavvizateyn 2, (3366).]

AÇIKLAMA:

Bu hadiste, insanın, sayılanların hepsinden daha güçlü olduğu neticesi çıkmaktadır. Bu gücün sadakayı gizli verme şartına bağlanması, sadakada gizliliğin ehemmiyetini belirtir.

Bazı şârihler hadisle ilgili olarak şu açıklamayı sunar: "İnsanoğlunun sadaka vermesi, rüzgar ve diğer zikredilenlerin hepsinden daha şiddetlidir. Çünkü burada nefse muhalefet, tabiat ve şeytanı kahretme var. Yukarıda zikri geçenlerden hiçbirinden bu hal husûle gelmez." Veya şu da söylenebilir: *"Madem ki insanın sadakası Allah'ın gazabını söndürmektedir ve Allah'ın gazabına şiddet ve zorlukta hiçbir şey mukabil olamaz, eğer bir kimseye Allah'ın azabının rüzgârla inmesi taraf-ı İlâhiden kararlaştırılsa, o da bu sırada bir fakire gizlice sadaka verecek olsa, mezkur azabı bu sadaka giderir, böylece rüzgardan daha şiddetli olmuş olur."*

Tîbî de şöyle demiştir: "İnsanoğlunun cibilliyetinde arzın tabiatından olan tutmak (kabz) ve cimrilik vardır. Keza istilâ ve şöhretini intişar ettirme arzusu da onun cibilliyetindendir ve bu iki vasıf ateş ve rüzgârın tabiatında da vardır. Öyleyse, insanoğlu vermek suretiyle arzî cibilliyetine, gizlice yapmak suretiyle de ateş ve rüzgâra ait cibilliyetine muhalefet ederse, bunların hepsinden daha şiddetli (güçlü) olmuş olur."

3264 ٥ – وعن ابن عمر رضي الله عنهما قال: [قال رسولُ الله ﷺ وهو على المنبرِ وذكر الصَّدقةَ والتَّعفُّفَ عنِ المسألةِ، اليدُ العليا خيرٌ من اليدِ السُّفلى « والعليا » هي المنفقةُ « والسُّفلى » هي السائلةُ] . أخرجه الستة إلا الترمذي.

5. (3264)- *İbnu Ömer* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* minberde, sadakadan ve dilenmeye tevessül etmemekten bahsettiği sırada:

"Üstteki el, alttaki elden hayırlıdır!" buyurdu. "Üstteki" infak eden, "alttaki" de dilenen demektir." [Buhârî, Zekât 18; Müslim, Zekât 94, (1033); Muvatta, Sadaka 8, (2, 998); Ebû Dâvud, Zekât 28, (1648); Nesâî, Zekât 52, (5, 61).]

AÇIKLAMA:

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) burada vermeye teşvik ederken dilenmekten caydırmaktadır. Bunu yaparken kinayeye başvurmuştur. Veren kimseyi yukarı el (veya üstteki el), alan, yani dilenen kimseyi de aşağı el (veya alttaki el) tabirleri ile kinaye etmiştir.

Hadisin sonunda yer alan "Üstteki" infak eden, "Alttaki" de dilenen demektir" açıklamasının *İbnu Ömer*'e ait olduğunu şârihler belirtir.

3265 ٦- وعن عدي بن حاتم رضي الله عنه قال: [قال رسولُ اللهِ ﷺ اتَّقُوا النَّارَ ولَوْ بشِقِّ تمرةٍ].

6. (3265)- *Adiyy İbnu Hâtim* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: *"Yarım hurma ile de olsa kendinizi ateşten koruyun"* buyurdu.

3266 ٧- وفي رواية: [مَنِ استَطَاعَ مِنكُم أنْ يَستتِرَ مِنَ النَّارِ ولَوْ بشِقِّ تمرةٍ فليفعلْ].

أخرجه الشيخان والنسائي.

7. (3266)- Bir rivayette de: *"Sizden kim, bir yarım hurma ile de olsa ateşten korunabilirse, bunu yapsın" buyurmuştur."* [Buhârî, Zekât 10, 9, Menâkıb 25, Edeb 34, Rikâk 49, 51, Tevhid 24, 36; Müslim, Zekât 66-67, (1016); Nesâî, 63, (5, 74-75).]

3267 ٨- وعن أبي هريرة رضي الله عنه قال: [قيلَ يا رسُولَ اللهِ، أيُّ الصَّدَقَةِ أفْضَلُ؟ قالَ: جُهْدُ المُقِلِّ، وابْدأْ بمَنْ تعُولُ]. أخرجه أبو داود.

« الجُهْدُ » بالضم: الوسْع والطاقة من المقلّ الذي ماله قليل فهو يعطي بقدر ماله.

8. (3267)- *Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Bir gün: "Ey Allah'ın Resûlü! dendi, hangi sadaka daha üstündür?"

"Fakirin cömertliğidir. Sen bakımıyla mükellef olduklarından başla." [Ebû Dâvud, Zekât 40, (1677).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, kişinin ailesine harcadığı şeylerin de sadaka ve hatta daha üstün bir sadaka olduğunu belirtiyor. Ayrıca fakirin cömert davranmasının, zenginin cömertliğinden üstün olduğunu belirtiyor. Öyleyse, tasadduk etmek için zengin olacağı zamanı beklemek veya o işin zenginlere has bir fazilet olduğunu söylemenin yanlışlığına da dikkat çekiyor. Kişi sadaka hususunda her fırsatı değerlendirmeli, az da olsa tasadduk etme-

li, hatta bu azın, Allah indinde, zenginin vereceği çoktan daha kıymetli olacağı belirtilmektedir.

3268 ٩- وعن سعيد بن المسيب رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قالَ: [أَتَى سَعْدُ بْنُ عُبادَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ رسولَ اللهِ ﷺ فقالَ: أَيُّ الصَّدَقَةِ أَعْجَبُ إِلَيْكَ؟ قالَ: المَاءُ]. أخرجه أبو داود.

9. (3268)- *Said İbnu'l Müseyyeb* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Sa'd *İbnu Ubâde* (radıyallâhu anh), Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a gelerek sordu:

"Senin hoşuna giden sadaka hangisidir."

"Su!" cevabını verdi." [Ebû Dâvud, Zekât 41, (1679-1680).]

AÇIKLAMA:

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın "su"yu en üstün sadaka ilân etmesi, iki muhtemel sebebe bağlanmıştır:

★ Suyun o devirde Medine'de azlığı.

★ En ziyade ihtiyaç duyulan madde oluşu...

Su temin edip dağıtma hususunda yapılan bu teşvik, İslam âleminde sebil adı altında insan ve hayvanlara su *te'min hizmetlerinin* gelişip müesseseleşmesine sebep olmuştur. Yollara, kırlara, çarşılara, dağ başlarına kısacası canlıların uğrak yerlerine çeşmeler, sarnıçlar, kuyular te'sis edilmiş, bunların inşaası sadaka-i câriye addedilmiştir. Bu maksadla yapılan eserler bazan bir sanat, bazan bir tarih âbidesi olarak yurdumuzun her tarafını tezyin etmektedir.

Bir çift kelâmı, canlıların susuzluğunu gideren yüzbinlerle hayır müessesesine vesile olan Resûl'ün makamı ne yücedir! Ya Rabb! Ahiretteki susuzluğumuzun giderilmesinde de O'nun şefaatini bize yâr eyle!

3269 ١٠- وعن زيد بن أسلم رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قال رسولُ اللهِ ﷺ: اَعْطُوا السَّائِلَ وَلَوْ جَاءَ عَلَى فَرَسٍ]. أخرجه مالك.

10. (3269)- *Zeyd İbni Eslem* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Dilenci at üzerinde de gelse ona sadaka verin."* [Muvatta, Sadaka 3, (2, 992).]

3270 ١١- ولأبي داود رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: [لِلسَّائِلِ حَقٌّ وَلَوْ جَاءَ عَلَى فَرَسٍ].

11. (3270)- *Ebû Dâvud*'daki bir rivayette: "Dilenci için bir hak vardır, at üzerinde gelse bile" buyurmuştur." [Ebû Dâvud, Zekât 33, (1665).]

AÇIKLAMA:

Açıklaması 2352 numaralı hadiste geçti.

3271 ١٢- وعن أبي هريرة رضي الله عنه قال: [قال رسولُ الله ﷺ: مَا نَقَصَ مَالٌ مِنْ صَدَقَةٍ، وَمَا زَادَ اللهُ عَبْداً بِعَفْوٍ إِلاَّ عِزّاً، وَلاَ تَوَاضَعَ عَبْدٌ لله إِلاَّ رَفَعَهُ اللهُ]. أخرجه مسلم ومالك والترمذي.

12. (3271)- *Hz. Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

★ *"Mal sadaka ile eksilmez."*

★ *"Allah affı sebebiyle kulun izzetini artırır."*

★ *"Allah için mütevazi olan bir kimseyi Allah yüceltir."* [Müslim, Birr, 69, (2588); Tirmizî, Birr 82, (2030); Muvatta, Sadaka 12, (2, 1000).]

3272 ١٣- وعن جابر رضي الله عنه قال: [أَمَرَ رَسُولُ الله ﷺ مِنْ كُلِّ جَادٍّ عَشَرَةَ أَوْسُقٍ مِنَ التَّمْرِ بِقِنْوٍ يُعَلَّقُ فِي الْمَسْجِدِ لِلْمَسَاكِينِ]. أخرجه أبو داود.

13. (3272)- Hz. Câbir (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, hurma mahsülünden her on vask miktara, fakirler için, bir salkım hurmanın mescide asılmasını emretti." [Ebû Dâvud, Zekât 32, (1662).]

AÇIKLAMA:

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) henüz fetihler başlamadan önce, fakirlerin ve hususan Suffa'da kalanların rızıklarını te'min için bir kısım tedbirler almıştı. Bu tedbirlerden birini burada görmekteyiz: Mescide hurma salkını astırmak... Devamlı mescidde bulundurulan bu salkımlardan ihtiyaç sahipleri değnekleri ile bir miktar hurma düşürür ve onları yiyerek açlığını giderirdi. Müteakip hadiste görüleceği üzere bu hurma salkımlarının bazan kalitesizlerine rastlanmış, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* kalitelisinin asılması için dikkatleri çekmiştir.

Hattâbî bu sadakanın farz olan ve zekat denen sadaka olmadığını, mendub nev'inden sadaka olduğunu belirtir.

Hadis, her on vask miktarı hurma mahsulü için bir hurma salkımının fakirlerin istifadesi için mescide asılmasını, Aleyhissalâtu vesselâmın emrettiğini göstermektedir.

3273 ١٤ – وعن عوف بن مالك رضي الله عنه قال: [خَرَجَ النَّبِيُّ ﷺ: يوماً وبيده عصاً، وقد علق رجلٌ قنو حشفٍ فجعل يطعن فيه ويقول: لو شاء ربُّ هذه الصدقة تصدق بأطيب من هذا إنَّ ربَّ هذه الصدقة يأكل حشفاً يوم القيامة]. أخرجه أبو داود والنسائي. «القنو» العذق بما فيه من الرطب.

14. (3273)- *Avf İbnu Mâlik* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, bir gün elinde âsası olduğu halde çıktı. Adamın biri çürüklü bir hurma salkımı asmış idi. Aleyhissalâtu vesselâm salkıma değneğini dürtüyor ve:

"Bu sadakanın sahibi, keşke bundan daha iyisini tasadduk etmek isteseydi. Bu sadakanın sâhibi, Kıyâmet günü çürük hurma yiyecek" diyordu." [Ebû Dâvud, Zekât 16, (1608); Nesâî, Zekât 27, (5, 43, 44).]

3274 ١٥ – وعن جرير رضي الله عنه قال: [أتى النَّبِيَّ ﷺ قومٌ حُفاةٌ عُراةٌ مُجتابي النِّمارِ أو العباء متقلدي السيوف عامتهم من مضر. فتمعر وجه رسول الله ﷺ لما رأى بهم من الفاقة، فدخل ثم خرج. فأمر بلالاً رضي الله عنه فأذَّن وأقام فصلى؛ ثم خطب فقال: يا أيُّها النَّاسُ اتَّقوا ربَّكُمُ الَّذي خلقكُم من نفسٍ واحدةٍ وخلق منها زوجها الآية؛ إنَّ الله كان عليكُم رقيباً. والآيَةَ الَّتي في الحشرِ اتَّقُوا اللهَ ولتنظر نفسٌ ما قدَّمت لغدٍ. تصدَّق رجلٌ من ديناره، من درهمه، من ثوبه، من صاعِ برِّه، من صاعِ تمره، حتَّى قال: ولو بشقِّ تمرةٍ؛ فجاء رجلٌ من الأنصار بصرَّةٍ كادت كفُّه تعجز عنها! بل قد عجزت. ثُمَّ تتابع النَّاسُ حتَّى رأيت كومين من ثيابٍ وطعامٍ حتَّى رأيت وجه رسول الله يتهلَّلُ كأنَّه مُذهبةٌ. فقال: من سنَّ في الإسلامِ سنَّةً حسنةً فله أجرها وأجر من عمل بها بعده من غيرِ أن ينقص من أجورهم شيء؛ ومن سنَّ في الإسلامِ سنَّةً سيئةً كان عليه وزرها ووزر من عمل بها من بعده من

غَيْرِ أَنْ يَنْقُصَ مِنْ أَوْزَارِهِمْ شَيْءٌ]. أخرجه مسلم والنسائي.

قوله « مُجتابي النِّمَارِ » أي لابسيها، والنمار جمع نمرة وهي شَمْلة مخطّطة من مآزر الأعراب.

« تمعَّر » أي تغير وتلوّن من الغضب.

15. (3274)- *Hz. Cerîr* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a üstü başı yok, ayakları çıplak, sadece kaplan postu gibi çizgili bedevî peştamalı -veya abalarına- sarınmış, kılıçları boyunlarında asılı oldukları halde hepsi de Mudarlı olan bir grup geldi. Onların bu fakir ve sefil halini görmekten Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın yüzü değişti. Odasına girdi, tekrar geri geldi. Hz. Bilâl'e ezan okumasını söyledi. O da ezan okudu, sonra ikâmet getirdi. Namaz kılındı.

Aleyhissalâtu vesselâm namazdan sonra cemaate hitabetti ve:

"Ey insanlar! Sizi tek bir nefisten yaratıp, ondan zevcesini halk eden ve ikisinden de pek çok erkek ve kadın var eden Rabbinizden korkun. Kendisi adına birbirinizden dilekte bulunduğunuz Allah'ın ve akrabanın haklarına riayetsizlikten de sakının. Allah şüphesiz görüp gözetmektedir." (Nisâ 1) âyetini okudu. Bundan sonra Haşir sûresindeki şu âyeti okudu:

"Ey insanlar, Allah'tan korkun. Herkes yarına ne hazırladığına baksın. Allah'tan korkun, çünkü Allah işlediklerinizden haberdardır" (Haşr 18). Resulullah sözüne devamla: "Kişi dinarından, dirheminden, giyeceğinden, bir sa' buğdayından, bir sa' hurmasından tasaddukta bulunsun. Hiçbir şeyi olmayan, yarım hurma da olsa mutlaka bir bağışta bulunmaya gayret etsin" buyurdu. Derken *Ensâr*'dan bir zât, nerdeyse taşıyamayacağı kadar ağır bir bohça ile geldi. Sonra halk sökün ediverdi (herkes bir şey getirmeye başladı). Öyle ki, az sonra biri yiyecek, diğeri giyecek maddesinden müteşekkil iki yığının meydana geldiğini gördüm. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* memnun kalmıştı, yüzünün yaldızlanmış gibi parladığını gördüm. Şöyle buyurdular:

"İslam'da kim bir hayırlı yol açarsa, ona bu hayrın ecri ile, kendisinden sonra o hayrı işleyenlerin ecrinin bir misli verilir. Bu, onların ecrinden hiçbir şey eksiltmez de. Kimde İslâm'da kötü bir yol açarsa, ona bunun günahı ile, kendinden sonra onu işleyenlerin günahı da verilir. Bu da onların günahından hiçbir eksilmeye sebep olmaz." [Müslim, Zekât 69, (1017); Nesâî, Zekât 64, (5, 75-76).]

AÇIKLAMA:

1- Hadis *Resulullah*'ın ihtiyaç içinde olanlara, onlar ihtiyaç arzetmeden yardıma koşmasına örnek olmaktadır. Zira, huzur-u Nebevî'ye gelen bedevîlerin halinden fakirlikleri okunuyordu. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, onlardan bir yardım talebi vâki olmadan en müessir bir üslupla müslümanları yardıma davet etmiştir.

2- Yapılan yardımlardan Aleyhissalâtu vesselâm son derece memnun kalmış, bu hal, görünüşüne bile aksetmiştir. Ancak, en ziyade yardım etme işini başlatandan memnun olmuş, onun zor taşıyacağı bir bohça ile gelmesi, diğerlerinin de yardım için koşmalarında müessir olmuştur. Efendimizin, *"İslam'da kim hayırlı biryol açarsa..."* ifadesi ilk defa bohça getiren bu zatla ilgilidir. Onun, diğerlerine sebep ve örnek olması yönüyle, o anda yapılan bütün yardımlardan hâsıl olan sevaba da iştirak edeceğini, ancak onun iştirakinin, öbürlerinin sevabından bir eksilmeye sebep olmayacağını anlıyoruz.

Efendimiz, kötülüğe öncülük yapanların da aynı şekilde, sonradan aynı yolda giderek kötülük yapanların günâhına iştirak edeceğini belirtiyor. Nitekim bir başka hadiste, *Hz. Âdem* aleyhisselâm'ın oğlu Kâbil'e -yeryüzünde haksız yere ilk kan döken insan olması hasebiyle- Kıyâmete kadar dökülecek olan her haksız kanın günahından bir mislinin yazılacağı belirtilmiştir.

Hadis, iyi çığırlar açmaya, hayır müesseseleri kurmaya, insanların istifade edeceği yeni keşifler, buluşlar yapmaya fevkalâde teşvik ettiği gibi; kötü işler yapmaktan, faydasız, zararlı icadlar ortaya koymaktan da fevkalâde zecr etmektedir.

3- Va'z ve nasihatlerde en müessir yolu aramak, maksadı, imkân nisbetinde âyetlerle ifade etmek müstehab olmaktadır. Zira Aleyhissalâtu vesselâm iki ayrı âyetle sözlerini takviye buyurmuşlardır.

3275 ١٦ – وعن أبي هريرة رضي الله عنه قال: [قال رسولُ الله ﷺ: قالَ رَجُلٌ لأَتَصَدَّقَنَّ اللَّيْلَةَ بِصَدَقَةٍ. فَخَرَجَ بِصَدَقَتِه فَوَضَعَهَا فِي يَدِ سَارِقٍ. فَأَصْبَحُوا يَتَحَدَّثُونَ تُصُدِّقَ اللَّيْلَةَ عَلَى سَارِقٍ. فَقَالَ: اللَّهُمَّ لَكَ الحَمْدُ، عَلَى سَارِقٍ. لأَتَصَدَّقَنَّ بِصَدَقَةٍ. فَخَرَجَ بِصَدَقَتِه فَوَضَعَهَا فِي يَدِ زَانِيَةٍ. فَأَصْبَحُوا يَتَحَدَّثُونَ: تُصُدِّقَ اللَّيْلَةَ عَلَى زَانِيَةٍ. فَقَالَ: اللَّهُمَّ لَكَ الحَمْدُ عَلَى سَارِقٍ وَزَانِيَةٍ. لأَتَصَدَّقَنَّ بِصَدَقَةٍ. فَخَرَجَ بِصَدَقَتِه

فَوَضَعَهَا فِي يَدِ غَنِيٍّ، فَأَصْبَحُوا يَتَحَدَّثُونَ: تُصُدِّقَ اللَّيْلَةَ عَلَى غَنِيٍّ. فَقَالَ: اللَّهُمَّ لَكَ الْحَمْدُ عَلَى سَارِقٍ وَزَانِيَةٍ وَغَنِيٍّ، فَأُتِيَ فَقِيلَ لَهُ: أَمَّا صَدَقَتُكَ فَقَدْ قُبِلَتْ، أَمَّا السَّارِقُ فَلَعَلَّهُ أَنْ يَسْتَعِفَّ عَنْ سَرِقَتِهِ، وَأَمَّا الزَّانِيَةُ فَلَعَلَّهَا أَنْ تَسْتَعِفَّ عَنْ زِنَاهَا، وَأَمَّا الْغَنِيُّ فَلَعَلَّهُ أَنْ يَعْتَبِرَ فَيُنْفِقَ مِمَّا أَعْطَاهُ اللَّهُ تَعَالَى]. أخرجه الشيخان والنسائي.

16. (3275)- *Hz. Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Bir adam: "Bu gece mutlaka bir sadaka vereceğim!" deyip, sadakasıyla çıktı. Fakat (farkına varmadan) onu bir hırsızın avucuna sıkıştırdı. Sabah olunca herkes:*

"Bu gece bir hırsıza sadaka verilmiş!" diye dedikodu yaptı. Adam:

"Ya Rabbi bir hırsıza sadaka verdiğim için sana hamdediyorum" dedi ve ilâve etti: "Ancak mutlaka bir sadaka daha vereceğim!"

Yine sadakasıyla çıktı. (Gece karanlığından bu sefer de) bir zaniyenin avucuna sıkıştırdı. Sabahleyin herkes:

"Bu gece bir zâniyeye sadaka verilmiş!"diye dedikodu yaptı. Adam:

"Allah'ım bir hırsız ve zâniyeye sadaka verdiğim için sana hamdolsun! Ancak yine de bir sadakada bulunacağım!" dedi. Sadakasıyla birlikte sokağa çıktı. (Karanlıkta) bu sefer de bir zenginin eline sıkıştırdı. Sabahleyin herkes:

"Bu gece bir zengine sadaka verilmiş!" diye dedikodu yaptı. Adam:

"Allah'ım, bir hırsız, bir zâniye ve bir zengine sadaka verdiğim için sana hamdediyorum!" dedi. (Bilahare rüyasında ona gelip şöyle denildi):

"Senin sadakaların kabul edildi. Şöyle ki: (İhlasla yani Allah rızası için vermen sebebiyle) hırsızın hırsızlıktan vazgeçip iffete gelmesi, zâniyenin zinadan vazgeçmesi, zenginin ibret alıp Allah'ın kendine verdiklerinden tasadduk etmesi umulur." [Buhârî, Zekât 14; Müslim, Zekât 78, (1022); Nesâî, Zekât 47, (5, 55-56).]

AÇIKLAMA:

1- Hadiste sadaka veren şahsın ismi belli değildir. Ancak Ahmed *İbnu Hanbel*'de gelen zayıf bir rivayette Benî İsrail'den olduğu tasrih edilmiştir.

2- Bir rivayette adam "Bu gece sadaka vereceğim" der ve üç ayrı yerde aynı şeyi tekrar eder. Yani, adam sadakayı karanlıkta, yani gizlice

verme azmindedir. Bu durumdan anlaşılıyor ki hırsız, zâniye, zengin gibi sadaka verilmesi münâsib olmayan kimselere vermiş olması kasdî değil, bilâkis bir yanılmadır.

3- Adamın Allah'a hamdetmesi, *İbnu Hacer*'e göre: "Allah'ım, hamd bana değil, sanadır, çünkü sadakam müstehak olmayanın eline kondu, ama bu sadaka benim değil, senin iradenle yapıldığı için hamd sanadır, çünkü Allah'ın iradesinin tamamı güzeldir, hoştur." Ancak Tîbî bu hamdi, *İbnu Hacer*'in tatminkar bulmadığı bir başka zâviyeden açıklar: "Adam müstehak olana sadaka vermeye azmetmiş olmasına rağmen (yanlışlıkla) zâniyenin eline koymuş olmakla beraber, yine de hamdediyor, zira durumu zâniyeden daha kötü olan birine de tasadduk edebilirdi, sadakasını öyle birine vermemiş olduğu için hamdetmiştir veya şu da söylenebilir: Adam hamd'i tesbih yerine söylemiştir, çünkü insanı taaccüp ve hayrete sevkeden bir şey meydana gelince kişi, Allah'ı tâzim için **Sübhânallah!** der, aynı durumda tesbih yerine tahmidde bulunmak da Arap örfünde câridir. Herkes, adamın fiilinden taaccüb edince, kendisi de taaccüb etmiş ve "Allah'ım, zâniyeye (sadaka vermiş olmaktan) sana hamdederim" demiştir."

İbnu Hacer, "her ikisini de kabul edilebilir bulmadığını" belirttiği bu tevilleri kaydettikten sonra şunu söyler: "Adam sadakasını (ihlasla) verdikten sonra, gerisini Allah'a bıraktı ve Allah'ın yaptığından râzı oldu. Sonra da o hâle hamdetti. Çünkü o verdikten sonra bütün hallerde O'na hamdedilir. Allah'tan başkasına hoş olmayan şey sebebiyle hamdedilmez. Nitekim Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın hoşuna gitmeyen şeyler için de: اَللّٰهُمَّ لَكَ الْحَمْدُ عَلَى كُلِّ حَالٍ *"Ey Allah'ım, her hal için hamd sanadır"* dediği sahih rivayetlerde gelmiştir."

4- Adama gelen kimdi, nasıl gelmişti hususu da çok açık değildir. Bazı rivayetler rüyada gelindiğini tasrih etmiş ise de âlimler "rüyada gördü", "hâtif bir melekten işitti", "bir peygamber haber verdi", "âlimler böyle fetva verdiler" gibi farklı tahminler yürütmüşlerdir.

5- HADİSTEN ÇIKAN BAZI HÜKÜMLER:

★ Sadaka, o devirde, sadece hayır ehlinden olan ihtiyaç sahiplerine aitti. Bu sebepledir ki, sadakanın zikredilen üç sınıfa verilmiş olmasından hayrete düşüp dedikosunu yaptılar.

★ Hadîs, hâlis niyetle yapılan sadakanın, liyakatlisini bulmasa bile Allah nazarında makbul olduğunu göstermektedir. Ancak fakihler, bu

hal farz olan zekatın başına gelse, bunun borcu düşürüp düşürmeyeceğinde ihtilaf etmiştir. Hadis, bu hususta ne evet ne de hayıra delâlet etmiyor. *İmam-ı A'zam, İmam Muhammed, Hasan Basrî, İbrahim Nehâî* (rahimehümullah) fakir zannı ile zekât verilen kimsenin sonradan zengin olduğu anlaşılacak olsa, verenden zekat borcunun düşeceğine ve yeniden zekât vermek gerekmediğine hükmederler. *İmam Şâfiî, Süfyan-ı Sevrî, Ebû Yusuf, Hasan İbnu Sâlih* gibi bazıları, bunun zekatın yerine geçmeyeceğini, yeniden zekât vermesi gerekeceğini söylemişlerdir. "Çünkü derler, adam içtihadında yanılmış ve zekâtını yerine verememiştir. Şu halde yanında su olduğunu unutarak teyemmümle namazını kılan kimse, suyu hatırladığı zaman namazını iade ettiği gibi bu da zekâtını iâde etmelidir."

★ Yerini bulmayan sadakanın tekrarı müstehabtır.

★ Sadaka ihlâsla ve gizlice verilirse fazileti büyüktür.

★ Fâsık kimselere sadaka vermek haram değilse de mekruhtur. Bir kısım âlimler: "Sadaka için sâlih kimseler aranmalıdır, hâli iyi olmayanlara verilirken hâlini düzeltmesi şartı konmalıdır" demiştir. Böyle birinin "namaz kılarım", "oruç tutarım", "kötülüğü terkederim" demesi kâfidir, (tahkik edilmez) demişlerdir.

★ Fakir olan hırsız ve fâhişeye zekât vermek câizdir. Ancak zekât ve sadaka alan kimsenin de kendine dikkat edip, kötü hallerinden vazgeçmesi, zenginin de zekât ve sadaka kabul etmemesi gerekir.

★ Hüküm vermede zâhir esastır, nefsü'l-emir araştırılmaz. Hilafı anlaşılıncaya kadar zâhire göre verilen hüküm mûteberdir.

ÜÇÜNCÜ FASIL

SADAKANIN AHKÂMI

3276 ١ – عن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عنه قال: [قال رسولُ اللهِ ﷺ خيرُ الصَّدَقَةِ مَا كَانَ عَنْ ظَهْرِ غِنيٍ، وَابْدَأْ بِمَنْ تَعُولُ]. أخرجه البخاري وأبو داود والنسائي.

1. (3276)- *Hz. Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Sadakanın en hayırlısı zenginlik halinde verilendir. Nafakasını vermek zorunda olduklarından başla."* [Buhârî, Zekât 18; Nafakât 2; Ebû Dâvud, Zekât 39, (1676); Nesâî, Zekât 53, (5, 62).]

AÇIKLAMA:

1- Burada ifadedeki nefiyden murad hakikat değil, kemaldir. Yani ma'nâ şöyledir: *"Kâmil ve mükemmel sadaka ancak zenginlik halinde verilendir."* Bir başka ifadeyle sadaka veren kimsenin kendisi veya bakmak zorunda oldukları, muhtaç durumda olmamalı veya ne kendisini ne de onları muhtaçlar sırasına indirecek şekilde her şeyini tasadduk etmemelidir. Diğer teberrular da hep bu esasa dahildir.Keza elindeki malına bedel borcu olan kimsenin de sadaka vermesi caiz addedilmemiştir.

2- Bu çeşit hadislerde *ehl* ve *iyâl* kelimeleri geçmektedir. Aralarında terâdüf olmakla birlikte farklılık olduğu da kabul edilmiştir. Şöyle ki:

Ehl daha ziyade zevce ve akârib (yakınlar) ma'nâsına kullanılır.

İyâl ise, zevce ve hizmetçiler ma'nâsına gelir.

Kişi, ehl ve iyâlin nafakasını vermekle mükelleftir. Şu halde, kişi harcamayı önce aile halkının nafakasına yapacaktır. Ulemâ, âileye bakma işinin farziyyetinde icma eder. Ancak takdirinde ihtilaf husûle gelmiştir.

"Nafakasını vermek zorunda olduklarından başla" emrinde ehem

yani daha ehemmiyetli olana öncelik verme prensibi gözükmektedir. Öncelik hakkı dâima şer'î emirlerdedir. Çünkü ilâhî emirdir, hem dünyaya hemde âhirete bakar.

3- Hadisle ilgili olarak *Nevevî* der ki: "Bu sadaka, bütün malını tasadduk etmekten daha hayırlıdır. Çünkü, malının tamamını bağışlayan kimse, bilahare çoğunlukla pişman olmaktadır. Hele muhtaç duruma düştü mü kesinlikle pişmanlık geçirmekte ve bağışlamamış olmayı temenni etmektedir. Halbuki, bağıştan sonra, kendisini başkasına muhtaç kılmayacak şekilde malının bir kısmını bağışlayan kimse, bağışından hiçbir zaman pişman olmaz, bilakis onunla memnuniyet ve sürur duyar. Ulema, malının tamamını tasadduk hususunda ihtilaf etmiştir. Bizim mezhebimize (Şâfiî) göre, borcu olmayan, (bağışın getireceği) darlık ve fakirliğe sabredemiyecek horantası bulunmayan kimse için müstehabtır. Bu şartlara tam olarak sahip olmayan kimsenin, bütün malını bağışlaması mekruhtur."

Kadı İyâz, "Ülemânın cumhuru ve her taraftaki imamların, kişinin bütün malını bağışlamasını caiz gördüğünü, ancak bazılarının: "Bu durumda bütün bağışı geri iade edilir" dediğini ve bu görüşün Hz. Ömer (radıyallâhu anh)'den rivayet edildiğini, Şam ulemâsının: "Bu durumda üçte biri kabul edilir" dediğini, bazılarının: "Yarıyı aşarsa fazlası reddedilir dediğini ve bu görüşün de Mekhûl'den rivayet edildiğini" kaydeder.

Ebû Cafer et-Taberî de şunu söylemiştir: "Hepsini bağış caiz ise de, müstehap olanı, buna yer vermemesi ve üçte birin bağışıyla yetinmesidir."

3277 ٢- وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عنه قال: [أَمَرَ رَسُولُ اللهِ ﷺ يَوْمـاً بِالصَّدَقَةِ فَقَالَ رَجُلٌ: يا رَسُولَ اللهِ، عِنْدِي دِينَارٌ؟ قـال: تَصَدَّقْ بِهِ عَلَى نَفْسِكَ. قـال: عِنْدِي آخَرُ؟ قالَ: تَصَدَّقْ بِهِ عَلَى وَلَدِكَ. قالَ: عِنْدِي آخَرُ. قالَ: تَصَدَّقْ بِهِ عَلَى زَوْجِكَ. قالَ: عِنْدِي آخَرُ. قالَ: تَصَدَّقْ بِهِ عَلَى خَادِمِكَ. قالَ: عِنْدِي آخَرُ قالَ: أَنْتَ أَبْصَرُ بِهِ]. أخرجه أبو داود والنسائي.

2. (3277)- *Hz. Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bir gün sadaka (nafaka) vermeyi emretmişti. Bir adam:

"Ey Allah'ın Resûlü, dedi yanımda bir dinarım var!

"Onu kendine tasadduk et (kendi nafakan için harca)! buyurdu. Adam:

"Yanımda bir dinar daha var(sa)?"dedi. Aleyhissalâtu vesselâm:

"Onu da çocuklarına tasadduk et" buyurdular. Adam tekrar:

"Bir başka dinarım daha var(sa)?" deyince:

"Onu da zevcene tasaddduk et!" emrettiler. Adam bu sefer:

"Başka bir dinarım daha var(sa)?" dedi. Aleyhissalâtu vesselâm:

"Onu da hizmetçine tasadduk et!" deyince, adam tekrar atıldı:

"Bir başka dinarım var(sa)?" Aleyhissalâtu vesselâm:

"Onun nereye verileceğini sen daha iyi bilirsin" cevabını verdi." [Ebû Dâvud, Zekât 45, (1691); Nesâî, Zekât 54, (5, 62).]

AÇIKLAMA:

Burada, aile fertlerinin, ihtiyaç yönünden aralarındaki hiyerarşi gözükmektedir. Başta kişinin kendisi gelmektedir. Evladın, zevceden önce gelmesini *Tîbî:* "Çocuklar nafakaya zevceden daha muhtaçtır, çünkü zevce boşanma hâlinde bir başkasıyla evlenebilir" diye izah eder. *Hattâbî* ise şu açıklamayı yapar: "Eğer düşünecek olursan, bu tertipte, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* 'ın kişiye evlâ ve yakın oluşlarını esas aldığını görürsün. Nitekim önce kendine, sonra da çocuğuna tasadduk etmeyi emretti. Çocuk kendisinin bir parçası durumundadır. Babayı zâyi edecek olsa, helâk olur ve kendisine infakta babanın yerini tutacak birini bulamaz. Üçüncü sırada zevceyi zikretti ve bunu evlâddan sonraya aldı. Zira, erkek, kadına infak edecek para bulamasa kocasıyla boşandırılır, bu halde ona yeni zevce veya nafakasını vermesi gereken bir zî-rahm (yakını) el atabilir. En sonunda köleyi zikretti, çünkü nafakasından aciz kalsa onu satabilir ve kölenin nafakası, onu satın alan ve ona mâlik olana terettüp eder. Hadisin sonundaki, *"Sen daha iyi bilirsin"* sözü "Geri kalan paranı istersen tasadduk edersin, istersen tasarruf edersin" demektir."

Hattâbî devamla der ki: "Bundan kıyasla bazı âlimler şu hükümlere ulaşmışlardır:

★ Erkek, kadın için de sadaka-i fıtır vermelidir.

★ Yiyeceğinden bir sa'dan fazla artan kimseye, çocuğuna bedel sadaka vermesi gerekir. Çünkü çocuğun hakkı zevceninkinden once gelir.

★ Çocuğun nafakası, nesebten gelen ba'ziyyet (bir parçası olma) sebebiyle vacib olur.

★ Kadının nafakası ise, "istifade"nin karşılığı olarak vacib olur.

★ Karı-koca arasındaki hukuk, boşanma ile ortadan kalkabilir, ne-

seb ise ebediyen kalkmaz."

Hattâbî, "bu hadiste geçen sadaka kelimesinin nafaka ma'nâsında olduğunu da" söyler ki, tercüme sırasında buna dikkat çektik.

3278 ٣- وعن أبي سعيد الخدري رضي الله عنه قال: [دخل رجل المسجد بهيئة بذة والنبي ﷺ يأمر بالصدقة. فتصدق الناس فأعطاه النبي ﷺ ثوبين. ثم قال: تصدقوا! فطرح الرجل أحد ثوبيه. فقال ﷺ: أترون إلى هذا الذي رأيته بهيئة بذة فأعطيته ثوبين. ثم قلت: تصدقوا. فطرح أحد ثوبيه. خذ ثوبك وانتهره]. أخرجه أبو داود والنسائي.

3. (3278)- *Hz. Ebû Saîdi'l-Hudrî* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* sadaka vermeyi emrettiği sırada mescide, düşük kıyafetli bir adam girdi. Halk bağışta bulundu. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* adama iki parça giyecek verdi.Sonra halka tekrar:

"Sadaka verin!" diye hitabetti. Derken o adam üzerindeki iki parçalık elbisenin bir parçasını çıkarıp (sadaka olarak) attı. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* :

"Benim kılık kıyâfetini düşük görerek iki parça giyecek verdiğim şu adamı siz de görüyor musunuz? "Sadaka verin!" dediğim zaman, kendisine az önce verdiğim iki parçadan birini çıkarıp (sadaka olarak) attı." (Resulullah adama yönelip): *"Elbiseni al!"* dedi ve adamı (niye böyle yapıyorsun? diye) azarladı." [Ebû Dâvud, Zekât 39, (1575); Nesâî, Cuma 26, (3, 106), Zekât 59, (5, 63).]

3279 ٤- وعن جابر رضي الله عنه قال: [جاء رجل بمثل بيضة من ذهب فقال: يا رسول الله! أصبت هذه من معدن فخذها فهي صدقة، ما أملك غيرها. فأعرض عنه رسول الله ﷺ. ثم أتاه من قبل ركنه الأيمن. فقال: مثل ذلك. فأعرض عنه فأتاه من قبل ركنه الأيسر. فقال: مثل ذلك. فأعرض عنه ثم أتاه من خلفه. فقال: مثل ذلك. فأخذها ﷺ فحذفه بها فلو أصابته لأوجعته؛ وقال يأتي أحدكم بما يملك فيقول: هذه صدقة؟ ثم يقعد يتكفف الناس. خير الصدقة ما كان عن ظهر غنى]. أخرجه أبو داود.

« يتكفف الناس » يسألهم ويطلب منهم ما يأخذه ببطن كفه.

4. (3279)- *Hz. Câbir* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Adamın biri yumurta büyüklüğünde bir altın getirip:

"Ey Allah'ın Resûlü, şunu bir mâdende ele geçirdim, bunu alın, tasadduk ediyorum! Bundan başka birşeyim de yok" dedi. Aleyhissalâtu vesselâm (memnuniyetsizliğini ifade için) ondan yüzünü çevirdi. Sonra adam Resûlullah'ın sağ tarafından yaklaşıp aynı şeyleri söyledi. Efendimiz yine adamdan yüzünü çevirdi. Adam bu sefer sol tarafından yaklaştı, aynı şeyleri söyledi. Resulullah yine adamdan yüzünü çevirdi, sonra adam arka cihetinden yine yaklaşıp önceki sözlerini aynen tekrar etti. Bunun üzerine Aleyhissalâtu vesselâm onu aldı ve adama attı. Eğer değseydi canını yakacaktı. Buyurdular ki:

"Biriniz bütün sahib olduğu serveti getirip: "Bunu sadaka olarak veriyorum" diyor ve sonra da oturup halka avuç açıyor! Hayır. Sadakanın hayırlısı zenginlikten sonrakidir." [Ebû Dâvud, Zekât 39, (1673).]

AÇIKLAMA:

Bu rivayette, bütün servetini tasadduk etmek isteyen bir zâta karşı Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* 'ın tavrını görmekteyiz. Bu bağışı kabul etmemek... Aleyhissalâtu vesselâm'in bu tavrına başka örnekler de var. Söz gelimi, hasta yatarken, kendisini ziyarete gelen Resulullah'a, Sa'd *İbnu Ebî Vakkâs* (radıyallâhu anh) servetinin tamamının Allah yolunda harcaması için vasiyet etmek arzusunu açar. Aleyhissalâtu vesselâm bunu uygun bulmaz. إِنَّكَ اَنْ تَذَرَ وَرَثَتَكَ اَغْنِيَاءَ خَيْرٌ لَكَ مِنْ اَنْ تَذَرَهُمْ عَالَةً يَتَكَفَّفُونَ النَّاسَ *"Sen, varislerini insanlara el açan fakirler olarak bırakma, zenginler olarak bırak. Bu senin için daha hayırlı"* der.

Kişinin bütün servetini bir kerede bağışlamasını hoş karşılayan rivayetler de mevcut. Meselâ Hz.Ebû Bekr örneği meşhurdur. O'nun bir seferinde bütün malını bağışlamasını yadırgamamış, "Ailene ne bıraktın?" sorusuna *Hz. Ebû Bekr*'in "Allah ve Resûlünü!" cevabını hoş karşılamıştır. *Hattâbî, Resulullah*'ın bu davranışını, "onun niyetindeki doğruluğu ve yakînindeki kuvveti bildiği ve toptan bağışını reddettiği şahıs hakkında duştuğu, "fitneye duçar olur" endişesine "onun hakkında düşmediği için" diye açıklar.

Bu farklı vak'aları göz önüne alan bazı şârihler hadiste geçen عَنْ ظَهْرِ غِنًى *"Zenginlikten sonraki..."*tabirini *Hz. Ebû Bekr* misalinde olduğu üzere kalbi zenginlik veya başka misalde olduğu üzere maddî zenginlik olarak anlamıştır.

Sindî der ki: "Eğer sadaka, verildikten sonra, sahibini dilenmekten müstağni kılacak bir zenginlik bırakıyorsa, -bu zenginlik "kalb kuvveti" şeklinde de olabilir" geriye kalan "bir miktar servetin varlığı" şeklinde de olabilir- bu sadaka güzeldir. Bilakis sahibini, tasadduktan sonra, güçlük içinde bırakacak ve muhtaç hale düşürecek olursa böylesi bağış caiz olmaz."

3280 ٥- وعن عائشة رضي الله عنها قالت: [قال رسول الله ﷺ: إذا أنفقت المرأة من طعام بيتها غير مفسدة فلها أجرها بما أنفقت وللزوج بما اكتسب وللخازن مثل ذلك لا ينقص بعضهم من أجر بعض شيئاً]. أخرجه الخمسة.

5. (3280)- *Hz. Âişe* (radıyallâhu anhâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Eğer kadın, evin yiyeceğinden zarar vermeyecek şekilde infak ederse, kadın infak ettiği için, erkek de kazandığı için sevaba kavuşurlar, malı koruyan vekilharc için de aynı şekilde sevab vardır. Bunlardan birinin sevabı diğerinin sevabından hiçbir şey noksanlaştırmaz."* [Buhârî, Zekât 26, 17, 25, Büyû 12; Müslim, Zekât 80, (1024); Ebû Dâvud, Zekât 44, (1685); Tirmizî, Zekât 34, (671, 672); Nesâî, Zekât 57, (5, 65).]

AÇIKLAMA:

1- Yukarıdaki hadis, ilk nazarda evin reisi durumunda olan erkeğin kazancından verilecek sadakanın hükmünü açıklıyor gözükmekte ve kadının bazı kayıtlarla vermesi halinde, hem kendisine ve hem de kocasına sevap kazandıracağını göstermektedir.

Ancak âlimler, burada infak ile sadece "sadaka"nın kastedildiğinde ittifak etmezler. Teferruâtı İbnu'l-Arabî'den takip edelim: "Selef ulemâsı, kocasının malından kadının infakı meselesinde ihtilaf etmiştir. Bazıları: "Bu caizdir, ancak maldan eksilme hissedilmeyecek kadar az bir miktarda olmalıdır" demiştir. Bazıları bu cevazı, "kocanın icmâlî bir tarzda da olsa vereceği izin" şartına bağlamıştır. Mamafih, bu izin meselesi, cemiyetin âdetine de hamledilebilir, (yani kadınların vermesi âdetten ise, erkekler de bunu biliyorlarsa, ayrıca bir de izin gerekmeyebilir, örfen bu izin var kabul edilir. Nitekim denmiştir ki: Hicaz ahâlisinin âdetinde kocaların kadınlarına ve hizmetçilerine misafirleri ağırlamaları, fakirlere, dilencilere, komşulara bağışta bulunmaları için izin vermek câri idi. Resulullah, ümmetini bu güzel âdete teşvik etmiş olmaktadır). "Zarar vermemek" kaydında hepsi ittifak eder, (bundan maksat israf etmemek, lüzumsuz aşırı harcamalara yer vermemektir. Bu takdirde sevabtan

mahrum kalınacaktır). Bazıları: "Kadın, köle ve vekilharcın infakından kastedilen şey (muhtaçlara, dilencilere yapılan sadaka değil), mal sahibinin horantasına onların ihtiyaçları için yapılan harcamadır, bunun ev sahibine zarar verecek şekilde ölçüsüz olmaması gerekir" demiştir. Bazıları kadınla hizmetçiyi bir tutmamış: "Kadının, kocanın malında hakkı vardır, evin nezâretine yetkilidir, dolayısıyla hizmetçinin aksine, onun tasaddukta bulunması caizdir, ama hizmetçi (veya köle) efendisinin malında tasarruf yetkisi yoktur, onun hakkında izin şarttır" demiştir. Ancak bu görüş, "kadın, hakkını ayırdıktan sonra bundan tasaddukta bulunsa bu kendine aittir, yetkisindedir, fakat hakkı olmayan şeyden tasadduk edecek olursa mesele aslına rücû eder" denilerek tenkid edilmiştir."

2- Şu hususu da belirtmek gerekir: Burada hadis, kocanın malından "zarar vermeyecek şekilde" infak etmeyi şart koşmaktadır. Müteakiben görüleceği üzere, diğer bir kısım hadisler de kocanın iznini şart koşmaktadır. Âlimler, bu iki şarta riâyet edilmeden yapılacak infaklardan sevap hâsıl olmayacağını ve hatta bunun haram olacağını belirtirler.

Nevevî şöyle der: "Kadın, kocasından sarih bir izin olmaksızın veya örfte câri bir izin bulunmaksızın infak edecek olursa, bu ona helâl olmaz, sevab da getirmez, bilakis günaha girer."

3- Hadis, ayrıca emanette emin olmanın, cömert ruhlu olmanın, hayır işlerini gönül rızası ile yapmanın, hayır işlerine yardımcı ve teşvikçi olmanın gereğine ve faziletine dikkat çekmektedir.

3281 ٦– وعن أبي أمامة رَضِيَ اللهُ عنه قال: [قَالَ رسُولُ اللهِ ﷺ: لاَ تُنْفِقُ الْمَرْأَةُ مِنْ بَيْتِ زَوْجِهَا إِلاَّ بِإِذْنِهِ. قِيلَ يَا رَسُولَ اللهِ: وَلاَ الطَّعَامَ؟ قَالَ: ذَلِكَ أَفْضَلُ أَمْوَالِنَا]. أخرجه الترمذي.

6. (3281)- *Ebû Ümâme* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* :

"Kadın kocasının evinden, onun izni olmadan infak edemez!" buyurmuştu ki sordular:

"Ey Allah'ın Resulü! yiyecek de mi veremez?"

"*Evet* buyurdular, *o mallarımızın en kıymetlisidir."* [Tirmizî, Zekât 34, (670).]

3282 ٧– وعن ابن عمرو بن العاص رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [قال رسولُ اللهِ ﷺ: لاَ يَجُوزُ لاِمْرَأَةٍ عَطِيَّةٌ إِلاَّ بِإِذْنِ زَوْجِهَا].

7. (3282)- *Abdullah İbnu Amr İbni'l-Âs* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* :

"Kadının ihsanda bulunması, ancak kocasının izniyle caizdir!" buyurdular."

3283 ٨- وفي رواية: [لاَ يَجُوزُ لِامْرَأَةٍ أَمْرٌ فِي مَالِهَا إِذَا مَلَكَ زَوْجُهَا عِصْمَتَهَا].

أخرجه أبو داود والنسائي.

8. (3283)- Bir rivayette şöyle buyurmuştur: *"Koca, kadının ismetine (nikâhına) sahipse, kadının kendi malında da tasarrufu caiz olmaz."* [Ebû Dâvud, Büyû 86, (3546, 3547); Nesâî, Zekât 58, (5, 65, 66).]

AÇIKLAMA:

1- Yukarıda kaydedilen üç hadisin üçü de evden kadının infak yetkisini mevzubahis etmekte ve bunu kocanın iznine bağlamaktadır. Hadislerin zâhiri mutlak olduğu için, yasak, miktarla cinsle kayıtlı değildir, az da olabilir, çok da; yiyecek de olabilir, giyecek veya bir başka şey de... Birinci hadiste olduğu üzere, belki de işe yarayacak en az miktar yiyecekten olabileceği için "Yiyecek de mi?.." diye soruya mevzu olmuştur. Efendimiz *"o, mallarımızın en kıymetlisidir"* diyerek ondan da verilebilecek en az miktarı dahi "izn"e bağlamış olmaktadır.

Hadisin zâhiri bu olmakla beraber, ulemâ yasağın şiddetini, farklı şartlara göre tahfif etmiştir.

Aynî der ki: "Bu yasağın hükmü:

★ Çeşitli beldelerin âdetine;

★ Kocaların bu hususta müsâmaha ve rıza durumuna;

★ Verilen malın az veya çokluğuna, kıymet durumuna;

★ Verilen şeyin, dayanıklı veya hemen çürüyüp bozulacak cinsten oluşuna vs.'ye göre değişir."

2- Kadının kendi malı olursa. Üçüncü hadisin zâhiri, kadının kendine has malı üzerindeki tasarrufunu da kocanın iznine bağlamaktadır.[25] Ancak bu hususta ulema ihtilaf etmiştir. Neylü'l-Evtâr'ın kaydına göre:

25- Bazı âlimler, bu hadiste de erkeğin malının kastedildiğini, malı kadına nisbetin -onun tasarrufunda bulunması sebebiyle -mecaz olduğunu, böylece nehyin tahrim ifade ettiğini söylemiştir. Ancak İslam dini, kadına erkekten ayrı ve müstakil mülk edinme hakkı tanıması haysiyetiyle, hadiste kadının şahsî malının kastedilmesi de mâkuldür ve çoğunlukla ulemâ öyle anlamış ve görüleceği üzere o paralelde hüküm getirmiştir.

★ Leys: "Kocanın izni olmadan, kadın kendi malından da infak edemez, bu yasak mutlaktır, ehemmiyetsiz bir miktar hâriç, tamamında tasarruf yetkisi olmadığı gibi, üçte birinde de tasarruf yetkisi yoktur, kadın reşid olsa da olmasa da hüküm böyledir..." demiştir.

★ *İmam Mâlik* ve *Tâvus:* "Kadın, kendi malından üçte bir miktarında tasarruf yetkisine sahiptir, daha fazlasına yetkisi yoktur, kocasının izni şarttır" demiştir.

★ Cumhur ise, mutlak sûrette câiz olduğu, kadın sefih değilse malında tasarruf için kocasından izin almaya gerek olmadığı görüşüne zâhib olmuştur. İbnu Hacer, cumhurun gerek Kur'an'dan ve gerekse sünnetten bir çok delile dayandığını belirtilir.

Hattâbî der ki: "Bu, fukahanın çoğunun yanında iyi geçinmeleri için kocanın da gönlünü yapma ma'nâsında anlaşılmıştır, (değilse, kadın kendi malından tasarruf edebilmek için kocadan izin almaya mecburdur, ma'nâsında değil). *İmam Mâlik:* "Kadının bu babtaki tasarrufu kocadan izin çıkmadıkça reddedilir" demiştir. Onun bu hükmü, henüz reşid olmamış kadınla ilgili olabilir. Nitekim Resulullah'ın kadınlara, *"Sadaka verin!"* demesi ve bunun üzerine kadınların kocalarından izin almadan, yüzük, küpe, bilezik neleri varsa Hz. Bilâl'in eteğine atmaları sahih rivayetlerle sâbittir."

3- Hadiste, "koca kadının ismetine sahipse" denmektedir. Buradaki ismetten maksad nikâh'dır. Nitekim Kur'an-ı Kerim'de, لَا تُمْسِكُوا بِعِصَمِ الْكَوَافِرِ "Kâfir zevcelerinizi (nikâhınız altında) tutmayın" âyetinde, عصم ile nikâhlı kadınlar kastedilmiş olmaktadır.

3284 ٩- وعن أبي موسىٰ رضي الله عنه: [قال رسول الله ﷺ: الْخَازِنُ الْمُسْلِمُ الْأَمِينُ الَّذِي يُعْطِي مَا أُمِرَ بِهِ طَيِّبَةً بِهِ نَفْسُهُ أَحَدُ الْمُتَصَدِّقِينَ]. أخرجه الشيخان.

9. (3284)- *Ebû Musa* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Müslüman emin vekilharc, kendisine emredilen malı, gönül hoşluğu ile verdiği takdirde tasadduk edenlerden biri olur (ve sevaba iştirak eder)."* [Buhârî, Zekât 25; Müslim, Zekât 79, (1023).]

AÇIKLAMA:

1- Hadisin Buhârî'deki vechi bazı ziyadeler ihtiva eder: "Mal sahibinin emrini eksiksiz tam olarak, gönül hoşluğu ile icra ederek kendisine emredilen şeyi, söylenen kimseye aynen veren müslüman, emin vekilharc, (sevabta), bağışta bulunan iki kişiden biri olur."

2- Hadis sadaka sevabına iştirak için, vekilharc'ta bazı şartlar aramaktadır:

★ Önce müslüman olması şartını koşmaktadır, çünkü gayr-i müslim, müslüman niyetiyle hareket edemez.

★ Emin olma şartını da koşmuştur, çünkü hâin, günahkardır, sevaba iştirak edemez.

★ Bir diğer şart emredilen miktara uymaktır, fazlası da, noksanı da ihânet sınıfına girer.

★ Son bir şart gönül hoşluğudur, tâ ki amelinin mahiyetini niyetiyle bozmasın, İslâm'da niyet, âdetleri ibâdetlere çevirecek kadar ehemmiyetlidir. Niyeti kaybederse sevabtan mahrum kalır.

3285 ١٠ – وعن عمر رضي الله عنه قال: [حَمَلْتُ على فَرَسٍ في سَبِيلِ اللهِ فأَضَاعَهُ الَّذي عِنْدَهُ فأَرَدْتُ أَنْ أَشْتَرِيَهُ وظَنَنْتُ أَنَّهُ يَبِيعُهُ بِرُخْصٍ. فَسَأَلْتُ النَّبِيَّ ﷺ فَقَالَ: لاَ تَشْتَرِهِ وَلاَ تَعُدْ في صَدَقَتِكَ، وإِنْ أَعْطَاكَهُ بِدِرْهَمٍ. فَإِنَّ الْعَائِدَ في صَدَقَتِهِ كَالْعَائِدِ في قَيْئِهِ]. أخرجه الستة.

وفي رواية لمالك: «كَالْكَلْبِ يَعُودُ في قَيْئِهِ».

10. (3285)- Hz. Ömer (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Ben Allah yolunda bir at tasadduk etmiş idim. Ona sâhip olan kişi, hayvanın bakımını ihmal etti. Bunun üzerine atı satın almak istedim. Biraz ucuza satar diye düşünüyordum. Önce Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* 'a bir sorayım dedim:

"Sakın ha! buyurdu, *ne onu satın al ne de sadakana dön, hatta onu sana bir dirheme verse bile. Zira sadakasına dönen, kustuğuna dönen gibidir!.."* buyurdular." [Buhârî, Zekât 59, Vesâya 31, Cihâd 119, 137; Müslim, Hibât 3, (1621); Muvatta, Zekât 50, (1, 282); Ebû Dâvud, Zekât 9, (1793); Tirmizî, Zekât 23, (668); Nesâî, Zekât 100, (5, 108, 109).]

Muvatta'nın bir rivayetinde şu ziyade vardır: "...(Sadakasına dönen) kusmuğuna dönen köpek gibidir."

AÇIKLAMA:

1- "Ben Allah yolunda bir at tasadduk etmiştim" diye yapılan tercümenin kelimelere bağlı tercümesi şöyledir: "Ben, Allah yolunda bir ata adam bindirdim." Bu ifadeden maksad rivayetin devamından anlaşıldığı üzere bağış ve tasadduktur.

2- *İbnu Sa'd*'ın kaydına göre, bu atın adı *Verd*'dir. *Temîmu'd-Dârî* (radıyallâhu anh) Resul-i Ekrem *(aleyhissalâtu vesselâm)* 'a hediye etmiş, Aleyhissalâtu vesselâm da Hz. Ömer'e bağışlamıştı. Hz. Ömer'in bağışladığı zâtın ismi bilinmiyor.

3- Bazı şârihler atın vakıf olduğunu söylemiştir, ancak Resulullah'ın "Sadakadan dönme" ifadesi, bunun vakıf değil, hibe olduğuna delil kılınmıştır.

4- Allah yolunda tabiri de farklı yorumlara sebep olmuştur. Yani "Allah rızası için" anlaşılabileceği gibi, "cihad'da kullanılmak" veya "hacc'da kullanılmak için" ma'nâsına da anlaşılabilir. Rivayetin metni herhangi bir ihtimali kuvvetlendirmiyor.

5- Bu hadisten hareketle bazı âlimler, "tasadduk edilen şeyi geri almak haramdır, akit bâtıldır" demiştir. Bunlar bu hükmü, "kusmuğa dönmek" teşbihinden çıkarırlar. "Çünkü derler, kusmuk haramdır." Ancak bazıları *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)* 'ın bu teşbihe, yasak fiilî istikrah yani nefret ettirmek için yer verdiğini söylemiş ve: "Sadakanın geri alınması haram değil mekruhtur, akit de bâtıl değil sahihtir" diye hükmetmiştir. Bu görüşte olanlar, *Kûfe* ulemâsı, *Şâfiî, Mâlik* başta olmak üzere cumhurdur. *Hasan Basrî* ve *İbnu Sîrîn* gibi bazıları da sadaka başkasının eline geçtikten sonra normal fiatıyla satın alınmasında bir beis görmemiştir. Bunlar Resulullah'ın yasaklamasını, rivayette de görüldüğü üzere Hz. Ömer'in ucuz fiata satın almak istemesine hamlederler.

6- Bu hadisin hükmü kefâret, nezir, zıhâr vs. sadakalarına da teşmil edilmiştir. Ancak verâset yoluyla geri gelirse kerâhet olmadığı söylenmiştir. Zâhirîler buna da mekruh demiştir.

Buhârî'nin bir rivayeti, İbnu Ömer'in, tasadduk ettiği birşeyi satın alacak olsa tekrar tasadduk ettiğini belirtir.

7- Hadisten şu hükümler çıkarılmıştır:

★ Sadakayı geri almak mekruhtur.

★ Cihada her vasıta ile yardımcı olmak, gazveye destek vermek faziletli amellerdendir.

★ Allah yolunda "bindirmek", temlik etmek demektir.

★ Bindirilen kimse, bağışlananı satabilir, parasından istifade edebilir

3286 ١١- وعن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهما [أَنَّ رَجُلاً قَالَ: يَا رَسُولَ اللهِ، إِنَّ أُمِّي تُوفِّيَتْ. أَيَنفَعُهَا أَنْ أَتَصَدَّقَ عَنْهَا؟ قَالَ: نَعَمْ. قَالَ: إِنَّ لِي مِخْرَافاً، فَأَنَا أُشْهِدُكَ أَنِّي قَدْ تَصَدَّقْتُ بِهِ عَنْهَا]. أخرجه الخمسة إلا مسلماً. «المخراف» الحديقة.

11. (3286)- *İbnu Abbâs* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Bir adam gelerek:

"Ey Allah'ın Resulü, annem vefat etti. Ben onun için tasaddukta bulunsam ona faydası olur mu?" diye sordu. Aleyhissalâtu vesselâm:

"Evet!" deyince, adam:

"Benim bir meyveliğim var. Sizi şâhid kılıyorum, onu annem için tasadduk ediyorum!" dedi." [Buhârî, Vesâyâ 15, 20, 26, Ebû Dâvud, Vesâyâ 15, (2882); Tirmizî, Zekât 33, (669); Nesâî, Vesâyâ 8, (6, 252, 253).]

3287 ١٢ – وعن سعد بن عُبادة رَضِيَ اللهُ عنه قال: [قُلْتُ يَا رَسُولَ اللهِ إِنَّ أُمِّي مَاتَتْ. فَأَيُّ الصَّدَقَةِ أَفْضَلُ؟ قال: المَاءُ. فَحفر بِئْراً وقَالَ: هذِهِ لأُمِّ سَعْدٍ]. أخرجه أبو داود والنسائي.

12. (3287)- *Sa'd Ibnu Ubâde* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Ey Allah'ın Resulü dedim, annem vefat etti, (onun adına) yapacağım sadakanın hangisi efdaldir?"

"Su" buyurdular. Bu cevap üzerine Sa'd bir kuyu kazdı ve: "Bu kuyu Sa'd'ın annesi için" dedi." [Ebû Dâvud, Zekât 42, (1679, 1680, 1681); Nesâî, Vesâyâ 9, (6, 254, 255).]

AÇIKLAMA:

1- *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)* 'ın "su"yu en efdal sadaka olarak tavsifi iki sebebe bağlanmıştır.

★ Su, o devirde Medine'de azdır ve bu sebeple kıymetlidir.

★ İnsanların yaşayabilmek için en çok muhtaç oldukları şeylerden biri sudur. Gerek dinî ve gerekse dünyevî hususlarda su en başta gelen temel ihtiyaçlar arasında yer alır. Öyle ise onun kıymeti, Medine gibi sıcak bir beldede daha da artacaktır. Bu hadisin hükmünü bugün bile aynen koruduğunu söyleyebiliriz.

2- Sa'd, rivayetinin sonunda kendisini üçüncü bir şahıs gibi zikretmekte, "kuyu kazdım" demeyip kuyu kazdı demekte, annem demeyip "...Sa'd'ın annesi.." demekte.. Bu üslup değişikliği yanlış anlamaya meydan vermemelidir.

3- Son iki rivayet, ölü adına hayır yapılabileceğini gösteren delillerdir. Nesâî'nin bir rivayetinde Sa'd önce vefat eden annesi adına sadaka verip veremiyeceğini sorar. Cevap müsbet olunca hangi sadakanın efdal oduğunu sorar. Bunun üzerine, "Su!" cevabını alır.

SILA-İ RAHM BÖLÜMÜ

UMUMÎ AÇIKLAMA:

İslam'ın çokça ehemmiyet verdiği hususlardan biri de sıla-i rahm'dir. Yani akrabalar, yakınlar arasındaki münasebet.. Bunun iyi olması, karşılıklı sevgi, saygı ve yardımlaşma esasına dayanması gerekmektedir.

Rahm, kelime olarak rahmet'ten gelir; rahmet, *"acımak"*, *"şefkat duymak"* ma'nâlarını taşır. Türkçemizde *sıla-i rahm* tabiri içerisinde rahm şeklinde kullanılan bu kelime, arapça aslında rahim şeklinde kullanılır. Akrabalık, hısımlık, yakınlık, kuvvet, kerâbet gibi farklı kelimelerle dile getirilen beşeri yakınlığı ifade eder.

Sıla, ulaşmak, kavuşmak ma'nâsına gelen vüsûl kökünden masdardır.

Öyleyse sıla-i rahm, tabir olarak, kısaca akrabalara kavuşmak ma'nâsına gelir. Şârihler atiyye (ihsan), şefkat, merhamet, yardım, görüşme, ziyaret gibi değişik ma'nâları sıla-i rahme izafe ederler. Daha değişik ifade ile yakınlarımıza karşı dinimizin tahmil ettiği bir kısım vazifelerimiz vardır ki, bunların yerine getirilip ifa edilmesine sıla-i rahm denmiştir. Sözgelimi iş ve ikâmet yerimiz akrabalardan uzaklarda ise zaman zaman ziyaretlerine gitmek, mektup yazıp telefon etmek; yakında ise arada sırada görüşmek, yardımımıza muhtaçsa yardım etmek, hastaysa ziyaret etmek, bir meselesi varsa ilgilenmek; sürûrunda tebrik, üzüntüsünde teselli ve taziyede bulunmak, hal hatır sormak, selam vermek vs. hepsi *sıla-i rahm'e* dâhildir. Bütün bu sayılanlar akrabalar arasındaki mânevi bağları güçlendirir, artırır, insanı hayata daha çok bağlar, ferdleri bencillik, yalnızlık gibi kötü hislerden ve böylesi duyguların getireceği marazi hal ve durumlardan korur. Allah'ın rızasına, rahmetinin tecellisine sebep olur.

Sıla-i rahim öncelikle akrabalara karşı talebedilmiş ise de, komşu-

lara, arkadaşlara, meslekdaşlara, iş arkadaşlarına, din kardeşlerine ve her çeşit tanıdıklara karşı da vazife ve borç kılınmıştır. Sözgelimi, karşılaştığımız bir mü'mine, tanımasak bile verilen bir selâm, yaşlı bir kimseye yer gösterme, otobüste yer verme, düşen bir çocuğu kaldırma, soran kimseye adres tarif etme, içtimâî münasebetlerde güler yüzlü, tatlı sözlü olma, hayırhah ve yardımsever tavrı takınma vs. vs. hepsi birer sıla-i rahim'dir. Şu halde sıla-i rahmi, bu sayılanlardan sadece biri olarak anlamak büyük bir eksiklik olur. Âlimler sıla-i rahm'in dereceleri olduğunu, en yüksek derecesinin nikah düşmeyecek derecedeki yakın akrabalar arasında bulunduğunu, buna riayetin farz olduğunu söylerler. Bu görüşe göre amca, dayı çocukları arasında farz olmaz. En aşağı derecesini de selamlaşma olarak ifade eden olmuştur. Bazı âlimler, miras babında zevi'l-erhâm denen bütün akrabaya farz olduğuna hükmetmiştir.(26)

Cenâb-ı Hakk'ın insanlar arasına böyle bir bağı koyup buna vâcib emirler arasında yer vermesi, insanlara olan büyük nimet ve rahmetlerinden biridir. Fert ve cemiyetlerin birbirlerini karşılıklı olarak sevme ve saymalarının mayasını sıla-i rahm teşkil eder. Dinimiz beşerî saadetin vazgeçilmez şartlarından olan sıla-i rahm'in terkini büyük günahlardan addetmiştir. Buna kat-ı rahim de denir, yani rahm'ı (akrabalık bağlarını) koparmak, geniş ma'nâsıyla beşeri bağları koparmak demektir.

Resulullah meselenin ehemmiyetini şu hadisleriyle tesbit eder:

إنَّ اللهَ خلقَ الخلقَ حتّى إذا فرغَ منهم قامتْ الرَّحِمُ فقالتْ: هذا مقامُ العائذِ من القطيعةِ

"Allah Teâlâ Hazretleri mahlukatı yaratıp bu işten fâriğ olduğu zaman, rahim ayağa kalkarak dedi ki: "Bu, kat edilmekten (koparılmaktan) sığınanın makamıdır." Cenâb-ı Hakk cevaben:

"Evet sana sıla yapana, benim sıla yapmam, senden kopup alâkayı kesene benim de kopup alâkayı kesmem yetmez mi, bundan razı değil misin?" buyurdu. Rahm:

"Evet razıyım!" deyince, Cenâb-ı Hakk:

"Bu sana verildi!" diye hükmetti. Sonra Resulullah: "Dilerseniz şu âyeti okuyun" dedi. (Meâlen): **"Geri dönerseniz yeryüzünde bozgun-**

26– *Sıla-i rahm*, tabiriyle aynı menşe'den olması hasebiyle zevi'l-erhâm hakkında da açıklama kaydetmemiz, mevzumuz açısından faydalı olacaktır. *en-Nihâye*'de şu açıklamaya yer verilir: "Zû-rahm mahrem veya zû-rahm da denen zevi'l-erhâm, akrabalardır. Seninle aranızda neseb bağı olan herkes hakkında kullanılır. Ferâiz'de (miras bahsinde) kadın cihetinden akrabalara zevi'l-erhâm denir ve şöyle ifade edilir: Zû-rahmi mahrem -ve muharrem- bunlar nikahı haram olan kadınlardır. Anne, kız, kız kardeş, hala, teyze gibi. Sahâbe ve Tâbiînden ulemanın çoğu bu görüştedir. Ebû Hanîfe ve Ashabı da bu görüştedir.

culuk yapmanız ve akrabalık bağlarını kesmeniz beklenmez mi sizden? İşte Allah'ın lânetlediği, sağır kıldığı ve gözlerini kör ettiği bunlardır. Bunlar Kur'ân'ı düşünmezler mi? Yoksa kalbleri kilitli midir?" [Muhammed 23-24.]

Müslim'in bu rivayeti, sıla-i rahm'in insanlığın yaratılışıyla birlikte yaratılmış olduğunu gösterir. Yine bu hadisten anlıyoruz ki, Allah'ın insanlara rahmet ve merhametinin tecellisi, sıla-i rahmin edası şartına bağlanmış olmaktadır. Bizzat Kur'ân sıla-i rahm'i kesenlere Allah'ın lânetini yani rahmetinden mahrumiyeti haber vermektedir. Buna hangi mü'minin gönlü razı olur?

Sıla-i rahm'in ehemmiyetini belirten hadis çoktur. Birkaçını kaydediyoruz: لَايَدْخُلُ الْجَنَّةَ قَاطِعُ رَحِمٍ "Sıla-i rahm'i kesen cennete giremez." الـــرَّحِمُ مُعَلَّقٌ بِالْعَرْشِ تَقُولُ: مَنْ وَصَلَنِي وَصَلَهُ اللّٰهُ وَمَنْ قَطَعَنِي قَطَعَهُ اللّٰهُ *"Rahim, Arş-ı A'lâ'ya asılı olarak şöyle der: "Kim buna sıla yaparsa Allah ona vâsıl olsun, kim de beni koparırsa Allah da ondan kopsun."* Yani: "Sıla-i rahmi yerine getirerek insanlara karşı olan vazifelerini yapan kimseye Allah rahmetiyle muamele etsin, bu vazifeyi yapmayanlar da Allah'ın rahmetinden mahrum kalsın."

Ebû Hüreyre (radıyallahu anh) anlatıyor: "Bir adam Aleyhissalâtü vesselâm'a gelerek:

"Ey Allah'ın Resulü! Benim akrabalarım var. Ben onlara sıla-i rahm yapıyorum, onlar mukabele etmeyip alakayı kesiyorlar. Ben onlara iyilik yapıyorum, onlar bana kötülük yapıyorlar. Ben onlara yumuşak davranıyorum onlar bana karşı cahillik yapıyorlar!" dedi. Bunun üzerine Efendimiz *(aleyhissalâtu vesselâm)* :

"Eğer dediğin gibi isen, sanki onlara sıcak kül yediriyor gibisin. Sen bu şekilde devam ettikçe, onlara karşı Allah'ın yardımı seninle olacaktır."

صِلَةُ الرَّحِمِ وَحُسْنُ الْخُلُقِ وَحُسْنُ الْجِوَارِ يَعْمُرْنَ الدِّيَارَ وَيَزِدْنَ فِي الْأَعْمَارِ *"Sıla-i rahm, güzel ahlâk, başkalarıyla iyi geçinmek, beldeleri mâmur, ömürleri uzun eder."*

صِلَةُ الْقَرَابَةِ مَثْرَاةٌ فِي الْمَالِ مَحَبَّةٌ فِي الْأَهْلِ مَنْسَأَةٌ فِي الْأَجَلِ *"Yakınlara sıla, malda zenginliği, ailede sevgiyi ömürde uzamayı artırır."*

صِلْ مَنْ قَطَعَكَ وَاحْسِنْ مَنْ اَسَاءَ اِلَيْكَ وَقُلِ الْحَقَّ وَلَوْ عَلَى نَفْسِكَ *"Senden kopandan sen kopma, sana kötülük yapana sen iyilik yap, aleyhine bile olsa hakkı söyle."*

Son olarak şu hususu da kaydedelim ki, Resulullah *(aleyhissalâtu*

vesselâm) 'ın daha peygamberlik gelmezden önce mümtaz vasıflarından biri sıla-i rahme verdiği ehemmiyet idi. Öyle ki Hz. Peygamber, risâletin ilk tezahürleri karşısında ve bilhassa Cebrâil aleyhisselâm'la ilk karşılaşması akabinde korkmuş ve Hz. Hatice'ye bunu açmıştı. Hz. Hatice, korkmaması, Allah'ın kendisini mahçup etmiyeceği hususunda teselli ederken Resulullah'ı ikna etmek üzere zikrettiği delillerden biri Aleyhissalâtu vesselâm'ın sıla-i rahm'e riayet etmesi idi.

Peygamberliğin ilk yıllarından itibaren Resulullah'ın, muhataplarını ısrarla davet ettiği şeylerden biri yine sıla-i rahim'di. Hatta, Herakliyus, peygamberlik iddiasında bulunan Muhammed hakkında bilgi edinmek üzere ticarî maksadla Şam'a gelmiş olan *Ebû Süfyan* ve yanındakileri çağırtıp "Size ne emrediyor?" diye sorulunca *Ebû Süfyan*'ın saydıkları arasında sıla-i rahm'i de görmekteyiz:

"Bize namazı, sadakayı, iffeti ve sıla-i rahmi emrediyor."

3288 ١- عن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنْها قالت: [قال رسولُ اللهِ ﷺ: الرَّحِمُ مُعَلَّقَةٌ بِالْعَرْشِ. تَقُولُ: مَنْ وَصَلَنِي وَصَلَهُ اللهُ. وَمَنْ قَطَعَنِي قَطَعَهُ اللهُ]. أخرجه الشيخان.

1. (3288)- *Hz. Âişe* (radıyallâhu anhâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Rahim Arş'a asılıdır, der ki: "Kim beni sıla ederse Allah da ona sıla etsin. Kim benden koparsa Allah da ondan kopsun."* [Buhârî, Edeb 13; Müslim, Birr 17, (2555).]

3289 ٢- وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قال رسولُ اللهِ ﷺ: مَنْ سَرَّهُ أَنْ يَبْسُطَ اللهُ تَعالى لَهُ في رِزْقِه، وأَنْ يَنْسَأَ لَهُ في أَثَرِه فَلْيَصِلْ رَحِمَهُ]. أخرجه البخاري والترمذي.

2. (3289)- *Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Kim, rızkının Allah tarafından genişletilmesini, ecelinin uzatılmasını isterse sıla-i rahim yapsın."*

3290 ٣- وعند الترمذي: [تَعَلَّمُوا مِنْ أَنْسَابِكُمْ مَا تَصِلُونَ بِهِ أَرْحَامَكُمْ فَإِنَّ صِلَةَ الرَّحِمِ مَحَبَّةٌ في الأَهْلِ، مَثْرَاةٌ في المَالِ، مَنْسَأَةٌ في الأَثَرِ]. «يَنسأ» أي يؤخر. «والأَثَرُ» هنا الأجل.

3. (3290)- *Tirmizî*'deki rivayet şöyle: "Nesebinizden sıla-i rahm yapacaklarınızı öğrenin. Zira sıla-i rahim akrabalarda sevgi, malda bolluk, ömürde uzamadır." [Buhârî, Edeb 12; Tirmizî, Birr 49, (1980).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadiste Resulullah, sıla-i rahm için neseb yani akrabaları öğrenmeyi emretmektedir. Âlimler bu hadise dayanarak sıla yapılması gerekenlerin valideyn'den ibaret olmayıp, bütün zevi'l-erhâma (babalar, dedeler, amcalar, dayılar vs.) şâyi olduğunu söylemişlerdir. Akrabalara karşı gösterilecek sıla-i rahm, onlara yakınlaşma, şefkat ve ihsandan ibarettir.

2- *Sıla-i rahm*'in ömürde uzamaya sebep olması meselesi, ecelin değişmeyeceğini beyan eden âyetle teâruz eder. Buna cevap sadedinde: "Amelde bereket ve tevfik hâsıl olması, ömrün boşa gitmemesidir, bu durumlar sanki ömrün artması gibidir" denmiştir. Ayrıca: "Sıla-i rahim, öldükten sonra hayırla yâdedilmeye sebeptir" veya "salih evlatların varlığına sebeptir" de denmiştir. Şurası muhakkak ki, mâdem ki Resulullah, Hak namına konuşarak, sıla-i rahmin ömrün uzamasına sebep olduğunu bildirmiştir. Şu halde bu, mahiyetini anlamakta zorluk çeksek de âlemde mevcut diğer eceli geciktiren sebeplerden biri olmalıdır. Allah kimin ömrünün uzun olmasını dilerse onu sıla-i rahim yapmada muvaffak kılar. Esasen bir mü'min için bu meselenin iman mantığınca anlaşılmasında zorluk mevcut değildir. Çünkü, Resulünün müjdesine inanarak, vaadedilen mükâfaata ermek niyetiyle yapacağı ameller, (sıla-i rahimler) boşa gitmeyecek, *"Kul, Allah hakkında nasıl zanda bulunursa, Allah kula öyle muamele eder.."* fehvâsınca, ömrünün uzatılacağı inancıyla sıla-i rahm yapanlara Cenâb-ı Hakk, daha uzun ömür verebileceği gibi, bu maksadla harcadığı ömür dilimlerini, başka maksadlarla harcadığı ömür dilimlerine nazaran en az on katı olmak üzere kat kat sevaplara mazhar ederek, daha uzun bir ömür yaşamış olma sevabını verebilecektir.

Bu meselede *İbnu Hacer* üç ayrı açıklama kaydeder:

Birincisi şöyle: "Bu artma, taâte yardım sebebiyle ömürde bereketten ve âhirette faydası olacak bir şeyle vaktini mamur kılarak, boş geçmesinden böylece korumuş olmaktan kinayedir. Buna benzer bir başka rivayet ümmet-i Muhammed'in ömrüyle ilgilidir. Aleyhissalâtu vesselâm ümmetinin ömrünü, diğer ümmetlerin ömrüne nisbetle çok kısa olmakla birlikte, leyle-i Kadr'i vererek telafi ettiğini belirtmiştir.Hülasa, sıla-i rahm, tâatın bereketlenmesine ve masiyetten korunmaya bir sebeptir, böylece kendisinden sonra hayırlı yâd devam eder ve sanki ölmemiş gibi (sevabı devam eder). Kişiye yardım sağlayan şeyler arasında, kendisinden sonra istifade edilecek ilim, sadaka-i câriye ve sâlih evlad da vardır."

Âlimler, meseleyi bir başka açıdan ele alarak şöyle izah ederler: "Ömrün artması kinaye olmayıp, hakikattir. Bu artış, Allah'ın ilmine nisbetle değil, ömürle ilgili müvekkel meleğin ilmine nisbetledir. Âyetin değişmez diye bildirdiği ömür Allah'ın ilmine göredir. Sözgelimi, müvekkel meleğe: "Falanın ömrü, sıla-i rahim yaparsa yüz yıldır, yapmazsa altmış yıldır" dendiğini farzedelim. Allah'ın ilminde bu kimsenin sıla-i rahim yapıp yapmayacağı önceden bellidir. Ama meleğin ilminde ise, artıp eksilme mümkündür. İşte bu durumda يمحوا الله ما يشاء ويثبت وعنده ام الكتاب **"Allah dilediğini siler, dilediğini sâbit bırakır. Ana kitap onun katındadır"** (Ra'd 39). Âyette temas edilen mahv ve isbat (yani silme ve sâbit bırakma) meleğin ilminde bulunana nisbetledir. Ana Kitapta (Ümmü'l-Kitap) olan ise Allah'ın ilminde olandır ve elbette bunda silme mevzubahis değildir. İşte buna kaza-i mübrem, öncekine ise kaza-i muallak denir." Bu inanç sebebiyle Hz. Ömer'in: *"Ya Rab! Beni şakî yazdınsa sil!"* diye dua ettiği belirtilir. *"Senin ilminde şakî isem değiştir"* demezmiş. Zira Allah'ın olacak bir şey hakkındaki bilgisi asla değişmez. O'nun bildiği şekilde olur.

Âlimler bu iki izah şeklinden öncekinin, sadedinde olduğumuz hadise daha uygun düştüğünü söylerler.

Tîbî'den kaydedildiğine göre şöyle demiştir: "Önceki vecih daha muvafıktır. Buna, Fâik'in müellifi (Zemahşerî)'nin sözü işaret eder. Der ki: "Ma'nânın şöyle olması caizdir: "Allah, rahim'in eser ve aslını dünyada uzun müddet devam ettirir, bunu sıla-i rahmi yapmayanın eserini hemen yok ettiği gibi çabucak yok etmez."

Üçüncü bir açıklama *Teberânî*'nin Mûcemu's-Sağîr'inde gelmiştir: *Ebû'd Derda* anlatıyor: "Resulullah aleyhissalâtu vesselâm'ın yanında "Kim sıla-i rahimde bulunursa eceli uzatılır" diye zikredilmişti, Aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Ömürde ziyade olmaz. Allah Teâlâ Hazretleri: **"Ecelleri geldiği zaman bir saat ne ileri alınır ne de geriye.."** (A'raf 34) buyurmaktadır. Ancak kişinin, kendisine vefatından sonra dua edecek hayırlı zürriyet olur."

Yine *Taberânî*'nin Mûcemu'l-Kebîr'inde gelen merfu bir hadiste: "Allah, eceli gelen kimsenin ömrünü uzatmaz, ömrün ziyâdeleşmesi sâlih zürriyet demektir" buyurmuştur.

İbnu Fûrek, ömrün artmasından maksadın sıla-i rahim yapan kimsenin anlayış ve aklından âfâtın nefyedilmesi olduğunda cezmetmiştir.

3- Hadis, neseb öğrenmenin mendub olduğunu ifade etmektedir.

3291 ٤- وعن ميمونة رَضِيَ اللهُ عَنْها قالتْ: [أعْتَقتُ وَلِيدَةً ولَمْ أستأذنْ رسُولَ اللهِ ﷺ فَلَمَّا كَانَ يومُها الَّذي يدُورُ عليها فيه. قالتْ يا رسُولَ اللهِ: أشعرْتَ أني أعْتَقْتُ وَلِيدَتي. قالَ: وفَعَلْتِ؟ قالتْ: نعَمْ. قالَ: أما إنَّكِ لَوْ أعْطَيْتِها أخْوالَكِ كانَ أعْظَمَ لأجْرِكِ]. أخرجه الشيخان وأبو داود.

4. (3291)- *Meymûne* (radıyallâhu anhâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* 'dan izin almadan bir câriye azad ettim. Resulullah'ın benimle kalma günü gelip, beraber olduğumuz zaman:

"Ey Allah'ın Resûlü, câriyemi azad ettim, farkettiniz mi?" dedim.

"(Sahi mi söylüyorsun), bunu yaptın mı?" dedi. Ben, "Evet!" deyince:

"Keşke onu dayılarına verseydin, senin için daha hayırlı olacaktı!" buyurdular." [Buhârî, Hibe 15; Müslim, Zekât 44, (999); Ebû Dâvud, Zekât 45, (1690).]

3292 ٥- وعن سلمان بن عامر رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قالَ رَسولُ اللهِ ﷺ: الصَّدَقَةُ عَلَى المِسْكِينِ صَدَقَةٌ، وعَلى ذِي الرَّحِمِ ثِنْتَانِ: صَدَقَةٌ وصِلَةٌ]. أخرجه النسائي.

5. (3292)- *Selmân İbnu Âmir* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Fakirlere yapılan tasadduk bir sadakadır, ama zî-rahm'a (yani akrabaya) yapılan ikidir; Biri sıla-i rahim, diğeri sadaka."* [Nesâî, Zekât 82, (5, 92); Tirmizî, Zekât 26, (658); İbnu Mâce, Zekât 28, (1844).]

AÇIKLAMA:

1- Son iki hadis, sadaka ve bağış gibi hayırlarda, önce yakınları düşünmeye teşvik etmektedir. Köleyi azad etmektense muhtaç bir yakına bağışlamak, sadakayı rastgele bir fakire vermektense, yakınlığı olan birine vermek evlâdır. Bu hayır amelinde iki ayrı hayır gösterilmektedir:

a- Sadaka,

b- Sıla-i rahm,

Resulullah böylece sıla-i rahm'e ehemmiyet vermeye, itina göstermeye teşvik etmektedir.

2- Birinci hadisi rivayet eden Meymûne, Resulullah'ın zevce-i pâklerinden olan *Meymûne Bintu'l-Hâris*'dir (radıyallâhu anhâ).

3- Hadis kadınların, kendi mallarında, kocalarına sormadan tasarrufta bulunabileceklerini göstermektedir. Çünkü Hz. Meymûne câriyesini âzâd ettikten sonra *Resulullah*'a bilgi verme kabilinden mevzubahis etmiş, Resulullah da onu bu davranışı sebebiyle muâheze etmemiş, sadece daha evlâsına işâret buyurmuştur. Meymûne (radıyallâhu anhâ), malında tasarrufa şayet yetkili olmasaydı, Hz. Peygamber, akdi iptal ederdi.

4- *İbnu Hacer,* bu hadisten hareketle: *"Akrabaya hibede bulunmak mutlak olarak efdaldir"* denemez, zira bazı yakınlar gerçekten muhtaçtır,bazıları da değildir" der. Keza ilave eder: "Akrabaya hibe etmek de azad etmekten mutlak olarak efdaldir denemez. Zira açıkladığımız üzere bu, ahvale göre değişir."

SOHBET BÖLÜMÜ

(Bu bölümde onsekiz fasıl var)

BİRİNCİ FASIL

ERKEĞİN HANIMI ÜZERİNDEKİ HAKLARI

★

İKİNCİ FASIL

KADININ KOCASI ÜZERİNDEKİ HAKKI

★

ÜÇÜNCÜ FASIL

SOHBET ÂDÂBI

★

DÖRDÜNCÜ FASIL

MECLİS (OTURMA) ÂDÂBI

★

BEŞİNCİ FASIL

ARKADAŞIN VASFI

★

ALTINCI FASIL

KARŞILIKLI SEVME VE SAYMA

★

YEDİNCİ FASIL

DAYANIŞMA VE YARDIMLAŞMA

★

SEKİZİNCİ FASIL

İZİN TALEBİ

DOKUZUNCU FASIL

SELAMLAŞMA

★

ONUNCU FASIL

MÜSÂFAHA

★

ONBİRİNCİ FASIL

HAPŞIRMA VE ESNEME

★

ONİKİNCİ FASIL

HASTA ZİYARETİ VE FAZİLETİ

★

ONÜÇÜNCÜ FASIL

BİNME VE TERKİYE BİNDİRME

★

ONDÖRDÜNCÜ FASIL

KOMŞULUK HAKKI

★

ONBEŞİNCİ FASIL

KÜSÜŞME

★

ONALTINCI FASIL

KUSURLARI ARAŞTIRMA VE ÖRTME

★

ONYEDİNCİ FASIL

KADINLARA BAKMAK

★

ONSEKİZİNCİ FASIL

MÜTEFERRİK HADİSLER

UMUMÎ AÇIKLAMA

Arapçadaki aslî ma'nâsına oldukça yakın bir kullanışla dilimize de girmiş bulunan sohbet, beraber olmak, arkadaşlık etmek, karşılıklı münasebette bulunmak, mülâzemet etmek gibi ma'nâlara gelir. Dilimizde daha ziyade karşılıklı olarak dostça, samimi duygularla konuşmaya sohbet deriz. Sözgelimi telefonla konuşma sohbete girmez, daha ziyade beraberlik aranır. Tatsız bir konuşmaya da sohbet demeyiz, hattâ resmiyetin girdiği konuşma da sohbetin dışında kalır. Sadedinde olduğumuz bölümde sohbet'e daha geniş bir ma'nâ ile, insanî beraberlikler girmektedir. Karı-koca beraberliği, bu beraberlikten doğan haklar, komşu-luk, yolculuk beraberlikleri, bu beraberliklerde ortaya çıkan hukuk, âdâb; ziyaretler, ziyaret âdâbı; dayanışma, selamlaşma, küsüşme, barışma, kadınlara bakmak, dedi-kodu tecessüs, kusurları araştırmak vs..

Bölümümün fasıl başlıklarından da anlaşılacağı üzere sohbetle, medeniyyû'n-bittab yani yaratılış icabı medenî kabul edilen insanın medenîliği gereği hâsıl olan içtimâî münasebetlerin pek çoğu kastedilmektedir. İnsan hayatının her safhasına ışık tutup en iyi tarzı, en güzel istikameti, her hususta ilâhî değerleri beyan eden din-i mübîn-i İslâm, beşerî sohbetin Allah'ın rızasına uyacak, insanları kâmil ma'nâda saadet ve maâliyata götürecek edeb ve âdâbı da beyan etmiştir. Şu halde sadedinde olduğumuz bölümde bu âdâbı açıklayan hadisleri göreceğiz. "Sohbetler"imizi bu âdâb çerçevesinde yürüttüğümüz ölçüde imanî samimiyetimiz ortaya çıkacak ve İslamımız tezahür edecek ve Allah'ın mü'minlere vaadettiği nimetlere yine o nisbette mazhar olma liyakatını kazanacağız.

Tevfik Allah'tandır.

BİRİNCİ FASIL

ERKEĞİN HANIMI ÜZERİNDEKİ HAKLARI

3293 ١- عن أبي هريرة رضي الله عنه قال: [قالَ رَسولُ اللهِ ﷺ: لَوْ كُنْتُ آمِراً أحَداً أنْ يَسْجُدَ لأَحَدٍ لأَمَرْتُ الزَّوْجَةَ أنْ تَسْجُدَ لِزَوْجِهَا]. أخرجه الترمذي.

1. (3293)- *Hz. Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Şayet ben bir insanın başka bir insana secde etmesini emredecek olsaydım, kadına, kocasına secde etmesini emrederdim."* [Tirmizî, Rada' 10, (1159)]

AÇIKLAMA:

Dinimiz, Allah'tan başkasına secdeyi şiddetle yasaklamış ve haram kılmıştır. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* İslâmî esaslara göre işleyecek ailedeki kocanın hanımı karşısındaki hukukunun büyüklüğünü ifade etmek için böyle mübalağalı bir üsluba başvurmuştur. İslam'da aile dirliği kocanın hâkimiyetine dayandırılmıştır. Âyet-i kerîme, âilede erkeğin reisliğini esas kılmıştır, ama bunu nafaka temin etme sebebine bağlamıştır. Nafakanın te'mini itaati gerektiren bir hukuk getirmektedir. Âyet aynen şöyle: اَلـرِّجَالُ قَوَّامُونَ عَلَى الـنِّسَاءِ بِمَا فَضَّلَ اللهُ بَعْضَهُمْ عَلَى بَعْضٍ وَبِمَا اَنْفَقُوا مِنْ اَمْوَالِهِمْ **"Erkekler kadınlar üzerine hâkimdirler. O sebeple ki, Allah onlardan kimini (erkekleri) kiminden (kadından) üstün kılmıştır. Bir de (erkekler onların) mallarından infak etmektedirler. İyi kadınlar itaatli olanlardır..."** (Nisa 34).

Aile dirliği büyük ölçüde itaate dayandığı için, itaat meselesi birçok hadiste tekrar tekrar ele alınarak teyid edilmiştir. *Tirmizî*, yukarıdaki hadisi kaydettikten sonra bu mevzuda *Mu'az İbnu Cebel, Sürâka İbnu Mâlik, Hz. Âişe, İbnu Abbâs, Abdullah İbnu Ebî Evfâ, Talk İbnu Ali,*

Ümmü Seleme, Enes ve *İbnu Ömer* (radıyallahu anhüm ecmâîn)'den de rivayetler olduğunu belirtir. Bunların hepsini burada kaydetmek uzun kaçar. Abdullah İbnu Ebî Evfâ'nın rivayeti şöyle:

"Muaz İbnu Cebel (radıyallâhu anh) Şam'dan dönmüştü, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* 'a secde etti.

"Ey Muaz bu da ne?" diye sorunca:

"Şam'a gitmiştim. Orada insanların piskopos ve patriklerine secde ettiklerini gördüm. Bunu sana yapmak, içimden geçti"dedi. Bunu işiten Efendimiz:

"Sakın bunu yapmayın. Eğer ben bir kimsenin Allah'tan başka birine secde etmesini emretseydim, kadına, kocasına secde etmesini emrederdim. Muhammed'in nefsi kudret elinde olan Zât'a yemin ederim, kadın kocasına olan hakkını eda etmedikçe Rabbine olan hakkını eda edemez. Kocası nefsini taleb etse, kadın havıd üzerinde bile olsa bunu men edemez."

Hz. Enes'in rivayeti de şöyle: "Bir insanın diğer bir insana secdesi doğru olmaz, şayet doğru olsaydı, üzerindeki hakkının büyüklüğü sebebiyle kadının kocasına secde etmesini emrederdim..."

3294 ٢– وعن أم سلمة رَضِيَ اللهُ عَنْها قالت: [قـال رَسُولُ اللهِ ﷺ : أَيُّمَا امْرَأَةٍ مَاتَتْ وَزَوْجُهَا عَنْهَا رَاضٍ دَخَلَتِ الجَنَّةَ]. أخرجه الترمذي.

2. (3294)- *Ümmü Seleme* (radıyallâhu anhâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Hangi kadın, kocası kendisinden razı olarak vefat ederse, cennete girer."* [Tirmizî, Radâ 10, (1161).]

3295 ٣– وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قال رسولُ اللهِ ﷺ : وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِه مَا مِنْ رَجُلٍ يَدْعُو امْرَأَتَهُ إِلى فِرَاشِه فَتَأْبَى عَلَيْهِ إِلاَّ كَانَ الَّذِي فِي السَّمَاءِ سَاخِطاً عَلَيْهَا حَتَّى يَرْضَىٰ عَنْهَا زَوْجُهَا].

3. (3295)- *Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Nefsim kudret elinde olan Zât-ı Zülcelâl'e yemin ederim, bir erkek hanımını yatağa davet ettiğinde kadın imtina edip gelmezse, kocası ondan razı oluncaya kadar semada olan (melekler) ona gadab ederler."*

3296 ٤– وفي رواية: [إِذَا دَعَا الرَّجُلُ امْرَأَتَهُ إِلى فِرَاشِه فَأَبَتْ أَنْ تَجِيءَ فَبَاتَ غَضْبَانَ

لَعَنَتْهَا الْمَلَائِكَةُ حَتَّى تُصْبِحَ، وَفِي رِوَايَةٍ. حَتَّى تَرْجِعَ].

4. (3296)- Bir başka rivayette şöyle denmiştir: "Erkek, kadınını yatağına çağırır, kadında gelmeye yanaşmaz, erkek öfkelenmiş olarak sabahlarsa, melekler sabaha kadar -bir rivayette yatağa gelinceye kadar- kadına lânet okurlar."

3297 ٥- وفي رواية: [إِذَا بَاتَتِ الْمَرْأَةُ مُهَاجِرَةً فِرَاشَ زَوْجِهَا لَعَنَتْهَا الْمَلَائِكَةُ]. أخرجه الشيخان وأبو داود.

5. (3297)- Bir başka rivayette: *"Kadın küskünlükle kocasının yatağından ayrı olarak sabahlarsa, melekler onu lânetler"* denmiştir. [Buhârî, Nikâh 85, Bed'ü'l-Halk 6; Müslim, Nikâh 120-122 (1436); Ebû Dâvud, Nikâh 41, (2141).]

AÇIKLAMA:

Bazı hadislerde kadının başta gelen vazifeleri arasında zikredilen tâat'ın mühim maddelerinden biri, yatağa icabettir. Erkek yatağa dâvet edince, buna icabet etmesi gerekmektedir. Bazı hadislerde: *"Fırın üzerinde olsa bile.."* veya *"Havıd (deve semeri) üzerinde olsa bile.."* diye, yani "yarıda bırakılması zor olan bir işte bile olsa mutlaka emre icabet etsin" ma'nâsında te'kid edilmiştir.

Yukarıdaki rivayetler sebepsiz, meşru olmayan bir mâzeretle emre icabet etmeyen, kocasının yatak dâvetine uymayan kadının bu davranışına terettüp eden manevî müeyyideyi beyan etmektedir: Kocasının davetine icabet edinceye, kocasını razı ve memnun kılıncaya kadar meleklerin lânetine maruz kalmak... Mü'mine bir kadın için bu pek büyük bir hasâret ve zarardır.

Şârihler, "yatak" kelimesiyle münâsebet-i cinsiye'nin kinaye edildiğini belirtirler. Utanma vesilesi olan meselelerin zikrinde Kur'ân ve hadiste sıkça kinâyeye başvurulmuştur, örneği çoktur.

Hadiste geçen "sabah oluncaya kadar..." ibâresi, imtina hadisesinin geceye mahsus olduğu intibâını vermekte ise de, bu hal, kadının gündüzleri olacak davete imtinasına cevaz vermez. Gecenin zikri, istirahat ve yatma vaktinin gece olması, gündüzleri maişet kazanma meşguliyetinin galebe çalması sebebiyledir. Ayrıca bazı hadislerde, "gece" veya "gündüz" ayırımına yer verilmeden aynı durum mevzubahis edilmiştir.

Hz. Câbir'in bir rivayeti şöyle: *"Üç kişinin namazı kabul edilmez ve hiç bir hayırları semaya yükseltilmez:*

★ *Geri dönünceye kadar, kaçan köle;*

★ *Ayılıncaya kadar, sarhoş;*

★ *Râzı edinceye kadar, kocasını darıltan kadın."*

3296 numaralı rivayette geçen "erkek öfkeli olarak sabahlarsa" ifadesi, kadının her icabet etmeme hâlinin aynı derecede olmadığını belirtir. Yani erkek, kadının gelmeyişini mâzur addetmiştir veya çağırma hakkından vazgeçmiştir ve hanımına bu davranışı sebebiyle kızmamıştır. Şu halde yatağa gelmeme halleri, aynı manevî müeyyideyi icab ettirmemektedir. Kadının yataktan ayrı sabahlaması meselesi de böyle.

Mühelleb, sadedinde olduğumuz hadislerden hareketle: "Bedenlerdeki olsun, mallardaki olsun hukukun men edilmesi, mağfiretiyle örttükleri hariç, Allah'ın gadabını gerektiren durumlardır" der ve hadisten şu hükmü çıkarır.

"Hadis, müslüman âsiye, eyleme geçmesini önlemek için, korkutma maksadıyla lânette bulunmanın câiz olduğunu göstermektedir. Şâyet fiili işlerse, ona lânet değil, af ve hidayet duasında bulunmak gerekir."

Bazı âlimler bu istidlali hoş karşılamamışlar ve demişlerdir ki: "Müslüman için, rahmetten uzak olması ma'nâsına lânet okumak uygun değildir. Muvafık olanı, onun için hidayet, af ve masiyetten dönmesi için dua etmektir. Lâneti tecviz edenler, lânetin örfî ma'nâsını düşünmüş olmalıdırlar. Bu da, kötü söz söylemek ma'nâsına olan sebbetmektir. Bunun da caiz olduğu durum, günaha düşenin bu kötü sözden ders alıp, utanma ve dönüş yapma hâline bağlıdır. Sadedinde olduğumuz hadiste meleklerin bunu yapmış olması, insanların da lânet okumasına mutlak cevâzı ifade etmez."

Bazı âlimler hadisten şu hükümleri de çıkarmıştır.

★ Melekler, mâsiyet ehline, mâsiyete devam ettikleri müddetce beddua etmektedirler. Bu onların, itaat edenlere de taatte oldukları müddetçe hayır dua ettiklerini ifade eder.

★ Meleklerin duası, hayra da olsa şerre de olsa makbuldür. Bu sebeptendir ki, *Aleyhissalâtu vesselâm,* onların duasıyla korkutmuştur.

★ Kocaya yardım ve rızasını aramaya irşâd var.

★ Erkeğin cimayı terketmeye sabrı, kadınların sabrından daha zayıftır.

★ Erkeğe en kuvvetli teşvik nikah yönünden gelmektedir. Bu sebeple şârî bilhassa bu hususta kadının yardımcı olmasına ehemmiyet atfetmiş, teşriatta bulunmuştur.

★ Hadis, hiçbir meselesini ihmâl etmeyip, herhangi bir arzusuna müma'nâat edeni bile meleklerin bedduasına mazhar etmek suretiyle alakasını gösteren, hukukunu koruyan Allah'a, erkeğin bu nimetlerine bedel, itaat etmesi, ibadetlerine sabır göstermesi gereği anlaşılır. Evet kula düşen, Rabbinin kendinden taleb ettiği hakları yerine getirmektir. Aksi takdirde onun davranışı, ihsanı bol bir zengine muhtaç durumda olan fakirin gösterdiği kabalık ve nankörlükten daha çirkin kaçar.

3298 ٦– وعنه رضي الله عنه قال: [قيل يَا رسول الله أيُّ النِّسَاء خيرٌ؟ قال الَّتِي تَسُرُّهُ إذَا نَظَرَ، وتُطِيعُهُ إذَا أمَرَ، ولاَ تُخَالِفُهُ في نَفْسِهَا ومَالِهَا بِمَا يَكْرَهُ]. أخرجه النسائي.

6. (3298)- Yine *Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Ey Allah'ın Resulü! dendi, hangi kadın daha hayırlıdır?"

"Kocası bakınca onu sürura garkeden, emredince itaat eden, nefis ve malında, kocasının hoşuna gitmeyen şeyle ona muhalefet etmeyen kadın!" diye cevap verdi." [Nesâî, Nikâh 14, (6, 68).]

3299 ٧– وعن عمر رضي الله عنه قال: [قال رسول الله ﷺ: لاَ يُسْأَلُ الرَّجُلُ فِيمَ ضَرَبَ امْرَأَتَهُ؟]. أخرجه أبو داود.

7. (3299)- *Hz. Ömer* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Erkeğe, hanımını ne sebeple dövdüğü sorulmaz."* [Ebû Dâvud, Nikâh 43, (2147).]

AÇIKLAMA:

1- Dinimiz, bazı şartlarla kadınların dövülebileceğini kabul eder. Bu husus Kur'ân-ı Kerîm'in şu âyetiyle sâbittir: وَالـلاَّتِي تَخَافُونَ نُشُوزَهُنَّ فَعِظُوهُنَّ وَاهْجُرُوهُنَّ فِي الْمَضَاجِعِ وَاضْرِبُوهُنَّ **"Serkeşlik etmelerinden endişelendiğiniz kadınlara öğüt verin, yataklarında onları yalnız bırakın, nihâyet dövün. Size itaat ediyorlarsa aleyhlerinde yol aramayın.."** (Nisa 34).

★ Görüldüğü üzere, kadın keyfî değil, itaatsizliği sebebiyle -Bagavî' nin ifadesiyle *"Nikah'ın getirdiği hakların yerine getirilmemesi halinde"*- dövülebilecektir. Âyette geçen nüşûz, sevretmek, karşı gelmek, dik başlılık etmek gibi ma'nâlara gelir.

★ *Nüşûz*'undan korkulan kadınlar hemen dövülmez:

★ ★ Önce nasihat edilir.

★ ★ Nasihattan anlamazsa, ceza olarak yatakta yalnız bırakılır.

★ ★ Bundan da anlamazsa en son safhada dövülür. Veda hutbesinde, kadınların şiddetli (yaralayıcı) olmayacak şekilde dövülmesi emredilmiştir.

★ Dövmede İslam'ın vaz'ettiği başka kayıtlar da var:

★ ★ Başa vurulmamalıdır.

★ ★ Vücudun tehlikeli noktalarına da vurulmamalıdır.

★ ★ Çubuk, bükülü mendil gibi yaralayıcı olmayan bir şeyle vurulmalıdır.

★ ★ Darbe sayısı had cezası miktarından aşağı olmalıdır. Sayı hususunda ulemâ ihtilaf eder. Te'dibî vurmaların üç darbeyi geçmemesi umumiyetle benimsenmiştir. Ona kadar vurulabileceğini, hatta daha fazla sayıda vurulabileceğini de söyleyenler olmuştur.

2- Kocasına, niçin dövdüğünün sorulmayışını âlimler kayda bağlamışlardır. Bu yasak mutlak değildir: "Eğer, dinin cevaz verdiği hudud çerçevesinde dövmüşse" denmiştir.

Şu halde dinin meşru kıldığı şartların dışına çıkarak dövülmesi halinde erkek muâheze edilebilir. Söz gelimi, yaralayıcı şekilde dövmüşse meşru hududdan dışarı çıkmış demektir.

3300 ٨- وعن أبي سعيد رضي الله عنه قال: [جاءت امرأة صفوان بن المعطل رضي الله عنه إلى رسول الله ﷺ وصفوان عنده. فقالت: يا رسول الله زوجي يضربني إذا صليت، ويفطرني إذا صمت، ولا يصلي صلاة الفجر حتى تطلع الشمس. فسأله عما قالت. فقال يا رسول الله: أما قولها يضربني إذا صليت! فإنها تقرأ بسورتين وقد نهيتها. فقال لها رسول الله ﷺ: لو كانت سورة واحدة لكفت الناس، وأما قولها يفطرني إذا صمت فإنها تنطلق تصوم وأنا رجل شاب فلا أصبر. فقال ﷺ: لا تصوم امرأة إلا بإذن زوجها، وأما قولها إني أصلي حتى تطلع الشمس فإنا أهل بيت قد عرف لنا ذلك لا نكاد نستيقظ حتى تطلع الشمس. فقال ﷺ: فإذا استيقظت يا صفوان فصل]. أخرجه أبو داود.

8. (3300)- *Ebû Saîd* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Safvân İbnu Muattâl (radıyallâhu anh)'ın hanımı, yanında Savfân da bulunduğu bir anda Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* 'a gelerek:

"Ey Allah'ın Resülü, namaz kıldığım zaman kocam beni dövüyor, oruç tuttuğum zaman da orucumu bozduruyor, güneş doğuncaya kadar da sabah namazını kılmıyor!" dedi. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* , hanımının bu söyledikleri hakkında Safvân'a sordu. Safvân:

"Ey Allah'ın Resülü! "Namaz kıldığım zaman dövüyor" sözüne gelince, o zaman (bir rekatte uzun) bir sûre okuyor. Halbuki ben bunu yasakladım" dedi. Resulullah kadına:

"İnsanlara tek sûrenin okunması yeterlidir" buyurdu. Safvân devam etti:

"Oruç tuttuğum zaman bozduruyor" sözüne gelince, "Hanımım oruç tutup duruyor. Ben gencim. hep sabredemiyorum" dedi. *Aleyhissalâtu vesselâm:*

"Bir kadın kocasının izni olmadan (nafile) oruç tutamaz!" buyurdular. Safvân devamla:

"Güneş doğuncaya kadar sabah namazı kılmadığım sözüne gelince, biz (gece çalışan) bir aileyiz, bunu herkes biliyor. (Sabaha yakın yatınca) güneş doğuncaya kadar uyanamıyoruz" diye açıklama yaptı. Aleyhissalâtu vesselâm:

"Ey Safvân, uyanınca namazını kıl!" buyurdular." [Ebû Dâvud, Savm 74, (2459).]

AÇIKLAMA:

1- Safvân (radıyallâhu anh)'ın hanımı namazda iki uzun sûre okur olmalı ki müdahale mevzuu olmuştur. Tîbî: "Tek sûrenin okunması mevzubahis ise, bu Fatiha sûresi olmalıdır" der.

2- *Hattâbî* bu hadiste bazı fıkhî bilgilerin bulunduğuna dikkat çeker:

★ Erkeğin hanımından istifadesi için belli bir vakit yoktur, bütün ahvâlde caizdir.

★ Erkeğin hakkını kullanmasına kadın müma'nâat edecek olursa, erkek onu şiddetli olmayacak şekilde dövebilir.

Kadın hacc için ihrama girecek olursa erkek ona mâni olabilir, hacca göndermeyebilir. Zira, erkeğin kadın üzerindeki hakkı muacceldir. Al-

lah'ın hakkı ise muahhardır. Atâ İbnu Ebî Rebah böyle hükmeder. Bütün imamlar, nâfile haccına erkeğin mâni olabileceğinde ittifak ederler.

3- *Safvân İbnu Muattal* ailesi geceler boyu su çeker, sabaha doğru yatarlardı. Bu hadisi bir kısım şârihler ihtiyatla karşılamıştır. Hem senedce zayıf, hem de metinde nekâret vardır: Namazda tek sureye ruhsat, sabah namazının güneşin doğmasına kadar tehir edilmesine ruhsat gibi. Azîmâbâdî şu açıklamayı dermeyan eder: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* 'ın: *"Uyanınca namazını kıl!"* sözü -hadisin sahih olması halinde- dikkat çekici bir ruhsattır. Cidden ilâhî bir lütuftur, Resulullah'tan ümmetine bir rıfkı, bir şefkatidir. Safvân'ın işi sanki fıtrî bir meleke haline gelmiş ve çalışma âdeti onu istilâ etmiş ve artık ondan vazgeçmesi imkânsız hale gelmiş gibidir. Bu durumda, bu halin sahibi, kendisine baygınlık gelen kimse menzilesidir, mazur addedilir, ayıplanmaz. Mamafih bu halin her zaman değil, bazen ârız olması da muhtemeldir. Bu da yanında uyandırıp uykusunu açacak birilerinin olmamasından ileri gelebilir. Böylece uyku, güneş doğuncaya kadar devam etmiş olabilir. Bu durum her zaman değil arada sırada olan bir haldir. Çünkü insanın her vakit böyle olması ihtimalden uzaktır. Dolayısıyla arada sırada bu durumla karşılaşan insan hakkında namazı vaktinde kılmaktan kaçıyor diye düşünmek câiz olmaz."

4- Şunu da kaydedelim ki, hadisi bazı âlimler sened yönüyle ihticac edilemeyecek kadar zayıf addedmiş, metnindeki hüküm yönüyle de münker bulmuştur: *"Bilhassa sabah namazının güneş doğduktan sonra kılınmasına Resulullah'ın ruhsat vermesi oldukça uzak bir ihtimaldir, bir yanlışlıktır"* demişlerdir.

3301 ٩- وعن أبي الورد بن ثمامة قال: [قال عَلِيٌّ رَضِيَ اللهُ عَنْه لابنِ أُغْيَدَ ألاَ أُحَدِّثُكَ عَنِّي وعَنْ فَاطِمَةَ بِنْتِ رَسُولِ اللهِ ﷺ وكَانَتْ مِنْ أَحَبِّ أَهْلِه إِلَيْه؟ قُلْتُ بَلى. قالَ: إِنَّهَا جَرَّتْ بِالرَّحى حَتَّى أَثَّرَتْ فِي يَدِهَا. واسْتَقَتْ بِالْقِرْبَةِ حَتَّى أَثَّرَتْ فِي نَحْرِهَا. وكَنَسَتِ الْبَيْتَ حَتَّى اغْبَرَّتْ ثِيَابُهَا. فَأَتَى النَّبِيُّ ﷺ بِخَدَمٍ. فَقُلْتُ لَهَا: لَوْ أَتَيْتِ أَبَاكِ فَسَأَلْتِه خَادِمًا؟ فَأَتَتْه فَوَجَدَتْ عِنْدَه حُدَّاثًا فَرَجَعَتْ. فَأَتَاهَا مِنَ الْغَدِ فَقَالَ: مَا كَانَتْ حَاجَتُكِ؟ فَسَكَتَتْ. فَقُلْتُ: أَنَا أُحَدِّثُكَ يَا رَسُولَ اللهِ؛ إِنَّهَا جَرَّتْ بِالرَّحى حَتَّى أَثَّرَتْ فِي يَدِهَا، وحَمَلَتْ بِالْقِرْبَةِ حَتَّى أَثَّرَتْ فِي نَحْرِهَا. فَلَمَّا أَنْ جَاءَ

الخَدَمُ أَمَرْتَهَا أَنْ تَأْتِيَكَ تَسْتَخْدِمُكَ خَادِماً يَقِيهَا حَرَّ مَاهِيَ فِيهِ. فَقَالَ: إِتَّقِ اللهَ يَا فَاطِمَةُ. وَأَدِّي فَرِيضَةَ رَبِّكِ، وَاعْمَلِي عَمَلَ أَهْلِكِ، إِذَا أَخَذْتِ مَضْجَعَكِ فَسَبِّحِي ثَلاثاً وَثَلاثِينَ، وَاحْمَدِي ثَلاثاً وَثَلاثِينَ، وَكَبِّرِي أَرْبَعاً وَثَلاثِينَ. فَذَلِكَ مِائَةٌ هِيَ خَيْرٌ لَكِ مِنْ خَادِمٍ. قَالَتْ: رَضِيتُ عَنِ اللهِ وَعَنْ رَسُولِهِ ﷺ، وَلَمْ يُخْدِمْهَا]. أخرجه الخمسة إلا النسائي.

9. (3301)- *Ebû'l-Verd İbnu Sümâme* anlatıyor: "Hz. Ali (radıyallâhu anh) İbnu Ağyed'e dedi ki: "Sana kendimden ve Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* 'ın kızı Fâtıma (radıyallâhu anhâ)'dan -ki o, babasına, ailesinin en sevgili olanı idi- bahsedeyim mi?"

"Evet, bahsedin!" dedim. Bunun üzerine:

"Fâtıma (radıyallahu anhâ) değirmen çevirirdi; elinde yaralar meydana gelirdi. Kırba ile su taşırdı. Bu da boynunda yaralar açtı. Evi süpürüyordu. Üstü başı toz-toprak oldu. (Bu sıralarda) Resûlullah'a bir kısım köleler getirilmişti. Fâtıma'ya:

"Babana kadar gidip bir köle istesen!" dedim. Gitti. Aleyhissalâtu vesselâm'ın yanında bazılarının konuşmakta olduklarını gördü ve döndü. Ertesi gün Resulullah Fâtıma'ya gelerek:

"Kızım ihtiyacın ne idi?" diye sordu. Fâtıma sükût edip cevap vermedi. Ben araya girip:

"Ben anlatayım Ey Allah'ın Resûlü!" dedim ve açıkladım: "Fâtıma'nın değirmen kullanmaktan elleri yara oldu, kırba ile su taşımaktan da omuzları incindi. Köleler gelince ben kendisine, size uğramasını, sizden bir hizmetçi istemesini ve böylece biraz rahata kavuşmasını söyledim. Bu açıklamam üzerine Resulullah:

"Ey Fâtıma, Allah'tan kork, Allah'a olan farzlarını eda et, âileyin işlerini yap. Yatağına girince otuzüç kere sübhânallah, otuzüç kere elhamdülillah, otuzdört kere Allahuekber de. Böylece hepsi yüz yapar. Bu senin için hizmetçiden daha hayırlıdır..." buyurdular. Fâtıma (radıyallâhu anhâ):

"Allah'dan ve Allah'ın Resulünden razıyım" dedi. Resulullah ona hizmetçi vermedi." [Buhârî, Fedâilul Ashâb 9, Humus 6, Nafakât 6, 7, Da'avât 11; Müslim, 80, (2727); Tirmizî, Da'avât 24, (3405); Ebû Dâvud, Harâc 20, (2988, 2989), Edeb 109, (5062, 5063).]

AÇIKLAMA:

1- Burada, bidayet-i İslâm'da kadınların ev işlerinde çalıştıklarını görmekteyiz. Hatta *Hz. Peygamber*'in en sevgili kızı Fâtıma'nın ev işlerinin en ağırını, en çok rahatsız edenini bile yaptığını, bu yüzden ellerinin yara, omuzlarının ezik ve bere içinde kaldığını görmekteyiz. Bu çeşit rivayetler çoktur. *Resulullah*'ın baldızı *Esmâ* (radıyallâhu anhâ)'nın tarlada çalıştığı, ata yem hazırladığı, at tımar ettiği rivayetlerde belirtilmiştir.

Sadedinde olduğumuz rivayet, bu işleri bir peygamber kızının yaptığını, hizmetçi istediği zaman Resulullah'ın hizmetçi vermeyip ondan daha hayırlı olan bazı tesbihatı tavsiye ettiğini göstermektedir. Şu halde bu işlerin kadınlar tarafından yapılmasını, Efendimiz normal ve tabiî karşılamış olmaktadır.

Hadisin bazı vecihlerinde, Resulullah, *"Suffa Ashabı ihtiyaç içerisinde kıvranırken ben size hizmetçi veremem..."* mealinde cevap vermiş, *"fazla köle olsa satıp, parasıyla Suffa Ashâbı'nın bazı ihtiyaçlarını karşılamaya çalışacağını"* belirtmiştir. Bazı rivayetlerde: "Bedir yetimleri (ihtiyaçta) sizi geçti"; bir başka rivayette: "Ey Fâtıma sabret, kadınların en hayırlısı ailesine faydalı olandır" der. Hülasa hadis, çok farklı vecihlerle rivayet edilmiştir. Hepsinde pek faydalı ziyadeler var.

2- BAZI FEVÂİD: Âlimler, muhtelif vecihlerindeki ziyadeleri de nazar-ı dikkate alarak bu hadisten pek çok ibretler, düsturlar, hükümler çıkarmışlardır. Bazılarını kaydediyoruz:

★ *Resulullah* uyku sırasında muhtelif zikirlerin okunabileceğini belirtmiştir. İsteyen bunlardan birini veya bir kaçını okuyabilir. Şartlara, ahvâle, eşhasa ve evkâta göre bunlardan her birinin ayrı bir fazileti vardır.

★ *İbnu Battâl:* "Bu hadiste, fakirliği zenginlikten üstün addedenlere delil var. Çünkü Resulullah: "Size hizmetçiden daha hayırlı olanı söyleyeyim mi?" demiş ve onlara zikir öğretmiştir. Eğer zenginlik üstün olsaydı onlara hizmetçi verirdi ve zikri de öğretirdi. Şu halde hizmetçi vermeyip zikir talimiyle yetinmesi, Efendimizin onlara Allah indinde daha hayırlı olanı tercih ettiğini gösterir" demiştir.

İbnu Hacer buna itiraz eder ve der ki: "Bu iddia, Hz. Peygamber'in yanında fazla hizmetçi olmasına rağmen böyle yapması halinde doğrudur. Halbuki rivayetler açıkca ifade ediyorki, Resulullah, satıp parasını Ehl-i Suffe'nin veya Bedir yetimlerinin nafakasına harcamak için bunla-

ra hizmetçi vermemiştir." Buradan hareketle Kadı İyâz: "Bu hadiste "Fakir zenginden efdaldir" hükmünü çıkaranlara delil yoktur" der.

★ Hadiste gelen *"hayırlı olma"* meselesinde de ihtilaf edilmiştir. Kadı İyâz, hadisin zâhirine göre: "Resulullah, onlara âhiretle ilgili amelin, her hâl u kârda dünya işlerinden daha hayırlı olduğunu öğretmek istemiştir. Onlara hizmetçi vermek mümkün olmayınca, bununla yetindi, sonra istekleri olmayınca, onlara istediklerinden daha efdal ecir hâsıl edecek bir zikir öğretti" der.

Kurtubî de: "Onları zikre havale etti, ta ki bu, ihtiyaç halinde, duanın yerine geçsin yahut da Resulullah kendisi için sevdiğini kızı için de sevmesi sebebiyle böyle yaptı, çünkü Aleyhissalâtu vesselâm, ecri büyük olması sebebiyle fakrı ve sabrederek onun sıkıntısına katlanmayı tercih ediyordu" der.

Mühelleb de şöyle der: "(Aleyhissalâtu vesselâm) kızına, âhirette ona daha çok fayda verecek olan zikri öğretti. Ehl-i Suffe'yi ise, onlar nefislerini karın tokluğuna, ilim dinlemeye ve sünnet öğrenmeye vakfettikleri, mal ve iyal kesbini düşünmedikleri için tercih etti."

★ Bu hadis, humus'un taksiminde ilim talebelerinin öne alınması gereğini ifade eder.

★ Hadis Selef-i Sâlihin'in içinde bulunduğu geçim darlığı, kıtlık ve sıkıntıyı gösterir. Allah onları, dünyaya tabi olmaktan korumak için, elde etme imkânına rağmen dünyaya bulaştırmamış, ondan uzak tutmuştur. Bu, enbiya ve evliyanın büyük çoğunluğunun yoludur.

★ *İsmail el-Kâdi:* "Bu hadis, humusu imamın dilediği gibi taksim edeceğini gösterir. Çünkü köleler, humustandır. Humus'un beşte dördü ganimetcilerin hakkıdır" der. İmam Mâlik ve bazıları böyle hükmetmiştir.

★ *Mühelleb* der ki: "Hadiste, kişinin âhireti dünyaya tercihte kendi gittiği yola, ehlini de sevketmesinin örneği vardır, yeter ki onların da bu işe gücü yetsin."

★ Bazı âlimler: "Kişi, kızının ve kocasının evine izin almadan girebilir, yataklarına oturabilir" demiş ise de, diğer bir kısım âlimler rivayetin bir vechinde "izin alarak girdi" kaydını gösterek "izinsiz girme" istidlâline karşı çıkmıştır.

M. Fethullah Gülen Hocaefendi de "Sonsuz Nur" adlı eserinde bu hadiseye yer vererek, hadisin kaydından sonra şu değerlendirmeleri yapıyor:

"Bunun ma'nâsı şu idi: Ben senin nazarını uhrevî alemlere çeviriyorum.. ve orada senin, bana ulaşman ve benimle beraber olman için de iki yol var: Birincisi Rabbine karşı kulluk vazifende kusur etmemen. İkincisi de; kocana karşı vazife ve mükellefiyetlerini yerine getirmen. Eğer bir hâdim, senin kocana karşı vazifelerinde senin yerini alır ve senin yapman gerekenleri o yaparsa, bu bir ölçüde senin eksik kalmana sebebiyet verebilir. Oysaki senin zülcenaheyn olman lazımdır. Bir insan nasıl en mükemmel kul olur ve Allah'a kulluğunu en mükemmel şekilde yerine getirir? Bir insan nasıl en mükemmel insan olur ve üzerindeki mükellefiyetleri kusursuz ve arızasız yerine getirir? İşte sana düşen bunları araştırmaktır.

Sen evvelâ, Rabbine karşı kulluğunu en mükemmel şekilde eda et ve mükemmel bir kul ol! Sonra da Ali gibi kıyâmete kadar gelecek ehlullah'ı sulbünde taşıyan büyük bir insana karşı, mükellefiyetlerini yerine getir ve mükemmel bir insan ol! Ol ki, bütün mükemmeliyetlerin ve mükemmellerin toplanma yeri olan cennette benimle beraber olabilesin!

Burada, *Hz. Ali* ile ilgili, istidrâdî bir hususu arz etmeden geçmeye gönlüm razı olmuyor. Hz. Ali ki, Allah Resûlü ona, kızını hem de hiç tereddüt etmeden vermişti. Çünkü onda, Hz. Fâtıma gibi bir Nebi kızına koca ve bir nebiye damat olma liyakatı vardı. Zira o şâh-ı evliya idi.. ve evliyaya baba olabilecek mahiyette yaratılmıştı. Öyle ki, Allah Rasûlü bir gün ona şöyle buyuracaktı: "Yâ Ali! Her peygamberin nesli kendinden devam etmiştir; Benim neslimi ise, sen devam ettireceksin."[27] Yani benim soy ağacımı sen sulayacak, sen yetiştirecek ve sen tımar edeceksin. Neticede semerâtı toplayanlar da benimle beraber, Ehl-i Beyt içinde seni de anacaklar. Binaenaleyh, meseleye bu yönüyle bakılacak olursa, Hz. Ali'ye itaat, aynen Allah Rasûlü'ne itaattır. Allah Rasûlü'ne itaat da Allah'a itaat demektir.

Zaten umumi ma'nâda kocalık hakkı için, Efendimiz şöyle buyurmaktadır: "Eğer Allah'tan başkasına secde bahis mevzuu olsaydı, kadınlara, kocalarına secde etmelerini emrederdim."[28] Eğer böyle birşey caiz olsaydı, *Hz. Ali* bunu çoktan hak etmişti. Evet, eğer erkeğe secde bahis mevzuu olsaydı, başta *Hz. Ali* gelirdi. Hz. Fâtıma'nın zü'l-cenâheyn olması için *Hz. Ali* ve ona hizmet bu denli önemli olunca Hz. Fâtıma'nın hizmetçi kullanması, onun kanatlarından birinin kırılması demektir. Böyle tek kanatlı biri ise *Hz. Hasan*'a, *Hz.Hüseyin*'e, *Şah-ı Geylânî*'ye.. ve

27- Bediüzzaman, Lem'alar, 4. Lem'a'nın 4. Nüktesi.

28- Ebu Dâvud, Nikâh, 41.

kıyamete kadar gelecek bütün aktâba, müceddidîne, müçtehidîne ana olamazdı. Allah Rasûlü onu bu büyüklükte bir ana yapmak için, âdeta dünyaya ait bütün alakalarını kesiyor, onun nazarını tamamen ahirete çeviriyordu. Zira Allah (cc) da O'nu böyle yapmış ve böyle terbiye etmişti: Evet, dünyaya gelmeden babasını almış.. ve O, gözünü dünyaya açtığında, baba adına dayanacak birşey bulamamıştı. Altı yaşına gelince de diğer desteğini çekip almış.. ve daha hayatının mebdeine O'na nur-u tevhide, sırr-ı ehadiyete giden yolları açmıştı. Vakıa, belli bir süre, izzet ve azamete perde, bakıp himaye edene de şeref, Abdulmuttalip vesâyeti yaşanmıştı ama, bu O'nun nazarında artık delik deşik olan sebepler adına hiçbir şey ifade etmiyordu. *Ebû Talib*'in bakımı görümü ise, amcalık himayesini aşamamış bir vesayet.. ve uhrevî buuduyla Hz. Ali'ye baba olmaya bahşedilmiş külfet suretinde bir nimetti. Bu yakınlık sayesinde bir gün gelecek O da Ali'yi alıp yanında yetiştirecek, şâh-ı merdân, haydar-i kerrar ve şah-ı evliya haline getirecekti.[29] Allah (cc), O'na böyle davranmış, esbabı bütün bütün çekip almış.. ve O'nu bütün hissiyatıyla kendine tevcih etmişti. Âdeta "Sen sebepler âleminde gezemezsin, sen her noktada ربّنا عليك توكّلنا واليك انبنا و اليك المصير (Mümtehine, 60/4) hakikatını temil etmelisin. Allah'a güvenmeli ve Allah'a dayanmalısın." demişti.

Fâtıma O'nun kızıydı. Hakk'ın terbiye adına kendisine lutfettiği ve ihsanda bulunduğu şeyleri o kızından esirgeyemezdi. O kız ki, Hz. Hasaneynden hâtemü'l-evliyaya kadar, birçok velinin anası olacaktı. Bu itibarla onun bu mübarek meyvelere çekirdek olabilecek mahiyette yetiştirilmesi lazımdı. İşte bundan dolayı Efendimiz, bir taraftan fevkalâde re'feti, şefkati, sevgisi ve gönüllerinde taht kurmanın yanında, diğer taraftan da Fatıma'nın nazarını hep uhrevî âlemlere çeviriyordu".[30]

29– İbn Hişâm, Sîre, 1/262.

30– M. Fethullah Gülen, Sonsuz Nur, 1/369- 371.

İKİNCİ FASIL

KADININ KOCASI ÜZERİNDEKİ HAKKI

3302 ١- عن أبي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قال رسُولُ اللهِ ﷺ: اسْتَوْصُوا بالنِّسَاءِ فَإِنَّ المَرْأَةَ خُلِقَتْ مِنْ ضِلَعٍ وَإِنَّ أَعْوَجَ مَا في الضِّلَعِ أعْلاهُ. فإنْ ذهبتَ تُقِيمُه كسرتَه، وإن تركتَه لَمْ يَزَلْ أعْوَجَ، فاستوصُوا بالنِّساءِ خيراً]. أخرجه الشيخان والترمذي.

1. (3302)- *Hz. Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Kadınlara hayırhah olun, zira kadın bir eğe kemiğinden yaratılmıştır. Eğe kemiğinin en eğri yeri yukarı kısmıdır. Onu doğrultmaya kalkarsan kırarsın. Kendi hâline bırakırsan eğri halde kalır. Öyleyse kadınlara hayırhah olun."* [Buhârî, Nikâh 79, Enbiya 1, Edeb 31, 85, Rikâk 23; Müslim, Radâ 65, (1468); Tirmizî, Talâk 12, (1188).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis muhtelif vecihlerde rivayet edilmiştir. Burada zikri gereken ziyâdeli bir vechi şöyle: *"Kadın eğe kemiğinden yaratılmıştır. Asla bir istikamet üzere doğru olmayacaktır. Ondan istifâde etmek istersen eğri hâliyle istifade et, doğrultmaya kalkarsan kırarsın. Onun kırılması, boşanmasıdır."*

2- Hadis kadınların kendilerine has tabiatları olduğuna, bu tabiatın fıtrî olup istenen şekilde değiştirilemeyeceğine, onu kendi tabiî şekliyle kabul etmek, mevcut hali üzere uyum yapma yolları aramak icabettiğine, onların eğriliklerine tahammül etmek gerektiğine dikkat çekiyor. Aksi halde istenen şekilde bir istikamet vermek, onu kırmak demek olacaktır. Bu da boşanmadır. Hadisin bir vechinde: *"Kadın eğedendir, doğrultursan kırarsın. Ona iyi muâmelede bulun onunla yaşa"* denir.

Bu vechinden daha iyi anlaşılacağı üzere, *Resulullah* kadınların

hassas bir mizaç üzere yaratıldıklarına, onlara iyi muamele yapıldığı takdirde onlarla uyum içinde yaşanabileceğine dikkat çekmektedir.İmam Gazâli: "Kocanın karısı ile iyi geçinmesi, ona karşı güzel ahlakla muamelede bulunması, kadının hakkıdır. Güzel ahlaktan murad kadına eza-cefa etmemek değil, onun ezasına tahammül göstermektir, Resulullah'ın yolundan giderek kadının taşkınlık ve gazabına karşı halim selim davranmaktır" der. Bazı âlimler bu hadiste Resulullah'ın kadınlara olan şefkat ve merhametini görürler.

3- Hadis kadınların bidayette eyeği kemiğinden yaratıldığına da parmak basıyor. Yani ilk kadın Hz. Havva aleyhisselâm'ın, Hz. Âdem aleyhisselâm'dan yaratıldığına dikkat çekiyor. Başka rivayetlerde daha sarih olarak Hz. Havvâ'nın Hz. Adem'in en kısa olan sol eyeği kemiğinden yaratıldığı ifade edilmiştir. Esâsen Kur'an muhtelif âyetlerinde insanlığın bir tek nefisten (Hz. Âdem'den) yaratılıp sonradan çoğaltıldığını açıklar. Âyette bir tek nefisten nasıl yaratıldılar? Eyeğisinden mi, hangi eyeğisinden? gibi teferruata girilmez. Nisa sûresindeki âyet şöyle:

يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ وَخَلَقَ مِنْهَا زَوْجَهَا وَبَثَّ مِنْهُمَا رِجَالاً كَثِيرًا وَنِسَاءً **"Ey insanlar sizi bir nefisten yaratan, ondan da zevcesini (Havva'yı) yaratan Rabbinizden korkun. Sonra da o ikisinden çok sayıda erkek ve kadınlar yarattı"** (Nisâ 1).

4- Âlimler kadınların eğriliği deyince onların hırçınlığı, hissiliği, aklen zayıf oluşu, en basit bir hadisede boşanma taleb etmesi, kocanın gücünü aşan talep ve isteklerde bulunması, aile sırrını ifşa etmesi, nankörce davranması, dedikodu yapması gibi umumiyetle fıtrî olan zaaflarını anlarlar. Şu halde *Resulullah*, sadedinde olduğumuz hadiste, kadınların bu fıtrî hallerine dikkat çekerek, onların bu zaaflarını gidermeye kalkma yanlışlığına düşmeden, bu hallerine tahammül ederek geçinme yollarını aramayı tavsiye etmektedir. Onlarla güzel geçinmede nebevî tavsiyenin esası tahammül, anlayış ve iyi davranıştır.

Hz. Havva'nın, Hz. Âdem'in (a.s.) eğe kemiğinden yaratılması...

"İnsan, tekâmül neticesi şu hali iktisab etmiş bir varlık değildir. O müstakillen, bir nevi olarak yaradılmıştır. Yoksa, nevilerin değişmesi neticesinde birşeyler iktisab ede ede bu hale gelmemiştir. İstifa-i tabii'ye (natürel seleksiyon) uğrayarak da bu hale gelmiş değildir. İnsan, nev'i olarak Allah tarafından yaradılmıştır. Hz. Âdem de bir bakıma, Hz. Mesih gibi mucize olarak yaradılmıştır. Sebebler âlemi içinde mucizeyi izah etmeye de imkan yoktur. Doğrusu, canlının meydana gelişini, ne tabiat-

çılar,ne de tekâmülcüler pozitif olarak ispat etmiş değillerdir. Ortaya attıkları nazariyeler, ilmî bir tarafı olmayan tutarsız şeylerdir ve çok zayıf payandalar üzerinde durmaktadırlar... Yapılan haklı tenkidler karşısında da, artık iflas etmiş sayılırlar. Bu hususda yazılmış eserler, yapılmış konuşmalar var; istifade için onlara başvurulabilir...

Sebepler alemi içinde bir meseleyi ele alırken, onu illet-malûl (sebeb-netice) dengesi içinde "tenâsüb-ü illiyet prensibi"ne göre ele alırız. Meselâ diyoruz ki; bir tohumdan bir ağacın meydana gelmesi için, Allah'ın (c.c.) izniyle evvelâ buna zemin, toprak, vasat, atmosfer, tohumun ve tohumun da ukde-i hayatiyesinin müsaid olması gibi şartlar lazımdır. İşte bu sebepler, omuz omuza verince *"illet-i tâmme"* dediğimiz şey meydana gelir. Bu illet (sebeb), malûlün (netice) vücudunu zaruri kılar. Yani, Allah'ın izniyle bu sebepler toplanınca, bir ruşeym bir başak, bir yumurta da bir civciv olur.

İnsanın ilk yaradılışı bir mucizedir. Bu meseleyi sebeb-netice münasebeti içinde şöyle ele alabiliriz. Diyelim ki; bir canlıdan, diğer bir canlı elde etmek için, bir kuşla bir tavuğu veya bir atla merkebi çiftleş-tirdiniz; birincisinden hiçbir şey olmaz. İkincisinden de nesli devam etmeyecek olan katır meydana gelir. Burada illet eksiktir; yani "tenâsüb-ü illiyet" prensibine göre neticeye gitmede kusur vardır. Ama, erkek ve kadından, bir insanın elde edilmesi için, erkek spermi, kadının rahminde yumurta ile bütünleşirse, mualece tam, sebebler eksiksiz ve herşey mükemmeldir. O zaman Allah'ın emri ve izniyle cenin teşekkül edebilir, büyür... geçireceği safhaları geçirir ve dünyaya gelir. Burada, sebebler tam içtima ettiğinden, beklediğiniz neticeyi elde etmiş olursunuz. Vakıa, harikulâde kabilinden Allah (c.c) onu da değiştirebilir ve ayrı bir kabiliyette, değişik mahiyette de dünyaya getirebilir..

Evet bu, işin esbab içinde izahıdır. Mesele, illetler -ma'luller, sebebler-neticeler üstü cereyan ederse, o zaman evolüsyonla, naturel seleksiyonla değil, Allah'ın (c.c) ve Resulünün (s.a.v.) anlattığı şekilde kabul etmemiz iktiza eder. Allah diyor ki: "Sizin izah edemediğiniz noktayı ben size anlatayım; "Bu bir mucizedir. Hz. Âdem annesiz babasız; Hz. Mesih ise babasız bir mucizedir. Allah, herhangi bir varlığı bazan anasız, bazan babasız meydana getirdiği gibi, bazan de hem anasız, hem de babasız yaratabilir. Ve işte, Hz. Âdem'in yaratılması da böyledir ve bu yaratılışı sebeblerle izah etmeye, imkân yoktur. Kur'ân-ı Kerim meydan okuyor. "Gezsinler yeryüzünü, hilkat nasıl başladı görsünler." (Ankebut 20) Yokluktan varlığa geçişi nasıl izah edecekler?

Bunun gibi, Hz. Havva'nın, Hz. Âdem'den yaratılması meselesi de,

başka bir mucizedir. Onun için, sebeblerin cereyanı içinde bunu da, izah edemiyoruz. Tabii edemiyoruz diye inkâra kalkışmak da, safdillik olur. Çünkü aynı şey Hz. Âdem ve Hz. Mesih için de bahis mevzuudur.

Hz. Âdem ve Havva'nın yaratılışı unutulduğu için, *Hz. Mesih*'in yaratılışı ile Allah,yeniden ilk yaratılışa nazarları çeviriverdi ve Hz. Mesih'in dünyaya gelişini soranlara: "Allah'ın nezdinde Hz. İsâ'nın durumu, Hz. Âdem'in durumu gibidir. Allah onu topraktan yarattı. Sonra da ona **"ol" dedi ve oluverdi."** (Âli İmrân/59) buyurmaktadır.

Evet , insanlık ilk mebdei unutmuştu. Hz. Mesih'le Allah (c.c) onu yeniden hatırlatıverdi.

Şimdi serrişte edilmek istenen Hz. Havva'nın, Hz. Âdem'in eğe kemiğinden yaratılması meselesine gelelim: Ben bu hususda da yine bir diyalektik yapılmak istendiği kanaatindeyim. Diyalektiğe mevzu teşkil eden husus şu: Hz. Âdem'in kaburgalarının en küçük, en kısa kaburgasından bir parça alınıp, ondan Hz. Havvâ yaratılıyor.. Niye eğe kemiği ve niye Hz. Âdem'den? Evvelâ şuna dikkatinizi rica edeceğim; insanın Allah tarafından yaratıldığına o kadar kuvvetli deliller vardır ki, bunu inkâr etmek mümkün değildir. Ve aynı zamanda bu, Allah'ın varlığına zâhir ve bâhir bir delildir. Kâinat binlerce kanun, nizam ve prensibleriyle aynı şeyi anlatıyor. İnsanın, enfüsî hüviyeti, iç alemi, kalbi, sırrı, daha keşfedilemeyen bir sürü letâifi hep Allah'ı gösteriyor. Daha bunlar gibi Allah'ın varlığına kati şâhid olacak binlerce delil var. Hemen herkes; feylosof, mütefekkir, kelamcı, bu delillerden bir kısmına tutunmuş, onlarla sahil-i selâmete çıkmağa çalışıyor. Hele bunların bin tânesi bir araya getirilince, Allah'ın varlığını gösteren ne müthiş, ne güçlü bir delil olur, kıyası dahi kabil değil.

Şimdi bir kısım inkârcılar, bütün delillere gözlerini kapayarak sadece Hz. Âdem'in eğe kemiğinden, Hz. Havva'nın, yaratılması meselesini inkâra vesile gibi göstermek istemektedirler. Bunların durumunu Büyük Mürşit şöyle bir misalle dile getiriyor: "Arkadaş! Nefsin vücudunda bir körlük vardır. O körlük onun vücudunda devam ettiği müddetçe, hakikat güneşinin görünmesine bir engel teşkil eder. Evet, müşahede ile sabittir ki; bir mimar elinden çıktığını gösteren kat'i, yakînî bürhan ve delillerle dolu büyük bir kalede, küçük bir taşda, küçük bir muvezenesizlik görülse, o kör olası nefis, o kaleyi tamamen inkâr eder ve altını üstüne getirir. İşte nefsin cehaleti, hamakati bu gibi insafsızca tahribattan anlaşılır." Bu düpedüz bir şartlanmışlık, bir peşin hükümlülük ve muhakemesizlikden başka birşey değildir.

Evet, ister insan, ister kâinat, baştan aşağıya, Allah'ın varlığı hakkında, binlerce delil, binlerce beyan olarak bu hakikatı ilân ettiği halde herşeye böyle tek taraflı bakmak, mahrumiyet değil de ya nedir..?

Eğe kemiği meselesi, Buhârî, Müslim, Ahmed b. Hanbel'in Müsned' inde anlatılıyor. Bu kitaplarda zikredilen hadis-i şerif, Hz. Havva'nın, Hz. Âdem'in eğe kemiğinden yaratıldığını ifade ettiği gibi, Kur'ân-ı Kerim de Nisâ suresinde "Ey insanlar O Allah'a karşı gelmekten sakının, korkun ve himayesine girin ki, O sizi bir nefisten yarattı ve eşini de ondan yarattı" şeklinde meseleye temas ediyor. Burada arap dilinin karakteristik hususlarından birisine dikkatinizi rica edeceğim. Dişiye râci zamirler "Hâ" şeklinde, erkeğe râci zamirler "Hu" şeklindedir. Bunu aşağıdaki âyette açık olarak görmek mümkündür: **"Sizi bir nefisden yarattı; eşinizi de ondan yarattı."** (Zümer 6) Bu ifade üzerinde biraz duralım.Demekki, Cenâb-ı Hakk evvelâ Hz. Havva'yı zât-ı Âdem'den değil de mâhiyet-i Âdem'den yarattı. Çok dakik bir hususdur bu. Nefs-i Âdem, mâhiyet-i Âdem'den başkadır. Meselâ bir insanın, "zatı budur, boyu şu kadar, kilosu bu kadar, edası şöyledir"denilir. Birde onun mahiyeti, iç ve dış alemi, düşünceleri, Allah'a yakınlık ve uzaklığı vardır. Eğer bir insan esas benliği ile ele alınacaksa, ikinci şıkkı, yani mâhiyetiyle ele alınacaktır. Aslında öbür yanı, sırf bir iskelettir. Şimdi bu ma'nâdaki bir insan, benliği ve nefsi itibariyle başka, cesedi itibariyle başkadır. Kur'an-ı kerim Hz. Havva'nın hilkatini ele alırken: "minha" sözüyle "o nefisten" diyor: Âdem'den değil.

Ayrıca hadis mütevatir olmayıp, âhâdi olduğu için, böyle tek kişinin rivayet ettiği bir hadisi âyetle izah etmek icab eder. Bu husus âyet ve hadislerin izahında önemli bir usuldür. Âyet burada mütevatir ve Allah'ın kelâmıdır. Öyle ise, hadisi âyete ircâ etmek ve mübhem noktaları âyetle aydınlatmak gerekir. Evvela, Resul-ü Ekrem'in (s.a.v.) bu Hadis-i Şerifi ifade buyururken bu sözün söylenmesine esas teşkil eden hususun bilinmesi çok önemlidir ve mutlaka buna dikkat etmek lazım gelir. Buyuruyor ki: "Kadınlara hayır tavsiye edin." Yani, onlara daima iyiliği, güzelliği anlatın ve nasihatçı olun ki, istikamet kazansınlar. Çünkü kadın eğe kemiğinden yaratılmıştır. Eğer onları çarçabuk düzeltmeye kalkarsanız kırıverirsiniz; İhmal ederseniz, bu sefer de eğri kalırlar. Demek ki, burada sözün irâdına sebeb olan şey, yani hadisin üzerinde dönüp durduğu husus, "menat" kadının terbiyesi ve ev siyasetidir. Evet, onu çabuk düzelteyim derseniz kırıverirsiniz; hiç düzeltmeyeyim derseniz, bu defa da olduğu gibi kalır.

Allah'ın Resulü (s.a.v.) bunu anlatmak için bir husus tesbit ediyor. O da, erkeğe nisbeten kadının eğriliğe daha müsait olması, inceliği ve kırılırlığı.. Demek ki, esasen Hadis-i Şerif'te anlatılmak istenilen şey, Hz. Havva'nın eğe kemiğinden yaratılmış olması değil; kadının kendi haline bırakılırsa eğri kalacağı, ölçüsüz bir düzeltmeye gidince de, kırılacağı hususudur.

Tabii, burada ifadenin bu şekilde irâd edilmesi ne hikmete binâendir, o da ayrı bir mesele..

Resul-ü Ekrem (s.a.v.) bunu ifade ederken, "min dılaihî" "eğe kemiğinden" demiş. Buradaki "min" Türkçemizde, "den" karşılığıdır. Ama bu bazan "teb'iz" içindir, bir şeyin bir parçasından, bazısından demektir. Bazen "beyan" ma'nâsına gelir, şu cins şeyden demektir. Binâen-aleyh, burada Resul-ü Ekrem (s.a.v.) meseleyi kestirip atmadığına göre, başka ma'nâlar da akla gelebilir.

Efendimiz'in (s.a.v.) bu türden pek çok ifadeleri vardır... Meselâ buyuruyor ki, *"Her canlının bir şeytanı vardır. Hayvanların şeytanı da şudur."* Kaçan bir deve münasebeti ile, bunu söylüyor. Ve devam ediyor; *"Deve şeytandan yaratılmıştır." Şeytanın artığından gibi bir şey...* Esasen Efendimiz (s.a.v.) bu ifadelerinde; nasıl insanların şeytanları var; öyle de, hayvanlar içinde de, şeytanların yaptığı şeyleri yapanlar vardır; diyerek şeytandan ziyade, şeytanca davranışa dikkati çekmiştir. Aslında bizler de duygusuz hissiz bir adama: "Bu adam odundandır." deriz. Elbetteki hiç kimse, bu adamın maddesinin odun olduğuna hükmetmez. Belki duygusuz, katı, en ufak bir hassasiyet yoktur, ma'nâsına hamleder ve öyle anlar. Bunun gibi "Falan insan şeytandır" dendiği zaman; iğfal, idlâl eder, insanları baştan çıkarır ma'nâsı kasdedilmiştir.

Şimdi, başta söylediğim âyetin ma'nâsına dikkat ederek Efendimiz'in (s.a.v.) sözüne bakalım. Kadın, erkeğin "eğe kemiği"nden yaratılmıştır. Yani, bir bakıma kadın erkeğin bir parçasındandır; yani, aynen erkeğin cinsinden ve mâhiyetinden bir varlıktır. Yani onun protein çorbası ne ise, onun ki de odur. Yoksa aynı cinsten olmasalar, telkih ve aşılama olmadığı gibi nesil de üremez. Çünkü âyetin sonunda şöyle diyor:

"Sonra onlardan birçok erkek ve kadınlar üretiverdi." (Nisa-1) ayrı cinsten olsa üreme olmayacaktı. Demek ki aynı olması lazım...

Hadiste "dıla" kelimesinin kullanılması, kök itibariyle eğrilik tabirinden daha çok, eğriliğe meyilli olduğuna, çabuk eğrilebilecek durumda olduğuna işaret içindir.

Resul-ü Ekrem (s.a.v.) bu tabiri seçmişlerdir. Yani kadın erkekten

daha çabuk bozulabilir ki, böyle bir husus, münakaşası yapılmayacak kadar açıktır ve hal-i âlem buna şâhiddir. Evet, bugün ehl-i gaflet, ehl-i dalâlet; kadını, erkekleri baştan çıkarmak için bir olta olarak kullanmaktadır. Hele şu 20. asırda kadın, öyle pâyimâl olmuştur ki, hiçbir devirde onun bu kadar zebil olduğunu göstermek mümkün değildir. Reklamlar müessir olsun diye en âdi reklamlarda dahi onun âlet edilmesi, hadisde işaret buyurduğu gibi, onun boşluk ve zaaflarını göstermesi bakımından fevkalâde manidâr olur.. Tekerleklerin üzerine, helâ ve banyo malzemesi üzerine, sucuk ve sosis üzerine yapıştırılan kadın resimlerini izah etmek mümkün müdür? Ve bu bayağı şeylerle kadın arasındaki münasebet nedir?.. Demek ki, kadın ehl-i dalâlet ve ehl-i gaflet tarafından bir kısım eğriliğe-büğrülüğe alet edilecekmiş ki, ileride zuhur edecek böyle bir eğriliği, Resul-ü Ekrem (s.a.v.) erkeğin en eğri tarafından alınmış diye ifade buyurdular. Evet, sanki kadın, o cinsin en eğri yanlarını nefsinde toplamış da bir ma'nâda eğriliğin timsali olmuş gibidir. Herhalde bu hususu ifade etmek için, bundan daha güzel ve tatlı bir tâbir seçilemezdi.

Ayrı bir hususu daha bu münasebetle ele alalım. Tevratın Tekvin bölümünde Hz. Havva'nın, Hz. Âdem'in bir tarafından alınıp yaratıldığı açıkça ifade edilmektedir. Esasen Hz. Âdem'in herhangi bir tarafından Hz. Havva'nın alınmasında hiç bir beis yoktur. Allah'ın mucize olarak yarattığı Hz. Âdem, daha su-toprak arası bir halde iken, o çorbanın bir tarafından bir parça alınıp, ondan da Hz. Havva'nın yaratılması, hiçte istiğrab edilecek bir husus değil. Aslında, ilk hilkat bir mucizedir. Hz. Âdem de, Havva da bu mucizenin eseridirler. İlim, bu hususta kolsuz, kanatsız, gözsüz ve sağırdır ve ilk hilkat için birşey söyleyememekte, ma'kul bir tefsir getirememektedir. Binâenaleyh ilk hilkati zaten mucize olarak ele alıyor ve Allah'ın dediğine teslim oluyoruz. Bunu da ceffelkalem, körü körüne değil, bilakis, atomdan-kâinata, herşeyde Allah'ın ilim, irade ve kudretinin Kahhar hakimiyetini ilim ve fen pencerelerinden göre göre, hissede hissede kabul ediyoruz.

Doğruyu O bilir ve doğru O'nun dediklerinde aranmalıdır".[31]

3303 ٢– وعن عمرو بن الأحوص رَضِيَ اللهُ عنه قال: [قـــالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: اسْتَوْصُوا بِالنِّسَاءِ خَيْراً فَإِنَّهُنَّ عَوَانٌ عِنْدَكُمْ. لَيْسَ تَمْلِكُونَ مِنْهُنَّ شَيْئـــاً غَيْرَ ذَلِكَ إِلاَّ أَنْ يَأْتِينَ بِفَاحِشَةٍ مُبَيِّنَةٍ. فَـإِنْ فَعَلْنَ فَاهْجُرُوهُنَّ فِي الْمَضَاجِعِ وَاضْرِبُوهُنَّ ضَرْباً غَيْرَ مُبَرِّحٍ. فَـإِنْ

31– M. Fethullah Gülen, Asrın Getirdiği Tereddütler, 2/154-162.

أَطَعْنَكُمْ فَلاَ تَبْغُوا عَلَيْهِنَّ سَبِيلاً. أَلاَ إِنَّ لَكُمْ عَلَى نِسَائِكُمْ حَقاً، وَلِنِسَائِكُمْ عَلَيْكُمْ حَقاً. فَحَقُّكُمْ عَلَيْهِنَّ أَنْ لاَ يُوطِئْنَ فُرُشَكُمْ مَنْ تَكْرَهُونَ، وَلاَ يَأْذَنَّ فِي بُيُوتِكُمْ لِمَنْ تَكْرَهُونَ، أَلاَ وَحَقُّهُنَّ عَلَيْكُمْ أَنْ تُحْسِنُوا إِلَيْهِنَّ فِي كِسْوَتِهِنَّ وَطَعَامِهِنَّ]. أخرجه الترمذي.

«عوانٌ» جمع عانية وهي الأسيرة، شبه المرأة في دخولها تحت حكم الزوج بالأسير.

و«المبرِّحُ» الشديد والشاق.

2. (3303)- *Amr İbnu'l-Ahvas* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Kadınlara karşı hayırhah olun. Çünkü onlar sizin yanınızda esirler gibidirler. Onlara iyi davranmaktan başka bir hakkınız yok, yeter ki onlar açık bir çirkinlik işlemesinler. Eğer işlerse yatakta yalnız bırakın ve şiddetli olmayacak şekilde dövün. Size itaat ederlerse haklarında aşırı gitmeye bahâne aramayın. Bilesiniz, kadınlarınız üzerinde hakkınız var, kadınlarınızında sizin üzerinizde hakkı var. Onlar üzerindeki hakkınız, yatağınızı istemediklerinize çiğnetmemeleridir. İstemediklerinizi evlerinize almamalıdır. Bilesiniz onların sizin üzerinizdeki hakları, onlara giyecek ve yiyeceklerinde iyi davranmanızdır."* [Tirmizî, Tefsîr Tevbe, (3087).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis karı-koca arasındaki karşılıklı hak ve vazifeleri tesbitte temel nasslardan biridir. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* 'ın veda hutbesinden bir parçadır. Tirmizî'deki aslı çok daha uzundur. Burada şunu hatırlatmamızda fayda var. Bu hadis, İslam'ın insanlık tarihinde icra ettiği büyük inkılablardan birine temas etmektedir: *"Kadın hakları.."* Kadın hakkı mefhumu sadece cahiliye Araplarına yabancı bir mefhum değildir. Yakın zamana kadar Batı dünyası dahil, bütün insanlığın meçhulü idi. İlk defa İslam, kadının da hukukundan bahsetmiş, erkekle hukukî eşitliğe yükseltmiştir. Hz. Ömer der ki: "(Cahiliye devrinde) Allah'ın kadınlar hakkında koyduğu hükümler gelinceye kadar biz onlara hiçbir değer atfetmezdik."

2- Hadisteki istîsa vasiyet kabul etmek ma'nâsına gelir. Yani Resulullah şöyle demiş olmaktadır: "Ben kadınlar hakkında hayır tavsiye ediyorum, siz onlar hakkındaki bu tavsiyemi kabul edin." *Bazı âlimler: "Kadınlar hakkında kendinizden hayır arayın" veya: "Biriniz diğerinizden*

kadınlar hakkında hayır talebetsin" şeklinde anlamanın da uygun olacağını söylemiştir.

3- Hadisin müteakip kısmı şu ma'nâda anlaşılmıştır: "Siz kadınlar hakkında bu hayırhahlık dışında başka bir davranışa yetkili değilsiniz, onlara kötü davranma hakkına sahip değilsiniz, yeter ki çirkin bir iş yapmasınlar..."

Şu halde onlara kötü davranma hakkı, onların "çirkin iş" yapmalarıyla doğuyor. Çirkin bir iş yapmadıkları müddetçe erkek kötü davranma hakkına sahip değildir. Kötü davranırsa hakkı olmayan bir iş, yani zulüm yapmış olur. Bunun Allah katında mes'uliyeti vardır.

Çirkin iş nedir? Âyette nüşûz diye geçen kelime hadiste fâhişe diye gelmiştir. Hatta bu hadisi, mezkur âyetin tefsiri olarak bile görmemiz mümkündür. en-Nihâye'ye göre, *fuhş, fevâhiş, fâhişe* Allah'a isyan ve günah nev'inden işlenen fiillerin pek çirkinlerine denir. Bunların en çirkini zinâ olduğu için çoğunlukla fâhişe, zinâ ma'nâsında kullanılır. Hattâ dilimizde fuhş deyince nerdeyse zinâyı fâhişe deyince de zâniyeyi kastederiz. Fâhiş bir hata, fâhiş bir fiyat dediğimiz zaman kelimeyi aslî ma'nâsında kullanmış oluruz. Şu halde hadiste geçen fâhişe, mübeyyine, *"pek açık olay çirkinlik"* diye anlaşılmalıdır. Hadiste kastedilen şey de , gerek sözle, gerekse fiille işlenen her çeşit çirkinlikler, ahlaksızlıklar olmalıdır. Bu tabiri "zinâ" olarak anlamak mümkün değildir. Çünkü zinâ fazîhasının dindeki hükmü, dayakla nihayet bulan bir terbiye vetiresi değil, recm denen ağır bir cezadır.

4- Yatakta yalnız bırakmayı, İbnu Abbâs (radıyallâhu anhümâ) "yatakta sırtını dönüp konuşmamaktır" diye tefsir etmiştir. Ancak "Bir başka yatağa geçmek" diye tefsir eden de olmuştur.

5- Şiddetli olmayan dövme mevzuunda Nevevî şu açıklamayı sunar: "Şiddetli dövme (darb-ı müberrih) şiddetli, ağır dövmedir. Hadis buna izin vermiyor. Hadisin ma'nâsı: "Kadınları şiddetli ve ağır olmaksızın dövün" demektir. Berh, meşakkat demektir. Gayr-ı müberrih tâbiri dilimizde umumiyetle yaralayıcı olmaksızın diye tercüme edilmiştir. Ancak, kelimenin aslı yara'dan ziyade, meşakkati, fazla acıyı ifade etmektedir.

Resulullah, *"Size itaat ederlerse aşırı gitmeyin"* buyurarak, "kendilerinden istenen hususlara riâyet etmeleri halinde, zulmen yataklarını ayırmak, dövmek gibi muamelelerde bulunmayın, kötü davranmaya bahâne aramayın" demek istemiştir.

6- Erkeğin kadın üzerindeki hakkı olarak zikredilen "yatağı, isten-

meyene çiğnetmemesi" tâbirini Nevevî şöyle açıklar: "Bunun ma'nâsı, evlerinize girip oturmalarını istemediğiniz kimselerden hiçbirine bu hususta müsaade etmemeleridir. Bunun yabancı bir erkek olması ile, kadının akrabalarından bir kadın olması arasında fark yoktur. Yasak bunların hepsine şâmildir."

3304 ٣- وعن حكيم بن معاوية عن أبيه رضي الله عنه قال: [قُلْتُ يَا رسولَ اللهِ: مَا حَقُّ زَوْجَةِ أَحَدِنَا عَلَيْهِ؟ قَالَ: أَنْ تُطْعِمَهَا إِذَا طَعِمْتَ، وَأَنْ تَكْسُوَهَا إِذَا اكْتَسَيْتَ، وَلَا تَضْرِبِ الْوَجْهَ، وَلَا تُقَبِّحْ، وَلَا تَهْجُرْ إِلَّا فِي الْبَيْتِ]. أخرجه أبو داود.

3. (3304)- *Hakîm İbnu Mu'âviye* babası *Mu'âviye* (radıyallâhu anh)' den anlatıyor: "Ey Allah'ın Resûlü! dedim, bizden her biri üzerinde, zevcesinin hakkı nedir?"

"Kendin yiyince ona da yedirmen, giydiğin zaman ona da giydirmen, yüzüne vurmaman, takbîh etmemen, evin içi hariç onu terketmemen." [Ebû Dâvud, Nikâh 42, (2142, 2143, 2144).]

AÇIKLAMA:

1- Daha önce kaydedilen hadisteki dövme ruhsatına burada bir kayıt zikredilmektedir: Başa vurmamak... Resulullah, kadın dayağı haketse bile, başına vurulmamasını, onun haklarından biri olarak zikretmektedir. Âlimler, te'dîb sırasında başa vurmaktan kaçınmanın vacib olduğunu belirtir.

2- *Takbîh etmek,* kötü söz söylemek ma'nâsında anlaşılmalıdır. Yani her çeşit rencide edici sözler.. Hakaret etmek, sebbetmek, ayıplamak, beddua etmek lânetlemek vs. Bütün bunları İslam yasaklamıştır. Erkek, hanımına karşı rencide edici sözlere dilini alıştıracak olursa, kadın da dayanamayıp mukabele etti mi dirlik kalmaz. Bu çeşit küçük görülen davranışlar, aile huzurunu bozup, boşanmaya kadar götürebilir. Halbuki boşanma, gerek erkek, gerek kadın ve gerekse çocuklar için büyük bir yıkım ve şekâvettir.

3- *Evin içi hâriç onu terketmemek* tâbiri, yine önceki hadiste geçen "yatakta terketme"nin açıklanması mâhiyetindedir. Kadını yatakta terketmek, bir başka eve, bir başka mahal ve hatta şehre gitmek şeklinde de gerçekleşebilir. Ancak Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* , o ihtimale binaen meseleye açıklık getirmiştir. Kadın yatakta terk'le cezalandırılacaksa bu müştereken yaşanan meskenin içerisinde cereyân etmelidir. Aynı ev içerisinde bir başka odaya veya aynı oda içerisinde bir başka

yatağa geçme şeklinde olabilir. Ne kadını evden uzaklaştırmak, ne de erkek, evi terketmek şeklinde bir "yatakta ayırma cezası" İslamî değildir. Esasen Tercümân'ül-Kur'ân olan *İbnu Abbâs* (radıyallâhu anhümâ)'ın bunu "aynı yatakta kadına arkasını dönüp konuşmamak" şeklinde açıkladığını önceki hadiste kaydetmiştik.

ÜMMÜ ZER' HADİSİ

3305 ١– عن عائشة رضي الله عنها قالت: [جلس إحدى عشرة امرأة فتعاهدن وتعاقدن أن لا يكتمن من أخبار أزواجهن شيئاً. قالت الأولى: زوجي لحم جمل غث على رأس جبل. لا سهل فيرتقى ولا سمين فينتقل؛ وفي رواية للبخاري: فينتقى. قالت الثانية: زوجي لا أبث خبره، إني أخاف أن لا أذره إن أذكره أذكر عجره وبجره. قالت الثالثة: زوجي العشنق. إن أنطق أطلق، وإن أسكت أعلق. قالت الرابعة: زوجي كليل تهامة، لا حر ولا قر، ولا مخافة ولا سآمة. قالت الخامسة: زوجي إن دخل فهد، وإن خرج أسد، ولا يسأل عما عهد، قالت السادسة: زوجي إن أكل لف، وإن شرب اشتف، وإن اضطجع التف، ولا يولج الكف ليعلم البث. قالت السابعة: زوجي عياياء أو غياياء طباقاء، كل داء له دواء، شجك أو فلك أو جمع كلا لك. قالت الثامنة: زوجي المس مس أرنب، والريح ريح زرنب. قالت التاسعة: زوجي رفيع العماد، طويل النجاد، عظيم الرماد، قريب البيت من الناد. قالت العاشرة: زوجي مالك، ومالك؟ مالك: خير من ذلك، له إبل كثيرات المبارك، قليلات المسارح وإذا سمعن صوت المزهر أيقن أنهن هوالك. قالت الحادية عشرة: زوجي أبو زرع. وما أبو زرع؟ أناس من حلي أذني. وملأ من شحم عضدي. وبجحني فبجحت إلي نفسي. وجدني في أهل غنيمة بشق. فجعلني في أهل صهيل وأطيط ودائس ومنق. فعنده أقول فلا أقبح. وأرقد فأتصبح. وأشرب فأتقنح. أم أبي زرع. فما أم أبي زرع؟ عكومها رداح. وبيت فساح. ابن أبي زرع. فما ابن أبي زرع؟ مضجعه كمسل شطبة، ويشبعه ذراع الجفرة. بنت

أبي زرْعٍ، فما بنتُ أبي زرْعٍ؟ طَوْعُ أبيها، وطَوْعُ أُمِّها، ومِلْءُ كسائِها. وفي رواية: وصَفْرُ ردائِها، وغَيْظُ جارتِها. جاريـــــةُ أبي زرْعٍ، فما جاريةُ أبي زرْعٍ؟ لا تبُثُّ حديثَنا تبْثيـشاً، ولا تُنقِّثُ ميرتَنا تنْقيـشاً، ولا تملأُ بيتَنا تعْشيـشاً. قالت: خرَجَ أبو زرْعٍ والأوْطابُ تُمخَضُ فلقِيَ امرأةً معها ولَدانِ لها كالفهدَيْنِ: يلْعبانِ من تحتِ خصْرِها برُمَّانتيْنِ. فطلَّقني ونكَحَها، فنكَحْتُ بعْدَه رجلاً سرِيًّا، ركِبَ شرِيًّا، وأخَذَ خطِيًّا، وأراحَ عليَّ نعَماً ثرِيًّا، وأعْطاني مِنْ كُلِّ رائحةٍ زوْجاً؛ وقال: كُلي أُمَّ زرْعٍ! وميرِي أهْلَك. قالت: فلو جمعْتُ كُلَّ شيْءٍ أعْطانيه ما بلَغَ أصْغرَ آنيةِ أبي زرْعٍ. قالت: عائشةُ رضِيَ اللهُ عنها: قال رسولُ اللهِ ﷺ: كُنْتُ لَكَ كأبي زرْعٍ لأمِّ زرْعٍ]. أخرجه الشيخان.

وقد سقط حديث أم زرع من تجريد قاضي القضاة، وقد أثبتُّهُ هنا من جامع الأصول لشهرته، وقد أفرد شرح هذا الحديث بالتأليف، وقد رأيت أن أذكرها هنا من الكلام عليه ما تمس إليه الحاجة مما لابد منه. فأقول وبالله التوفيق:

قول الأولى: «زوجي لحمُ جملٍ غثٍّ» أي مهزول.

«على رأسِ جبَلٍ» أى صعب الوصول إليه. وصفته بقلَّة الخير، تقول: هو كلحم الجمل لا كلحم الضأن، ومع ذلك مهزول ردئ صعب المتناول لا يوصل إله إلا بمشقة شديدة.

وقول الثانية: «لا أبُثُّ خبَرَهُ» أي لا أنشره وأشيعه.

وقولها: «إنِّي أخافُ أنْ لا أذَرَه» أي خبره طويل، إن شرعت في تفصيله لا أقدر على إتمامه لكثرته.

«والعُجَرُ والبُجَرُ» المراد بهما عيوبه الباطنة وأسراره الكامنة.

«والعُجَرُ» تعقد العَصَب والعروق حتى ترى ناتئة في الجسد.

«والبُجَرُ» نحوها إلا أنها في البطن خاصة.

وقول الثالثة «زوجي العَشَنَّقُ» هو الطويل بلا نَفْع. فإذا ذكرت عيوبه طلَّقني، وإن سكَتُّ عنها علَّقني، فتركني لا عَزَباً ولا مُزوَّجة. قال الله تعالى: «فتَذَرُوها كالمُعلَّقة».

وقول الرابعة: «زَوجِي كَلَيلِ تهامةَ. لا حرٌّ ولاَ قرٌّ، ولاَ مَخَافَةَ وَلاَ سآمةَ» هذا وصف بليغ، وصفته بعدم الأذى، وبالراحة، ولذاذة العيش، والاعتدال. كليل تهامة: الذي لا حرَّ فيه ولا برد مفرطين، وأنها لا تخاف غائلته لكرَم أخلاقه، ولا تخشى منه ملَلاً ولا سآمة.

وقول الخامسة: «زوجِي إنْ دَخَلَ فَهَدَ إلى آخِرِه» هذا مدح بليغ، وصفته بكثرة النوم إذا دخل بيته وعدم السؤال عمّا ذهب من متاعه وما بقي لقولها «وَلاَ يَسألُ عمّا عَهِدَ» أى عما عهده في البيت من متاعه وماله لكرمه.

وقولها «وَإنْ خَرج أسِدَ» أى إذا خرج إلى الناس ومارس الحرب كان كالأسد، تصفه بالشجاعة.

وقول السادسة: «زَوجِي إنْ أكَلَ لَفَّ» أي أكثر من الطعام وخلط من صنوفه حتى لا يُبقي شيئاً.

«وَإنْ شَرِبَ اشْتَفَّ» أي استوعب جميع ما في الإناء.

«وَلاَ يولجُ الكَفَّ لِيَعْلَمَ الْبَثَّ» هذا ذمّ له. أرادت أنه إذا اضطجع ورقد التف في ثيابه ناحية ولم يضاجعني ليعلم ما عندي من محبته ولا بثَّ هناك إلا محبة الدنوِّ من زوجها.

وقول السابعة: «زَوجِي عَياياءُ أو غَياياءُ» إلى آخره.

«عَياياءُ» بمهملة ومعجمة، ومعناه بالمهملة الذى لا يُلْقح وهو العنين الذي تُعييه مُباضَعة النساء ويعجز عنها، وبالمعجمة: الذى لا يهتدي إلى مسلك من الغيَّاية وهي الظلمة.

ومعنى «طَباقاءُ» المنطبقة عليه أموره حمقاً، وقيل الغبيّ الأحمق الغَدْم.

وقولها «كُلُّ داءٍ لَهُ دَوَاءُ» أي جميع أدواء الناس مجتمعة فيه.

«والشَّجُّ» جرح الرأس.

«والفَلُّ» الكسر والضرب. تقول: أنا معه بين جرحِ رأسٍ أو ضربٍ وكسرِ عضُو أو جمع بينهما.

وقول الثامنة: «زوجِي المسُّ مسُّ أرنب، والرِّيحُ ريحُ زَرنَبٍ»[1] وصفته بلين الخُلُق، والجانب، وحسن العشرة، وأنه طيب الريح أو طيب الثناء في الناس.

وقول التاسعة: «زوجِي رفيعُ العمادِ» إلى آخره. فرفيع العماد وصف له بالشرف وسناء الذكر والرفعة في قومه.

---

(١) هو نبت طيب الرائحة، وقيل هو شجرة عظيمة بالشام بجبل لبنان لا تثمر لها ورق أخضر بن الخضرة والصفرة، وقيل هو حشيشة دقيقة طيبة الرائحة ليست بلاد العرب.

« وَطَوِيلُ النِّجَادِ » بكسر النون وصفٌ له بطول القامة، والنِّجاد حمائل السيف، والطويل يحتاج إلى طولِ حمائل سيفه، والعرب تمدح بذلك.

« وعظيم الرَّمادِ » وصف له بالجود وكثرة الضيافة من اللحوم والخبز فيكثر وقوده ويُكْثِرُ رَماده.

وقولها « قريبُ البيتِ من النادِ » أي النادي، وهو مجلس القوم، وصف له بالكرم والسؤدد لأنه لا يقرَب البيت من النادي إلا من هذه صفته لأن الضِّيفان يقصدون النادي، وأصحاب النادي يأخذون ما يحتاجون إليه في مجلسهم من البيت القريب من النادي، وهذه صفة الكرام، واللئام بخلاف ذلك.

وقول العاشرة: « زَوْجِي مَالِكٌ » إلى آخره. تقول هو خير مما أصفه به، له إبلٌ كثيرة فهي باركة بفنائه لا يوجهها تسرح إلا قليلاً عند الضرورة، ومعظم أوقاتها تكون باركة بفنائه، فإذا نزل به الضيف قراهم من ألْبانها ولحومها.

« وَالمِزْهَرُ » بكسر الميم: عود الغناء الذي يضرب به. وأرادت أن زوجها عوَّد إبله إذا نزل به الضِّيفان انتحر لهم منها، وإتيانهم بالعيدان والمعازف والشراب، فإذا سمعت الإبل صوت المزهر علمن أنه قد جاءه الضِّيفان وأنهن منحورات هوالك.

وقول الحادية عشرة « زوجِي أَبُو زَرْعٍ » إلى آخره.

فمعنى « أَنَاسَ » بنون ومهملة من النوس وهي الحركة من كل شئ متدلّ.

« وأُذُنَي » بتشديد الياء على التثنية: أي حلاَّني قِرَطَة وشُنوفاً فيها فهي تَنُوس: أي تتحرك لكثرتها.

ومعنى « مَلأَ مِنْ شَحْمٍ عَضُدَيَّ » أي أسمنني وَملأ بدني شحماً لأن العضدين إذا سمنا فغيرهما أولى.

ومعنى « بَجَّحَنِي » بتشديد الجيم.

« فَبَجَحْتُ » بكسر الجيم وفتحها، والفتح أفصح. أي فرحني ففرحت وعظمني فعظُمت عند نفسي.

وقولها « وَجَدَنِي في أَهْلِ غُنَيمةٍ » بضم الغين تصغير الغنم، أرادت أهلها كانوا أصحاب غنم لا أصحاب خيل وإبل، لأن الصهيل أصوات الخيل، والأطيط أصوات الإبل وحنينها، والعرب إنما تعتدّ بأصحابها لا بأصحاب الغنم.

وقولها «بِشِقٍّ» بكسر الشين وفتحها. قال أبو عبيد: هو بالفتح والمحدّثون يكسرونه يعني بشق جبل: أي ناحيته لقلتهم وقلة غنمهم.

وقولها «ودائسٍ» هو الذي يدوس الزرع في بيدرة.

«ومُنَقٍّ» بضم أوله وفتح ثانيه على المشهور، وقد يكسر، وتشديد القاف. والمراد به بالفتح عند الجمهور الذى يُنَقِّي الطعام: أي يخرجه من تبنه وقُشوره ويُنقيه بالغربال: أي أنه صاحب زرع يدوسه ويُنقيه.

وقولها «فَعِنْدَهُ أَقُولُ فَلاَ أُقَبَّحُ» أي لا يقبح قولي فيرده بل يقبله منى.

«وَأَرْقُدُ فَأَتَصَبَّحُ» أي أنام الصُبحة: أى بعد الصباح لكفايتها بمن يخدمها.

وقولها «وَأَشْرَبُ فَأَتَقَنَّحُ» بالنون بعد القاف وبالميم بدل النون. فمعناه بالميم: أروي حتى أدع الشراب من شدة الريّ، وبالنون أُقطّع الشراب وأتمهّل فيه.

«وَالْعُكُومُ» الأعدال وأوعية الطعام.

«وَالرَّدَاحُ» العظيمة الكبيرة.

«وَبَيْتُهَا فَسَاحٌ» بفتح الفاء وتخفيف السين المهملة، أى واسع.

وقولها «مضجعهُ كمسلِّ» بفتح الميم والسين المهملة وتشديد اللام.

«وَشَطْبَة» بشين معجمة مفتوحة ثم طاء مهملة ساكنة موحدة ثم هاء: ما شُطب من جريدة النخل: أي شُقّ لأن الجريدة يشقق منها قضبان. فمرادها أنه مهفهف قليل اللحم كالشطبة، وهو ما يمدح به الرجل، وقيل أرادت أنه كالسيف يسل من غمده.

وقولها «وَتُشْبِعُهُ ذِرَاعَ الجَفْرَةِ» الذراع مؤنثة وقد تذكر. والجفرة بفتح الجيم الأنثى من أولاد المعز، وقيل من الضأن، وهي ما بلغت أربعة أشهر وفُصلت عن أمها، وأرادت أنه قليل الأكل، والعرب تمدح به.

وقولها «طَوْعُ أَبِيهَا وَطَوْعُ أُمِّهَا» أي مطيعة لهما منقادة لأمرهما.

ومعنى «مِلْءُ كِسَائِهَا» ممتلئة الجسم سمينة. وفي رواية صِفْرُ رِدَائِهَا بكسر الصاد والصّفر الخالي: أي ضامرة البطن.

«وَغَيْظُ جَارَتِهَا» المراد بالجارة هنا: الضرة أى يغيظ ضرتها ما ترى من حسنها وجمالها خَلْقاً وخُلُقاً.

وقولها « لَا تَبُثُّ حَدِيثَنَا تَبْثِيثاً » بالثاء أي لا تشيعه وتظهره بل تكتمه.

« وَلَا تُنَقِّثُ ميرتَنا » الميرة الطعام المحبوب. ومعنى لا تنقّث لا تفسدها ولا تفرقها وتذهب بها، وصفتها بالأمانة.

« وَلَا تَمْلأُ بيتَنَا تَعْشِيشاً » بالعين المهملة أي لا تترك الكناسة والقُمامة فيه متفرقة كعُشِّ الطائر بل هي مُصلحة للبيت معتنية بتنظيفه. وروي بالغين المعجمة من الغش في الطعام.

« وَالأَوْطَابُ » جمع وَطْب بفتح الواو وسكون الطاء وهي أسقية اللبن التي يُمخض فيها.

ومعنى « يَلْعَبَانِ مِنْ تَحْتِ خَصْرِهَا بِرُمَّانَتَيْنِ » قال أبو عبيد: معناه أنها ذات كفل عظيم فإذا استلقت على قفاها نتأ الكفل بها من الأرض حتى تصير تحتها فَجْوة يجري فيها الرمان.

« وَالسَّرِيُّ » بالمهملة السيد الشريف، وقيل السخي.

« وَالشَّرِيُّ » بالمعجمة: الفرس الفائق الخيار.

« وَالْخَطِّي » بفتح الخاء المعجمة وكسرها والفتح أشهر: الرمح منسوب إلى الخط: قرية بساحل البحر عند عُمان، وسميت الرماح خطّية لأنها تحمل إلى هذا الموضع وتُثقب فيه.

« وَأَرَاحَ عَلَيَّ نَعَماً ثَرِيّاً » أي أتى بها إلى مُراحها وهو موضع مبيتها، والنعم الإبل والبقر والغنم.

« وَالثَّرِيُّ » بالمثلثة وتشديد الياء: الكثير من المال وغيره.

« وَأَعْطَانِي مِنْ كُلِّ رَائِحَةٍ » أي ما يروح من الإبل والبقر والغنم والعبيد.

« زَوجاً » أي اثنين.

« وَمِيرِي أَهْلَكِ » بكسر الميم من الميرة: أي أعطيهم وأفضلي عليهم، وقوله ﷺ لعائشة رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا: « كُنْتُ لَكِ كَأَبِي زَرْعٍ لأُمِّ زَرْعٍ » قال العلماء: هو تطييب لنفسها وإيضاح لحسن عشرته إياها. ومعناها أنا لك كأبي زرع وكان زائدة أو للدوام والله أعلم.

1. (3305)- *Hz. Âişe* (radıyallâhu anhâ) anlatıyor: "Onbir kadın oturup, kocalarının ahvalini haber vermede ve hiçbir şeyi gizlemeyecekleri hususunda birbirlerine kesin söz verip anlaştılar:

• **Birincisi (zemmederek):** "Benim kocam (yalçın) bir dağın başındaki zayıf bir devenin eti gibidir. Kolay değil ki çıkılsın, semiz değil ki götürülsün" dedi. (Yani kocasının sert mizaçlı, huysuz, gururlu oluşuna, ailenin kendisinden istifade etmediğine işaret etti.)

• **İkincisi (de zemmederek):** "Ben kocamın haberini fâş etmek

istemem, çünkü korkarım. Eğer zikretmeye başlarsam büyük-küçük herşeyini söyleyip bırakmamam gerekir, (bu ise kolay değil)" dedi. (Bu sözüyle kocasının çok kötü olduğuna işaret etti).

• **Üçüncüsü (zemmederek):** "Benim kocam uzun boyludur, konuşursam boşanırım, konuşmazsam muallakta bırakılırım" dedi. (Bu da kocasının akılca kıt olduğunu belirtmek istedi).

• **Dördüncüsü (överek):** "Kocam Tihâme gecesi gibidir. Ne sıcaktır, ne soğuktur. Ne korkulur, ne usanılır" dedi.

• **Beşincisi:** "Kocam içeri girince pars,[32] dışarı çıkınca arslan gibidir. Bana bıraktığı (ev işlerinden hesap) sormaz" dedi.

• **Altıncısı:** Kocam yedi mi (üst üste katlayıp) çok yer, içti mi sömürür, yattı mı sarınır. Benim kederimi anlamak için (elbiseme) elini sokmaz." (Bu da kocasının kendisiyle ilgilenmediğini, yiyip içmekten başka birşey düşünmediğini söylemek ister.)

• **Yedincisi:** "Kocam tohumsuzdur (erlik yapmaktan acizdir). Her dert onundur (vücudunda çeşitli hastalıklar var). Başımı yarar, vücudumu yaralar, (bunları yapmak için) herşeyi toplar, (her eline geçeni kullanır, vurur)" dedi.

• **Sekizincisi:** "Onun (vücuduna) dokunmak tavşana dokunmak gibi (yumuşak)tır. Güzel kokulu bitki gibi hoş kokar"dedi.

• **Dokuzuncusu:** "Kocamın direği yüksektir (evi rahattır), kılıcının kını uzundur (boylu posludur), ocağının külü çoktur, evi meclise yakın (misafirperver) bir adamdır" dedi.

• **Onuncusu:** "Kocam mâliktir, hem de ne mâlik! Artık akıl ve hayalinizden geçen her hayra mâliktir. Onun çok devesi vardır. Develerin çökecek yerleri çok, yaylakları azdır. Çalgı sesini duydular mı helâk olacaklarını anlarlar. (Yani develer yayılmaya salınmaz, kesilmek üzere bekletilir, çalgı ve eğlence sesi duyunca kesileceklerini anlarlar demektir.)

• **Onbirincisi:** "Kocam Ebû Zer'dir. Amma ne Ebû Zer'dir! Anlatayım: Kulaklarımı zinetlerle doldurdu, bazularımı yağla tombullaştırdı. Beni hoşnut kıldı, kendimi bahtiyar ve yüce bildim. O beni Şıkk denen bir dağ kenarında bir miktar davarla geçinen bir ailenin kızı olarak buldu. Beni atları kişneyen, develeri böğüren, ekinleri sürülüp daneleri har-

32– *Kâmus*'ta Âsım'ın açıklamasına göre pars, köpek gibi avda kullanılan bir hayvandır. Avladığını yemez, sahibine getirir, uykuyu çok sever. Hikayede kadın, kocasının iyi kazanıp ailesine getirdiğini, ailesinin harcama ve işlerine karışmadığını ifade ediyor. Dışarıda arslan olması, çalışıp kazanmasından kinaye olmalıdır.

manlanan müreffeh ve mesud bir cemiyete getirdi. Ben onun yanında söz sahibiyim, hiç azarlanmam. (Akşam) yatar sabaha kadar uyurum. Doya doya süt içerim. Ebû Zer'in annesi de var: Ümmü Ebû Zer. Ama o ne annedir! Onun zahire anbarları büyük, hararları iri, evi geniştir.

Ebû Zer'in oğlu da var. Ama ne nezaketli gençtir o. Onun yattığı yer, kılıcı çekilmiş kın gibidir. Onu dört aylık bir kuzunun tek budu doyurur, (az yer). Ebû Zer'in bir de kızı var. Ama o ne terbiyelidir. Babasına itaatkârdır. Anasına da itaatkârdır. Vücudu elbisesini doldurur. Endamıyla (kuma ve akranlarını) çatlatır.

Ebû Zer'in bir de câriyesi var. O ne sadakatli, ne iyi cariyedir. Aile sırrımızı kimseye söylemez, evimizin azığını asla ifsad ve israf etmez, evimizde çer çöp bırakmaz, temiz tutar. Nâmusludur, eve kir getirmez.

Bir gün *Ebû Zer* evden çıktı. Her tarafta süt tulumları yağ çıkarılmak için çalkalanmakta idi. Yolda bir kadına rastladı. Kadının, beraberinde, pars gibi çevik iki çocuğu vardı, koltuğunun altından kadının memeleriyle oynuyorlardı. (Kocam bu kadını sevmiş olacak ki) beni bıraktı, onunla evlendi. Ondan sonra ben de şeref sâhibi bir adamla evlendim. O da güzel ata binerdi. Hattî mızrağını alır ve akşam üzeri deve ve sığır nev'inden birçok hayvan sürer, bana getirirdi. Getirdiği her çeşit hayvandan bana bir çift verirdi. (Bu kocam da bana):

"Ey Ümmü Zer! Ye, iç ve akrabalarına ihsanda bulun!" derdi. Ümmü Zer der ki: "Buna rağmen, ben bu ikinci kocamın bana verdiklerinin hepsini bir araya toplasam, *Ebû Zer*'in en küçük kabını dolduramaz."

Bu hadisi rivayet eden *Hz. Âişe* der ki: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* (gönlümü almak için):

"Ey Âişe, buyurdular, ben sana Ebû Zer'in Ümmü Zer'e nisbeti gibiyim. (Şu farkla ki Ebû Zer Ümmü Zer'i boşamıştır, ben seni boşamadım. Biz beraber yaşayacağız)." [Buhârî, Nikâh 82; Müslim, Fedâilü's-Sahâbe 92, (2448).

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, çok veciz, edebî, teşbihli bir üslub ve garib kelimelerle kadınlar arasında cereyan eden bir muhâvereyi nakletmektedir. Muhavere onbir kadın arasında geçmekte ve kadınlar kocalarını medh veya zemmederek anlatmaktadırlar. Rivayetin sanat yönü ve edebi zevki, tercümede maalesef kaybolmaktadır. Bu hadisten, bunu rivayet eden Hz. Âişe'nin edebî gücünü ve onun müstesna ve mümtaz şahsiyetini anlamak mümkündür.

2- Hadiste yer verilen teşbihlerle ifade edilmek istenen ma'nâyı tercüme sırasında parantez içi ilaveler veya dipnotlar halinde kısaca belirtmeye çalıştık. Âlimler bu teşbihleri daha da geniş açmışlar, hatta bazan aynı ibâreden birbirine ters düşen yorumlara gitmişlerdir. Zikri geçen onbir kadının şahsiyet ve isimlerini tesbite çalışanlar da olmuştur. Bazılarının ismi söylenmiş ise de bazıları mübhemliklerini korumuştur. Ancak isimden bahseden rivayetlerin mevsuk ve güvenilir olmadığını âlimler ayrıca belirtir. Bu çalışmamızda, çok gerekli olmayan teferruata yer vermediğimiz için, sadedinde olduğumuz rivayetle alakalı bu nevi teferruata girmedik.(33)

3- Hadis Sahiheyn'de Hz. Âişe'nin bir rivayetidir. Sadece sondaki *"Ey Âişe ben sana, Ebû Zer'in Ümmü Zer'e nisbeti gibiyim"* kısmı merfûdur. Ancak diğer bazı rivayetlerde ve mesela Nesâî'nin Abbâd İbnu Mansur'dan kaydettiği bir rivayette hadisin her tarafı merfûdur. Hz. Âişe hadise şöyle başlar: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bana bu-yurdular ki: *"Ben sana, Ebû Zer'in Ümmü Zer'e nisbeti gibiyim"* dedi. Ben de: "Ey Allah'ın Resulü, annem babam sana kurban olsun, Ebû Zer'de kim?" diye sordu. Anlatmaya başladı: "Kadınlar toplandı..." ve hadisi böylece Aleyhissalâtu vesselâm sonuna kadar anlatır.

4- HADİSTEN ÇIKARILAN BAZI FEVÂİD

★ Kadınlara iyi muamelede bulunmak gerekir. Onlara gösterilecek yakınlık, mübah meseleler çerçevesinde sohbet, mizah bu iyi muamelenin bir parçasıdır. Resulullah bu hikayeyi Hz. Âişe'den dinlemiş veya Hz. Âişe'ye anlatmıştır.

★ Erkek hanımına mizah yapmalı, şakalaşmalı, kadının şımarmasına meydan vermeyecek ölçüde kendisini sevdiğini ihsas etmeli ve hatta söylemelidir.

★ Hadiste malla övünmek yasaklanmakta, dinî meselelerdeki faziletin söylenmesinin caiz olduğu beyan edilmektedir.

★ Erkek, ailesine onlarla olan durumunu haber verebilir. Bilhassa yaptığı ihsanlara küfrân müşahede ettiği zaman bunu hatırlatması uygundur.

★ Kadın, kocasının kendisine yaptığı iyilikleri zikredebilir.

★ Erkek hanımlarından birine, diğerinin yanında söz ve fiille hususî bir ikramda bulunabilir. Ancak bu, diğerlerine cevre müncer olmamalıdır.

33– Hadisle ilgili teferruatı merak edenler Ahmed Davudoğlu'nun Müslim Şerhi'ne bakabilirler. 10, 308-315. (İbnu Hacer, hadisin şerhine tam yirmibeş sayfa tahsis eder.)

★ Çok evli olan kimse, kadınlarıyla, onların nöbetleri dışında da sohbet edebilir.

★ Eski ümmetlerden ibretli temsiller anlatılabilir.

★ Ruhları hafifletmek, gönülleri neşelendirmek maksadıyla bir kısım nükteli hikayeler, nezih fıkralar anlatılabilir.

★ Kadınları, kocalarına sâdık ve vefâdar olmaya, nazarlarını onlara hasredip, iyiliklerine şükranda bulunmaya teşvik var.

★ Kadın kocasından bildiği iyi ve kötü tarafları anlatabiliyor, tavsifte mübâlağaya da kaçabiliyor. Yeter ki bunu âdet haline getirmesin, bu durumda mürüvvetin kırılmasına sebep olur.

★ *Hattâbî,* "Kişiyi kendisinde bulunan bir kusuruyla zikretmek caizdir, yeter ki, bunu yapmaktan nefret ettirmek kastedilsin, bu gıybet sayılmaz" diye bir hüküm çıkarmış, ancak Ebû Abdullah et-Teymî buna karşı çıkıp şöyle demiştir: "Bu şekilde istidlâl Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* 'ın, kocasını gıybet eden kadını bizzat işitip, müdahalede bulunmaması halinde doğru olurdu. Amma, hazır olmayandan yapılan hikaye böyle değil. Şöyle ki, halk içinde birisi: "Herhangi muayyen bir şahsı belirtmeden) "Beş para etmeyen bir kimsedir" diyecek olsa bunda bir mahzur yoktur." *İbnu Hacer,* Hattâbî'nin de bunu kastetmiş olabileceğini söyleyerek, hakkındaki tenkidin yersiz olduğunu söyler.

Mazirî der ki: "Böylesi bir özür beyanına, bu hadis yanında zikredilen kimse, kadınları kocalarının gıyabında konuşurlarken dinleyip onları bu davranışlarında ikrar etmiş olsaydı, ihtiyaç duyulurdu. Ama hadiste cereyan eden vak'a böyle değil. Hadiste Hz. Âişe, Resulullah'a gâib, meçhul kadınların hallerini hikaye etmiştir. Şu halde burada özür aramak gereksiz. Şayet bir kadın, kocasının hoşlanmayacağı bir halini vasfetmiş olsa, bu davranış, Kur'ân-ı Kerîm'in haram ettiği gıybet olur; bu konuşana da dinleyene de haramdır. Böyle bir konuşma sadece hâkimin huzurunda şikayet makamında yapıldığı takdirde haram olmaz. Ama tekrar edelim, bu söylediğimiz muayyen bir şahısla ilgilidir. Fakat şahsı bilinmeyen meçhul birisi hakkında olursa bunu dinlemekte bir mahzur yoktur. Zira kişi, yanında zikredildiği kimsenin kendisini tanıdığını bilmesi halinde rahatsız olur.

Şurası da mâlum ki, bu şahıslar zaten meçhul kimseler. İsimleri şöyle dursun ne şahısları ne de zatları bilinmemektedir. Kadınların müslüman oldukları sabit değil ki haklarında gıybet hükmüne gidilsin. Öyleyse söylenen sebeple bununla istidlâl bâtıl olur."

★ Daha önce evlenmiş bir dulla nikâhlanmayı mekruh addedenleri, bu hadis te'yid etmektedir. Zira, Ümmü Zer, ikinci kocasının elinden geldiğince kendisine iyilikler yapıp ikramlarda bulunduğunu itiraf etmesine rağmen, ilk göz ağrısı olan birinci kocasını unutamamakta ve ikinciyi evvelkiyle kıyaslayarak alçaltmaktadır.

★ Sevgi kusuru örtmeye, görmemeye sevketmektedir. Nitekim Ümmü Zer önceki kocasının, kendisini boşamış olmak gibi ciddi bir kötülüğüne rağmen, sevgisi sebebiyle hâlâ faziletlerini mübalağalı şekilde söylemektedir. Rivayetin bazı vechinde Ebû Zer de onu boşamaktan pişmanlık ifade etmektedir.

★ Hadis, meçhul olması kaydıyla bir kadının vasfedilip mehâsininin erkeklere söylenmesinin caiz olduğunu da göstermektedir. Muayyen bir kadının bir erkek yanında tavsifi veya kadından, yabancı bir erkeğin bakması haram olan kısımlarının zikri caiz değildir.

★ Benzetme (teşbih), benzetilenle benzeyenin her hususta eşitliğini gerektirmez. Nitekim Resulullah, *"Ben sana Ebû Zer gibiyim"* demiştir. Maksadı, *Ebû Zer*'le *Ümmü Zer* arasındaki ülfetteki benzerliği hatırlatmaktır; onun serveti, çocukları, hizmetçisi, hanımını boşaması vs. değildir.

★ Kinaye ile boşama, niyetin mukarenetiyle gerçekleşir. Nitekim Resulullah Ebû Zer'e kendisini benzetti, ama bununla Hz. Âişe'yi boşama niyeti yoktu. Halbuki Ebû Zer karısını boşamış birisi idi.

★ Mühelleb'e göre fazilet ehli hangi dinden olursa olsun, onun fazileti örnek alınabilir, taklid edilebilir. Zira Ümmü Zer, Ebû Zer'in iyi davranışlarını anlatınca Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* onu kendine örnek alarak, Hz. Âişe'ye söylediğini söylemiştir.

Kadı İyâz bu yoruma şu şekilde itiraz etmiştir: "Hadisin siyakında, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* 'ın Ebû Zer'i örnek edindiğini gerektiren bir karîne yok. Bilakis Aleyhissalâtu vesselâm, Hz. Âişe'ye karşı davranışının, *Ebû Zer*'in Ümmü Zer'e karşı davranışına benzediğini ifade etmiştir."

Bu itirazı mâkul bulmamak mümkün değil, zira örnek almak, önceden dinde olmayan bir şeyde olur. Böylece kişi bir başkasını örnek alarak, kendindeki eksikliği giderir. Halbuki sadedinde olduğumuz rivayette Resulullah, aradaki benzerliğe dikkat çekmiştir. Mühelleb, hükmünü ümmet hakkında bazı kayıdlar tahtında ifade etse daha uygun olurdu: "Güzel olan bir şeyi bir başka din mensubundan almak caizdir" şeklinde. Bu durumda şu soru akla gelir: "Acaba İslâm'ın ihmal ettiği bir güzellik var mıdır?"

★ Kişiyi yüzüne karşı medhetmek caizdir, yeter ki şımarıp fesada uğramayacağından emin olunsun.

★ Hadis, konuştukları zaman kadınların çoğunlukla kocalarından söz ettiklerine delildir. Erkekler bunun hilafınadır. Zira onlar umumiyetle geçim meselelerinden söz ederler.

★ Garip kelimelerin kullanılmasına, zorlamaya, yapmacıklığa kaçmıyorsa sözde secîe yer verilmesine cevaz var. Bu husus hikâyenin Arapça aslını okuyunca, Arapça bilenler te'yid edilecektir. *Kadı İyâz*, konuşmalarda edebî sanatlardan pekçoğuna yer verildiğini söyler. Şârihler bunları gösterir ve açıklar. Teysîr, hadiste geçen garip kelimelerin, teşbihli ibârelerin açıklanmasına, ihtiyaca binâen beş sayfadan fazla yer ayırmıştır.

3306 ٢– وعن جابر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قال رَسولُ اللهِ ﷺ: لاَ يَفْرَكْ مُؤْمِنٌ مُؤْمِنَةً. إِنْ كَرِهَ مِنْهَا خُلُقاً رَضِيَ آخَرَ]. أخرجه مسلم.

2. (3306)- *Hz. Câbir* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Bir mü'min erkek, bir mü'min kadına buğzetmesin. Çünkü onun bir huyunu beğenmezse başka bir huyunu beğenir."* [Müslim, Radâ 61, (1469).]

AÇIKLAMA:

Nevevî, Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) 'ın, erkekleri kadınlara küsüp darılmaktan yasakladığını belirtir. Çünkü bazı huyları hoş olmasa bile, mutlaka hoşlanacağı başka huyları vardır. Sözgelimi kadın hırçın ve huysuzdur ama dindardır, namusludur, ailesine, çocuklarına düşkündür.

Şu halde, *Aleyhissalâtu vesselâm,* diğer birçok hadislerinde olduğu gibi, burada da erkeklerin, kadın tabiatı hakkında sağlıklı bir telâkkiye kavuşarak onlar karşısında sabırlı ve anlayışlı olmalarını sağlamaya çalışmaktadır.

3307 ٣– وعن ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُما قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: مَا رَأَيْتُ مِنْ نَاقِصَاتِ عَقْلٍ وَدِينٍ أَغْلَبَ لِذِي لُبٍّ مِنْ إِحْدَاكُنَّ. قَالَتِ امْرَأَةٌ مِنْهُنَّ جَزْلَةٌ: وَمَا نُقْصَانُ الْعَقْلِ وَالدِّينِ؟ قَالَ: أَمَّا نُقْصَانُ الْعَقْلِ فَإِنَّ شَهَادَةَ امْرَأَتَيْنِ بِشَهَادَةِ رَجُلٍ. وَأَمَّا نُقْصَانُ الدِّينِ فَإِنَّ إِحْدَاكُنَّ تُفْطِرُ رَمَضَانَ وَتُقِيمُ أَيَّاماً لاَ تُصَلِّي]. أخرجه أبو داود.

و «اللُّبُّ» العقل.

و « الجَزْلة » التامة. وقيل ذات كلام جزْل: أى قوى شديد.

3. (3307)- *İbnu Ömer* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* :

"(Ey kadınlar topluluğu!) Ben, akıl sahiplerine aklı ve dini nâkıs olanlardan galebe çalan sizin kadarını hiç görmedim!" demişti. İçlerinden dirâyetli bir kadın:

"Bizim aklımızın ve dinimizin noksanlığı nedir?" diye sordu.

"Aklınızın noksanlığı, şâhidlikte, iki kadının şehâdetinin bir erkek şehâdetine denk olmasıdır. Dindeki noksanlık ise, (ay hali sebebiyle) ramazanda oruç yemeniz ve bazı günler namaz kılmamanızdır" cevabını verdi." [Ebû Dâvud, Sünnet 16, (4679). Bu, Sahîheyn'de geçen uzunca bir hadisten bir parçadır. Müslim, İman 132, (79); Buhârî Hayz 6; İbnu Mâce, Fiten 19, (4003).]

AÇIKLAMA:

1- Rivayet birçok vecihten gelen hadislerden biridir, aslı uzuncadır. Meselâ Buhârî'deki bir vechine göre, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bir bayram günü (Kurban veya Ramazan), hutbe sırasında musallânın kadınlar kısmına geçerek, kadınlara hususi hitapta bulunur:

"Ey kadınlar topluluğu! Sadaka verin, zira bana cehennem ehlinin ekseriyetini kadınların teşkil ettiği gösterildi! Kadınlar:

"Niye ey Allah'ın Resûlü!" diye sorarlar.

"Siz lâneti fazla yapıyor, kocalarınıza nankörlük ediyorsunuz. Ben azim sahibi erkeğin aklını çelmede aklı ve dini noksanlardan sizin kadar ileri olanı hiç görmedim" buyurdu. Kadınlar:

"Ey Allah'ın Resûlü aklımızın ve dinimizin noksanlığı nedir?" dediler. Aleyhissalâtu vesselâm:

"Kadının şehâdeti erkeğin şehâdetinin yarısı değil mi?" dedi. Kadınlar, "Evet!" deyince:

"İşte bu onun aklının noksanlığıdır. Hayız olduğu zaman namaz ve orucu terketmiyor mu?" buyurdu. Kadınlar yine, "Evet" dediler.

"İşte bu da dinlerinin noksanlığıdır" buyurdular."

2- Cehennem ehlinin çoğunu kadınların teşkil etmesini, bazı âlimler, irade sahibi erkeklerin aklını çelerek kötü söz ve davranışlara itilmelerine sebep olmalarıyla izah ederler: "Böylece onların günahına ortak olurlar. Buna kendi günahları da inzimam edince, kadınlar erkeklere nazaran daha ziyade günahkâr duruma düşerler."

3- Akıl: Hadiste akıl bahsi geçmektedir. Âlimler onu "İlim", *"Bazı zarurî ilimler", "Bilinen hakikatların arasını temyiz gücü"* gibi tariflere tabi tutarlar. Aklın mahiyeti, kısımları, insanda bulunduğu yer hakkında ihtilaf edilmiştir. Burada teferruâta girmeyeceğiz. Resulullah, kadınların "Aklımızın noksanlığı nedir?" "Dinimizin noksanlığı nedir?" şeklindeki sorularına, onlara kızıp, levm etmeden anlayacakları bir dille cevap vermiştir. "Şehâdetiniz erkeğin şehâdetinin yarısı..." demekle, فرجل وامرأتان ممن ترضون من الشهداء ان تضل احديهما **"Erkeklerinizden iki şâhit tutun. Eğer iki erkek bulunmazsa, şâhidlerden râzı olacağınız bir erkek, -biri unuttuğunda diğeri ona hatırlatacak- iki kadın olabilir"** (Bakara 282).

Kadınlardan iki şâhidin bir şâhid yerine geçmesi, bu onları levm değildir. Onların fıtrî zaaflarını tescildir. Hissilik esas olması sebebiyle zabt yönüyle nâkıstırlar. Âyet-i kerîme, *"Birinin unuttuğunu diğeri hatırlatır"* buyurarak bu fıtrî farklılığa dikkat çeker.

İbnu Hacer: "Diğerinin yardımını taleb etmek zabtının azlığını haber vermektir, bu da aklının noksanlığına işaret eder" der.

4- Hadisten istinbat edilen fevâid'e daha önce de kısaca temas edilmişti. Burada yeri gelmişken bir kere daha belirtelim ki kadınlardaki bazı fıtrî zaafı söylemek, bu onları levm etmek ma'nâsına gelmez. Bilakis yaratılıştan fıtratına konan ve menfi tezâhürlere de sebep olabilen bir vasfına dikkat çekmektedir. Bu, ihmal ve dikkatsizlik gibi levm'i gerektiren irâdî bir kusur değildir. Zaaflarına dikkat çekerek, o cihetten gelecek mahzurlara karşı uyarmak, tedbire davet etmek -İbnu Hacer'in ifadesiyle- "onlar sebebiyle fitneye düşmekten tahzîr" etmektir. Nitekim, Resulullah aklî ve dinî noksanlıkları sebebiyle değil, fakat:

1- Lâneti çok yapmaları,

2- Kocalarına nankör olmaları,

3- Erkeklerin akıllarını çelmeleri sebebiyle ateş terettüp ettiğini belirtmiştir.

Kadınların dinî yönden noksanlıkla tavsif edilmeleri hususunda şu açıklamayı yapar: "Bazıları bunu anlamakta zorluk çektiler. Aslında mesele açıktır. Şöyle ki: Din, İman ve İslam her üç kelime de bir ma'nâya gelir. Nitekim bu hususu birçok kereler açıkladık. Yine açıkladık ki, bütün ibadet ve tâatler de iman ve din olarak isimlendirilmiştir. Bu husus sâbit olunca, kimin ibadeti çok olursa imanının ve dininin arttığını, kimin de ibadeti azalırsa dininin eksildiğini anlarız. Şunu da kaydedelim ki,

din noksanlığı bazan günah hâsıl eder; özürsüz olarak namaz oruç vs. bir farz ibadetin terki gibi; bazan de mecburi şekilde ve günaha meydan vermeden hâsıl olur, hayızlının namazı terketmesi gibi. Şöyle bir soru akla gelebilir: "Yolcu ve hasta mûtad olarak yaptıkları bir kısım nafile ibadetleri, yolculuk ve hastalık sebebiyle yapamasalar, yol ve hastalık esnasında aynen yapmış gibi sevaba mazhar olduklarına göre, kadın da mazur ise, hayızlı olduğu günlerde terkettiği namaz sebebiyle sevap kazanmaz mı?"

Bu soruya cevabımız şudur: Bu hadisin zâhirine göre, kadınlar sevap almazlar. Aradaki farka gelince, hasta ve yolcu bu nafile ibadetleri onlara ehliyeti oldukça devamlı yerine getirme niyetiyle yapıyorlardı. Hayızlı kadın ise böyle değil. Onun niyeti, hayız vaktinde namazı terketmektir. Dahası, hayız vaktinde namaza niyeti haramdır. Bunun nazîri devamlı kılmaya niyet etmeden bazan nafile kılıp bazan kılmayan kimsedir. Böyle biri yolcu veya hasta olsa, bu esnada nâfile namaz sevabından mahrum kalır.

★ Hadis, sadaka ve iyilik yapmaya teşvik etmekte, istiğfar ve diğer tâatlerin çokça yapılmasını istemektedir.

★ Ayrıca, yapılan iyiliklerin kötülükleri götüreceğine ve sadakanın azabı önleyeceğine delil var. Zira nankörlük, lanetleme gibi günahlara bedel, gelecek cehennem cezasına karşı sadaka tavsiye edilmiştir.

★ Hadis (Nevevî'ye göre), kocaya ve iyiliğe karşı nankörlüğün büyük günahlardan olduğunu ifade eder. Çünkü ateşle tehdid, mâsiyetin büyük günah oluşunun alâmetidir.

★ **LANET:** Hadis, lanetin de çok çirkin günahlardan olduğunu ifade eder. Âlimler hadisten lanetin büyük günah olduğu hükmünü çıkarmaktan kaçınırlar. Çünkü hadis "Laneti çok yapıyorsunuz" demektedir. Küçük günahlar çoğalınca büyük olur. Ancak Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* : لَعْنُ الْمُؤْمِنِ كَقَتْلِهِ *"Mü'mine lânet, onu katletmek gibidir"* demiştir. Ulema lânetin haram olduğunda ittifak eder. Zira lânet lügatte uzaklaştırma ve tardetme, şer'î örfte "Allah'ın rahmetinden uzak kılma" ma'nâsına gelir. Hali ve son durumu kesinlikle bilinmeyenin, Allah'ın rahmetinden uzak olmasını dilemek caiz olmaz. Bu sebeple ulemâ: "İster müslüman, ister kâfir ve isterse hayvan olsun, muayyen bir zâta lanet etmek caiz değildir" demiştir. Bir kimsenin son hâlini sadece Allah bilir. Öyleyse *Ebû Cehil* ve iblis gibi küfür üzerine öldüğü veya öleceği şeri bir nassla bilinmeyenlere açıkça lânet caiz olmaz. Amma, vasıfla lânet ha-

ram edilmemiştir. Eğreti saç takan, eğreti saçı taşıyan, dövme yapan, dövme yaptıran, riba yiyen, riba yediren, musavvirler, zâlimler, fâsıklar, kâfirler, tarlalardan hudud taşlarının yerlerini değiştirenler, kendisini azad eden efendisinden bir başkasını eski efendisi diye iddia eden, kendini babasından başkasına nisbet eden, İslam'da bid'a çıkaran, bid'acıyı himâye eden... gibi hadislerde lânet izâfe edilenler. Bu vasıflara, şahıs tayini yapmadan lânet edilebilir.

Hadis herçeşit kaba ve çirkin sözleri, şetmi fazla yapmaktan yasaklamaktadır.

TEKFİR: Hadis, Allah'ı inkâr edenlerden başkalarına da küfür kelimesinin izafe edilmesinin caiz olduğunu göstermektedir. Biz bunu dilimizdeki nankörlük veya *küfrân-ı nimet* kelimeleriyle karşılıyoruz. Kocaya veya iyiliğe veya nimete nankör olmak veya küfrânda bulunmak gibi. Bu çeşit kullanmalarda, imânı selbeden -yani Allah'ı inkâr ma'nâsındaki- küfür kastedilmez. Ancak, nimetleri inkârın haram olduğu belirtilmiştir.

★ Hadis imanın artıp eksildiğine delildir.

★ İmam, vali gibi halkın büyüklerinin halka vaaz ve nasihat etmelerine, hayra teşvik, şerden tahzirlerine örnek görülmektedir.

★ Talebenin hocaya, tâbinin metbûa, memurun âmire, sözlerinden anlayamadığı hususlarda başvurup tavzih istemesine örnek var. Hadiste dirâyetli bir kadın *Resulullah*'a sual tevcih etmiştir.

★ Hadis, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* 'ın yüce ahlâklarına, güzel müsâmahalarına, rıfkına, re'fetine nezâketine delil olmaktadır.

زَادَهُ اللهُ تَشْرِيفاً وَتَكْرِيماً وَتَعْظِيماً

3308 ٤ – وعن أسامة بن زيد رَضِيَ اللهُ عَنْهُما قال: [قال رسولُ اللهِ ﷺ: مَا تَرَكْتُ بَعْدِي فِتْنَةً هِيَ أَضَرُّ عَلَى الرِّجَالِ مِنَ النِّسَاءِ]. أخرجه الشيخان والترمذي.

4. (3308)- *Üsâme İbnu Zeyd* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Erkeklere kendimden sonra kadınlardan daha zararlı bir fitne bırakmadım."* [Buhârî, Nikâh 17; Müslim, Zikr 97, (2740); Tirmizî, Edeb 31, (2781).]

AÇIKLAMA:

Burada *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)* erkeklerin en çok kadın sebebiyle fitneye düşeceğine dikkat çekmektedir. Sübkî, bu hadisten

halkın yanlış ma'nâ çıkardığını belirtir. Şöyle ki: Hadis, kadın sebebiyle bir kısım düşmanlıkların ve fitnelerin çıktığını haber verdiği halde, halk "kadının uğursuz olduğu", "insanlar üzerinde kötü tesirler hâsıl ettiği" inancına kapılmıştır. Sübkî, ulemâdan hiçbirinin böyle bir iddiada bulunmadığını belirtir. Sözüne şöyle devam eder: "Kim kadının bunda sebep olduğunu söylerse o cahildir. Nitekim Şâri, yağmurun yıldızın tesiriyle hâsıl olduğuna inanan kimseye küfr nisbet etmiştir. Şerrin, hiçbir medhali olmayan kadın sebebiyle vukua geldiğini söyleyen kimseye ne denmez? Gerçek şu ki kaza ve kaderin hükmü ona muvafakat edip tesadüf eder, nefis de bu durumdan tedirginlik duyar. Kim bu halle karşılaşırsa bilsin ki, fiilin ondan geldiğine itikad etmedikçe onu terketmesinde bir zarar yoktur."

Şurası muhakkak ki, fitrat gereği erkekler kadınları sever. Hatta dünya metâı arasında sevdikleri şeylerin en başında kadın gelir. Nitekim âyet-i kerîmede, insana sevdirilen dünya nimetleri sayılırken önce kadın zikredilmiştir: زُيِّنَ لِلنَّاسِ حُبُّ الشَّهَوَاتِ مِنَ النِّسَاءِ وَالْبَنِينَ **"Kadınlara, oğullara, kantar kantar altın ve gümüşe, nişanlı atlar ve develere, ekinlere karşı aşırı sevgi beslemek insanlara güzel gösterilmiştir"** (Âl-i İmrân 14).

Evlad bile kadın sebebiyle sevilir. Öyle ki sağ ve yanında olan kadının çocuğu, ölmüş olan eski kadının çocuğundan daha çok sevilir. Hükemâdan biri der ki: *"Kadınların hepsi şerdir. Asıl büyük şer onlardan müstağnî olunamayıştır. Akıl ve din yönüyle eksik olmasına rağmen, erkeği de akıl ve dini noksan olanların yapacağı işleri yapmaya sevkederler. Dinî umurun peşine düşmekten alıkoyarlar, dünya işlerinin peşine takarlar. İşte bu en büyük fitne ve fesaddır."* Müslim'in bir rivayetinde Aleyhissalâtu vesselâm: واتَّقُوا النِّسَاءَ فَـــإنَّ أوَّلَ فِتْنَةِ بَنِي اسْرَائِيلَ كَانَتْ فِي النِّسَاءِ *"Kadınlardan kaçının; zira İsrailoğullarına ilk fitne kadın yüzünden düştü."*

Hadislerde kadın fitnesi derken, sadece yabancı kadınlara karşı düşülecek zaaf kastedilmiyor. Bilakis kişinin hanımı, kızı, kızkardeşi hepsi dahildir. Kendi hanımından düşeceği fitnenin daha beter olabileceği söylenmiştir.

3309 ٥- وعن مُطَرِّف بن عبدالله، وكان له امرأتان فخرج من عند إحداهما فلما رجع قالت له: [أتيت من عند فلانة؟ قال: أتيت من عند عمران بن حصين فحدثنا عن رسول الله ﷺ: أنَّ أقَلَّ ساكِنِي الجَنَّةِ النِّسَاءُ]. أخرجه مسلم.

5. (3309)- *Mutarrıf İbnu Abdillah*'ın anlattığına göre, bu zatın iki hanımı vardı. Bunlardan birinin yanından çıkmıştı. Geri dönünce, hanımı: "Falan hanımın yanından geliyor olmalısın!" dedi. Mutarrıf: "Hayır, dedi İmrân İbnu Husayn'ın yanından geliyorum. O bana Resulullah'ın şu sözünü nakletti:

"Cennet sakınlerinin en azı kadınlardır." [Müslim, Zikir 95, (2738).]

3310 ٦- وعن أبي سعيد رضي الله عنه قال: [قال رسول الله ﷺ: إنَّ من أعظم الأمانة عند الله يوم القيامة الرجل يفضي إلى امرأته، والمرأة تفضي إلى زوجها ثم ينشر أحدهما سر صاحبه]. أخرجه مسلم وأبو داود.

6. (3310)- *Ebû Saîd* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Şüphesiz ki Kıyamet günü, Allah'ın en çok ehemmiyet vereceği emanet, kadın-koca arasındaki emanettir. Kadınla koca birbiriyle içli dışlı olduktan sonra, kadının esrarını erkeğin neşretmesi, o gün en büyük ihanettir."* [Müslim, Nikâh 123, (1437); Ebû Dâvud, Edeb 37, (4870).]

AÇIKLAMA:

Hadiste içli-dışlı olmak diye çevirdiğimiz أَفْضَى إِلَى tabiri, daha ziyade münasebet-i cinsiyeden kinayedir. Erkeğin, hanımıyla olan hususî hayatını başkalarına anlatması, görüldüğü üzere dinen yasaklanmıştır. Esasen mürüvvet ve insanlık bakımından da hoş değildir.

3311 ٧- وعن عائشة رضي الله عنها قالت: [قال لي رسول الله ﷺ: إنِّي لأعلم إذا كنت عني راضية وإذا كنت علي غضبى. فقلت: ومن أين تعرف ذلك؟ قال: إذا كنت عني راضية فإنك تقولين: لا، ورب محمد. وإذا كنت علي غضبى. قلت: لا، ورب إبراهيم. قلت: أجل يا رسول الله، والله ما أهجر إلا اسمك]. أخرجه الشيخان.

7. (3311)- *Hz. Âişe* (radıyallâhu anhâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* , bana:

"Ben senin bana kızdığın ve benden razı olduğun zamanları biliyorum" buyurdular. Ben: "Bunu nereden anlıyorsunuz?" diye sordum:

"Benden râzı oldun mu bana: "Hayır Muhammed'in Rabbine yemin olsun!" diyorsun. Bana öfkeli olunca: "Hayır! İbrahim'in Rabbine yemin olsun!" diyorsun" dedi. Ben:

"Doğru, ey Allah'ın Resulü, ben sadece senin adını terkederim?" dedim." [Buhârî, Nikâh 108, Edeb 63; Müslim, Fedâilü's-Sahâbe, 90, (2439).]

AÇIKLAMA:

Hadis, karı-koca arasında cereyan eden bazı dargınlıkların Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ile zevce-i pâkleri arasında da cereyan ettiğini göstermektedir.

Ancak, Ümmühâtü'l-Mü'minîn'den Resulullah'a hâsıl olan kırgınlık, isimde kalmaktadır. Kalblerinde yer etmiş olan hakiki sevgiye kadar uzanıp onu haleldar etmemektedir.

Tîbî, Hz. Âişe'nin "sadece adını terkederim" sözünde pek latif bir hasr bulur. "Çünkü der. Hz. Âişe âkil kişinin ihtiyarını selbeden öfke halinde bile, kalbindeki sevgide bir değişiklik olmadığını beyan etmektedir."

İbnu'l-Münir de şu yorumu yapar: "Hz. Âişe'nin bu sözden muradı, sadece lafzî tesmiyeyi bıraktığını, kalbinin ise Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* 'ın zât-ı kerimelerine sevgi ve muhabbetle bağlılığı bırakmadığını beyandır."

Âlimlerin açıklamasına göre *Hz. Âişe*'nin, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* 'a zaman zaman kızması, kıskançlık sebebiyledir. Resulullah, başka zevceleri de olan bir insandır. Kadınlar fitrî olan kıskançlık damarıyla zaman zaman aralarında bir kısım hadiseler çıkarmışlardır. Resulullah'ın müdâhale ettiği haller bile var, belli bir hudud çerçevesinde kaldığı müddetçe kıskançlığı sebebiyle kadın kınanmaz. Ama işi iftiraya, haksızlığa, yalana, tecâvüze başvuracak kadar ileri götürürse ayıplanır. Kıskanç olmamak irâdî değil ama ifrata götürmek irâdidir, müktesebdir, bu noktada sorumluluk başlar. Nitekim *İmam Mâlik* ve ona tâbi olan ülemâ: "Kadın, kıskançlığın sevkiyle kocasına kazifte bulunsa, ondan hadd düşer" diye hükmetmişlerdir. *İmam Mâlik* bu istidlali, Resulullah'ın إِنَّ الْغَيْرَى لَا تُبْصِرُ أَسْفَلَ الْوَادِي مِنْ أَعْلَاهُ "Kıskanç kadın vadinin tepesiyle dibini birbirinden ayıramaz" hadisine dayanarak yapmış ve "Böyle olmasaydı, Hz. Âişe cidden günahkâr olurdu. Çünkü Resulullah'a kızmak ve onu terketmek büyük günahtır" der.

Yeri gelmişken, kıskançlığın ve onun tezahürü olacak bazı davranışların Resulullah -dolayısiyle İslam- nazarında nasıl mâzur addedilecek bir durum olduğunu belirtmek için bir hadis daha kaydetmek isteriz:

إِنَّ اللَّهَ تَبَارَكَ وَتَعَالَى كَتَبَ الْغَيْرَةَ عَلَى النِّسَاءِ وَالْجِهَادَ عَلَى الرِّجَالِ فَمَنْ صَبَرَ مِنْهُنَّ لَهُ أَجْرُ شَهِيدٍ

"Allah erkeklere cihadı, kadınlara da kıskançlığı yazmıştır. Onlardan kim kıskançlığına dayanır sabrederse şehid sevabı kazanır."

İSLAM'DA KADININ YERİ

İslam'a atılan iftiralardan biri, kadınlarla ilgili olduğu için, yeri gelmişken kadın bahsini, daha önce yaptığımız bir çalışmadan iktibas ederek biraz açacağız.

Burada, kadınların manevî yönden erkeklerle eşitliğini temin etmek maksadıyla, tarih boyunca insanların iliklerine işleyen kadınları istihkâr edici peşin hükümlerin yıkılabilmesi için Hz. Peygamber'in kadın meselesine hususî ağırlık verip, ahlâkî bir kısım esaslar koyduğunu göreceğiz.

İslam'dan önceki Arap cemiyetinde kadınlara ve kız çocuklarına karşı umumî bir istihkâr hakimdi. Kur'an'ın ifadesiyle **"Birine kız doğduğuna dair haber gelse öfkelenir, çehresi bozulurdu"** (Nahl, 58). Bu istihkar, birçok durumlarda kız çocuklarını diri diri toprağa gömmeye kadar götürmüştür (Nahl 59).

Hz. Ömer: "Cahiliye devrinde kadına hiçbir değer vermezdik, İslâm gelip, Allah'ın onlardan bahsettiğini görünce (...) onların üzerimizde bazı hakları olduğunu gördük" der. Nitekim hadis: *"Kadınlar erkeklerin annebaba bir kardeşleridir", "Allah Teâlâ size kadınlar için hayırhâh olmanızı tavsiye eder, zira onlar anneleriniz, kızlarınız ve teyzelerinizdirler", "Allah Teâlâ eşini senin için bir libâs, seni de onun için bir libâs kılmıştır" gibi pek çok ibârelerle dâima kadından bahsetmiş, riâyet edilmesi gereken hukuku, hürmet edilmesi gereken şahsiyeti olduğunu tekrar etmiştir.*

Câhiliye Arapları, kadını, erkeğin mülkiyet ve tasarrufundaki diğer eşyalarından biri olarak telakki ederek hiçbir hukukî şahsiyet tanımamasına âmil olarak, kadının savaş yapamayacağına dâir vicdanlarda hâkim olan umumî kanaat zikredilir.

İslâm dini kadınları hukuken erkeklerle aynı seviyeye getirip erkeklerin sâhip oldukları bütün haklara onları da sahip kılmaktan başka, Allah karşısında da her hususta eşit mes'uliyetler yüklemiştir. Namaz, oruç zekât gibi bütün vecibeler kadına da terettüb etmekte, emre uyduğu veya uymadığı takdirde aynı müeyyidelere mâruz kalmaktadır. Bu söylediklerimizi: "Kadınlara cuma, cenâze bir de cihâd hâriç, erkeklere farz olanların hepsi farz kılınmıştır" hadis-i şerifi hülâsa eder.

Öte taraftan *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)* kadınların istihkâr edilmesine sebep olan espriyi kökten kaldırmak için kadınların

askerî seferlere katılmasına mâni olmamıştır. Bütün gazvelere kadınların katıldığını teyid eden rivayetler var. Buhârî, Kitâbu'l-Cihâd'da meâlen: "Kadınların cihadı", "Kadınların deniz seferlerine katılması", "Kişinin hanımını seferde yanına alması", "Kadınların gazvesi ve erkeklerle mukâtelesi", "Kadınların gazvede erkeklere su taşıması", "Gazvede kadınların yaralıları tedavisi", "Kadınların yaralı ve ölüleri harp sahasından (geri) çekmeleri" adları altında tam yedi ayrı bâbta ilgili hadisleri vererek bu hususun sünnetteki ehemmiyetini tebârüz ettirir.

Bu davranış, muhtemelen kadınların harp edemeyecekleri hususundaki kötü kanaati kökten yıkmayı istihdaf ediyordu. Ancak Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* kadınlar konusunda her tarafta insanların iliklerine işlemiş olan menfî telakkiyi yıkabilmek için başkaca tedbir ve telkinlere de yer vermiştir.

1- Kızı da erkeği de Allah iradesiyle yaratmıştır: "Evladlarınız size Allah'ın bir bağışı (hibesi)dir. Dilediğine kız, dilediğine erkek verir." Şu halde bu ilâhî hibeye karşı sâdece sevinç ve şükür izhâr etmek lâzımdır. **"Babalarınız ve oğullarınızdan hangisinin fayda yönüyle size daha yakın olduğunu bilemezsiniz"** (Nisâ 11) âyetinin de ifade ettiği üzere kız veya oğullardan hangisinin daha hayırlı olacağı meçhuldür. Şu halde biri için üzülmek ilâhî ihsânı beğenmemek, kadere itiraz etmek ma'nâlarını tazammun edeceğinden mü'minlik edebiyle bağdaşmaz. Hatta İslâm müellifleri, doğumda kız haberi gelince, cahiliye düşüncesine muhalefet için daha fazla sevinç izhar edilmeli derler. Nitekim Hz. Âişe'ye ailelerinden bir doğum haberi ulaşınca kız mı erkek mi diye hiç sormayıp, yaratılışı tam mı diye sorduğu, evet cevabını alınca da: "Alemlerin rabbine hamdolsun" diye dua ettiği belirtilir.

2- Müteaddid hadislerde kız çocuğu yetiştirmenin Allah indindeki ecrinin büyüklüğü ifade edilmiştir: "Kimin üç kız çocuğu olur da, onlara sabreder, kendi malından yedirir, içirir ve giydirirse, kızlar Kıyâmet günü ateşle onun arasında perde olur." Bu ecri elde etmek için yetiştirilecek kız çocuğunun üç olması da şart değildir, iki ve hatta terbiyesi iyi yapılmış olan bir kız çocuğu için de aynı vaad beyân edilmiştir. Tirmizî'nin bir tahricinde, haklarında Allah'tan korkup (iyi muamele etmek) şartıyla bunların kızı veya kız kardeşi bulunmalarının da farketmeyeceği belirtilir.

Hadislerde umumiyetle gelen, kızlara iyilik (ihsan)da bulunmak tabirinde geçen iyilik (ihsan)dan muradın onlara gösterilen sabır, onlara yedirip içirip giydirme, terbiyelerini iyi yapıp evlendirme, şefkat etme, işlerini tekeffül etme gibi pek çok umûrâ şâmil olduğunu, *İbnu Hacer* ha-

disin çeşitli varyantlarını şahit göstererek ifade eder. *Zeynü'd-Din el-Irâkî,* Resûlullah'ın kızlar için taleb ettiği iyiliğin (ihsân) tam olarak gerçekleşmesini, onlara bağırıp çağırmama, surat asmama, memnuniyetsizlik ve istiskâl izhar etmeme şartlarına bağlar ve: "Zirâ bunların hepsi iyiliği (ihsan) bulandırır, gölgeler" der.

3- Diğer bazı hadislerde de *"kızlara karşı nefret duymayın, zira onlar kıymetli can yoldaşlarıdır"; "...Zira ben de kızların babasıyım ve anneleri de kıymetli can yoldaşlarıdır"* diyerek kızları istihkâr etmeyi yasaklar. Ahmet İbnu Hanbel'in, kız evlâdı dünyâya gelen kimseleri, "Peygamberler de kız babalarıdır" diye tebrik ve teselli ettiği belirtilir.

4- Bazı hadislerde de, kızlardan hoşa gitmeyecek şeyler hususunda mutlak sabır istenmektedir. *"Kim kızlarla (veya kızlar vesilesiyle maruz kaldığı hoşuna gitmeyen şeylerle) imtihân olundukta onlara sabrederse, (kızlar) ateşe karşı kendisine perde olurlar."* İbnu Hacer, burada imtihân edilen şeyler bizzat kızlar mı yoksa onlar vesilesiyle insana ulaşan nâhoş şeyler mi diye ihtilaf edildiğini belirtir. Kız çocuğunun kastedildiği görüşünü iltizâm eden Nevevî: "Halk kızlardan nefret ettiği için, kızlar ibtilâ yâni imtihan sebebi" olarak tavsif edilmişlerdir" der. Kezâ aynı ma'nâyı te'yid etmek üzere "Kimin kızı doğar da onu gömmez, horlamaz, oğlan çocuğunu ona tercih etmezse, Allah o kimseyi bu kızı vesilesiyle cennetine kor" denmektedir.

5- Bazı durumlarda kızların oğlanlara takdim edildiğini görmekteyiz. Her şeyden önce, kız ve erkek çocukların bir hibe-i ilâhîye olduğunu belirten âyette kızlar önce zikredilmektedir: **"..dilediği kimseye kız evlâd verir, dilediği kimseye de erkek evlâd verir"** (Şûrâ 49). Bu takdimden bâzı âlimler, kızların erkeklere nazaran daha hayırlı olduğu hükmünü çıkarmışlardır. Bunu te'yid eden bir hadis, Vâsile'ye vakfen rivayet edilir: "Bir kadının ilk doğumunun kız olması, onun uğurlu ve hayırlı olmasındandır. Zira Cenâb-ı Hakk âyet-i kerime'de önce kızları zikreder."

Sünnette de Hz. Peygamber, ihsân ve ikramda kızla erkek çocuk arasında eşit davranmayı emrettikten sonra: *"Eğer ben, birisini üstün tutacak olsaydım, kızları üstün tutardım"* der. Nitekim Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* 'ın sefere çıkarken son vedalaştığı, seferden dönünce de ilk uğradığı kimsenin kızı Fâtıma olduğu belirtilmektedir.

Hadislerde gelen bu çeşit ifadelerin bir sonucu olarak terbiye kitaplarımızda "Çarşıdan getirilen değişik yeni bir şey olursa, bunu çocuklar arasında taksim yaparken kızlardan başlamalı. Zira onlar kalben daha hassas, ruhen daha incedirler" kaidesi yer etmiştir. Aynı ma'nâ, Âdâb-ı

Menâzil'de 10. hicrî asrın Türkçesiyle aynen şöyle ifade edilir: "Hususan kızcağızlara şefkati artık gerektir. Zira kızcağızların gönlü yumuşak ve kalpleri zayıftır. Ve sünnet oldur ki: Bir kimse yabandan gelse, oğlancıklar karşı varsalar, evvel kızcağızlarını eline almak gerek."

Erkeklere nazaran, kızlarda "umumiyetle mevcut" zaaf ve acz sebebiyle onların hakkının zayi olmaması için sünnet daima çeşitli ifadelerle dikkati çekmiştir: "İki zayıfın hakkına dikkat edin: Biri yetim, biri kadın."

Keza: *"En hayırlınız kadınlarına ve kız çocuklarına karşı en hayırlı olanınızdır"* hadisi ve çocuklara ve bilhassa kız çocuklarına iyi muamelenin lüzumuna delâlet etmektedir. İbnu Hacer Hz. Peygamber'in kız torunu Ümâme, sırtında olduğu halde namaz kılmasını da Câhiliye Araplarında kız çocuklarına karşı mevcut nefret hissine muhâlefet olarak değerlendirir.

Söylediklerimizi hülâsa edersek, sünnet, kızların terbiyesinde onları cemiyetin istihkâr edilen bir sınıfı olmaktan kurtarıp, erkeklerle manevî eşitliğe kavuşturabilmek için gereken her çeşit tedbiri almış, maddî-manevî müeyyideler koymuştur. Kadın okuma-yazma, ilim talebinde bulunma hakkına dâima sahiptir. Kızlara yazı öğretilmeyeceği hususundaki hadis mevzu olup, kadınlara karşı eskiden beri duyulan cahiliye taassubunu dile getirmektedir. Her şeye rağmen sünnet, kadının kadın, erkeğin de erkek olarak yetiştirilmesini, kıyâfet ve bir kısım ahvâlde birbirinden mutlaka ayrılmasını emretmektedir.

ÜÇÜNCÜ FASIL

SOHBET ÂDÂBI

3312 ١- عن أبي هريرة رضي الله عنه قال: [قال رسولُ الله ﷺ إيّاكُمْ والظَّنَّ فإنَّ الظَّنَّ أكْذَبُ الحَديث، ولاَ تَجَسَّسُوا، ولاَ تَحسَّسُوا، ولاَ تَنافَسُوا، ولاَ تَحاسَدُوا، ولاَ تَباغَضُوا، ولاَ تَدابَرُوا، وكُونُوا عِبادَ الله إخْوانًا كَمَا أمَرَكُمُ اللهُ تعالى: المُسْلِمُ أخُو المُسْلِمِ، لاَ يَظْلِمُهُ، ولاَ يَخْذُلُهُ، ولاَ يَحْقِرُهُ. بِحَسْبِ امْرِئٍ مِنَ الشَّرِّ أنْ يَحْقِرَ أخَاهُ المُسْلِمَ. كُلُّ المُسْلِمِ عَلَى المُسْلِمِ حَرامٌ، مالُهُ ودَمُهُ وعِرْضُهُ. إنَّ اللهَ لاَ يَنْظُرُ إلى صُوَرِكُمْ وأجْسَادِكُمْ، ولَكِنْ يَنْظُرُ إلى قُلُوبِكُمْ وأعْمالِكُمْ. التَّقْوَى هٰهُنَا، التَّقْوَى هٰهُنَا، التَّقْوَى هٰهُنَا، ويُشِيرُ إلى صَدْرِهِ. ألاَ لاَ يَبِعْ بَعْضُكُمْ عَلَى بَيْعِ بَعْضٍ، وكُونُوا عِبادَ اللهِ إخْوانًا. ولاَ يَحِلُّ لِمُسْلِمٍ أنْ يَهْجُرَ أخَاهُ فَوْقَ ثَلاَثٍ]. أخرجه الستة إلا النسائي، وهذا لفظ مسلم.

«التَّجَسُّسُ» بالجيم: البحث عن عورات النساء، وبالحاء: استماع الحديث.

و«التَّدابُرُ» التقاطع والتهاجر.

1. (3312)- *Hz. Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Sakın zanna yer vermeyin. Zira zan, sözlerin en yalanıdır. Tecessüs etmeyin, haber koklamayın, rekâbet etmeyin, hasedleşmeyin, birbirinize buğzetmeyin, birbirinize sırt çevirmeyin, ey Allah'ın kulları, Allah'ın emrettiği şekilde kardeş olun.*

Müslüman müslümanın kardeşidir. Ona (ihânet etmez), zulmetmez, onu mahrum bırakmaz, onu tahkir etmez.

Kişiye şer olarak, müslüman kardeşini tahkir etmesi yeterlidir. Her müslümanın malı, kanı ve ırzı diğer müslümana haramdır.

Allah sizin suretlerinize ve kalıblarınıza bakmaz, fakat kalplerinize ve amellerinize bakar. Takva şuradadır -eliyle göğsünü işaret etti-:

Sakın ha! Birinizin satışı üzerine satış yapmayın. Ey Allah'ın kulları kardeş olun. Bir müslümanın kardeşine üç günden fazla küsmesi helâl olmaz." [Buhârî, Nikâh 45, Edeb 57, 58, Ferâiz 2; Müslim, Birr 28-34, (2563-2564); Ebû Dâvud, Edeb 40, 56, (4882, 4917); Tirmizî, Birr 18, (1928).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, çok değişik vecihlerde rivayet edilmiştir. Her rivayette bir kısım ziyade ve noksanlar var. Burada zikri geçmeyen bazı mühim ziyadeleri kaydediyoruz: وَلَا تَنَاجَشُوا "Pazarlığa girip yalandan fiat yükseltmeyin"; وَلَا تَقَاطَعُوا "Bölünüp dağılmayın"; وَلَا تَهَاجَرُوا "Birbirinize küsmeyin"; وَلَا يَبِعْ بَعْضُكُمْ عَلَى بَيْعِ بَعْضٍ "Birbirinizin satışı üzerine satış yapmayın"; وَلَا يَخْطُبُ الرَّجُلُ عَلَى خِطْبَةِ أَخِيهِ حَتَّى يَنْكِحَ أَوْ يَتْرُكَ "Kişi kardeşinin istediği kıza talip olmasın, tâ evleninceye veya kesinlikle vazgeçinceye kadar."

2- Hadis, müslümanlar arası münasebetlerin temel prensiplerini vazetmektedir. Bu münasebetlerin esası kardeşliktir. Diline, rengine, coğrafyasına, içtimâi mevkiine, iktisâdî durumuna bakılmaksızın bütün inananlar kardeştir. Bu iman kardeşlerinin müşterek perdeleri *Hz. Muhammed (aleyhissalâtu vesselâm)* , müşterek anneleri de, *Resulullah*'ın zevceleri, Ümmühâtu'l-Mü'minîn'dir (radıyallahu anhünne ecmâîn). Öyleyse kardeşler arasında caiz olan şeyler burada da caiz, caiz olmayan şeyler burada da caiz değildir.

Bu münasebet esasları nelerdir?

★ Müslüman kardeşi için zanna yer vermemek. Yâni, şekke düşmemek. Şekk, kişinin kalbine delilsiz olarak ârız olan şeydir. Bazı âlimler bunu su-i zan diye açıklamıştır. Şu halde hadis, kardeşi hakkında zannı yasaklamakla "İnsanların ayıplarını araştırmayın, aklınıza düşen kötü zanların, kötü dedikoduların tahkîk etmek üzere peşine düşmeyin" demektedir. Zaten zannın, hadiste, *"en yalan söz..."* olarak tavsifi, onun hiçbir aslı astarı olmayan, insan vehmine şeytanın attığı bir kuruntu olduğunu ifade eder. Elbette kuruntuyla amel edilmemeli, peşine düşülmemelidir. Böylesi zannın, açık yalandan daha kötü ilân edilmesi, İbnu Hacer'in açıklamasıyla, yalanın çirkinliği herkesçe bilindiği ve bu sebeple kolay kolay ona yer verilmediği içindir. Halbuki yalanın zanna dayananı gizlidir. Çoğunu aldatır, cüret ettirir. Bu sebeple bu çeşit yalana daha çok rastlanır. Hadis, bunu yasaklamaktadır. Bu mevzuda âyet de

nâzil olmuştur. Rabbimiz (meâlen) şöyle buyurur: **"Ey iman edenler! Zannın çoğundan sakının, Zirâ zannın bir kısmı günahtır. Birbirinizin kusurunu araştırmayın. Birbirinizi gıybet etmeyin. Hanginiz ölü kardeşinin etini yemekten hoşlanır?"** (Hucurât 12)

Bazı âlimler bu hadisten hareketle: Ahkâmda içtihad ve reyle amelin yasak olduğunu söylemiştir. Ancak Nevevî, hadisin hiçbir surette, ahkâma müteallik içtihada giren "zann"ı mevzubahis etmediğini kesin bir dille söyler. Kurtubî "şerî zannın iki cânibten birini gâlib kılmak olduğunu" söyler ve "Bu hadisten şer'î zannın inkârını istidlâl edenlere iltifat edilmez" der.

★*Tecessüs:* Dilimizde de olan bu kelime, casusların yaptığı gibi halkın haberini toplamak ma'nâsına gelir. Tahassüs ise, bütün hislerle, beş duyu ile haber toplamak, âdeta havadan nem kaparcasına, koklayarak insanların girdisini çıktısını, kusurunu, ayıbını, söylentisini toplamaya çalışmaktır. İşte bu yasaktır.

Âyette, Hz. Yakup, hayatlarından ümidini kesmediği Yusuf ve kardeşi için haber toplamalarını oğullarına emrederken: اذْهَبُوا فَتَحَسَّسُوا مِنْ يُوسُفَ وَأَخِيهِ **"Ey oğullarım, gidin Yusuf'u ve kardeşini arayın"** (Yusuf 87) der ve tahassüs kelimesini kullanır.

★ *Hased:* Hadisin yasakladığı mezmum ahlâklardan biridir. Bunu şârihler, "Bir şahsın, nimetin layık olan kimseden zevalini temenni etmesi" diye tarif ederler. Bu duygunun insanda fıtrî olarak varlığı kabul edilir. Şu halde hadiste yasaklanan husus bu duyguyu taşımak değil, bu duygu mucibince amel etmek, bunun gerçekleşmesi için fiile geçmek, koşuşturmaktır. His hâlinde kalması zarar vermez. İstenen, onun frenlenmesidir. Ancak bu frenleme işinin tesâdüfi değil, şuurlu ve irâdî olması gerekir. Acz sebebiyle hasedin gereğini yapmayanla, gücü yettiği halde yapmayan farklıdır. Resulullah'ın istediği bu ikinci kısımdır. Bunda nefsî mücahede var, bunda Allah rızası için, Resulünün emrine uymak için ortaya konan bir gayret var.

Şu kaydedeceğimiz hadis, sadedinde olduğumuz hadiste yasaklanan bazı hislerin fıtrî olduğunu belirtir ve bir kurtuluş yoluna dikkat çeker: ثَلَاثٌ لَا يَسْلَمُ مِنْهَا أَحَدٌ الطِّيَرَةُ وَالظَّنُّ وَالْحَسَدُ قِيلَ فَمَا الْمَخْرَجُ مِنْهَا يَا رَسُولَ اللهِ؟ قَالَ: إِذَا تَطَيَّرْتَ فَلَا تَرْجِعْ وَإِذَا ظَنَنْتَ فَلَا تَحَقَّقْ وَإِذَا حَسَدْتَ فَلَا تَبْغِ *"Üç şey vardır, kimse onlardan sâlim değildir: Uğursuzluk, zan, hased..."* Resulullah'a bunlardan kurtuluş yolu nedir? diye sorulunca şu cevabı verdi: *"Uğursuzluk içinden geçince hoşlandığın işi bırakma, zanna düşünce araştırmaya kalkma, hased duyunca da gereğiyle amel etme."*

Şu halde, zan ve hasedden kurtuluş, bu hislerin peşine düşmemek suretiyle gerçekleşir. Hasan el-Basrî hazretleri de şöyle der: "İçinde hased olmayan insan yoktur. Kim bu hissi aşıp, peşine düşmez ve zulme yer vermezse, hased yapmamış olur."

★ *Tedâbür:* Birbirlerini terketmek demektir. Küsüşmek diye tercüme ettik. Aslında kelime birbirlerine sırt çevirmek, yani karşılaştıkları, görüştükleri zaman sırtlarını dönmek ma'nâsına gelir. İbnu Abdilberr: "İ'raz yani yüzünü çevirmek tedâbürle ifade edilmiştir, zaten yüzünü çeviren sırtını dönmüş olur" der. Tedâbür'ü düşmanlık olarak anlayan da olmuştur. Hattâ *Kadı İyâz,* "Hadisteki ma'nâ "mücadele etmeyin, yardım-laşın" demektir" der. *İmam Mâlik* bunu, "selamlaşmadan yüz çevirmek" olarak anlamış ve "Bunun, iki müslüman karşılaşınca birbirlerine selamdan yüz çevirmelerinden başka bir ma'nâya geleceğini zannetmiyorum" demiş, bu durumda ilk selam verenin onların hayırlısı olduğunu belirtmiştir.

★ *Tebâğuz:* Birbirine buğz etmek, kin taşımak. Bunun da esas itibariyle mükteseb olmadığı belirtilir. Şu halde, bu da fıtrîdir. Ancak irâdî olarak gelişir veya baskı altında tutulur. Hadis buğzetmeyi yasaklamakla, buna götüren sebeplere tevessül etmeyi yasaklamış olmaktadır. Bazı âlimler: "Maksad, buğza, kinleşmeye götüren bâtıl hevanın yasaklanmasıdır" diye özetlemiştir.

İbnu Hacer bu telakkiyi dar bulur ve tebâğuzun yasaklanması, hevanın yasaklanmasından âmmdır, çünkü hevâya uymak bunun sadece bir çeşididir, tebâğuzun (kinleşmenin) hakikati, iki kişinin arasında bunun cereyanıdır. Sadece birinden vâki olunca da buğz denmiştir. Buğzun mezmum olanı, Allah için olmayanıdır. Allah için buğzetmek vacibtir ve bunu yapan Allah'ın hakkına tazimden dolayı sevaba erer. Birbirlerine buğz eden iki kişiden biri veya her ikisi, Allah indinde selâmet ehlinden olsa, -içtihadı ile diğerinin hatâdar olduğuna hükmederek bu hatası sebebiyle buğzeden kimse gibi- bu, Allah indinde ma'zurdur" der.

★ Hadisin sonunda: *"Ey Allah'ın kulları kardeş olun!"* denmektedir. Bir başka rivayette *"Allah'ın emrettiği şekilde!"* ziyadesi mevcuttur.

Hadis: *"Bu yasaklananları terkederseniz gerçek kardeşler olursunuz"* demektedir. Ma'na-i muhalifi: "Bu söylenenleri terketmezseniz düşmanlar olursunuz" demektedir. Öyleyse "kardeşler olun!" demenin ma'nâsı: "Zikredilenler gibi, sizi kardeş kılacak şeyleri iktisab ediniz" demektir. Ma'nâ böyle olunca iktisabı gereken şey sayıca artar: Bir kısmı terk nevinden, bir kısmı fiil.

Kurtubî der ki: "Kardeşler olun!" emrinin ma'nâsı şefkatte, merha-

mette, muhabbette, dostlukta, yardımlaşmada, hayırhâhlıkta neseb kardeşleri gibi olun" demektir.Kardeşliğin, Allah'ın emrettiği şekilde olması, Hz. Peygamber'in zikrettiği hususlara riayet edilmesi demektir, çünkü kardeşliğin gerçek ma'nâda tahakkuku onlarsız olmaz. Bu vasıfları Allah'a nisbet, Resulullah'ın O'nun adına tebliğ etmesi sebebiyledir..."

İbnu Abdilberr der ki: "Hadis, şer'î bir günah işlemedikçe müslümana buğz edip ondan yüz çevirmenin, sohbetten sonra kopmanın, Allah'ın ona verdiği nimet sebebiyle ona hased etmenin haram olduğunu ifade ettiği gibi, neseb kardeşi ile olan muamelesi gibi muamelede bulunmasının, hiç bir surette kusurunu araştırmamasının gerektiğini de ifade etmektedir. Bu vecîbeler hazır müslüman hakkında olduğu gibi gâib olanlar hakkında da câridir. Pek çok meselede ölülelerle dirilerin hukuku müşterektir."

İSLAMÎ TERBİYEDE MÜHİM BİR ESAS: FITRÎ DUYGULARIN YÖNLENDİRİLMESİ

Sadedinde olduğumuz hadisin açıklaması sırasında kaydettiğimiz bir hadiste Resulullah zan ve hased duygularının fıtrîliğini haber vermektedir. İslam âlimleri diğer bir çok huyların da mükteseb değil, fıtrî olduğunu belirtir. Şu halde İslamî terbiyede bunları insandan çıkarıp atmak diye bir mesele mevcut değildir. Ama bunların istikâmetini değiştirmek gerekmektedir. Esasen Resulullah da buna temas etmiştir: *"Müslümana buğzetmemek, müslümana hased etmemek, adâvette bulunmamak"* emredilmiştir. Bir kısım kötülüklere, kötülükleri fiil haline getirenlere, İslam'a, müslümana kin ve adâvet besleyenlere nefis hesabına değil, Allah hesabına olmak üzere kin câizdir, adâvet gereklidir.

Bu duygular yaratılışımızda olduğuna göre bunların meşru bir kullanılma yerleri olmalıdır.

Öyleyse terbiyeciler mü'min muhataplarına hitab ederken insanda "yasaklanan" bu huyların meşru ve kullanılması caiz olan yerlerini açıklamaları, iyi göstermeleri gerekir. Bu meseleye geniş yer veren *Bediüzzaman'a* göre, zamanımızdaki vaizler buna riayet etmediği için halka müessir olamıyorlar. Şöyle irşad eder:

"...Tahmin ederim ki, nâsihlerin nasîhatları, şu zamanda tesirsiz kaldığının bir sebebi şudur ki; ahlâksız insanlara derler: "Hased etme! Hırs gösterme! Adâvet etme! İnad etme! Dünyayı sevme! Yani, fıtratını değiştir" gibi zâhiren onlarca mâlâyutâk (güç getirilemeyecek) bir teklifte bulunurlar. Eğer deseler ki: "Bunların yüzlerini hayırlı şeylere çeviriniz, mecralarını değiştiriniz." Hem nasihat tesir eder, hem daire-i ihtiyarlarında bir emr-i teklif olur."

Hemen kaydedelim ki, merhum bahsin başında, bu hislerin yüzlerini, hayırlı şeylere nasıl çevrileceğini, mecralarının nasıl değiştirileceğini daha açık daha müşahhas şekilde göstermeye ehemmiyet vermiştir.

Ona göre, insanın hakiki kemâle ulaşmasının yolu, insan fitratındaki *"şiddetli merak", "hararetli muhabbet", "dehşetli hırs", "inadlı taleb"* gibi hisleri hayra yöneltmekten geçer. Bu hisler aslında ahireti kazanmak için verilen sermaye hükmündedir. İnsan ise bunları dünyanın fâni umuruna harcayarak elmas almaya mahsus sermayesini cam parçalarına yatırarak büyük ziyana düşmektedir. Açıklamasına şöyle devam eder:

"Aşk, şiddetli bir muhabbettir; fâni mahbublara müteveccih olduğu vakit ya o aşk, kendi sahibini daimî bir azab ve eleme bırakır; veyahud o mecâzî mahbub, o şiddetli muhabbetin fiyatına değmediği için bâki bir mahbubu arattırır, aşk-ı mecâzî, aşk-ı hakîkiye inkılâb eder.

İşte insanda binlerle hissiyat var. Herbirisinin aşk gibi iki mertebesi var. Biri mecâzî, biri hakîkî. Meselâ: Endişe-i istikbal hissi, herkeste var; şiddetli bir surette endişe ettiği vakit, bakar ki, o endişe ettiği istikbale yetişmek için elinde senet yok. Hem rızık cihetinde bir taahhüd altında ve kısa olan bir istikbal o şiddetli endişeye değmiyor. Ondan yüzünü çevirip, kabirden sonra hakîkî, uzun ve gâfiller hakkında taahhüd altına alınmamış bir istikbale teveccüh eder. Hem mala ve câha karşı şiddetle bir hırs gösterir. Bakar ki: Muvakkaten onun nezaretine verilmiş o fâni mal ve âfetli şöhret ve tehlikeli ve riyaya medar olan câh (mevki), o şiddetli hırsa değmiyor. Ondan, hakîkî câh olan merâtib-i maneviyeye ve derecat-ı kurbiyyeye ve zâd-ı âhirete ve hakîki mal olan a'mâl-i sâlihaya teveccüh eder. Fena haslet olan hırs-ı mecâzî ise, âli bir haslet olan hırs-ı hakîkîye inkılâb eder. Hem meselâ: Şiddetli bir inad ile; ehemmiyetsiz zâil, fâni umurlara karşı hissiyatını sarfeder. Bakar ki, bir dakika inada değmeyen bir şeye, bir sene inad ediyor. Hem zararlı, zehirli bir şeye inad namına sebat eder. Bakar ki bu kuvvetli his, böyle şeyler için verilmemiş. Onu onlara sarfetmek, hikmet ve hakikata münafidir. O şiddetli inadı, o lüzumsuz umuru zaileye vermeyip, âlî ve bâkî olan hakaik-i imaniyeye ve esasat-ı İslâmiyeye ve hıdemât-ı uhreviyyeye sarfeder. O haslet-i rezile olan inad-ı mecazî, güzel ve âlî bir haslet olan hakîkî inada, -yani hakta şiddetli sebata- inkılâb eder.

İşte şu üç misal gibi, insanlara verilen cihazât ı maneviyeyi, eğer nefsin ve dünyanın hesabıyla istimal etse ve dünyada ebedî kalacak gibi gâfilâne davransa, ahlâk-ı rezîleye ve israfat ve abesiyete medar olur. Eğer hafiflerini dünya umuruna... ve şiddetlilerini vezâif-i uhreviyeye ve maneviyeye sarfetse, ahlak-ı hamideye menşe, hikmet ve hakikata muvafık olarak saadet-i dareyne medar olur."

3313 ٢- وعنه رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قال رَسُولُ اللهِ ﷺ: حَقُّ المُسْلِمِ عَلَى المُسْلِمِ خَمْسٌ: رَدُّ السَّلَامِ، وعِيادَةُ المَرِيضِ، واتِّبَاعُ الجَنَازَةِ، وإجَابَةُ الدَّعْوَةِ، وتَشْمِيتُ العَاطِسِ]. أخرجه الخمسة.

وزاد مسلم في رواية: « وإذَا دَعَاكَ فَأَجِبْهُ، وإذَا اسْتَنْصَحَكَ فَانْصَحْ لَهُ ».

2. (3313)- Yine *Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Müslümanın, müslüman üstündeki hakkı beştir: "Selamını almak, hasta ziyaretine gitmek, cenazesine katılmak, davetine icabet etmek, hapşırınca yerhamükallah demek." [Buhârî, Cenâiz 2; Müslim, Selam 4, (2162); Ebû Dâvud, Edeb 98, (5030); Tirmizî, Edeb 1, (2738); Nesâî, Cenâiz 52, (4, 52).

Müslim'in bir rivayetinde şu ziyade vardır: *"Eğer seni davet ederse icâbet et, senden nasihat taleb ederse ona nasihat et."*

AÇIKLAMA:

1- Burada müslümanın müslümana karşı vazifesi "beş" olarak ifade edilmiştir. Tirmizî'nin rivayetinde "altı" denilir ve altıncı olarak "Kendisi için istediğini onun için de istemek.." olduğu belirtilir. Bir başka rivayette "yedi" denir ve "mazluma yardım.." da zikredilir.

2- Sadedinde olduğumuz hadiste sayılan hususlar, *"müslümanın müslüman üzerindeki hakkı..."* olarak ifade edilmiştir. Bazı rivayetlerde أمرنا النبي ﷺ بسبع ونهانا عن سبع "Hz. Peygamber bize yedi şeyi emretti, yedi şeyi de yasakladı.." şeklinde ifade edilmiştir.

İbnu Hacer'in açıklamasına göre, bu ifadeleri değerlendiren bir kısım âlimler, bunu "vacip" olarak hükme bağlamışlardır. Yani bu sayılan vazifeleri, müminin, mü'min kardeşine ifası vacibtir. Hatta bu hususu te'yid eden hadis dahi gösterilmiştir: خمس تجب للمسلم على المسلم *"Beş şey vardır ki bunlar bir müslümanın üzerine diğer müslümana karşı "vacip" bir vazifedir..."*

Mâlikîlerden bazıları ile, Zâhirîlerin cumhuru bunun vücubunda ısrar etmiştir. İbnu Ebî Cemre "bazılarının "farz-ı ayn" dediğini belirtir.

Bunun, *Resulullah* tarafından ya bizzat vacib kelimesi, ya da vücûb ifade eden bir üslubla geldiğine dikkat çeken *İbnu'l-Kayyim:* "Bu husus sarîh şekilde vücûb kelimesiyle gelmiş olmaktan başka, vücub'a delâlet eden

hakk kelimesiyle, zahiriyle vücûba delâlet eden bir lafızla, hakikatı vücûb ifade eden emir sigasıyla ve *Sahâbî*'nin: "Resulullah bize emretti" lafzıyla gelmiştir" der ve şu neticeye ulaşır: "Şurası muhakkak ki, fakihler, birçok şeyin vacip olduğuna bu kadar delile dayanmadan hükmetmişlerdir."

Bazıları da bu vazifelerin farzı kifaye olduğuna, bir kısmı yapınca diğerlerinden düşeceğine hükmetmiştir. Hanefîlerle Hanbelîlerin çoğunluğu bu görüştedir.

*Şâfiîlerle, Mâlikîler*den bir grup, bunun müstehab olduğuna, bir kişinin yapmasıyla diğerlerinden sâkıt olacağına hükmederler.

3314 ٣- وعن أبي موسى رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قال رسولُ اللهِ ﷺ: أَطْعِمُوا الجَائِعَ، وعُودُوا المَرِيضَ، وفُكُّوا الْعَانِيَ]. أخرجه البخاري وأبو داود. « العاني » الأسير.

3. (3314)- *Ebû Musa* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Aç'ı doyurun, hastayı ziyaret edin, esirleri hürriyetine kavuşturun." [Buhârî, Mardâ 4, Cihad 171, Nikâh 71, Ahkâm 23; Ebû Dâvud, Cenâiz 11, (3105).]

3315 ٤- وعن أبي ذرّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قال رسولُ اللهِ ﷺ: يَا أَبَا ذَرٍّ لاَ تَحْقِرَنَّ مِنَ الْمَعْرُوفِ شَيْئاً وَلَوْ أَنْ تَلْقَى أَخَاكَ بِوَجْهٍ طَلْقٍ. وَإِذَا اشْتَرَيْتَ لَحْماً أَوْ طَبَخْتَ قِدْراً فَأَكْثِرْ مَرَقَتَهُ وَاغْرِفْ لِجَارِكَ مِنْهُ]. أخرجه الترمذي.

4. (3315)- *Ebû Zerr* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Ey Ebû Zerr! Mâruf'dan (iyilik) hiç bir şeyi hakir görme, hatta bir kardeşini güler bir yüzle karşılaman bile (basit bir şey değildir). Et satın aldığın veya bir tencere kaynattığın zaman suyunu artır, ondan komşuna bir avuç (kadar da olsa) ver."* [Tirmizî, Et'ime 30, (1834).]

AÇIKLAMA:

Ma'ruf, aklın ve şeriatın güzel bulduğu, tasvib ettiği her şeydir. Türkçemizdeki iyilik kelimesi kısmen bunu karşılayabilir. Allah'a ibadet ve taat, insanlara ihsan sayılan her şey bu kelimeyle ifade edilebilir. İnsanların görüp garipsemediği, normal karşıladığı bir fiil, bir durum, adaletli bir iş, aile ve başkalarıyla hoş sohbet, güler yüz hep ma'ruf sayılmaktadır. *Resulullah,* güler yüzü de ma'ruftan saymıştır. Çünkü bu, mü'minin kalbine sürûr verir. İşte bu ma'ruftur.

Gönderilecek çorba suyunun avuçla ifadesi, az bile olsa yapılacak iyiliğin gerekli ve makbul olduğunu ifade eder.

DÖRDÜNCÜ FASIL

MECLİS (OTURMA) ÂDÂBI

3316 ١- عن أبي سعيد الخدري رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قال رسولُ الله ﷺ: إيّاكُمْ والجُلُوسَ في الطُّرُقَاتِ. قَالُوا يا رَسُولَ الله: مَا لَنَا بُدٌّ مِنْ مَجَالِسِنَا، نَتَحَدَّثُ فيها. فقَالَ: إذَا أَبَيتُمْ إلاَّ المَجْلِسَ فَأَعْطُوا الطَّرِيقَ حَقَّهُ. قَالُوا: وَمَا حَقُّهُ يا رسولَ الله؟ قال: غَضُّ البَصَرِ، وَكَفُّ الأَذَى، وَرَدُّ السَّلَامِ، وَالأَمْرُ بِالْمَعْرُوفِ، وَالنَّهْيُ عَنِ الْمُنْكَرِ]. أخرجه الشيخان وأبو داود.

وزاد في أخرى عن عمر: «وتغيثُوا الملهوفَ، وتهدُوا الضالَّ».

1. (3316)- *Ebû Saîd el-Hudrî* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* (bir gün):

"Sakın yollarda oturmayın!" buyurmuştu.

"Ya Resulullah dediler, oturmadan edemeyiz, oralarda (oturup) konuşuyoruz."

"Mutlaka oturacaksınız, bari yola hakkını verin!" buyurdu. Bunun üzerine:

"Ey Allah'ın Resûlü, onun hakkı nedir?" diye sordular.

"Gözlerinizi kısmak, (gelip geçeni) rahatsız etmemek, selama mukabele etmek, emr bi'l-ma'ruf nehy-i ani'l-münker yapmaktır!" dedi." [Buhârî, İsti'zân 2 Mezâlim 22; Müslim, Libas 114, (2121); Ebû Dâvud, Edeb 13, (4815).]

Hz. Ömer'den yapılan bir başka rivayette şu ziyade var: *"Yardım isteyen mazluma yardım edersiniz, yolunu kaybedene rehber olursunuz."*

AÇIKLAMA:

1- Hadiste, *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)* Ashâb-ı Kiram haze-

râtına yollarda oturmamalarını söylediği halde, onların itirazları mevzubahis olmaktadır. Bu durumdan "Ashab, Resulullah'a itiraz eder miydi?" diye bir soru akla gelebilir.

Kadı İyâz şu açıklamayı sunar: "Hadiste, Aleyhissalâtu vesselâm'ın onlara olan emrinin vücub için olmayıp teşvik ve daha iyiyi gösterme maksadını güttüğüne delil vardır. Zira, eğer vücub anlamış olsalardı kesinlikle bu itirazı yapmazlardı. Emirlerin vacip ifade etmediği iddiasında olanlar bu hadisle de istidlâl ederler.

İbnu Hacer der ki: "Ashabın, ihtiyaçları sebebiyle şikayet mevzuu yaptıkları hususu hafifletici bir nesh vâki olmasını ümid etmiş olmaları da muhtemeldir. Bu söylediğimizi, şu rivayet de te'yid etmektedir: فظَنَّ القومُ أنَّها عزمةٌ "Kavm bunu bir vecîbe zannetti." Bir başka rivayette şöyle derler: لِغيرِ ما بأسٍ نقعدُ نتحدَّثُ ونتذاكرُ "Biz zararsız bir şey için otururuz, oturur konuşuruz, müzâkerelerde bulunuruz."

2- Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ashabın itirazı üzerine bazı şartlarla yolda oturmaya izin verir. Bu şartlar muhtelif rivayetlerde farklı ziyadeler halinde 14 ayrı âdâba çıkmaktadır:

1) Selam vermek,

2) Güzel söz,

3) Hapşırana yerhamukâllah demek,

4) Selama mukabele,

5) Yük taşıyana yardım,

6) Mazluma yardım,

7) İmdat isteyene koşmak,

8) Yol sorana göstermek,

9) Yolunu kaybedene rehber olmak,

10) Emr-i bi'l-ma'rufta bulunmak,

11) Münkerden nehyetmek,

12) Eza vermekten kaçınmak,

13) Gözünü (haramdan) kısmak,

14) Allah'ı çokça zikretmek.

Bu hususların ehemmiyeti çeşitli hadislerde takrir edilmiştir.

Sokakta oturma yasağına, genç kadınların da hazır bulunarak fitneye düşme endişesi de müessir olmalıdır. Çünkü, ihtiyaçları sebebiyle dışarı çıkmaktan ve sokaklardan geçmekten kadınlar yasaklanmamış oldukları için, onlara bakmadan hâsıl olacak fitne endişesi vardı. Keza evinde kaldığı takdirde faydalı bir meşguliyet içinde olması muhtemelken sokağa çıkarak gerek Allah'ın ve gerekse müslümanların bir kısım hukukunu ihlal etmesi, bazı münkerleri görmesi gibi zararlı ihtimaller de mevcuttu. Bu durumda müslümana emr-i bi'l-ma'ruf ve nehy-i ani'l-münker terettüp eder, yapmazsa günaha girer, keza gelip geçenlere selam vermek durumunda kalır, bu çokça hâsıl olursa her gördüğüne mukabele etmekten aciz kalabilir, böylece farzın terki ile günaha girer. Kişi fitneden kaçmak ve nefsini sindirmekle sorumludur. Bütün bu sebeplere binaen Şârî, yollarda oturmayı terke çağırdı, ashab, birbirleriyle anlaşma, görüşme, dinî meseleleri müzakere, mübah şeyleri konuşarak gönüllerini ferahlatmak gibi bazı maslahatlar sebebiyle yolda oturmaya olan ihtiyaçlarını zikrettiler. *Resulullah* da onlara mezkur mahzurları izale edici tedbirlere riayet kaydıyla yollarda oturmaya ruhsat verdi. Yukarıda zikredilen ondört maddelik âdâbtan herbiriyle ilgili muhtelif hadisler ve hatta âyetler vârid olmuştur.

3317 ٢- وعن ابن عمر رضي الله عنهما قال: [قال رسولُ الله ﷺ: إذَا كَانُوا ثَلاَثَةً فَلاَ يَتَنَاجَى اثْنَانِ دُونَ الثَّالِثِ فَإِنَّ ذلِكَ يُحْزِنُهُ]. أخرجه الثلاثة وأبو داود. وأخرجه الخمسة إلا النسائي عن ابن مسعود رضي الله عنه بمعناه.

2. (3317)- *İbnu Ömer* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Üç kişi beraberken, ikisi aralarında hususî konuşmasınlar, bu öbürünü üzer."* [Buhârî, İsti'zân 45; Müslim, Selâm 36, (2183); Muvatta, Kelam 13, (2, 988, 989); Ebû Dâvud, Edeb 29, (4852).]

Bu ma'nâda bir rivayet İbnu Mes'ud (radıyallâhu anh)'dan gelmiştir. Hadisi *Buhârî, Müslim, Ebû Dâvud* ve *Tirmizî* kaydetmişlerdir.

AÇIKLAMA:

1- *Necve,* fısıldaşmak, gizli konuşmak ma'nâsına gelir. Bu hadis üç kişilik bir gruptan, iki kişinin üçüncüyü hariç kılarak fısıldaşmalarını yasaklamaktadır. Ya konuşma müştereken olmalıdır veya alenî olmalıdır. Bir başka hadiste bunlara bir başkasının katılması halinde, hususî konuşmaya cevaz vermektedir. Çünkü bu sırada öbürleri de aralarında konuşabilirler.

Yani esas itibariyle hususî konuşma yasaklanmış değildir. Üç kişiden ikisinin hususî konuşması yasaklanmıştır.

Hususî konuşma üzerine âyet de mevcuttur: يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا تَنَاجَيْتُمْ فَلَا تَتَنَاجَوْا بِالْإِثْمِ وَالْعُدْوَانِ **"Ey iman edenler gizli konuştuğunuz zaman, günah işlemeyi, düşmanlık etmeyi ve peygambere karşı gelmeyi fısıldaşmayın"** (Mücadele 9).

İbnu Ömer, üç kişiden biriyle hususî konuşmak isteyince, dördüncü birini daha çağırdıktan sonra: "Siz ikiniz biraz istirahat buyurun" der, arkadaşıyla hususî konuşurmuş.

Bazı âlimler: *"Bu cemaat on kişi de olsa, bir kişiyi yalnız bırakarak hususî konuşamazlar"* diyerek mevzuya açıklık kazandırmışlardır.

Hadiste esas olan, bir kişinin yalnız bırakılmamasıdır. O, kendi aleyhinde bir konuşma yapıldığı vehmine kapılabilir ve kopma husule gelir. İmam Mâlik: "Bu, insanların birbirlerine buğzedip kopmalarını önleyen güzel bir edebtir" demiştir.

Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* hususî konuşmakta olan iki kişiye, onlardan izin almadan sokulmayı da yasaklamıştır:

اذا تناجى اثنان فلا يدخل معهما غيرهما حتى يستأذنهما

Son olarak şunu da belirtelim ki, bazı âlimlerin: "Bu yasak, sefer halinde kişinin kendisini emniyette hissedemediği, arkadaşına güvenmediği veya tanımadığı veya emin olmayıp kendisinden korktuğu yerlerle ilgilidir, hazerde ve emniyetli yerlerde hususî konuşmanın mahzuru yoktur" dediği de rivayet edilmiştir. Nitekim *Ahmed İbn Hanbel* şu hadisi rivayet etmiştir: "Resulullah buyurdu ki: وَلَا يَحِلُّ لِثَلَاثَةِ نَفَرٍ يَكُونُونَ بِأَرْضٍ فَلَاةٍ أَنْ يَتَنَاجَى اثْنَانِ دُونَ صَاحِبِهِمَا "Üç kişi bir tenha yerde iseler, bunlardan ikisinin hususî konuşması helâl olmaz."

Ancak çoğunluk bu yoruma katılmaz. *Kurtubî* "Bu boş bir iddia, delile dayanmayan bir tahsistir" der. İbnu'l-Arabî de: "Hadis lafzıyla da, ma'nâsıyla da âmmdır. Yasağın illeti "üzmek"tir. Bu ise hazerde, seferde mevcuttur. Dolayısıyla yasağın iki hale de şâmil olması gerekir." der.

3318 ٣- وعن أنس رضي الله عنه قال: [لَمْ يَكُنْ شَخْصٌ أَحَبَّ إِلَيْهِمْ مِنْ رَسُولِ اللهِ ﷺ: وَكَانُوا إِذَا رَأَوْهُ لَمْ يَقُومُوا لَهُ، لِمَا يَعْلَمُونَ مِنْ كَرَاهِيَتِهِ لِذَلِكَ]. أخرجه الترمذي.

3. (3318)- *Hz. Enes* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Ashab'a Resulullah

(aleyhissalâtu vesselâm) 'dan daha sevgili kimse yoktu. Buna rağmen *Aleyhissalâtu vesselâm*'ı gördükleri zaman ayağa kalkmazlardı, çünkü O'nun bundan hoşlanmadığını biliyorlardı." [Tirmizî, Edeb 13, (2755).]

3319 ٤– وعن أبي أُمامة رضي الله عنه قال: [خرج علينا رسولُ الله ﷺ يوماً على عصا فقُمنا إليه. فقال: لا تقوموا كما تقوم الأعاجم يعظّم بعضها بعضاً]. أخرجه أبو داود.

4. (3319)- *Ebû Ümâme* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Bir gün Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* yanımıza geldi, elinde bir âsa (değnek) vardı. Biz ayağa kalktık.

"Yabancıların birbirlerini büyüklemek için ayağa kalkmaları gibi ayağa kalkmayın" buyurdu." [Ebû Dâvud Edeb 165, (5230).]

3320 ٥– وعن أبي مِجْلَز قال: [خرج معاوية على ابن الزبير وابن عامر رضي الله عنهم. فقام ابن عامر وجلس ابن الزبير. فقال معاوية لابن عامر: اجلس فإني سمعت رسول الله ﷺ يقول: من سرّه أن يمثل له الرجال قياماً فليتبوأ مقعده من النار]. أخرجه أبو داود والترمذي.

5. (3320)- *Ebû Miclez* rahimehullah anlatıyor: "Hz. Muâviye (radıyallâhu anh), *İbnu'z-Zübeyr* ve *İbnu Âmir* (radıyallâhu anhüm)'in yanlarına geldi. *İbnu Âmir* ayağa kalktı, *İbnu'z-Zübeyr* oturdu (kalkmadı). *Hz. Muâviye* (radıyallâhu anh), İbnu Âmir'e:

"Otur, zira Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* 'ın : *"İnsanların kendisi için ayağa kalkmalarından hoşlanan kimse ateşteki yerini hazırlasın"* buyurduğunu işittim" dedi. [Ebû Dâvud, Edeb 165, (5229); Tirmizî, Edeb 13, (2756).]

3321 ٦– وعن ابن عمر رضي الله عنهما قال: [قال رسولُ الله ﷺ: لا يُقيمنّ أحدُكم رجلاً من مجلسه ثم يجلس فيه ولكن توسّعوا وتفسّحوا يفسح الله لكم. وكان ابن عمر رضي الله عنهما إذا قام رجلٌ من مجلسه لم يجلس فيه]. أخرجه الخمسة إلا النسائي.

6. (3321)- *İbnu Ömer* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Sizden kimse, bir başkasını yerinden kaldırıp sonra da oraya oturmasın. Ancak (halkayı) genişletin, yer açın, Allah da size genişlik versin."*

Birisi yerinden kalkacak olsa, *Abdullah İbnu Ömer* (radıyallâhu

anhümâ), oraya oturmazdı." [Buhârî, İsti'zan 31, Cuma 20; Müslim, Selam 27, (2177); Tirmizî, Edeb 9, (2750, 2751); Ebû Dâvud, Edeb 18, (4828).]

AÇIKLAMA:

Buraya kadar kaydettiğimiz altı hadisin altısı da, hürmeten insanlara ayağa kalkmayı yasaklamaktadır. Aksini ifade eden rivayetlerin de varlığı sebebiyle mevzu ülemâ arasında epeyce münakaşa edilmiştir. Nevevî başta, bir kısım ulema tecviz ederken, İbnu'l-Hâcc el-Mâlikî başta, bir kısmı da bunun caiz olmadığına hükmetmiştir.

el-Ezkâr'da *Nevevî* şunları söyler: "Cemaate dâhil olana kalkmak suretiyle ikramda bulunmaya gelince, bize göre, bu gelen zât, herkesçe bilinen ilim irfan sahibi, şerefi, mevkii, makamı olan birisi ise buna kalkmak müstehabtır. Bu kalkma birr'dir, ikramdır, ihtiramdır ,riya ve yersiz büyükleme değildir. Selef ve halefin adeti hep böyle olmuştur. Ben bu hususta müstakil bir risale (cüz) telif ettim. Risalede cevaza delâlet eden hadisleri, Selefin soz ve fiillerini topladım. Ayrıca muhalif rivayetleri de koyup bunlara da cevaplar verdim. Bu mevzuda tereddüde düşen, kitabı görmek isterse, tereddüdünün zâil olacağını ümid ediyorum."

İbnu'l-Hacc el-Mâlikî, Nevevî'nin bu risalesini el-Medhal'inde aynen nakleder. Nevevî'nin her bir delilini kendince tenkid eder. Nevevî'nin dayandığı en kuvvetli delil, Sahîheyn'de geçen şu rivayettir: اَنَّ اَهْلَ قُرَيْظَةَ نَزَلُوا عَلَى حُكْمِ سَعْدٍ فَاَرْسَلَ اِلَيْهِ النَّبِيُّ ﷺ فَجَاءَ فَقَالَ قُومُوا اِلَى سَيِّدِكُمْ... "Kureyzalılar Sa'd'ın hakemliğine razı olunca Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Sa'd'ı çağırdı. Sa'd gelince: *"Büyüğünüz geldi, ayağa kalkın"* dedi.

İbnu'l-Hâcc, bu rivayetle ilgili şu açıklamayı yapar: "Buradaki ayağa kalkma emri, münakaşa edilen meseleyle ilgili değildir. Bu, onun bineğinden indirilmesi için verilmiş bir emirdi. Çünkü Sa'd hasta idi. Nitekim onun hasta olduğu bazı rivayetlerde belirtilmiştir.

Hâfız İbnu'l-Hacer der ki: "Ahmed İbnu Hanbel'in Müsned'inde, Hz. Âişe'nin bir rivayetinde Benû Kureyza gazvesi ile ilgili kıssada Sa'd İbnu Muaz (radıyallâhu anh)'ın geliş hikayesi uzunca anlatılır. Burada Ebû Saîd der ki: "Sa'd İbnu Muaz görünür görünmez, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* : *"Efendinize kalkın!"* buyurdu, onlar da onu indirirler. Bu rivayetin senedi hasendir."[34] Bu ziyâde, münakaşası olan ayağa kalkmanın meşruluğuna Sa'd kıssasından istidlâl etmeyi yaralar."

34– Rivayetin sened yönüyle hasen olması, hükmüyle amel edilebilecek derecede sıhhatli olduğunu ifade eder.

İmam Nevevî hazretlerinin dayandığı hadislerden biri de Ka'b İbnu Mâlik'in tevbesiyle ilgili rivayette (654. hadis) geçen şu ibaredir: *"Talha İbnu Ubeydillah* kalktı, bana doğru koşup musafaha yaptı ve beni tebrik etti."

İbnu'l-Hacc buna da: "Talha İbnu Ubeydillah onu tebrik etmek, musafaha etmek için kalkmıştır, eğer kalkması, münakaşa edilen meseleyle ilgili olsaydı, o bu işte yalnız kalmazdı. Oysa, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* 'ın da ona kalktığı veya kalkmayı emrettiği veya orada hazır olanlardan birinin bunu yaptığı rivayet edilmiştir. Kalkma işini, aralarındaki kuvvetli muhabbet sebebiyle sadece Talha yapmıştır. Çünkü âdet böyledir. Bilindiği üzere tebrik, müjdeleme ve benzeri davranışlar aradaki sevgi ve samimiyete göre cereyan eder. Selam bunun aksinedir, çünkü o, tanıdık tanımadık herkese karşı meşru bir davranıştır."

Nevevî hazretlerinin dayandığı hadislerden biri *Hz. Âişe*'nin bu rivayetidir: "Ben suretçe, sîretçe, doğrulukça, Resulullah'a Fatıma (radıyallâhu anhâ) kadar benzeyen bir başkasını görmedim. O, Resulullah'ın yanına girince, kalkar, elinden tutar, onu öper ve kendi yerine oturturdu: "Resulullah onun yanına girince, Fâtıma babasına kalkar, elinden tutar, öper ve yerine oturturdu."

Ebû Dâvud, Tirmizî ve Nesâî'de gelen bu rivayetle ilgili olarak İbnu Hâcc şu açıklamayı yapar: "Resulullah'ın bu kalkışı muhtemelen, kızına ikram olsun diye yerine oturtmak içindi, münakaşa edilen ma'nâda bir kalkma değildir. Hususen evinin darlığı ve serginin azlığı göz önüne alınacak olursa bu husus daya iyi anlaşılır. Onun yerine oturtma arzusu mutlaka kalkmasını gerektiriyordu."

Nevevî'nin dayandığı bir diğer rivayet, *Ebû Dâvud*'un *Ömer İbnu's-Sâib*'ten kaydettiği şu hadistir: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bir gün oturuyordu. *Ömer İbnu Sâib*'in süt babası yanına geldi. Aleyhissalâtu vesselâm elbisesinin bir kısmını onun için yere koydu o da üzerine oturdu. Sonra annesi geldi. Elbisesinin diğer taraftaki kısmını da onun için yere yaydı, annesi de bunun üzerine oturdu. Sonra süt kardeşi geldi. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* "kalkıp" onu da önüne oturttu."

İbnu'l-Hacc, bunu da şöyle cevapladı: "Eğer bu kalkış, münakaşa edilen ma'nâdaki kalkış olsaydı, Resulullah'a ebeveyn, kardeşten daha üstün olması gerekirdi. (Halbuki ebeveyni için kalkmayıp) kardeşi için kalktı, öyleyse bu kalkma ya örtüyü yahut da yeri genişletmek içindi."

Nevevî ile *İbnu'l-Hacc* arasındaki cedel uzar. Bazı âlimler, bu rivayetleri te'lif etmeye çalışmıştır. Mesela bazıları der ki:

"Enes hadisi, münakaşalı olan kişinin kişiyi görünce ayağa kalkması meselesine temas eder. Hz. Âişe hadisin zâhiri bunun caiz olduğunu gösterir. İbnu'l-Hacc'ın bu hadisle ilgili cevabı tatminkâr değildir. İkisini cem hususunda ihtilaf edilmiştir."

Bazıları: "Enes hadisi tenzihî kerâhete delâlet eder" derken, bazıları da: " Bu büyükleme yoluyla kalkmaya hamledilir" demiştir.

Keza: "Hz. Âişe hadisi, birr ve ikram yoluyla kalkmaya delâlet eder" denmiştir, başka yorumlar da yapılmıştır. Şurası muhakkak ki, kişinin, hastayı bineğinden indirmek için kalkması, yahut seferden gelen için kalkması, nimete eren için tebrik maksadıyla kalkması, yeri genişletmek için kalkması bi'l-ittifak caizdir.

Aynî, Ebû'l-Velid İbnu Rüşd'den şu notu kaydeder:

"Ayağa kalkma dört çeşittir:

1- Yasak olan kalkma: Bu büyüklenerek kendisine ayağa kalkılmasını isteyenler için yapılan kalkmadır. Burada sadece kendisini büyüklemek maksud olmayıp, kendine kalkanları küçültme duygusu da vardır.

2- Mekruh olan kalkma: Bu, kalkanlara karşı kibirlenmeyen, büyüklenmeyen, fakat bu yüzden içine, yasak olan büyüklenme duygusunun düşmesinden korkulan kalkmadır. Bunda ayrıca, cebbarlara benzeme durumu da vardır.

3- Caiz olan kalkma: Bu, hiç arzu etmeyenlere, birr ve ikram olsun diye yapılan ayağa kalkmadır, bunda cebbârlara benzemeyeceği hususunda tam bir kanaat olmalıdır.

4- Mendup olan kalkma: Bu, seferden dönenlere, gelişlerinden sevinilerek, selam vermek için yapılan ayağa kalkmadır.

Keza yeni bir nimete kavuşan kimseye, onu tebrik etmek veya musibete uğrayanı da taziye etmek için ayağa kalkmak bu gruba girer."

İmam Gazalî de: "Büyüklemek için yapılan ayağa kalkma mekruhtur, birr ve ikram yoluyla kalkma mekruh değildir" demiştir.

İbnu Hacer, meseleyi "mekruhtur", "değildir" gibi kesip atmayı uygun bulmaz, yukarıda kaydettiğimiz farklı yaklaşımlarla değerlendirmenin daha muvafık olacağını söyler.

Son olarak, bu mevzunun ehemmiyetini tescilen, Rabbimizin meseleye temas eden bir irşadını kaydedeceğiz: يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا قِيلَ لَكُمْ تَفَسَّحُوا فِي الْمَجَالِسِ فَافْسَحُوا يَفْسَحِ اللَّهُ لَكُمْ **"Ey iman edenler! Toplantılarda size**

"yer açın" denince, yer açın ki, Allah da size genişlik versin..." (Mücadele 11).

3322 ٧- وعن وهب بن حذيفة رضي الله عنه قال: [قال رسولُ اللهِ ﷺ : إذَا خَرَجَ الرَّجُلُ لِحَاجَتِه ثُمَّ عَادَ فَهُوَ أَحَقُّ بِمَجْلِسِه]. أخرجه الترمذي وصححه.

7. (3322)- *Vehb İbnu Huzeyfe* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Bir kimse ihtiyacı için çıkar, sonra geri dönerse, önceki yerine oturmaya (herkesten ziyade) hak sahibidir."* [Tirmizî, Edeb 10, (2752).]

AÇIKLAMA:

Nevevî şu açıklamayı sunar: "Ashabımız dediler ki: "Bu hüküm, mescid veya bir başka yerde mesela namaz için oturmuş olmasına rağmen bir müddet sonra, abdest almak gibi ufak bir meşguliyetle, geri gelmek üzere orayı terkeden kimse ile ilgilidir. İşte bu kısa ayrılış, oranın bu kimseye mahsus olmasını iptal etmez. Döndüğü zaman, o vakte mahsus olmak üzere, o yere ehaktır. Söz gelimi şayet birisi oturmuş ise, onu kaldırma hakkına sahiptir. Oturan kimseye de, bu hadise göre orayı terketmesi gerekir. Ashabımız nezdinde sahih görüş budur. Önceki oturan dönünce sonrakinin orayı terketmesi vaciptir. Bazı âlimler: "Bu müstehabtır, vacip değildir" diye hükmeder. *İmam Mâlik* bu görüştedir. Doğrusu, önceki görüştür. Ashabımız der ki: "Kişinin kalktığı zaman yerinde kendine ait bir seccade ve benzeri bir şey bırakması ile, bırakmaması arasında bir fark yoktur, her iki durumda da kalkan dönünce o yere ehaktır. Başka vakitlerde değil" hükmünü de koymuştur." 3329 numaralı hadiste Resulullah'ın, ufak ihtiyaçları için çıkışlarda, dönünce aynı yerine oturduğu belirtilir.

Kadı İyâz der ki: "Ülemâ, fetvâ tedris için mescidde aynı yerde oturmayı itiyad (alışkanlık) haline getiren kimse hakkında ihtilaf etmiştir. İmam Mâlik'ten hikaye edildiğine göre, Bu kimse, oraya ehaktır, yeter ki bilinsin" görüşündedir."

Kadı İyaz der ki: Cumhurun benimsediği görüşe göre, bu bir istihsandır, vacip bir hak değildir. Muhtemelen İmam Mâlik de bunu kastetmiştir."

Sahibi bulunmayan avlu ve yollardaki oturma yerleri hakkında da aynı hükme varılmıştır: "Bunlardan birine oturmayı itiyad haline getiren bir kimse, maksadı hâsıl oluncaya kadar orada oturmaya ehaktır."

İyâz der ki: Mâverdî bunu, münakaşayı kesmek üzere Mâlik'ten nakletmiştir"

Kurtubî, "Cumhurun bunu bir vecîbe olarak görmediğini" belirtir.

3323 ٨- وعن جابر بن سمرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [كُنَّا إِذَا أَتَيْنَا النَّبِيَّ ﷺ جَلَسَ أَحَدُنَا حَيْثُ يَنْتَهِي]. أخرجه أبو داود.

8. (3323)- *Câbir İbnu Semüre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* 'a geldiğimiz zaman, (halkanın) sonuna otururduk." [Ebû Dâvud, Edeb 16, (4825); Tirmizî, İsti'zân 29, (2723).]

AÇIKLAMA:

Bu rivayet, Ashabın, *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)* 'ın huzurunda edeb içerisinde olduklarını belirtir. O'nun meclisindekiler halkalar halinde nizama girerlerdi. Sonradan gelenler öne geçmek için mevcut halkaları yarmaz, halkanın son kısmında yerini alırdı. Böylece cemaat geldikçe halka tamamlanırdı.

3324 ٩- وعن عمرو بن شعيب عن أبيه عن جده رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: لاَ يَحِلُّ لِرَجُلٍ أَنْ يَجْلِسَ بَيْنَ اثْنَيْنِ إِلاَّ بِإِذْنِهِمَا]. أخرجه أبو داود، والترمذي؛ وعنده: «أَنْ يُفَرِّقَ بَيْنَ اثْنَيْنِ».

9. (3324)- *Amr İbnu Şuayb an ebîhi an ceddihî* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Bir kimsenin, izin almadan iki kişinin arasına oturması helâl olmaz."* [Ebû Dâvud, Edeb 24, (4844, 4845); Tirmizî, Edeb 11, (2753); Tirmizî'nin rivayetinde: "İzinleri olmadan iki kişinin arasını açması kişiye helâl olmaz" şeklinde gelmiştir.]

AÇIKLAMA:

Bu yasağın hikmeti, yan yana oturmuş bulunan kimselerin arasında sevgi ve samimiyet ve hususî mesele bulunabilir. Bu durumda izinlerini olmadan aralarına oturan kimse onlara sıkıntı ve rahatsızlık verir, huzurlarını bozar. Resulullah işte bunu yasaklamaktadır.

3325 ١٠- وعن أبي سعيد الخدري رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: خَيْرُ الْمَجَالِسِ أَوْسَعُهَا]. أخرجه أبو داود.

10. (3325)- *Ebû Saîdi'l-Hudrî* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Meclislerin en hayırlısı geniş olanıdır." [Ebû Dâvud, Edeb 14, (4820).]

3326 ١١- وعن أبي مِجلز [أنَّ رَجُلاً قعدَ وَسْطَ الحَلْقَةِ. فقَالَ حُذَيْفَةُ بنُ اليمانِ رَضِيَ اللهُ عنهُ: ملْعُونٌ علَى لِسَانِ مُحَمَّدٍ ﷺ مَنْ جلَسَ وَسْطَ حَلْقَةٍ]. أخرجه أبو داود والترمذي.

11. (3326)- *Ebû Miclez* anlatıyor: "Bir adam halkanın ortasına oturmuştu. Huzeyfetu'bnu'l-Yemân (radıyallâhu anh) dedi ki: "Halkanın ortasında oturan, Muhammed *(aleyhissalâtu vesselâm)* diliyle lanetlenmiştir." [Ebû Dâvud, Edeb 17, (4826); Tirmizî, Edeb 12, (2754).]

AÇIKLAMA:

Hattâbî bu yasaklamanın, sonradan gelip, halkanın boş yerine oturmayıp omuzlardan atlayarak ortaya geçip oturanla ilgili olduğunu belirtir. Sebebi de, insanlara verdiği eziyettir. Ortaya oturmakla birbirlerini görmeye mâni teşkil eden bir perde olmaktadır. Böylece işgal ettiği bu yer sebebiyle insanlara zarar ve sıkıntı kaynağı olmuştur.

3327 ١٢- وعن جابر بن سُمرة رَضِيَ اللهُ عنهُ قال: [دَخَلَ رَسُولُ اللهِ ﷺ الْمَسْجِدَ فَرَآهُمْ حِلَقاً. فقَالَ: مَالِي أَرَاكُمْ عِزِينَ]. أخرجه مسلم وأبو داود.

12. (3327)- *Câbir İbnu Semüre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* mescide girince cemaatı bir kısım halkalar halinde gördü ve: *"Sizleri niye böyle dağınık gruplar halinde görüyorum?" buyurdu."* [Müslim, Salât 119, (430); Ebû Dâvud, Edeb 16, (4823).]

AÇIKLAMA:

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) , mescidde cemaatin öbek öbek çeşitli gruplar yaptığını görünce, "Niye böyle dağınıksınız, tek bir cemaat halinde değilsiniz?" diye müdahale etmiştir. Hattâbî, "bu müdahalenin sebebini tek cemaat teşkil etmemelerine" bağlar.

3328 ١٣- وعن عمرو بن الشريد عن أبيه رَضِيَ اللهُ عنهُ قال: [مَرَّ بِي النَّبِيُّ ﷺ وَأَنَا جَالِسٌ، وَقَدْ وَضَعْتُ يَدِي الْيُسْرَى خَلْفَ ظَهْرِي، وَاتَّكَأْتُ عَلَى أَلْيَةِ يَدَيَّ. فقَالَ: أَتَقْعُدُ قِعْدَةَ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ]. أخرجه أبو داود.

13. (3328)- *Amr İbnu'ş-Şerîd,* babasından (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Ben oturduğum sırada, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ba-

na uğradı. O sırada sol elimi sırtımın gerisine koymuş, (sağ) elimin kabası üzerine dayanmıştım. Bana:

"Gadaba uğramışların oturuşuyla mı oturuyorsun? dediler." [Ebû Dâvud, Edeb 26, (4848).]

AÇIKLAMA:

Tîbî, "Hadiste geçen "gadaba uğramışlar"dan muradın yahudiler olduğunu söyler.

Aliyyü'l-Kârî, meseleyi bu şekilde kesip atmanın doğru olmayacağına dikkat çeker ve böyle bir oturuş gerçekten onların şiarı olması halinde bu iddianın doğru olacağını söyler. Ona göre, "gadaba uğramışlar'la yürüyüş, oturuş vs. tavırlarıyla üzerlerinden kibir ve kendini beğenme zâhir olan kâfirlerin, fâcirlerin, mütekebbir ve cebbarların hepsinin kastedildiğini söylemek daha doğrudur."

Ancak şu da bir gerçek ki *Fatiha*'daki mağdûbi aleyhim'le ilgili olarak gelen sahih rivayetler, bunlardan maksadın yahudiler olduğunu belirtir.

3329 ١٤ – وعن أبي الدرداء رضي الله عنه قال: [كَانَ رَسولُ اللهِ ﷺ إذَا جَلَسَ جَلَسْنَا حَوْلَهُ، وَكَانَ إذَا قَامَ وَأَرَادَ الـــرُّجُوعَ نَزَعَ نَعْلَيْهِ أَوْ بَعْضَ مَا كَانَ عَلَيْهِ فَيُعْرَفُ ذَلِكَ أَصْحَابُهُ فَيَثْبُتُونَ]. أخرجه أبو داود.

14. (3329)- *Ebû'd-Derda* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* oturdu mu, etrafına biz de otururduk. Kalkar, (fakat geri) dönmeyi arzu ederse ayakkabılarını veya üzerinde olan (rida, sarık gibi) bir şeyi çıkarır (yerine koyar)dı. Böylece ashabı (geri geleceğini) bilir ve yerlerinde otururlardı." [Ebû Dâvud, Edeb 30, (4854).]

AÇIKLAMA:

Burada, *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın cemaat âdâbı belirtilmektedir. Otururken Ashab da etrafında halkalanmaktadır. Resulullah şâyet bir ihtiyaç sebebiyle kalkacak olursa, az sonra dönmeyi düşündüğü takdirde kalktığı yere, üzerinden bir şeyler çıkarıp koymaktadır. Böylece Ashâb-ı Kirâm (radıyallâhu anhüm), Aleyhissalâtu vesselâm'ın geri geleceğini anlar ve yerlerini terketmezlerdi, yani cemaat dağılmaksızın Resulullah'ın geri dönüşünü beklerlerdi.

3330 ١٥ – وعن أبي هريرة رضي الله عنه قال: [قال رَسُولُ اللهِ ﷺ: إذَا كَانَ أَحَدُكُمْ في

الشَّمْسِ].

وفي رواية: «في الفَيْءِ فَقَلَصَ عَنْهُ الظِّلُّ فَصَارَ بَعْضُهُ فِي الشَّمْسِ وَبَعْضُهُ فِي الظِّلِّ فَلْيَقُمْ». أخرجه أبو داود.

15. (3330)- *Hz.Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Biriniz güneşte olunca -bir rivayette gölgede olunca- gölge ondan kalkar da, yarısı gölgede kalacak olursa oradan kalksın."* [Ebû Dâvud, Edeb 15, (4821).]

3331 ١٦ – وعن قيس عن أبيه [أَنَّهُ جَاءَ وَالنَّبِيُّ ﷺ يَخْطُبُ، فَقَامَ فِي الشَّمْسِ فَأَمَرَهُ فَتَحَوَّلَ إِلَى الظِّلِّ]. أخرجه أبو داود.

16. (3331)- *Kays,* babasından naklediyor: "(Bir seferinde mescide) gelmişti, ki, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* hutbe irad ediyordu. (Konuşmayı dinlemek üzere) güneşe dikildi. Ancak *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)* , kendine gölgede durmasını emretti ve gölgeye geçti."[Ebû Dâvud, Edeb 15, (4822).]

AÇIKLAMA:

Bu iki hadisten birincisinde yarı gölge yarı güneşte durmak yasaklanmaktadır. Şârihler hadisteki müphemliğe dayanarak ya tam gölge veya tam güneşe geçmeyi emrettiğini belirtirler. Şu halde yasak, bu hadise göre, gölgede veya güneşte durmakla ilgili değil, yarı gölge yarı güneşte durmakla ilgilidir.

Ancak ikinci hadis, sarîh bir şekilde güneşte durmayıp gölgede durmayı tavsiye ettiğini göstermektedir. Şu halde yarı gölge yarı güneşte durmak, sırf güneşte durmaktan daha şiddetli bir yasaktır.

BEŞİNCİ FASIL

ARKADAŞIN VASFI HAKKINDA

DOST VE ARKADAŞLIK

"Dost ve arkadaşlarını aziz tutup onlara ikramda bulunan kimse, düşmanlarına karşı bir sürü müdafaacı ve kendine arka çıkacak kimseler kazanmış olur.

İnsanın sadık arkadaşa ihtiyacı, sair zaruri ihtiyaçlarından daha chemmiyetsiz ve geri değildir. Dost ve ahbapları itibariyle huzur ve emniyet içinde bulunan bir ferd, diğer bir çok hususlarda da güvene ermiş sayılır.

Akıllı bir insan, çevresiyle münasebetleri bozulduğunda, onlarla arasındaki hoşnutsuzluğu çarçabuk giderip, dostluğunu yenilemesini bilen insandır. Bundan daha akıllısı da, titizlik gösterip dostlarıyla hiçbir zaman uyumsuzluğa düşmeyen kimsedir.

Arkadaşlar arasında, sevgi ve alakanın devamı, meşru yol ve makul işlerde birbirlerine karşı gösterecekleri anlayış ve ferâgat düşüncesine bağlıdır. Düşünce ve davranışlarında birbirlerine karşı fedakâr olmayan kimselerin dostlukları da kısa ve geçici olur.

Bir insanın dostlarına karşı sadakatı, onların acılarını vicdanında duyup, lezzetlerini, kendi lezzetleri gibi bildiği ölçüdedir. Dostlarının ağlamasıyla ağlayamayan, onların gülmesiyle gülemeyen vefâlı dost sayılamaz.

Gerçek dostluk ve kardeşlik, dost ve kardeşlerin dünyevî durumlarının, parlak olmadığı günlerde dahi, onlarla münasebetini devam ettirdiği nisbette belli olur. Kötü günlerde ve tehlike anında, dostlarının yanında bulunmayan birinin, dostlukla alakası yoktur.

Çevresiyle sık sık çekişip münâzaa edenlerin dostları da az olur. Dostlarının hem çok hem de vefalı olmasını arzu eden kimse, onlarla gereksiz münakaşalardan katiyyen kaçınmalıdır.

Dostluk, herşeyden evvel bir gönül işidir. Onun riya ve aldatmaca-

larla elde edileceğini sananlar hep aldanmışlardır. Böylelerinin çevresinde tabasbus ve yaltaklanmaya aldanmış üç-beş safderûn, muvakkaten toplansa bile, uzun süre dostluklarını devam ettireceklerine katiyyen ihtimal verilemez".(35)

3332 ١– عن أبي موسى رضي الله عنه قال: [قال رسولُ الله ﷺ: مَثَلُ الجَليسِ الصَّالحِ وَجَليسِ السُّوءِ كَحَاملِ الْمسْكِ ونَافخِ الْكيرِ فَصَاحبُ الْمسْكِ إمَّا إنْ يُحْذيكَ وإمَّا أنْ تبْتَاعَ منْهُ، ونَافخُ الْكيرِ إمَّا أنْ يُحرِقَ ثيابَكَ أو تَجدَ منْهُ ريحاً خبيثَةً]. أخرجه الشيخان.

« يُحْذيك » يعطيك.

1. (3332)- *Ebû Musa* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"İyi arkadaşla kötü arkadaşın misâli, misk taşıyanla körük çeken insanlar gibidir. Misk sahibi ya sana kokusundan verir veya sen ondan satın alırsın. Körük çekene gelince ya elbiseni yakar yahut da sen onun pis kokusunu alırsın."* [Buhârî, Büyû 38; Zebâih 31; Müslim, Birr 146, (2628).]

AÇIKLAMA:

Misk, bir nevi geyikten elde edilen bir kokudur. Bunun teşekkülü hakkında İbnu Hacer şu açıklamayı nakleder: "Misk, hayvanın göbeğinde senenin belli bir mevsiminde toplanan bir kandır. Kan toplanınca orası şişer ve geyik de, bu şişen kısım düşünceye kadar ondan rahatsızlık hisseder. Hayvanın yaşadığı bölgedeki insanlar, bu yumruların düşmesi için bir kısım tedbirler alırlar. Câhız, hayvanın Çin'de yetiştiğini zikreder."

Misk asıl itibariyle kan olsa da, istihâleye uğradığı için temiz kabul edilir. Bedene ve elbiseye sürülmesinde hiçbir beis görülmez. Misk'in tâhir olması hususunda İslam âlimleri icma etmiştir.

Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* da, Ashab da onu sürünme maddesi olarak kullanılmışlardır. Kokuların en güzeli olduğu söylenir.

Sadedinde olduğumuz hadiste Resulullah iyi arkadaşı misk satıcısına benzetir, çünkü ondan dünyevî veya uhrevî bir faide, bir nur bulaşacaktır. Hadis böyleleriyle arkadaşlığa teşvik ettiği gibi uzaktan yakından dünyevî veya uhrevî bir zarar dokunacak kimselerle de arkadaşlık etmemeyi emretmiş olmaktadır.

35– M. Fethullah Gülen, Ölçü veya Yoldaki Işıklar 1/94-97.

3333 ٢- وعن جابر رضي الله عنه قال: [قال رسولُ الله ﷺ: المَجالسُ بالأمانة إلاَّ ثلاثة مجالس: سفكُ دمٍ حرامٍ، أو فرجٌ حرامٌ، واقتطاعُ مالٍ بغيرِ حقٍّ]. أخرجه أبو داود.

2. (3333)- Hz. Câbir (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Şu üçü hâriç bütün meclisler emniyettedir: "Haram kan dökülen meclis, haram ferc bulunan meclis, haksız mal taksimi yapılan meclis."* [Ebû Dâvud, Edeb 37, (4869).]

AÇIKLAMA:

Hadisten iki farklı ma'nâ anlaşılmıştır. İbnu Raslân'a göre metinde mahzuf bir kelime var. Şöyle takdir etmek gerekir: "Meclis, ona dâhil olanların emniyetli (ve güvenilir) olmalarıyla güzelleşir" veya "Meclisin güzellik ve şerefi, orada meydana gelenler, söylenen ve yapılanlar hususunda mecliste hâzır olanların emniyetli olmalarıyladır."

Aliyyü'l-Kârî Mirkât'da der ki: "Hâdisin ma'nası şudur: "Mecliste bulunanlardan birinin kötü bir hâlini gördüğü zaman, mü'mine düşen, onu sağda solda yaymamasıdır. Ancak üç mecliste görülen kötülükler hariç..."

Şu halde bu üç çirkinliğin işlendiği veya kararlaştırılıp akdinin yapıldığı meclisler, orada hazır bulunanların sükûtlarıyla emniyette olmamalıdır. İtiraz, müdâhale, ihbar yoluyla oranın emniyeti mutlaka haleldar edilmelidir. Aksi takdirde onların günahına taraftarlık etmiş, zulüm karşısında susarak ona iştirak etmiş olur.

3334 ٣- وعن أنس رضي الله عنه قال: [بعثني رسولُ الله ﷺ في حاجةٍ فأبطأتُ على أُمّي. فلمَّا جئتُ قالت: ما حبسك؟ قلتُ: بعثني رسولُ الله ﷺ في حاجةٍ. قالت: وما هي؟ قلتُ: إنَّها سرٌّ. قالت: لا تُحدِّثنَّ بسرِّ رسولِ الله ﷺ أحداً].

أخرجه الشيخان، واللفظ لمسلم.

3. (3334)- *Hz. Enes* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* beni, bir ihtiyacı için göndermişti. Bu yüzden anneme dönmekte geciktim. Eve gelince annem:

"Niçin geciktin?" diye hesaba çekti.

"Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* , dedim, beni bir iş için göndermişti."

"Ne işiydi o?" diye annem sordu.

"O sırdır söyleyemem!" deyince, annem:

"Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* 'ın sırrını sakın kimseye açmayasın!" dedi." [Buhârî, İsti'zân 46; Müslim, Fedâilu's-Sahâbe 145, (2482). Metin Müslim'e aittir.]

AÇIKLAMA:

Hadis, sır tutma ile ilgilidir. Buhârî hadisi, "Sırrı muhafaza" adını verdiği bir bâbta rivayet eder. Hadis, muhtelif vecihlerden rivayet edilmiştir.

Bazı âlimler, bu sırrın Hz. Peygamber'in zevceleriyle ilgili olabileceğini, aksi takdirde, gizlemenin Hz. Enes'e helal olmayacağını söylemiştir. İbnu Battal: "Ehl-i ilmin benimsediği görüşe göre: "Sahibine zarar getirecek bir sırrı fâş etmek mübah olmaz" der ve çoğunluğun: "Ancak adam ölünce, sağlığında gizlenmesi gereken şeylerin gizlenmemesinde bir zaruret görülmez. Yeter ki, bunda adam için bir zillet, bir alçaltma mevzubahis olmasın" dediğini belirtir.

İbnu Hacer, bu hususta şu açıklamayı yapar: "Görünen o ki: Bir kimseyle ilgili sırların, ölümünden sonra söylenmesi veya söylenmemesi hususunda kesin bir hükme gitmeyip, bir taksime tâbi tutmak uygundur:

1- *Mübah olanlar:* Bunların zikri müstehab da olabilir, hatta sır sahibi istemese bile. Söz gelimi kişinin tezkiyesine bakan kerametler, menkîbeler vs. böyledir.

2- Mutlak olarak mekruh olanlar: Bunlar bazan haram da olabilir. İşte İbnu Battâl buna işaret etmiş olmalıdır.

3- Vacib olanlar: Bazı sırların söylenmesi vacib olabilir. Sözgelimi yerine getirmemekte mazur olduğu üzerindeki haklar gibi. Kendisinden sonra, onun işlerine bakarak kimsenin yanında zikredildiği takdirde o hakları yerine getireceği umulur."

Sırrın korunması sadedinde vârid olan hadislerden biri Enes (radıyallâhu anh)'e aittir:
احْفَظْ سِرِّي تَكُنْ مُؤْمِنًا *"Sırrımı koru, güvenilir ol!" Bir diğer hadis de şöyle:* إِنَّمَا يَتَجَالَسُ الْمُتَجَالِسُونَ بِالْأَمَانَةِ فَلَا يَحِلُّ لِأَحَدٍ أَنْ يُفْشِيَ عَلَى صَاحِبِهِ مَا يَكْرَهُ *"Birbirine emniyet ederek oturup konuşanlardan hiçbirisine, aradaşının hoşlanmayacağı bir şeyi fâş etmesi helal olmaz."* Bir diğer hadiste إِذَا حَدَّثَ الرَّجُلُ بِالْحَدِيثِ ثُمَّ الْتَفَتَ فَهِيَ أَمَانَةٌ *"Bir kimse bir şey konuşur, sonra da etrafına bakınırsa bu emanettir (sır olarak saklanmalıdır)."*

Şu halde arkadaşlıkla ilgili mühim âdâbtan biri sır tutuculuktur. Ağzı gevşeklik hoş olmadığı gibi, ağzı gevşeklerle samimiyet de hoş değildir.

ÇOCUK TERBİYESİ BAKIMINDAN ARKADAŞIN EHEMMİYETİ:

Kaydedilen hadisler, büyükler için arkadaşın ehemmiyetine ve arkadaşlığın bazı mühim âdâbına dikkat çekti. Biz arkadaşlığın çocuk terbiyesi açısından çok büyük bir ehemmiyet taşıdığını bu vesile ile göstermek maksadıyla Hz. Peygamber'in Sünnet'inde Terbiye adlı kitabımızdaki bir tahlili aşağıda sunuyoruz.

Bir çocuk (ve hattâ büyük) için âileden sonra, her gün düşüp kalktığı arkadaşlar zümresi, onu saran içtimâî muhitlerin ikinci halkasını teşkil eder. Bu muhit, çocuğun bir kısım alışkanlıklar kazanmasında âile muhitinden daha da müessir olabilmektedir. Zamanımız terbiyecileri nazarında son derece ehemmiyet kazanarak, "çocuklar yaşıtlarını kendilerine yetişkinlerden daha yakın buldukları için, ihtirasları onların yaptıklarıyla daha fazla kamçılanmaktadır" şeklinde izah edilen bu husus, müslüman âlimlerince de böyle değerlendirilmiştir. Bunlardan İbnu Sinâ: "Mektepte çocuk, edebi güzel, alışkanlıkları arzu edilen şekilde olan başka çocuklarla düşüp kalkmalıdır. Zira, bir çocuk diğer bir çocuk için daha çok telkin gücüne sahiptir. Çocuk arkadaşıyla ünsiyet eder, (çok şeyi) ondan kapar" der. Şu halde arkadaşlar zümresinin iyi veya kötü oluşunun, çocukta kesin bir hüküm icra edeceği yeni ve eski bütün terbiyecilerce kabul edilmektedir.

Büyükler için de aynı derecede ehemmiyetli olan arkadaş meselesine Kur'ân-ı Kerîm: **"Mü'minler, mü'minlerden ayrılıp kafirleri dost edinmesin. Bunu her kim yaparsa Allah'la ilişiği kesilmiş olur"** (Âl-i İmrân 28) âyetiyle, Hz. Peygamber de: *"Kişi dostunun dini üzeredir. Öyle ise herbiriniz dost edindiği kimselere dikkat etsin"* emri ile kesin bir üslubla temas ederler. Hz. Peygamber'den gelen bir başka rivayette de: *"Sâdece mü'minle arkadaşlık et, (öyle ki) senin yemeğinden sadece muttakî olan yesin"* denmektedir. Sahih senedle geldiği tasrih edilen bir rivayette de sırf dünyevî maksada yönelen mâlâyânî lehviyatın girdiği meclislerden sakınmak emredilmektedir.

Sık sık beraber olunan arkadaşın ehemmiyetini zihinlerde tesbit için bir de teşbihe yer verilir: *"İyi arkadaşla kötü arkadaşın misâli misk satıcısı ile demirci körüğüne benzer. Misk satıcısından misk satın almasan bile mutlaka kokusu sana ulaşır. Demirci körüğü ya evini, ya elbiseni yakar (...) hiç biri olmasa bile onun pis kokusu sana mutlaka ulaşır."* Ebû Dâvûd'un tahricinde "Sana karası bulaşmasa bile kokusu ulaşır" denir.

Arkadaşla ilgili hadislerden mülhem olarak, İslâm terbiyecileri, bu mevzuya büyük bir ehemmiyet atfederek eserlerinde behemahal yer ayırırlar. Hattâ Gazâli: "Terbiyenin aslı ve esâsı, çocukları kötü arkadaşlarından hıfzetmektir" der. *el-Îcî* çocukların düşüp kalktığı kimselerin ehl-i hayırdan olmalarını; İbnu Miskevehy, çirkin ve bayağı sözlerin konuşulduğu meclislere uğratılmamalarını tavsiye eder. Yine el-Îcî "gerek kesben, gerek tab'an kendisinde fazilet bulunan bir kimsenin, bunu, fazilet ehline müdâvemet ve şer ehlinden tamamen kopmak sûretiyle korumasını" tavsiye eder.

Zenginlerin, lüks yüzünden çocukların terbiyesini ihmâl etmeleri sebebiyle, *Ebû Hüreyre:* "Zengin çocuklarıyla düşüp kalkmayın, onların fitnesi bâkirelerin fitnesinden daha fenâdır" der ki: Kınalızâde, sefer ve kıllet-i akl ve maâş şâyi ve fâşi olan bu *"ekâbirzâdeler"*i ehl-i hezl'in "essefihçelebi" diye târif ettiğini kaydeder. Gazâli de refâhın gevşettiği kimselerle şâir ve ediblerden de çocukların korunmasını talep eder.

Ne sünnette ne de müteakip terbiyecilerde çocuğun akran ve arkadaşlardan tecrid edilmesi diye bir tavsiyeye rastlanmaz. Çocuk behemahal arkadaşlarıyla bir araya gelecek, onlarla oynayacak, çocukluğunu yaşayacaktır. Sünnette bunun misalleri çok vardır: Çocuğun yalnız ve hatta sadece kardeşleriyle düşüp kalkması, onun bir kısım içtimâî his ve melekelerinin nâkıs kalmasına sebep olacaktır. Günümüz terbiyecileri, çocuğun ruh sağlığının korunması ve hattâ ruhî bozukluklara mâruz olanları tedâvi için, çocuğu kaynaşabileceği akranlar grubu içerisinde koymaya büyük ehemmiyet vermektedirler. *"Arzuya şâyân olan sosyal itiyadlar, en iyi şekilde insanın kendi yaşındakilerle düşüp kalkmasıyla öğretileceğine"* inanılmıştır.

Arkadaş meselesinde nazara alınması gereken bir husus, yaşıtlarına dikkat etmek ise de diğer bir husus cinsiyete dikkat etmektir. Cinsî terbiye ile ilgili bahiste açıklandığı üzere, bir çocuğun uzun müddet karşı cinsten olanlarla düşüp kalkması, onun, o cinse ait davranışları kazanmasına yol açmaktadır. Resâilu İhvânu's-Safâ'da câri âdetlere uzun müddet uymakla ahlâkta onlara benzerlik hâsıl olup, kuvvet bulacağı ifade edildikten sonra: *"Şecâatli (...) ve sâlih kimselerin yanında yetişen çocukların çoğu onların ahlâkını aynen kaptığı gibi, kadın ve muhannislerin yanında yetişen çocuklar da aynen onlar gibi olurlar"* denmektedir.

Arkadaş seçimi hususunda dinin koyduğu tahdîddeki şiddetin hikmetini beyân sadedinde İbnu Teymiyye'nin yapmış olduğu psikolojik bir tahlil burada nakle değer. Ehemmiyetine binaen tam tercümesini veriyo-

ruz. Der ki: "Umur-u zâhirede birbirine benzeme, umur-u bâtınada da biririne benzemeyi icabettirir. Zâhiri hal ve gidişte müşâreke, arada zaman ve mekân bakımından uzaklık bile bulunsa, karşılıklı tenâsüb ve kaynaşmayı icabeder. Bu söylediğimiz müşâhedenin te'yid ettiği bir husustur. O hâlde şunu söyleyebiliriz. Az da olsa arkadaşlık ve berâber ikâmet, yukarıda zikredilenlerin vuku bulması ve onların mel'un ahlâklarının iktisabı için kâfi bir sebeptir. Fesâdın sebebi açık olmayıp gizli olması hasebiyle hüküm ona (yani müşriklerle beraberliğe) bağlandı ve tahrim ona tevcîh edildi. Zâhirde de sebep, berâber oluşlarıdır ve bu aynı zamanda mezmum olan ef'al ve ahlâkta, hattâ bizzat inançlarda müşâbehetin de sebebi olma durumundadır. Bu sebeple kâfirle düşüp kalkan, onun gibi olur. Kezâ zâhirde (hârici ahvâlde) görülen müşâreke içte bir nevi sevgi, muhabbet ve dostluk iras eder, tıpkı içteki muhabbetin dışta benzerlik husûle getirmesi gibi. Bu söylediğimiz de (aklî bir kıyasdan ziyade) gözlerimizle müşâhede ettiğimiz harici bir gerçektir. Zirâ aynı bölgeden olan iki kişi, diyâr-ı gurbette karşılaşacak bir araya gelecek olsalar, aralarında derhal bir sevgi ve bir kaynaşma meydana gelir. Bu, yaratılıştan gelen beşerî bir haslettir ve münasebetlerde ehemmiyetli bir yer tutar.

Şu halde umûr-u dünyevîyede benzerlik, kalbte dostluk ve sevgi meydana getirirse, umûr-u diniyyede benzerlik neler yapmaz? Öyle ise müşriklerle dostluk imana münâfidir." *İbnu Teymiye* sözlerini şu âyetle tamamlar: **"Ey imân edenler! Yahudilerle hıristiyanları dost edinmeyin. Onlar birbirlerinin dostlarıdır. İçinizden kim onları dost ve yardımcı edinirse o da onlardandır. Allah düşmana dostluk etmekle nefislerine zulmedenleri hak yoluna eriştirmez"** (Maide, 51).

Görüldüğü gibi bu izah, müşrikle arkadaşlığı yasaklayan bir hadis vesilesiyle yapılmış da olsa, arkadaşlık (ve hattâ muhit) mevzuuna giren meselelerin hepsinin psikolojik sebeplerini izah etmektedir.

KİŞİ SEVDİĞİ İLE BERABERDİR:

Arkadaşın ehemmiyetini en ziyade tebâruz ettiren (vurgulayan) hadislerden biri: المرء مع من احبّ "Kişi sevdiği ile beraberdir" hadisidir.(36) Bu hadis, dünyayı da ahireti de kucaklayan bir vüs'ate sahiptir. Bu beraberliği İslâm âlimleri sadece mekanda beraberlik olarak da görmezler. *Münâvî:* "Tab'an, aklen mükâfaaten ve mahallen beraberlik" der ve açıklar: "Bir şeye ihtimam gösteren herkes istese de istemese de tab'ı icabı ona ve onun ehline müncezib olur. Her insan, memnun da olsa gayr-ı

36– Bu hadis az ileride 3347, 3348. hadislerde kaydedilecek.

memnun da olsa, kendine uygun olana meyleder. Bu sebeple yüce ruhlar, özleriyle, himmetleriyle, amelleriyle yücelere müncezib olurlar. Alçak ruhlar da özleriyle aşağılara müncezib olurlar. Kim kendisinin Refik-i Â'la (yüce dost) ile mi, aşağılarla mı beraber olacağını bilmek isterse nerede olduğuna baksın, bu dünyada iken kimlerle beraber olduğuna dikkat etsin. Zira ruh, bedeni terketti mi, artık dünyada iken müncezib olduğu dostla beraber olur. Çünkü ona o dost münâsibtir. Kim Allah'ı severse, o dünyada da âhirette de onunla beraberdir. Eğer konuşacak olsa Allah'a konuşur, söz söylese Allah'tan söyler, hareket etse Allah'ın emriyle olur, sükût etse Allah'la birlikte olur. O, daima Allah adına, Allah için ve Allah'ladır.

Ancak şu da bilinmelidir: Ülemâ, mahbubda birlik olmadıkça muhabbetin sahih olmayacağı, kim muhabbet iddia eder ve fakat şeriatın haram-helâl, emir-yasak hududunu muhâfaza etmezse, doğru sözlü olmadığında ittifak etmiştir. "Kişi sevdiğiyle beraberdir" hadisiyle: "Kim bir kavmi ihlasla severse bu onların zümresindendir, hattâ onların amellerini yapmamış bile olsa, çünkü kalben yakınlık sabit olmuştur."

Tirmizî'nin rivayetinde *Hz. Enes* (radıyallâhu anh): "Müslümanlar, bu hadise sevindikleri kadar başka hiçbir şeye sevinmediler" der.

Hadisin zımnında, hayırlı kimseleri (peygamberler, sahâbîler veliler, şehidler, sıddîkler) ebedî hayatta onlarla beraber olmak ve cehennemden halâs bulmak ümidiyle sevmeye teşvik var. Keza Allah için sevmeye teşvik olduğu gibi, müslümanlar arasında kinleşmekten de terhib ve korkutma var. Çünkü kim, müslümanlara husumete devam ederse, bu mümtaz beraberliği kaybeder.

Hadiste, ayrıca kâfirler arasındaki sevişme, onların da cehennemdeki beraberliklerini netice verecektir ama o ne kötü yerdir.

SEVGİ KURTULUŞ VASITASIDIR:

Kalbteki sevme hâdisesinin, insanın ebedî kurtuluş veya ebedî helâketine nasıl sebep olacağının anlaşılması, izahı gereken bir husustur. Bu sebeple *İbnu Hacer*'in bu hadisi şerh ederken kaydettiği bir açıklamayı sunacağız. Ancak önce şunu bilmemiz gerekiyor: Buhârî, hadisi şu başlığı taşıyan bâbta kaydeder:

بَابُ عَلَامَةِ الْحُبِّ فِي اللهِ لِقَوْلِهِ تَعَالَى: إِنْ كُنْتُمْ تُحِبُّونَ اللهَ فَاتَّبِعُونِي يُحْبِبْكُمُ اللهُ **Eğer Allah'ı seviyorsanız bana uyun, Allah da sizi sevsin"** âyeti mucibince Allah için sevmenin alâmeti bâbı..." Buhârî, bu başlığın altına الْمَرْءُ مَعَ مَنْ أَحَبَّ "Kişi sevdiğiyle beraberdir" hadisini kaydeder.

Şârihler bâb başlığı ile hadis arasında irtibat kuramazlar. "Allah için sevmenin alâmeti" ayrı bir mevzu, "kişinin sevdiğiyle beraber olması" ayrı bir mevzu. Pek çok şârih, aradaki irtibatı belirtemez. Ancak Kirmânî'nin getirdiği bir yorum, hem Buhârî'nin kurduğu irtibatı, hem de yukarıda sözünü ettiğimiz "Sevginin necat veya helâket sebebi oluş meselesini" anlamamıza yardımcı olacaktır.

Yoruma göre, "Bâb başlığında kastedilen şey, kulun Allah'ı sevmesinin alâmetidir. Ayet-i kerîmeye göre bu, sadece ve sadece Resulullah'a ittiba etmekle hâsıl olur. Hadis ise, -her ne kadar bu meselede esas, Aleyhissalâtu vesselâm'ın bütün emirlerine imtisal etmenin gereğini ifade ediyor ise de- bir lütuf olarak, buna inanmak suretiyle de hâsıl olduğunu ifade eder. Yani, âyetin gereği olan bütün amellere ittiba tam olarak yerine gelmese de, bunu yapanlara gösterilen muhabbet ve onlarla beraberlik, kurtuluşun aslının hâsıl olması için kâfidir. Çünkü onları sevmek, amelleri, taatleri sebebiyledir. Muhabbet kalbin derinliklerinden gelen bir duygudur. Allah ise, Peygamber'in emirlerini tam olarak işleyen kimseleri sevenleri, itikadları sebebiyle mükâfaatlandırır. Çünkü, Allah'ın mükafaatlandırmasında niyet asıldır, amel niyete tâbidir. Ayrıca beraberlik için derecelerde müsâvaat şart değildir. (Bir ziyafet sofrasına çok farklı derecelerdeki insanlar iştirak edip, beraber olabilirler)."

Mevzuyu tamamlayan bir izahı az ileride 3348 numaralı hadisin açıklamasında *Bediüzzaman*'dan kaydedeceğiz.

ALTINCI FASIL

KARŞILIKLI MUHABBET

3335 ١- عن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قال رسولُ الله ﷺ: وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِه لاَ تَدْخُلُوا الجَنَّةَ حَتَّى تُؤْمِنُوا، وَلاَ تُؤْمِنُوا حَتَّى تَحَابُّوا. أَلاَ أَدُلُّكُمْ عَلَى شَيْءٍ إِذَا فَعَلْتُمُوهُ تَحَابَبْتُمْ؟ أَفْشُوا السَّلاَمَ بَيْنَكُمْ]. أخرجه مسلم وأبو داود والترمذي.

1. (3335)- *Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Nefsim yed-i kudretinde olan zâta yemin ederim ki, imân etmedikçe cennete giremezsiniz, birbirinizi sevmedikçe imân etmiş olmazsınız! Yaptığınız takdirde birbirinizi seveceğiniz şeyi haber vereyim mi? Aranızda selamı yaygınlaştırın!"* [Müslim, İmân 93, (54); Ebû Dâvud, Edeb 142, (5193); Tirmizî, İsti'zân 1, (2589).]

AÇIKLAMA:

Ülemâ selamın yaygınlaştırılmasından maksadın, Resulullah'ın sünnetini ihya için halk arasında neşretmek olduğunu söylemiştir. Nevevî, burada arzu edilen sünnete uyan selâmın, en azından muhatabın işiteceği kadar sesin yükseltilmesi olduğunu belirtir. "Ses yükseltmediği takdirde sünneti ifa etmiş olmaz" der.

3336 ٢- وعن النعمان بن بَشير رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [قال رسولُ الله ﷺ: مَثَلُ المُؤْمِنِينَ فِي تَوَادِّهِمْ وَتَرَاحُمِهِمْ وَتَعَاطُفِهِمْ مَثَلُ الجَسَدِ إِذَا اشْتَكَى مِنْهُ عُضْوٌ تَدَاعَى لَهُ سَائِرُ الجَسَدِ بِالسَّهَرِ وَالحُمَّى]. أخرجه الشيخان.

2. (3336)- *Nu'man İbnu Beşîr* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Birbirlerini sevmede, birbirlerine merhamette, birbirlerine şefkatte mü'minlerin misâli, bir bede-

nin misâlidir. Ondan bir uzuv rahatsız olsa, diğer uzuvlar uykusuzluk ve hararette ona iştirak ederler." [Buhârî, Edeb 27; Müslim, Birr 66, (2586).]

AÇIKLAMA:

1- *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)* cemiyeti ve hususan mü'minler cemaatini, yani bir küll olarak ümmeti, bir cesede benzetmiştir. İnsanların her biri mü'minlerden müteşekkil bu küllî bedenin bir uzvu durumundadır. Nasıl ki bedende sadece bir uzuv ve mesela bir parmak rahatsız olsa o beden bütünüyle huzursuz olur, uykusuz kalır, hararet basar vs. Şu halde mü'min, parçası olduğu cemiyette bazı uzuvlarının ızdırabı karşısında ilgisiz kalamaz, onlara şefkat ve merhamet duygularıyla bağlıdır. Bu duygular, insanlığımız ve bilhassa imânımız icabı herkeste olması gerekir. Resulullah bir başka hadislerinde meseleyi daha da vazıh olarak vaz'ederler:

لَن تُؤْمِنُوا حَتَّى تَرْحَمُوا قَالُوا كُلُّنَا رَحِيمٌ يَا رَسُولَ اللهِ قَالَ: إِنَّهُ لَيْسَ بِرَحْمَةِ احَدِكُمْ صَاحِبَهُ وَلَكِنَّهَا رَحْمَةُ النَّاسِ رَحْمَةُ الْعَامَّةِ *"Merhametli olmadıkça imân etmiş olmayacaksınız."*

"Ey Allah'ın Resulü dediler, hepimiz merhametliyiz."

"Hayır dedi, *bundan maksad ehlinize olan merhametiniz değil, bilakis halka, umuma olan merhametinizdir."*

2- Burada kastedilen imânın kendisi değil, kemâlidir. Şu halde nefyedilen iman da kâmil ma'nâdaki imandır. Aksi takdirde birbirini sevmeyen mü'minleri tekfir gerekir ki, hiçbir âlim hadisten bunu anlamış değildir.

3- *İbnu Ebî Cemre,* hadiste geçen terâhum, tevâdüd, te'âtuf, kelimelerinin ma'nâca birbirine yakın olmakla beraber aralarında latif bir fark olduğunu gösterir ve şu açıklamayı yapar. Terâhum'dan maksad iman kardeşliğiyle birbirine acımaktır, bir başka sebeple değil.

Tevâdüd: Muhabbeti celbeden sılaya yer vermektir: Ziyaretleşmeler, hediyeleşmeler gibi.

Te'âtuf: Birbirine yardım etmektir: Elbise bağı gibi...

4- Kâdı İyâz: "Bütün mü'minlerin bir tek bedene benzetilmesi, sahih bir benzetmedir. Maksad ince bir hakikatın anlaşılmasını kolaylaştırmaktır, ma'nâları görünen suretler şekline dökmektir."

Hadiste müslümanların üzerimizde olan haklarının büyük olduğu ifade edilmekte, yardımlaşma ve dayanışmaya teşvik olunmaktadır. *İbnu Ebî Cemre:* "Aleyhissalâtu vesselâm, imânı cesede, ehlini âzâlarına benzetti, çünkü imân asıldır, fürûu tekliflerdir. Cesed de bir asıldır ağaca

benzer, azaları da dallara budaklara. Âzâlardan biri rahatsız olsa, tıpkı bir ağaç gibi diğer uzuvlarda rahatsızlık çıkar. Dallardan birine vurulacak olsa diğer bütün dallar onun tesiriyle kıpırdanırlar."

3337 ٣- وعن المقدام بن معد يكرب رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قال رسولُ الله ﷺ: إذَا أَحَبَّ أَحَدُكُمْ أَخَاهُ فَلْيُخْبِرْهُ أَنَّه يُحِبُّه]. أخرجه أبو داود والترمذي.

3. (3337)- *Mikdam İbnu Mâdikerib* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Biriniz kardeşini (Allah için) seviyorsa ona sevdiğini söylesin."* [Ebû Dâvud, Edeb 122, (5124); Tirmizî, Zühd 54, (2393).]

AÇIKLAMA:

1- *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)* , burada bir kimseye ziyade bir sevgi duyduğumuz takdirde bunu kendisine söylememizi tavsiye buyurmaktadır. Şârihler, bu haber verme ile, karşılıklı olarak sevginin artacağını, o sebeple Resulullah'ın bu tavsiyede bulunduğunu belirtirler.

Hattâbî: "Hadisin ma'nâsı sevişmeye, kaynaşmaya bir teşviktir. Zira kişi, kardeşine kendisini sevdiğini haber verince, bu sâyede onun kalbinin kendine meyletmesini sağlar ve sevgisini celbeder" der.

Hattabî, hadisten şu ma'nâyı istihrac eder: "Eğer kişi bilirse ki seviliyor, kendisini sevenin nasihatini kabul eder. İçinde bulunduğu bir ayıbı terketmesi veya kendinden vâki olan hatayı düzeltmesi için haber verince bunu reddetmez, kabul eder. Eğer bunu önceden bilmezse, hakkında suizan etmiş olmasına zâhib olur ve nasihatini kabul etmez. Hatta bu durum arada soğukluğa ve düşmanlığa sebep olabilir."

Bağdadî der ki: "Bu teşvik, sevginin Allah için olması şartına bağlıdır. Dünyevî bir tamah veya hevâ için olan sevginin bildirilmesi mevzubahis değildir. Dünya ve ihsan için sevgi izhâr etmek bir dalkavukluk ve düşüklüktür."

Hadisle ilgili olarak Münâvî şu hususa dikkat çeker: "Hadisin zahiri kadınlara şâmil değildir. Çünkü hadiste geçen ahad أحد kelimesi erkekler için kullanılır, vâhid ma'nâsındadır. Kadınlar kastedilseydi ihdâ إحدى demesi gerekirdi. Ancak, tağlib yoluyla kadına da şâmil kılınabilir. Betahsis erkeğin zikri, çoğunlukla hitabın onlara gelmesi sebebiyledir. Bu durumda bir kadın, diğer bir kadını Allah için sevecek olursa sevdiğini ona söylemesi mendubtur.

2- Bağdâdî'den de kaydettiğimiz üzere sevgiden maksad Allah için sevmektir. Sadedinde olduğumuz hadisin metninde bu kayıt yoksa da başka hadislerde gelmiştir. 3341-3345 numaralar arasında yer alan hadislerde görüleceği üzere, Resulullah ısrarla, tekrarla mü'minleri, Allah için birbirlerini sevmeye teşvik etmiştir. Bu sebeple metnin tercümesine bu tabiri parantez içerisinde kaydettik.

Münâvî: "Mü'min, mü'min kardeşini onda bulunan güzel sıfatları sebebiyle sevmelidir" der ve devam eder: "Çünkü âlî himmet ve yüce ahlâk sâhiplerinin şe'ni, onlarda bulunan bu makbul sıfatlar sebebiyle sevgidir, muhabbettir. Çünkü onlar, zâtlarında buldukları kemâl sebebiyle bu hasletlerde kendilerine iştirak edenleri severler. Böylece onlar, hakikat-ı hâlde kendi zâtları ve sıfatlarından başka bir şeyi sevmiş olmuyorlar. Aynı şekilde, bunu zâtî muhabbete şümûlü de iddia edilmiştir, yeter ki fâsid maksadlardan ârî olsun."

3338 ٤– وعن أنس رضي الله عنه قال: [كَانَ رَجُلٌ عِنْدَ النَّبِيِّ ﷺ، فَمَرَّ رَجُلٌ فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللهِ! إِنِّي أُحِبُّ هذا. قالَ: أَعْلَمْتَهُ؟ قالَ: لاَ. قالَ: فَأَعْلِمْهُ. فَلَحِقَهُ. فَقَالَ: إِنِّي أُحِبُّكَ فِي اللهِ. فَقَالَ: أَحَبَّكَ الَّذِي أَحْبَبْتَنِي لَهُ]. أخرجه أبو داود.

4. (3338)- *Hz. Enes* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* 'ın yanında bir adam vardı. Derken oradan birisi geçti. (Aleyhissalâtu vesselâm'ın yanındaki):

"Ey Allah'ın Resulü! dedi, ben şu geçeni seviyorum."

"Pekiyi kendisine haber verdin mi?" diye Aleyhissalâtu vesselâm sordu.

"Hayır!" deyince,

"Ona haber ver!" dedi. Adam kalkıp, gidene yetişti ve:

"Seni Allah için seviyorum!"dedi. Adam da:

"Kendisi adına beni sevdiğin Zât da seni sevsin!" diye mukabelede bulundu." [Ebû Dâvud, Edeb 122, (5125).]

3339 ٥– وعن يزيد بن نعامة الضبي رضي الله عنه: [قال رسولُ اللهِ ﷺ: إِذَا آخَى الرَّجُلُ الرَّجُلَ فَلْيَسْأَلْهُ عَنِ اسْمِهِ وَاسْمِ أَبِيهِ وَمِمَّنْ هُوَ فَإِنَّهُ أَوْصَلُ لِلْمَوَدَّةِ]. أخرجه الترمذي.

5. (3339)- *Yezîd İbnu Nu'âme ed-Dabî* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Bir kimse, bir başkasıyla kardeşleştiği zaman, ilk iş ismini, babasının ismini ve kimlerden*

olduğunu sorsun. Çünkü böyle yapmak, sevginin artmasına daha uygundur." [Tirmizî, Zühd 54, (2394).]

3340 ٦- وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عنه قال: [سَمِعْتُ رسولَ اللهِ ﷺ يَقُولُ: أَحْبِبْ حَبِيبَكَ هَوْنًا مَا عَسَى أَنْ يَكُونَ بَغِيضَكَ يَوْمًا مَا، وَأَبْغِضْ بَغِيضَكَ هَوْنًا مَا عَسَى أَنْ يَكُونَ حَبِيبَكَ يَوْمًا مَا]. أخرجه الترمذي وصحح وقفه.

« الهَوْنُ » الرِّفق، وإضافة ما إليه تُفيدُ التقليل، يعنى أحبه حباً قَصْداً لاَ إفراط فيه.

6. (3340)- *Hz. Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* 'ın şöyle söylediğini işittim:

"Dostunu severken ölçülü sev, günün birinde düşmanın olabilir. Düşmanına da buğzunu ölçülü yap, günün birinde dostun olabilir." [Tirmizî, Birr 60, (1998).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, bazı rivayetlerde Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* 'ın, bazı rivayetlerde de *Hz. Ali* (radıyallâhu anh)'nin sözü olarak rivayet edilmiştir. Bir hadisin bu şekilde ref ve vakfına ihtilâf olursa, kaideten ref'i esas alınır ve hadis merfu addedilir.

2- Önceki hadislerde hep dostla olan münasebetler üzerinde durulduğu halde burada düşmana temas edilmekte ve mühim bir âdâb belirtilmektedir: *Ölçülü olmak....* Biz de bu vesile ile bir mü'minin, düşmanıyla münasebetlerinde takip etmesi gereken siyaseti biraz açmak istiyoruz:

Kur'an ve Sünnette en çok müteyakkız ve uyanık olunması, her an kendisiyle mücadele içerisinde ve ona karşı tetikte bulunulması gereken düşman olarak, kişinin nefis ve şeytanı [Yusuf 53; Haşr 19; Furkân 43; Kasas 50; Câsiye 23; Fâtır 6; Zuhruf 62)] gösterilmiş olmakla beraber, harici düşman meselesine de yer verilmiştir. Burada daha ziyade, affetme talep edilirse de, ölçü dahilinde, yapılan miktarı tecâvüz etmeksizin kötülüğe karşılık vermeye de müsaade edilmiştir.

IIz. Peygamber, *"Allah, kötülüğü kötülükle yok etmez, ancak iyilikle yok eder"* düsturuna tâbi olarak, şahsî hayatında kötülüğü kötülükle karşılamaz, daha ziyade affeder ve bağışlardı. O'nun bu affedici, bağışlayıcı ve kötülüklere iyilikle, mukabele edici davranışları düşmanlarını yok ediyor. "Az önce nazarımda dünyânın en menfur kimsesi iken, şimdi dünyanın en sevgilisi oldun" itiraflarını yaptıran âni değişiklikler, kalbî fe-

tihler yaptırıyordu. Az önce kendisini öldürmek kastiyle dolu olan kimse, uğrunda canını fedâ etmeye hazır bir hâlet kazanıyordu.

Şahsen tatbik ettiği affedici politikanın müslümanlar tarafından da tatbikini istemiş: *"Kötülüğe iyilikle mukabele etmekle kötülüğü yok et ve insanlara güzel ahlâkla muâmele et"* demiştir. İnsanlara afla muamele hususunda Kur'ân'da pek çok âyet gelmiştir.

Ancak bütün bu şahsî fiillerine, Kur'ânî ve şifâhî tavsiyelerine rağmen kötülük yapanların, daha açık ifadesiyle düşmanın, tecziye edilerek haddinin bildirilmesine izin verilmiştir. Burada, hıristiyanlığın ve tatbikatta hıristiyanlar arasında bile sözde kalmış olan, sağ yanağa tokat vurulunca sol yanağı da uzatmak (yâni kötülük yapana kötülükle muâmele etmemek) prensibi mevcut değildir. Âyet-i kerîme şöyle der: **"Kötülüğün cezası da ona denk bir kötülüktür. Fakat kim bağışlar ve (kendisiyle düşmanı) arasını düzeltirse, onun mükâfaatı Allah'a âittir. Elbette O, zâlimleri sevmez"** (Şûrâ 40).

Zâlim taraf, misliyle ceza görmediği takdirde, mazlum taraf da intikam hislerini kabartarak, tahdid ve kontrolü imkânsız alışkanlıklara yol açmak suretiyle düşmanlıkların teselsül edip gideceğinden korkulmuştur. Aile ve hatta kabile ve aşiretlerin tükenmesiyle neticelenen kan davalarının menşeinde bu çeşit normal şekilde tatmin edilmemiş hisler bulmak mümkündür. Misliyle ceza bunları önleyecek mahiyette olduğu için, Kur'an'da: **"Kısasta sizin için hayat var"** (Bakara 179) denmekten başka, misli taşıp, haddi tecavüz edici davranışlar, şiddetli azabla tehdid edilmiştir [Bakara 178, Şûrâ 40-42).] Bütün bunların temelinde yatan kin, buğz gibi beşeri huylar da Hz. Peygamber'in diliyle takbih edilmiştir.

Netice olarak:

"Dostuna sevginde ölçülü bağlan,

Belki de bir gün düşmanın olur.

Düşmana buğzunda ölçülü davran,

Belki de bir gün has dostun olur."

şeklinde de ifade edebileceğimiz, sadedinde olduğumuz hadis, "Düşmanların dahi başkaca faidesi olur. Çünkü düşman daima bir kimsenin kusurlarını taharrî idub söyleyeceklerinden bir daha işlememeyi ihtâr etmek olur. Bizim en büyük düşmanımızı hâriçte arayıp nefsimizde aramamak hatalı olur (...)" şeklinde son derece ölçüye dâvet eden ifâdelerin terbiye kitaplarımızda yer almasına vesile olmuştur.

3341 ٧- وعنه رضي الله عنه قال: [قال رسولُ الله ﷺ: يقولُ اللهُ عز وجل يوم القيامة أين المتحابُّونَ بجلالي؟ اليوم أُظلُّهم في ظلّي يومَ لا ظلَّ إلاَّ ظلّي]. أخرجه الترمذي وصححه.

7. (3341)- Yine *Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Aziz ve Celîl olan Allah Teâlâ hazretleri Kıyamet günü şöyle diyecek: "Benim celâlim adına sevişenler nerede? Gölgemden başka hiçbir gölgenin bulunmadığı şu günde onları gölgemde gölgelendireyim!"* (37) [Müslim, Birr 37, (2566); Muvatta, Şi'r 13, (2952).]

AÇIKLAMA:

Cenâb-ı Hakk'ın gölgesi olmayacağına göre, hadisi lafzî ma'nâsıyla anlamak uygun düşmez. Cenâb-ı Hakk'ın, Kıyamet günü tecelli edecek olan rahmet ve himayesi böyle teşbihli bir üslupla ifade edilmiştir. Çeşitli vesilelerle tekrar ettiğimiz bir hususu bir kere daha hatırlayalım: Âyet ve hadislerde gelen bu çeşit müteşâbih ifadelerin ma'nâ-yı lügavisine değil, ma'nâ-yı maksuduna bakmak gerekir. Selef ulemâsı bu çeşit ifadeleri: *"Kastedilen muradı Allah bilir"* diyerek yoruma gitmemiş ise de, müteahhir ulemâ, duyulan lüzum üzerine, bazı te'vil ve yorumların gereğine inanmış ve müteşabih ifadeleri makul ma'nâlara tevcih etmiştir.

Şu halde, bu hadiste Resul-i Ekrem, mü'minlere birbirlerini Allah'ın rızasını elde etmek maksadıyla sevmelerini tavsiye ediyor. Buna terettüp edecek sevabın büyüklüğüne dikkat çekiyor.

3342 ٨- وعن معاذ بن جبل رضي الله عنه قال: [قال رسولُ الله ﷺ: يقولُ اللهُ عز وجلَّ: المُتحابُّونَ في جلالي لهم منابرُ من نورٍ يغبطُهم النَّبيُّونَ والشُّهداءُ]. أخرجه مسلم ومالك.

8. (3342)- *Hz. Mu'âz İbnu Cebel* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Allah Teâlâ hazretleri buyuruyor ki: "Benim celâlim adına birbirlerini sevenler var ya! Onlar için nurdan öyle minberler vardır ki, peygamberler ve şehidler bile onlara gıbta ederler." [Tirmizî, Zühd 53, (2391).]

3343 ٩- وعن أبي إدريس الخولاني عن معاذ رضي الله عنه عن النبي ﷺ قال: [يقولُ اللهُ تبارك

37- Teysir'in elimizdeki baskısında bu hadisle müteakip hadisin kaynaklarını göstermede teknik bir hata ile takdim tehir yapılmış olmalı.

وتعـــالى: وَجَبَتْ مَحَبَّتِي لِلْمُتَحَابِّينَ فِيَّ، وَلِلْمُتَجَالِسِينَ فِيَّ، وَلِلْمُتَزَاوِرِينَ فِيَّ، وَلِلْمُتَبَاذِلِينَ فِيَّ]. أخرجه مالك.

9. (3343)- *Ebû İdrîs el-Havlanî, Mu'âz İbnu Cebel* (radıyallâhu anh)'den naklediyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Allah Tebâreke ve Teâlâ Hazretleri şöyle hükmetti: "Benim rızam için birbirlerini sevenlere, benim için bir araya gelenlere, benim için birbirlerini ziyaret edenlere ve benim için birbirlerine harcayanlara sevgim vacip olmuştur."* [Muvatta, Şi'r 16, (2, 953, 954).]

AÇIKLAMA:

1- Hadisin, Muvatta'da esbab-ı vürûduyla ilgili uzun bir aslı var. Teysir, sadece merfu kısmını almış.

2- Hadiste geçen ve *"Benim için biraraya gelenler..."* diye tercüme ettiğimiz mücâlese, meclis ve cemaat teşkil etmek demektir. Yani Allah'ı zikretmek veya Allah'ın rızasına vesile olacak bir maksadla bir araya gelmek demektir. Cüneyd rahimehullah, halvet halinde meşgul iken, ihvanları ziyaretine gelir. Halveti bırakıp onların yanına gelir ve şöyle der: "Eğer bilsem ki, sizinle beraber oturmaktan daha hayırlı bir şey var, onu yapar, yanınıza gelmezdim. Ne var ki, havâsla beraber olmanın, tam bir huzura ermede ve ilmin neşrinde, başka hiçbir şeyde olmayan bir tesiri var."

3- *Mütebâzil:* (Birbirine harcayan) tabiri, el-Bâcî'ye göre, "nefislerini, mallarını düşmanla cihadda harcayan, Allah'ın rızasını kazanma yoluna koyan" demektir. Ama başka âlimler: "Arkadaşının bütün hallerinde ciddî meseleleri için, Allah'ın rızasını düşünerek malını, nefsini harcayanların her biri..." diye açıklamış; Hicret sırasında mağarada nefsini, daha sonraki fırsatlarda da malının tamamını bezleden Hz. Ebû Bekr (radıyallâhu anh)'i misal vermişlerdir.

4- *Mütevâzir:* Allah rızasından başka bir gâye gütmeyen ziyaretlerde bulunanlar demektir.

5- Hadisin Taberânî'de gelen bir veçhinde mütesâddıkîn ziyadesi gelmiştir, bu da: "Birbirlerine tasadduk edenler..."

Allah rızası için bu işleri yapanlar kalplerini sadece O'nunla meşgul etmiş, başka şeyleri kalblerinden çıkarmış oldukları ve tevhide bağlamış bulundukları için hadiste vaadedilen mükâfaata hak kazanırlar.

3344 ١٠ – وعن أبي ذر رضي الله عنه قال: [قال رسولُ الله ﷺ: أَفْضَلُ الأَعْمَالِ الحُبُّ

في الله، والبغض في الله]. أخرجه أبو داود.

10. (3344)- *Hz. Ebû Zerr* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Amellerin en faziletlisi Allah için sevmek, Allah için buğzetmektir." [Ebû Dâvud, Sünnet 3, (4599).]

AÇIKLAMA:

Hadis, sırf Allah rızası için olan sevmeleri ve sırf O'nun rızası için olan nefret ve buğzları en üstün amel olarak değerlendirmektedir. Her insanda sevgi ve nefret vardır ve bunları mutlak isti'mal edecektir. Şu halde mü'min, bu hislerini iradesi ile yönlendirerek, sevdiklerini Allah için sevse, sevmediklerini de yine Allah için sevmese kazancı büyük olacaktır. Menfaat, korku gibi dünyevî emrivâkilerin tesiriyle sevmek veya nefret etmek araya girdi mi hasaret büyük oluyor.

Âlimler derler ki: *"Allah için sevmenin gereklerinden biri, Allah'ın evliya ve asfiyalarını sevmektir. Onları sevmenin şartlarından biri de onların bıraktığı sünnete uyup, onlarla yetinmek, bidata yer vermemek ve onların tavsiyelerine uymaktır."*

Fâsıklara, zâlimlere ve günahkârlara karşı meşru ölçüde buğzetmek "Allah için buğz"a girer.

İbnu Raslân der ki: "Bu hadis gösteriyor ki, kişinin Allah için buğzetmesi gereken düşmanlarının olması gerekir, nitekim Allah için sevdiği dostlarının olması da gerektiği gibi. Bu hususu şöyle açıklarız: "Eğer sen, bir insanı, Allah'a mutî ve Allah nezdinde mahbub diye seversen, Allah'a âsi olacak olsa, ona buğzetmen gerekir. Çünkü Allah'a âsi olmuştur ve Allah nazarında menfurdur. Öyleyse kim (birisini) bir sebeple severse, zarurî olarak, ona, bunun zıddıyla nefret edecektir. Bu iki sıfat birbirisiz olamayan, biri diğerini gerektiren iki vasıftır. Âdet olarak bu durum, sevgi ve nefretlerde muttarıddır."

Taberânî Mu'cemu'l-Kebîr'de merfu olarak İbnu Abbâs'tan şunu kaydeder: "İman bağlarının en sağlamı Allah için dostluk, Allah için düşmanlık, Allah için sevgi, Allah için nefrettir."

3345 ١١- وعن عمر رضي الله عنه قال: [قال رسولُ الله ﷺ: إنَّ من عباد الله ناساً ما هُم بأنبياء ولا شُهداء يغبطُهم الأنبياءُ والشُّهداء يوم القيامة لمكانهم من الله تعالى. قالوا: يا رسول الله فخبرنا من هم؟ قال: هم قوم تحابوا بروح الله على غير

أَرْحَامٍ بَيْنَهُمْ، وَلاَ أَمْوَالٍ يَتَعَاطَوْنَهَا. فَوَاللهِ إِنَّ وُجُوهَهُمْ لَنُورٌ، وَإِنَّهُمْ لَعَلَى نُورٍ. لاَ يَخَافُونَ إِذَا خَافَ النَّاسُ، وَلاَ يَحْزَنُونَ إِذَا حَزِنَ النَّاسُ. وَقَرَأَ هَذِهِ الآيَةَ: أَلاَ أَنَّ أَوْلِيَاءَ اللهِ لاَ خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلاَ هُمْ يَحْزَنُونَ]. أخرجه أبو داود.

11. (3345)- Hz. Ömer (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Allah'ın kulları arasında bir grup var ki, onlar ne peygamberlerdir ne de şehidlerdir. Üstelik Kıyamet günü Allah indindeki makamlarının yüceliği sebebiyle peygamberler de, şehidler de onlara gıpta ederler."

Orada bulunanlar sordu:

"Ey Allah'ın Resulü! Onlar kim, bize haber ver!"

"Onlar aralarında ne kan bağı ne de birbirlerine bağışladıkları bir mal olmadığı halde, Allah'ın ruhu (Kur'ân) adına birbirlerini sevenlerdir. Allah'a yemin ederim, onların yüzleri mutlaka nurdur. Onlar bir nur üzeredirler. Halk korkarken, onlar korkmazlar. İnsanlar üzülürken, onlar üzülmezler.

Ve şu âyeti okudu: أَلَا إِنَّ أَوْلِيَاءَ اللَّهِ لَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ **"Haberiniz olsun Allah'ın dostları var ya! Onlara ne korku var ne de onlar üzülecekler"** (Yunus 62). [Ebû Dâvud, Büyû 78, (3527).]

AÇIKLAMA:

Hadiste geçen Allah'ın ruhu tabirindeki ruh'tan maksad Kur'ân'dır. Ruh'u Kur'ân'la tevil eden ulemâ şu âyeti delil getirmiştir: وَكَذَٰلِكَ أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ رُوحًا مِّنْ أَمْرِنَا **"İşte biz sana emrimizden bir Ruh (Kur'ân) vahyettik"** (Şûrâ 52). Kur'ân'ın Ruh olarak isimlenmesi, kalblerin onunla hayat bulmasındandır, tıpkı nefislerin ve bedenlerin hayatı ruhlarla olması gibi. Ancak bununla muhabbet kastedilmiştir, yani "Alah'ın kalblerine îka ettiği, Allah için olan hâlis muhabbet sayesinde birbirlerini severler" demektir.

3346 ١٢ – وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قال رسولُ اللهِ ﷺ: إِذَا أَحَبَّ اللهُ تَعالى الْعَبْدَ نَادَى جِبْرِيلَ: إِنَّ اللهَ يُحِبُّ فُلاَنًا فَأَحِبَّهُ. فَيُحِبُّهُ جِبْرِيلُ. ثُمَّ يُنَادِي فِي أَهْلِ السَّمَاءِ: إِنَّ اللهَ يُحِبُّ فُلاَنًا فَأَحِبُّوهُ فَيُحِبُّهُ أَهْلُ السَّمَاءِ. ثُمَّ يُوضَعُ لَهُ الْقَبُولُ فِي

الأَرْضِ]. أخرجه الثلاثة والترمذي.

وزاد مسلم: وإذا أبغض عبداً نادى جبريل: «إني أبغض فلاناً فأبغضه. فيبغضه جبريل، ثم ينادي في أهل السماء: إن الله يبغض فلاناً فأبغضوه، ثم توضع له البغضاء في الأرض».

12. (3346)- *Hz. Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Allah bir kulu sevdi mi Hz. Cebrâil aleyhisselâm'a:

"Allah falanı seviyor, onu sen de sev!" diye seslenir. Onu Cebrâil de sever. Sonra o, sema ehline: "Allah falanı seviyor, onu siz de sevin!" diye nidâ eder, derken, bütün sema ehli de onu sevmeye başlar. Sonra onun için arz (halkı arasına hüsn-ü kabûl) konur." [Buhârî, Tevhid 33, Edeb 41; Müslim Birr 157, Muvatta, Şi'r 15; Tirmizî, Tefsîr, Meryem (3160).] Hadisin Müslim'deki rivayetlerinde şu ziyade var:

"Allah Celle Celâluhu, bir kula da buğzetti mi Cebrâil Aleyhisselâm'a: "Ben falancaya buğzettim sen de buğzet!" diye seslenir. Ona Cebrâil de buğzetmeye başlar. Sonra Cibril sema ehline nidâ eder:

"Allah Celle Celâluhu falan kimseye buğzetti, siz de buğzedin!" Sonra yeryüzüne onun için buğz vaz'edilir."

AÇIKLAMA:

1- Hadis, insanın iyi ve kötü halleriyle semâvât ahalisi olan meleklerin ilgisini göstermektedir. İnsanoğlunun davranışları kendine münhasır kalmıyor. Cenâb-ı Hakk, onun razı olduğu hallerinden memnuniyetini, razı olmadığı hareketlerinden de buğzunu sema ahalisine derhal duyurup, onların da rahmet dualarını veya tel'inlerini sağlıyor. Bu hadis insanları hep hayra teşvik etmekten başka, insanın *halife-i zemin* olarak Allah indindeki ehemmiyetini de göstermektedir: İyi veya kötü, onun her hali, ilâhî saltanatın uçsuz bucaksız semâvât memâlikinin ahalisi olan bütün melekleri ilgilendiren mühim bir hadise olmaktadır.

2- Allah'a kulu sevdiren sebep, kulun iyi niyeti, ihlası, hayır amelidir. Allah'ın insanı sevmesi, ondan razı olması, onun hayrını istemesi, ona rahmetiyle muamele etmesi demektir. Buğzu da, kulun isyanı ve küfrü sebebiyledir, onun şekâvet ve cezalandırılmasına irade buyurmasını, rahmet ve mağfiretini esirgemesini ifade eder.

3- *Kabûl*'ün veya buğzun yeryüzüne konması, kulun ameline tabi ola-

rak yeryüzü ahalisine sevdirilmesi veya sevdirilmemesi demektir. Şu halde yeryüzünde Allah dostlarının samimi sevgilerine mazhar olmak isteyenlerin de öncelikle Allah'ı razı edecek fiillerde bulunması gerekmektedir.

3347 ١٣- وعن أبي ذر رضي الله عنه قال: [قُلْتُ يَا رَسُولَ اللهِ، الرَّجُلُ يُحِبُّ الْقَوْمَ وَلاَ يَسْتَطِيعُ أَنْ يَعْمَلَ عَمَلَهُمْ؟ قَالَ: أَنْتَ يَا أَبَا ذَرٍّ مَعَ مَنْ أَحْبَبْتَ].

13. (3347)- *Hz. Ebû Zerr* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Ey Allah'ın Resûlü! dedim. Kişi, bir kavmi sever, fakat onların amelini işleyemezse, (sonu ne olacak)?"

"Ey Ebû Zerr, buyurdu, *sen sevdiğinle berabersin!"*

3348 ١٤- وفي لفظ الترمذي: [الْمَرْءُ مَعَ مَنْ أَحَبَّ]. أخرجه أبو داود عن أبي ذرّ والترمذي عن صفوان بن عسّال.

14. (3348)- *Tirmizî*'nin bir rivayetinde: *"Kişi sevdiğiyle beraberdir"* denmiştir. [Buhârî, Edeb 96; Müslim, Birr 165, (2640); Ebû Dâvud, Edeb 122, (5126); Tirmizî, Zühd 50, (2388).]

AÇIKLAMA:

1- *İbnu Hacer*'in belirttiğine göre, bu hadis, yirmi kadar sahâbi tarafından rivayet edilmiştir.[38]

2- Bu hadisle ilgili geniş açıklamayı 3334 numaralı hadisten sonra yer verdiğimiz, Çocuk Terbiyesi Bakımından Arkadaşın Ehemmiyeti başlığını taşıyan kısmın sonunda kaydettiğimiz, "Kişi Sevdiği ile Beraberdir" pasajında yaptığımız için burada tekrar etmeyeceğiz. Ancak Resulullah'ın hem mertebece düşük, hem de sayıca pek çok insanlarla, âhirette nasıl beraber olacabileceği meselesini açıklayan bir bahsi *Bediuzzaman*'dan kaydedeceğiz. Merhum önce soruyu sorar, sonra cevabını verir.

"SUAL: المرء مع من احبّ sırrınca: "Dost dostuyla beraber cennette bulunacaktır. Halbuki, basit bir bedevî, bir dakîkada sohbet-i Nebeviyyede lillah için bir muhabbet peyda eder o muhabbetle cennette Peygamber *aleyhissalâtu vesselâm*'ın yanında bulunması lazım gelir. Halbuki, gayr-i mütenâhî feyze mazhar Resul-i Ekrem *aleyhissalâtu vesselam*'ın feyzi, bir basit bedevî feyziyle nasıl birleşir?

38- *Ebû Nu'aym* bu hadisin bütün senetlerini müstakil bir cüz'de toplamış, te'lifine, Kitâbu'l-Muhibbîn Ma'a'l-Mahbûbîn (كتاب المحبين مع المحبوبين) (28) adını vermiştir.

EL-CEVAP: Bir temsil ile, şu ulvî hakikata şöyle bir işaret ederiz ki, meselâ, gayet güzel ve şa'şaalı bir bağda, muhteşem bir zat, gayet büyük bir ziyafet, gayet müzeyyen bir seyrangah, öyle bir surette ihzar etmiş ki: Kuvve-i zâikanın hissedecek bütün lezâiz-i mat'ûmatı câmi, kuvve-i basıranın hoşuna gidecek bütün mehasini şâmil, kuvve-i hayaliyyeyi keyiflendirecek bütün garaib-i müştemil ve hakeza... bütün havass-ı zahire ve batınayı okşayacak ve memnun edecek herşeyi içine koymuştur. Şimdi iki dost var. Beraber o ziyafete giderler. Bir locada, bir sofrada oturuyorlar. Fakat birisinin kuvve-i zâikası pek az olduğundan cüz'i zevk alır. Gözü de az görüyor. Kuvve-i sâmmesi (koklama duygusu) yok. Sanayi-i garibeden anlamaz. Hârika şeyleri bilmez. O nüzhetgâhın, binden ve belki milyondan birisi, kabiliyeti nisbetinde ancak zevk ederek istifade eder. Diğeri ise, bütün zahirî ve bâtınî duyguları, akıl ve kalb ve hırs ve latifeleri, o derece mükemmel ve o mertebe inkişaf etmiştir ki: o seyrangâhtaki bütün incelikleri, güzellikleri ve letaifi ve garaibi, ayrı ayrı hissedip zevk ederek, ayrı ayrı lezzet aldığı halde, o dost ile omuz omuzadır. Madem, bu karmakarışık, elemli ve daracık şu dünyada böyle oluyor. En küçük ile en büyük beraber iken, Serâ'dan Süreyya'ya kadar fark oluyor. Elbette, dâr-ı saadet ve ebediyet olan cennette, bittariki'l- evlâ dost, dostu ile beraber iken; herbirisi istidadına göre sofra-ı Rahmanirrahim'den, istidatları derecesinde hisselerini alırlar. Bulundukları cennetler ayrı ayrı da olsa, beraber bulunmalarına mâni olmaz. Çünkü, cennetin sekiz tabakası bir birinden yüksek oldukları halde, umumun damı Arş-ı A'zam'dır. Nasıl ki, mahrûtî (koni biçiminde) bir dağın etrafında, birbiri içinde birbirinden yüksek, kaidesinden zirvesine kadar surlu daireler bulunsa, o daireler birbirinin üstündedir... Fakat, birbirinin güneş görmelerine mâni olmaz, birbirinden geçebilir, bir birine bakar. Öyle de: Cennetler de buna yakın bir tarz ile olduğu, ehâdisin mütenevvî rivâyâtı işaret ediyor."

3349 ١٥ – وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عنه قال: [قَالَ رَسولُ اللهِ ﷺ: الأَرْوَاحُ جُنُودٌ مُجَنَّدَةٌ، مَا تَعَارَفَ مِنْهَا ائْتَلَفَ، وَمَا تَنَاكَرَ مِنْهَا اخْتَلَفَ]. أخرجه مسلم. وأبو داود، وأخرجه البخاري عن عائشة.

15. (3349)- *Hz. Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Ruhlar toplanmış cemaatler (gibidir). Onlardan birbiriyle (önceden) tanışanlar kaynaşır, tanışmayanlar ayrılırlar." [Buhârî, Enbiya 2; Müslim, Birr 159, (2638); Ebû Dâvud, Edeb 19, (4834).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis insan ruhlarının grup grup toplanmış cemaatler olduğunu belirtmektedir. Mücennede "karşılıklı olarak (mütekâbilen)" ma'nâsına geldiği gibi "karışık olarak (muhtaliten)" ma'nâsına da gelir. Nitekim ruhların bir kısmı hizbullah'ı, bir kısmı da hizbuşşeytan'ı teşkil etmektedir.

Hadisteki, *teârüf*, birbirlerini tanımak demektir. Öyleyse, bedenlere girmezden önce birbirlerini tanımış olanlar, beden giydikten sonra da bir araya gelirler, iyiler iyiler hizbini, kötüler de şerirler hizbini meydana getirir. Önceden tanışmayan ruhlar beden giydikten sonra dünyada biraraya gelecek olsalar kaynaşamazlar.

Bu hadisi Nevevî: "Ruhlar, "toplanmış cemaatler" veya "muhtelif nevler" şeklindedir" diye anlar. Tanışmaları için de: "Ruhları yaratırken hepsinin fıtratına koyduğu müşterek bir hassa sebebiyledir." Bazıları: "Ruhların sıfatlarının ve ahlâklarının uygunluk içinde yaratılmış olmaları sebebiyle tanışıp kaynaştıklarını" söylemiştir. Bazı âlimler de: "Ruhlar toplu olarak yaratıldılar, tabiatları birbirine uzak olanların birbirlerinden nefret edip muhalefetle dağıldıklarını" söylemiştir.

Hattabî ve diğer bazıları da "Ruhların kaynaşması, Allah'ın onları başlangıçta şekâvet ve saâdet üzere yaratmış olmasındandır. Nitekim ruhlar mütekâbil iki kısımdan meydana gelir. Dünyada bedenler karşılaşınca, yaratıldıkları esasa göre kaynaşır veya zıdlaşırlar. Hayırlılar hayırlılara, şerirler de şerirlere meylederler" demiştir.

İbnu'l-Cevzî der ki: "Bu hadisten şu istifade elde edilir: "Kişi, fazilet ve salâh sahibi bir kimseden nefret duyar ise, ona bunun sebebini araması gerekir, ta ki bunun izalesine çalışıp kendindeki mezmum vasıftan kurtulsun. Aksi durum için de aynı şey söylenebilir."

Kurtubî de şöyle der: "Ruhlar, ruh olması itibariyle bir iseler de, birçok sebeplerle birbirlerinden ayrılırlar ve tenevvü ederler, tek bir evden pekçok şahıslar ortaya çıkar. Aynı nev'e has bir ma'nânın, o nev'in ferdlerinde müştereken bulunması sebebiyle aralarında bir tenasüb hâsıl olur. Bundan dolayı, her bir nev'in şahıslarının nevleriyle uyuştuğunu, muhalifiyle zıdlaştığını müşahede edersin. Ayrıca, bazan aynı nev'e giren bir kısım fertlerin bazılarıyla uyuşurken, diğer bazılarıyla zıdlaştığını da görürüz. Bu, ittifak ve infiradı hâsıl eden bazı şeylerin o ferdlerde bulunması sebebiyledir."

YEDİNCİ FASIL

DAYANIŞMA VE YARDIMLAŞMA

İNSANLIK

İnsan, başkalarına karşı iyi-kötü bütün davranışlarında nefsini mizan kabul ederek her şeyi onunla tartmalı; nefsine hoş gelen şeyleri başkaları için de istemeli, nefsinin hoşlanmadığı bir muameleden başkalarının da hoşlanmayacağını katiyyen hatırdan çıkarmamalıdır. Böylece o, hem yanlış davranışlardan, hemde başkalarını rencide etmekten kurtulmuş olur.

Sen, kendine yapılan ihsanların vicdanını yumuşattığını ve ihsanda bulunan zatlara karşı sevgi ve alaka duyduğunu düşünerek, başkalarınında seni sevip, alaka duyacakları bir yolu keşfedip çıkarabilirsin. "İnsan iyiliğin kölesi", iyilik de şerrinden endişe edilen kimselere karşı en sağlam bir sığınaktır.

İnsanın olgunluk ve kemâli, fenalık gördüğü şahıslar hakkında dahi hakperestlikten ayrılmayıp, elden geldiğince iyilik yapmasıyla belli olur. Evet insan, kötülük gördüğü kimseler hakkında dahi mürüvvet ve insanca davranışlardan ayrılmamalıdır. Zira, kötülük yapmak hayvanî bir davranış; kötülüğe kötülükle mukabele, insanda ciddi bir kusur ve eksiklik; fenalığa iyilikle karşılık vermek ise, bir civanmertlik ve âlicenaplıktır.

Başkalarına yararlı olmanın sınırı yoktur. Himmeti yüce bir fert, başkaları için ruhunu feda etmeye kadar diğergâm olabilir. Ne var ki, böyle bir civanmertliğin insan için bir fazilet olması, o insanın samimiyet, hasbilik, niyet duruluğu, ırk ve aşiret taassubundan uzak bulunmasına bağlıdır.

Bir şahsın insanlık ve mürüvveti, dost ve ahbaplarına karşı yakınlığı ve bu yakınlığın da devamıyla kâbildir. Onlara yakınlık gösterilmeden mürüvvetten dem vurmak; mücerred bir iddia, onlara karşı iyiliklerimizi,

onların bize olan iyiliklerine bağlamak ve yer yer o iyilikleri keserek onları cezalandırmak da ham ruhluluk ve hakikata ermemişliğin ifadesidir.

Bir insanın diğer insanlara karşı en büyük iyiliklerinden biri de, onların uygunsuz davranışlarını görmemezlikden gelip kusurlarına karşı göz yummak şeklinde olur. Halkın kusurlarını araştırmak bir edepsizlik, onları sağda-solda anlatıp durmak affedilmez bir nakîse; onların işledikleri fenalıkları yüzlerine söylemek ise, fertleri birbirine bağlayıp vahdet içinde bulunduran kardeşlik zincirine indirilmiş bir darbedir. Heyhat ki, böyle bir darbe ile rencide edilmiş egolar yeniden bütünleşerek bir vahdet teşkil etsinler...!

İnsanlara ettiği en büyük iyilikleri ehemmiyetsiz, onlardan gördüğü en küçük ihsanları büyük görüp takdir edenler, ilâhî ahlâka yükselmiş ve vicdanında huzura ermiş kâmil kimselerdir. Böyleleri ne ettikleri iyilikleri başa kakarlar, ne de gördükleri alâkasızlıktan şikayet ederler.[39]

3350 ١ – عن ابن عمر رضي الله عنهما قال: [قالَ رَسولُ اللهِ ﷺ : المُسْلِمُ أخُو المُسْلِمِ لاَ يَظْلِمُهُ وَلاَ يُسْلِمُهُ، وَمَنْ كَانَ في حَاجَةِ أخِيـــهِ كَانَ اللهُ في حَاجَتِه، وَمَنْ فَرَّجَ عَنْ مُسْلِمٍ كُرْبَةً فَرَّجَ اللهُ عَنْهُ بِهَا كُرْبَةً مِنْ كُرَبِ يَوْمِ الْقِيَامَةِ، وَمَنْ سَتَرَ مُسْلِمـــاً سَتَرَهُ اللهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ]. أخرجه أبو داود.

وزاد رزين في رواية: [وَمَنْ مَشَى مَعَ مَظْلُومٍ حَتَّى يُثْبِتَ لَهُ ثَبَّتَ اللهُ تَعَـالَى قَدَمَيْهِ عَلَى الصِّرَاطِ يَوْمَ تَزِلُّ الأَقْدَامُ].

1. (3350)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Müslüman müslümanın kardeşidir. Ona zulmetmez, onu tehlikede yalnız bırakmaz. Kim, kardeşinin ihtiyacını görürse Allah da onun ihtiyacını görür. Kim bir müslümanı bir sıkıntıdan kurtarırsa, Allah da o sebeple onu Kıyamet gününün sıkıntısından kurtarır. Kim bir müslümanı örterse, Allah da onu kıyamet günü örter."* [Ebû Dâvud, Edeb 46, (4893); Tirmizî, Hudud 3, (1426); Buhârî, Mezâlim 3, İkrâh 7; Müslim, Birr 58, (2580).]

Rezîn bir rivayette şunu ilave etti: *"Kim, hakkı sübût buluncaya kadar mazlumla birlikte olursa, ayakların kaydığı günde Allah onun ayağını Sırat'ta sâbit kılar."*

39 – M. Fethullah Gülen, Ölçü veya Yoldaki Işıklar, 1/90-93.

AÇIKLAMA:

1- Hadiste İslâm kardeşliğinin nasıl gerçekleşeceği belirtilmektedir. Görüldüğü üzere müslüman, iman kardeşine karşı bazı vazifelerle mükellef durumda: Zulmetmeyecek, tehlikeye atmayacak, sıkıntısını giderecek, yardımına koşacak ve örtecek.

Resulullah "Örtme" işini mutlak bırakmıştır. Bu sebeple şârihler: "Bedenini örtmek, ayıbını örtmek, ihtiyacını örtmek, gıybetini yapmamak suretiyle kusurlarını örtmek vs." diye her çeşit örtme'yi anlamışlardır.

Şunu da belirtelim ki, müslümanı örtmek, zulüm veya fesadı örtmeye müncer olmamalıdır. Bazı kusurlar, başkasına tecavüz ve zulüm şeklinde veya fesad, fitne şeklinde olabilir. Böylesi ayıplar örtülmez, yetkililere ihbar edilir. Bu müstehabtır, gıybet değildir. Keza ma'siyet işleyen, o davranışından imkân nisbetinde yasaklanır. Ama âciz kalınır, vazgeçirilemezse, bir fesada sebep olmayacaksa hâkime başvurulur. Örtülmesi gereken bir ayıpsa, bu halka karşı örtülür. Adamla kendi arasında kalmak şartıyla kusur sâhibi ikâz edilebilir. İbnu Hacer: "Örtme işi, işlenmiş, bitmiş günahlar için geçerlidir. Müdahale, ikâz işi, bulaşılmış, yapılmakta olan günah içindir. Vazgeçmediği takdirde hâkime gitmek vaciptir. Bu gıybet değil bilakis vacip olan nasihattır" der.

2- Hadis müslümanları kardeş ilan ederken mutlak zikretmiştir. Öyleyse bu kardeşliğe hür, köle, bâliğ, mümeyyiz hepsi girer. Öyleyse müslümanın bunlardan birine zulmü haramdır.

3- Müslümana yapılacak yardımın hükmü şartlara göre farklıdır: Farz, vacib, mendub olabilir.

Taberânî'nin bir başka tarikten yaptığı rivayette şu ziyade vardır: وَلَا يُسْلِمُهُ فِي مُصِيبَةٍ نَزَلَتْ بِهِ *"Başına gelen bir musibette yardımsız bırakmaz."* Müslim'in bir rivayetinde ... وَلَا يَحْقِرُهُ *"...onu tahkir etmez, şer olarak müslümana, müslüman kardeşini tahkir etmesi yeterlidir"* denmiştir. Yine Müslim'de: *"Kul kardeşinin yardımında olduğu müddetçe Allah o kulun yardımındadır"* denmiştir.

4- HADİSTEN ÇIKARILAN BAZI FEVÂİD:

★ Verilecek karşılıklar, tâat cinsinden olacaktır.

★ Bir kimse, din kardeşliğini kastederek: "Falan, kardeşimdir" diye yemin etse hânis olmaz.

3351 ٢- وعن أبي هريرة رضي الله عنه قال: [قال رسولُ الله ﷺ: مَنْ نَفَّسَ عَنْ مُؤْمِنٍ كُرْبَةً مِنْ كُرَبِ الدُّنْيَا نَفَّسَ اللهُ عنه كُرْبَةً مِنْ كُرَبِ يَوْمِ القِيامَةِ، ومَنْ يَسَّرَ على مُعْسِرٍ يَسَّرَ اللهُ عليه في الدُّنْيَا والآخِرَةِ، ومَنْ سَتَرَ مُسْلِماً سَتَرَهُ اللهُ في الدُّنْيَا والآخِرَةِ، واللهُ في عَوْنِ العَبْدِ ما كَانَ العَبْدُ في عَوْنِ أخيه، ومَنْ سَلَكَ طَرِيقاً يَلْتَمِسُ فيه عِلْماً سَهَّلَ اللهُ له طَرِيقاً إلى الجَنَّةِ، وما اجْتَمَعَ قَوْمٌ في بَيْتٍ مِنْ بُيُوتِ اللهِ تَعالى يَتْلُونَ كِتَابَ اللهِ ويَتَدارَسُونَه بَيْنَهُمْ إلاَّ نَزَلَتْ عليهِمُ السَّكِينَةُ وغَشِيَتْهُمُ الرَّحْمَةُ وحَفَّتْهُمُ المَلائِكَةُ وذَكَرَهُمُ اللهُ فيمَنْ عِنْدَهُ، ومَنْ بَطَّأَ بِهِ عَمَلُهُ لَمْ يُسْرِعْ بِهِ نَسَبُهُ]. أخرجه مسلم، واللفظ له، وأبو داود والترمذي.

2. (3351)- *Hz. Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Kim bir mü'minin dünyevi kederlerinden birini giderirse, Allah da onun Kıyamet günü kederlerinden birini giderir. Kim bir fakire kolaylık gösterirse, Allah da ona dünyada ve ahirette kolaylık gösterir. Kim bir müslümanı örterse, Allah da onu dünya ve âhirette örter. Kişi kardeşinin yardımında olduğu müddetçe, Allah da onun yardımındadır. Kim ilim aramak düşüncesiyle bir yola düşerse, Allah onun cennete olan yolunu kolaylaştırır. Bir grup, Allah'ın kitabını okumak ve aralarında tedris etmek üzere Allah'ın evlerinden birinde toplanırsa, üzerlerine mutlaka sekîne iner ve onları rahmet kaplar, melekler onları sarar. Allah da onları yanında bulunan mukarreb meleklere anar. Bir kimseyi ameli yavaşlatırsa, nesebi hızlandıramaz."* [Müslim, Zikr 38, (2699); Ebû Dâvud, Edeb 68, (4946); Tirmizî, Hudud 3, (1425); Birr 19, (1931); Kırâat 3, (2946).]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivayet, birçok hadiste ayrı ayrı ele alınıp övülen güzel ahlâklardan en mühimlerini topluca zikredip tafdil etmekte ve onlara teşvikte bulunmaktadır. Mü'minlerin, iman kardeşlerine maddî manevî yardımları, ilgileri, nasihatları, kusurlarını örtüp gıybetlerini etmemeleri, ilim taleb etmeleri gibi hem ferdî yönden, hem de içtimaî yönden fevkalâde mühim neticeler hâsıl edecek olan faziletler topluca mevzubahis edilmiştir.

Nevevî hazretleri: "Bu hadis bütün ilimleri, kaideleri ve âdâbı bir araya toplayan mühim bir hadistir" der.

2- Hadiste geçen sekîne, (Kadı İyâz'a göre) burada rahmet ma'nâsınadır. Ancak itmi'nân ve vekâr ma'nâsının akdem olduğu söylenmiştir.

3- Hadiste, mescidde Kur'an okumak maksadıyla toplanmanın fazileti ifade edilmektedir. Bazı âlimler, bu fazileti mescide hasretmezler. Medrese, ribât ve benzeri yerlerde bu maksadla yapılacak toplanmalarda aynı faziletin olacağını söylemişlerdir. Nitekim bir başka hadiste Aleyhissalâtu vesselâm yer hususunda herhangi bir kayıd koymaksızın Allah'ı zikretmeye salih bütün mekânları ifade edecek bir üslubla şöyle buyurmuştur: لا يقعد قوم يذكرون الله عز وجل إلا حفتهم الملائكة وغشيتهم الرحمة *"Bir cemaat Allah'ı zikretmek için (herhangi bir yere) otururwhile onları melekler sarar, rahmet bürür."*

4- Hadisin en son cümlesinde, *"kimi, ameli yavaşlatırsa, nesebi hızlandıramaz..."* buyrulmuştur. Bunun ma'nâsı: "Kimin ameli eksikse, o amel sahibi kimselerin mertebesine ulaşamaz. Hiç kimse, manevî mertebeleri katetmede nesebinin şerefine, ecdadının faziletine umut bağlamamalıdır. Yakınlarına güvenip amelde ihmâle yer vermemelidir" demektir.

3352 ٣- وعنه رضي الله عنه قال: [قال رسول الله ﷺ: الدين النصيحة. قالوا: لمن يا رسول الله؟ قال: لله ولكتابه ولرسوله ولأئمة المسلمين وعامتهم المسلم أخو المسلم لا يخذله ولا يكذبه ولا يظلمه. إن أحدكم مرآة أخيه، فإن رأى به أذى فليمطه عنه]. أخرجه الترمذي.

3. (3352)- Yine *Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) hazretleri anlatıyor: "Resulullah buyurdular ki: *"Din nasihatten (hayırhahlıktan) ibarettir!"* Yanındakiler sordu: "Kimin için ey Allah'ın Resulü?" *"Allah için, kitabı için, Resulü için, müslümanların imamları ve hepsi için! Müslüman müslümanın kardeşidir. Ona yardımını kesmez, ona yalan söylemez, ona zulmetmez. Herbiriniz, kardeşinin âyinesidir, onda bir rahatsızlık görürse bunu ondan izale etsin."* [Tirmizî, Birr 17, 18, (1927, 1928, 1930); Müslim, İman 95, (55).]

AÇIKLAMA:

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) burada dini, bir nasihat olarak tarif etmektedir. *"Din nasihattır"* cümlesi, bazı vecihlerde üç kere tekrar edilmiştir. Bazı âlimler bu ifadeyi, "Dinin direği nasihattır" diye anlamıştır. Hatta âlimlerden birçok cemaatler, İslâmî ahkâmı özetleyen dört hadisten biri olarak bu hadisi görmüşlerdir." (40)

40– Diğer üç hadis şunlardır: 1- إنما الأعمال بالنيات **"Ameller niyetlere göredir."** 2- من عمل عملاً ليس عليه امرنا فهو رد **"Bizim emrimize uymayan amel merduddur."** 3- الحلال بين والحرام بين **"Helal da haram da açıklanmıştır. Arada şüpheli şeyler var, şüpheli şeylerden kaçının."**

Nasihat'ın ma'nâsına gelince, lügat olarak hulûs demektir.

İbnu'l-Kayyim bunu, "Hayır isteği, nasihat edilen kimsenin hayra ermesini dilemektir" diye açıklar. Dilimizdeki hayırhahlık kelimesiyle karşılamak uygundur. Öyleyse:

★ Allah için nasihat: Allah'ın varlığı, birliği, kemal sıfatlarıyla tavsifi, noksan sıfatlardan tenzihî hususlarında sıhhatli bir itikad, ibadetinde de ihlaslı olmak, sevgiyi, buğzu, dostluğu onun adına yapmak, her çeşit şirkten uzak bir niyet beslemektir.

★ Kitabullah hakkında nasihat: Onun kelamullah olduğunu tasdik etmek, hiçbir mahlukun sözüne benzemediğini te'yid etmek, onu hakkıyla tilâvet etmek, yanında huşu ve edeb üzere olmak, tahrifatçılara, taarruz edenlere karşı müdâfaa etmek, ahkâmıyla amel etmek, içindeki ilimleri anlamak, mev'ızelerinden ibret almak, acaibi üzerinde tefekkürde bulunmak, müteşâbih âyetlerine teslim olup kurcalamamak, âmm, hâs, nâsıh ve mensuh âyetlerinin hakikatlerini araştırmak, ilmini neşretmek, Kur'ân'a çağırmak vs.

★ Resulullah hakkında nasihat: O'nun nübüvvet ve risaletini tasdik, bütün getirdiklerine iman etmek, emir ve yasaklarına itaat etmek, sevdiklerini sevmek, düşmanlarına düşman olmak, hakkını ululamak, hürmet etmek, sünnetini ihya etmek, davasını ve şeriatını neşretmek, O'na yapılan töhmetleri reddetmek, sünnetine uyanları, ehl-i beytini sevmek, sünnetinde bid'at çıkaranlardan kaçınmak vs.

★ İmamlar hakkında nasihat: Hakta onlara yardımcı olmak, hak olan emirlerinde onlara itaat etmek, onlara hakkı duyurmak, gaflet ettikleri şeyleri rıfkla hatırlatmak, onları zulümleri sebebiyle (ve dünyevî hesapların sevkiyle) isyan etmemek, arkalarında namaz kılmak, onlarla cihada katılmak, onlara vergi vermek. Bütün bunlar imamların, mü'minlerin işlerini yapmalarına bağlıdır.

★ Müslümanların hepsi hakkında nasihat ise: Onları dünyevî ve uhrevî maslahatlarında irşâd etmek, eza vermekten kaçınmak, dinlerinde bilmediklerini öğretmek, sözle, fiille yardımcı olmak, ayıplarını örtmek, açıklarını kapamak, zararlarını def, menfaatlerini celbetmek, rıfkla, ihlasla emr-i bi'l-ma'ruf nehy-i ani'l-münkerde bulunmak, şefkat etmek, büyüklerine saygı, küçüklerine merhamet; hîle hasedi terk, kendisi için sevdiğini onlar için de sevmek, kendisi için istemediğini onlar için de istememek onların mallarını, canlarını, ırzlarını sözle, fiille müdafaa etmek.. Buraya kadar sayılan nasihat çeşitlerinin hepsine onları teşvik etmek, himmetlerini Allah'a tâate tahrik etmek.

Seleften bir kısım kimseler, nasihatı dünyalarına zarar verecek derecede ileri götürmüştür.

İbnu Battâl merhum der ki: "Bu hadiste nasihat din ve İslam olarak isimlendirilmiştir. Din ise, hem söz ve hem de amelle ilgilidir." Devamla der ki: "Nasihat farzdır, bunu yerine getiren olursa, geri kalanların üzerinden düşer." Yine der ki: "Nasihat herkesin tâkatı nisbetinde yapılması gerekir. Nasihatci bilirse ki nasihatı kabul edilecek, sözüne itaat edilecek ve kendisine bir kötülük gelmeyecek, o zaman nasihat eder. Kendine eza geleceğinden korkarsa nasihat edip etmeme hususunda serbesttir."

3353 ٤- وعن عاصم الأحول قال: [قُلْتَ لأَنَسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْه: أَبْلَغَكَ أَن رَسُولَ اللهِ ﷺ قَالَ: لاَ حِلْفَ في الإِسْلاَمِ. فَقَالَ: قَدْ حَالَفَ النَّبِيُّ ﷺ بَيْنَ قُرَيْشٍ والأَنْصَارِ في دَارِي]. أخرجه الشيخان، واللفظ لهما، وأبو داود.

وعنده: في دارِنَا مَرَّتَيْنِ أَوْ ثَلاثاً.

4. (3353)- Asım el-Ahvel merhum anlatıyor: "Hz. Enes (radıyallâhu anh)'e "Sana Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* 'ın: *"İslam'da dayanışma akdi (hılf) yoktur!"* dediği ulaştı mı?" diye sordum. Şu cevabı verdi.

"Kureyşle Ensar arasında, benim evimde dayanışma antlaşması yaptı." [Buhârî, Edeb 67, Kefâlet 2, İ'tisam 16; Müslim, Fedâilu's-Sahâbe 204, (2529); Ebû Dâvud, Ferâiz 17, (2926).]

Ebû Dâvud'un rivayetinde: "Resulullah, bizim evde Ensarla Muhacir arasında iki veya üç kere dayanışma akdi yaptı" şeklindedir.

AÇIKLAMA:

Hılf, lügat olarak antlaşmadır. Cahiliye Araplarında iki çeşit antlaşma vardı:

1) Kabîlelerin aralarında, fitne, kıtâl ve yağmalarda bulunmak üzere yaptıkları işbirliği ve dayanışma antlaşması. *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)* , bu ma'nâdaki cahiliye antlaşmasını yasaklamış ve: لاَ حِلْفَ فِي الإِسْلاَمِ "İslâm'da antlaşma (hılf) yoktur" buyurmuştur.

2) Cahiliye devrinde bir de mazlumlara yardım ve sıla-i rahim maksadıyla te'sis edilen hılfler (antlaşmalar) vardı. Hılfu'l-Mütetayyibîn antlaşması gibi... Resulullah bu çeşitten olan hılflar için de: وَإِنَّمَا حِلْفٌ كَانَ فِي

الْجَاهِلِيَّةِ لَمْ يَزِدْهُ الإِسْلاَمُ إِلاَّ شِدَّةً *"Cahiliye devrindeki hayırlı antlaşmalara İslâm daha şiddetle sahîp çıkar"* buyurmuştur.

Nitekim *Resulullah,* İslam'dan sonra Ensar'la Muhacirlerin arasını akit yoluyla kardeşlemiştir. Sadedinde olduğumuz hadiste "Kureyş"ten maksad Muhacirlerdir. Nitekim hadisin bazı vecihlerinde Kureyş yerine, "Muhâcirler" kelimesi kullanılmıştır. Bu antlaşmaya muâhat (kardeşleme akdi) de denir. Başlangıçta bu kardeşler her hususta ortak idiler ve hatta birbirlerine vâris olabiliyorlardı. Sonradan veraset neshedilmiştir.

Cahiliye devrinde, Bi'set'ten bir müddet önce yapılan bir hılf vardı ki buna *Hılfu'l-Mütetayyibîn* denmiştir. Şöyle ki: Kureyş'ten bir grup toplanır, mazlumlara yardım etmek, halk arasında adâleti hâkim kılmak gibi insanî güzel işlerde yardımlaşmak hususunda kesin karar alıp hılf (akid) yaparlar. Bu akid Bi'setten sonra da devam eder. Bu akde iştirak edenler arasında Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* da vardı. Rivayete göre, Abdu'd-Dâr, Cumah, Mahzum, Adiyy, Ka'b, Sehmoğulları aralarında bir yardımlaşma akdi kurmuşlardı ve bunlara Ahlâf deniyordu.

Abdu Menâfoğulları, Abdu'd-Dâroğullarının elinde bulunan Ka'be'yle ilgili hicâbe, rifâde, liva, sikâye gibi hizmetleri almak isteyince *Abdu'd-Dâroğulları* vermeye yanaşmaz. Her iki grup da adamlarını yalnız bırakmamak üzere birer akid yaparlar. Abdu Menâfoğulları, içinde tîb (kokulu madde) bulunan bir kap getirip, Ka'be'nin yanına akit (hılf) yapmak üzere koyarlar. Sonra herkes bu tîbe ellerini batırmak suretiyle hılf (dayanışma) akdi yaparlar. İşte bunlara Mütetayyibîn denmiştir.

Abdu'd-Dâroğulları ve onların dostları da mukabil bir akid yaparak birbirlerini yalnız bırakmayacaklarına kesin söz verirler. İşte bunlara da Âhlaf (yeminliler) denmiştir.

3354 ٥- وعن أنس رضي الله عنه: [قال رسول الله ﷺ: انْصُرْ أَخَاكَ ظَالِماً أَوْ مَظْلُوماً. قيل: أَنْصُرُه إذا كان مظلوماً، فكيف أنصره ظالماً؟ قال: تحجزه عن الظُّلْمِ، فإنَّ ذلك نصره]. أخرجه البخاري والترمذي.

5. (3354)- *Hz. Enes* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Kardeşine zalim de olsa mazlum da olsa yardım et."* "Mazlumsa yardım ederim, zâlime nasıl yardım ederim?" diye sorulmuştu.

"Onu zulümden alıkoyarsın, bu da ona yardımdır" buyurdu." [Buhârî, Mezâlim 4, İkrah 7; Tirmizî, Fiten 68, (2256).]

AÇIKLAMA:

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) , "yardım" mefhumuna burada değişik bir vüs'at getirmektedir.Zâlimi zulmünden vazgeçirici bir şeyler yapmak, zâlim kardeşe yapılacak yardımdır. Şüphesiz, "yardım" deyince ilk hatıra gelen mazluma karşı yapılan yardımdır: Gasbedilen hakkının verilmesini sağlamak, zulümden korumak, zâlime karşı çeşitli desteklerle mağduriyetini gidermek gibi.

Beyhakî der ki: "Zalim de nefsinde mazlumdur. Böylece kişinin nefsine yaptığı maddî ve manevî zulümden caydırılması ona yardım olur."

3355 ٦– وعن أبي الدرداء رَضِيَ اللهُ عنْه قال: [قال رسولُ اللهِ ﷺ: مَنْ ذَبَّ عَنْ عِرْضِ أَخِيهِ رَدَّ اللهُ النَّارَ عَنْ وَجْهِهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ]. أخرجه الترمذي.

6. (3355)- *Ebû'd-Derda* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* : "Kim kardeşinin ırzını müdafaa ederse, Kıyamet günü Allah, onun yüzünden ateşi çevirir." [Tirmizî, Birr 20, (1932).]

AÇIKLAMA:

1- *Irz:* Kişinin haysiyet, şeref, itibar gibi mânevî şahsiyyetini ifade eder. Şu halde ırzının korunması, gıybetinin önlenmesidir. Çünkü gıybeti yapılan kimsenin haysiyet ve itibarı zedelenir.

2- Yüz, Arapçada şahsiyeti ifade eder. Yüzden ateşin çevrilmesi, kişiden azabın kaldırılması demektir.

3356 ٧– وعن أبي موسى رَضِيَ اللهُ عنْه قال: [كَانَ رسولُ اللهِ ﷺ إِذَا أَتَاهُ طَالِبُ حَاجَةٍ أَقْبَلَ عَلَى جُلَسَائِهِ. فَقَالَ: اشْفَعُوا تُؤْجَرُوا، وَيَقْضِي اللهُ عَلَى لِسَانِ نَبِيِّهِ مَا شَاءَ].

أخرجه الخمسة.

7. (3356)- *Ebû Musa* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* , bir ihtiyaç taleb eden kimse gelince arkadaşlarına yönelir ve:

"Şefaat edin, ecir kazanın! Allah da Resulünün diliyle dilediğine hükmetsin!" derdi." [Buhârî, Edeb 37, Salât 88, Mezâlim 5; Müslim, Birr 145, (2627); Ebû Dâvud, Edeb 126, (5131); Tirmizî, İlim 14, (2674); Nesâî, Zekât 65, (5, 78).]

AÇIKLAMA:

1- Hadis, yukarıda belirtilen kaynaklarda farklı ziyadelerle gelmiştir.

Ebû Dâvud'un bir rivayetinde: "Ücrete ermeniz için bana şefaatçi olun. Allah, Peygamberinin diliyle dilediği hükmü verecektir" buyurmuştur.

Yine *Ebû Dâvud*'da gelen bir diğer rivayette *Hz. Mu'âviye:* "Şefaat edin, ücrete erin. Zira ben, bir işin olmasını dilediğim halde icra etmeyi te'hir ederim, ta ki sizler şefaatçi olun ve ücrete erin. Zira Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* : "Şefaat edin, ücrete erin" buyurmuştur" der.

2- Şârihler hadisi şöyle anlarlar: "Bir ihtiyaç sahibi bana ihtiyacını arzedince, siz o ihtiyacın görülmesi için muhtaç lehine benim nezdimde şefaatçi olun, işini görmem için bana talepte bulunun. Zira siz şefaatçi olursanız, ben sizin şefaatinizi kabul etsem de etmesem de siz ücrete erersiniz."

3- Hadisin sonundaki وَيَقْضِي اللهُ عَلَى لِسَانِ نَبِيِّهِ مَا شَاءَ ibâresi de şöyle anlaşılmıştır: "Şayet ben onun ihtiyacını, şefaatiniz sebebiyle görürsem, bu, Allah'ın takdiriyledir, şayet görmezsem yine O'nun takdiriyledir."

Bazı âlimler de şöyle yorumlamıştır: "Resulünün lisanı üzere vahiy veya ilham yolu ile, taleb edileni vermek veya vermemek şeklinde O'nun dileği zâhir olur. Öyleyse şefaat mendubtur ve şefaat edene mutlaka sevab hâsıl olur, ihtiyaç görülse de görülmese de."

4- HADİSTEN ÇIKARILAN FEVÂİD:

★ Hadiste hem bizzat yapmak, hem de sebep olmak suretiyle hayır yapmaya teşvik var.

★ Sıkıntının giderilmesi ve zayıfa yardım için büyüğe şefaatçi olmak meşrudur. Çünkü herkes bu maksadla reise ulaşamaz, ve yanına girmeye muvaffak olamaz. Halbuki reis ondan haberdar olsa ve gerçek halini bilse yardımcı olabilecektir. Şu halde reise şefaat suretiyle durumun açıklanması gerekir. Nitekim Resulullah halkla kendi arasına bir perde, bir mania koymadığı halde, "şefaat edin" demiştir.

★ Şefaat sadece büyükler nezdinde yapılmaz, halk arasında da birbirlerine karşı meselelerinde, kırgınlıkların giderilmesinde, ihtiyaçların görülmesinde yapılır. Müstehabtır.

★ Âlimler, hudud (yani, cezası Kur'ân-ı Kerim'de tesbit edilen büyük günahlar) dışındaki bütün meselelerde şefaatin müstehab olduğunu belirtirler. Hususan kendisinden küçük kusurlar vâki olan ve bilhassa iffet ve haya sâhibi kimseler lehinde şefaat, daha çok ehemmiyet ve gereklilik arzeder.

Fesadda ısrar edenler, kötü davranışlarıyla meşhur olanlar için şe-

faat câiz olmaz, ta ki bu hallerinden zecredilsinler. Keza hakkın iptali, zulmün işlenmesi gibi menfi maksadlarla şefaat yapılmaz. Bu noktada Mâun suresi hatırlanabilir: Cenâb-ı Hakk orada, yardıma mani olanları tehdid etmektedir.

3357 ٨- وعنه رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قال رسولُ اللهِ ﷺ: إنَّ مِنْ إجْلالِ اللهِ تعالى إكْرامَ ذي الشَّيْبَةِ المُسْلِمِ، وحَامِلِ القُرآنِ غيرِ الغالِي فِيهِ، ولاَ الجافي عنْهُ. وإكْرامَ ذي السُّلْطانِ المُقْسِطِ]. أخرجه أبو داود.

8. (3357)- Yine *Ebû Musa* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Şu hususlar da Allah'ı büyüklemenin birer şubesidir:

★ *Bir müslüman yaşlıya ikramda bulunmak.*

★ *İçindekiyle amel hususunda ölçüyü aşmayan ve ondan uzaklaşmayan Kur'an hâmiline (hâfızına) ikramda bulunmak.*

★ *Âdil olan iktidar sâhibine ikram."* [Ebû Dâvud, Edeb 23, (4843).]

AÇIKLAMA:

İkram, burada dilimizdeki ma'nâsında anlaşılmamalıdır. Çünkü dilimizde daha dar, daha maddî bir ma'nâda ihsan etmek, sunmak ma'nâlarında kullanırız. Halbuki burada değer vermek ma'nâsına gelir. Daha doğru bir ifadeyle, kendisine verdiğimiz değer gereği, değer verdiğimizi ifade eden her çeşit davranış, ikramdır. Söz gelimi, yanımızda kıymeti olan bir şeyin bağışı, hürmet ve tâzim göstermek, yer vermek, selam vermek, ayağa kalkmak, tatlı sözlerle ve mütebessim bir yüzle hitabetmek vs. hepsi birer ikramdır.

★ Hadiste geçen, müslüman yaşlıya ikram, ona meclislerde yer vermek, rıfk ve şefkat duymak, hürmet göstermektir. Resulullah bunları, Allah'a gösterilen saygının bir parçası ilan etmektedir. Çünkü müslümanlar, peygamberlerinin tâlimiyle yaşlıların Allah indindeki değerlerini bildikleri için bu değere binâen onlara ikram etmektedirler.

Resulullah bu hadisiyle, en müessir bir uslûbla yaşlılara hürmete teşvik etmiş olmaktadır.

★ Kur'an hâmiline ikram için de aynı şeyler söylenebilir. Ancak hadis, bu hususta iki mühim kayıd koymaktadır. Bu kayıdlar daha ziyade hâmil-i Kur'ân'ı uyarmaya yönelik:

1) Hâmil-i Kur'ân, Kur'ân hususunda haddi aşmamalı, yani Kur'ân'la amel etme, ona uyma, onu okurken mahrecine, tecvidine riayet etme gibi hususlara riayet etmeli.

2) Kur'ân'dan uzaklaşmamalı, onu okumaktan yüz çevirmemelidir.

Bazı âlimler, hadisteki *"gulüvv"*ü tecvidde mübâlağa ve ma'nâyı düşünemiyecek kadar hızlı okumak diye anlamış, *"cefâ"*yı da, Kur'an'ı öğrendikten sonra terkedip unutmak diye değerlendirmiştir, çünkü Kur'ân'ın unutulması kebâirden sayılmıştır.

3358 ٩- وعن أنس رَضِيَ اللهُ عنه قال: [قال رسولُ الله ﷺ: مَا أَكْرَمَ شابٌّ شَيْخاً لِسِنِّه إلاَّ قَيَّضَ اللهُ تعالى لَهُ مَنْ يُكْرِمُهُ عِنْدَ سِنِّه].

9. (3358)- *Hz. Enes* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular:

"Bir genç, ihtiyar bir kimseye yaşı sebebiyle ikramda bulunursa, Allah yaşlılığında ona ikram edecek kimseleri mutlaka takdir eder." [Tirmizî, Birr 75, (2023).]

3359 ١٠- وقال ﷺ [لَيْسَ مِنَّا مَنْ لَمْ يَرْحَمْ صَغِيرَنَا وَيُوَقِّرْ كَبِيرَنَا].

زاد في رواية: «وَيَأْمُرْ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَ عَنِ الْمُنْكَرِ». أخرجه الترمذي.

10. (3359)- Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Küçüklerimize merhamet, büyüklerimize sayı göstermeyen bizden değildir."

Bir rivayette şu ziyade gelmiştir: *"...Ma'rufu emretmeyen, münkerden nehyetmeyen (de bizden değildir)."* [Tirmizî, Birr 15, (1920).]

3360 ١١- وعن عائشة رَضِيَ اللهُ عنها: [أَنَّهَا مَرَّ بِهَا سَائِلٌ فَأَعْطَتْهُ كِسْرَةً، وَمَرَّ بِهَا آخَرُ وَعَلَيْهِ ثِيَابٌ وَلَهُ هَيْئَةٌ فَأَقْعَدَتْهُ فَأَكَلَ. فَقِيلَ لَهَا فِي ذَلِكَ؟ فَقَالَتْ. قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: أَنْزِلُوا النَّاسَ مَنَازِلَهُمْ]. أخرجه أبو داود.

11. (3360)- *Hz. Âişe* (radıyallâhu anhâ)'nin anlattığına göre, "Kendisine bir dilenci uğramıştır, o da bir parça ekmek vermiştir. (Bir müddet sonra) üstü başı düzgün, kıyafeti yerinde bir dilenci daha uğramıştır. Hz. Âişe onu oturtup yemek yerdirmiştir.

Kendisine bunun sebebi sorulunca şu açıklamayı yapmıştır: "Resu-

lullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* : "İnsanlara mevkilerine göre ikramda bulunun" buyurmuştu." [Ebû Dâvud, Edeb 23, (4842).]

AÇIKLAMA:

Hadis, herkese din, ilim ve şerefteki yerine uygun tarzda muamele edilmesini irşad buyurmaktadır. Bu, sünnetin cemiyet içerisinde yaygınlaşıp, fiile dönüşmesi halinde insanları kılık kıyafette, yaşayışta, nezaket ve diyanette daha bir dikkatli ve titiz olmaya zorlayacaktır.

Münâvî şu açıklamayı sunar: "Yani herkese kadrine göre hürmet edin, dinde, ilimde, şerefteki haline uygun muamelede bulunun. Hâdimle efendi arasını, reisle ona tabi olanların arasını bir tutmayın. Çünkü bu, kalblerde düşmanlık ve kini tahrik eder. Keza imamlara hitapla, halka hitap da bir olmamalıdır."

Askerî, bu hadisi emsal ve hikmetlerden saymış ve demiştir ki: "Bu, Mustafa *(aleyhissalâtu vesselâm)* 'ın ümmetini terbiye ettiği düsturlardan biridir. Bu sâyede halk, ülemâ ve evliyaya hürmet borcunu eda eder, yaşlılara ikram, büyüklere saygıda bulunur."

SEKİZİNCİ FASIL

İSTİ'ZAN (İZİN TALEBİ)

UMUMÎ AÇIKLAMA:

İsti'zan: Bir başkasının evine girerken veya bir aile içerisinde küçükler büyüklerin odalarına -en azından günün belli saatlerinde- girerken izin istemek demektir.

İslam'ın getirdiği muâşeret âdâbının mühimlerindendir. Mühim diyoruz, zira meseleye Rabbimiz Teâlâ Hazretleri Kur'ân-ı Kerim'de (Nur 27, 58-59) yer vermiş, isti'zânı emretmiş. *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)* bu hususta pek çok ısrarlı beyanlarda bulunmuştur. Bir âyet (meâlen) şöyle: **"Ey iman edenler, evlerinizden başka evlere, izin almadan seslenip sahiplerine selam vermeden girmeyiniz. Eğer düşünürseniz bu sizin için daha iyidir."** [Nur 27].

Hiç kimse, isti'zanın medenî hayatın gereklerinden biri olduğunu inkâr edemez.

Şüphesiz isti'zân'ın teşri edilmesinin pekçok sebep ve hikmetleri vardır. İslâmî hayatın kâmil ma'nâda yaşanmasında, İslâmî terbiyenin kâmil ma'nâda verilmesinde isti'zân prensibinin uygulanmasının ciddi bir payı olmalıdır.

Şurası muhakkak ki, bu herşeyden önce insanlarda fitrî olan mahremiyet duygusunun bir gereğidir. İslam bu duygunun muhafazasına itina göstermiş, avret, halvet, ihtilat, tesettür gibi mefhumlara bağlı pek çok İslâmî değerlerin korunmasını bu duyguya bağlamıştır. Az ileride gelecek olan "İstı'zän göz sebebiyledır" hadısı, söylediğimiz hususu aydınlatır, İslam'ın mesken telakkisini açıklarken, meskenin geniş olmasında ısrar edip, dar meskeni reddettiğini belirtmiştik.[41] Bu ısrar bir cihetten

---

41– İkinci cilt 49-60. sayfalara bakılmalıdır.

de mahremiyetin korunması prensibine dayanır. Çünkü dar meskende mahremiyet yeterince korunamaz ve ona bağlı değerler kaybolur.

Şu halde, isti'zân bahsinin daha iyi anlaşılması için İslâm'ın mahremiyet anlayışı üzerine bir ön tahlil sunacağız:

Sünnet açısından ev, sâdece soğuğa sıcağa karşı bir iltica yeri değil, aynı zamanda insanda fitrî olan mahremiyeti sağlama yeridir. Bu sebeple eve "haram" denmiş ve buraya sâhibinin izni olmadan girilmesi yasaklanmıştır.

Sünnetin beyânlarına göre mahremiyeti ihlâl, sâdece "girmek" fiiliyle tahakkuk etmez, "bakmak"la da vukûa gelir. Bu sebeple Ebû Dâvud'un bir rivayetinde: "Hiç kimse izin almaksızın başkasının evinin içine bakmasın, kim izinsiz bakarsa aynen girmiş gibidir" buyrulur ve bu fiil, "helâl olmayan fiiller" meyânında zikredilir.

"İzin istemek (isti'zân) göz sebebiyle vaz edilmiş" olduğu için henüz tahakkuk etmeden gözün içeriye kaymamasına dikkat etmek gerekecektir. Bu sebeple Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* kapıyı çalarken, kapıya yüzünü dönerek değil, yan dönerek durmayı emretmiştir. Hz. Peygamber'in kendisi de öyle hareket etmiştir. "Kim, bir başkasının evine ıttılâ peydâ ederken gözü çıkarılır da diyet için mürâcaat etmeye kalkarsa bilsin ki hiç bir hak talep etmeye hakkı yoktur" hükmü bu meselenin ciddiyet ve ehemmiyetini tesbit eder. Hz. Peygamber, kendi evine pencereden izinsiz bakmış olan bir adama, elindeki tarağa göstererek: "Bilseydim ki içeri bakıyordun, şu tarağı gözüne sokardım" demiştir. İbnu Abbâs'ın bildirdiğine göre Hakem İbnu Ebî'l-Asi'yi içeriye bakarken tesbit eden Hz. Peygamber: "Ben sağ olduğum müddetçe Medine'de oturmayacaksın" diyerek Tâif'e sürmüştür.

Hz. Peygamber'in: "Bir kimse, kapısı açık bırakılmış (veya giriş kısmında perde olmayan) bir eve uğrar da (içeriye) bakarsa kabahat onda değil, ev sâhibindedir" sözü, mahremiyeti bozmama hususunda sadece yoldan geçenin veya eve uğrayan ziyâretçinin değil herkesin, bütün ev sahiplerinin dikkat etmesi gerektiğini ifade etmektedir. Her aile dışarıya karşı mahremiyetin temini için gerekli tedbiri almalı, bunu te'min vasıtası olan perde, kapı vs.'ye dikkat etmelidir. Aksi takdirde mahremiyetin ihlâli vak'asında ev sâhibi kabahatlidir.

Bu hadis, müslümanları, evlerin plânlamasında mahremiyyet unsurlarının yerleştirilmesinde itinâya davet etmektedir. Kapılar ve pencereler bu maksada en uygun şekilde yerleştirilmelidir. Umumiyetle giriş

kapılarının arkasında yer alan aralık (antre) kısmı bu maksatla ihdâs edilmiş olabilir. Şu halde bâzı yeni plânlamalarda bunun ihmâli, bir eksiklik olarak değerlendirilmelidir.

Dâhilî Mahremiyet: Meskenin şâmil olması gereken muhtemel plânı incelerken de belirttiğimiz üzere plâna, sâdece âile dışındakilere karşı duyulan mahremiyet değil, "zevce ve sağ elin sâhib olduğu (yâni câriye) dışında kalan" bütün âile efrâdına karşı korunması emredilen mahremiyyet de te'sir etmektedir. *Hz. Câbir*'den, "Kişi çocuğundan, -ne kadar yaşlı da olsa- annesinden, erkek kardeşinden, kız kardeşinden ve babasından izin almalıdır" dediği rivayet edildiğine göre, bunlarla berâber yaşandığı takdirde, bu ferdlerden her birinin birbirlerine -en az Kur'ân'ın belirttiği üç vakitte- isti'zânla gidip gelecekleri şekilde yerleştirilmeleri gerekecektir. Yukarıdaki hadisi "Burada zikredilen fertlerin ayrı ayrı evlerde yaşamaları hâline râcidir" diye yapılabilecek muhtemel bir itirazı şu hadisle cevaplandırabiliriz: "Atâ İbnu Yesâr anlatıyor: "Hz. Peygamber'e bir adam gelerek sordu: "Yâ Resûlullah annemin yanına girerken izin isteyeyim mi?" "evet" cevabını verince adam tekrar: "Eğer ben evde onunla berâbersem?" Hz. Peygamber tekrar, "izin iste" dedi. Adam itirazla: "Ben ona hizmet etmekteyim" dedi. Bunun üzerine Resûlullah (Öfkeyle): "Annenden izin iste, onu üryân olarak görmekten hoşlanır mısın?"dedi. Adam, "hayır" deyince: "Öyle ise (her seferinde yanına girerken) annenden izin iste" buyurdu.

Bilhassa bu son rivayette, hayatının büyük bir kısmını geçirdiği evinde fertlerin, gönlünce ve kılık kıyâfet bakımından da oldukça serbest olabilmesi için behemahal müsait, müstakil bir odaya muhtâç olduğu ifâde edilmektedir. Müslüman âile, geçici darlıklar müstesnâ, devamlı dar yerlerde kalmamalıdır. Bülûğ safhasını aşan -ve hatta bülûğa yaklaşan- aile fertleri, anne baba dâhil, müstakil birer odaya sâhip olmalıdır, sünnetin ulaşılmasını istediği ideal mesken tipi budur. Evet, sünnetten anladığımıza göre İslâm'ın ideal meskeni, bülûğa ermiş her ferde bir oda bahşeden meskendir denilebilir.

Burada bir kere daha tekrar edelim ki günümüz sosyologları dar meskenin zararları üzerinde ısrarla durmaktadırlar. Bunlar çok yönlü olarak mahzurludurlar. Ezcümle, dar meskenlerde ve bunların bir araya gelmesiyle teşkil edilen muhitlerde, zamanla, cemiyette hâkim bir kısım değer ölçülerinin kaybolduğu, bunların yerine, cemiyete ters düşen yeni değerlerin çıktığı binnetice telakki ve davranışların da değişerek, yeni davranışların ortaya çıktığı tesbit edilmiştir. Bu sebeple gecekondu diye

ifâde edilen dar ve nâmüsâit yerlerde kalanlar sosyal yönden "anormaller" olarak kabul edilmekte ve "cemiyetin kayıpları" nazarıyla bakılmaktadır. Araştırmalar, uzun müddet böyle dar yerlerde kalanların, müsâit meskenlere geçtikleri zaman, buralara intibâk edemedikleri, yeni ve normal hayat şartlarına intibâk edebilmeleri için "bunların, her seferinde tâkip edilmeleri ve yeniden terbiyeden geçirilmeleri" gerektiğini ortaya çıkarmıştır. Bu meseleye ciddiyetle eğilen Hollanda, Belçika, İngiltere, A.B. Devletleri, Fransa gibi ileri memleketlerde, bu, "sosyal yönden bozulmuşlar"a normal ev verilmezden önce, "yeniden terbiye edilerek" cemiyete kazandırılmak düşüncesiyle, hususî surette inşâ edilmiş mutavassıt lojmanlarda belli bir müddet (10-12 ay civarında) oturmaya icbâr edilmişlerdir.

Batı Medeniyetinin Zevâli (le Declin de l'occident) adlı eseriyle ün yapan Spengler'in ifadesinde, medeniyetlerin çöküş sebebi olarak gösterilen "Medenînin kısırlığı" bir başka deyişle doğum azalması, sosyologlarca geniş ölçüde mesken şartlarına bağlanmış olması da bize enteresan gelmektedir. Bazı Batılı araştırmacılar "Çok dar ve gayr-i müsâit meskenlerde, davranışlarda her çeşit kontrolün kaybolmaya yüz tutması sonucu, doğumun fizyolojik bir hâl olarak arttığını, müsait meskenlerde oturan ailelerde de tabii bir şekilde arttığını, bu ikisi arasında kalan nâmüsâid evlerde ise azalmaya yüz tuttuğunu" iddia etmiştir.

3361 ١ – عن ربْعي بن حراش قال: [عن رجل مِن بني عامرٍ إنه استأذَنَ على النَّبيِّ ﷺ وهُوَ في بيْتٍ فقَالَ: أَلِجُ؟ فقَالَ ﷺ لخَادمه: اُخْرُجْ إلى هذَا فعَلِّمْهُ الاسْتِئْذَانَ فقُلْ لَهُ قُلِ: السَّلَامُ عليْكُمْ، أَأَدْخُلُ؟ فسَمِعَه الرَّجُلُ. فقَالَ: السَّلَامُ عليْكُمْ، أَأَدْخُلُ؟ فأَذِنَ له النَّبيُّ ﷺ فدَخَلَ]. أخرجه أبو داود.

1. (3361)- *Rıb'î İbnu Hirâş,* Benî Âmir'e mensub bir adamdan naklediyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bir evde bulunduğu sırada, yanına girmek için:

"Girebilir miyim?" diye izin istedi. *Aleyhissalâtu vesselâm* hizmetçisine:

"Çık, şu gelene isti'zân âdâbını ogret, bu maksadla ona: "Esselâmün aleyküm, girebilir miyim?" demesini söyle!" buyurdu. Adam bunu işitmişti, (hizmetçiyi beklemeden):

"Esselâmü aleyküm, girebilir miyim?" dedi. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* da adama izin verdi, o da girdi. [Ebû Dâvud, Edeb, 137, (5177, 5178), 5179).]

3362 ٢- وعن قيس بن سعد بن عبادة رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [زَارَنَا رَسولُ اللهِ ﷺ في مَنْزِلِنَا فَقَالَ: السَّلامُ عَلَيْكُمْ ورَحمةُ اللهِ. فَرَدَّ أَبِي رَدًّا خَفِيًّا. فَقُلْتُ لأَبِي أَلاَ تَأْذَنُ لِرَسُولِ اللهِ ﷺ؟ فَقَالَ: ذَرْهُ يُكْثِرُ عَلَيْنَا مِنَ السَّلاَمِ. فَقَالَ ﷺ: السَّلامُ عَلَيْكُمْ ورَحمةُ اللهِ. فَرَدَّ سَعْدٌ رَدًّا خَفِيًّا. ثُمَّ قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: السَّلامُ عَلَيْكُمْ ورَحمةُ اللهِ. ثُمَّ رَجَعَ فَاتَّبَعَهُ سَعْدٌ فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللهِ، إِنِّي كُنْتُ أَسْمَعُ تَسْلِيمَكَ، وَأَرُدُّ عَلَيْكَ رَدًّا خَفِيًّا لِتُكْثِرَ عَلَيْنَا مِنَ السَّلاَمِ. فَانْصَرَفَ مَعَهُ رَسُولُ اللهِ ﷺ وَأَمَرَ لَهُ سَعْدٌ بِغُسْلٍ فَاغْتَسَلَ، ثُمَّ نَاوَلَهُ مِلْحَفَةً مَصْبُوغَةً بِزَعْفَرَانٍ أَوْ وَرْسٍ فَاشْتَمَلَ بِهَا. ثُمَّ رَفَعَ يَدَيْهِ ﷺ وَهُوَ يَقُولُ: اللَّهُمَّ اجْعَلْ صَلَوَاتِكَ وَرَحْمَتَكَ عَلَى آلِ سَعْدِ بْنِ عُبَادَةَ. ثُمَّ أَصَابَ مِنَ الطَّعَامِ فَلَمَّا أَرَادَ الانْصِرَافَ قَرَّبَ لَهُ سَعْدٌ حِمَارًا قَدْ وَطَّأَ عَلَيْهِ بِقَطِيفَةٍ، فَرَكِبَ رَسُولُ اللهِ ﷺ. فَقَالَ سَعْدٌ: يَا قَيْسُ أَصْحَبْ رَسُولَ اللهِ ﷺ؛ فَصَحِبْتُهُ. فَقَالَ لِي رَسُولُ اللهِ ﷺ: ارْكَبْ مَعِي، فَأَبَيْتُ. فَقَالَ: إِمَّا أَنْ تَرْكَبَ وَإِمَّا أَنْ تَنْصَرِفَ، فَانْصَرَفْتُ]. أخرجه أبو داود.

2. (3362)- *Kays İbnu Sa'd İbni Ubâde* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bizi, evimizde ziyaret etti. Ve:

"Esselâmü aleyküm ve rahmetullah!" dedi. Babam, çok hafif bir sesle mukabelede bulundu. Babama: "Resulullah'a izin vermiyor musun?" dedim. O:

"Bırak, bize çokça selam okusun!" dedi. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* tekrar:

"Esselamü aleyküm ve rahmetullah!" dedi. Sa'd yine hafif bir sesle mukabele etti. Sonra Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* tekrar:

"Esselâmü aleyküm ve rahmetullah!"dediler ve döndüler. Sa'd peşine düştü ve:

"Ey Allah'ın Resulü, ben senin selamını işitiyordum. Ancak, bize daha fazla selam vermen için alçak sesle mukabele ediyorum" dedi. Bunun üzerine Aleyhissalâtu vesselâm onunla birlikte geri döndü. Ondan su isteyip gusletti. Sonra Sa'd, zâferan veya versle boyanmış bir havlu verdi, Aleyhissalâtu vesselâm onu sarındı. Sonra ellerini kaldırıp:

"Allah'ım, Sa'd İbnu Ubâde ailesine mağfiret ve rahmet buyur!" diye dua etti. Sonra yemek yedi. Geri dönmek isteyince Sa'd, bir merkeb yaklaştırdı. Üzerine kadife bir örtü yaymıştı. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* merkebe bindi. Sa'd, bana:

"Ey Kays, Resulullah'a refakat et!" dedi. Ben de refakat ettim. Yolda Aleyhissalâtu vesselâm bana:

"Benimle sen de bin!" dedi, ben imtina edince:

"Ya binersin, ya dönersin!" buyurdular. Ben de geri döndüm." [Ebû Dâvud, Edeb 138, (5185).]

3363 ٣- وعن عوف بن مالك رَضِيَ اللهُ عنْه قال: [أَتَيْتُ رَسولَ اللهِ ﷺ في غَزْوةِ تَبُوكَ وَهُوَ في قُبَّةٍ من أَدَمٍ فَسَلَّمْتُ عَلَيْهِ فَرَدَّ عَلَيَّ وَقَالَ: ادْخُلْ. قُلْتُ: أَكُلِّي يَا رَسولَ اللهِ؟ قالَ: كُلُّكَ. فَدَخَلْتُ؛ قالَ إِنَّمَا قالَ ذلكَ مِنْ صِغَرِ القُبَّةِ]. أخرجه أبو داود.

3. (3363)- *Avf İbnu Mâlik* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Tebük Gazvesi sırasında Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* 'a uğradım. Deriden yapılmış bir çadırda idi. Selam verdim. Selamıma mukabele etti ve:

"Gir!" buyurdu. Ben:

"Tam olarak mı, ey Allah'ın Resulü?" dedim.

"Tam olarak gir!" dedi. Ben de girdim."

(Râvi) der ki: "Tam olarak mı gireyim?" diye sorması, çadırın küçüklüğünden dolayı idi." [Ebû Dâvud, Edeb 92, (5000, 5001); Buhârî, Cizye 15; İbnu Mâce, Fiten 25, (4042).]

AÇIKLAMA:

Ebû Dâvud, bu hadisi mizah üzerine açtığı bir babta kaydeder ve mizaha giren bazı rivayetler kaydeder. Şârihler Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* 'ın zaman zaman mizaha yer verdiğini, ashâbın da Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* 'a mizâhî şakalar yaptığını belirtir. Ancak, bu hadisin sonunda görüldüğü üzere, çadırın küçüklüğü de mevzubahistir.

Bu rivayette, sondaki bu cümle aynı hadisin devamı gibi görünse de, *Ebû Dâvud*'da senetçe farklı ikinci bir hadis olarak yer alır."

3364 ٤- وعن عبدالله بُسْر رَضِيَ اللهُ عنْه قال: [كَانَ رَسولُ اللهِ ﷺ إِذَا أَتَى بَابَ قَوْمٍ لَمْ يَسْتَقْبِلِ البَابَ مِنْ تِلْقَاءِ وَجْهِهِ وَلَكِنْ مِنْ رُكْنِهِ الأَيْمَنِ أَوِ الأَيْسَرِ. ثُمَّ يَقُولُ: السَّلَامُ

عَلَيْكُمْ، السَّلَامُ عَلَيْكُمْ، وذلك أنَّ الدُّور يومئذٍ لَمْ يكُنْ عليها ستُورٌ]. أخرجه أبو داود.

4. (3364)- *Abdullah Büsr* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bir kavmin kapısına gelince, yüzüyle kapıya dönmezdi. Sağ veya sol omuzunu çevirirdi. Sonra da:

"Esselâmü aleyküm, esselâmü aleyküm!" derdi. Böyle yapışı o sıralarda kapılarda örtü olmayışındandı." [Ebû Dâvud, Edeb 138, (5186).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis yabancı bir eve geldiğimiz zaman kapıyı vururken duruş âdâbını tâyin etmektedir. Kapıya yüzünü dönerek durmamak, fakat yan durmak gerekmektedir. Bundan maksad, kapı açılınca gözün içeri kaymaması ve henüz müsaade çıkmadan evin mahremiyetine ıttılâ olunmaması ve bu esnada selam vermek, içeriye duyurmak ve izin taleb etmek içindir. Zamanımızda kapılar muhkem olduğu için, bu tarzda duyurma yapmak imkânsız denecek kadar zordur. Bunun yerine ya zile basılır, ya da kapıya vurulur. Vurarak izin talebi hadislerde de gelmiştir. *Hz. Câbir,* Resulullah'ın kapısını vurarak çaldığını belirtir.

İki sefer selam verilmesi, miktar tayin etmek için değildir. Çünkü normalde bu üçtür.

3365 ٥- وعن ابن عباس رضي الله عنهما قال: [حَدَّثَنِي عُمَرُ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: اسْتَأْذَنْتُ عَلَى رَسُولِ اللهِ ﷺ ثَلَاثًا فَأَذِنَ لِي]. أخرجه الترمذي.

5. (3365)- *İbnu Abbâs* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Hz. Ömer (radıyallâhu anh) bana anlatmıştı: "Ben Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* 'dan üç sefer izin istedim ve bana izin verdi." [Tirmizî, İsti'zân 3, (2692).]

AÇIKLAMA:

Hz. Ömer (radıyallâhu anh)'in bu izin meselesi îlâ hadisesi sırasında cereyan eder: Resulullah bir ara hanımlarına kızıp onları bir ay kadar terkettiği zaman meşrübe denen bir tenezzüh odasına çekilmişti. Resulullah o gün, mûtadı hilâfına cemaatini sabah namazını kılar kılmaz terketmiş, sohbete kalmamıştı. İşte bu hal Hz. Ömer'i rahatsız etmiş, bir şeyler olduğunu sezmişti. Resulullah'la görüşmek üzere gitti ise de Aleyhissalâtu vesselâm, yanına girmeye izin vermedi. Hz. Ömer bu şekilde üç ayrı defa gelerek izin ister. Üçüncüden de netice alamayınca üzülerek döner. İşte bundan sonradır ki Aleyhissalâtu vesselâm Hz. Ömer'i çağırtır.

3366 ٦- وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قال رسولُ الله ﷺ: إذَا دَخَلَ الْبَصَرُ فَلاَ إذْنَ، زاد في رواية: إنَّمَا الاسْتِئْذَانُ مِنَ النَّظَرِ].

6. (3366)- *Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Göz içeri girdi mi artık izin yok." Bir rivayette de şu ziyade gelmiştir: *"İzin istemek görme sebebiyledir."* [Ebû Dâvud, Edeb, 136, (5173).]

AÇIKLAMA:

Bu rivayet, izinsiz yabancı evin içine bakmaktan şiddetle zecretmektedir. Çünkü, içeri görüldüğü takdirde izinsiz girilmiş yani haram işlenmiş oluyor. İzin istemek haram işlememek içindir. İçeri görülünce, artık izin istemeye hacet kalmaz. Çünkü içeri izinsiz girilmiş, haram işlenmiştir, izin ma'nâsız kalmıştır. İçeri izinsiz girmekle, izinsiz bakmak günahta eşittir, ikisi de haramdır.

"İzin istemek nazar sebebiyledir" hadisini Kirmânî şöyle açıklar: "Girişte izin istemeyi, dinimiz, gözün ev halkının avretine bakmaması ve hallerine muttali olmaması için teşrî etmiştir."

3367 ٧- وعنه رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قال رسولُ الله ﷺ: إذَا دُعِيَ أَحَدُكُمْ إلى طَعَامٍ فَجَاءَ مَعَ الرَّسُولِ فَإنَّ ذلِكَ إذْنٌ لَهُ]. أخرجهما أبو داود.

7. (3367)- Yine *Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Biriniz yemeğe çağırıldığı vakit, elçi ile birlikte gelince bu onun için izin sayılır, (ayrıca izin istemeye gerek yoktur)." [Ebû Dâvud, Edeb 140, (5189-5190).]

AÇIKLAMA:

Bir kimsenin, elçi göndererek birini evine dâvet etmesi halinde, davetli, elçi ile birlikte geldiği takdirde eve girerken izin isteme durumunda değildir. Ancak ev erkeklere mahsus değilse, ihtiyaten izin isteyebilir. Nitekim, *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)* , bir seferinde *Ashâb-ı Suffe'ye Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh)'yi göndermiş ve hepsini evine davet etmiş idi. Geldikleri zaman izin isteyerek girdiler. Hülasa "elçiye rağmen izin müstehab..." denilmiştir.

3368 ٨- وعن عطاء بن يسار: [أَنَّ رَجُلاً سَأَلَ رسولَ اللهِ ﷺ فقَالَ: أَسْتَأْذِنُ عَلَى أُمِّي؟ فقَالَ نَعَمْ. فقَالَ الرَّجُلُ: إِنِّي مَعَهَا في الْبَيْتِ. فقَالَ: اسْتَأْذِنْ عَلَيْهَا. فقَالَ: إِنِّي خَادِمُهَا؟ فقَالَ رسولُ اللهِ ﷺ: اسْتَأْذِنْ عَلَيْهَا، أَتُحِبُّ أَنْ تَرَاهَا عُرْيَانَةً؟ قَالَ: لاَ. قالَ: فَاسْتَأْذِنْ عَلَيْهَا]. أخرجه مالك.

8. (3368)- Atâ İbnu Yesâr (rahimehullah) anlatıyor: "Bir adam Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a sordu:

"Annemin yanına girerken izin isteyeyim mi?"

"Evet iste."

"Ama ben evde onunla beraber kalıyorum."

"Annenin yanına girerken izin iste!"

"Ama ben ona hizmet ediyorum."

"Anneden izin iste! Anneni çıplak görmen hoşuna gider mi?"

"Hayır!"

"Öyleyse ondan izin iste!" [Muvatta, İsti'zân 1, (2, 963).]

AÇIKLAMA:

Görüldüğü üzere, isti'zân sadece yabancılara karşı konulmuş değildir. İnsanın en yakınlarından olan annenin yanına girerken bile, aynı evde beraber yaşansa bile isti'zân İslâm terbiyesinde gerekli bir prensiptir. Pek çok içtimâî ve ferdî değerlerin, dinî değerlerin korunması buna riayete bağlıdır.

3369 ٩- وعن ابن مسعود رضي الله عنه قال: [قال لي رسولُ اللهِ ﷺ إِذْنُكَ عَلَيَّ أَنْ يُرْفَعَ الحِجَابُ، وَأَنْ تَسْمَعَ سَوَادِي حَتَّى أَنْهَاكَ]. أخرجه مسلم.

« سَوَادِي » أي صوتي.

9. (3369)- *İbnu Mes'ud* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bana buyurdular ki:

"Senin, yanıma girmen için iznin, perdenin kaldırılması ve benim fısıltımı işitmendir. Seni ben men edinceye kadar iznim böyle devam edecek." [Müslim, Selam 16, (2169).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, izne delil olmak üzere bazı alâmetlerin konulabileceğini gösterir. Şu halde, böyle mâlum bir alâmet konmuş ise, giriş iznine delâlet eden bu alâmetin izharı halinde izin almadan giriş yapılabilir. Büyüklerin, makam sahiplerinin kapılarında, devlet dairelerinde böyle alâmetler olabilir: Perde çekilmesi, ışık yakılması gibi.. Sadedinde olduğumuz hadiste *İbnu Mes'ud*'a, *Aleyhissalâtu vesselâm,* perde kalkması ile fısıltının işitilmesini alâmet kılmıştır.

3370 ١٠ – وعن جابر رَضِيَ اللهُ عنْه قال: [أَتَيْتُ النَّبِيَّ ﷺ فَدَقَقْتُ الْبَابَ فَقَالَ: مَنْ ذَا؟ فَقُلْتُ: أَنَا. فَخَرَجَ وَهُوَ يَقُولُ: أَنَا، أَنَا، كَأَنَّهُ يَكْرَهُهُ]. أخرجه الخمسة إلا النسائي.

10. (3370)- *Hz. Câbir* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* 'a gelmiştim. Kapıyı çaldım:

"Kim o?" buyurdular.

"Benim!" dedim. (Beni almak üzere) çıktı ama:

"Ben! Ben!" diye söyleniyordu. (Belliydi ki kendimi tanıtma tarzımı) beğenmemişti." [Buhârî, İsti'zân 17; Müslim, Âdâb 38, (2155); Ebû Dâvud, Edeb 139, (5187); Tirmizî, İsti'zân 18, (2713).]

AÇIKLAMA:

İzin istenen kimse "benim" demenizle, sesten sizi tanımayacak biri ise ismi söylemek gerekir. Ancak "Her seferinde isim söylemek şarttır" denemez. Duruma bağlı.

3371 ١١ – وعن أنس رَضِيَ اللهُ عنْه: [أَنَّ رَجُلاً اطَّلَعَ مِنْ بَعْضِ حُجَرِ النَّبِيِّ ﷺ فَقَامَ إِلَيْهِ النَّبِيُّ ﷺ بِمِشْقَصٍ فَكَأَنِّي أَنْظُرُ إِلَيْهِ يَخْتِلُ الرَّجُلَ لِيَطْعَنَهُ]. أخرجه الخمسة.

11. (3371)- *Hz. Enes* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Bir adam Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* 'ın hücrelerinden birinden içeriye bakmıştı. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* elinde bir okla adama kalktı. Onu batırmak için, ihtiyatla adamın üzerine gitmesini seyreder gibiyim." [Buhârî, Diyât 23, 15, İsti'zân 11; Müslim, Âdâb 42, (2157); Ebû Dâvud, Edeb 136, (5171); Tirmizî, İsti'zân 17, (2709); Nesâî, Kasâme 44, (7, 60).]

3372 ١٢ – وفي أخرى للنسائي: [أَنَّ أَعْرَابِيّاً أَتَى بَابَ النَّبِيِّ ﷺ فَأَلْقَمَ عَيْنَيْهِ خَصَاصَةَ

الْبَاب فَبَصُرَ به النَّبِيُّ ﷺ فتوخَّاهُ بِجَرِيدةٍ أَوْ عُودٍ ليَفْقَأَ عَيْنَه فانْقَمَعَ. فَقَالَ لَهُ: أَمَا إِنَّكَ لَوْ ثَبَتَّ لَفَقَأْتُ عَيْنَكَ].

«المِشْقَصُ» سهم له نصل طويل أو عريض.

و«خَصَاصَةُ الْبَابِ» الأُنْقَابُ والشُّقُوقُ التي تكون فيه.

و«التَّوَخِّي» القصد. و«انْقَمَعَ» تَغَيَّبَ.

12. (3372)- *Nesâî*'nin bir diğer rivayetinde şöyle gelmiştir:

"Bir bedevî, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* 'ın kapısına geldi. Gözlerini kapının kırıklarına yapıştırdı. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* adamı farketti. Gözünü patlatmak üzere elinde bir çubukla üzerine yürüdü. Adam hemen sırra kadem bastı. Resulullah *"Eğer yerinde kalsaydın gözünü oyduydum!"* buyurdular." [Nesâî, Kasâme 44, (8, 60).]

AÇIKLAMA:

Son iki hadis, haram olan izinsiz eve bakmanın cezasını tesbit etmektedir. *İmam Şâfiî* (rahimehullah) hadisin zâhirini esas almıştır. Ona göre, izinsiz olarak birinin evine bakarken gözü çıkarılsa, diyet gerekmez. Bazıları: "O, bu hükme şu kayıtla varır: *"Eğer bakan kimse, ihtira rağmen aldırmaz, bakmaya devam ederse, bu takdirde gözü oyulsa diyet gerekmez"* diye hükmetmiştir" derler. Ancak sahih olan şu ki, Şâfiî'ye göre, hadis mutlak olduğu için gözü oyulana diyet yoktur.

Ebû Hanîfe diyete hükmeder, gözün oyulmasına cevaz vermez; der ki: "Dışardan bakmak, eve izinsiz girmekten daha ağır bir suç değildir. Kaldı ki, izinsiz girmenin cezası da da gözün oyulması değildir. Öyleyse dışardan bakmakla hiç oyulmaz. Hadis, zecrde mübâlağaya hamledilir."

Mâlikîler de *Hanefiler* gibi hükmederler, bakanın ne gözüne, ne de bir başka uzvuna kasdedilemeyeceğini söylerler.

İSTİ'ZÂNLA İLGİLİ BAZI ÂDÂB

Mâzirî der ki: "İsti'zân şu şekilde olur: "Selâmun aleyküm, gireyim mi?" der. Sonra ismini söyleyip söylememede muhayyerdir."

İbnu'l-Arabî, الْاِسْتِئْذَانُ ثَلَاثٌ *"İsti'zân üç keredir"* hadisine dayanarak: "Birincide içeridekilere duyurma yapmış olursunuz, ikincide onları sulha

kavuşturursunuz, üçüncüde de girmek veya dönmek hususunda cevap alırsınız" der.

İbnu Abdilberr der ki: "Ulemânın çoğu, "isti'zânda üçü geçmemek gerekir" demiştir. Ancak, "İçerdekiler duymamışsa üçü geçmede bir beis yok" diyen de olmuştur. Bazıları da, üçü geçmeyi mutlak olarak caiz görmüştür. Bunlara göre, "Madem ki üçten sonra geri dön emri bir vecîbe değil, ibâhedir ve bu, izin isteyene kolaylık gayesini gütmektedir, öyleyse bu emir gelmedikçe üçten fazla izin istemek caizdir."

DOKUZUNCU FASIL

SELAMLAŞMAK

UMUMÎ AÇIKLAMA:

Dinimizin fazlaca ehemmiyet verip üzerinde ısrar ettiği içtimâî müesseselerden biri de selamlaşmadır.

Tîbî selamın vaz'ediliş hikmetlerini şöyle açıklar:

1- Karşılaşanların birbirlerinden duyacakları korkuyu izale,

2- Mü'minin hâline muvafık olan tevazu,

3- Ta'zim... Zira selamla ya sevgisini kazanmak düşünülür, ya da istenmeyen bir durumun bertaraf edilmesi.

Selâm'ın ne ma'nâya geldiği hususunda ülemâ ihtilaf eder:

★ Bir hadis-i şerifte selam'ın Allah'ın isimlerinden biri olduğu belirtilmiştir. Böyle olunca esselâmu aleyküm demek, Allah'ın ismi üzerine olsun demektir.

Kadı İyâz, muhâfaza ma'nâsına geldiğini, es-selâmu aleyke'nin, "Allah'ın muhafaza ve koruması senin üzerine olsun" demek olduğunu, "Allah seninle olsun" "Allah'la beraber olasın" makamında bir dua olduğunu belirtir.

★ Bazı âlimler, "Allah yaptıklarına muttalidir" ma'nâsını taşıdığını söylemiştir.

★ Bazıları da şöyle der: "İçerisinde her çeşit hayır ma'nâlarını toplamış, fesad unsurlarını da tardetmiş bir ism-i ilahî, amellerin başında hayır ümidiyle zikredilir. Selam da, böyle karşılaşmalarda zikredilen bir Allah ismidir."

★ Bazıları: "Selam" selâmet demektir, nitekim Cenâb-ı Hakk, bu ma'nâda olmak üzere: فَسَلَامٌ لَكَ مِنْ أَصْحَابِ الْيَمِينِ **"Artık sağcılardan selam sana!"** (Vakıa 91) buyurmuştur" demiştir.

Bu ma'nâda, selam veren kimse, selam verdiği zâta şöyle demiş olmaktadır: "Sen benden selâmettesin, benden sana bir zarar dokunmayacaktır, korkmayasın!"

"İbnu Dakîki'l-Îd, İlmâm Şerhi'nde der ki: "Selam birçok ma'nâlarda kullanılır: Selâmet, tahiyye (selam verme), Allah'ın isimlerinden bir isim." Devamla der ki: "Bazan sırf tahiyye ma'nâsında gelir, bazan sırf selâmet ma'nâsında gelir, bazan da her iki ma'nâya çalacak şekilde gelir. Şu âyette olduğu gibi: وَلَا تَقُولُوا لِمَنْ أَلْقَىٰ إِلَيْكُمُ السَّلَامَ لَسْتَ مُؤْمِنًا **"...Size selâm verene mü'min değilsin demeyin..."** (Nisa 94). Burada selam kelimesi hem tahiyye'ye (= selam verme) ve hem de selâmete muhtemeldir."

Müslümanların, aralarında selamlaşmaları ilâhî bir emirdir: وَإِذَا حُيِّيتُم بِتَحِيَّةٍ فَحَيُّوا بِأَحْسَنَ مِنْهَا أَوْ رُدُّوهَا **"Size bir selam verildiği zaman ondan daha iyisiyle selam verin veya aynıyla mukabele edin."**(Nisa 86). İslam ulemâsı bu âyete dayanarak, selama mukabele etmeyi ilâhî emir bilmiş ve farz olduğuna hükmetmiştir. Ulemâ, âyete tahiyye emrinin âmm gelmiş olmasından hareketle, selamlaşmanın selam kelimesi ile olması gereğinde ittifak eder. Dolayısıyla "es-selâmu aleyküm" diye verilen selama, صَبَّحَتْ بِالْخَيْرِ *"Hayırlı sabahlar"* veya صَبَّحَتْ بِالسَّعَادَةِ *"Mutlu sabahlar"* ve benzeri bir tâbirle mukabelenin câiz olmayacağını söylemişlerdir.

Şu var ki ilk selam veren, selamdan başka bir kelime kullandı ise, buna mukabele gerekir mi, gerekmez mi ihtilaf edilmiştir. "Mukâbeleyi vacib kılan en aşağı hudud, selam vereni işitmektir, bu durumda cevaba müstehak olur" denmiştir.

Selam'a işaretle mukabele yeterli olmaz, hattâ bundan nehiy gelmiştir: Tirmizî'nin bir rivayetinde: *"Yahudi ve hıristiyanlara benzemeyin, çünkü yahudilerin selamı parmaklarla işarettir, hıristiyanların selamı da avuçlarla işarettir"* denmiştir. 3378 numaralı hadiste Tirmizî'den kaydedilecek Esma hadisi bu meseleyi cerhetmez. Çünkü o hadisin, bir rivayette "Selam verdi" diğerinde, "İşaretle selam verdi" şeklinde iki ayrı vechini, âlimler, "Hem sözle hem işaretle selam verdi, ikisini birleştirdi" diye te'vile tabi tutmuşlardır. Ancak, "işaretle selam yasağı mutlak değildir. Daha çok hissi ve şer'î bir mahzuru olmayanlaradır. Dilsizlik gibi hissî, namazda olmak gibi şer'î mahzuru olanlar, işaretle selama mukabele edebilirler" denmiştir. Sağıra selam da böyle, işaretle verilebilir.

Selam Arapça olmayan bir kelamla olursa cevaba müstehak olur mu?

Buna "olur" ve "olmaz" diyenler dışında üçüncü bir görüş daha ileri

sürülmüştür. Buna göre, Arapçayı güzel telaffuz edene Arapça mukabele vaciptir. *İbnu Dakîki'l-Îd* der ki: "Görünen şu ki: Selam kelimesi dışında bir elfaz kullanarak ifâde edilen tahiyye, müstehabın terki sınıfına girer, mekruh değildir. Ancak bunu yapan kimse, dünya ehlinin büyüklerini ta'zimde kullanıldığı bilinen bir tabiri kullanmak maksadıyla selamı terketmişse bu mekruhtur."

Özür yoksa, selama anında mukabele etmek gerekir. Şayet, cevabı te'hir eder, sonra yetişip mukabeleye kalkarsa, bu selamın cevabı sayılmaz. Ulemâ uzaktan gönderilen veya mektupla yapılan selamı da hemen almak gerektiğini belirtmiştir.

Kur'ân-ı Kerim, gidilen yabancı evlere girerken selam vermeyi emrettiği gibi (Nur 27), kendi evine girerken selam vermeyi de emreder: **"Evlere girdiğinizde nezdinizden olan mübârek ve hoş selamla kendinizi selamlayın"** (Nur 61). Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyuruyor:

يَا أَيُّهَا النَّاسُ أَفْشُوا السَّلَامَ وَأَطْعِمُوا الطَّعَامَ وَصِلُوا الْأَرْحَامَ وَصَلُّوا وَالنَّاسُ نِيَامٌ تَدْخُلُوا الْجَنَّةَ بِسَلَامٍ *Ey insanlar, selamı yayın, yemek yedirin, akrabaya ilgi gösterin, herkes uykuda iken namaz kılın, selametle cennete girin."*

Bir Muvatta hadisi şöyledir: "Tufeyl İbnu Ubeyy anlatıyor: "Abdullah *İbnu Ömer* (radıyallâhu anh)'e uğrar, onunla çarşıya çıkardık. Biz çarşıya çıkınca Abdullah, hurda şey satan kıymetli şey satan, miskin her kime uğrarsa selam verirdi.

Günün birinde Abdullah'ın yanına gelmişti. "Beraber çarşıya çıkalım" dedi. Ben de kendisine "Çarşıda ne yapacaksın, alış-veriş işlerine vâkıf değilsin. Eşyanın fiatını soramaz, pazarlık yapamazsın, pazar yerinde oturmazsın, otur, burda konuşalım!" dedim. Abdullah: "Ey Ebû Bâtın! Biz selam vermek için çıkıyoruz, rastladıklarımıza selam vereceğiz!" dedi.

3373 ١— وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قال رَسولُ اللهِ ﷺ: إذَا انْتَهَى أَحَدُكُمْ إلى المَجْلِسِ فَلْيُسَلِّمْ. فَإنْ أَرَادَ أَنْ يَقُومَ فَلْيُسَلِّمْ. فَلَيْسَتِ الأُولَـــى بِأَحَقَّ مِنَ الآخِرَةِ].

أخرجه أبو داود والترمذي.

1. (3373)- *Hz. Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Biriniz bir meclise gelince selam versin. Kalkmak isteyince de selam versin. Birinci selâm sonuncudan evla değildir (ikisi de aynı ölçüde ehemmiyetlidir).* [Tirmizî, İsti'zân 15, (2707); Ebû Dâvud, Edeb 150, (5208).]

AÇIKLAMA:

Selam, bir nevi selamet ve sulh duasıdır. Şu halde bir meclise gelen kimse selam verecek, yani cemaatı, kendi huzurundan selamette, sulhta olduklarını, kendisinden bir fenalık gelmeyeceğini bildirmiş olacak. İkinci selam da ayrılışından dolayı onlara bir şer, bir zarar gelmeyeceğini ilân etmektir. Şu halde her ikisine de ihtiyaç vardır.

Nevevî: "Bu hadisin zahiri, kendisine ayrılık sırasında selam verene mukabele etmenin cemaate vacib olduğuna delildir" der. Ancak, Kâdı Hüseyn ve başkaları bu görüşe katılmaz: "Bazı kimseler, ayrılık sırasında selam vermeyi adet edinmiştir. Bu, mukabele edilmesi müstehab olan bir duadır, vâcib değildir, çünkü vâcib olan selam lika sırasında olanıdır, ayrılık sırasında değil" der.

Bazı âlimler, buna da karşı çıkarak: "Selam hem gelme ve hem de ayrılma sırasında sünnettir. Mukabeleye gelince: "Lika sırasında verilen selâma mukabele vacib olduğu gibi, ayrılık sırasında verilen selama da mukabele vacibtir" demiştir. Sahih olan da budur.

3374 ٢- وعن كَلَدَة بن الحنبل قال: [بَعَثَنِي صَفْوَانُ بْنُ أُمَيَّةَ إِلَى رَسُولِ اللهِ ﷺ بِلَبَنٍ وَلَبَإٍ وَضِغَابِيسَ، وَالنَّبِيُّ ﷺ بِأَعْلَى مَكَّةَ. قَالَ: فَدَخَلْتُ عَلَيْهِ وَلَمْ أَسْتَأْذِنْ وَلَمْ أُسَلِّمْ. فَقَالَ: ارْجِعْ فَقُلِ السَّلَامُ عَلَيْكُمْ، أَأَدْخُلُ؟ فَفَعَلَ]. أخرجه أبو داود والترمذي.

وعند أبي داود «جَدَايَةٍ» بدل اللبأ.

«الضَّغَابِيسُ» صِغَارُ الْقِثَّاءِ.

2. (3374)- *Kelede İbnu Hanbel* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Safvân İbnu Ümeyye (radıyallâhu anh) benimle, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* 'a süt, ağız ve bir miktar salatalık gönderdi. Aleyhissalâtu vesselâm o sırada Mekke'nin yukarısında idi.

İzin istemeden selam vermeden huzuruna girdim. Bana:

"Dön, esselâmu aleyküm, gireyim mi? de!" buyurdu. Ben de öyle yaptım." [Tirmizî, İsti'zân 18, (2711); Ebû Dâvud, Edeb 137, (5176).]

3375 ٣- وعن أنس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ لِي رَسُولُ اللهِ ﷺ: يَا بُنَيَّ إِذَا دَخَلْتَ عَلَى أَهْلِكَ فَسَلِّمْ يَكُنْ سَلَامُكَ بَرَكَةً عَلَيْكَ وَعَلَى أَهْلِ بَيْتِكَ]. أخرجه الترمذي وصححه.

3. (3375)- *Hz. Enes* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bana buyurdular ki:

"Ey oğulcuğum, âilene girdiğin zaman selam ver ki, selamın, hem senin üzerine hem de aile halkına bereket olsun!" [Tirmizî, İsti'zân 10, (2699).]

3376 ٤- وعن ابن عمرو بن العاص رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [سُئِلَ رسولُ اللهِ ﷺ: أيُّ الإسْلامِ خيرٌ؟ قالَ: تُطْعِمُ الطَّعامَ، وتَقْرأُ السَّلامَ على مَنْ عرفْتَ ومَنْ لَمْ تعرِفْ].

أخرجه أبو داود. قلت: وأخرجه البخاري في كتاب الإيمان من صحيحه بهذا اللفظ، والله أعلم.

4. (3376)- *Abdullah İbnu Amr İbni'l-Âs* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah'a: "İslâm'ın hangi ameli daha hayırlı?" diye sorulmuştu.

"Yemek yedirmen, tanıdığın ve tanımadığın herkese selam vermen" diye cevap verdi." [Ebû Dâvud, Edeb 142, (5194).]

AÇIKLAMA:

Resulullah'a İslâm'ın en hayırlı hasleti mükerrer defa sorulmuştur. Soru bazan "En hayırlı amel hangisi? diye sorulur. Resulullah bunlara farklı cevaplar vermiştir. Cevaplar muhataba ve bulunulan yer ve şartlara göre değişmiştir: Cihad, ilk vaktinde kılınan namaz, birru'l-vâlideyn, hacc-ı mebrur vs... Sadedinde olduğumuz hadiste "en hayırlı amel" olarak *"yemek yedirmek ve herkese selam vermek"* gösterilmiştir.

Nevevî, selamın her rastlanana verilmesi gereğini anlar ve sadece tanıdıklara verilmesinin uygun olmayacağını belirtir. "Böyle yapmada der, ameli ihlaslı yapmak yani Allah'a has kılmak ve mütevâzi olmak ve İslâm'ın bir şiârı olan selamın yayılması vardır."

Bu açıklamadan şunu anlıyoruz ki, selam sadece tanıdıklara verildiği takdirde, bundaki ihlas zedeleniyor, ama tanımadıklara da verilince dinin bir emri olarak, sünneti yerine getirmek düşüncesiyle yapılmış oluyor. Ulemâ *"ihlaslı bir dirhem amelin, ihlassız batmanlarla amelden üstün olduğunu"* söyler.

Şu halde selamlaşmanın hakkı verildiği takdirde, mü'mine kolay, kolay olduğu kadar da kârlı bir amel kapısı açılmış olmaktadır.

Hadis, karşılaştığımız kimseden selam beklemeden selam vermeye teşvik etmektedir. Buda kişiye tevazu kazandırmakta ve böylece mütevâzi olmanın Allah indindeki mükâfaatını elde etmektedir.

Selam, bu haliyle mü'minlere karşı rahîm ve raûf olan Resul-i Ek-

rem'in ümmet-i merhûmesine, ayn-ı rahmet, mahz-ı re'fet olan bir lutfu, bir hediyesi olmaktadır.

3377 ٥- وعن أنس رَضِيَ اللهُ عَنْه [أَنَّهُ مَرَّ عَلَى صِبْيَانٍ فَسَلَّمَ عَلَيْهِمْ، وَقَالَ: كَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ يَفْعَلُهُ]. أخرجه الخمسة إلا النسائي.

5. (3377)- *Hz. Enes* (radıyallâhu anh)'in anlattığına göre, kendisi bir grup çocuğa uğrar ve onlara selam verir. Yanındakilere de şu açıklamayı yapar: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* böyle yapardı!" [Buhârî, İsti'zân 14; Müslim, Selam 14, (2168); Ebû Dâvud, Edeb 147, (5202); Tirmizî, İsti'zân 8, (2697).]

AÇIKLAMA:

Selamla ilgili birçok edeb ve teferruat var. Bunlardan biri küçüklerin büyüklere selam vermesidir. Burada ise, büyüklerin ve hatta Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* 'ın çocuğa selam vermesi örneği vardır. Ebû Davud'un rivayetinde,

أَتَى رَسُولُ اللهِ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ عَلَى غِلْمَانٍ يَلْعَبُونَ فَسَلَّمَ عَلَيْهِمْ

"Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* oynayan çocuklara rastlamıştı, onlara selam verdi" denilmiştir. Bir başka rivayette Hz. Enes: "Ben çocuklarla beraber (oynarken) Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bize rastladı ve bize selam verdi..." der.

Resulullah'ın çocuklara selam vermesi, onlardan selam alması ile ilgili örnekler bunlara münhasır değildir. Yani, Resulullah'ın çocuklara selam vermesi, rivayetlerde sübût bulmuş bir hâdisedir.

Her şeye rağmen, yukarıda da temas ettiğimiz gibi, çocuklar teklif ehli olmadıkları için onlara selam verilip verilmeme meselesinde ihtilaf edilmiştir. Hasan Basrî verilmemesi re'yinde idi. İbnu Sîrîn selam verir fakat onları dinlemezdi. *İbnu Battâl* der ki: "Çocuklara selam vermede onların şeriatın âdâbına alıştırılmaları vardır." Bazı âlimler: "Çocuğa selam verilir; ancak çocuğun mukabele etmesi ona farz değildir, çünkü çocuk farz ehli değildir. Ancak çocuğun velisi selama mukabele etmesini çocuğa tenbih etmelidir, bu onun terbiyesi için gereklidir" demiştir.

Çocuğun farz ehlinden olmaması sebebiyle: "Çocuğun da bulunduğu bir cemaate selam verildiği zaman bu selama sadece çocuğun mukabelede bulunması, onlar üzerinden borcu düşürmez, mutlaka bir büyük mukabelede bulunmalıdır" hükmü getirilmiştir.

3378 ٦- وعن أسماء بنت يزيد رَضِيَ اللهُ عَنْهَا قالت: [مَرَّ عَلَيْنَا رَسُولُ اللهِ ﷺ فِي نِسْوَةٍ

فَسَلَّمَ عَلَيْنَا]. أخرجه أبو داود والترمذي.

وفي رواية للترمذي: [فَأَلْوَى يَدَهُ بِالتَّسْلِيمِ].

6. (3378)- *Esmâ Bintu Yezîd* (radıyallâhu anhâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* biz bir grup kadına uğramıştı, selam verdi." [Ebû Dâvud, Edeb 148, (5204); Tirmizî, İsti'zân 9, (2698); Buhârî, İsti'zân 15. Tirmizî'nin bir rivayetinde: "Eliyle selamladı" denmiştir.]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* 'ın rastladığı kadınlara da selam verdiğini göstermektedir. Abdurrezzak'ın Musannaf'ında kadının erkeğe, erkeğin kadına selam vermesinin mekruh olduğuna dair bir rivayet gelmiştir. Cevaza delâlet eden rivayetler bunun zaa'fı sebebiyle nekâretine hükmettirmiştir. Ancak cevazın "Fitne korkusu yoksa" şartına bağlı olduğu belirtilmiştir. Bu takdirde Abdurrezzak'ın rivayeti fitne korkusuna hamledilir. Halîmî: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ismet'i sebebiyle fitneden emindi, öyleyse kim fitne hususunda nefsinden emin ise selam verir, aksi takdirde sükût eslemdir" der. Müslim'de gelen bir rivayet Ümmü Hâni'nin, Resulullah'a guslederken uğradığını ve selam verdiğini belirtir.

Mâlikîler, mahzuru bertaraf etmek (yani sedd-i zerî'a) maksadıyla, kadına selam bahsinde, gençle yaşlı arasında tefrik yapmayı esas almışlardır. Kûfilere göre, "Kadınların erkeklere ilk selam veren olması meşru olmaz. Zira, onlar ezan ve ikâmet okumaktan, cehren kırâatte bulunmaktan men edilmişlerdir. Ancak mahrem hariç, kadın, mahrem olanlara selam verir" derler.

Şâfiî fakih el-Mütevelli der ki: "Kadın erkeğin zevcesi veya mahremi veya câriyesi ise o zaman selamlaşma, erkeğin erkeğe selamı gibi olur. Kadın erkeğe yabancı ise, bakılır güzelse ve onun sebebiyle fitneye düşmekten korkulursa, ister ilk vermede isterse mukabelede selam câiz olmaz. Kim erken başlayarak selam verirse mekruh bir iş yapmış olur. Öbür tarafın mukabele etmemesi gerekir, kadın, fitneden emin olunan bir yaşlı ise, selam caizdir."

İbnu Hacer bahsi şöyle tamamlar: "Şu halde, bu görüşle Mâlikîler arasındaki farkın özü, gencin güzel olup olmamasına dayanıyor. Mâlikîler genç için ayırım yapmazken, burada güzel olanı tefrik edilmektedir, çünkü güzellik, mutlak gençliğin hilafına fitneye düşme sebebidir. Şayet

bir mecliste kadın ve erkek beraber olursa, fitneden emin olma durumunda selamlaşmaları caizdir."

2- KADINLA SELAMLAŞMA MESELESİNDE İMAM-I NEVEVÎ'NİN AÇIKLAMASI:

Kadınlara selam bahsini Nevevî daha vâzıh bir özetlemeye tabi tutar. Der ki:

★ "Kadınlar cemaat halinde iseler onlara selam verilir."

★ "Kadın tekse, ona kadın, kocası, efendisi, mahremi selam verir;

★ "Kadın kendisine şehvet duyulmayacak kadar yaşlı ise yabancı erkeğin ona selam vermesi müstehabtır, kadının da erkeğe selam vermesi müstehabtır. Bunlardan hangisi önce vermişse mukabele diğerine gerekli olur."

★ "Eğer kadın, şehvet duyulan biri ise genç de olsa, yaşlı da olsa ona ecnebî erkek selam vermez, erkeğe de kadın vermez. Şayet biri selam verecek olsa, mukabeleye müstehak olmaz ve hatta mukabele mekruh olur. Bu, mezhebimizinin (Şâfiî) ve cumhurun görüşüdür."

3- Sadedinde olduğumuz hadisin Tirmizî'deki bir vechi, kadınlara işaret suretiyle elle selam verileceğine delâlet eder. Hadisin bu vechinde Esmâ (radıyallâhu anhâ) şöyle der: "Birgün biz, bir grup kadın, mescidde iken Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* mescide uğradı bize eliyle selam verdi." İki farklı rivayeti bazı âlimler: "Hem söz ve hem de işareti birleştirdi" diye te'vil etmiştir.

3379 ٧- وعن عبيدالله بن أبي رافع عن علي بن أبي طالب رضي الله عنه. قال أبو داود رفعه الحسن بن علي أي عن رسول الله ﷺ قال: [يُجْزِئُ عنِ الجَمَاعَةِ إذَا مَرُّوا أنْ يُسَلِّمَ أحَدُهُمْ ويُجْزِئُ عَنِ الجُلُوسِ أنْ يَرُدَّ أحَدُهُمْ]. أخرجه أبو داود.

7. (3379)- *Ubeydullah İbnu Ebî Râfi, Hz. Ali* (radıyallâhu anh)'den nakletmiştir: Ebû Dâvud derki: "Hasan İbnu Ali ise bunu merfu olarak yani Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* 'dan rivayet etmiştir. Bir cemaat giderken, yeri gelince içlerinden bir kişinin selam vermesi hepsi için yeterlidir. Oturanlar adına da bir kişinin mukabelesi yeterlidir." [Ebû Dâvud, Edeb 152, (5210).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadisin iki ayrı tarikten geldiği anlaşılmaktadır. Hadis bi-

rine göre Hz. Ali'nin sözüdür, diğerine göre Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* 'ın sözü. Daha önce de belirttiğimiz gibi, bu durumda ref'in esas alınması kâidedir.

2- *Aliyyu'l-Kâri* der ki: "Karşılaşma halinde selam vermek müstehab bir sünnettir, vâcib değildir. Aynı zamanda kifâye bir sünnettir de. Yani cemaat hâlinde olunduğu takdirde gerek vermede ve gerekse mukabelede bulunmada bir kişi yaptı mı cemaatten vazife düşer. Ancak hepsi birden selamlaşmaya iştirak ederse bu efdaldir. Selama mukabele, bütün ulemânın ittifakıyla farzdır. Hepsi birden mukabele etse bu da efdaldir."

3380 ٨- وعن أبي أمامة رضي الله عنه قال: [قال رسولُ الله ﷺ: إنَّ أولَى النَّاسِ بِاللهِ مَنْ بدأهُمْ بِالسَّلامِ]. أخرجه أبو داود والترمذي.

8. (3380)- *Ebû Ümâme* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Allah'a en makbul insan, karşılaşmada selama önce davranandır." [Ebû Dâvud, Edeb 144, (5197); Tirmizî, İsti'zân 6, (2695).]

3381 ٩- وعن أبي هريرة رضي الله عنه قال: [قالَ رسولُ الله ﷺ: يُسلِّمُ الرَّاكِبُ عَلى المَاشِي، والمَاشِي عَلى القَاعِدِ، والْقَلِيلُ عَلى الكَثِيرِ]. أخرجه الخمسة إلا النسائي.

9. (3381)- *Hz. Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Binekte olan yürüyene, yürüyen oturana, az çok'a selam verir." [Buhârî İsti'zân 4, 5, 6; Müslim, Selam 1, (2160); Ebû Dâvud, Edeb 145, (5198, 5199); Tirmizî, İsti'zân 4, (2704, 2705).]

3382 ١٠- وعنه رضي الله عنه قال: [قال رسولُ الله ﷺ: لَمَّا خلَقَ اللهُ آدَمَ عَلى صُورَتِهِ طُولُهُ ستُّونَ ذِراعاً. قالَ: اذْهَبْ فَسَلِّمْ عَلى أُولئِكَ نَفَرٍ مِنَ المَلائِكَةِ جُلُوسٌ فَاسْتَمِعْ مَا يُحيُّونَكَ، فإنَّها تَحيَّتُكَ وتَحيَّةُ ذُرِّيَّتِكَ. فقالَ: السَّلامُ عَلَيْكُمْ. فقالُوا: السَّلامُ عَلَيْكَ ورَحمَةُ اللهِ فزادُوهُ ورَحمَةُ اللهِ. فَكُلُّ مَنْ يَدْخُلُ الجَنَّةَ عَلى صُورَةِ آدَمَ. فَلَمْ يَزَلِ الخَلْقُ يَنقُصُ بَعدُ حَتَّى الآنَ]. أخرجه الشيخان.

10. (3382)- Yine *Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Allah Teâlâ Hazretleri, Hz. Âdem (aleyhisselâm)'ı kendi sureti üzere ve boynunu da altmış zirâ olarak yaratınca:*

"Git, şu oturan meleklere selam ver, onların seni nasıl selamlayacaklarına da dikkat et, dinle. Zira o selam, senin ve zürriyetinin selamı olacaktır" dedi. (Bunun üzerine Âdem onlara gidip):

"Esselâmü aleyküm!" diye selam verdi. Melekler: "Es-selâmü aleyke verahmetullahi" dediler ve selama mukabele ederken verahmetullahi'yi ilâve ettiler. Cennete her giren Hz. Âdem suretinde (ve boyu da altmış arşın boyunda) olacak. Halk şu ana kadar (boyca) hep eksilmektedir."
[Buhârî, İsti'zân 1, Enbiya 1; Müslim, Cennet 28, (2841).]

AÇIKLAMA:

1- Hadiste geçen "kendi" zamirinin Allah'a veya Âdem'e râci olması ihtimali var. Âlimler her iki ihtimale de yer verip ma'nayı ona göre tevil etmişlerdir.

★ Allah'a râci olduğu takdirde, Allah'ı insana benzetmek gibi bir durum ortaya çıkacaktır. Halbuki Kur'ân-ı Kerim, ليس كمثله شيء buyurarak Allah'ın hiç bir şeye benzemediğini beyan etmektedir. Ancak âlimler bu hususta maddî bir benzerliğin kastedilmediğini, insanlara Allah'ın ilim, hayat, semî (işitme), basar (görme), kelam (konuşma) gibi sıfatlardan verilmiş olmasının kastedildiğini belirtmişlerdir.

★ *Zamir*'in Hz. Âdem'e râci olması takdirinde, ma'nâ şöyle olur: "Allah Âdem'i, yeryüzünde hangi suret üzere yaşadı ise o suret üzere yarattı." Başka bir ifade ile: *"Âdem'in cennetteki ilk yaratılışındaki sureti ile, yeryüzündeki sureti aynı idi. Kendi neslinden gelen insanlar gibi tavırdan tavıra, halden hale geçmedi. Suret değişikliğine uğramadı."* Bilindiği üzere bir insan anne karnındaki alak halinden başlamak üzere ihtiyarlayıp ölünceye kadar çeşitli haller geçirir, suretler değiştirir.Şu halde bu hadis, *Hz. Âdem*'in bu halleri geçirmediğini, ölüm ânındaki sureti üzere yaratıldığını beyan etmiş olmaktadır. Bu te'vil vak'aya daha muvafık gözükmektedir. Çünkü Hz. Âdem diğer insanlar gibi nutfeden yaratılmadı. Anne rahmindeki safhalardan geçmedi. O önce kalıp halinde, yaşadığı suret üzere tam ve eksiksiz olarak yaratılıp bilâhere ruh üflendi. Bu hususu te'yid eden rivayetler mevcuttur. Yaratılışla ilgili İslâm'ın temel görüşü de budur. Bu görüş "Her insan nutfeden yaratılmıştır, nutfe için insan gereklidir. Öyleyse insanlığa bir başlangıç tayin edilemez, ezelden beri olagelmiştir" diyen Dehrîlerin iddiasını reddeder. Keza "İnsanlık tabiatın tesiriyle vücut bulmuştur" diyen tabiatçıların görüşünü de veya şimdilerde olduğu üzere "maymundan gelmiştir" diyen Darvincilerin görüşünü de reddeder.

İnsanı, Cenâb-ı Hakk, kudretiyle Rahmân'a has semî, basar, hayat, kelam gibi bir kısım mümtaz sıfatlarla mücehhez olarak yaratmıştır.

2- Hz. Âdem'in altmış zirâ boyunda yaratılması: İbnu Hacer, buradaki zirâ (arşın) kelimesinin iki ihtimal taşıdığını belirtir:

1) Hz. Âdem'in zirâ'ı ile altmış zirâ.[42]

2) Halen bilinen zirâ ile altmış zira.

Birinci ihtimal esas alındığı takdirde Hz. Âdem'in boyu, kendi zirâ'ına göre tayin edilmiş olur. Şârihlere göre birinci ihtimal daha kavî gözükmektedir. Çünkü herkesin zirai, boyunun dörtte biri kadardır. Eğer bilinen zirâ kadar olsa, eli, bu boydaki vücudunun yanında çok kısa kalır.

*Ebû Hüreyre'*den gelen merfu bir rivayette Hz. Âdem'in boyunun 60, eninin 7 zirâ olduğu tasrih edilir.

3- Hadiste, yaratılıştan hemen sonra, Hz. Âdem'in meleklere selam vermekle emrolunmasını esas alan bazı âlimler, "Selam vermek vâcibtir" diye hükmetmiş ise de bu zayıf bir te'vil olarak kabul edilmiştir.

İbnu Abdilberr, selam vermenin sünnet olduğunda icma edildiğini nakleder. Selama mukabelede bulunmak farzdır.

4- Bazı hadislerde: "Yahudiler, sizi selâmınız ve âmin demeniz sebebiyle kıskandıkları kadar başka bir şeyde kıskanmazlar" buyrulmuştur. Bu hadise dayanan âlimler, selam verme işinin, İslâm'da olduğu kadar, daha önce gelip geçen ümmetlerin hiçbirinde teşrî edilmediğini söylerler, her millette bir selam verme an'anesi vardır diye itiraz edilebilir. Ancak İslâmî selamın muhtevası ve mâhiyeti farklıdır. Nitekim cahiliye devrinde de selamlaşma vardı, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* o selamı yasakladı, İslâmî selamı teşrî etti. *Ebû Dâvud*'un bir rivayeti şöyle:

اِنَّ عِمْرَانَ بْنَ حُصَيْنٍ قَالَ: كُنَّا نَقُولُ فِي الْجَاهِلِيَّةِ اَنْعَمَ اللّٰهُ بِكَ عَيْنًا وَ اَنْعِمْ صَبَاحًا فَلَمَّا كَانَ الْاِسْلَامُ نُهِينَا عَنْ ذٰلِكَ *"İmran İbnu Husayn der ki: "Biz cahiliye devrinde en'amallâhu bike aynen ve en'am sabâhan (Allah sevdiğine kavuştura, sabahta mesud kıla) derdik. İslâm bizi bundan yasakladı."*

Ebû Zerr-i Gıfarî hazretleri müslüman oluş hikayesini anlatan uzun hadislerinde, "Resulullah'ı İslâmî selamla ilk selamlayan ben oldum..." der.

Bugünkü elfazıyla İslâmî selamın, bu ümmete bir imtiyaz olarak Al-

42– **Zirâ,** arşın da denen bir uzunluk birimidir, metre gibi. Ancak kol boyuna da zirâ denir. Dirsekten parmak uçlarına kadar olan uzunluk. Şu halde burada, kol boyu uzunluğu anlaşılacaktır.

lah tarafından tahsis edildiği muhtelif rivayetlerde gelmiştir. Müslümanların bunu başka elfazlarla değiştirmemeleri, Resullerinin şeâirine sahip çıkmaları gerekir. Çünkü pekçok hadis ve hatta âyet-i kerime selam üzerinde elfazını da zikrederek durmuştur. Bir hadiste: جعل الله السلام تحيةً لأمتنا وأمانًا لأهل ذمتنا "Allah selamı, ümmetim için bir tahiyye (selamlaşma vâsıtası) ve zimmet ehlimiz için de bir emniyet kıldı" buyurmuştur.

5- Cennete her girenin Hz. Âdem suretinde girmesini, âlimler cennete girenlerin her çeşit noksan sıfatlardan arınmış olarak gireceği şeklinde yorumlamışlardır. Siyahlık, sakatlık, körlük vs. hepsi cennete girerken bertaraf edilecektir.

6- İnsanların boyca eksilmesi: Hadisin son cümlesinde, insanların boyca eksilmekte olduğu ifade edilmektedir. Âlimler bunu, her çağda insanların boyca biraz daha kısalarak zamanımıza kadar böyle geldiği şeklinde anlarlar. *İbnu Hacer*, "Boy kısalması bu ümmete kadar devam etti, artık bu şekilde kesinleşip kaldı" der. İbnu't-Tîn şu açıklamayı yapar: "Nasıl ki, her şahsın boyu yavaş yavaş büyür, ancak büyüme saatler veya günler arasında sezilmez, ancak günler artınca büyümenin farkına varılır. İnsanlığın boyca gerilemesindeki durum dahi böyledir." Şârihler bu hükmü müşâhede ile zıdlık içinde bularak müşkil'e dikkat çekerler: "Geçmiş ümmetlerden bize intikal eden eserlere baktığımız zaman müşkilatla karşılaşırız. Mesela Semûd Kavmi'nin yaşadığı memleket gibi... Onlardan kalan meskenler, boylarının, daha önce belirttiğimiz tertip açısından aşırı uzun boylu olmadıklarına delâlet eder. Ancak şurası muhakkak ki, onlar çok eski sayılmazlar. Onların Hz. Âdem'le aralarındaki zaman farkı ile, bizimle olan zaman farkı bir değildir. Bize çok daha yakındırlar."

3383 ١١ – وعن عمران بن حصين رضي الله عنهما قال: [كُنَّا عِنْدَ رسول الله ﷺ فَجَاءَ رَجُلٌ فَسَلَّمَ فقَالَ: السَّلامُ عَلَيْكُمْ. فَرَدَّ عَلَيْهِ رسولُ الله ﷺ السَّلامَ؛ ثُمَّ جَلَسَ، وقَالَ النَّبِيُّ ﷺ: عَشْرٌ، ثُمَّ جَاءَ آخَرُ فقَالَ: السَّلامُ عَلَيْكُمْ ورَحْمَةُ الله. فَرَدَّ عَلَيْهِ فَجَلَسَ فقَالَ: عِشْرُونَ، ثُمَّ جَاءَ آخَرُ فقَالَ: السَّلامُ عَلَيْكُمْ ورَحْمَةُ اللهِ وبَرَكَاتُهُ. فَرَدَّ عَلَيْهِ فَجَلَسَ فقَالَ ثَلاثُونَ]. أخرجه أبو داود والترمذي.

11. (3383)- *İmrân İbnu Husayn* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Biz *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)* 'ın yanında iken bir adam gelerek selamı verdi ve:

"Esselâmu aleyküm!" dedi. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* selamına mukabele etti. Adam da oturdu. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*;

"On (sevap kazandı!)" dediler. Sonra birisi daha geldi.

"Esselâmu aleyküm ve rahmetullâhi!"dedi. Aleyhissalâtu vesselâm onun selamına da mukabele etti. Adam oturdu. Aleyhissalâtu vesselâm.

"Yirmi!" dediler. Sonra biri daha geldi ve:

"Esselâmu aleyküm ve rahmetullâhi ve berekâtuhu" dedi. Resulullah, selamına mukabele etti, adam da oturdu. Hz. Peygamber bu sefer:

"Otuz!" buyurdular." [Ebû Dâvud, Edeb 143, (5195); Tirmizî, İsti'zân 2, (2690).]

AÇIKLAMA:

1- *Ebû Dâvud* hadisi, كَيْفَ السَّلَامُ "Selam nasıl verilmeli?" adını verdiği bir bâbta rivayet etmiştir. Böylece bu hadisin, ne şekilde selam verileceğini öğretmek gayesini güttüğünü anlıyoruz.

2- Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* en kısa selamın esselamu aleyküm şeklinde olmasını meşru addetmiş, buna on sevap terettüp edeceğini belirtmiştir. Zaten, âyette de belirtildiği üzere her hayır amelimiz en az on misliyle mükâfaatlanmaktadır. Hadisin devamında, selama ilave edilen her kelime için on sevabın daha ilave edildiğini görmekteyiz. Böylece, esselamu aleyküm ve rahmetullahi ve berekâtuhu şeklindeki selamın otuz sevab kazandırdığı belirtilmektedir.

3- Hadis, selama ilk başlayan kimsenin hadiste geldiği şekilde ziyade edilen kelimeleri katarak selam vermesinin müstehab olduğunu göstermektedir. Bazı şârihler, ziyadeli kelimelerle selam vermenin meşru olup olmayacağını araştırmışlardır. Muvatta'da gelen bir haberde İbnu Abbâs "selamın bereketle son bulmasını" söyler. Bunu te'yid eden bir rivayeti *Beyhakî*, Şu'abu'l-İmân'da kaydetmiştir: Buna göre, bir adam İbnu Ömer'e gelince, Esselamu aleyküm ve rahmetullahi ve berakâtuhu ve mağfiretuhu diye selam verince *İbnu Ömer* (radıyallâhu anhümâ):

"Sana, ve berâkatuhu yeterlidir ve berekâtuhu da olur!" diye müdâhale eder.

Muvatta'nın bir diğer rivayetinde *İbnu Ömer* (radıyallâhu anhümâ)'e Esselâmu aleyke ve rahmetullahi ve berekâtuhu ve'l-gâdiyâtu ve'r-râihâtu[43] diye selam veren birisine ilk vehlede: وَ عَلَيْكَ أَلْفًا "Söylediğin senin

43– Bunlarla amelleri yazmak üzere gelen melekler kastedilmiş olmalıdır *(el-Bâcî)*

üzerine de bin kere olsun!" diye cevap vererek berekâtuhu üzerine ziyadeyi tasvib etme tavrını takınmış ise de, bilâhere bunda, "şeriatın ötesine geçme" gibi bir hal bularak mekruh addetmiştir.(44)

Bu mevzuda daha tatminkar merfu bir rivayeti Zürkânî kaydeder. Aynen veriyoruz: "Hz. Selmân (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Bir adam Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* 'a gelerek:

"Esselâmu aleyke!" dedi. Resululah da:

"Ve aleyke(sselamu) ve rahmetullahi!" diye cevap verdi. Sonra bir başkası geldi.

"Esselamu aleyke ve rahmetullahi!" diye selam verdi. Aleyhissalâtu vesselam buna da:

"Aleykesselamu ve rahmetullahi ve berekâtuhu!" diye cevap verdi. Sonra bir başkası geldi ve:

"Esselâmü aleyke ve rahmetullahi ve berekâtuhu!" diye selam verdi. Aleyhissalâtu vesselâm bu zâta da:

"Ve aleyke!" diye cevap verdi. Adam:

"Falan ve falan gelip size selam verdiler, siz de onlara, bana söylediğinizden daha fazlasını söyleyerek mukabele ettiniz" dedi. Resulullah ona şu cevapta bulundu:

"Sen bize söyleyecek bir şey bırakmadın ki. Allah Teâlâ Hazretleri فَإِذَا حُيِّيتُم بِتَحِيَّةٍ فَحَيُّوا بِأَحْسَنَ مِنْهَا أَوْ رُدُّوهَا **"Size bir selam verildiği zaman, ondan daha iyisiyle mukabele edin veya aynıyla selam verin..."** (Nisa 86) buyurmuştur. Biz sana aynısıyla mukabele ettik."

Ebû'l-Velîd İbn Rüşd, kaydettiğimiz bu âyette gelen *"daha iyisiyle mukabele edin"* fikrasına dayanarak: "Selamı ilk verenin tahiyyesi bereket kelimesiyle sona erecek olursa, mukabele edenin, buna başka kelimeler ilâve etmesinin caiz olacağını" söyler. Nitekim, Ebû Dâvud'da metnini müteakiben kaydedeceğimiz *Mu'az İbnu Enes* rivayetinde, İmran hadisinin bir benzeri zikredilir. Devamında, bir başkasının gelip "ve mağfiretuhu" kelimesini de ilave ettiği ve bana Resulullah'ın "Kırk (sevab)" dediği belirtilir. Keza *İbnu Sünnî*'nin bir rivayetinde Resulullah'ın "Esselamu aleyke ya Resulellah!" selamına, "Ve aleykesselamu ve rah-

44– Azîmâbadî'nin Tirmizî Şerhi'nde dikkatinden kaçan bir hataya burada dikkat çekmek isteriz. Onun şerhte kaydına göre وَالْغَادِيَاتِ وَالرَّائِحَاتِ kelimelerini, *İbnu Ömer,* kendisine selam veren zatın selamına mukabele ederken ilave etmiş olmalıdır. Halbuki bu ziyade kelimelerin, İbnu Ömer'e selam veren zât tarafından söylendiği, rivayette açıktır.

metullahi ve berekâtuhu ve mağfiretuhu ve rıdvanuhu" diye cevap verdiği belirtilir.

Yâni, selamlaşmada ve berekâtuhu kelimesinin üzerine ziyade yapılmasının cevazına delâlet eden rivayetler de vardır. Gerçi bunlar zayıftır; ancak, *İbnu Hacer*'in belirttiği üzere bunlar bir araya gelince birbirlerini takviye ederek, cevaza bir karîne teşkil ederler.

3384 ١٢ – ولأبي داود عن معاذ بن أنس بمعناه. وزاد [ثُمَّ أَتَى آخَرُ فَقَالَ: السَّلَامُ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَةُ اللهِ وَبَرَكَاتُهُ وَمَغْفِرَتُهُ. فَرَدَّ عَلَيْهِ رَسُولُ اللهِ ﷺ وَقَالَ: أَرْبَعُونَ ثُمَّ قَالَ: هَكَذَا تَكُونُ الْفَضَائِلُ].

12. (3384)- *Ebû Dâvud*'da *Muâz İbnu Enes*'ten aynı ma'nâda bir rivayet vardır. Ayrıca şu ziyade yer alır:

"Sonra bir diğeri geldi ve dedi ki: "Esselamu aleyküm ve rahmetullahi ve berekâtuhu ve mağfiretuhu." Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* mukabelede bulundu ve:

"Kırk (sevap)" deyip ilave etti: *"Böylece (ziyade edilen her kelime için) sevap artar."* [Ebû Dâvud, Edeb 143, (5196).]

3385 ١٣ – وعن أبي تميمة الهُجيمي عن أبي جُرَيٍّ عن أبيه رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [أَتَيْتُ رسولَ اللهِ ﷺ فَقُلْتُ: عَلَيْكَ السَّلَامُ يَا رسولَ اللهِ. فَقَالَ: لَا تَقُلْ عَلَيْكَ السَّلَامُ. فَإِنَّ عَلَيْكَ السَّلَامُ تَحِيَّةُ الْمَوْتَى. إِذَا سَلَّمْتَ فَقُلِ: السَّلَامُ عَلَيْكَ. فَيَقُولُ الرَّادُّ وَعَلَيْكَ السَّلَامُ].

أخرجه أبو داود والترمذي.

13. (3385)- *Ebû Temîme el-Hüceymî, Ebû Cüreyy el-Hüceymî*'den, o da babasından (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* 'a gelip:

"Aleyke's-selâm ya Resulellah. (Sana selam olsun ey Allah'ın Resulü!)" dedim. Bana hemen müdâhale etti:

"Aleyke's-selâm deme. Çünkü aleyke's-selâm diye verilen selâm, ölülerin tahiyyesidir. Selam verdiğin zaman, "Esselamu aleyke" de! Sana mukabele eden de, "Ve aleykesselâm!" der." [Ebû Dâvud, Libas 28, (4084), Edeb 151, (5209); Tirmizî, İsti'zân 28, (2722, 2723).]

AÇIKLAMA:

Bu hadiste ölülere verilecek selamın nasıl olacağı ilham ediliyor

gibi. Ancak Resulullah'ın kabristana girince: "Esselamu aleyküm ehl-i dâr-ı kavm-i mü'minîn" şeklinde selam verdiği sabittir. Burada selamda dua, lehine dua edilenin isminden önce zikredilmiştir, tıpkı canlılara verilen selamda olduğu gibi. Şârihler, sadedinde olduğumuz hadiste, *Resulullah*'ın, muhataplarının âdetlerine atıfta bulunmuş olacağına dikkat çekerler. Çünkü, bazı cahiliye şiirinde örneğine rastlandığı üzere, Araplar, cahiliye devrinde ölülerine selam verirken önce isim zikrederlerdi. Şu misalde olduğu gibi.

... عَلَيْكَ سَلَامُ اللهِ قَيْسَ بْنَ عَاصِمٍ وَرَحْمَتُهُ إِنْ شَاءَ يَتَرَحَّمَا

Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh)'nin (Ebû Dâvud)'da rivayet ettiği şu hadise göre, ölülerle dirilere verilen selam arasında bir fark yoktur. Ulemâ bunu esas almıştır. أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ خَرَجَ إِلَى الْمَقْبَرَةِ فَقَالَ: السَّلَامُ عَلَيْكُمْ دَارَ قَوْمٍ مُؤْمِنِينَ وَإِنَّا إِنْ شَاءَ اللهُ بِكُمْ لَلَاحِقُونَ "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* (bir gün) mezarlığa gitti. Varınca: *"Esselamu aleykum dare kavm-i mu'minîn"* (Selam size olsun ey mü'minler evinin ahalisi) diye selam verdi ve ilave etti: "Biz de inşaallah size iltihak edeceğiz."

Ancak, beddua yapılıyorsa, hakkında beddua yapılacak kimsenin ismi önce zikredilir. عَلَيْهِ لَعْنَةُ اللهِ *"Allah'ın lâneti üzerine olsun"* sözünde olduğu gibi. Bunun Kur'ân'da da örneği vardır: وَإِنَّ عَلَيْكَ لَعْنَتِي إِلَى يَوْمِ الدِّينِ **"Lânetim Kıyamet gününe kadar onun üzerine olsun"** (Sâd, 78).

3386 ١٤ – وعن ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: إِذَا سَلَّمَ عَلَيْكُمُ الْيَهُودُ فَإِنَّمَا يَقُولُ أَحَدُهُمْ: السَّامُ عَلَيْكَ. فَقُلْ: وَعَلَيْكَ]. أخرجه الستة إلا النسائي.

14. (3386)- *İbnu Ömer* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Yahudiler size selam verince onlardan biri, "es-sâmu aleyküm" der, sen de ona, "Ve aleyke!"* de." [Buhârî, İsti'zân 229; İstitâbe 4; Müslim, Selam 8, (2164); Muvatta, Selam 3, (2, 960); Ebû Dâvud, Edeb 149, (5206); Tirmizî, Siyer 41, (1603).]

3387 ١٥ – وعن أنس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ يرفعه: [إِذَا سَلَّمَ عَلَيْكُمْ أَهْلُ الْكِتَابِ فَقُولُوا وَعَلَيْكُمْ]. أخرجه الشيخان.

15. (3387)- *Hz. Enes* (radıyallâhu anh), Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* 'ın şu sözünü nakletmiştir:

"Ehl-i Kitap size selam verince onlara "Ve aleyküm" diye cevap verin."

[Buhârî, İsti'zân 22; Müslim, Selam 6, (2163); Ebû Dâvud, Edeb 149, (5207); Tirmizî, Tefsir, Mücâdele (3296).]

3388 ١٦ – وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قال رَسُولُ اللهِ ﷺ: لاَ تَبْدَءُوا الْيَهُودَ وَلاَ النَّصَارى بِالسَّلاَمِ، وَإِذَا لَقِيتُمُوهُمْ في طَرِيقٍ فَاضْطَرُّوهُمْ إلى أَضْيَقِهِ]. أخرجه مسلم وأبو داود والترمذي.

16. (3388)- *Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Hıristiyan ve yahudilerle karşılaşınca önce siz selam vermeyin, (onlar size versinler, siz mukabele edin). Bir yolda onlarla karşılaşınca, (kenardan geçmeleri için) yolu onlara daraltın." [Müslim, Selam 13, (2167); Tirmizî, İsti'zân 12, (2701); Ebû Dâvud, Edeb 149, (5205).]

AÇIKLAMA:

1- Son üç hadis, ehl-i kitap denen yahudi ve hıristiyanlarla selamlaşma âdâbını beyan etmektedir. Bu âdâbı şöyle özetleyebiliriz:

1) Selam her şeyden önce bir dua ve bir teşrifdir. Muhataba kıymet verme, onu şereflendirmedir. Bu sebeple hadis der ki: "Ehl-i Kitap mağdub ve dâll olmaları, münderis ve muharref bir şeriata tabi olmaları, Allah hakkında iftiralarda bulunmaları, insanları ve menfaatleri ilahlaştırmaları sebebiyle onlar teşrife layık değillerdir. Öyleyse önce selam vererek onları teşrif etmeyin, tâzim izhâr etmeyin. Bırakın, onlar size selam versinler, siz selamlarına mukabele edin."(45)

2) Selamlarına mukabele ederken: "Ve aleyküm" (Sizin üzerinize de olsun!) deyin. Çünkü onlar sizin hakkınızda hayır düşünmezler. Bir nevi hayır duası olan, "Allah'ın selameti, sulhü, huzuru üzerinize olsun" ma'nâsında bir dua olan es-selamu aleyküm demeye dilleri varmaz; sözü eğerler büğerler, başka şeyler söylerler. Mesela es-sâmu aleyküm "âcil ölüm üzerinize olsun!" derler. Öyleyse siz de onlara "ve aleyküm" (sizin de üzerinize olsun) diyerek selamlarına mukabele edin."(46)

3) Ehl-i kitaba karşı izzet-i İslâm'ı koruyun, İslâmî benlik ve şahsi-

45– Yahudi ve hıristiyanlara evvela müslümanların selam vermesini caiz gören âlimler vardır. Ancak ekseriyet bunu caiz görmez. Bazısı mekruh görürken, Nevevî gibi bazıları haram kabul eder.

46– Ulemâ bu ve benzeri durumlarda, akılsızca davranışlar karşısında *Resulullah*'ın yaptığı gibi mülâyemetle, sabırla davranmanın daha iyi olacağını söylemiştir.

yetinizi unutmayın, bu hususta taviz vermeyin. Bu maksadla yolda karşılaştığınız zaman tevazu olsun düşüncesiyle kenara çekilmeyin. Şuurla hareket ederek onu yana çekilmeye zorlayın. Böylece o, görmezlikten gelerek selam vermeden de geçemez. Size selam vermek mecburiyetinde kalır.

Bu üç noktayı işleyen hadisler birçok sahâbe tarafından rivayet edilmiştir.

Bu hadislerde Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* 'ın ihbar-ı gayb nev'inden, istikbalde vukua gelecek şeyleri haber verme nev'inden mühim bir mucizesini görmekteyiz: Ehl-i kitap, tarih boyu müslümanlara hep düşmanca hislerle hareket etmiştir. Bugünde böyledir, yarın da öyle olacaktır. Nice fırsatlarda müslümanlar onlar karşısında hakkı, adaleti teslim etmiş, insaftan ayrılmamış olmasına rağmen, onlar her fırsatı müslümanların aleyhine azami ölçüde değerlendirmesini bilmişler, hakka, adalete, insafa, insanlığa, hümanizm adına kendilerinin koyduğu prensiplere uymamışlardır.Şu son yılların, beynelmilel vüs'atteki her hadisesinde, müslümanların mağduriyetleri de mevzubahis olunca, görmezden, duymazdan gelmenin ötesinde, zalimleri alkışlamışlar ve desteklemişlerdir. Filistin meselesinde, yahudilerin Lübnan başta olmak üzere dünyanın her tarafında icra ettikleri katliamları, devlet terörü hâdiselerinde, Kıbrıs meselemizde, Bulgaristan'daki, Yunanistan'daki müslümanların katliam ve tehcirleri meselesinde, ne diğer müslümanlar ne de Türkiye hiçbir Batı desteği görmemiştir. Komünist idaresine baş kaldıran Doğu Avrupa memleketleri (Polonya, Çekoslovakya, Macaristan, Bulgaristan, Romanya, Doğu Almanya), hıristiyan âlemin tam desteğine mazhar olurken, aynı komünist idarenin haksızlıklarına ve onun kışkırtması olan Ermeni katliamına karşı protesto gösterisinde bulunan mâsum Azerî müslümanlarına silahla mukabele edip binlerce insanı katleden komünist Rusya'yı kınamak şöyle dursun, tasdik, te'yid ve tasvip etmişler, destek vermişlerdir. Hatta yalan haberlerle kışkırtmaktan sıkılmamışlardır bile...

2- Ehl-i Kitab hakkında Resulullah'ı bu tavsiyeleri yapmaya zorlayan bir çok hâdiseler olmuştur. Bunu anlatan rivayetlerden birini Buhârî kaydetmektedir: "Hz. Âişe anlatıyor: "Yahudilerden bir grup Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* 'ın huzuruna girdi ve: "Essâmu aleyke (ölüm üzerine olsun)" diye selam verdi. Ben ne dediklerini anlayıp:

"Sâm ve lânet size olsun" dedim. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* hemen atılarak:

"Ey Âişe, ağır ol! Çünkü Allah her işte rıfkla (tatlılıkla) hareket etmeyi sever!" buyurdular. Ben:

"Ey Allah'ın Resulü, ne söylediklerini işitmedin mi?" dedim. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* :

"Ama ben de, "Size de!" dedim" cevabını verdiler.

Esasen Kur'ân-ı Kerim, müslümanlar dinlerini terketmedikçe Kıyamete kadar ehl-i kitabın müslümanlara düşmanlıktan vazgeçmeyeceğini ifade etmektedir: وَلَن تَرْضَىٰ عَنكَ الْيَهُودُ وَلَا النَّصَارَىٰ حَتَّىٰ تَتَّبِعَ مِلَّتَهُمْ قُلْ إِنَّ هُدَى اللَّهِ هُوَ الْهُدَىٰ **"Kendi dinlerine uymadıkça, yahudi ve hıristiyanlar senden asla hoşnud olmayacaklardır. De ki: "Doğru yol, ancak Allah'ın yoludur"** (Bakara 120).

BATILI NİÇİN BÖYLE?

Sadedinde olduğumuz hadislerin bize vermek istediği mesajın hakikatı kavranmadığı takdirde, pek kesif Batı propagandasıyla parazitlenerek kendi ölçülerini kaybetmiş, neye iyi, neye kötü diyeceği, kimi dost kimi düşman bileceği hususlarında tereddütlere düşmüş müslüman esprilerin birçoğu, bu hadisleri değerlendirmekten uzak kalabilir. Hadislerin o devre baktığını, günümüzde hıristiyanların değiştiğini söyleyebilir. Dahası, hadisler hakkında mü'minlik edebine yakışmayacak mütâlaalarda bile bulunabilir. Bu sebeple, mevzuun aydınlanması için Batının bugün bile müslümanlara karşı ciddi bir tavır değişikliğine gitmediğini kendi kaynaklarına inen bir tahlille belirtmeye çalışacağız.

Hemen belirtmek isteriz ki, Batı, kendini üstün görür ve kendi dışındakileri, yaratılıştan eksik ve geri görür. Ona göre insanlık ikiye ayrılır: Aryen ırkından gelen Batılılar ve bu ırk dışında kalan diğerleri. Her çeşit kemal sıfatlar Aryen ırkından olanlara hastır; düşük vasıflar da Aryen dışındakilere... Onlardaki ırk ayırımı sadece beyaz-siyah ayırımı değildir. Temelde batılı olan-batılı olmayan ayırımıdır. Bu ayırım medenî-barbar, Avrupalı-yerli, Batılı-Doğulu gibi değişik tabirlerle ifade edilmiştir. Tabirlerin farklılığı, mefhumların da farklılığını gerektirmiyor. Yani barbar, yerli, doğulu neticede aynı mefhum ve medlûlü ifade eder. Açıklayalım:

Medenî-Barbar: "Ne âyetlerde, ne de hadislerde, insanlığı bugünkü ma'nâda bir medenî-gayr-ı medenî diye ayırıma rastlamayız. Böylesi bir ayırım Avrupa'ya hastır ve târihen, kadim Yunan ve Roma devirlerine kadar gider. Zira onlar Yunanca ve Latince bilmeyen bütün yabancılara barbar diyorlardı. Bu ayırım Roma dünyasının medeniyet deyince Greko-

Latin kültürünü anlamasından ileri geliyordu. Neticede barbar, medeniyetin dışında kalan, aşağı, medeniyetsiz, vahşî ma'nâlarını taşıyordu. Onlardan Batı dillerine intikal eden bu kelime, Batılı olmayanlar için aynen kullanılmaya devam etmiştir. Vahşî, gayr-ı medenî, insaniyetten uzak vs. ma'nâlarına gelir. Avrupa, kelimenin ifade ettiği ma'nâya o kadar samimiyetle inanmıştır ki, mesela dilciler, barbar diye şöhret yapan yabancı dillerde çok büyük bir şekil zenginliği görünce apışıp kalmışlardır.

Avrupalı-Yerli: Batılıların kendilerini esas alma prensibiyle yaptığı yeni bir ayırım ilk nazarda tabiî olmakla beraber, yerli'ye izafe edilen vasıflar ve onlar karşısında takınılan Avrupaî tavır, en azından biz müslümanlar için gayr-ı tabiidir, gayr-ı insânidir ve son derece rahatsız edicidir. Fransızlar bu yerlilere *"medenî seviyelerinin düşüklüğü"* gerekçesiyle belli kanunlara tabi normal vatandaş muamelesi yapmamayı prensip edinirken -meselâ 1881'lerde işgal ettiği Cezayir'e, 1944'lerde normal vatandaş hakkı tanımış ve o da kâğıt üzerinde kalmıştır-. İngilizler yerlileri toptan katliama tabi tutmuşlardır. Onları bu davranışlara iten "yerli" karşısındaki Batı telâkkisini bir Batılı'dan, Toynbee'den dinleyelim. Der ki:

"Biz Batılılar, insanları "yerliler" olarak vasıflandırdık mı, onları zımmen beşerî değerlerden tecrid ederiz. Biz onları, kendileriyle karşılaştığımız diyarları talan edip kirleten vahşî hayvanlar yerine koyuyoruz. Onlara, bizdeki aynı duyguları taşıyan insanlar olarak değil, keşfettiğimiz yerlerde rastladığımız mahallî bitki ve hayvan türlerinin bir parçası olarak bakıyoruz. Biz onları "yerliler" olarak düşündükçe, onları tamamen imha etmeye veya günümüzde daha geçerli göründüğü üzere, onları ehlileştirme hakkına sahip olduğumuza hükmediyor ve mâsumâne (belki de tamâmen haksız olmaksızın) ırkı ıslâh ettiğimize inanıyoruz... Ancak hiçbir zaman onları anlama zahmetine katlanmıyoruz" (L'Histoire, p. 46).[47]

Sömürgeci asker takımının kafasına "yerli"yi, o bölgede rastlanan "bitki ve hayvan türlerinden bir tür" olarak sokan Batı, onlardaki her

47– *Toynbee, L'Histoire*, p. 46. Okuyucuya, batılılar ile aramızda bir mukayese imkânı tanımak için tarihçi İlhan Bardakçı tarafından neşredilen Üçüncü Mustafa'ya âit bir fermanı burada kaydetmeyi uygun bulduk. İbretle okunmalı: "Buğdan ve Eflak'dan gelen şikayetlere bakılırsa, hıristiyan ahâlinin dertlerine eğilmemişsin. Mora ve Hicâz'a yeni idarecilerin gönderilmesine çalışılan bu zamanda, sen sadrazamdan istediğim odur ki, seçeceğin insanları namus ehli arasında arayacaksın. Dinleri ve dilleri başkadır diye, ihmalini görmek istemem. Onlar ki, benim tebaamdır. Bilesin ki, İstanbul içindeki tebaanın sahip olduğu haklara sahiptirler. Hiçbirisini incitmeyesin..." *(Bizimle Dört Mukayese, Tercüman, 9.2.983.)*

çeşit merhamet duygusunu kaldırarak, ırgat olarak bedâva çalıştırmadan, toptan imhâya varıncaya kadar[48] -Batılı menfaatin gerektirdiğiher çeşit muameleyi yerliye icra etmede tereddüd göstermeyecek fetvayı vicdânen verdirecek birtakım ilmî(!) nazariyeleri de ilim adına ileri sürmekten geri durmamıştır. Bu cümleden olarak Fransız içtimâiyâtçılardan Levy-Bruhl tarafından ileri sürülen ve bilâhare bazı ehl-i vicdan Batılılarca bile hiçbir ilmî esasa dayanmadığı için kınanan "Yerlide mücerred mefhumları düşünme ve tefekkür etme kaabileyeti bulunmadığı, onlarda medenîlerden tamamen farklı bir mantık ve düşünce sistemi bulunduğu ve bu farklılığın fitrî olduğu"na dair nazariye burada zikre değer. Bu hususu başka örnekleriyle daha geniş olarak bir başka kitabımızda[49] incelediğimiz için, burada bu kadarıyla keserek "yerli" tâbirine mümâsil bir başka tâbiri açıklayacağız:

Şarklı: Batı'nın şarklı karşısındaki tavrı "yerli" karşısındaki tavrından hiç farklı değilir. O, daha işin başında "şarklı (oriental)" kelimesine günlük sıfat olarak "tedennî, durgunluk, tefessüh, istibdâd, hurâfe ve gayr-i aklîlik" sıfatlarını yakıştırıp, kafalara yerleştirerek, günlük içtimâî değerlendirmelerde zihnî kalıp ve boya yapmıştır.

Şark ve şarklı karşısındaki düşünce tarzlarını daha bâriz hâle getirmek maksadıyla şu koyacağımız pasaj, sıradan bir kimseye değil, pek çok eserleriyle şöhret yapmış ve ciddî te'sirler husûle getirmiş bir Fransız feylesofuna (J.-M. Guyeau) âittir. Bize muasır sayılacak kadar da yaşadığı devir yakındır (vefatı: 1888). Feylosofumuz, doğum kontrolünün Batılılar için zararlarını anlattığı uzunca bir tahlîlinde Batı efkâr-ı umumiyesini ikna etmek maksadıyla şu açıklamaya da yer verir.

"Hayvan yetiştiricilerin, hayvanları üretmede başvurdukları prensip-

48– Burada İslâm'da Çocuk Hakları adlı kitabımızın giriş kısımından şu pasajı aynen alıyoruz: "Her millet kendi medeniyetini, kendi değerlerini ve kendi medeniyetdaşlarını üstün görmüş, dışında kalanlara küçümser bir nazarla bakmışsa da bu ayırım Batı'nınki kadar kıyasıya olmamıştır. Arapçadaki acem (Arapçayı konuşmayı bilmeyen), Türklerdeki gâvur, eski Latinlerdeki barbar kelimesi bu ayırımı ifade eder... Batılı efendinin Batılı olmayan "yerlileri" insandan ziyade ruhsu hayvanlar, "iş yapan makineler veya zevkini tatmine yarayan âletler" yerine tuttuğu, pek çok müelliflerce ifade edilmiştir. Batılı iş adamlarını en usta yerli işçinin ücretini, en acemi beyaz işçinin ücretine nazaran, en az 4-5 misli daha az ödemeye sevk eden düşünce bu telâkkinin neticesidir" (s. 11-13)

49– İslâm'da Çocuk Hakları s. 10-11. *Levy Bruhl*, 1949'larda neşredilen Carnet'sinde bu fikirlerinden vazgeçtiğini ifade etmiştir. Ancak bunu, ilmî hasbilik olarak değerlendirmede acele etmemek, müteyakkız olmak gerekir. Zira İkinci Cihan Savaşı'ndan sonra, sömürme sistemi değişmiş neocolonialisme (Yeni sömürgecilik) denen yeni metodda bu nazariyeye ihtiyaç kalmamıştır. Yeni sömürge sistemi, geri kalmış memleketleri, kendi menfaatlarına göre şartlandırılmış yerli aydınlarla idare etmeye, sık sık ihtilallerle istikrarsız halde tutmaya dayanır. Bu onlar için daha kolay, daha az zahmetli bir sömürmedir.

leri, insanların çoğaltılmasında tatbik etme yollarını arayan Malthus'cular bir noktayı unutuyorlar. O da şudur: Her çeşit yetiştirme işinde temel prensip "üstün ırkların çoğalmasını teşvik ve temindir." Söz gelimi, kaliteli bir boğa on aded âdi boğaya müreccahtır. Öyle ise sığırlar ve davarlar hakkında câri olan bir prensip insanlar hakkında fazlasıyla mûteberdir: Bir Fransız, ırkının ilmî ve estetik kaabileyetleri sebebiyle, bir zenci, bir Arap, bir TÜRK, bir Kırgız, bir Çinliye nazaran ortalama YÜZ DEFA DAHA ÜSTÜN içtimâî bir serveti temsil eder. Müstakbel insanlık içerisinden, Kırgızların veya TÜRKLER'in lehine kendi kendimizi bertaraf etmemiz, hattâ Malthus nokta-i nazarından bile tam bir aptallıktır."

3389 ١٧- وعن ابن عمر رضي الله عنهما: [أَنَّ رَجُلاً مَرَّ عَلَى النَّبِيِّ ﷺ وَهُوَ يَبُولُ فَسَلَّمَ فَلَمْ يَرُدَّ عَلَيْهِ]. أخرجه الخمسة إلا البخاري.

وزاد أبو داود: [ثُمَّ اعْتَذَرَ إِلَيْهِ وَقَالَ: إِنِّي كَرِهْتُ أَنْ أَذْكُرَ اللهَ إِلاَّ عَلَى طُهْرٍ].

17. (3389)- *İbnu Ömer* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bevl ederken bir adam ona uğradı ve selam verdi. Ancak Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* , selamına mukabelede bulunmadı." [Müslim, Hayz 115, (370), Ebû Dâvud, Tahâret 8, 124, (16, 330, 331); Tirmizî Tahâret 67, (90); Nesâî, Tahâret 33, (1, 36).]

Ebû Dâvud'un bir rivayetinde şu ziyade var: "Sonra adama (selama mukabele etmeyişinin) özrünü beyan etti: *"Ben, temiz değilken Allah'ı zikretmeyi uygun bulmadım."*

AÇIKLAMA:

Burada abdest bozarken selam vermenin kerâheti teşrî edilmektedir. Âlimler ittifakla: "Büyük veya küçük abdest bozana selam veren kimsenin, selamına mukabele görmeye müstehak olmadığına bu hadis delildir" demiştir.

Bu hallerde selamın mekruh olduğunda ihtilaf etmezler. Abdest bozmak üzere oturana sadece selam değil, hapşırınca hamdetmek veya hapşırana yerhamükâllah demek, tesbih vs. gibi her çeşit zikir mekruhtur. Yanlışlıkla verilse bile bu selama, bevl bittikten sonra cevap vermenin câiz olduğu belirtilmiştir.

Bu bâbta farklı hadisler gelmiştir. Bazıları *Resulullah*'ın abdest aldıktan -veya teyemmüm ettikten sonra selama mukabele ettiğini ve hatta yukarıda Ebû Davud'dan ziyade olarak kaydettiğimiz hadiste görüldüğü üzereselama kubale edemeyişinin sebebini abdestsiz olmakla izah ettiğini belirtir.

Ancak, abdestsiz olunduğu zaman selama mukabele edilmeyeceği meselesine itiraz edilmiş, bu hükmün neshedildiği belirtilmiştir.

ONUNCU FASIL

MUSÂFAHA (TOKALAŞMA) ÜZERİNE

3390 ١- عن قتادة: [قُلْتُ لأَنَسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْه: أَكَانَتِ الْمُصَافَحَةُ فِي أَصْحَابِ رسولِ الله ﷺ ؟ قالَ: نَعَمْ]. أخرجه البخاري والترمذي.

1. (3390)- Katâde rahimehullah anlatıyor: "Hz. Enes (radıyallâhu anh)'a sordum: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* 'ın Ashâbı arasında müsâfaha var mıydı?" Bana:

"Evet!" diye cevap verdi." [Buhârî, İsti'zân 27; Tirmizî, İsti'zân 31, (2730).]

3391 ٢- وعن البراء رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قال رسولُ اللهِ ﷺ: مَا مِنْ مُسْلِمَيْنِ يَلْتَقِيَانِ فَيَتَصَافَحَانِ إِلاَّ غُفِرَ لَهُمَا قَبْلَ أَنْ يَتَفَرَّقَا]. أخرجه أبو داود والترمذي. وهذا لفظه.

2. (3391)- Hz. Berâ (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"İki müslüman karşılaşıp musâfahada bulununca, ayrılmalarından önce (küçük günahları) mutlaka affedilir."* [Ebû Dâvud, Edeb 153, (5211, 5212); Tirmizî, İsti'zân 31, (2729).]

3392 ٣- وفي أخرى للترمذي عن ابن مسعود يرفعه قال: [مِنْ تَمَامِ التَّحِيَّةِ الأَخْذُ بِالْيَدِ].

3. (3392)- *Tirmizî*'nin İbnu Mes'ud'dan kaydettiği bir diğer rivayette şöyle buyrulmuştur: *"(Musâfaha etmek üzere mü'min kardeşin) elinden tutulması selamlaşma cümlesindendir."* [Tirmizî, İsti'zân 31, (2731).]

3393 ٤- وعن عطاء الخراساني: [أَنَّ رسولَ اللهِ ﷺ قالَ: تَصَافَحُوا يَذْهَبِ الْغِلُّ، وَتَهَادُوا تَحَابُّوا وَتَذْهَبِ الشَّحْنَاءُ]. أخرجه مالك.

4. (3393)- *Atâ el-Horasânî* anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Musâfaha edin ki, kalblerdeki kin gitsin, hediye-*

leşin ki birbirinize sevgi doğsun ve aradaki düşmanlık bitsin." [Muvatta, Hüsnü'l-Hulk 16, (2, 908).]

AÇIKLAMA:

1- Burada kaydedilen dört hadis, musâfahanın meşruiyyetini te'yid etmektedir. Mesele hakkında başka rivayetler de mevcuttur. İslâm ülemâsı musâfahayı Resûlullah'ın teşvik ettiğini ve bunun sünnet-i müekkede olduğunu belirtmiştir. Ulemânın bazı ahvalde buna ısrarla devam etmesi onun sünnet olma vasfını değiştirmez. Bir rivayette Efendimiz: قَدْ اَقْبَلَ اَهْلُ الْيَمَنِ وَهُمْ اَوَّلُ مَنْ حَيَّانَا بِالْمُصَافَحَةِ *"Yemenliler geldiler ve bizi musâfaha yaparak selamlayan ilk kimseler oldular"* buyurmuştur.

Şu rivayet selamlaşmada eğilmeyi yasaklar:

عَنْ اَنَسٍ: قِيلَ يَا رَسُولَ اللهِ الرَّجُلُ يَلْقَى اَخَاهُ اَيَنْحَنِي لَهُ قَالَ: لاَ. قَالَ فَيَأْخُذُ بِيَدِهِ وَيُصَافِحُهُ قَالَ نَعَمْ *"Hz. Enes* anlatıyor: "Resulullah'a: "Kişi kardeşine rastlayınca ona (hurmet ve selam için) eğilmeli midir?"diye sorulmuştur. *"Hayır!"* diye cevap verdi. "Elinden tutup musâfaha da mı yapamaz?" deyince: *"Elbette bunu yapar!"* diye cevap verdi."

İbnu Battal der ki: "Musâfahayı bütün âlimler hoş karşıladılar. *İmam Mâlik* önce mekruh addetmiş ise de sonradan o da müstehab bulmuştur." Nevevî "Karşılaşmalarda musâfaha etmenin sünnet olduğunu söylemekte ulemâ icma eder" der.

Berâ'nın bir rivayeti meâlen şöyledir: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* 'la karşılaştım, elimi tutup benimle musâfahada bulundu. Ben: "Ey Allah'ın Resulü dedim, ben, bunun Acemlere has bir âdet olduğunu sanıyordum."

"Biz musâfaha yapmaya onlardan ehakkız!" cevabını verdi."

Bazı devirlerde, yer yer sabah ve ikindi namazlarından sonra cemaate katılanların, aralarında musâfaha etmeleri âdet kılınmıştır. Nevevî bu gelenek hakkında: "Musâfahanın sabah ve ikindi namazlarının peşine tahsis edilmesine gelince, İbnu Abdisselâm, bunu mübah bid'atler zımnında misâl olarak zikreder" açıklamasını sunar.

İbnu Hacer, musâfaha emrinin umumî olduğu, ancak, yabancı kadınlarla ve yakışıklı olan sakalı çıkmamışlarla (emred) musâfahanın bu emirden istisna tutulduğunu belirtir.

2- 3392 numaralı hadiste "elden tutma", selam cümlesinden gösterilmiştir. Bundan maksad musâfaha mıdır, pek açık değil. Buhârî, musâ-

faha olma ihtimaline yer verir. Ancak musâfaha etmeden bir başka-sının elini, avucu içine alma durumu da olabilir. Âlimler her iki ma'nâyı da makbul addederler. Hz. Enes'in bir rivayeti şöyle: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* , bir kimseyle karşılaşınca (musâfaha ederdi), kişi elini çekinceye kadar Aleyhissâlatu vesselâm elini onun elinden çekmezdi, keza adam yüzünü çevirinceye kadar yüzünü de çevirmezdi."

3- 3393 numaralı hadiste, hediyeleşmeye de teşvik buyrulmuştur. İslâm'ın hediyeleşmeye verdiği ehemmiyeti ve bu mevzu üzerine gelen diğer bir kısım rivayetleri kitabımızın Hediye ile ilgili bölümünde (5780-5787) göreceğimiz için burada açıklama yapmıyoruz.

ONBİRİNCİ FASIL

HAPŞIRMA VE ESNEME HAKKINDA

3394 ١- عن أنس رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [عَطَسَ رَجُلاَنِ عِنْدَ النَّبِيِّ ﷺ فَشَمَّتَ أَحَدَهُمَا وَلَمْ يُشَمِّتِ الآخَرَ. فَقِيلَ لَهُ فِي ذٰلِكَ؟ فَقَالَ: هٰذَا حَمِدَ اللهَ تَعَالَى وَهٰذَا لَمْ يَحْمَدِ اللهَ تَعَالَى]. أخرجه الخمسة إلا النسائي.

1. (3394)- *Hz. Enes* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* 'ın yanında iki kişi hapşırdı. Efendimiz, bunlardan birine teşmitte bulundu (yâni *"yerhamukâllah!"* dedi), diğerine teşmitte bulunmadı. Niye böyle davrandığı sorulunca:

"Şu, Allah Teâlâ'ya hamdetti, öbürü Allah Teâlâ'ya hamdetmedi!" cevabını verdi." [Buhârî, Edeb 127; Müslim, Zühd 53, (2991); Ebû Dâvud, Edeb 102, (5039); Tirmizî, Edeb 4, (2743).]

3395 ٢- وفي أخرى لمسلم عن أبي موسى: [إِذَا عَطَسَ أَحَدُكُمْ فَحَمِدَ اللهَ تَعَالَى فَشَمِّتُوهُ وَإِنْ لَمْ يَحْمَدِ اللهَ فَلاَ تُشَمِّتُوهُ].

2. (3395)- Müslim'in *Ebû Musa*'dan yaptığı bir diğer rivayette şöyle buyrulmuştur: *"Biriniz hapşırır ve hamdederse, ona teşmitte bulunun, Allah'a hamdetmezse teşmitte bulunmayın."*

AÇIKLAMA:

1- İslamî âdâbtan biri de teşmittir. Teşmit lügat olarak tebrik ma'nâsına gelir. Bereketle dua edilince, Arap "ona teşmitte bulundu" der. *Hz. Ali*'nin *Hz. Fâtıma* ile evlenmeleriyle ilgili rivayette, Resûlullah'ın onlara yaptığı bereket duası, شَمَّتَ عليها diye ifâde edilmiştir. Kelimenin şemâta kökünden geldiği de ileri sürülmüştür. Bu, düşmana gelen kötü-

lükle sevinmek demektir. Bu durumda, teşmit, düşmanı sevindirecek hale düşmemesi için yapılan dua ma'nâsına gelir. Veya hamdedince şeytanı üzecek bir hal ortaya koymuş, şeytanın hâli sebebiyle de kişi sevinmiştir. Kelimeyle ilgili başka açıklamalar da yapılmıştır. Teferruat mühim değil.

Dinî bir tabir olarak, teşmît, hapşıran kimse elhamdülillah dediği takdirde ona "yerhamukallah (Allah sana rahmet kılsın)!" diyerek dua etmektir. Aslında hapşırana dua etmek İslam'a has bir âdet değildir. Diğer milletlerde de birtakım güzel temennîlerde bulunulduğu görülür. Ancak İslâm dini bunda ısrar etmiş ve bütün ümmete şâmil bir formüle bağlamıştır.

Hadisin vürud şekli, sarih emir ifade etmesi sebebiyle hükmün vâcib olduğunu ifade eder. Ancak İslâm ulemâsı teşmît'in vücubuna hükmetmez, müstehab olduğunda ittifak eder.

Teşmît'in formülüne gelince, bunun hapşıran tarafından söylenecek olan tahmid kısmında farklılıklar bulunduğu gibi, teşmît kısmında da var. Şöyle ki:

★ Bazı rivayetler, hapşıranın sadece "elhamdülillah" diyeceğini ifade eder.

★ Bazı rivayetler, *"Elhamdülillah alâ külli hâl (her bir durum için Allah'a hamdolsun)"* demek gerektiğini ifade eder.

★ Bazı rivayetler ise, *"Elhamdülillâhi Rabbilâlemîn"*in söylenmesi gerektiğini ifâde eder.

★ Bazı rivâyetlerde: "Elhamdülillâhi Rabilâlemîn alâ külli hâlin mâ kâne. (Ne olursa olsun her bir durum için âlemlerin Rabbine hamd olsun!)" denmesi gerektiği ifâde edilir.

Hz. Ali'nin el-Edebü'l-Müfred'de kaydedilen bir rivayeti şöyle: "Kim hapşırdığı zaman اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ عَلَى كُلِّ حَالٍ مَا كَانَ derse ebediyyen ne kulak, ne dil (ne de karın) ağrısı çeker." Bu söz Hz. Ali'nin gözükmekte ise de, bu çeşit sahâbe sözü hükmen merfu addedilir, zîra haber verilen husus, içtihadla söylenecek bir şey değildir, ihbâr-ı gaybî nev'indendir. Ancak vahiyle söylenebilir.

★ Şu rivayet hapşıranın, zikrine başka kelimeler de ilâve edebileceğini gösterdiği gibi, bunun müstehab olduğunu da ifâde eder:

"Ümmü Seleme (radıyallâhu anhâ) anlatıyor: "Bir adam, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* 'ın yanında hapşırmıştı, *elhamdülillah* dedi. Aleyhissalâtu vesselâm *"Yerhamukâllah!"* buyurdular. Derken, bir diğer

kimse de hapşırdı ve اَلْحَمْدُللّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ حَمْداً طَيِّباً كَثِيراً مُبَارَكاً فيه dedi. Efendimiz: "Bu, öbürüne ondokuz derece üstünlük kazandı" buyurdular.

★ *İbnu Ömer*'den gelen bir rivayette, "hapşıranın hamdeleye salvele de ilâve ederek: اَلْحَمْدُ للّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ وَالصَّلَاةُ عَلَى رَسُولِ اللّٰهِ ﷺ demesi daha hoştur." Bir diğer rivayette "bu güzelse de sünnete uygun değildir" denilmektedir.

★ Hamdele'den sonra şehadet de getirilmesi mekruh addedilmiştir.

★ *Taberânî* demiştir ki: "Hapşıranın, elhamdülillah demekle, buna Rabbi'l âlemîn veya alâ kulli hâl lâfızlarından birini ziyade etme hususunda mütehayyirdir. Delillerin ortaya koyduğu husus ise şudur: "Bunlardan her biri o esnada söylenmesi gereken zikri karşılar; lâkin hangi zikir daha çok senâ ifâde ediyorsa o efdaldir, yeter ki me'sur (sünnette rivayet edilmiş) olsun."

★ Nevevî, el-Ezkâr'da der ki: "Ülemâ, hapşıranın *"elhamdülillah"* demesinin müstehab olduğunda ittifak etmiştir. Ancak elhamdülillâhi Rabbilâlemîn derse bu daha iyidir, şayet elhamdülillah alâ kulli hâl derse bu efdaldir."

2- Sadedinde olduğumuz hadis, hapşırınca hamdetmeyene teşmît'te bulunmamak gerektiğini ifade etmektedir. Ancak, hamdettiğini işitirse, teşmitte bulunmak bir vazife olmaktadır. Çeşitli hadisler bunu takrir etmiştir.

Bir rivayette: *"Müslümanın müslüman üzerindeki hakları altıdır"* dendikten sonra bunlar arasında teşmit de zikredilir. Zâhirîlerin cumhuru ile Mâlikîlerden bazıları hadisin zâhirini esas alarak teşmit'in vâcib olduğuna hükmetmiştir. Cemaat halinde, bir kişinin söylemesiyle diğerlerinden düşen bir farz-ı kifaye olduğunu söyleyenler de olmuştur. Hanefiler ve Hanbelîlerin cumhuru bu görüştedir. *Şâfiîlerle Mâlikîlerden* bir grup müstehab olduğuna, bir kişi söyleyince cemaatten sâkıt olacağına hükmetmiştir.

3396 ٣- وعن أبي هريرة رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قال: [قال رسولُ اللّٰهِ ﷺ : شَمِّتْ أَخَاكَ ثَلَاثاً فَمَا زَادَ فَهُوَ زُكَامٌ]. أخرجه أبو داود.

3. (3396)- *Hz. Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Kardeşine üç kere teşmitte bulun, üçten fazla (hapşırırsa) artık bu nezle olmuştur."* [Ebû Dâvud, Edeb 100, (5036); Tirmizî, Edeb 5, (2745); İbnu Mâce, Edeb 20, (3714).]

AÇIKLAMA:

Bu rivayet, hapşırana üç kere yerhamukâllah deneceğini hapşırmaya devam ettiği takdirde, bunun nezle gibi bir rahatsızlıktan ileri gelmesinin anlaşılacağından, artık her seferinde teşmît gerekmeyeceğini ifade eder. Hatta, hadisin *Tirmizî*'deki vechinde: فَإِنْ زَادَ فَإِنْ شِئْتَ فَشَمِّتْهُ... "...*Hapşırana üç kere teşmîtte bulun. O hapşırmaya devam ederse sen muhayyersin, dilersen teşmîtte bulun, dilersen bulunma*" buyrulmuştur.

Ancak, bazı rivayetlerde üçten sonra teşmîti açık bir üslupla nehyetmiştir: فَإِنْ زَادَ عَلَى ثَلَاثٍ فَهُوَ مَزْكُومٌ وَلَا يُشَمَّتُ بَعْدَ ثَلَاثٍ "...üçten fazla hapşırırsa, (artık anlaşılmıştır ki) o nezlelidir, teşmîtte bulunmasın." Şârihler bunun kavî, *Tirmizî*'nin rivayetinin zayıf olduğunu belirtirler. Şu halde üçten fazla teşmitte bulunmamak esastır.

3397 ٤- وعنه رضي الله عنه قال: [قال رسولُ اللهِ ﷺ: إِنَّ اللهَ يُحِبُّ الْعُطَاسَ وَيَكْرَهُ التَّثَاؤُبَ. فَإِذَا عَطَسَ أَحَدُكُمْ فَحَمِدَ اللهَ فَحَقٌّ عَلَى كُلِّ مُسْلِمٍ سَمِعَهُ أَنْ يَقُولَ: يَرْحَمُكَ اللهُ، وَأَمَّا التَّثَاؤُبُ فَإِنَّهُ مِنَ الشَّيْطَانِ؛ فَإِذَا تَثَاءَبَ أَحَدُكُمْ فِي الصَّلَاةِ فَلْيَكْظِمْ مَا اسْتَطَاعَ وَلَا يَقُلْ هَاهْ فَإِنَّ ذَلِكُمْ مِنَ الشَّيْطَانِ، يَضْحَكُ مِنْهُ]. أخرجه الخمسة إلا النسائي.

قوله: «فليكظم» أي لا يفتحْ فاه.

4. (3397)- Yine *Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Allah hapşırmayı sever, esnemeden hoşlanmaz. Öyleyse sizden biri hapşırır ve Allah'a hamdederse, bunu işiten her müslüman üzerine, yerhamukâllah demesi hak (bir vazife)dir. Ancak esnemeye gelince, işte bu, şeytandandır. Biriniz namazda esneyecek olursa, imkân nisbetinde kendini tutsun ve hah diye ses çıkarmasın. Zira bu, şeytandandır, şeytan kendisine gülüyor demektir."* [Buhârî, Edeb 125, 128, Bed'ül-Halk 11; Müslim, Zühd 56, (2994); Ebû Dâvud, Edeb 97, (5028); Tirmizî, Salât 273, (370), Edeb 7, (2747, 2748).]

AÇIKLAMA:

1- Hattâbî: "Allah'a nisbet edilen sevmek, hoşlanmamak gibi ifadelerin ma'nâsı, hapşırma ve esneme fiillerinin sebebine bakar. Zira, hap-

şırma bedenin hafifliğinden, mesâmâtın açılmasından ve fazla doygunluğun olmayışından ileri gelir. Bu, esnemenin zıddı bir haldir. Çünkü o, bedenin iyice dolmuş olmasından, bir de çok ve karışık yemekten hâsıl olan ağırlıktan ileri gelir. Önceki hal, ibâdet için şevk verir. İkinci hal bilâkis gaflete sevkeder" der.

2- Rivayetler hapşırmanın bazı çeşitlerine dikkat çeker:

★ Şârihler, hadiste Allah'ın sevdiği belirtilen hapşırmanın nezleden hasıl olan hapşırma olmadığını belirtirler. Çünkü, tahmîd ve teşmît bunun için emredilmiş, öbürü için emredilmemiştir. Mamafih teşmîti her ikisine teşmil eden âlim de vardır.

★ Hapşırmanın namazda olanıyla namaz dışında olanı da tefrik edilmiştir. Tirmizî'nin bir rivayeti şöyle: اَلْعُطَاسُ وَالنَّفَاسُ وَالتَّثَاؤُبُ فِي الصَّلَاةِ مِنَ الشَّيْطَانِ *"Namazda hapşırma, uyuklama ve esneme şeytandandır."* Burada "namazdaki hapşırma", esneme ile bir tutulmaktadır.

★ *Abdurrezzak*'ın bir rivayetinde, şeytandan olduğu belirtilen yedi şeyden birinin, "şiddetli hapşırma" olduğu belirtilir. Şu halde, hapşırırken imkân nisbetinde başkasını rahatsız etmeyecek şekilde hafif yapmaya gayret edilmelidir. Nitekim müteakip hadis hapşırmanın âdâbını takrir etmektedir.

3- Hadiste geçen, *"Hamdedeni işitene teşmît hak bir vazifedir"* ibaresinden hareket eden âlimler, "Hapşıranın hamdetme hususunda acele davranmasının müstehab olduğu" hükmünü çıkarmışlardır. *İbnu Dakîki'l-Îd*, bazı âlimlerden şu görüşü nakleder: "Kişi hapşıranı görünce teennî ile hareket etmeli, sükûnet bulmasını beklemeli, teşmît için acele etmemelidir." İbnu Dakîki'l-Îd, teşmit için zâten tahmidin işitilmesinin şart olduğunu belirterek bu tavsiyenin gâyesini açıklar.

Buhârî'nin el-Edebü'l-Müfred'de kaydettiği bir rivayete göre, İbnu Ömer (radıyallâhu anh) mescidde iken, mescidin bir tarafından bir hapşırma işitir. O tarafa yönelerek: "Hamdetti isen yerhamukâllah der. Bu rivayeti de, teşmit için tahmid'in gerekli olduğu hususunda delil olarak zikretmişlerdir.

4- Esnemede kendini tutma emri, esnemeyi durdurmanın kişinin elinde olduğu ma'nâsına gelmez; çünkü esneme hâsıl olunca onun gerçek şekilde durdurulması mümkün olmaz. Öyleyse buradaki durdurma, esnemenin tabiî şekilde olmasını önlemek, ondan meydana gelecek vücud hareketlerini asgariye indirmektir. Hadisin sadedinde olduğumuz vechi

"namazda diye kayıtlarken bazı vecihleri bu kayda yer vermez ve *"Biriniz esneyecek olursa..."* diye mutlak gelir. Bir rivayette: *"Biriniz esneyecek olursa elini ağzı üzerine koysun, (köpek gibi) havlamasın, zira şeytan ona güler"* denmiştir. Burada ağzın sonuna kadar açılması, köpeğin havlamasına benzetilmiştir. Zira köpek havlarken başını kaldırır ve ağzını açar.

5- Esnemenin şeytandan olması, şeytanın bunu sevmesindendir. Çünkü, şeytan insana gaflet veren, hayrını azaltan, namazını kesen her şeyi sever. Ayrıca, esneme umumiyetle çok yemekten hâsıl olan bir hâlettir. Çok yeme de şeytan işidir. *Türbüştî* şu açıklamayı sunar: "Bunun şeytana nisbeti, şeytanın kulun Allah'ın önünde duyacağı huzur ve kendinden geçercesine yapacağı mürâcaattan alacağı zevk gibi mendub şeyler arasına girmeyi sevmesindendir."

3398 ٥- وعنه رضي الله عنه قال: [كَانَ النَّبِيُّ ﷺ إِذَا عَطَسَ غَطَّى وَجْهَهُ بِيَدَيْهِ أَوْ بِثَوْبِهِ وَغَضَّ بِهَا صَوْتَهُ]. أخرجه أبو داود والترمذي.

5. (3398)- Yine *Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* hapşırdığı zaman, yüzünü elleriyle veya elbisesiyle örterdi ve sesini de kısardı." [Ebû Dâvud, Edeb 98, (5029); Tirmizî, Edeb 6, (2746).]

AÇIKLAMA:

Bu rivayet, hapşırma sırasında dikkat edilmesi gereken edebe dikkat çekmektedir. Bu hususlar bazı hadislerde Nebevî bir emir olarak belirtilirken, burada Nebevî bir amel olarak ifade edilmektedir: Yüzün, yani bilhassa ağzın elbise veya elle örtülmesi, sesin kısılması. Her iki edeb de yakınlardakini rahatsız etmekten korur. Ağzın veya yüzün örtülmesi, hapşırma sırasında ağız ve burundan tükrük ve sair parçaların etrafa sıçramasını önler, sesin kesilmesi de rahatsızlık verici bir gürültünün asgariye inmesini sağlar.

İbnu Hacer, başka rivayetleri de göz önüne alarak hapşırmanın edebiyle ilgili olarak şunları sayar: "Sesini kısması, hamdini yüksek sesle yapması, ağız ve burnundan akanlarla arkadaşına eza vermemesi için yüzünü örtmesi, hapşırması ile zarar vermemesi için başını sağa sola çevirmesi."

İbnu'l-Arabî, hapşırırken sesi kısmanın hikmetini, "sesin yükselmesinde uzuvlar için eza var" diyerek izah eder. Diğer edeblerin hikmetiyle ilgili olarak, kaydedilene yakın şeyler söyler.

İbnu Dakîki'l-Îd, teşmîtin faydaları zımnında müslümanlar arasında uyuşma sağlamayı ve sevgi kazanmayı zikreder. Ayrıca hapşıranın nefsini de te'dip ettiğini söyler: "Çünkü der, rahmetin zikredilmesinde, mükelleflerin çoğunda mevcut olan günahı hatırlatma bulunduğu için, hapşıran, nefsin gururunu kırıp tevazuya yer vermiş olur."

3399 ٦- وعن أبي موسى رضي الله عنه قال: [كَانَ الْيَهُودُ يَتَعَاطَسُونَ عِنْدَ النَّبِيِّ ﷺ يَرْجُونَ أَنْ يَقُولَ لَهُمْ: يَرْحَمُكُمُ اللهُ. فَيَقُولُ: يَهْدِيكُمُ اللهُ وَيُصْلِحُ بَالَكُمْ]. أخرجه أبو داود والترمذي وصححه.

6. (3399)- *Ebû Musa* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Yahudiler, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* 'ın huzurlarında zoraki hapşırırlar ve bununla kendileri için *yerhamukumullah* demesini umarlardı. Resûlullah ise onlara: *"Allah size hidayet versin ve aklınızı ıslah etsin."* derdi." [Ebû Dâvud, Edeb 101, (5038); Tirmizî, Edeb 3, (2740).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, gayr-ı müslimlere teşmît'te bulunmanın meşruluğunu ifade ettiği gibi, onlara nasıl teşmît yapılacağını da göstermektedir. Rahmet mü'minlere has olduğu için, gayr-ı müslimlere hiçbir durumda Allah'ın rahmeti dilenmez. Onlara en iyi dua, hidayetlerini temenni etmektir. Teşmît'te de aynı şey yapılacaktır.

Resûlullah gayr-ı müslimlere yazdığı mektuplara, اَلسَّلَامُ عَلَى مَنِ اتَّبَعَ الْهُدَى "Selam hidayete tabi olanlara olsun" diye başlardı. Onların selamlarına da, ve aleyküm diye mukabele ettiğini daha önce belirttik (3386-3388).

ONİKİNCİ FASIL

HASTA ZİYARETİ VE FAZİLETİ

3400 ١– عن علي رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قال النبيُّ ﷺ: مَا مِنْ رَجُلٍ يَعُودُ مَرِيضاً مُمْسِياً إلاَّ خَرَجَ مَعَهُ سَبْعُونَ أَلْفَ مَلَكٍ يَسْتَغْفِرُونَ لَهُ حَتَّى يُصْبِحَ، وَكَانَ لَهُ خَرِيفٌ فِي الجَنَّةِ، وَمَنْ أَتَاهُ مُصْبِحاً خَرَجَ مَعَهُ سَبْعُونَ أَلْفَ مَلَكٍ يَسْتَغْفِرُونَ لَهُ حَتَّى يُمْسِيَ، وَكَانَ لَهُ خَرِيفٌ فِي الجَنَّةِ]. أخرجه أبو داود والترمذي.

« الخريف » هنا الحائط من النخل.

1. (3400)- *Hz. Ali* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Kim bir hastayı akşam vakti ziyaret ederse onunla mutlaka yetmişbin melek çıkar ve sabaha kadar onun için istiğfarda bulunur. Ona cennette bir bahçe hazırlanır. Kim de hastaya sabahleyin giderse, onunla birlikte yetmişbin melek çıkar, akşam oluncaya kadar ona istiğfarda bulunur. Ona cennette bir bahçe hazırlanır."* [Ebû Dâvud, Cenâiz 7, (3098); Tirmizî, Cenâiz 2, (969); İbnu Mâce, Cenâiz 2, (1442).]

3401 ٢– وعن ثوبان رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قال رسُولُ اللهِ ﷺ: مَنْ عَادَ مَرِيضاً لَمْ يَزَلْ فِي خُرْفَةِ الجَنَّةِ حَتَّى يَرْجِعَ]. أخرجه مسلم والترمذي.

2. (3401)- *Hz. Sevbân* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Hasta ziyaretinde bulunan kimse, ziyaretten dönünceye kadar cennet meyveleri arasındadır."* [Müslim, Birr 40, (2568); Tirmizî, Cenâiz 2, (967).]

3402 ٣– وعن أنس رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قال رسولُ اللهِ ﷺ: مَنْ تَوَضَّأَ فَأَحْسَنَ الوُضُوءَ، وَعَادَ أَخَاهُ المُسْلِمَ مُحْتَسِباً بُوعِدَ مِنَ النَّارِ مَسِيرَةَ سَبْعِينَ خَرِيفاً].

قال أنس: « الخَريفُ » العام. أخرجه أبو داود.

3. (3402)- *Hz. Enes* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Kim abdest alır ve abdestini mükemmel kılar sevab ümidiyle müslüman kardeşini hasta iken ziyaret ederse, ateşten, yetmiş yıllık yürüme mesafesi kadar uzaklaştırılır."* [Ebû Dâvud, Cenâiz 7, (3097).]

AÇIKLAMA:

1- Burada kaydedilen hadisler, hasta ziyaret etmenin ehemmiyetini belirtmektedir. Sonuncu hadiste, ziyaret sırasında abdestli olmaya teşvik edilmektedir. Bazı âlimler abdestli olmanın hikmetini şöyle açıklamıştır: *"Hasta ziyareti bir ibadettir. İbadetlerin abdestli olarak yapılması, onu en mükemmel şekilde yapmak demektir, bu ise efdaldir."*

2- Her işte olduğu gibi bunun da Allah rızası için yapılması, sevab elde etmek niyetiyle yapılması gerekmektedir. Başka gayelerle yapılan ziyaretlerin aynı şekilde sevablı olmayacağı anlaşılmaktadır.

3403 ٤– وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عنْه قال: [قال رسولُ اللهِ ﷺ: مَنْ عادَ مَريضاً أوْ زارَ أخاً لَهُ في اللهِ تعالى نادَاهُ مُنادٍ: أنْ طِبْتَ وطَابَ مَمْشَاكَ وتبوّأتَ مِنَ الجَنَّةِ منْزِلاً].

أخرجه الترمذي. « تَبوّأتَ » أي اتخذت.

4. (3403)- *Hz.Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Kim Allah rızası için bir arkadaşını ziyaret eder veya bir hastaya geçmiş olsun ziyaretinde bulunursa, bir münâdi ona şöyle nidâ eder: "Dünya ve âhirette hoş yaşayışa eresin. Bu gidişin de hoş oldu. Kendine cennette bir yer hazırladın."* [Tirmizî, Birr 67, (2009).]

3404 ٥– وعن زيد بن أرقم رَضِيَ اللهُ عنْه قال: [عَادَنِي رسولُ اللهِ ﷺ مِنْ وَجَعٍ كَانَ بِعَيْنِي]. أخرجه أبو داود.

5. (3404)- *Zeyd İbnu Erkam* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* gözümdeki bir ağrı sebebiyle beni ziyaret etti." [Ebû Dâvud, Cenaiz 9, (3102).]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivayet, *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)* 'ın, Ashab hasta

olduğu zaman ziyaretlerine gittiğini göstermektedir. Bu mesele ile ilgili başka örnekler de rivayet edilmiştir. Bir rivayet, *Hz. Câbir* (radıyallâhu anh)'a baygınlık geçirdiği sırada uğradığını ve ayrılıncaya kadar yanından ayrılmadığını haber verir.

2- Bu hadisten çıkarılan bir diğer hüküm, hafif rahatsızlıklar için dahi ziyaretin meşruiyetidir.Zira göz ağrısı korkutucu, ağır bir hastalık değildir. Baş ve diş ağrılarını da bu sınıftan mütâlaa edebiliriz. Bazı hanefî âlimler göz ağrısı gibi hafif rahatsızlıklar için geçmiş olsun ziyaretini uygun görmemiş ve hatta mekruh olduğunu söylemiştir. Ancak görüldüğü üzere bu hadis, nassa dayanmayan o çeşit iddiaları tekzib etmektedir. Hadis, *Buhârî* tarafından el-Edebü'l-Müfred'e alınmıştır, âlimler sıhhati hususunda kesin kanaat sahibidir.

3405 ٦- وعن عائشة رضي الله عنها قالت: [لَمَّا أُصِيبَ سَعْدُ بْنُ مُعَاذٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ يَوْمَ الخَنْدَقِ فِي أَكْحَلِهِ. ضَرَبَ لَهُ رَسُولُ اللهِ ﷺ خَيْمَةً فِي المَسْجِدِ لِيَعُودَهُ مِنْ قَرِيبٍ]. أخرجه أبو داود والنسائي.

6. (3405)- *Hz. Âişe* (radıyallâhu anhâ) anlatıyor: "Sa'd İbnu Mu'az, Hendek savaşı sırasında kol damarından yaralanınca, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* onun için mescide bir çadır kurdurdu. Maksadı, onu daha yakından ziyaret etmek (ve ilgilenmek)ti. " [Ebû Dâvud,Cenâiz 8, (3101); Nesâî, Mesâcid 18, (2, 45).]

AÇIKLAMA:

Hadiste mescidin tedavi yeri gibi kullanılma örneği mevcuttur. Yaralanan *Sa'd İbnu Mu'az* için Hz. Peygamber mescidin içerisinde çadır kurdurup, daha yakından tedavisiyle ilgilenmek istiyor. Bilindiği üzere Sa'd İbnu Mu'az (radıyallâhu anh), Ensar'ın iki liderinden biridir. Diğer itibarlı lider *Sa'd İbnu Ubâde*'dir. Aleyhissalâtu vesselâm bu davranışıyla, insanların itibar edip mevki ve makam verdiği kimselere de hususi muamele etme, böylece onu sevenlerin gönlünü kazanma örneği de vermiş olmaktadır.

Âlimler hadisten şu hükümleri de çıkarırlar:

★ Özre binâen mescidde ikâmet caizdir.

★ Sultan veya âlim, ziyaretine ehemmiyet verdiği hasta şahısların ziyaretinde zorlukla karşılaştığı hallerde, hastanın, ziyareti kolay ve daha yakın bir yere taşınması caizdir.

3406 ٧- وعن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [قال رسولُ اللهِ ﷺ: مَنْ عَادَ مَرِيضاً لَمْ يَحْضُرْ أَجَلَهُ فَقَالَ عِنْدَهُ سَبْعَ مَرَّاتٍ: أَسْأَلُ اللهَ الْعَظِيمَ رَبَّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ أَنْ يَشْفِيَكَ إِلاَّ عَافَاهُ اللهُ تَعَالَى مِن ذَلِكَ الْمَرَضِ]. أخرجه أبو داود والترمذي.

7. (3406)- *İbnu Abbâs* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Kim eceli gelmeyen bir hastayı ziyaret eder ve yanında şu duayı yedi kere okursa, Allah ona bu hastalığından mutlaka şifa verir: Es'elullahe'l-azîme Rabbe'l-Arşi'l-azîmi en yeşfiyeke. (Büyük Arş'ın Rabbi olan Allah'tan senin için şifa taleb ediyorum.)* [Ebû Dâvud, Cenâiz 12, (3106); Tirmizî, Tıbb 32, (2084).]

3407 ٨- وعن أبي سعيد رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قال رسولُ اللهِ ﷺ: إِذَا دَخَلْتُمْ عَلَى مَرِيضٍ فَنَفِّسُوا لَهُ فِي أَجَلِهِ فَإِنَّ ذَلِكَ يُطَيِّبُ نَفْسَهُ]. أخرجه الترمذي.

8. (3407)- *Ebû Saîd* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Bir hastanın yanına girince, ona sağlık ve uzun ömür temennisiyle onu rahatlatın. Zira böyle yapmak onun gönlünü hoş eder."* [Tirmizî, Tıbb 35, (2088).]

AÇIKLAMA:

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bu hadislerinde, hastayı ziyaret ederken uyulması gereken mühim bir edebe dikkat çekmektedir: Onunla yapılacak konuşmanın ve ona yapılacak duanın mahiyetine gelince; bunlar, hastayı ferahlatacak, hayata sevgi ve bağlılığını artıracak, yaşama ümidini verecek tarzda olmalıdır. Hadiste geçen tenfis, ferahlatma, nefes aldırma ma'nâsına gelir. Şârihler bunun "Allah ömrünü uzun etsin", "şifa versin", "afiyet versin" gibi sözlerle gerçekleşeceğini belirtir. *Tîbî* bu hadisi: "Yani uzun ömre heveslendirin" diye yorumlar. Bazıları: "Eceli hususundaki endişesini gidererek ferahlandırın bu da uzun ömür dilemek, hastalığın gitmesine dua etmekle ve "mühim bir şey yok, korkacak bir şey yok, Allah sana şifa verecektir, hastalığın ağır değil" gibi sözler söylemekle gerçekleşeceğine" dikkat çekmiştir. Gerçi bu çeşit sözler mukadder olan eceli değiştirmez ise de hastayı rahatlatır, gönlünü hoş eder. Hadis, hasta ve sakatlara güler yüz, tatlı söz ve mültefit davranışla muamele etmede bir beis olmadığını tebliğ etmekten başka, böyle davranmaya teşvik etmekte ve gönül alıcılığı ziyaret âdâbı kılmaktadır.

3408 ٩- وعن أنس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: [أَنَّ غُلاَماً مِنَ الْيَهُودِ كَانَ يَخْدُمُ النَّبِيَّ ﷺ فَمَرِضَ

فَعَادَهُ النَّبِيُّ ﷺ فَقَعَدَ عِنْدَ رَأْسِهِ فَقَالَ لَهُ: أَسْلِمْ. فَنَظَرَ إِلَى أَبِيهِ وهو عنده، فَقَالَ أَطِعْ أَبَا القَاسِمِ فَأَسْلَمَ، فخرج النبيُّ ﷺ وَهُوَ يَقُولُ: الحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي أَنْقَذَهُ بِي مِنَ النَّارِ]. أخرجه البخاري وأبو داود.

9. (3408)- *Hz. Enes* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Yahudilerden bir çocuk Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* 'a hizmet ediyordu. Bir gün hastalandı. Resûlullah onun ziyaretine geldi. Baş ucunda oturdu ve: *"Müslüman ol!"* buyurdu. Çocuk yanında durmakta olan babasına baktı. Babası da: *"Ebû'l-Kasım*'a itaat et!" diye emretti. Çocuk derhal müslüman oldu. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* oradan ayrıldığı vakit şöyle diyordu:

"Onu benim vesilemle ateşten kurtaran Allah'a hamdolsun." [Buhârî, Cenâiz 80, Merdâ 11; Ebû Dâvud, Cenâiz 5, (3095).]

AÇIKLAMA:

Hadisten âlimler bazı fevâid çıkarmışlardır:

★ Müşriğin istihdamı, hastalanınca da ziyareti caizdir.

★ İyi niyet taşımak esastır.

★ Küçüğün istihdamı câizdir.

★ Çocuğa islâm'ı arzetmek caizdir.

★ Çocuğun İslâm'ı câizdir. Çünkü hadiste, "Benim vesilemle onu ateşten kurtaran Allah'a hamdolsun!" denmiştir.

★ Çocuk küfrü anlar olsa ve küfür üzerine ölse, ahirette bunun cezasını çekecektir.

3409 ١٠ – وعن ابن عباس رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قال: [مِنَ السُّنَّةِ تَخْفِيفُ الجُلُوسِ، وَقِلَّةُ الصَّخَبِ فِي عِيَادَةِ المَرِيضِ]. أخرجه رزين.

10. (3409)- *İbnu Abbâs* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Hastayı ziyaret ederken az oturmak ve az gürültü yapmak sünnettendir." [Rezîn ilavesidir. Buhârî, İlm 39, Cihad 176 Cizye 6; Megazî 83, İ'tisâm 26, Mardâ 17.]

AÇIKLAMA:

Burada, hasta ziyareti âdâbı olarak zikredilen hastanın yanında az oturmak ve az gürültü yapmak prensibi, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesse-*

lâm)'ın hastalığı sırasında, vasiyet yazmak üzere kâğıt ve kalem isteyince hazır bulunanların bu durumda bir şey yazılması caiz mi, değil mi? diye münakaşa etmeleri üzerine Hz. Peygamber'in "Beni terkedin" (قُومُوا عَنِّي) sözün-den çıkarılmıştır.

ONÜÇÜNCÜ FASIL

BİNME VE TERKİYE ALMA

3410 ١– عن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [لَمَّا قَدِمَ النَّبِيُّ ﷺ مَكَّةَ اسْتَقْبَلَهُ أَغَيْلِمَةُ بَنِي عَبْدِ الْمُطَّلِبِ فَحَمَلَ وَاحِداً بَيْنَ يَدَيْهِ وَآخَرَ خَلْفَهُ]. أخرجه البخاري والنسائي.

1. (3410)- *İbnu Abbâs* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Mekke'ye geldiği zaman kendini, Abdulmuttaliboğullarının çocukları karşıladılar. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* birini önüne, diğerini de arkasına bindirdi." [Buhârî, Umre 13, Libâs 99, 100; Nesâî, Menâsik 121, (5, 212).]

3411 ٢– وعن عبدالله بن جعفر رَضِيَ اللهُ عَنْهما أنه قال له ابن الزبير: [أَتَذْكُرُ إِذْ تَلَقَّيْنَا رسولَ اللهِ ﷺ أَنَا وَأَنْتَ وَابْنُ عَبَّاسٍ؟ قال: نعم. فَحَمَلَنَا وَتَرَكَكَ]. أخرجه الشيخان، وهذا لفظهما، وأبو داود.

2. (3411)- *Abdullah İbnu Câfer* (radıyallâhu anhümâ), İbnu'z-Zübeyr'in, kendisine şunları söylediğini anlatmıştır: "Hatırlar mısın, hani biz Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* 'ı karşılamıştık: Ben, sen ve İbnu Abbâs!"

Abdullah: "Evet hatırlıyorum" , demiş ve ilâve etmiştir: "Bizi bineğine almış, seni terketmişti." [Buhârî, Cihâd 196; Müslim Fedâilu's-Sahâbe 65, (2427); Ebû Dâvud, Cihâd 60, (2566).]

3412 ٣– وعن معاذ رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [كُنْتُ رِدْفَ رسولِ اللهِ ﷺ عَلَى حِمَارٍ يُقَالُ لَهُ عُفَيْرٌ]. أخرجه أبو داود.

3. (3412)- *Hz. Muâz* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* 'ın Ufeyr denen merkebinin terkisinde idim." [Ebû Dâvud, Cihâd 53, (2559).]

3413 ٤– وعن أبي المُلَيح عن رجل قال: [كُنْتُ رَدِيفَ رَسولِ اللهِ ﷺ فَعَثَرَتْ بِهِ الدَّابَّةُ.

فَقُلْتُ: تَعِسَ الشَّيْطَانُ. فَقَالَ: لاَ تَقُلْ ذلكَ، فَإِنَّكَ إِذَا قُلْتَهُ تَعَاظَمَ حَتَّى يَكُونَ مِثْلَ الْبَيْتِ، وَيَقُولُ: صَرَعْتُهُ بِقُوَّتِي، وَلَكِنْ قُلْ: بِسْمِ اللهِ، فَإِنَّكَ إِذَا قُلْتَ ذَلِكَ تَصَاغَرَ حَتَّى يَكُونَ مِثْلَ الذُّبَابِ]. أخرجه أبو داود.

4. (3413)- *Ebû'l-Müleyh,* bir adamdan naklen demiştir ki: "Ben Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* 'ın terkisinde idim. Hayvanın ayağı kaydı, Ben, "Kör şeytan!" demiş bulundum. Bana:

"Böyle söyleme, zira böyle söylersen o büyür, hatta ev kadar olur ve "kendi gücümle onu yere attım!" der. Fakat sen: "Bismillah!" de, zirâ böyle söylersen o küçülür ve sinek kadar olur." [Ebû Dâvud, Edeb 85, (4982).]

3414 ٥- وعن عبدالله بن بريدة عن أبيه رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: [جَاءَ رَجُلٌ مَعَهُ حِمَارٌ فَقَالَ يَا رَسُولَ اللهِ ارْكَبْ، وَتَأَخَّرَ الرَّجُلُ. فَقَالَ لَهُ رَسُولُ اللهِ ﷺ: لأَنْتَ أَحَقُّ بِصَدْرِ دَابَّتِكَ مِنِّي إِلاَّ أَنْ تَجْعَلَهُ لِي: قَالَ: فَإِنِّي قَدْ جَعَلْتُهُ لَكَ. فَرَكِبَ]. أخرجه أبو داود والترمذي.

5. (3414)- *Abdullah İbnu Büreyde,* babasından (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Beraberinde bir merkeb olan bir zat Hz. Peygamber'e gelerek:

"Ey Allah'ın Resûlü! Bin!"dedi ve adam (kayarak, hayvanın) terkisine geçti. Aleyhissâlatu vesselâm:

"Hayır, hayvanın önüne binmeye sen benden daha çok hak sâhibisin, hakkını bana bağışlarsan o başka!" buyurdu. Adam da: "Önü sana bağışladım!" dedi. Bunun üzerine hayvana bindi." [Ebû Dâvud, Cihâd 65, (2572); Tirmizî, Edeb 25, (2774).]

AÇIKLAMA:

Bu kısımda kaydedilen beş hadis, *Resûlullah*'ın terkisine aldığı kimseler hakkında bilgi vermektedir. Bu meseleye müstakil bir başlık tahsis edilecek kadar ehemmiyet verilmiştir. Çünkü, Resûlullah'la birlikte aynı anda aynı hayvana beraber binmek, yani hayvan üzerinde Aleyhissalâtu vesselâm'ın terkisinde veya önünde yer almak bir şeref vesilesidir. Bu şerefe kimlerin erdiğini âlimler araştırmıştır. Hattâ *İbnu Mende*'nin Mo'rifetu Esâmî Irdâfu'n-Nebî adında bir te'lifi vardır. Burada otuzdört kadar sahâbînin bu şerefe erdiği görülmektedir. Şu halde, hem bir hayvana birden fazla kimsenin binmesinin şer'î cevazını göstermek, hem de zikrettiğimiz şerefe erenlerin başlıcalarını belirtmek üzere Teysîr'de bu bâba yer verilmiş olmaktadır.

ONDÖRDÜNCÜ FASIL

KOMŞUYU HİMAYE

3415 ١- وعن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنْها قالت: [قالَ رَسولُ اللهِ ﷺ: مَا زَالَ جِبْرِيلُ يُوصِينِي بِالْجَارِ حَتَّى ظَنَنْتُ أَنَّهُ سَيُوَرِّثُهُ]. أخرجه الخمسة إلا النسائي.

1. (3415)- *Hz. Âişe* (radıyallâhu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Hz. Cebrâil aleyhisselâm bana komşu hakkında o kadar aralıksız tavsiyede bulundu ki, komşuyu vâris kılacağını zannettim."* [Buhârî, Edeb 28; Müslim, Birr 140, (2624); Ebû Dâvud, Edeb 132, (5151); Tirmizî, Birr 28, (1943).]

AÇIKLAMA:

1- Hadis, komşunun komşusuna karşı bir kısım ahlâkî vecibeler içerisinde olduğunu tebârüz ettirmektedir. Cebrâil aleyhisselâm öylesine bu meselede Resûlullah'a ısrarlı ve devamlı uyarılarda bulunmuştur ki, Aleyhissalâtu vesselâm, bunun sonunda Cebrâil'in Cenâb-ı Hakk'tan komşuyu komşuya vâris kılan bir vahiy getireceği zannına kapılmıştır.

2- Âlimler hadiste geçen bu vâris kılmadan maksadın ne olduğunda ihtilâf etmiştir:

★ Bazısı, *"akrabalarla birlikte malda hisse sahibi kılmaktır"* demiştir.

★ Bazısı, *"iyilik ve sıla yönüyle, vârislerin derecesine koymaktır"* demiştir.

Birincinin daha kavî olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü, ikinci şık zâten devam etmektedir. Zâten rivâyet, Resûlullah'ın içinden geçen verâset hadisesinin vâki olmadığına işaret etmektedir. Bunu yine Buhârî'de kaydedilen Hz. Câbir'in bir rivayeti te'yid eder: "...o حَتَّى ظَنَنْتُ أَنَّهُ يَجْعَلُ لَهُ مِيرَاثًا *kadar ki, komşuya bir miras kılacak zannettim."*

İbnu Ebî Cemre der ki: "Miras iki kısımdır: Hissî (maddî) ve mânevî, Hissî olan, hadiste kastedilen mirastır. Mânevî olan ise ilim mirasıdır. Burada ilim mirası da mülâhaza edilebilir, çünkü yine, Resûlullah'tan gelen bir hadise göre komşunun komşu üzerindeki haklarından biri muhtaç olduğu bilgiyi öğretmesidir."

3- Hadiste geçen komşu kelimesi mutlak gelmiştir.Müslüman-kâfir, hür- köle, dindar-fâsık, dost-düşman, yerli-yabancı, faydalı-zararlı, akraba-gayr-ı akraba, evce yakın-uzak, hepsine şâmildir. Ancak aralarında mertebe farkı vardır, bazısı bazısından üstündür. En üstünü önceki sıfatların hepsini cem eden, sonra en çoğunu cem edendir. Böylece birini cem edene kadar devam eder. Aksini yâni en uzağını da ikinci sıfatları en ziyade cem eden teşkil eder. Böylece her birine, hâline göre hakkının ödenmesi gerekir. Bazen iki veya daha fazla sıfatın teâruz ettiği, bunlardan birinin üstün veya her ikisinin de müsâvi olduğu durumlar da olabilmektedir. Bu hususu Taberânî'nin Hz. Câbir'den kaydettiği şu merfu rivayet te'yid eder: "Komşu üç çeşittir: "Bir komşu vardır, (onun, üzerinizde) tek hakkı vardır. Bu, müşrik komşudur. Bunun sadece komşuluk hakkı vardır. Komşu vardır, (üzerinizde) iki hakkı vardır. Bu müslüman olan komşudur. Bunun hem komşuluk, hem de müslümanlık hakkı vardır. Diğer bir komşunun (üzerinizde) üç hakkı vardır. Bu, akraba olan komşudur. Bunun hem komşuluk hem müslümanlık, hem de akrabalık hakkı vardır."

İbnu Ebî Cemre der ki: "Komşuyu himâye îmânın kemâlindendir. Câhiliye halkı bile buna riâyet ederdi. (Resulullah'ın komşu ile alâkalı) tavsiyesine uymanın yolu açıktır: Kişi, şahsî gücüne göre, çeşitli şekilde iyilikler yapmakla bu vasiyeti yerine getirmiş olur: Hediye sunma, karşılaşınca selam verme, güler yüz gösterme, halini hatırını sorma, muhtaç olduğu hallerde yardım vs.gibi. Keza komşuyu rahatsız edici maddî ve manevî her çeşit davranışlardan, sebeplerden kaçınmak da buna girer. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* , komşusu şerlerinden emin olmayan kimseden imanı nefyetmiştir. Bu hadis, komşu hakkının büyüklüğünü, ona zarar vermenin kebâirden olduğunu haber vermede mübalağalı bir beyân üslubudur."

İbnu Ebî Cemre, açıklamasına devamla şunları söyler: "Bu hususta durum, komşunun sâlih veya gayr-ı sâlih oluşuna göre değişir. Hepsine şâmil olanı, komşu için hayırhah olmak, hayırlıyı tavsiye etmek, hidayeti için dua etmek, -söz ve fiille zarar vermenin vâcib olduğu durum dışında- ona zarar vermeyi terketmektir. Sâlih kimseye mahsus olanlar, söylenenlerin hepsidir. Sâlih olmayanlara mahsus olanlarda, onun irti-

kab ettiği kötülükleri yapmaktan kaçınmak, duruma göre imkân nisbetinde iyilikle mukabele etmek, emr-i bi'l-ma'rûf ve nehy-i ani'l-münkerde bulunmak; kâfire va'z ve nasihatta bulunmak. İslâm'ı arzetmek, islâm'ın güzelliklerini açıklayıp rıfkla ona tergip ve teşvik etmek; keza fâsığa da hâline uygun şekilde rıfkla va'z ve nasihat etmek, kusurlarını başkalarına karşı örtmek, rıfkla onlardan nehyetmek; bunları yerine getirirse ne âlâ, yerine getirmezse, onu te'dib gayesiyle, sebebini de beyan ederek küsmek."

Komşunun üzerimizdeki haklarıyla ilgili uzunca bir rivayeti 3418 numaralı hadisin açıklamasında kaydedeceğiz.

3416 ٢- وعن عمرو بن شعيب عن أبيه عن جده قال: [ذُبِحَتْ شَاةٌ لِابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا فَقَالَ لأَهْلِهِ: هَلْ أَهْدَيْتُمْ مِنْهَا لِجَارِنَا الْيَهُودِيِّ؟ قَالُوا: لاَ. قَالَ: ابْعَثُوا لَهُ مِنْهَا، فَإِنِّي سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَقُولُ: مَا زَالَ جِبْرِيلُ يُوصِينِي بِالْجَارِ، وَذَكَرَ الْحَدِيثَ]. أخرجه أبو داود والترمذي.

2. (3416)- *Amr İbni Şu'ayb an ebîhi an ceddihî* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "İbnu Ömer (radıyallâhu anhümâ) için bir koç kesildi. İbnu Ömer, ailesine: "Ondan yahudi komşumuza hediye ettiniz mi?"diye sordu. "Hayır!" cevabını alınca:

"Bundan ona da gönderin. Zira ben Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* 'ın: *"Cebrail bana komşu hakkında o kadar aralıksız tavsiyede bulundu ki, komşuyu vâris kılacağını zannettim" dediğini işittim" buyurdu."*
[Ebû Dâvud, Edeb 132, (5152); Tirmizî, Birr 28, (1944).]

AÇIKLAMA:

Yukarıdaki rivayette, kesilen koyundan yahudi komşusuna da göndermeyi emredenin Abdullah İbnu Ömer (radıyallâhu anhümâ) olduğu ifade edilmektedir. Halbuki, hadisin gerek Tirmizî ve gerekse Ebû Dâvud daki asıllarına bakınca, bu emri verenin, Abdullah İbnu Ömer değil, *Abdullah İbnu Amr İbni'l-Âs* (radıyallâhu anhümâ) olduğunu görürüz, yani hadisin bizzat râvisi. Kanaatimizce, bu bir rivayet hatasıdır veya eserde sıkça rastlandığı üzere, dizgi hatasıdır. Zira Amr ile Ömer arasında, imla yönüyle, Amr'ın sonuna ilave edilen vav farkı vardır, bu vav düşünce Amr, Ömer olur (عمرو Amr, عمر = Ömer) Bu ihtimâl daha kavîdir.

3417 ٣- وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قال رسُولُ اللهِ ﷺ: لاَ يَدْخُلُ الْجَنَّةَ مَنْ لاَ

يَأْمَنُ جَارُهُ بَوَائِقَهُ]. أخرجه الشيخان، واللفظ لمسلم.

« البَوَائِق » الغوائل والشرور: جمع بائقة، وهي الداهية.

3. (3417)- *Hz. Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Komşusu, zararlarından emin olmayan kimse cennete giremez." [Buhârî, Edeb 29; Müslim, İman 73, (46).]

AÇIKLAMA:

1- Hadis, *Buhârî*'de daha şiddetli bir üslûbla gelmiştir: وَاللهِ لاَيُؤْمِنُ وَاللهِ لاَيُؤْمِنُ وَاللهِ لاَيُؤْمِنُ قِيـــلَ مَنْ يَا رَسُولَ اللهِ؟ قَالَ الَّذِى لاَ يَأْمَنُ جَارُهُ بَوَائِقَهُ Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Allah'a yemin olsun inanmamıştır, Allah'a yemin olsun inanmamıştır, Allah'a yemin olsun inanmamıştır!"* "Kim ey Allah'ın Resûlü?" diye sorulunca: *"Komşusu zararlarından emin olmayan kimse!"* cevabını verdi."

Şu halde, bu rivayette komşuya karşı davranışın ehemmiyeti fevkalâde büyütülmüş olmaktadır. Çünkü komşusu, kendisinden kötülük mü gelir diye endişe duyduğu kimseden, iman nefyedilmektedir.

2- Hadîste geçen bevâik, bâika'nın cem'idir. Âniden gelen ve zarar veren, helak eden şey demektir. *Ahmet İbnu Hanbel*'in bir rivâyetinde "Bevâik nedir?" diye sorulur, Resulûlllah da, *"Onun şerri"* diye açıklar.

3- Âlimler komşuyu, sözleri veya fiilleriyle rahatsız edenden imânın nefyedilmesini kemâle hamlederler. Yâni "o kimsede kâmil ma'nâda iman yoktur" demektir, "kâfir olur" demek değildir" derler. Şurası muhakkak ki, âsi kimsenin imânı kâmil değildir.

Nevevî der ki: "Bu gibi meselelerde imanın nefyedilmesinde iki çeşit açıklama câridir:

1- Hadis, onu helal addeden hakkındadır.

2- Hadîsin ma'nâsı: "Kâmil mü'min değildir" demektir."

Dînin yasakladığı herhangi bir şeyi helal addederek yapma ile, haram addetmekle beraber, nefsinin galebesiyle, cehâletle yapmak aynı neticeye götürmüyor. Helâl addeden kâfir olur, helâl addetmeden işleyen fâsık olur, günahkâr olur. Biri tevbe ederse îmâna döner; diğeri tevbe ile günahtan arınır.

İbnu Hacer der ki:"Hadîsten muradın şöyle olması da ihtimalden

uzak değildir: "Hiç azab görmeden cennete girmek gibi, mü'minin mazhar olacağı bir mükâfaatla mükâfaatlanamaz" demektir. Veya bu hadîs, zecr ve tağlîz yani caydırma ve sertlik gösterme makamında beyan edilmiştir, zâhiri murad değildir."

İbnu Ebî Cemre der ki: "Aralarında duvar gibi bir engel bulunan iki komşusunun hukukuna riâyet ve hakların korunmasına bu derece ehemmiyet verilir, birbirlerine iyilik yapıp, zarar verici sebeplerden kaçma-ları emredilirse, aralarında duvar gibi bir mânia bulunmayan iki şahıs arasındaki hukuka riâyetin ne kadar ehemmiyetli olduğu anlaşılır. Bunlar kesinlikle birbirlerine muhalif davranışlarla birbirlerini rahatsız etmemelidir. Böylelerinin birbirlerinin sürûruyla sürûrlandıkları hüzünleriyle hüzünlendikleri rivâyet edilmiştir. Öyleyse her iki tarafında, tâate müteallik amelleri çoğaltmak ve ma'siyete müteallik amellerden kaçınmaya devam etmek sûretiyle birbirlerini razı edip gönüllerini alacak davranışlara ehemmiyet vermeleri gerekir. Böyle komşular, birbirlerinin hukukuna riâyet hususunda diğer komşulardan çok daha fazla vecîbe içindedirler."

3418 ٤- وعنه رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قال رسُولُ اللهِ ﷺ: مَنْ كَانَ يُؤمِنُ بِاللهِ وَالْيومِ الآخِرِ فَلْيُكْرِمْ ضَيفَه، ومَنْ كَانَ يُؤمِنُ بِاللهِ وَالْيومِ الآخِرِ فَلْيُحسِنْ إلى جَارِه، ومَنْ كَانَ يُؤمِنُ بِاللهِ وَالْيومِ الآخِرِ فَلْيَقُلْ خَيراً أَوْ لِيَسْكُتْ]. أخرجه الشيخان، وأبو داود، واللفظ له.

4. (3418)- Yine Ebû Hüreyre (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: *"Kim Allah'a ve âhirete inanıyorsa misafirine ikrâm etsin. Kim Allah'a ve âhirete inanıyorsa komşusuna ihsanda (iyilikte) bulunsun. Kim Allah'a ve âhirete inanıyorsa hayır söylesin veya sükût etsin."* [Buhârî, Edeb 31, 85, Nikâh 80, Rikâk 23; Müslim, İmân 74, (47); Ebû Dâvud, Edeb 132, (5154).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadîste de komşu hukukunun ehemmiyeti îmanla tartılarak takrîr ve tesbit edilmektedir. Allah'a inanan, hadiste sayılan hususlara ehemmiyet vermelidir, çunku hiçbir davranış Allah'ın bilgisiden kaçmamakta, hepsi zabtedilmektedir. Ahiret hesap yeridir, her yapılan iş orada karşımıza çıkacaktır: Ağızdan çıkan her kelâm, komşuya yapılan her davranış... Din bunların üzerinde ısrarla durduğuna göre, bu hususlardaki iyi davranışlar, hayırlı sözler fevkalâde değerlidir, kötü davranışlar ve hayırlı olmayan sözler ve fevkalâde hesabı çetin olan amellerdir.

2- Hadîste zikredilen "iman"la, kâmil iman kastedilmiştir. Allah ve âhiretin zikri, mebde ve me'âd'ın hatırlatılmasıdır. Yani şöyle denmek istenmiştir: "Kim kendisine yaratan Allah'a inanırsa; kim, amellerinin âhirette hesaba çekilip karşılık göreceğine inanırsa zikredilen amelleri yapsın."

3- Hadisin bazı vecihlerinde "komşusuna ihsanda bulunsun" yerine, "komşusuna eza vermesin" denmiştir. "İhsan" bazan "ikrâm" diye gelmiştir. Her iki kelime de iyiliklerin maddî ve manevî her çeşidine şâmildir. Bir kısım hadislerde bunlar, "eziyet etmeyi terk" olarak tefsir edilmiştir. Bir hadis şöyle: عَنْ مُعَاذِ بْنِ جَبَلٍ: قَالُوا يَا رَسُولَ اللهِ مَا حَقُّ الْجَارِ عَلَى الْجَارِ قَالَ: اِنِ اسْتَقْرَضَكَ اَقْرَضْتَه وَاِنِ اسْتَعَانَكَ اَعَنْتَه "Ya Resulullah, komşunun komşuda hakkı nedir?" diye sorulmuştu; şöyle açıkladı: *"Senden borç isterse borç vermen, yardım dileyince yardım etmen, hastalanınca ziyaret etmen, muhtaç olunca ihtiyacını görmen, fakirleşince yardım etmen, bir hayra kavuşunca tebrîk etmen, musîbete uğrayınca taziyette bulunman, ölünce cenâzesine katılman, izni olmadıkça binanı onun binasından daha yüksek yapıp rüzgârına mâni olmaman, çorbanda az da olsa ona da göndermek sûretiyle tencerenin kokusuyla onu rahatsız etmemen. Bir meyve satın alınca ona da hediye et, eğer bunu yapmazsan meyveyi evine (komşuna göstermeden) gizlice taşı. Onu, çocuğun da dışarı götürüp, komşunun çocuğunu gayza atmasın."*

4- Komşuya ikrâm etmenin hükmü hususunda ulemâ der ki: "Bu, şahıslara ve durumlara göre değişir. Bazan farz-ı ayn olur, bazan farz-ı kifaye ve bazan da müstehab. Hepsi de mekârim-i ahlâktandır."

5- Hadiste misâfire ikrâm da mevzubahistir. Bu hadis misafirlikle ilgili bölümde (3487-3492) müstakillen geleceği için burada açıklama yapmıyoruz.

6- Hadiste geçen *"Kim Allah'a ve âhirete inanıyorsa ya hayır söylesin, ya sükût etsin"* ibaresine gelince, âlimler bunu cevâmi'u'l-kelim' den yani Resûlullah'ın az kelamla çok ma'nâ ifade ettiği veciz sözlerden biri sayarlar. "Çünkü derler, ağızdan çıkan sözlerin tamamı ya hayırdır, ya şerdir, ya da bunlardan birine meyyâldir. Farz veya nâfile, matlub olan bütün sözler hayra dahildir, bunlara, bütün çeşitleriyle müsaade edilmiştir. Şerre gelince, bunlar da şer olduğu açık olan ve şerre te'vil edilenlerdir. Bunların söylenmeyip, sükût edilmesi emredilmiştir."

3419 ٥- وعن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنْها قالت: [قُلْتُ يَا رسولَ اللهِ: إنَّ لِي جَارَيْنِ فَإلَى أيِّهِمَا أُهْدِي. قالَ: إلى أقْرَبِهِمَا مِنْكِ بَاباً]. أخرجه البخاري وأبو داود.

5- (3419)- *Hz. Âişe* (radıyallâhu anhâ) anlatıyor: "(Bir gün), ey Allah'ın Resûlü! dedim, iki komşum var, hangisine (öncelikle) hediyede bulunayım?"

"*Sana kapı itibarıyla hangisi yakınsa ona!*" cevabını verdi." [Buhârî, Edeb 32, Şüf'a 3, Hibe 16; Ebû Dâvud, Edeb 132, (5155).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, komşular arasında tedric yapmada yakınlığın esas alınmasını irşad buyurmaktadır. Halbuki bâbın ilk hadisini (3415) açıklarken kaydettiğimiz üzere bu tedrici yapmada çeşitli unsurlar araya girmektedir: Akrabalık, mü'minlik, müttakîlik dostluk vs. gibi. Burada mutlak bir üslubla yakın olanın önceliği belirtilmektedir. Âlimler yakına tanınan bu evleviyeti, şu hikmetlere bağlarlar:

★ En yakında olan, komşusunun evine hediye vs. nev'inden ne girerse görür ve uzakta olana nisbetle bunlara muttali olur.

★ En yakındaki, komşusunun başına gelen ciddî durumlarda icâbet etmede daha çabuktur ve bilhassa gaflet vakitlerinde ondan önce kimse imdadına koşamaz.

2- İbnu Ebî Cemre der ki: "En yakına hediyede bulunmak mendubtur. Çünkü hediye zâten asıl itibariyle vâcib bir amel değildir. Öyleyse burada bu tertibe riâyet de vacib olamaz. Hadisten şu prensip çıkarılmıştır: Amelde en üstün olanı tercih etmek evladır."

3- Keza hadiste ilmin amele takdim edilmesi vardır.

4- Komşuluk hududunu tayinde ihtilâf edilmiştir:

★Hz. Ali (radıyallâhu anh) derki: "Sesimizi işiten herkes komşudur."

★ Bazı âlimler: "Mescidde seninle sabah namazını kılan komşudur" demiştir.

★ *Hz. Âişe* (radıyallâhu anhâ): "Komşuluğun sınırı her cihetten kırk evdir" demiştir. *Evzaî* ve *Hasan Basrî* de bu görüştedir. Mamafih Resûlullah'ın da: أَلاَ إِنَّ أَرْبَعِينَ دَارًا جَارٌ Haberiniz olsun kırk ev komşudur" dediği de rivayet edilmiştir. *İbnu Şihâb*'ın: "Kişinin sağından, solundan, önünden ve arkasından kırk ev komşusudur" dediği rivayet edilmiştir. Âlimler, bununla taksimi kastetmiş olma ihtimalinin bulunduğunu, bu durumda her bir cihete on ev düştüğünü söylerler.

3420 ٦- وفي أخرى للشيخين عن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ لاَ

تَحْقِرَنَّ جَارَةٌ لِجَارَتِهَا وَلَوْ فِرْسِنَ شَاةٍ].

«الفِرْسِنُ» خُفُّ البَعِير، وقد استعير هنا للشاة فسمى ظِلفُها به.

6. (3420)- *Buhârî* ve *Müslim*'in Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh)'tan yaptığı bir diğer rivayette şöyle denmiştir: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdu ki: *"Komşu kadın komşu kadından gelen koyun paçasını bile küçük görmesin."* [Buhârî, Edeb 30, Hibe 1; Müslim, Zekât 90, (1030); Tirmizî, Velâ 6, (2131).]

AÇIKLAMA:

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) burada, istifade edilemeyecek kadar basit şeylerle de olsa hediyeleşmeye teşvik buyurmaktadır. Hadisin zâhirî ma'nâsı, hediye olarak gelen en kıymetsiz birşey bile olsa bunun hakir görülüp horlanmamasını tavsiye etmektedir. Hususan kadınların zikredilmesi, sevgi ve husumetin kaynağı onların olmasından, bu çeşit hediyeleşmelerin, daha ziyade kadınlar arasında cereyan etmesindendir. Ayrıca bu durumlarda infial ve aksülamel göstermede de onlar daha çabuk davranırlar.

3421 ٧- وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قال رسولُ اللهِ ﷺ لاَ يَمْنَعْ أَحَدُكُمْ جَارَهُ أَنْ يَغْرِزَ خَشَبَةً فِي جِدَارِهِ، ثُمَّ قَالَ أَبُو هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْه: مَالِي أَرَاكُمْ عَنْهَا مُعْرِضِينَ؟ وَاللهِ لأَرْمِيَنَّ بِهَا بَيْنَ أَكْتَافِكُمْ]. أخرجه الستة إلا النسائي.

«أَكْتَافِكُمْ» يروى بالتاء: أى على ظهوركم فلا تقدرون على الإعراض عنها؛ وبالنون جمع كَنَف، وهو الناحية. يعنى أنه يجعلها بين أظهرهم كلما مروا بأفنيتهم رأوها فلا ينسونها.

7- (3421)- *Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Sizden kimse, duvarına, komşusunun kiriş saplamasına mâni olmasın."

Ebû Hüreyre'den hadisi rivayet eden zat der ki: "Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh), sonra şunu ilâve etti: "Görüyorum ki, bunu hoş karşılamadınız. Allah'a yemin olsun, onu omuzlarınız arasına uzatırım." [Buhârî, Mezâlim 20; Müslim, Müsâkât 36, (1609); Muvatta, Akdiye 32 (2, 745); Ebû Dâvud, Akdiye 1, (3634); Tirmizî, Ahkâm 18, (1353).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadiste, komşuluk haklarının hududlarını tayinde değişik bir örnek görmekteyiz: Ev inşaatına başlayan komşu, ihtiyaç duyduğu takdirde inşaat kirişini komşusunun duvarına saplayabilmelidir. Bu meselenin hükmünde ihtilaf edilmiştir:

★ *Ahmed İbnu Hanbel, İshak İbnu Râhûye* ve diğer bir kısım hadisçiler, eski kavlinde *Şâfiî* ve *Mâlikîlerden İbnu Habîb:* "Duvar sâhibi razı olsa da olmasa da komşusu duvara kiriş saplayabilir, itiraz ederse icbâr edilir" demiştir.

★ *Hanefîler* ve yeni görüşünün meşhur olanında İmam Şâfiî: "Duvar sahibinin izni olmadan koyamaz, itiraz ederse icbâr da edemez" demiştir. Bunlar hadisteki emrî nebde; nehyi de tenzihe hamlederler. Böylece bu hadisle, müslümanın malının, rızası olmadan, başkasına haram olduğunu beyân eden delilleri cem'etmiş olurlar.

2- *Ahmed Ibnu Hanbel*'in bir rivayetinde şu ziyade vardır: فَلَمَّا حَدَّثَهُمْ أَبُو هُرَيْرَةَ بِذَلِكَ طَأْطَؤُا رُؤُسَهُمْ "Ebû Hüreyre bu hadisi rivayet edince başlarını eğdiler." Ebû Hüreyre'nin sözünü Hattâbî şöyle açıklar: "Bunun ma'nâsı: "Eğer siz, bu hükmü gönül rızasıyla kabûl edip onunla amel etmezseniz ben kirişi omuzlarınıza zorla koyacağım." Böylece mübâlağa ifade etmek istemiştir. Bu açıklamaya İmâmu'l-Harameyn başkalarına uyarak tâbi olmuştur." Hattâbî der ki: "Bu, Medine'ye emir olduğu zaman Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh)'tan vâki olmuştur."

Mâlikî âlimlerden Mühelleb, Ebû Hüreyre'nin: "Görüyorumki bunu hoş karşılamadınız" sözünden hareketle, o devirde Ebû Hüreyre'nin bu görüşüne muhalif bir tatbikatın bulunduğuna hükmeder. "Zira der, eğer bu hadis vücub ifade etseydi, Sahâbe bundan bîhaber olmazdı, Ebû hüreyre hatırlatınca da hoşnutsuzluk izhâr etmezlerdi. Öyleyse hüküm, onlar yanında bunu hilafına takarrur etmiş olmasaydı, bu farizayı bilmemeleri caiz olmazdı. Şu halde bu durum, mezkur emri, Ashâb'ın istihbâba hamletmiş olmalarına delildir." Ancak bu açıklamaya: "İmâmu'l-Haremeynin, hoşnutsuzluk izhâr eden bu kimselerin sahabî olduğunu nereden bildiği anlaşılmıyor. Belki de onlar bu hükmü bilmeyen kimselerdi. Ebû Hüreyre'nin hitab ettiği bu kimselerin gayr-i fakîh olmaları da câiz değil midir? Aslında bu husus açıktır. Şayet onlar sahâbî veya fakîh olsalardı Ebû Hüreyre onlara böyle davranmazdı" diyerek itiraz edilmiştir.

Görüldüğü üzere, sadedinde olduğumuz hadisin hükmü hususunda münakaşa edilmiştir.

3422 ٨- وعن سَمُرة بن جُندب رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [كَانَ لِي عَضُدٌ مِنْ نَخْلٍ فِي حَائِطِ رَجُلٍ مِنَ الأَنْصَارِ، وَمَعَ الرَّجُلِ أَهْلُهُ. فَكَانَ سَمُرَةُ يَدْخُلُ إِلَى نَخْلِه فَيَتَأَذَّى بِه الرَّجُلُ. فَطَلَبَ إِلَيْه أَنْ يُنَاقِلَهُ فَأَبَى. فَأَتَى الأَنْصَارِيُّ رَسُولَ اللهِ ﷺ فَذَكَرَ لَهُ ذلك. فَطَلَبَ إِلَيْه رَسُولُ اللهِ ﷺ أَنْ يَبِيعَهُ فَأَبَى. فَطَلَبَ أَنْ يُنَاقِلَهُ فَأَبَى. قَالَ: فَهَبْهُ لِي، ولَكَ كَذَا وكَذَا أَجْراً رَغْبَةً فِيه. فَأَبَى؛ فَقَالَ: أَنْتَ مُضَارٌّ، ثُمَّ قَالَ لِلأَنْصَارِيِّ اذْهَبْ فَاقْلَعْ نَخْلَهُ]. أخرجه أبو داود.

« الْعَضُدُ » هنا طريقة من النخل.

« وَالْمُضَارُّ » الذى يضُر رَفِيقه وشريكه وجاره.

8. (3422) *Semüre İbnu Cündeb* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Ensâr'dan bir zâtın bahçesinde benim bodur bir hurma ağacım vardı. O zât ailesiyle beraberdi. Semüre, kendi ağacına gitmek üzere bahçeye girerdi. Bu girişten bahçe sâhibi rahatsız oluyordu. Kendisine o ağacı (bir başka yerdeki ağaçla) değiştirmeyi taleb etti. Ama Semüre kabul etmedi. Bunun üzerine Ensârî (radıyallâhu anh) Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* 'a gelip durumu anlattı. Resûlullah Semüre'ye o ağacı satmasını taleb etti; fakat o kabul etmedi. Bu sefer (bir başka yerdeki ağaçla) değiştirmeyi teklif etti, o bunu da kabul etmedi. Resûlullah: *"ağacı ona bağışla!"* dedi ve buna rağbet etmesi için "şöyle şöyle ecir var!" buyurdu. Semüre yine kabul etmedi. Bunun üzerine Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* :

"Sen muzır birisin!" dedi. Sonra Ensârî zâta dönüp:

"Git, onun hurmasını sök!" buyurdu." [Ebû Dâvud, Akdiye 31, (3636).]

AÇIKLAMA:

1- Bodur hurma diye tercüme ettiğimiz عَضُد kelimesinin ma'nâsı hususunda ulemânın farklı açıklamaları olmuştur. Başına elle ulaşılan kısa boylu hurma ağacı ma'nâsına gelen عَضِيد yerine عَضُد diye kullanıldığına dâir yapılan açıklamayı esas alarak bodur bir hurma ağacı diye tercüme ettik.

2- Resûlullah'ın "Ağacı ona bağışla" sözünü, ulemâ, kesin bir emir değil, teşvik ve şefaat makamında söylenmiş bir emir olarak yorumlar.

3- *"Sen muzır birisin"* sözü "sen başkasına zarar vermek isteyen birisin" diye açıklanmıştır.

Hadisten: "Başkasına zarar vermek isteyenin zararı defedilir" diye hüküm çıkarılmıştır.

3423 ٩- وعن أبي صرمة رضي الله عنه قال: [قال رسولُ الله ﷺ: مَنْ ضَارَّ ضَارَّ اللهُ به، ومَنْ شَاقَّ شَقَّ اللهُ عليه]. أخرجه أبو داود.

9. (3423)- *Ebû Sırma* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Kim (bir müslümana) zarar verirse Allah da ona zarar verir. Kim de (bir müslüman) ile, nizaya husumete girerse Allah da onunla husûmete girer."* [Ebû Dâvud, Akdiye 31 (3635); Tirmizî, Birr 27, (1941); İbnu Mâce, Ahkâm 17, (2342).]

AÇIKLAMA:

1- Hadisin *Ebû Dâvud*'daki aslı مَنْ ضَارَّ اَضَرَّ اللهُ بِهِ وَمَنْ شَاقَّ شَقَّ اللهُ عَلَيْهِ şeklindedir.

2- Hadis bir rivayette "müslümana" diye tasrih eder. Yani *"Kim, bir müslümana -ki bu komşu olur, yolcu olur, müşteri... vs olur aynıdır- gerek malı ve gerekse şahsı ve ırzı yönünden haksız yere bir zarar verecek olursa, Allah ona ameli cinsinden bir ceza takdir ederek onu zarara so-kar" demektir. Keza "müslümanlara haksız yere husûmet edip meşakkat verene de Allah aynı cinsten ceza olarak ona meşakkat verir"* demektir.

Hadis, hangi suretle olursa olsun komşu veya bir başkasına zarar vermenin haram olduğuna delildir.

ONBEŞİNCİ FASIL

KÜSÜŞMEK HAKKINDA

DARILMA YOK DAYANMA VAR

"Ortalık henüz alacakaranlık içinde iken, etrafa hakkın mesajlarını duyuran sen oldun. Kadirnâşinaslar bilmeseler dahi, bunun böyle olduğuna yer-gök şahittir. Sakın usûl bilmezlerin haline bakıp da sitemkâr olma! Ettiğin hizmeti halk takdir etmese de Hakk biliyor ya!..

Sen seciyenin gereğini yaptın ve şimdi etrafın âdeta lâlezâr... Çevrende boy atıp gelişen bu kadar gül varken üç-beş dikenden şikayet niye? Ve hele bu uğursuzluk, yetiştirmedeki bir kusur ve eksikliğe reaksiyon ise..

Hakk'a dilbeste olmuş bir gönül için, âhiret yolundaki hizmetlerin mükâfaatını dünyada istemek görgüsüzce bir davranış değil mi? Hem, dünya ve içindekiler fâni; âhiret akıllara durgunluk veren o güzellik ve ihtişamiyle bâkî değil mi..? Öyleyse gel! Hakk yolundaki cehdinin karşılığını istemekten vazgeç! Öteler ve ötelerin ötesi sana yetmez mi?

Halkın sana karşı olan teveccühünü -haklı dahi olsa- bir büyüklük emâresi sayıp hüsn-ü zannın verdiği makamlara bel bağlamamalısın. Ve hele başkalarını kendinden küçük görme gibi bir görgüsüzlüğe katiyyen düşmemelisin! Zira Hakk katındaki kıymet ve değer, ruh safveti ve gönül yüceliğine göredir. Cismaniyete değer vererek, etin kemiğin altında kalıp ezilmek ne acı bir talihsizliktir..!

Büyüklere karşı hürmet hissi bir esas olsa bile, ona talib olmamak gerektir. Başkalarının sana karşı olan hürmeti istenmeden ve beklenmeden kendi kendine geldiği takdirde zararsız olmasına karşılık, arzu edilip arkasına düşüldüğünde, vaslına erilmez bir mahbub olur ve insanı sefaletler, ızdıraplar içinde bırakır.

Halkın büyük görüp ve göstermelerine bel bağlayıp güvenmemelisin! Evvelâ böyle bir teveccüh, gökler ötesi "hüsn-ü kabûl"ün bir aksi olması

itibariyle makbul sayılmalıdır. Yoksa, arzu edilecek bir şey değildir. Bir an keyiflendirse bile, çok zamanlar ağlatır ve inletir. Böyle gelip geçici iltifatlarla aldanıp gönlünü karartmamalısın!

Hizmetin büyüyüp genişlemesi ölçüsünde, hasımlarınla olduğu gibi çevrenle de imtihan olacağını hiç düşündün mü? Düşün! Ve Hakk'ın elinde birer imtihan unsuru olarak kullanılan dostlarına karşı mürüvvetli ol!

Sakın; milletine karşı verdiğin hizmetleri, elinin altında bulunanlara ettiğin iyilikleri onların yüzlerine çarparak çevreni kendinden bîzâr etme! Unutma ki, yaptığın şeyler birer vazife, sen de bir mükellef ve mes'ulsün!

Okuduğun kitaplar, düşünüp tahlil ettiğin mevzular ve soluk soluğa Hakk yolundaki mücâhedelerin nisbetinde, mahviyet içinde ve "kahr u lütfu bir bilme" çizgisinde değilsen, her hamlende benliğin kızıl pençesiyle kıstırıldığını düşün ve ürper!

Zinhâr! Bana, ettiğin hizmetlerin büyüklüğünden, boy boy fedâkârlıklarından bahisler açma! Ortaya koyduğun eserlerini mîrî malı gibi, arkadaşlarının gayretine terettüb etmiş ilâhî bir lütuf olarak görebiliyor musun, hizmette ön saflarda, ücrette gerilerin gerisinde bulunabiliyor musun, rica ederim onu bana naklet! Naklet ki, şeker-şerbet olan dilin gönlümü âbâd kılsın.

İlmim, izzetim, onurum deyip nefis türküleriyle düşmanlarını memnun, dostlarını da dilgîr etme! Varsa meziyetin, bırak öbür âlem için sümbül versin, başak bağlasın! Ve senin hayatının destanları meleklerin ebedî nağmeleri olarak kalıp gitsin."[50]

3424 ١– عن أبي أيوب رَضِيَ اللهُ عنْه قال: [قال رسولُ الله ﷺ : لاَ يَحِلُّ لِمُسْلِمٍ أنْ يَهْجُرَ أخَاهُ فَوْقَ ثَلاَثِ لَيَالٍ، يَلْتَقِيَانِ فَيُعْرِضُ هـذَا وَيُعْرِضُ هـذَا، وَخَيْرُهُمَا الَّذِي يَبْدَأُ بِالسَّلاَمِ]. أخرجه الستة إلا النسائي.

1. (3424)- *Hz. Ebû Eyyûb* radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Bir müslümana, kardeşine üç günden fazla küsmesi helâl değildir. Yani, bunlar karşılaşırlar da her biri diğerinden yüz çevirir. Bu ikisinden hayırlı olanı, birinci olarak selam verendir."* [Buhârî, Edeb 62, Isti'zân 9; Müslim, Birr 25, (2560); Muvatta, Hüsnü'l-Hulk 13, (2,906, 907); Ebû Dâvud, Edeb 55, (4911); Tirmizî, Birr 21, (1933).]

3425 ٢– وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عنْه قال: [قال رسولُ الله ﷺ : لاَ يَحِلُّ لِمُؤْمِنٍ أنْ

50– M. Fethullah Gülen, Ölçü veya Yoldaki Işıklar 1/54-58.

يهجر مؤمنا فوق ثلاث. فإن مرت به ثلاث فليلقه وليسلم عليه، فإن رد عليه فهما شريكان في الأجر، وإن لم يرد فقد باء بالإثم].

وفي أخرى: [من هجر فوق ثلاث فمات دخل النار]. أخرجه أبو داود.

2. (3425)- *Ebû Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Bir mü'minin diğer bir mü'mine üç günden fazla küsmesi helâl olmaz. Üzerinden üç gün geçince, ona kavuşup selâm versin. Eğer o selama mukabele ederse ecirde her ikisi de ortaktır. Mukabele etmezse günah onda kalmıştır."*

Bir diğer rivâyette şöyle buyrulmuştur: *"Kim üç günden fazla küs kalır ve ölürse cehenneme girer."* [Ebû Dâvud, Edeb 55, (4912, 4914).]

3426 ٣- وعن أبي خراش السُّلَمِيِّ رضي الله عنه قال: [قال رسول الله ﷺ: من هجر أخاه سنة فهو كسفك دمه]. أخرجه أبو داود.

3. (3426)- *Ebû Hırâş es-Sülemî* radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Kim kardeşine bir yıl küserse, bu tıpkı kanını dökmek gibidir."* [Ebû Dâvud, Edeb 55, (4915).]

AÇIKLAMA:

1- Hadîste *hicret* veya *hicrân* kelimeleriyle ifâde edilen içtimâî hâdiseyi dilimizdeki küsmek kelimesiyle karşılıyoruz. Çünkü hicret'i, şârihler: "Şahsın, bir başkasıyla karşılaştığında konuşmayı terketmesi" olarak tarif ederler ve hicret'in lügatte esas itibârıyle, fiil veya söz olarak terk ma'nâsına geldiğine dikkat çekerler. Bu terk'ten murad vatandan ayrılma ma'nâsındaki hicret değildir.

2- *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*, yukarıda kaydedilen örneklerde de görüldüğü üzere, müslümanlar arasında üç günden fazla devam edecek küsüşmeleri yasaklamıştır. Nevevî, ulemâdan naklen der ki: "Müslümanlar arasında üç günden fazla küsüşmek nassla haramdır. Ancak üç güne kadar küsmenin mübah olduğu, hadîsin mefhumunda mevcuttur. Güç güne kadar olan küsmeler affedilmiştir, çünkü insanoğlu gadab üzere mecbûldür, öfkelenmek onun cibiliyetinde vardır. Bundan ötürü, dönmesi ve gadab hâlinin izâlesi için o miktardaki küsmeye müsâmaha edilmiştir." *Ebû'l-Abbâs el-Kurtubî* der ki: "Müddet hususunda muteber olan üç gecedir. Öyle ki, küsmeye gündüzleyin başladı ise, akşama kadar olan kısmı hesaba katmaz, o günün gecesini esas alır ve üçüncü gecenin bi-

timiyle, mazhar olduğu af da sona erer." Günah dışı bırakılan üç günün hesaplanmasında gündüzü nazara almayıp sadece geceyi esas alan bu görüşe îtiraz edilmiştir. Sözgelimi cumartesi öğlede küsüşme başladı ise salı öğlede bu müddetin dolması gerektiği, salı akşamını beklemenin câiz olmadığı belirtilmiştir. Bu müddetin haram dışı kalması, o müddet esnasında küsmenin sebebi olan öfke hâlinin geçeceğine inanıldığı içindir.

3- Muhibbu't-Taberî yasaklanan küsmenin, karşılaşınca selamı kesmek olduğunu söyler. Ancak ulemâ, bunun "konuşmayı kesmek" olduğunu söyler ve selamı kesmenin konuşmayı kesmede dâhil olduğuna dikkat çeker.

4- Hadîste üç günün içinde (veya sonunda) selama ilk başlayanın küsüşenlerin hayırlısı olduğunu belirtmiştir. *Taberî*'nin bir rivâyetinde şu ziyade vardır: يَسْبِقُ إِلَى الْجَنَّةِ *"...cennete öbüründen önce girer."* Bir başka rivâyette küsmeyi devam ettirenler *"halktan kopmuşlar"* تَارِكَانِ عَنِ الْحَقِّ olarak tavsif edilir. Bir başka hadîste *"Küs halde öldükleri takdirde her iki tarafın da cennete girmeyeceği"* belirtilir: فَإِنْ مَاتَا عَلَى صِرَامِهِمَا لَمْ يَدْخُلَا الْجَنَّةَ جَمِيعًا

5- Âlimlerin çoğu *"Selamlaşmak ile küsme sona erer"* demiştir. Ancak, *Ahmet İbnu Hanbel:* "Daha önceki hâle aynen dönmedikçe küsme ortadan kalkmaz" demiştir. Keza: "Konuşmayı terk ona eza veriyorsa, selamla küsme sona ermez" demiştir. *Kâdı İyâz:* "Konuşmayı kesmişse, selam verse bile, bize göre, öbürü aleyhine şehadeti makbûl olmaz (zira bu, aralarında bir husûmetin varlığına delildir)" der.

Küsmenin selamlaşma ile sona ereceği görüşünde olanlar, İbnu Mes'ud'dan rivâyet edilen mevkuf bir hadîste geçen şu ibâre ile de istidlâl ederler: وَرُجُوعُهُ أَنْ يَأْتِيَ فَيُسَلِّمَ عَلَيْهِ "Küsmeden vazgeçmesi, arkadaşına gelip ona selam vermesidir."

6- Hadîste geçen "kardeşine" tabiri, küsme ile ilgili ahkâmın müslümanlara mahsûs olduğuna delil kılınmıştır. Şu halde kâfire küsmenin herhangi bir müddeti yoktur.

İbnu Abdilberr'in şu sözünü de bilmemiz faydalıdır: "Ulemâ üç günden fazla küs durmanın haram olduğunda icma eder. Ancak bir istisna vardır: Eğer bir kimseyle konuşmanın onun dînine bir fesad vereceği ihtimâli varsa veya bu yüzden nefsine veya dünyasına zarar verecek bir şeyin hâsıl olacağı husûsunda korkulursa, onunla konuşulmaması câiz olur. Nice güzel küsme, eza verici kaynaşmadan hayırlıdır."

7- Bazan, konuşmamak üzere nezredenlere ve yemîn edenlere rastlanmaktadır. Ulemânın bu mevzudaki hükmü, yemini bozmak ve fakat

nezir için kefâret ödemektir. Çünkü, tâat üzere nezretmiş ise bu nezîr mün'akid olur. Mesela şöyle demiştir: *"Konuşursam köle âzad edeyim veya şu kadar namaz kılayım"* gibi. Haram, mekruh ve hatta mübah üzere nezretmişse bu nezir mün'akid olmaz.

Buhârî'nin bu meseleyle ilgili olarak kaydettiği *İbnu'z-Zübeyr* örneği burada hatırlatmaya değer: *Hz. Âişe*'yi üzecek bir sözü yeğeni olan *Abdullah İbnu'z-Zübeyr*'in sarfettiği kulağına gelince Âişe validemiz, *İbnu'z-Zübeyr*'le ebediyen konuşmamak üzere yemîn eder. Küsüşmenin uzaması üzerine araya giren şefaatcileri de *Hz. Âişe* nezrim var diyerek reddeder. *İbnu'z-Zübeyr*, bir grupla Hz. Âişe'nin huzuruna girerek özür diler ve Hz. Peygamber'in mü'minin kardeşine üç günden fazla küsmenin haram olduğuna dair hadîsini hatırlatır. Ve bu hususta ısrar eder. Sonunda Hz. Âişe, *İbnu'z-Zübeyr*'le konuşur ve nezrine mukabil kırk köle âzâd eder.[51]

Râvi der ki: "Hz. Âişe, bilahere bu nezri hatırladıkça ağlar, göz yaşlarıyla başörtüsünü ıslatırdı."

3427 ٤- وعن أبي هريرة رضي الله عنه قال: [قال رسولُ الله ﷺ: تُعْرَضُ الأعمالُ في كُلِّ خميسٍ واثنين فيغفرُ اللهُ عزّ وجلّ في ذلك اليومِ لكُلِّ امرئٍ لا يُشرِكُ باللهِ شيئاً إلاَّ من كانت بينه وبين أخيه شحناء. فيقولُ: اتركوا هذين حتى يصطلحا]. أخرجه مسلم، ومالك، وأبو داود، والترمذي. «الشَّحناء» العداوة.

4. (3427)- *Hz. Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Ameller her perşembe ve pazartesi günü arzedilir. Aziz ve Celîl olan Allah o gün, Allah'a hiçbir şirk koşmayan kulun günahını affeder. Bundan sadece kardeşiyle arasında düşmanlık olanı istisna eder, (onu affetmez) ve der ki: "Bu ikisini barışıncaya kadar terkedin."* [Müslim, Birr 36, (2565); Muvatta, Hüsnü'l-Hulk 17, (2, 908); Ebû Dâvud, Edeb 55, (4916); Tirmizî, Birr 76, (2024).]

3428 ٥- وعن عائشة رضي الله عنها قالت: [اعتلَّ بعيرٌ لصفيَّةَ بنتِ حييٍّ، وعند زينب فضلُ ظهرٍ. فقال رسولُ الله لزينب: أعطيها بعيراً. فقالت: أنا أُعطي تلك

51- Ezvac-ı tâhirât radıyallahu anhünne'nin maddî yönden darlık içinde olduklarına dair genel malumatımızla bu rivayet çelişkili gözükür. Şunu bilelim ki, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın vefatından sonra gelişen fetihler, Mekke ve Medine'ye fevkalâde servetin akmasını sağlamış, eski fakirlik kalmamıştır. Güzel bir cariye, ağırlığınca parayla satılacak kadar, para değer kaybına uğramıştır.

الْيَهُودِيَةَ؟ فَغَضِبَ النَّبِيُّ ﷺ فَهَجَرَهَا ذَا الْحِجَّةَ وَالْمُحَرَّمَ وَبَعْضَ صَفَرٍ]. أخرجه أبو داود.

5. (3428)- *Hz.Âişe* (radıyallâhu anhâ) anlatıyor: "Safiyye Bintu Huyeyy'in devesi hastalandı. *Zeyneb Bintu Cahş*'ın yanında fazla deve vardı. *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)* ona:

"Safiyye'ye bir deve ver!" buyurdu. Zeyneb:

"Ben bu yahudi kızına deve mi verecek mişim?" diyerek (red cevabı verdi). *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)* ona kızıp, Zilhicce ve Muharrem ayları ile Safer ayının bir kısmı boyunca küstü." [Ebû Dâvud, Sünnet 4, (4602).]

AÇIKLAMA:

Burada, küsme bahsinin değişik bir rivayeti mevzubahistir.Zira öncekiler âmm ve mutlak bir ifade ile üç günden fazla küsmeleri gayr-ı meşru ve hattâ haram ilân ederken, burada Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın hanımlarından birine aylar boyu devam eden küsmesinden bahsetmektedir.

Şu halde bu hadisle, bazı küsmelerin meşruiyetine dikkat çekilmiş olmaktadır. Çünkü umumî olan yasak, küsmesi için meşru bir sebebi olmayan kimselere mahsustur. Öyleyse meşru olan caiz ve hattâ gerekli olan küsmeler de vardır. Söz gelimi masiyete giren insana, bundan vazgeçmesi için küsülebilir. Buhârî, bu maksadla Tebük seferine katılmayan *Ka'b İbnu Mâlik*'le elli gün boyunca konuşmayı Resûlullah'ın yasakladığına dair rivayeti kaydeder.(52)

Bu mevzu üzerine *İbnu Hacer*'in muhtelif âlimlerden derlediği açıklamayı kaydediyoruz: *"...câiz olan küsmek, işlenen cürmün miktarına göre farklılıklar arzeder. Söz gelimi isyankâr olan kimse, Ka'b ve iki arkadaşının kıssasında olduğu üzere, konuşmayı terk suretinde küsmeye müstehak olur. Aile ve kardeşler arasındaki kızmalarda selam ve kelâm devam etmekle birlikte ismini söylemeyi terketmek veya surat asmak suretiyle küsmek de caiz olabilir..."*

Taberî der ki: *"Ka'b İbnu Mâlik*'in kıssası, şer'î emirlere âsi olanlara küsmede asıldır. Bu durumda fâsık ve bid'a ehline küsme meşru iken, kâfire küsülmemesi, izâhı zor bir durum ortaya kor. Çünkü bu, küfrü sebebiyle fâsığın fıskından daha şiddetli bir cürüm işlemiş olmaktadır. Fâsık ve bid'at ehli ne de olsa tevhid ehlidir." İbnu Battâl, Taberî'nin bu mütâlaasına şöyle açıklama getirir: "Allah'ın, kulların maslahatı bulunan ahkâmı var. O, kullarının hâlini herkesten iyi bilir, öyle ise O'nun emir-

52– Ka'b İbnu Mâlik ve iki arkadaşıyla ilgili kıssa uzun uzadıya daha önce geçti. 654. hadis.

lerine teslim olmaları gerekir." Böylece, bunların bir kısmını, ma'nâsı anlaşılmayan ibâdetler teşkil ettiği kanaatini ortaya kor. Bu meseleye bâzı başka âlimler de şu açıklamayı getirmiştir: Küsme, iki mertebelidir: 1-Kalble olan küsme, 2-Dille olan küsme. Kâfire olan küsme kalbledir, sevginin ve bilhassa harbî kâfir ise yardımlaşma ve dayanışmanında terkiyle husul bulur. Şu halde bununla konuşmayı kesmek suretiyle küsme meşru olmaz, çünkü küsme, onu küfründen vazgeçirecek değildir. Ama müslüman âsi öyle değil. Zira bu, küsme sebebiyle çoğunlukla halini düzeltir. Kâfir ve âsi her ikisi de tâate davet, emr-i bi'l-ma'ruf ve nehy-i anil münker maksadıyla kendileriyle konuşulma meselesinde müşterektirler. Burada meşru olan, sevgi ve samimiyetle konuşmayı terketmektir.

Kadı İyâz, bu meyanda 3311 numaralı hadiste dile getirilen Hz. Âişe'nin Resûlullah'a karşı olan öfkesiyle ilgili olarak şu açıklamayı yapar: "Hz.Âişe'nin *Resûlullah*'a olan öfkesi bu meseledeki ciddiyete rağmen -zira Resûlullah'a öfkelenmek büyük günahlardandır- mağfirete mazhar olmuştur, çünkü onu buna sevkeden şey, kadınların fıtratına konmuş olan kıskançlıktır. Bu ise, aşırı muhabbetten neş'et eder. Öyle ise, bir öfke ki buğza ve kin tutmaya sevketmez, bu öfke mağfirete mazhar olur. Affedilmeyecek olan buğz, küfür ve isyana götüren buğzdur. Nitekim *Hz. Âişe*, o hadiste öfkesini anlatırken: "Ben sadece ismini terkediyorum" demiştir. Bu, onun kalbinin Resûlullah'ın sevgisiyle dolu olduğunu ifade eder."

Şu halde, sadedinde olduğumuz hadis, kalbî olmayan, terbiyevî maksada yönelik, muhatabın hatasını idrâk ettirici mahiyetteki âile efradı arasında cereyanı câiz olan küsmeye nebevî bir örnek olmaktadır.

ONALTINCI FASIL

İNSANLARIN KUSURLARINI ARAŞTIRMAK VE ÖRTMEK

3429 ١- عن ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [صَعِدَ رَسُولُ اللهِ ﷺ المِنْبَرَ فَنَادَى بِأَعْلَا صَوْتِهِ: يَا مَعْشَرَ مَنْ أَسْلَمَ بِلِسَانِهِ وَلَمْ يُفْضِ الإِيمَانُ إِلَى قَلْبِهِ، لَا تُؤْذُوا المُسْلِمِينَ، وَلَا تُعَيِّرُوهُمْ، وَلَا تَتَّبِعُوا عَوْرَاتِهِمْ، فَإِنَّهُ مَنْ تَتَبَّعَ عَوْرَةَ أَخِيهِ المُسْلِمِ تَتَبَّعَ اللهُ عَوْرَتَهُ، وَمَنْ تَتَبَّعَ اللهُ عَوْرَتَهُ يَفْضَحْهُ وَلَوْ فِي جَوْفِ رَحْلِهِ، وَنَظَرَ ابْنُ عُمَرَ يَوْمًا إِلَى الكَعْبَةِ فَقَالَ: مَا أَعْظَمَكِ! وَمَا أَعْظَمَ حُرْمَتَكِ! وَالمُؤْمِنُ أَعْظَمُ حُرْمَةً عِنْدَ اللهِ مِنْكِ]. أخرجه الترمذي.

1. (3429)- *Hz.Abdullah İbnu Ömer* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "(Bir gün) Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* minbere çıkıp yüksek sesiyle şöyle nidâ etti:

"Ey diliyle müslüman olupda kalbine iman nüfuz etmemiş olan (münafik)lar! Müslümanlara eza vermeyin, onları kınamayın, kusurlarını araştırmayın. Zira, kim müslüman kardeşinin kusurunu araştırırsa, Allah da kendisinin kusurlarını araştırır. Allah kimin kusurunu araştırırsa, onu, evinin içinde (insanlardan gizli) bile olsa rüsvay eder."

İbnu Ömer bir gün Ka'be'ye nazar etti ve:

"Şânın ne yüce, hürmetin ne yüce! Ancak mü'minin Allah yanındaki hürmeti senden de yüce!" dedi." [Tirmizî, Birr 85, (2033).]

AÇIKLAMA:

1- Burada *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)* insanların kusurlarını araştırmayı münâfıklık olarak ifâde buyurmaktadır. Zîra diliyle müslüman olup kalbine iman ulaşmayanlar münafıktır. Ancak imanı "kemaliyle" diyerek kayıtlayacak olursak müslümanın da kastedildiği anlaşılır

ve böylece hitaba müslüman ve münâfık her iki grup da dâhil olur. Şârihler hadisi böyle anlarlar. Nitekim hadisin devamında *"kim müslüman kardeşinin kusurunu araştırırsa"* tabiri için, müslüman kardeşi tabiri geçmektedir. Münâfık müslümana kardeş olamayacağına göre, Resûlullah, hitabında fâsık müslümanı da kastetmiş olmaktadır. Şu halde, hadiste sadece münâfıkların kastedildiğini söyleyenler hadisin zâhirine muhalefet etmiş olur. Hadisin daha âmm olan vechiyle hükmetmek daha doğru, daha isâbetli olur.

2- Müslümanlara eza vermeyin ibâresindeki müslümanlar'la "kâmil müslümanlar", yâni diliyle ikrar eden ve kalbiyle de inanmış bulunan müslümanlar kastedilmiş olmaktadır.

3- Müslümanın kınanması demek, geçmiş zamanda işlediği günahları, hataları, kusurları sebebiyle ayıplanması geçmişinin başına kakılması demektir. Âlimler, müslüman kişi hâlini düzeltmiş ise, eski günahlarından tevbe ettiğinin bilinmesi ile bilinmemesi arasında fark görmezler, her iki halde onların başına kakılmasının câiz olmayacağını söylerler.

Ancak, işlemekte olduğu esnada görülen veya yakın zamanda işlemiş olduğu ve fakat tevbe ettiği görülmeyen günahı sebebiyle ayıplanmasına gelince, bu işin, muktedir olan herkese vacib olduğu belirtilmiştir. Hatta duruma göre fiiline hadd veya ta'zir gerekebilir. Bu durumda müdahale, emr-i bi'l-mâruf ve nehy-i ani'l-münker sınıfına girer.

4- Müslüman kardeşinin kusurunu araştırmama emri, "kâmil müslüman" diye kayıtlanmıştır. Fâsık bu yasaktan hariç tutulmuştur, çünkü ondan sakınmak ve başkalarını da sakındırmak gerekir.

Müslümanın kusurunu araştırmayı âyet-i kerime de yasaklamıştır: **"Mü'minler arasında hayasızlığın yayılmasını arzu edenlere, işte onlara, dünya ve âhirette can yakıcı azâb vardır. Allah bilir, siz ise bilmezsiniz"** (Nur 19).

"Ey iman edenler! Zannın çoğundan sakının. Zira zannın bir kısmı günahtır. Birbirinizin (kusurunu arayıp) tecessüs etmeyin, kimse kimseyi gıybet etmesin. Hanginiz ölü kardeşinin etini yemekten hoşlanır...?" (Hucurat 12).

5- Bu hadiste müslümanın hürmetinin Ka'be'den üstün olduğu ifade edilmektedir. Bu ifâde sadedinde olduğumuz rivayette İbnu Ömer'in sözü gibi gözükmektedir. Ancak hadisin İbnu Mâce'deki vechinde, ifadenin Resûlullah'a ait olduğu sarihtir: "İbnu Ömer der ki: "Ben Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı tavaf ederken gördüm. Ziyâret sırasında Ka'be'ye hitaben şunu söylüyordu: "*Sen ne temizsin, senin kokun da ne hoş, ne temiz.*

Sen ne ulusun, senin hürmetin ne yüce. Muhammed'in ruhunu elinde tutan Zât'a yemin ederim ki, mü'minin Allah indindeki hürmeti, mal ve canının hürmeti, senin hürmetinden daha büyük. Mü'min hakkında hayırdan başka zanda bulunmamızın hürmeti (haramlığı) da böyledir. (Biz onun hakkında sâdece hüsn-i zanda bulunmakla mükellefiz.)"

İnsanın hürmetinin Ka'be'nin hürmetinden yüce oluşu ilk nazarda garipsenebilir. Ama âyet-i kerime'nin, insanı **"mükerrem"** (İsra 70) ve **"yeryüzünün halifesi"** (En'am 25) ilân ettiğine dikkat eder ve yine Kur'an'da **bir insanın haksız yere öldürülmesinin bütün insanlığı öldürmeye denk tutulduğu'nu** (Mâide 32) göz önüne alırsak meseleyi hakkıyla takdir edebiliriz.

3430 ٢– وعن عقبة بن عامر رضي الله عنه قال: [قال رسول الله ﷺ: من رأى عورة فسترها كان كمن أحيا موءودة]. أخرجه أبو داود.

2. (3430)- *Ukbe İbnu Âmir* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Kim bir ayıp görür ve onu örterse, diri diri gömülmüş bir kızı ihya etmiş gibi olur."* [Ebû Dâvud, Edeb 45 (4891).]

3431 ٣– وعن أبي هريرة رضي الله عنه قال: [قال رسول الله ﷺ: لا يستر عبد عبداً في الدنيا إلا ستره الله تعالى يوم القيامة]. أخرجه مسلم.

3. (3431)- *Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Bir kul dünyada bir kulu örterse, Allah Kıyamet günü onu mutlaka örter."* [Müslim, Birr 72, (2590).]

3432 ٤– وعن زيد بن وهب قال: [أتى ابن مسعود رضي الله عنه فقيل له: هذا فلان تقطر لحيته خمراً. فقال عبدالله رضي الله عنه: إنا قد نهينا عن التجسس ولكن إن يظهر لنا شيء نأخذ به]. أخرجه أبو داود.

4. (3432)- *Zeyd İbnu Vehb* anlatıyor: "İbnu Mes'ud (radıyallâhu anh)'a (bir adam) getirilip: "Şu herif falancadır, sakalından şarap damlıyor" denildi. Abdullah (radıyallâhu anh):

"Ben tecessüsten men edildim. Lâkin bize bir şey zâhir olursa onu ele alırız!" cevabını verdi." [Ebû Dâvud, Edeb 44, (4890).]

AÇIKLAMA:

Bu hadisler müslümanda görülecek çirkin bir hal, bir davranış olursa

onun gizlenmesi, neşredilmemesi gereğini takrir etmektedir. Âlimler: "Bu fiil yapılmış, bitmiş bir günah bile olsa örtülmelidir, yeter ki fâili onu gizli yapmış bulunsun" demiştir.Tâbiî ki bu açıklama, fıskını alenî yapan fâsığın örtülmesinin gerekmeyeceğini ifade eder. Âlimler bu ma'nâyı: "Fâsık-ı mütecâhiri gıybet günah değildir" diye bir başka tarzda hükme bağlamışlardır.

İslâmî âdâb, alenî işlenmeyen günahların peşine düşülmesini yasaklamıştır. İctihadla değil, nassla mâsiyet olduğu sabit olan bir günah alenî işlenecek olursa devlet yetkililerinin müdâhale hakkı doğar. Hâdisenin alenîyet kazanması iki şâhiddir. Zina suçunda dört erkek şâhid şart koşulmuştur. İslam, günümüzde olduğu gibi, hususî ve görünmez tedbirlerle, gizli istihbarat teşkilatlarıyla ayıpların araştırılmasına, mâsiyet olduğu nassla kesinlikle sabit olmayan -bir başka deyişle ferdî ictihadla masiyet olduğuna hükmedilen hususlarda- insanlara devlet görevlisinin bile müdahale etmesine müsaade etmez. Bu çeşit müdâhalelerin insanları ifsâd edeceği kabul edilmiştir. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: انَّكَ ان تتبَّعتَ عورات النَّاس افسدتهم او كدتَ ان تفسد هم "Eğer sen insanların kusurlarını araştıracak olursan onları ifsad edersin -veya- ifsâd noktasına getirirsin" buyurmuştur.

Bir başka hadiste Aleyhissalâtu vesselâm: انَّ الأَميرَ اذَا ابتغى الرِّيبَةَ فى النَّاس افسدهم *"Eğer emîr (devlet reisi) insanlar arasındaki şüpheli şeylerin peşine düşecek olursa onları ifsâd eder"* buyurmuştur.

Bilhassa günümüzde diktatörlüğün artıp, insanların inançlarına varıncaya kadar, **-Ben size müsaade etmeden inanır mısınız?.... ellerinizi ayaklarınızı çaprazlama keseyim de görün!'** (A'râf 123) diyen Firavunvâri- devlet müdahaleciliğinin arttığı bir devrede, yüce dinimizin bu prensibinin daha iyi anlaşılması için 3430 numarada özet olarak kaydedilen *Ukbe İbnu Âmir* hadisini aynen kaydediyoruz. İbretle okunmalıdır:

Ukbe'nin kâtibi Duceyn[53] anlatıyor: "Ukbe'ye:

"Benim bazı komşularım var, şarap içiyorlar, onları polise haber vermek istiyorum, gelip götürsünler" dedim. Kabul etmeyip:

"Bunu yapma, ancak onlara va'z u nasihat et ve (ihbar ederim diye) tehdid et!"dedi. Ben öyle yaptım ama yine de vazgeçmediler. Tekrar Ukbe (radıyallâhu anh)'a geldim ve: "Ben (dediğiniz gibi) onları şaraptan nehyettim ama dinlemediler, içmeye devam ediyorlar. Artık polis çağıracağım, gelip yakalasınlar!" dedim. Ukbe yine razı olmadı ve:

53– Ukbe İbnu Âmir sahâbîdir ve Mısır'da vâlilik yapmıştır.

"Yazık sana, bu yapılır mı? Zira ben Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın şöyle söylediğini işittim: *"Kim bir mü'minin kusurunu örterse, kabre diri gömülmüş kızcağıza hayat vermiş gibi olur"* cevabını verdi."

Bu bahsi M. Fethullah Gülen Hocaefendinin "insana saygı" başlıklı makalesi ile bitirelim.

İNSANA SAYGI

"İnsanı, insan olduğu için sevmek ve saygılı olmak; Yaratıcıya saygılı olmanın ifadesidir. Yoksa kendi gibi düşünenleri sevmek ve saymak, samimi ve insanca bir sevgi ve saygı değil, bir bencillik ve insanın kendi kendini putlaştırması demektir. Hele hele,temel düşünce ve tasavvurda, aynı çizgide olup da, tıpa tıp bizim gibi düşünmeyenleri horlama ve hakir görme bir mürüvvetsizlik ve hodgâmlıkdır.

Bizler, geleceğin mimar ve kurucularını, meseleleri çıkış noktalarına, sebeplere göre değil, gâyelere göre mütâlaa edecek yüksek himmetli bir kadro olarak düşünüyoruz. Madem ki, aynı düşüncede olan bizler, değişik yol ve stratejilerle dahi olsa hep aynı noktaya varmak için çırpınıp duruyoruz, ne diye bu yüce hedefin mukaddes yolcularını karalayacağız...?

İnsanlığın gelecekde alacağı cebrî keyfiyet, hele içinde bulunduğumuz dünya itibariyle, bizi o türlü dikkat ve teyakkuza zorluyor ki, şu anda aceleden vereceğimiz herhangi bir kararın, ilerde telâfisi imkânsız hatalara sebebiyet verme ihtimali vardır. Bunun içindir ki, geleceğin mimarları, kuracakları dünyayı, insanlık sevgi ve saygısına dayalı bir ma'nâ ve "görünüm" içinde kurma mecburiyetindedirler.

Muasır dünya, getirdiği şeylerle bizi karanlık yollara saldı. Ve şu anda, ne olduğunu bilmediğimiz bir sürü mes'ele ile karşı karşıya bulunuyoruz. Halline uğraşdığımız bu meseleler alabildiğine muğlak görünmekde, neticeleri de o nisbette tenakuzlarla dolu.. Evet; insanlığa âb-ı hayat getirmek için Kafdağına azmetmiş binlerce Hızır var; fakat, hiçbirinde ölümsüzlük iksirinin emaresi mevcut değil. Ve bu havari taslaklarının bütün gayretlerine rağmen, insanlık ruhuna saygı ciddi tehlikelerle yüz yüze bulunmaktadır.

Bizler, yıllar yılı hep böyle didinip durduk; fakat bir turlu yarının kaidelerini oluşturacak terkiblere ulaşamadık. Ulaşamazdık da; zira, duygu ve düşüncelerimizin farklı şeyler va'dedişi ve farklı şeyler getirişi, bizleri, elinde kırık bir plak ve yarım bir beste kapı kapı dolaşan müzisyenler haline getirmişdi. Her ferd, eline aldığı (doğru)nun bir parçasıyla, başka doğruları inkâr ve herkesi elindeki parçacığa ittibâ etmeye mecbur

saydığı müddetçe, telâhuk-u efkâra,[54] yeni terkiplere ve kurtarıcı reçetelere ulaşmağa imkân var mıdır? Hele, ikna edilmeyenlere karşı tekfîr, tecrîm[55] hatta fiilî tecavüz silâhı da kullanılacak olursa..

Bugün, usuldeki bu yanlışlıklarla varılan nokta, çok hazin ve düşündürücüdür. Omuz omuza aynı yolda yürüyen insanlar, birbirlerini tanımaz olmuşlardır. Doğrular ve yanlışlar, asıl kaidelerinden kaydırılarak, grupların hevesine göre, kaypak raylara oturtulmuştur. Böyle bir curcuna içinde ne hedefin yüceliğini ne de vesilenin ondan farklılığını seçmek mümkün değildir.

Günümüzün insanı, bahardan kâm almak için seyre çıkıp da, bir sarı çiçeğe bağlanmış gibidir. Aslında o, vesileler için kavgaya tutuşduğu bu yolda, çokdan hedefe varma ümidini yitirmiştir. Artık yaptığı şey sırf uğraşmak için uğraşmak ve hareket etmek için hareket etmekden ibarettir. Ma' bedde, turistlere şirin görünmeye kendini kaptırmış mihmandar, nasıl ma' bede hizmet ve Yaradan'a kulluğu unutur; öyle de, bugün, herhangi bir klik ve partiye dilbeste olanlar, hedef ve gayeye karşı yâd ve bigâne kalmışlardır.

Günümüzün insanı, baharın yolunda bir çiçeğin mahkûmu; deryanın peşinde bir katrenin zebûnu olmuşdur. Bana öyle geliyor ki, ona yeni bir bakış kazandıracağımız ânâ kadar da, bu perestişkârlığın önüne geçmek mümkün olmayacaktır. Ama, herşeye rağmen bizler, doğruya tercüman olmakla mükellefiz. Keşke olabilseydik..!

Gözümüze giren ve kalbimizi dolduran hava ne kadar cazib ve bağlayıcı olursa olsun, gönül verdiğimiz hakikati unutmamıza asla cevaz verilemez. Aynı kamp içinde bulunan bizler, birbirimize yabancı kalamayız. İyinin ve güzelin tekeli elimizde değil ki, aynı hedefe doğru bir başka yolun yolcusuna savaşımız tecviz edilsin.

Farklı düşüncedeki birinin, yol ve sisteminin kritiğini yapabiliriz. Bu, aklın farklı işleyişinin ifâdesidir. Ama, eğer, aynı ufka ulaşmak için çırpınıp duruyorsak, hiç olmazsa onun düşüncesine de saygı göstermeliyiz. Bu, aynı hedefe yönelik bulunmanın, aynı imanı taşıyor olmanın aynı terminolojiyi kullanmanın ve nihayet herşeyin üstünde Yüce Yaratıcının tebcil ettiği mukaddes ma'nâya saygılı olmanın gereğidir.

İnsana saygılı olalım! Onun hâvi bulunduğu yüce hakikatlara saygılı olalım. Yaratılmından ötürü, onu sevip saymasını bilelim. Bu anlayış içinde geliştirebildiğimiz bir topluluk, eninde sonunda kendine gelecek ve kaybettiği şeyleri telâfi etmesini bilecektir".[56]

54– Telâhuk-u efkâr: Fikirlerinin birbirine iltihakı, geçmesi.

55– Tekfîr ve tecrîm: Küfür ve günâh isnadı.

56– M. Fethullah Gülen, Çağ ve Nesil, 30-32.

ONYEDİNCİ FASIL

KADINA BAKMA HAKKINDA

3433 ١ – عن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [قَالَ رَسولُ اللهِ: أَلاَ لاَ يَخْلُوَنَّ رَجُلٌ بِامْرَأَةٍ إِلاَّ مَعَ ذِي مَحْرَمٍ]. أخرجه الشيخان.

1. (3433)- *İbnu Abbâs* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Sakın bir erkek, yanında mahremi olmadıkça yabancı bir kadınla yalnız kalmasın." [Buhârî, Nikâh 111, Cezâu's-Sayd 26, Cihâd 140, 181; Müslim Hacc 424, (1341).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, nikâh düşecek durumda olan bir kadınla halveti yani başbaşa yalnız kalmayı yasaklamaktadır. Böylece hadis kadın-erkek münasebetlerinde İslâm'ın mühim bir esasını vaz'etmiş olmaktadır. Bu bâbta bir çok hadis vârid olmuştur. Birkaçını kaydediyoruz: لاَ تَدْخُلُوا عَلَى الْمُغِيبَاتِ فَإِنَّ الشَّيْطَانَ يَجْرِي مِنِ ابْنِ آدَمَ مَجْرَى الدَّمِ "Beraberinde kocası olmayan kadınların yanına girmeyin, zirâ şeytan, insanoğluna (damarlardaki) kan gibi nüfuz eder." لاَ يَدْخُلُ رَجُلٌ عَلَى مُغِيبَةٍ إِلاَّ وَمَعَهُ رَجُلٌ أَوِ اثْنَانِ "Bir erkek, beraberinde kocası olmayan kadının yanına kendisiyle birlikte bir veya iki kişi olmaksızın girmesin";

إِيَّاكُمْ وَالدُّخُولَ عَلَى النِّسَاءِ فَقَالَ رَجُلٌ: يَا رَسُولَ اللهِ أَرَأَيْتَ الْحَمْوَ قَالَ: الْحَمْوُ الْمَوْتُ "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular: *"Kadınların yanına girmekten kaçının."* Bir adam: "kocasının (kardeş, amca, amca oğlu gibi) yakınları da mı?" diye sordu. Aleyhissalâtu vesselâm: *"Yakını ölümdür"* bu-

yurdu."[56] لاَ يَخْلُوَنَّ رَجُلٌ بِامْرَأَةٍ فَإِنَّ ثَالِثَهُمَا الشَّيْطَانُ *"(Yabancı) bir kadınla yalnız kalmayın, çünkü onların üçüncüsü şeytandır."*

2- *Kadının Mahremi:* Nikâhı ebediyen kendisine haram olan kimselerdir.

3- Bu hadislerde erkeğin, kadının yanına girmesi sarih olarak yasaklanmıştır, aynı yasak kadının erkeğin yanına girmesine de şâmildir. Ayrıca girme yasağı, kadınla yalnız kalma yasağını da içine alır. Bazı âlimler *hamv*'ı dilimizdeki kaynata yani kocanın babası veya kızın babası diye tarîf ederler. Günümüzde kelime bu ma'nâda kullanılır. Ancak Nevevî, hadiste, yukarıda açıkladığımız gibi kocanın yakını ma'nâsında kullanıldığını belirtir; ancak kocanın babaları ile oğullarını bundan hariç tutar. "Çünkü, der, onlar kadının mahremleridir (nikâh düşmez), bu sebeple kadının yanına onların girmesi câizdir. Öyleyse hadisteki hamv'dan murad, kadın bekar olsaydı evlenmesi helâl olan kocanın kardeşi, kardeşinin oğlu, amcası, amcasının oğlu, kız kardeşinin oğlu ve benzerleridir. Cemiyetin adeti bu sayılanlar hususunda tesâhüle dayanır, yani gevşeklik gösterilir, erkeğin erkek kardeşi, kardeşinin hanımıyla yalnız kalır. İşte Resûlullah bunu ölüme benzetmiştir. Yani bu, yasaklamada ecnebiden evladır."

Kadının kocasının yakınlarıyla yalnız kalmasını Efendimizin ölüme benzetmesindeki gaye farklı şekillerde açıklanmıştır:

★ "Yakınla halvet, mâsiyet vâki olduğu takdirde dinin helâkine veya masiyet olur da recm gerekirse gerçekten ölüme sebep olur, yahut da kocası kıskançlığın sevkiyle boşaması halinde vukua gelen ayrılıkla kadının helâkine sebep olur. Kurtubî'nin yer verdiği bu açıklamaya Taberî bir başka ufuk getirir:

★ "Kişinin, kardeşinin veya yeğeninin zevcesiyle halveti ölüm makamındadır. Araplar hoş olmayan şeyi ölüme teşbih ederler."

★ *İbnu'l-Arabî* de der ki: "Bu, yani ölüm, Arapların misâl olarak zikrettikleri bir kelimedir, nitekim الأسد الموت "arslan ölümdür" derler, yani "arslana yaklaşmada ölüm var" demektir. Bu durumda hadisin ma'nâsı şöyle olur. "Kadın, kocasının yakınıyla halvetten sakınsın, tıpkı ölümden sakındığı gibi."

★ Bazı alimler şu ma'nânın da muhtemel olduğunu söylmişlerdir: "Kadın bir erkekle yalnız kaldı mı âfet kaynağı olur, kadına karşı hiç

57– Yakın diye tercüme ettiğimiz hamv kelimesi, kocanın baba, oğul, kardeş, yeğen, amca, amca oğlu gibi akrabalarının hepsini ifade eder; sadece kayın, yeğen vs. ile tercümesi nâkıs olur.

kimseden emin olunamaz. Öyleyse kadının yakını ölüm olsun, yani kadınla ölümden başka hiç kimsenin halvet yapması caiz değildir. Nitekim, kabir için "Kadının ne iyi sıhrıdır" denmiştir Bu, kemal mertebesindeki kıskançlık ve hamiyetin gereğidir."

★ *Ebû Ubeyd:* "Yakın, ölümdür" hadisinin ma'nâsı: "Yakın, ölsün fakat kadınla halvet yapmasın" demektir." der. Nevevî buna itiraz ederek der ki: "Bu fasid bir sözdür. Hadisten murad "kocanın yakını ile halvet bir başkası ile halvetten daha fazladır. Bu sebeple bundan hâsıl olan şer, yabancıdan hâsıl olan şerden fazladır. Yakının, bir yabancıya nisbetle herhangi bir yadırganmaya uğramadan kadınla teması ve halvet etmesi daha çok imkân dahilinde olduğu için fitne, yakınla daha çok imkân dahilindedir."

★ *Kadı İyâz* da şunu söylemiştir: "Hadisin ma'nâsı şudur: "Yakınlarla halvet dinde fitne ve helâke sebep olur. Bu sebeple Resûlullah onu, ölüm helâkine benzetti ve hadisi tağlîz (sertlik gösterme) makamında irad etti.

★ *Kurtubî* der ki: "Hadisin ma'nâsı şudur: "Kocanın yakınlarının, kocanın karısının yanına girmesi kötülük ve fesadda ölüme benzer, yani bu, açık bilinen bir haramdır. Halkın bu hususlaki gevşekliği sebebiyle Resûlullah, ondan zecretmede mübalâğaya başvurarak ölüme benzetti."

★ Son olarak *"Yakın, ölümdür"* ibaresini, bazı âlimlerin: "Yani, bu kaçınılmaz bir hal; yakın, zevceden sakındırılamaz, tıpkı ölümden kaçınılmayacağı gibi" şeklinde anlamak da ihtimallerden biridir" dediğini kaydetmek isteriz.

3434 ٢– وعن أنس رضي الله عنه: [أَنَّ امْرَأَةً كَانَ فِي عَقْلِهَا شَيْءٌ. فَقَالَتْ: يَا رَسُولَ اللهِ، لِي إِلَيْكَ حَاجَةٌ. قَالَ: يَا أُمَّ فُلَانٍ انْظُرِي إِلَى أَيِّ السِّكَكِ شِئْتِ حَتَّى أَقْضِيَ لَكِ حَاجَتَكِ فَخَلَا مَعَهَا فِي بَعْضِ الطُّرُقِ حَتَّى فَرَغَتْ مِنْ حَاجَتِهَا]. أخرجه مسلم وأبو داود.

2. (3434)- *Hz. Enes* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Aklında bir şeyler olan bir kadın vardı. Bir gün Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a:

"Ey Allah'ın Resulü! Benim sana bir ihtiyacım var!" dedi. Aleyhissalâtu vesselâm:

"Ey ümmü fülan, yollardan hangisini dilersen bak da ihtiyacını göreyim" dedi. Kadınla birlikte bir sokağa gitti, kadın da ihtiyacını arzetti." [Müslim, Fedâil 76, (2326); Ebû Dâvud, Edeb 13, (4818, 4819).]

AÇIKLAMA:

1- Şârihler, Hz. Peygamber'e fetva soran bu kadının, Hz. Hatice'nin

bir tarayıcısı *Ümmü Züfer* olduğunu belirtir. Kadın, meselesini kimsenin işitmesini istemediği için hususi şekilde arzetmek istiyordu. Bu sebeple tenha bir yer arıyordu. Resûlullah ona, istediği yere kadar gidebileceklerini söyledi. Rivayetin *Ebû Dâvud*'daki vechi daha teferruatlı. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* kadına: *"Sokakların hangisini istersen oraya oturup (seni dinleyecek ve) ihtiyacını göreceğim"* der. Rivayet şöyle devam eder: "Resûlullah ve kadın oturdular ve onun meselesi halloluncaya kadar orada kaldılar."

Hadisin bir benzeri Buhârî'de Enes'ten gelmiştir. Şöyle der: "Ensardan bir kadın, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a geldi. Resûlullah onunla (yolların birinde) başbaşa kaldı. Şöyle söylediğini işittim: "Allah'a yemin olsun, siz (kadınlar) bana insanların en mahbub olanlarısınız." Burada, Hz. Enes'in "Başbaşa kaldı." فَخَلَا بِهَا sözüyle, "gözden tamamen kayboldular" demek istemediği, hazır bulunanların, kadının şikayetlerini ve aralarında geçecek konuşmaları işitmeyecek kadar bir uzaklaşmayı kastettikleri belirtilmiştir. Hatta Mühelleb: "...nitekim Enes, bu konuşmada söylenen son cümleyi işitmiş ve rivayet etmiştir" diye yorumuna delil getirir, ilaveten de şunu söyler: "Enes, onların konuşmalarını nakletmemiştir, çünkü işitmemiştir." Burada şunu ilave edebiliriz: "Resûlullah bu görüşmeyi niye hücrelerinin birinde yapmadı da sokakta yaptı? diye bir soru hatıra gelebilir. Hücrelerinde yapması haram olan halvet olurdu. Sokak da olunca, kadının aradığı hususiyet tahakkuk etmekte ve fakat haram olan halvet vukua gelmemektedir. Bir kere daha tekrar edelim: Resûlullah kadın-erkek münasebetlerinde şeriatın zevâhirine aynen müraat etmiş, peygamberlik hususiyetini mevzubahis etmemiştir.

2- Hadis, *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın geniş bir hilm ve hudutsuz bir tevazuya sahip olduğunu, büyük-küçük herkesin ihtiyaçlarını görmede fevkalâde sabırlı olduğunu göstermektedir. Ayrıca fitneden emin olunduğu takdirde yabancı kadınla sırrî olarak bilgi alış-verişinde bulunmanın caiz olacağı, kişinin diyanetini yaralamayacağı anlaşılmaktadır. Ancak,bu hususta *Hz. Âişe*'nin dediği gibi وَأَيُّكُمْ يَمْلِكُ إِرْبَهُ كَمَا كَانَ ﷺ يَمْلِكُ إِرْبَهُ "Bu meselelerde herkes Resûlullah gibi olabilir mi?"

3435 ٣– وعن جرير رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [سَأَلْتُ النَّبِيَّ ﷺ عَنْ نَظَرِ الفُجَأَةِ. فَقَالَ اصْرِفْ بَصَرَكَ]. أخرجه مسلم وأبو داود والترمذي.

3. (3435)- *Hz. Cerîr* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a âni bakıştan sordum. Bana:

"Nazarını hemen çevir!" buyurdu." [Müslim, Âdâb 45, (2159); Ebû Dâvud, Nikâh 44, (2159); Tirmizî, Edeb 29, (2777).]

AÇIKLAMA:

1- Burada mevzubahis olan âni bakış, kasıdsız ve gayr-i irâdî olarak bir kadının görülüvermesidir. *Resûlullah,* herhangi bir yerde, ihtiyarsız olarak nazarımıza ânîden çarpan bir kadına irâdî olarak bakmaya devam etmeyi yasaklamakta nazarlarımızı derhal çekmeyi emretmektedir. Müteakip hadiste daha sarih olarak görüleceği üzere, böyle, göze birden ilişen kadına ihtiyarsız ilk bakmanın herhangi bir günahı yoktur. Ancak irâdî olarak bakmaya devam edilirse bu bakış haram hududuna girer ve günah işlenmiş olur. Esasen zinâya giden yolun ilk basamağında bakmak yer aldığı için, zina fazîhasının önlenmesinde mühim ön tedbirlerden biri, göze hakim olmak, harama bakmamaktır. İslâm âlimleri nazarın kalbi bozan en mühim âmillerden biri olduğunu kabul eder. Hatta Selefden bazıları "Nazar kalbe düşen zehirli bir oktur" demiştir. Rabbimiz Teâlâ ve Tekaddes Hazretleri zina ile nazar arasındaki bu sıkı irtibat sebebiyle ferclere sahip olmayı emrettiği aynı âyette gözleri kısmayı da emretmiştir: وَقُلْ لِلْمُؤْمِنِينَ يَغُضُّوا مِنْ أَبْصَارِهِمْ وَيَحْفَظُوا فُرُوجَهُمْ ذَٰلِكَ أَزْكَىٰ لَهُمْ **"Mü'min erkeklere söyle, gözlerini kıssınlar ve ferclerine (cinsiyet organlarına hâkim olup, zinâdan) muhafaza etsinler. Bu, onlar için (kalbin temizliğinde, dinin lekesiz kalmasında) en temiz yoldur"** (Nur 30). İbnu Kesir: "Fercin muhafazası bazan onun zinadan uzak tutulmasıyla, bazan da nazarı haramdan korumakla olur" der. Bir Buhârî hadisinde Resûlullah, "göz zinası"ndan (زِنَا الْعَيْنِ) bahseder ve bunun, bakmak (نَظَر) olduğu belirtir.

Ulemâdan bir kısmı, bu hadisi esas alarak: *"Kadının yolda giderken yüzünü örtmesi farz değildir"* hükmünü vermiştir. Ancak erkeklerin irâdî olarak yabancı kadına bir-iki zaruret hali dışında bakması haramdır.

Şeriat-ı garrâmızın tecviz ettiği haller şâhidlik, tedavi ve evlenmektir. Bunlar da hacet miktarı olmalıdır. Samimi bir niyetle evlenmeye karar veren erkek, evlenmek istediği kızın yüzüne bakabilir. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bunu tavsiye buyurmuştur.

İslâm sadece kadına değil, emred olan yani henüz sakalı çıkmamış (parlak) erkek delikanlılara da bakmayı yasaklamıştır.

Resûlullah der ki: *"Kıyamet günü bütün gözler ağlayacaktır, ancak şunlar müstesna:*

★ *Allah'ın haramlarına bakmayan gözler.*

★ *Allah yolunda seher vakti uyanık olan gözler.*

★ *Allah korkusuyla sinek başı (gibi yaşlar) döken gözler."*

Az önce kaydedilen âyetin devamında Rabbimiz kadınlara da ayrıca hitab edip, onlara da gözlerini kısmalarını emreder: وقل للمؤمنات يغضضن من ابصارهن ويحفظن فروجهن *"Mü'min kadınlara söyle, onlar da gözlerini kıssınlar ve ferclerini muhafaza etsinler..."*

Bu âyetten, âlimlerden bir kısmı kadınların yabancı erkeklere, şehvetle veya şehvetsiz olarak bakmalarının câiz olmadığı hükmünü çıkarmışlardır. Bu hükmü te'yid eden ve 3440 numarada gelecek olan bir rivayette, "Ümmü Seleme ile Meymûne vâlidelerimiz *Aleyhissalâtu vesselâm*la otururken yanlarına İbnu Ümmi Mektum gelir. Aleyhissalâtu vesselâm zevcelerine örtünmelerini emreder. Gelenin âmâ olduğu, kendilerini göremeyeceği hatırlatılınca, *Aleyhissalâtu vesselâm:* افعمياوان انتما الستما تبصرانه "Sizler de mi körsünüz, onu görmüyor musunuz?" buyurur.

Bazı âlimler, kadınların şehvetle olmadığı takdirde erkeklere bakmasının haram olmadığını söylemiştir. Nitekim, *Resûlullah, Hz. Âişe*'ye bayram günü oynayan Habeşlileri seyretmesine müsaade etmiştir. Nevevî, bu hadisi: *"O sırada Hz. Âişe henüz büluğa ermemişti ve mükellef değildi. Veya örtünme emri henüz gelmemişti"* diye te'vil eder. İbnu Hacer bu te'vile katılmaz ve hadisin bazı vecihlerinde, hâdisenin Habeşistan heyetinin gelmesinden sonra olduğunun belirtildiğini, bu heyetin de yedinci hicrî yılında geldiğini, o sene Hz. Âişe'nin onaltı yaşında olması gerektiğini söyler. Kadınların diz-kapağı ile göbek arası dışında erkeklere bakabileceğini söyleyenler, bir de *Fâtıma Bintu Kays* hadisini delil getirirler. Buhârî ve Müslim'de gelen hadise göre, Resûlullah, kocasından boşanan Fatıma'ya, iddetini İbnu Ümmi Mektum'un evinde geçirmesini söyler ve: *"O, âmâ bir kimsedir, onun yanında elbiseni çıkarabilirsin"* der. Mukabil görüşte olanlar: "Bu, gözü kısmakla da olabilir, aynı evde olmak mutlaka bakmayı gerektirmez" diye cevap vermişlerdir. Ebû Dâvud 3440'da gelecek Ümmü Seleme hadisinin Resûlullah'ın zevcelerine mahsus, Fatıma Bintu Kays hadisinin ise bütün mü'min kadınlara mahsus olduğunu söyleyerek iki zıd rivayeti te'lif eder. *İbnu Hacer* bu telifi takdir eder ve bazı başkalarının da takdir edip beğendiklerini belirttikten sonra kendisi de şöyle bir teklif getirir: "İbnu Ümmi Mektum'a karşı örtünme emri, onun âmâ olması sebebiyle, vukuunu farkedemeyeceği herhangi bir

yerinin açılma ihtimaline binâendir. Öyleyse, bakma yasağı mutlak şekilde dâimî olmaz." Ayrıca der ki: "Bu hususu, kadınların mescidlere, çarşılara, seferlere, yüzleri örtülü olarak çıkmalarına verilen cevaz da teyid eder. Onların örtünmeleri erkeklerin onları görmemeleri içindir. Ama, kadınların görmemesi için de erkeklere örtünmeleri emredilmez. Bu durum, iki cins arasındaki hükmün farklılığına delildir. Gazâlî de bu şekilde ihticac etmiştir. Suyûtî'nin görüşü de böyledir."

3436 ٤ – وعن بريدة رضي الله عنه قال: [قال رسول الله ﷺ لعلي: يا علي لا تتبع النظرة النظرة، فإن لك الأولى، وليست لك الثانية]. أخرجه أبو داود والترمذي.

4. (3436)- *Hz. Büreyde* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Hz. Ali (radıyallâhu anh)'a buyurdular ki:

"Ey Ali, bakışına bakış ekleme. Zira ilk bakış sanadır, ama ikinci bakış aleyhinedir." [Tirmizî, Edeb 28, (2778); Ebû Dâvud, Nikâh 44, (2149).]

Bu hadisin şerhi sadedinde hepimize ölçü olan değerlendirmeleri içinde M. Fethullah Gülen Hocaefendi'nin mütalaalarını okuyalım.

"Gözlerimizi çarşı ve sokaklarda haram manzaralardan sakınmalıyız:

Çarşıya ve sokağa her çıkışımızda gözlerimize bir takım haramların girmesi muhtemeldir. Gözlerimizi kapasak, yürümemiz mümkün olmayacak; açsak, o zaman da arzu edilmeyen sahneler, ruh dünyamızda bulantı hâsıl edip, bizi günahlara sokacaktır.

Haram karşısında gözünü yuman insan, hiç bir zaman maddî-manevî bir kayba uğramaz.. Ve, bu hassasiyeti gösteren insandan kimseye herhangi bir fenalık gelmez. Verimli, dürüst samimi çalışan ve gerçekten hizmet veren böyle bir insan, hiç bir zaman şeytanca yaşayışın kurbanı da olmaz. Öte yandan, kendini bu aç bakışlara arzeden karşı cinsin, bundan maddî-manevî kazandığı hiç bir şey yoktur. Kazanmak şöyle dursun, kendisi, muhatapları, toplumu ve memleketi adına neleri kaybedip, neleri kaybettirdiğine hastaneler, hapishaneler, mahkeme koridorları ve gazete sütunları en büyük şahitlerdir. Unutmayalım ki, en verimli meyveleri, zararlı ışınlardan ve şerârelerden korunan yeryüzü tarlaları verir; buna karşılık, yakıcı bakışlara ve öldürücü ışınlara korumasız maruz kalıp, neticede delik deşik olan derbeder gönüllerden ve felç olmuş iradelerden ne beklenir ki!

Bu çerçevede;

a) Çarşı ve pazarda gözlerimize haramların girmesi daima muhtemeldir:

"Öyle bir zaman gelecek ki, imanı muhafaza etmek, elde kor tutmak gibi olacak" diyor *Aleyhissalâtü vesselâm Efendimiz;* evet, "kor; atsan iman gider, tutsan elin yanar."

Ve, yine buyuruyor: *"Nazar (bakış) şeytanın zehirli oklarından bir oktur."* Kalbe saplandı mı, ya da göz hunisiyle kalbe indi mi bakışı bulandırır, başı döndürür. Ve, sonra Rabbü'l-Alemîn'e tercüman oluyor: "Kim onu Benim korkumdan dolayı terkederse, kalbine öyle bir iman neşvesi ve halâveti atarım ki, onun zevkini gönlünün derinliklerinde duyar."

Şeytanın bu zehirli oklarına karşı tavrını ortaya koyan ve her işte olduğu gibi, bu hususta da yine yakınlarından başlayan Aleyhissalâtü vesselâm Efendimiz, bakınız ne yapıyor?

Hacc'da, bir merkubun üzerinde Arafat'tan inerken, sağdan-soldan geçen kadınlara gözü ilişmesin diye, terkisine aldığı amcası Hz. Abbas'ın oğlu Fazl'ın başını bir sağa bir de sola çeviriyor. Hadiseye dikkat edelim: Bir defa hadise, böyle bir duygunun âdeta imkânsız olduğu Hacc'da meydana geliyor. İkinci olarak, Mü'minlerin Annesi Âişe validemiz'in ifadesiyle, kadınların erkeklerden ayrı ve yüzlerini dahi göstermeden geçip gittikleri bir dönemde Efendimiz, kendisi hakkında böyle bir şeyin asla düşünülemeyeceği yiğit amcazedesi Fazl'ın başını hem de kendi terkisindeyken sağa sola çeviriyor. Ve bu hadise, Asr-ı Saadet'in o daima okşayıcı, nazarları, kalbleri yumuşatıcı, burcu burcu vahy ve Cibril nefesi kokan ve daha dünyâda iken ahiret'i ruhlara duyurup yaşatan hava ve ikliminde cereyan ediyor! Rica ederim, bugün bile bir mescide girdiğimizde veya bir cemaatin huzuruna vardığımızda, istesek de fena hisler düşünemezken, böyle bir şeyin hiç de mümkün olmadığı bir durumda, nazarına başka hayaller girmesin, serseri bir ok gelip kalbini delmesin, içine fısk u fücur nüvesi serpilmesin diye, Fazl'ın yüzünün bir o yana, birde bu yana çevrilmesini nasıl değerlendireceğiz?

Bu hâdisenin ifâde ettiği ma'nâ şudur: Orman hiç yanmasın diye mes'eleyi kökten ele alıp, ormanda bir kibrit çöpüne dahi müsaade etmeme; ortada hiç savaş ihtimali yokken dahi, binlerce askerin bulunduğu karargâh içinde yine nöbeti aksatmama ve bir saniye olsun gözü yummama.. Evet, haramlara, fuhşa, tecâvüzlere, cinayetlere ve daha nelere nelere götürücü sebeplerin bütününü ortadan kaldırma.. belki bir gün yılan, çıyan sızar diye tüm delikleri kapama.. ve bir bakış, bir gülüş, bir dokunuşla nice hayatların sönüp gitmesinin, nice yuvaların yıkılmasının

önüne aşılmaz setler çekme.. yani, fenalıklara iten sebepleri ortadan kaldırma ve günahları tâ baştan önleme; işte Allah'ın çizdiği yol!

Yine Efendimiz, yedi yaşında müslüman olup, kendi havasıyla büyüyen amcası oğlu ve nesl-i pâkini devam ettirecek damadı Hz. Aliye, "Ya Ali, birinci bakış lehinedir, fakat ikincisi aleyhinedir"buyururlar. Yani, irâde dışı ilişen birinci bakışta günah yok ise de, ikinci ve diğer bakışlarda irâde devrede olduğu için, nefsin rolü vardır ve bu bakış, kişiyi alıp götürebilecek bir zincirin ilk halkası olduğundan haramdır. Efendimiz, harama götüren yolu, tâ baştan bu şekilde önlemekte ve günahlara geçit vermemektedir.

b) Canımız her sıkıldıkta sokağa çıkmamalıdır:

Canı sıkılan sokağa mı çıkmalı? Ne kadar çarpık bir anlayış! Şeytanın rahatlıkla içeriye sızıp çalışabileceği bir gedik.. Can sıkıntısını sokakta geçireceğini sanan insan, yağmurdan kaçarken doluya tutulan gibi olur.

Can sıkıntısı, kalbin tatminsizliğinden, Allah ve Resûlü ile münasebet kurulamayışından, ibadetlere bağlı olamamaktan, arkadaşsızlıktan, okuma ve tefekkür adına boş bulunmaktan, meşguliyetsizlikten, hizmet etmemekten kaynaklanır. Böyleleri için şeytanın nüfuz edeceği menfez ve gedikler hazır demektir. Şeytandan yanmış insanın, yeniden şeytanın oklarının yağdığı mevzilerde dolaşması, deniz suyu içmekten içi yanmış birinin susuzluğunu gidermek için tekrar denize koşmasına benzer.

Mes'elenin bir de şu yönü var: Can sıkıntısı, Allah'ın "Kâbız" ismiyle kalbi sıkması olarak da anlaşılabilir. Dolayısıyla da o, bir ibtilâ ve imtihandır. Böyle bir imtihan neticesinde kulun sebat ve sadakat derecesi ortaya çıkar. Yani kul, canı sıkıldığı, kalbi daraldığı zamanlarda da ibadetleri yapacak mı diye Allah kendisini dener. Şurası da iyi bilinmelidir ki, bu halet içinde edâ edilen namaz, arkadaşların iştiyak atmosferinde, cemaat içinde şevk ve neş'e ile kılınan namazdan çok daha sevaplıdır; çünkü o anda insan âdeta muharebe hattındadır. Sonra, güneşin bulutlar arkasına saklanması gibi, bu hal de geçicidir; Allah bu defa "Bâsıt" ismiyle onun kalbini genişletir, kendisine şevk verir. Mağrem nisbetinde mağnem, yani meşakkat ve zorluk nisbetinde mükâfaat ve sevap peylenmiş olur.

c) Çarşı ve pazara çıkarken bazı hususlara dikkat edilmelidir.

İnsanın alıştığı günahlardan uzaklaşması da, uyuşturucu tiryakisinin hapını bulamayınca bunalımlara girmesi misali şiddetli ruhî sıkıntılara sebeb olur ve kendisi için günah atmosferi hazır olunca da, hemen içine düşüverir. Dolayısıyla, ister günahkârlar için, ister yılandan akrep-

ten kaçar gibi günahtan kaçanlar için olsun, çarşı-pazara çıkışta dikkat edilecek bazı hususlar vardır ki, onlara da şöyle bir göz atmamız yerinde olur zannederim.

1- Çarşı ve pazara lüzumsuz yere çıkmamalı, işleri toptan görmeye çalışmalıdır. Günahların seylap halinde aktığı yerlerden herhangi bir iş, ya da imana hizmet adına herhangi bir vazife bahis mevzuu olmadığı sürece uzak kalmak lâzımdır.

2- Yolun hakkını vermeyi düşünmelidir. Sahabe-i Kiram efendilerimiz, çok defa hak ve hakikatı anlatmak için dışarıya ve çarşı-pazara çıkarlardı. *Hz. Ebû Bekir* de, *Hz. Ömer* de, *Hz. Ebû Zer* de (radıyallahü anhüm) bunu yapardı. Böyle bir gaye ile çıkanlar, sokağın ve yolun hakkını vererek günahlara girmekten korunmuş olurlar. Efendimiz (s.a.v.), Ashabını yol kıyılarına ve sokaklara oturmaktan men ederdi. "Oturmamızda maslahat ve faydalar var ya Resûlallah" dediklerinde de, "Öyleyse yolun hakkını verin" yani yolun taş ve dikenlerini temizleyin, gelip geçenlerin selâmlarını alın, selâm verin ve emr-i bi'l-maruf, nehy-i ani'l-münker'de bulunup hakikatı anlatın buyururlardı. İşte bu halis niyet mevcut olduğu sürece seyyiat ve günahlar hasenata dönüşebilir.

3- Dışarıya müteyakkız ve mücehhez olarak çıkmalıdır. İnsan mayınlı tarlada nasıl yürüyor, can düşmanlarının bulunduğu bir bölgede nasıl mücehhez ve müsellah dolaşıyorsa, öyle de, günahların kol gezdiği çarşı-pazarda da mücehhez ve müsellah bulunmalıdır. Yoksa, hissiyatıyla başbaşa, hazırlıksız, silahsız, bomboş bir halde ve şeytanın zehirli oklarına karşı mânevî kalkan ve mânevî kurşunlarını hazırlamadan çıkarsa, o zaman ruhunu kötülükler, günah manzaraları ve her türlü süfliyat sarabilir. Hele bu durum bir kaç kere tekrarlanırsa, artık o, duyguları ölmüş, günahlara, kötülüklere karşı kayıtsızlaşmış ve haramlara bigâne bir halde çarşı-pazar dolaşır ki, şeytanın istediği de budur...

4- Dışarıya çıkmadan önce gerilime geçmelidir. Çarşı pazara çıkmadan önce, yüreğimizi hoplatacak, heyecanımızı coşturacak, gözlerimizi yaşartacak ve hislerimizi harekete geçirecek bir şeyler okuyup, birşeyler seyredip, birşeyler dinlemeli ve öyle çıkmalıyız.. evet, ancak böyle bir gerilimle çarşı pazara çıkmalıdır ki, günahlara karşı bir sütre meydana getirilmiş olsun.

5- Dışarda iyi arkadaşlarla birlikte olunmalıdır. Sokağa çıkarken, orada bizi bekleyen bir sürü düşmanın mevcut olduğu düşünülerek, bu düşmanlara karşı bir-iki muhafızla, yani arkadaşla çıkmalıdır. Çarşıya pazara çıkarken, ruh dünyamızı ayakta tutan mutlaka bir-iki arkadaşın

yanımızda bulunması şarttır. İnsanın iç murakabesi çok defa kendisini frenlemeye, korumaya kâfi gelmeyebilir. İmanımız tam ma'nâsıyla berrak ve çok safiyane olmalıdır ki, her an Allah'ın murakabesinde bulunduğumuzu duyup hissedelim. Bu da her zaman mümkün olmayabilir.. evet, bazen öyle zayıf anlarımız olabilir ki, kendimize hâkim olamayız ve nazarımız harama kayabilir, ruhumuzda bir yara meydana gelebilir, fena düşünceler kafamıza tohumlar gibi saçılmış ve günahlar ruhumuzda mayalanmış olabilir. Ama yanımızda bir-iki arkadaş olduğunda, güzel şeyler konuşur ve güzel şeylerin müzakeresini yapabiliriz. Hem, arkadaşların gözleriyle kendimizi kontrol altında tutar ve nazarlarımıza, kulaklarımıza dikkat edebiliriz. Bazen, o esnada Cenâb-ı Hakk'ın bizi kontrol ettiğini düşünemeyebiliriz ama, arkadaşımıza karşı ayıp olmasın diye kendimize çeki-düzen verme gereği duyarız. Belki riya olur, sunilik olur ama, olsun; zira bu, fenalıklardan günahlara girmekten daha iyidir.. hemde, riya müsbet âmellerde -meselâ namazda,- amelin ruhunu ifsat etse de, menfi amellerde böyle bir zarar sözkonusu değildir. Meselâ insan, sırf riya için zina etmese, zina etmemiş olur; görmesinler diye hırsızlık yapmıyorsa, yapmamış olur. Göz zinası, kulak zinası, el ve ayak zinası, düşünce zinası, evet, ne olursa olsun insanın hayâline fıskı, günahı çekebilecek her şey, her fena düşünce gösteriş için dahi olsa terk edildiğinde, o günah, elini ve pençesini ruhlarımıza salmadığı sürece selâmette sayılırız. Evet, güzel bir söz ya da güzel bir nasihat dinleme, güzel bir yazı okuma, güzel bir şey seyretme veya güzel bir manzarayı mütalâa etmekle marifete, haşyete, mehâbete uyanmak gibi güzelliklerle dolmuş olarak evden çıkacak, buğu buğu bu tesirlerin altında işimizin başına, mektebimize, vazifemize, hizmetimize gidecek ve bunların tesirini devamlı ruhlarımızda hissedecek ve böylece şeytandan, günahlardan korunmuş olacağız.

6- İrâde dışı bulaşan şeyler temizlenmelidir. Bu kadar gayretimize rağmen üzerimize yine de sağdan soldan irademiz haricinde gelip bulaşan, kalb ve ruhumuzu yaralayan çamurlar ve lekeler olabilir. Bu türlü durumlarda ise hemen ibadetlerin vesayası altına girip Cenâb-ı Hakk'a yönelmek icabeder. Bir gün beyninden vurulmuş gibi huzur-u Risaletpehanî'ye bir sahâbi gelir, kendini yere atar ve: "Mahvoldum ya Resulellah, caddeden geçen bir kadına baktım ve dokundum" diye inler. Derken o esnada âyet nâzil olur: **"Günün iki yanında namaz kılın; şüphesiz ki, iyilikler kötülükleri giderir."** (Hud, 11/114) Evet namazlar Allah indinde günahları silip süpüren şeylerdir. Hadiste, namazların namaz aralarında işlenen küçük günahlara keffaret olduğu ifade edilir.

Rabbimize karşı yaptığımız kulluklar, namazlar,niyazlar, -İnşaallah- elimizde olmadan ve irademizi aşarak gelip bize çarpan günahlara keffaret olacaktır. Ayrıca, harama her göz kapama, insana bir vacip işlemiş gibi sevab kazandırır.

7- Günahlar, tevbe ve istiğfarla temizlenmelidir. Her günahta küfre giden bir yol vardır. Her şeyden önce günah, kulun Cenâb-ı Hakk'ın inayet atmosferinden dışarı çıkması ve ilahî teminatı reddetmesi demektir. Ayrıca kul, günah işlemekle şeytana tam hedef olmuş sayılır; günahlar arttıkça da Allah'ın himaye ve koruması azalır.

Günah, bir pas, bir leke ve bir kirdir; öyle ki, hadisin ifadesiyle, üst üste biriken lekeler,derhal tevbe ve istiğfarla temizlenmezse, kalbî hayatımızla Rabbimizin bize bakışı arasına girip, O'ndan gelen tecellileri keser, rahmet esintilerini perdeler ve bizi inayetten mahrum bırakır. Himayesiz kalan bir kalb ise, neticede -Allah korusun- şeytanın küfürle vurabileceği bir vaziyet kesbetmiş sayılır.

İkinci olarak, kendini mahcub edecek bir günah işleyen insan, kimsenin bu günahı görmesini istemez. Ama, Allah'ın ve meleklerin onun yaptıklarını gördüklerinin de farkındadır. Onun hep bu zayıf anını kollayan şeytan, bu esnada ona, "keşke şu günahımı gören olmasaydı; ya da keşke şu şey, günah olmasaydı!" dedirtir.

Günahta ısrar ve onu küçük görme de, insanı küfre itebilir. İnsan, günahlara alışmış ve onlardan kopamıyorsa, bazen böylelerini o levsiyattan kurtarayım derken daha kötü durumlara itmiş oluruz. Meselâ, "içki içme!" dediğimiz birisi, "bir kadeh haram olmaz; hem bu kadarını da katı buluyorum" diyecek ve küfre ait benzeri sözlerle o günahın kurbanı olacaktır. Keza namaz kılmıyorsa, "gel, kıl" ısrarları karşısında, gelmeme ısrarında bulunacak ve sonunda da "gelmiyorum" deyiverecektir.

Esasen günah, ısrar edildiği, zararsız bilindiği, tevbe ve istiğfar ile de temizlenmediği zaman günah olur. Yoksa, kendisinde ısrar edilmediği, zararı bilinip korkulduğu, tevbe, istiğfar ve samimi bir nedamet ile terkedildiği zaman ise, -Kur'ân'ın ifadesiyle- inşaallah affa mazhar olacaktır. Dağlar cesametinde de olsa, -şirk hariç- Allah'ın affetmeyeceği günah yoktur. Elverir ki, O'nun af, merhamet ve ğufran kapısına varılsın.[58]„

3437 ٥– وعن أنس رضي الله عنه قال: [أتى رسولُ الله ﷺ فاطمةَ رضي الله عنها بعبدٍ قد وهبه لها وعليها ثوبٌ إذا قنَّعت به رأسها لم يبلغ رجليها، وإن غطَّت به رجليها

58– M. Fethullah Gülen, İnancın Gölgesinde, 2/182-190.

لَمْ يَبْلُغْ رَأْسَهَا. فَلَمَّا رَأَى النَّبِيُّ ﷺ مَا تَلْقَاهُ مِنَ التَّحَفُّظِ قَالَ: لَيْسَ عَلَيْكِ بَأْسٌ إِنَّمَا هُوَ أَبُوكِ وَغُلَامُكِ]. أخرجه أبو داود.

5. (3437)- *Hz. Enes* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Fâtıma (radıyallâhu anhâ)'ya, bir köle getirdi. Bunu ona hibe etmişti. Hz. Fâtıma'nın üzerinde (çok uzun olmayan) bir elbise vardı, elbiseyi başına çekecek olsa öbür ucu ayaklarına ulaşmıyordu. Elbisesiyle ayaklarını örtecek olsa üst ucu başına yetişmiyordu. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, örtünme hususunda mâruz kaldığı sıkıntıyı görünce:

"Bu kıyafette olmanın sana bir mahzuru yok, zira, karşındakiler baban ve kölendir." buyurdu." [Ebû Dâvud, Libâs 35, (4106).]

AÇIKLAMA:

Hadis bâzı âlimlerce, kölenin kadın efendisine bakabileceğine delil kılınmıştır. Köle, kadının mahremlerinden sayılır. Halvet halinde bulunabilir, beraber yolculuk yapabilirler. Mahrem olan kimseye bakması helâl olan yerlerine bakmak, köleye de helâldir. *Hz. Âişe, Saîd İbnu Müseyyeb*, iki görüşünden birinde Şâfiî ve Ashabı ve Seleften ekseriyetin görüşü böyledir.

Ancak cumhur, köleyi de ecnebi gibi kabul etmiştir. *"Çünkü* derler, *azad edildikten sonra kadın efendisine nikâhı helâldir."*

Bazı âlimler bu hadiste gelen gulâm kelimesinin hem "köle" hem de "oğlan" ma'nâsına gelmesini esas alarak, hadiste geçen kölenin henüz çocuk olduğuna hükmederler.

3438 ٦- وعن أم سلمة رَضِيَ اللهُ عَنْهَا: [أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ كَانَ عِنْدَهَا وَفِي الْبَيْتِ مُخَنَّثٌ. فَقَالَ لِعَبْدِ اللهِ بْنِ أَبِي أُمَيَّةَ أَخِي أُمِّ سَلَمَةَ: يَا عَبْدَ اللهِ إِنْ فَتَحَ اللهُ لَكُمْ غَدًا الطَّائِفَ فَإِنِّي أَدُلُّكَ عَلَى ابْنَةِ غَيْلَانَ فَإِنَّهَا تُقْبِلُ بِأَرْبَعٍ وَتُدْبِرُ بِثَمَانٍ. فَقَالَ ﷺ: لَا يَدْخُلْنَ هَؤُلَاءِ عَلَيْكُمْ. يَعْنِي الْمُخَنَّثِينَ فَحَجَبُوهُ. قَالَ ابْنُ جُرَيْجٍ: الْمُخَنَّثُ هِيتٌ]. أخرجه الثلاثة وأبو داود.

قوله: «تُقْبِلُ بِأَرْبَعٍ» أي بأربع عكن.

«وَتُدْبِرُ بِثَمَانٍ» أراد أطراف العكن الأربع من الجانبين.

6. (3438)- Ümmü Seleme (radıyallâhu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* yanımda idi. Evde bir muhannes vardı. Bu muhannes, Ümmü Seleme'nin kardeşi Abdullah İbnu Ebî Ümeyye'ye: "Ey Abdullah, şayet yarın Allah Tâif'in fethini müyesser kılarsa, ben sana Gaylân'ın kızını göstereceğim. Çünkü o, gelirken dört, giderken sekizdir" der. Bu söz üzerine Aleyhissalâtu vesselâm:

"Böyleleri bir daha yanınıza girmesin" buyurdu. Bu sözüyle muhannesleri kasdetmişti. Bundan sonra onu, (evlerine girmekten) men ettiler."

[Buhârî, Megâzî 56, Nikâh 113, Libâs 62; Müslim, Selâm 32, (2180); Muvatta, Vasiyyet 5, (2, 767); Ebû Dâvud, Edeb 61, (4929).]

AÇIKLAMA:

1- Muhannes kadınlaşmış erkek demektir. Ahlâkında, davranışlarında, konuşma tarzında ve bütün davranışlarında kadına benzeyen kimsedir. Bu hal, bazan yaratılıştandır. Böyleleri levmdilmezler; ancak kendilerini buna zorlayan ferdlere de rastlanır. İşte bu mezmumdur ve müdâhale edilmesi gerekir. Sesi ve bazı halleriyle yaratılıştan kadına benzeyenlere hünsâ denir. Zikri geçen zâtı *Resûlullah*'ın hünsâ bilmesi, ilk gördüğünde yasaklamayışının sebebini izah eder. Bâzı rivayetler, herkesçe onun cimaya ihtiyaç duymayan biri olduğunun bilindiğini belirtir.

Peygamberimiz Medine'den bazı muhannesleri sürmüştür. Ebû Dâvud'da, ellerini ve ayaklarını kınalayan bir muhannesin Medine'den iki gece uzaklıktaki Nakî tam mevkiye sürüldüğü belirtilir. Öldürülmesini teklif edenlere *Resulullah,* "Ben musallî olanları öldürmekten nehyolundum" cevabını verir. Bu sürülen kimsenin Hit adını taşıdığı belirtilir. Hind di-yen de olmuştur başka isimler de var. Sürüldüğü yerin adı da farklıdır. Bundan, birden fazla kimsenin sürüldüğü hükmüne varılabilir. Nitekim Âmirî, bunların dört aded olduğunu kaydeder.

2- Gelirken dört, giderken sekiz sözüyle kadının önden bakınca karnında dört boğum göründüğünü, arkadan bakınca bu boğumların sağlı sollu iki taraftan da görünmesi sebebiyle sekiz görüneceğini ifade eder. *İbnu Hacer,* bu tasvirin kadının şişman olduğunu ifade ettiğini, o devirde umumiyetle erkeklerin şişman kadınlara rağbet ettiklerini belirtir.

3- *Resûlullah* bir çok hadislerinde erkeklerin kadınlara, kadınların da erkeklere benzemesini yasaklamıştır. Bir hadisleri şöyle: اشْتَدَّ غَضَبُ اللهِ عَلَى قَوْمٍ رَغِبُوا عَنْ خَلْقِ اللهِ وَتَشَبَّهُوا بِالنِّسَاءِ *"Allah'ın yaratışından nefret ederek*

kadınlara benzeyenlere Allah'ın öfkesi şiddetlidir." Bir başka hadis de şöyledir: *"Kadınlardan kendisini erkeklere benzetenlerle, erkeklerden kendilerini kadınları benzetenlere Allah lanet etsin."*

4- *Resûlullah*'ın Hît'i sürgün edişinde başlıca üç sebep gösterilmiştir.

★ Kadınlara ihtiyaç duyan biri olduğu halde bunu gizleyerek, kendinin herkesçe kadınlara ihtiyacı olmayan biri bilinmesine sebep olması.

★ Kadınların güzelliklerini ve avret yerlerini erkeklere alenî şekilde anlatmasıdır. Bu, dinimizin yasakladığı bir edebsizliktir. Kadının erkeğini, erkeğin hanımını tasvir etmesi memnudur. Bir rivayette Hît, vasfettiği kız hakkında daha müstehcen tabirler kullanmıştır: *"Ağzı papatya çiçeği gibi, oturduğu zaman iki olur, konuşursa renk saçar gibi..."*

★ Kadınların en mahrem yerlerine muttalî olmuştur, bunları başka kadınlar bile kolay kolay öğrenmez. İşte bu sebeplerle Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bunu sürmüştür.

Sadedinde olduğumuz hadisin şerhinde başka teferruatlar da var, bu kadarını yeterli görüyoruz.

3439 ٧- وعن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [لَعَنَ رسولُ اللهِ ﷺ المُخَنَّثِينَ مِنَ الرِّجَالِ وَالمُتَرَجِّلاَتِ مِنَ النِّسَاءِ. وقَالَ: أَخْرِجُوهم مِن بيوتِكُم]. أخرجه البخاري، وأبو داود والترمذي.

7. (3439)- *İbnu Abbâs* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* erkeklerden kadınlaşanlara, kadınlardan da erkekleşenlere lânet etti ve: *"Onları evlerinizden çıkarın!" şeklinde ferman buyurdu."* [Buhârî, Libas 62, Hudûd 33; Ebû Dâvud, Edeb 61, (4930); Tirmizî, Edeb 34, (2785, 2786).]

3440 ٨- وعن أم سلمة رَضِيَ اللهُ عَنْها قالت: [كُنْتُ عِنْدَ النَّبِيِّ ﷺ وعِنْده ميمونةُ بنتُ الحَارِثِ رَضِيَ اللهُ عَنْها. فأَقْبَلَ ابنُ أُمِّ مَكْتُومٍ وذلك بعدَ أنْ أُمِرْنا بالحِجَابِ؛ فدَخَلَ عَلَيْنا. فقَالَ ﷺ: احْتَجِبا منه. فقُلْنا يا رسولَ اللهِ، أليس هُوَ أعمى لا يبصرنا؟ فقَالَ: أفعمياوانِ أنتما؟ ألستما تبصرانه]. أخرجه أبو داود والترمذي وصححه.

8. (3440)- *Ümmü Seleme* (radıyallâhu anhâ) anlatıyor: "Ben Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın yanında idim. Yanında Meymûne Bintu'l-Hâris (radıyallâhu anhâ) da vardı. (Bu esnada) İbnu Ümmi Mektum

bize doğru geliyordu. -Bu vak'a, tesettürle emredilmemizden sonra idi- ve yanımıza girdi. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bize:

"Ona karşı örtünün!" emretti. Biz:

"Ey Allah'ın resulü! O, âmâ ve bizi görmeyen (ve varlığımızı tanımayan) bir kimse değil mi?" dedik. Bunun üzerine:

"Siz de mi körlersiniz, siz onu görmüyor musunuz?" buyurdu." [Ebû Dâvud, Libas 37, (4112); Tirmizî, Edeb 29, (2779).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, önce de temas ettiğimiz gibi, kadının erkeğe, erkeğin kadına bakmasına haram diye hükmedenlerin delilidir. Bu meselede aksi görüş de vardır. Nevevî: *"Esahh olan, her ikisinin de nazarlarının haram olmasıdır"* der. Nevevî, kadınlara gözlerini kısmalarını emreden âyeti (Nur 30) de kaydettikten sonra şunu söyler: "Çünkü kadın insanlığın iki cinsinden biridir. Onlara, erkeklere kıyasen diğer cinse (erkeklere) bakmak haram edilmiştir. Burada bakma yasağı fitne korkusu sebebiyledir. Bu, kadınlar hakkında daha açıktır, çünkü onlar şehvetçe daha şiddetli, akılca daha kıttırlar; dolayısıyla onlara fitne erkeklerden daha çabuk ulaşır."

Bu mevzu üzerine geniş açıklamayı 3435 numaralı hadiste kaydettik.

3441 ٩- وعن أبي أسيد رضي الله عنه قال: [قال رسول الله ﷺ وهو خارج من المسجد، وقد اختلط الرجال مع النساء في الطريق. فقال: استأخرن فليس لكن أن تحققن الطريق. عليكن بحافات الطريق. فكانت المرأة تلصق بالجدار حتى إن ثوبها ليتعلق بالجدار من لصوقها به]. أخرجه أبو داود.

« تحققن الطريق » أي تركبن حقها، وهو وسطها.

9. (3441)- *Ebû Üseyd* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, mescidden çıkıyordu. Yolda kadınlarla erkeklerin karışmış vaziyette olduklarını görünce, kadınlara:

"Sizler geride kalın. Yolun ortasından gitmeyin, kenarlarından gidin!" diye ferman buyurdu. Bundan sonra, kadınlar nerdeyse duvara değecek şekilde kenardan yürürdü. Bazan bu değmeler sebebiyle, elbisenin duvara takıldığı olurdu." [Ebû Dâvud, Edeb 180, (5272).]

3442 ١٠- وعن ابن عمر رضي الله عنهما قال: [نهى رسول الله ﷺ أن يمشي الرجل

بَيْنَ الْمَرْأَتَيْنِ]. أخرجه أبو داود.

10. (3442)- *İbnu Ömer* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, erkeğin iki kadın arasında yürümesini yasakladı." [Ebû Dâvud, Edeb 180, (5273).]

AÇIKLAMA:

Erkeğin iki kadın arasında yürümesi hayaya, mürüvvete ve vekâra aykırı bulunmuştur. Yasağın sebebi budur. Ancak hadis umumiyetle zayıf addolunmuştur.

3443 ١١ – وعن ابن مسعود رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قال رَسولُ اللهِ ﷺ : المَرْأَةُ عَوْرَةٌ فَإِذَا خَرَجَتْ اسْتَشْرَفَهَا الشَّيْطَانُ]. أخرجه الترمذي.

11. (3443)- *İbnu Mes'ud* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Kadın avrettir, dışarı çıktı mı şeytan ona muttalî olur."* [Tirmizî, Rada 18, (1173).]

AÇIKLAMA:

1- *Avret*, ortaya çıktığı, görüldüğü takdirde utanılan her şeydir. Kadının avret olarak ifâdesi, kadından da haya duyulduğu içindir. Bu hadis "kadın, avret (utanılacak şey) sahibi olduğu için böyle denmiştir" şeklinde de açıklanmıştır.

2- Şeytanın kadına istişrâfi (ıttılâı) farklı şekillerde yorumlanmıştır:

★ Kadını erkekler nazarında tezyin eder.

★ Şeytan kadına onu iğva etmek ve onunla başkalarını da iğva etmek için bakar.

İstişrâf lügat olarak bir şeye bakmak üzere gözünü kaldırmak ve daha iyi görmek için elini kaşı üzerinde açıp gölgelemektir.

Bu durumda hadis, kadının lüzumsuz yere sokağa çıkmasının hoş olmadığını takrir buyurmaktadır. Âlimler hadisten: "Kadın çıkınca, şeytan başkasıyla onu şaşırtmak, onunla da başkasını şaşırtmak, boylece her ikisini veya ikisinden birini fitneye atmak için dikkatini onun üzerine toplar" ma'nâsını çıkarmışlardır.

Buradaki şeytandan Resûlullah, cinnî şeytanı kasdettiği gibi fâsıklardan insî şeytanı da kastetmiş olabilir. Zira *Nâs* suresinde şeytanın insî ve cinnî olabileceği ifâde edilmiştir.

3444 ١٢ – وعن أنس رَضِيَ اللهُ عنه قال: [كَانَ رَسولُ اللهِ ﷺ مَعَ إحْدَى نِسَائِه فَمَرَّ بِه رَجُلٌ فَدَعَاهُ وَقَالَ: هذه زَوْجَتِي. فَقَالَ يَا رسولَ اللهِ: مَنْ كُنْتُ أَظُنُّ بِهِ فَلَمْ أَكُنْ أَظُنُّ بِكَ. فَقَالَ: إنَّ الشَّيْطَانَ يَجْرِي مِن ابنِ آدَمَ مَجْرَى الدَّمِ]. أخرجه مسلم.

12. (3444)- *Hz. Enes* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* kadınlarından biriyle beraber idi. Yanından bir adam geçti. Aleyhissalâtu vesselâm adamı çağırarak:

"Bu benim zevcemdir!" dedi. Adam:

"Ey Alah'ın Resulü! Ben herkesten şüphe etsem de sizden şüphe etmem!" deyince, Aleyhissalâtu vesselâm:

"Şeytan insana kanın nüfuz ettiği gibi nüfuz eder!" buyurdular." [Müslim, Selâm 23, (2174).]

AÇIKLAMA:

Bu hâdise, birinci ciltte kaydedilen 103 numaralı hadise benzemektedir. Muhaddisler her iki rivayetin de aynı hâdiseye ait olabileceği gibi, iki ayrı hâdiseye de ait olabileceğini söylemiştir. Şu kadar var ki, öbür rivayette Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* i'tikafta iken, gece vakti ziyaretine gelen *Safiyye*'yi uğurlamak üzere mescidin kapısına geldiği sırada iki kişi geçer. Resûlullah onları "Ağır olun!" diye çağırır.

Her iki rivayetin aynı hadiseye ait olması hâlinde, sadedinde olduğumuz rivayet te'vil olunur: "Geçenler iki idi, *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)* birisi ile konuştuğu için burada bir adam mevzubahis edilmiştir" denilir.

Hadisten çıkan hükümler için 103 numaralı hadisin açıklamasına bakılmalıdır.

ONSEKİZİNCİ FASIL

MÜTEFERRİK HADİSLER

3445 ١– عن أبي ذرّ رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قال لِي رَسُولُ اللهِ ﷺ: يَا أَبَا ذَرّ فَقُلْتُ: لَبَّيْكَ وَسَعْدَيْكَ يَا رَسُولَ اللهِ وَأَنَا فِدَاؤُكَ]. أخرجه أبو داود.

1. (3445)- *Ebû Zerr* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bana:

"Ey Ebû Zerr!" dedi. Ben:

"Ey Allah'ın Resûlü, buyurun! Emrinizdeyim, canım sana feda olsun!" diye cevap verdim." [Ebû Dâvud, Edeb 162, (5226).]

AÇIKLAMA:

Bu rivayet, bir büyüğe hürmeten "canım sana feda olsun", "kurbanın olayım!" gibi tabirleri kullanmanın câiz olup olmadığı meselesine cevap teşkil etmekte ve câiz olduğuna delil olmaktadır. Rivayette gözükmüyor ise de, hadis böyle bir soruya cevap sadedinde söylenmiş gibi. *Ebû Bekr İbnu Ebî Âsım*, cevaza delâlet eden rivayetleri göz önüne alarak şu hükme varır: "Kişi bu tabiri sultanına, büyüğüne, ilim sahiplerine, kardeşlerinden sevdiklerine karşı kullanılabilir, bunda bir mahzur yoktur. Hattâ, onu büyüklemek ve muhabbet izhâr etmek maksadıyla yapınca sevab da kazanır. Bunu söylemek haram olsaydı, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bunu söyleyeni ondan men ederdi. Bunun Resûlullah' tan başkası için söylenmesi de câizdir, aksini bilmiyorum."

3446 ٢– وعن أبي سعيد الخدري رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قال رسولُ اللهِ ﷺ: لاَ تُصَاحِبْ إلاَّ مُؤمِناً، وَلاَ يَأكُلْ طَعَامَكَ إلاَّ تَقِيٌّ]. أخرجه أبو داود والترمذي.

2. (3446)- *Ebû Saîdi'l-Hudrî* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Sadece mü'minle arkadaşlık et. Senin yemeğini muttakî olan yesin."
[Ebû Dâvud, Edeb 19, (4832); Tirmizî, Zühd 56, (2397).]

AÇIKLAMA:

Hadiste geçen *"Sadece mü'minle arkadaşlık et!"* sözü iki ma'nâya muhtemeldir:

1- Kâmil mü'minle arkadaşlık yap.

2- Kâfir ve münâfıklarla arkadaşlık yapma, çünkü onlar kişinin diyanetine zarar verir. "Mü'min"den murad bütün mü'minler sınıfıdır.

Hadisin ikinci kısmı, yemeğimizden sadece muttakî olanların yemesini irşad buyurmaktadır.

Şu halde, bu hadiste arkadaşlık, mertebelere ayrılmış olmaktadır: "Mü'minden başkası arkadaş olamaz. Yani her mü'minle konuşmak, diğer beşerî münasebetler, ziyaretler, selamlaşmalar vs. caizdir. Ama evine davet edip yemek yedirecek kadar ileri seviyeye götürülecek bir arkadaşta ittikâ aranmalıdır. Bir başka deyişle müttakî olmayan fâsık, gevşek bir mü'minle arkadaşlık, yemeğe çağırılacak kadar ilerletilmemelidir."

Gerçekten de arkadaş vardır selamlaşılır; arkadaş vardır sokakta beraber gezilir; arkadaş vardır, çayhâneye oturulup çay içilir; arkadaş vardır, evde bile beraber oturulabilir; arkadaş vardır, zaman zaman evlerde müşterek yemek yenilir.

Bu arkadaşlık dereceleri daha da çoğaltılabilir. Dikkat edersek bu sayılan arkadaşlıkların samimiyet derecelerinin farklı olduğunu görürüz. Arkadaşımız çoktur ama pek azıyla evde yemek yeriz. Öyleyse evde birlikte yemek arkadaşlığın ileri samimiyetteki derecesini gösterir. İşte hadis, bu derece ileri samimiyet kuracağınız kimseleri muttakîlerden seçin demiş olmaktadır.

3447 ٣- وعن أبي هريرة رضي الله عنه قال: [قال رسولُ الله ﷺ : المَرْءُ على دين خَليله فَلْيَنْظُرْ أحدُكُم من يُخَالِلُ] . أخرجه أبو داود والترمذي.

3. (3447)- *Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(alcyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Kişi dostunun dini üzeredir. Öyleyse her biriniz, kiminle dostluk kuracağına dikkat etsin."* [Ebû Dâvud, Edeb 19, (4833); Tirmizî, Zühd 45, (2379).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, arkadaşlığın ehemmiyetine dikkat çekmektedir. O kadar ki

arkadaşlar birbirine ciddî tesirlerde bulunabilmekte, "din"le ifâde edilen îtikad, âdet, sîret, ahlâk gibi hususlarda benzemeler husûle gelmektedir.

Bu sebeple hadisin devamında, sıkı dostluk kuracağımız kimsenin ahvâlini iyice bir tedkik ve teemmülden geçirip ondan sonra dostluğa girmemiz tavsiye buyrulmaktadır. Bir başka hadiste: "Müşriklerle beraber yaşamayın, onlarla cimada bulunmayın. Kim onlarla beraber yaşar veya cimada bulunursa onlardan olur" buyrulmuştur.

İyi arkadaş edinme adına tesbit ve düşüncelerini uzun uzadıya anlatan M. Fethullah Gülen'in mütalaalarını "İnancın Gölgesinde" ***adlı kitabından birlikte takip edelim.***

"Allah insanı içtimâî bir varlık olarak yaratmıştır. Yalnız yaşayan bir insan, hemdört yandan hücum eden dalâlet rüzgarları karşısında kuvvetsiz, desteksiz, hemde dualarının kabul olması gibi avantajlardan mahrum kalabilir. Bunun da ötesinde, şeytanın zehirli okları karşısında boy hedefi haline gelebilir.. Bu itibarla, Aleyhissalâtü vesselâm, "Yalnız yaşayan şeytandır" buyururlar. Evet, yalnız yaşayan insan, er geç şeytanın tuzağına düşebilir, şeytana paçayı kaptırabilir ve onun kızıl pençesine av olabilir. Şeytanın zihne ve hayale attığı her kötü düşünce, yalnızlık ve can sıkıntısı toprağında boy atıp gelişecek bir çekirdek gibidir. Fikir, gönül ve ruhunu kötülük ve günah çekirdeklerinin doldurduğu yalnız bir insana, bu çekirdeklerin er-geç iç tazyik ve zorlamalarla dalbudak halinde dışarı taşarak, günah meyvelerini vermemesi imkânsız denecek derecede zordur. Her insan, zaman zaman kendini zorlayan bu kabil düşünce ve hayallerin kendisini nasıl kıstırdığını ve bu kötü düşüncelerin kökünün, daha çekirdek halindeyken kurutulmasının lazım geldiğini, kim bilir kaç defa hissetmiş ve nedametle kıvranmıştır..! Evet, hizmetteki kardeşlerimiz ve aradaşlarımız, zihin, kalb ve ruhumuzun şeytana ait kötülük tohumlarınca işgal edilmemesi ve daha başlangıçta bunların temizlenmesi adına bizim son derece faydalı yardımcılarımızdır.

İnsan konuşurken, dinlerken ya da bakarken, zihin ve hayal faaliyetleri bu duygulara bağlı olarak şekillenir ve renklenir. Siz bu üç faaliyetin üçünü birden yaparken, sözgelimi arkadaşınızla konuşur, ona sorular sorar veya sorularına cevap verir, yani hem konuşur, hem dinler, hemde düşünürken, hayal aleminizde seyahatlar tertip edemezsiniz. Zira zihin faaliyetleriniz ve dikkatiniz, konuşmanızda, dinlemenizde ve düşünmenizde odaklaşmış ve bir nevi hapsolmuştur. Bunun tersine, arkadaşlarından kopmuş bir insan, serbest kalmış zihniyle, hele bir de yorganı başına çekince, istediği veya şeytanın kendini sürüklediği hayal âlemlerine da-

lar gider; öyle zaman da olur ki, encamı ürpertici bu hayalî seyahattan yara almadan geriye dönemez...

Evet, insan, yalnız kalmaktan yılandan-çıyandan kaçar gibi kaçmalıdır; çünkü yalnızlık yılanca, çıyanca düşüncelerin insan ruhunu sarmasına yol açar. İki kişi olmada da aynı tehlikeler bahis mevzuu olabilir; çünkü iki kişinin bir fenalık ve kötülük üzerinde anlaşması, zayıf bir ihtimalde olsa mümkündür. Üç kişininse, -ihtimal hesaplarına göre- günahlarda fenalıklarda anlaşıp bir araya gelmesi âdeta imkansızdır. Bu hakikata parmak basan Allah Rasûlü, "İki kişi de şeytandır; üç kişi ise cemaattir" buyururlar. Üç kişi, bir cemaat teşkil eder ve şeytanın insana nüfuz edeceği delikleri, çok daha küçültmüş olurlar. İster evli, ister bekâr olalım, evde, mektepte, iş yerinde, sokakta ve çarşıda bizi aralarına alıp, üzerimize kanatlarını gererek, duygu ve düşüncelerimizi şeytânî esintilerden koruyacak ruh ve irade insanı arkadaşlara ihtiyacımızın varlığı ortadadır.

Çok defa ve çok yerde kendi kalbimiz, kendi gücümüz bizi canlı ve diri tutmaya yetmeyebilir. Bakışlarımız buğulanıp, sinelerimizi sis ve duman sarabilir; kalbimiz katılaşıp, aşk u heyecanımız, günlük işler ve bu çok renkli hayat içinde kaybolmaya, erimeğe yüz tutulabilir ve meydana gelebilecek bir kabz hali sonucu -Allah korusun- sefahete düşebiliriz. Ama, en az üç kişilik bir cemaatimiz olsa, o zaman diğer iki şevkli ve canlı arkadaşımızdan hiç olmazsa birinin bast haline misafir olur, onun rahmet oluğundan beslenir, onun esintileriyle serinler ve o hava ve atmosfer içinde aşk u şevk teneffüs edebiliriz.

a) İyi arkadaş insanı Cennete götürür:

Burada yeri gelmişken şu mühim hususu da belirtmeliyiz: Evet, arkadaş ama, her arkadaş değil; iyi arkadaş seçeceğiz. Eskilerin eskimeyen şu sözleri ne güzeldir: "Bana arkadaşını söyle, sana kim olduğunu söyleyeyim." "Üzüm üzüme baka baka kararır." "Gül, güller arasında yeşerir." "İyi arkadaş, insanı Cennet'e, kötü arkadaş da Cehennem'e götürür." "İyi arkadaş, misk satan gibidir, hiç olmazsa kokusundan istifade edilir; kötü arkadaş ise, körükçüye benzer ki, hiçbir yanından rahatsız olmasanız bile, en azından kokusundan rahatsız olursunuz." Evet, her insan, arkadaşlarından iyi-kötü mutlaka birşeyler kapar.

b) İyi arkadaşlar içinde olunmalıdır:

Ebed yolunda ebed soluyan, sîmaları hakikat gamzeden, iradelerinde Allah'ın iradesi nümayân öyle dostlar, ahbablar, arkadaşlar vardır ki, yanlarına gittiğiniz, atmosferlerine girdiğiniz zaman, Nebî ile diz dize

gelmiş gibi kuvvet kazanır, aşkla, şevkle dolarsınız. Onların iksir-misâl söz ve davranışları, içinizde yosun gibi yeşermeye başlamış kötü duygu ve düşünceleri bir hamlede siliverir. İyi arkadaş, nasihatlarıyla sizin yüreğinizi hoplatacak, içinize aşk, heyecan salacak, düşüncenize aydınlık getirecek ışıktan bir dosttur. Münevver ve münevvir dostlar, has ahbablar, evet bize lazım olan, işte bunlardır.

Pek çok mıknatısın bulunduğu bir zemine madenî bir parça atsanız, hangi mıknatısın manyetik gücü fazla ise, onu kendine çeker ve bünyesine yapıştırır.. meteorlar, çekim kuvveti ve hayyiz gücü ağır basan tarafa yönelirler.

O halde, evlâdlarınızın kalbleri imanlı, kafaları aydın, anne babalarına itaatkâr, vatan ve milletlerine hizmetkâr, dürüst, faziletli, fedakâr olmalarını mı aruz ediyorsunuz? Öyleyse, onları balmumu gibi eritip, istediğiniz şekli alabilecek temiz arkadaşlara emanet etmeniz gerekir. Böylece onlar, kendi seviyelerinde, emsallerinin muhitinde, içinde bulundukları potanın şeklini alacaktır. Diyelim ki, bir ortaokul talebesini üniversite sıralarına oturtunuz ve onun için binbir emek, binbir masrafta bulundunuz, bu yanlış yaklaşımla ne ona bir şey verebilir, ne de kendiniz bir şey elde edebilirsiniz! Aynen bunun gibi, bir genci kolundan tutup, kendinden çok ileri yaşta insanların bulunduğu camilere götürseniz, hatta keşif ve kerametiyle insanın içinden geçenleri okuyan evliyaullahtan birine teslim etseniz, yine de o delikanlıyı orada tutamaz, kalbini ve kafasını tatmin edemezsiniz. Her şeyden evvel o, kendisi gibi inanan ve davranan gençlerin bulunup bulunmadığına bakacaktır. Emsalini göremediğinde ise, nazarları daima sevimli bulmadığı simalara takılacak ve tatmin olmayacaktır. "Müslümanlık iyi, güzel ama, sadece ihtiyarların yer değiştirme ruh haleti içinde esneyerek camiye gelenlerin ve ilmî meselelerden habersizlerin dini" diyecek, bu durumda da ona tesir etmeniz imkânsız olacaktır. Bu itibarla bir gence iman adına birşeyler verilmek istenirken, onun akıl ve mantık seviyesiyle ilim ve düşünce derecesini hesaba katmanın yanısıra, İslâm'ın yaşanabilirliği ve kâbil-i tatbik olduğu da kendisine gösterilmelidir ki, yaşama arzusunu duysun ve "Onlar yapıyor, ben niye yapmıyayım; onlar kılıyor, ben niye kılmıyayım, onlar koşturuyor, ben neden koşturmayayım; onlar okuyor, ben neden okumayayım" desin, düşünsün ve yapsın.. İşte, böyle bir ruh haletinin meydana gelmesi de, ancak gül kokulu, selvi endamlı, aydın sîmalı, misk dağıtan ve Cennet'e yol açan arkadaşlar topluluğu içinde mümkün olabilecektir. Karşı yakada ise, hiç de tasvir etmediği düşünmediğimiz bir nesil var; içki alışkanlıkları, kumar özentileri, fuhşa ait düşünce ve davranışlarıyla

boşlukta, doymamış, serazat bir nesil.. Evlâdlarını sevdiklerini ve onlara merhamet ettiklerini söyleyen anne-babalar, evlâdlarına karşı gerçekten merhametli iseler, onları ışık suvarilerine teslim edeceklerdir...

Nasihat edenleri dinlemek de, ülfetimizin dağılması, kalbimizin yumuşaması ve şeytanın vesveselerine, günahların zorlamalarına karşı koyabilmemiz için de koruyucu ve besleyici çarelerdendir. İnsan, aklı, mantığı ve muhakemesiyle hususiyet arzeden bir varlık olduğu gibi, coşan gönlü, ürperen vicdanı, yaşaran gözleriyle de bir kalb, bir ruh ve bir duygular yumağıdır. Bu itibarla da, o iç âleminde derinleşmeye, ruh dünyasında zenginleşmeye, tefekkür hayatında genişlemeye muhtaçtır. Evet o, yer yer içinde oluşan aysberglerin eritilmesine muhtaç olduğu gibi, manevî gıdasızlığını izale edecek, manevî süt akıtan çeşmelerede şiddetli bir iştiyak duyar. Kur'ân, Efendimize defaatle "Anlat" der ve O iki Cihan Güneşi de, *"Din nasihattır"* buyurur.. evet bir yanda, çatlama noktasına kadar "anlatma" talim edilirken, diğer yanda da yine hadisin ifadesiyle *"ya öğreten,ya öğrenen, ya da dinleyen ol; dördüncüsü olma!"* tavsiyesinde bulunularak, iki uç âdeta bir noktada birleştirilmekte ve dikkat nazarları, yerinde anlatmaya, yerinde de dinlemeye çekilmektedir. Hele, Efendimiz'in bizzat, Kur'an'ı talim ettiği Ashab'ına, "Okuyun da dinleyelim!" demesi ne kadar mânidardır!..

O halde insanın, yüreğini coşturup yumuşatacak, içindeki kararmış his ve duyguların kirini, pasını izale edecek, onun ebedî âlemlere şevkini kamçılayacak, bu arada dinî, ilmî dakik mes'elelerle fikir dünyasını aydınlatacak vaiz ve nâsihleri dinlemesi de, yine onun için ekmek kadar, hava kadar mühim bir ihtiyaçtır. Bu sebeple insan, "bunu biliyorum, bir daha neden dinleyeyim ki!" dememeli; nasıl yemek, içmek devamlı tekerrür ediyor ve bıkmak şöyle dursun, bunlara daima ihtiyaç duyuluyor, öyle de, kalb ve ruhun gıdası sayılan, ayrıca şeytan ve günahların şerrinden de koruyucu rol oynayan nasihat ve sohbetleri dinlemek de, onun için belki bin kat daha lüzumlu bir ihtiyaçtır. Halk arasında, va'z ve sohbetlere devam eden bir çok kişinin içkiyi, kumarı bıraktığını, pek çok fenalıkları terkettiğini, hayırlara koşar olduğunu duyar ve dinlersiniz. Anlatan bir aşk ve heyecan insanı olmasa, gözü yaşlı ve ihlaslı anlatmasa da, yine tesir edebilir; çünkü te'sir ettirecek Allah'tır. Bence, günümüzde mahrum bulunduğumuz hususlardan biri de işte budur. Seleflerimiz va'z ederken, cami ihtizaza gelir, gönüller aşk ve heyecanla dolar; çoğu kez va'z tamamlanamazdı. Bir kere,dinleyen içi yıkanmış olarak döner giderdi. Ama, yine de ümitsiz değiliz; her bitişin ardından bir doğuş başlatan Allah'ın, aşkla coşan, gözü yaşlı, bağrı yanık o gönül erlerini bir kere daha göndereceğine inancımız tamdır.

c) Nasihatçı ve ikazcı arkadaş edinilmelidir:

Nasihatçı ve ikazcı bir arkadaş edinmenin ehemmiyetini de burada ifade etmeliyiz. Şimdiye kadar ele aldığımız bahislerle alakalı olarak üstümüzde âdeta kayyumluk ve bekçilik yapacak iyi bir arkadaşı ikazcı tayin edip, ona ruhsat ve yetki vermek de çok önemlidir. Evet, böyle bir arkadaş olmalıdır ki, bizde bir gevşeklik, ülfet, günaha biraz meyil gördüğü, az bir kayma müşahede ettiği zaman hemen ikazda bulunsun, yerinde sertçe kulağımızı çeksin ve başımızı salladığımız zaman da elimizden tutup, bizi sâhil-i selâmete çıkarsın.. biz de, sıkıldığımız, kendimizde bir sönme müşâhede ettiğimiz ve ayağımızın kaydığını hissettiğimiz zaman hemen kalkıp, Hızır çeşmesine koşar gibi, bu vefalı ve emin dost, bu güzel arkadaşın kucağına koşalım ve "Sen bir bahçıvansın, hele beni bir gül bahçelerinde dolaştır; birşeyler anlat bana! Beni şu hayatın girdaplarından, şu günah labirentlerinden çek al, al da, aydınlık iklimlere ulaştır" demeliyiz. Ailemizle alakalı bir mesele ortaya çıktığında, ya da ticaretimizde bir sarsıntı olduğunda, nasıl hemen heyecan içinde erbabına koşarız; midemiz veya böbreğimiz sancılandığında nasıl hemen soluğu doktorda alırız; ebedî hayatımızı tehdit eden günah mikroplarına ve şeytanın vesvese ve aldatmalarına karşı da, kuvve-i maneviyemizi takviye edici ilaç ve şifa arkadaşımıza aynen öyle koşmalıyız".[59]

3448 ٤ – وعن أبي الدرداء رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قال رَسُولُ اللهِ ﷺ: أَلاَ أُخْبِرُكُمْ بِأَفْضَلَ مِنْ دَرَجَةِ الصِّيَامِ وَالصَّلاَةِ وَالصَّدَقَةِ؟ قَالُوا: بَلَى. قَالَ: إِصْلاَحُ ذَاتِ الْبَيْنِ فَإِنَّ فَسَادَ ذَاتِ الْبَيْنِ هِيَ الْحَالِقَةُ]. أخرجه أبو داود والترمذي وصححه.

وزاد: «لاَ أَقُولُ تَحْلِقُ الشَّعْرَ، وَلَكِنْ تَحْلِقُ الدِّينَ».

4. (3448)- *Ebû'd-Derda* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Size oruç, namaz ve sadakanın derecesinden daha üstün olan şeyi haber vermeyeyim mi?"

"Evet (Ey Allah'ın resulü, söyleyin!)" dediler.

"İnsanların arasını düzeltmektir. Çünkü insanların arasındaki bozukluk (dini) kazır." [Ebû Dâvud, Edeb 58, (4919); Tirmizî, Kıyamet 57, (2511).]

Tirmizî'de şu ziyade gelmiştir: *"Ben saçı kazır demiyorum, velâkin dini kazır (diyorum)."*

59– M. Fethullah Gülen, İnancın Gölgesinde, s. 175-181.

AÇIKLAMA:

1- Hadiste geçen *zâtu'l-beynle* kalplerde bulunan ülfet, muhabbet gibi, insanları kaynaştıran hasletler anlaşılmıştır. Bu durumda ıslah-ı zâtı'l-beyn bu kaynaşma vasıtalarını iyileştirme, güçlendirme ma'nâsına gelir. Ancak, aynı tabirle kalplerdeki düşmanlık, küsme, kırılma gibi hallerin de kastedilmiş olabileceği kabul edilmiştir. Bu durumda *ıslah-ı zâtı'l-beyn* kırgınlıkların giderilmesi, küslerin barıştırılması gibi ma'nâlara gelir. Her iki te'vil de sonuçta birleşir, çünkü muhabbet ve kaynaşmayı netice vermektedir.

2- Hadis, insanlar arasındaki kırgınlığın küçümsenmemesine dikkat çeker, bunun *dini götüren* ve *kazıyıp atan* bir hal olduğunu belirtir. Çünkü kalbte kırgınlık, kin, husûmet yerleşti mi, kişi artık aklıyla, sağ duyusuyla hareket edemez, onun birçok davranışlarında dinin yönlendirici, frenleyici rolü müessir olamaz. Bu menfi durumdan, Allah korusun her çeşit kötülükler neşet eder, bu çeşit ferdlerin hayatında ne din, ne diyanet, ne de hamiyet-i diniyye kalır. Bu hale düşen insanlar, kendine düşman bildiği kimselere galebe çalmak için kâfirin bile yardımını taleb edebilir, bu yardımı garantilemek için dininden, dinî mukaddesâtından tavizler verebilir, müşriklerle, din düşmanlarıyla işbirliği yapabilir. Şuurlu müslümanlar hadisin bu irşadına uyarak, bir taraftan keskin bir ustura gibi dinin kazınmasında müessir olacak bu durumları düzeltmeyi mühim bir vazife bilirken, diğer taraftan da insanları bu çeşit durumlara itmemenin çok mühim olduğunu anlarlar. Bu hislerin doğmasına basiretsizce zemin hazırlayanlar, kin sahibi insanların dinde merhametsizce işleyecekleri tahribatın sorumluluğuna iştirak edebilecektir. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bu ciddi tehlikeye çarpıcı kelimeler kullanarak dikkat çekmektedir. Tirmizî'nin bir rivayetinde, "Resûlullah'ın: *"Bu kazıyıcıdır" derken, "bu saçı kazıyor" demek istemiyorum, lâkin dini kazıyor demek istiyorum"* demiş olduğu belirtilir.

Şu halde, bu meş'um neticeleri önleyici ıslah ve barıştırma çalışmaları, namaz, oruç, sadaka gibi ferdî ibadetlerden çok daha üstün olacaktır. Sadedinde olduğumuz hadis bu vak'aya parmak basmıştır. Bu, fevkalâde şümullü hayırlara menşe' olan ıslah işinin ehemmiyetini tebârüz ettiren diğer bir husus, bu yolda yalan söylemeye bile fetva verilmiş olmasıdır. Evet, İslâm nazarında en merdûd ve en meş'um bir şey ilan edilen kizb, insanlar arasını bulup barıştırmada tecviz edilmiş, mubah addedilmiştir.

3449 ٥- وعن ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [خَطَبَنا عُمَر رَضِيَ اللهُ عنه بالجَابِيَةِ فقَالَ: يا

أَيُّهَا النَّاسُ إِنِّي قُمْتُ فِيكُمْ كَقِيَامِ رسول الله ﷺ فِينَا. قَالَ: أُوصِيكُمْ بِأَصْحَابِي ثُمَّ الَّذِينَ يَلُونَهُمْ ثُمَّ يَفْشُو الْكَذِبُ حَتَّى يَحْلِفَ الرَّجُلُ وَلَا يُسْتَحْلَفُ، وَيَشْهَدُ الشَّاهِدُ وَلَا يُسْتَشْهَدُ. أَلَا لَا يَخْلُوَنَّ رَجُلٌ بِامْرَأَةٍ إِلَّا كَانَ ثَالِثُهُمَا الشَّيْطَانُ، عَلَيْكُمْ بِالْجَمَاعَةِ، وَإِيَّاكُمْ وَالْفُرْقَةَ: فَإِنَّ الشَّيْطَانَ مَعَ الْوَاحِدِ وَهُوَ مِنَ الاثْنَيْنِ أَبْعَدُ، مَنْ أَرَادَ بُحْبُوحَةَ الْجَنَّةِ فَلْيَلْزَمِ الْجَمَاعَةَ. مَنْ سَرَّتْهُ حَسَنَتُهُ وَسَاءَتْهُ سَيِّئَتُهُ فَذَلِكُمُ الْمُؤْمِنُ].

أخرجه الترمذي وصححه.

5. (3449)- *İbnu Ömer* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Hz. Ömer (radıyallâhu anh), el-Câbiye'de bize hitaben:

"Ey insanlar, dedi. Ben, (şu hutbeyi okumak üzere) aranızda kalkıyorum, tıpkı, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın da bizim aramızda kalktığı gibi. (O kalkıp) şöyle demişti: *"Size Ashâbımı, sonra da onların peşinden gelecekleri [sonra da bunların peşinden gelecekleri] tavsiye ediyorum. Daha sonra (gelenler arasında) yalan, öylesine yayılacak ki, kişi, kendisinden yemin taleb edilmediği halde yemin edecek, şâhidliği istenmediği halde şehâdette bulunacak. Haberiniz olsun, bir erkek bir kadınla baş başa kaldı mı onların üçüncüsü mutlaka şeytandır. Size cemaati tavsiye ederim. Ayrılıktan sakının. Zira şeytan, tek kalanla birlikte olur. İki kişiden uzak durur. Kim cennetin ortasını dilerse, cemaatten ayrılmasın. Kimi yaptığı hayır sevindirir ve kötülüğü de üzerse, işte o, mü'mindir."* [İbnu Mâce, Ahkâm 27, (2363); Tirmizî, Fiten 7, (2166).]

Bu hadisin şerhi adına yine Muhterem Fethullah Gülen Hocaefendinin cemaat, cemaatleşme ve benzeri noktalardaki görüşlerini aktaralım.

"Cemaat halinde yaşamak, hayatı bir zarurettir:

Allah, insanı toplum içinde yaşayacak bir varlık olarak yaratmış ve onu hem cinslerinin arasına salmıştır. İnsan, maddî ve manevî yönleriyle ancak toplum ve cemaat içinde yaşayabilir. Onun içindir ki, Hz. Adem'den bu yana hep cemaat öne çıkmış, fert arka planda kalmıştır. Şu kadar ki, bazı devreler ve zaman dilimlerinde bu mes'ele, diğerlerine nazaran daha bir ehemmiyet kesbetmiş ve adeta bir zaruret halini almıştır. Kaldı ki, büyük çoğunluğu itibariyle hayvanlar bile toplu halde yaşarlar, öyle ise en mükerrem varlık olan insan,hayatının her safhasında toplu halde yaşamak mecburiyetindedir. İslâm, bu meseleyi daha bir pekiştirir ve öne alır. Öyle ki, mü'min tek başına namaz kılarken bile, "İyyâke na'bü-

dü ve iyyâke nestaîn -Ancak Sana ibadet ederiz ve ancak Senden yardım bekleriz" der; "ederim, beklerim"demez. Bir mü'min, günlük şahsî işlerinden ibadetlerine kadar her meselesinde Kur'ân ve Sünnetle cemaat içine itilir, kendisine cemaat olmanın avantajları gösterilir ve hayatının büyük bir bölümü cemaatle irtibatlandırılır.

Cemaatleşme, bugün her zamankinden daha zarurîdir.

Bugün küre-i arz, bütün milletleri ve devletleriyle tek bir ülke görünümü almıştır. Ulaşım ve haberleşme, çeşitli vasıtalarla çok kısa zamanda temin edilir olmuş, milletlerin birbiriyle yakın münasebetlerde bulunması sayesinde teknolojik, iktisadî, siyasî ve silah üstünlüğü bakımından dünya birbiriyle yarışır hale gelmiştir. Bu yarış, her milleti kendi bünyesinde cemaatleşmeye götürmüş, hatta asrın getirdiklerinin zarurî bir neticesi olarak topyekün insanlık, kendini bu yarış ruh ve şuuru içinde bulmuştur.

Dünya çapında ideolojiler, 18'inci asırdan bu asra genç fidanlar gibi sarkmış ve orijinal bulunarak, Hiistiyanlığa da bir reaksiyon olarak kendilerine sahip çıkılmış, o fidanları gövdeleştirmek isteyenler, dünyanın hemen her yerinde topluluklar meydana getirmek ve kitleleşmek için var güçleriyle ve bütün imkânlarıyla mücâdele vermişler ve cihan harplerinde yenik düşenler önde görünenlere yetişme hatta geçme hırs ve azmiyle ayrı bir cemaatleşme yoluna girmişlerdir. Asırların dev çınarı Osmanlı Devleti'ne karşı devam edegelen Haçlı seferleri, esasen yine birlik içinde toplum oluşturmanın örneklerini teşkil etmekteydi. Bugün, aynı topluluklar çok değişik nam ve ünvanlarla kendilerini hissettirmekte ve paktlar, pazarlar, bloklar şeklinde ortaya çıkmış bulunmaktadır. Bunun ötesinde, kendi bünyelerinde tabii seyirlerini tamamlayan ya da tamamlamış görünen milletler, görünen ve görünmeyen kollarıyla başka milletlerin içine sızmaya ve oralarda kendi türkülerini söyleyecek cemaatler teşkil etmeye başlamışlardır. Burada, nezahet ve nezaketinize sığınarak, inkâr-ı uluhiyetin baş temsilciliğini yapan, hasm-ı azam Rusya ile Çin'i misal olarak vermek istiyorum: Geriye dönüşe ve tepeden hızla inişe geçtikleri şu dönemde, geçmişte milletimize yaptıklarının cezası olarak baş aşağı gelişlerini -inşaallah- göreceğiz.[60] Siz isterseniz, ülkemizdeki kolejleri, kültür hareketleri, beşinci kol faaliyetleri her çeşit neşriyatları ve nefsanî hayat anlayışları ile Amerika, İngiltere, Fransa ve Almanya'yı ve daha başkalarını da yapıp ettikleri ve başlarına gelenlerle düşünebilirsiniz.

Memleketimiz, memerr-i efkârdır, yani Doğu ve Batı kültürlerinin uğrak yeridir. O, asırlar boyu ipek yoluyla Doğu-Batı ticaretinin uğrak

60- Bu ifadeler, 1980 öncesine aittir. (İ.H.)

yeri olduğu gibi, bütün fikirlerin de uğrayıp geçtiği veya yerleşip kaldığı bir ülke olmuştur. Sanki her geçen, her uğrayan bu verimli toprağa bir kaç tohum atıp, öyle gitmiştir.

Şimdi siz söyleyin: Tarih boyunca sağlı-sollu, önlü-arkalı bunca toslamalar, vurup geçmeler.. tarihî, millî ve dinî kayaklı düşüncelerle toplu atan hasım yürekler ve bütün bunların hâsıl ettiği korkunç dalga ve esintiler karşısında eğer bir ve beraber olmasaydık, bu günlere gelip ulaşmamız mümkün olur muydu? Bu soruyu çevirip şöyle de sorabiliriz: Sayısız dişlerin ve dişlilerin (tek dişi kalmışlar birleşince, cemaatler halinde çok dişliler olur) peş peşe amansız saldırıları karşısında mukavemet edebilmemiz, millî bütünlüğümüzü koruyabilmemiz, hayatiyetimizi hem de başkalarına hayat nefhederek sürdürebilmemiz için cemaatleşmeye, evet, sağlam ve sarsılmaz bir cemaat teşkil etmeye ihtiyacımız var mıdır, yok mudur? Dünyâ üzerimize cemaatler halinde ve mekanize birliklerle gelirken, onların karşısına fertler halinde ve tüfeklerle nasıl çıkabiliriz? Gerçek şu ki, toplu atan yürekleri top da sindiremez. Topumuzun, tufeğimizin olmadığı yerde, hiç olmazsa yüreklerimiz, vahdetle gürül gürül olmalıdır.

Farklı kültürlerden farklı cemaatler ortaya çıkar. Önceki devirlerde farklı doktrinler, değişik fikrî cereyanlar ve kültürler gelişip boy atmadığı ve insanların çoğuna tek tip kültür hakim olduğu için, tek bir kişinin arkasından -hak veya bâtıl adına- büyük topluluklar sürüklenip gidebiliyordu. Belli bir kültür ve anlayış içinde yetişen insanlar, daha saf olup, daha kolay yönlendirilebiliyor ve bugünkü anlayışla, kitle ruh haletinden, yani toplum psikolojisinden istifade etmek çok daha rahat ve kolay oluyordu. Bu sebeple bir Hasan Sabbah, bir Bedrettin yığınları harekete geçirebiliyor ve onları apaçık bâtılların duyguları, düşünceleri kanlı delileri haline getirebiliyorlardı.

Bugün ise, yukarıda da kısmen temas ettiğimiz gibi, herkes ayrı ayrı kültürlerden istifade edebilmekte ve çok farklı dünyâ görüşleri insanlar arasında çok çabuk yayılmaktadır. Evet, her seviye ve anlayışta, her inanç ve düşüncede dünyanın öbür ucunda yazılan herhangi bir eser, çok kısa zamanda beri ucunda alıcı, okuyucu bulmakta ve tesir icra etmektedir. Bu, şu demektir: Böyle farklı kültürlerin içiçe yaşadığı bir devirde insanlar birbirlerinden kopuktur; toplum hayatı yerine ferdî hayat hakimdir. "Ben de okuyorum; dünyâyı senin kadar ben de biliyorum" gibi, bilmekten, ilme vukuftan, kültürlü olmaktan doğan "Ben de" anlayışıyla herkes âdeta arslandır. Bu insanlar, dünyaya ait meseleleri öğrenip, dünyayı tanımada sanki müsavi gibidirler. Denk olanlar ise birbirini iter. Böyle bir vasatta her fert, kendi bilgisi, kendi iktidarı, kendi kabiliyeti ve

kendi kapasitesinin kendisine kafi geldiği inancıyla, "Orman bana ait" deyip, tek başına dolaşmak istemekte, kimsenin vesaya ve koruması altına girmeyi düşünmemekte, hatta bunu lüzumsuz saymaktadır.

Önce şurası iyi bilinmelidir ki, bir ferd, dalâlet adına tahripkâr cemaatler karşısında tek başına mukavemet edemez. Bir insan "gavs" bile olsa, şahsi dehâsıyla, kültür ve ilim dünyasıyla, hatta keşif ve kerametleriyle asrımızın dalâletleri ve günah tufanları karşısında tek başına yaşayamaz; yaşasa da, sürüden ayrı kaldığı için her zaman kurtlara yem olabilir. Ayrıca, cemaat içinde bulunmanın getireceği feyizlerden, sağlayacağı avantaj ve lütuflardan da mahrum kalır. Ayakları cemaat zeminine basmayan insan, ayaklar altında bir yaprak ve bir tüy gibidir; bu yandan üflesen öte yana, öte yandan üflesen bu yana savruluverir. Bu yüzdendir ki, Gavs-i A'zamlar, İmâm-ı Rabbânîler, Muhyiddin İbn Arabîler bile bu asırda yaşasalardı, herhangi bir cemaatin bir uzvu olmak isteyeceklerdi. Sahabe devrinin o en kuvvetli, en iktidarlı ve meleklere parmak ısırtacak insanları bile cemaatleşme ve birlik teşkil etme luzumunu duymuşlardı. Bu sebeple, hasımlarımızın içtimâî kanal ve kollarla geçeceğimiz yollarda kurdukları sayısız tuzaklara ve onların cemaatçe hücumlarına, ayrıca manevî hasımlarımız olan şeytana, nefse ve günah tufanlarına karşı yem olmaktan, boğulmaktan bizi koruyacak en mühim sığınak, cemaatleşmedir. Evet, bu fikre davet, günümüzün en hayatî meseleleri arasındadır.

Cemaatte her zaman kuvvet vardır

İki fert ayrı ayrı olduklarında 1'i aşamazken, yan yana gelince 11 olur. Üç ayrı "1" yanyana geldiğinde 111'e ulaşır. Şimdi basitçe rakam bazında ifade etmeye çalıştığımız bu durumu, karanlıkta elinde meş'ale tutan bir kişinin meydana getireceği aydınlıkla, 11 ya da 111 kişinin meydana getireceği aydınlığı mukayase ederek düşünün. Bir hazineyi kaldırmada da aynı durum söz konusudur. Buna bir de pâzu kuvvetinin yanında kabiliyetlerin, ilmin, idrakın ve düşüncelerin ittifakını ekleyin. Ayrıca gaye ve ideal birliği ve cehd ve azim müşterekleri de varsa, işte o zaman, gerçekten topların sindiremeyeceği yürekler gürül gürül ses getirmeye başlar. Aynen bunun gibi, iç alemlerinin, ruh ve kalb dünyalarının hayat dereceleri çok ulvî olan ve sîmalarında melek çehrelerini müşahede edebileceğiniz, arkadaşların şefkat, merhamet ve nurdan tebessümlerle süslenmiş aydın bakışları altında ışıklaştığınızı düşündüğünüzde, şeytanın aldatmalarına ve günahların yakıcılığına karşı nasıl bir atmosfer içinde bulunduğunuzu daha iyi anlayacaksınız. Bu atmosfer içinde direnç kazanacak olan zayıf kalbiniz ve irâdenizin fer ve kuvveti de artacaktır. Bu sayede, zülcenâheyn, yani iki kanatlı, çift yönlü bir kuvvete sahip olacaksınız.

Cemaatte rahmet ve cemaatle dualarda makbûliyet vardır:

Hadisin beyanıyla, Allah'ın rahmeti cemaatle beraberdir. Cemaat üzerinde dolaşan bir bulut, adeta altına girene rahmet yağdırır. Bir kişinin duası sadece bir ferdin duası olup, taşıdığı rahmet damlaları da o kadardır. Halbuki, tam olarak ittihad etmiş, ağız gönül birliği içindeki bir cemaatin duasının karşılığı, tek tek her ferde inen miktarın kat kat üstündedir ve sağanak sağanaktır. Eğer rahmete açık semereli bir ağaç olmak istiyorsanız, orman içinde bir ağaç olmaya bakınız; tek başınıza kaldığınızda hiçbir rahmet düşmez.. kuruyup gidebilirsiniz; ama ormana mutlaka rahmet inecek ve siz de o rahmetten bol bol yararlanacaksınız. Yine diyelim ki, siz bir sivilsiniz, silahınız yok, kuvvet ve kudretiniz de sermayeniz kadar.. Oysa, askerde tek başınıza bile olsanız, iktidarınız, silahınız, ferdî kabiliyet ve cesaretinizin yanısıra, içinde bulunduğunuz birliğin kuvvet ve iktidarını da yanınızda bulur ve yerinde bir paşayı, hatta bir orduyu bile esir edebilirsiniz.

İster hayır adına, isterse şer adına olsun, her hal ü kârda cemaatin işgücü ve tesiri her türlü tasavvurun üstünde olduğu gibi, böyle bir şahs-ı manevînin Allah'a teveccüh edip yalvarması da Cenâb-ı Hakk'ın rahmetini ihtizaza getirmesi ve ilâhî imdada vesile olması bakımından çok önemlidir. Hatta o kadar ki, ehl-i dalâlet bile bir cemaat halinde dua etse, bazı ahvalde sizin tek başınıza yaptığınız duaları geri çevirebilir. O halde, dalâlet cemaatlerine karşı mukabele ve mukavemet edebilmek için, mü'minlerin de cemaatleşmeye, cemaat halinde müdafaaya ve cemaat ruhuyla duaya ihtiyaçları vardır.

Cemaat içinde bulunmanın bir büyük faydası da şudur: Kişinin masiyetleri, günahları, dualarının kabul semasına yükselmesine engel olabilir; cemaatin dualarının kabul olacağı ise, kat'i gibidir. Bir kudsi hadisde Allah (cc) şöyle buyurur: "Hümü'l kavmü lâ yeşkâ bihim celîsühüm- Onlar öyle bir cemaattir ki, onlarla bir arada bulunan bedbaht olmaz." Evet, gül bahçesinde bulunan, hiç olmazsa o bahçenin kokusundan istifade eder.

Cemaat, paratoner gibidir:

Cemaat, ilâhî rahmeti câzibesi ve duasıyla davet edip sînelere ulaştırmada vasıta olduğu gibi, belâ ve musibetlerin def'ine de önemli bir vesiledir. Semâ, kendine açılan semâvî sîmalıların elleri ve gönülleriyle çok alakadardır. Evet, cemaat halinde, dua ve yakarış, Rahmete açılan avuçlara semâvî tebessümleri celbederken, aynı zamanda yere uzanan âfet ve musibetlerinde def'ine sebeptir. Paratonerden uzak kalanlara, şeytanın şimşekten okları her an isabet edebilir. Bazen de ondan iki gün

uzak kalan dört gün, dört gün uzak kalan sekiz gün uzaklaşmış gibi, kendini boşluk ve kasvet içinde bulabilir. Bu, tıpkı ışığın kaynağından uzaklaştıkça, karanlığın ziyadeleşmesi gibidir.[61]»

3450 ٦- وعن أبي موسى رضي الله عنه قال: [قال رسولُ الله ﷺ إذَا مرَّ أحَدُكُمْ في مَجْلِس أوْ سُوق وفي يَده نَبْلٌ فَلْيأخُذْ بنصَالِهَا لاَ يَخْدشْ بِهَا مُسْلِماً. قال أبو موسى رَضِيَ اللهُ عنْه: واللهِ مَا مُتْنَا حتَّى سَدَدْنَاهَا بَعْضُنَا في وُجُوهِ بَعْضٍ]. أخرجه الشيخان وأبو داود. «التسديد» التصويب.

6. (3450)- *Ebû Musa* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: buyurdular ki: *"Sizden biri bir meclis veya bir çarşıdan geçerken elinde ok bulunduğu takdirde, okun demir kısmını tutsun, onunla bir müslümanı yaralamasın."* Ebû Musa (radıyallâhu anh) derdi ki: "Biz, vallahi, onları ölmezden önce birbirimize yönelttik." [Buhârî, Fiten 7, Salât 67; Müslim, Birr 124, (2615); Ebû Dâvud, Cihad 72, (2587).]

AÇIKLAMA:

Hadis, müslümanlar hususunda, *Rasûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın ne kadar müşfik ve merhametkâr olduğunu göstermektedir. Müslümanlar birbirlerini incitmekten, rahatsız etmekten, maddî-manevi yaralara sebep olmaktan son derece kaçınmalıdırlar.

Ebû Musa (radıyallâhu anh), Aleyhissalâtü vesselâm'dan sonra çıkan fitneye işaret ediyor: "Biz çarşı pazarda dolaşırken demir kısmının gafletle değmesinden hâsıl olacak rahatsızlığa bile meydan vermememiz için uyarıldığımız okları, Resûlullah'ın vefatından sonra, birbirimizi öldürmek için kullandık, zehî gaflet!" demek istiyor, hayıflanıyor.

3451 ٧- وعن جابر رَضِيَ اللهُ عنْه قال: [نَهَى رسولُ الله ﷺ أنْ يُتَعاطَى السَّيْفُ مَسْلُولاً]. أخرجه أبو داود والترمذي.

«التعاطي» الأخذ والعطاء، والمراد عدم شهره بين الناس.

7. (3451)- *Hz. Câbir* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* çıplak olarak kılınç teati edilmesini yasakladı." [Ebû Dâvud, Cihâd 73, (2588); Tirmizî, Fiten 5, (2164).]

61- M. Fethullah Gülen, İnancın Gölgesinde, 2/168-175.

MEHİR BÖLÜMÜ

Bu bölümde iki fasıl var

★

BİRİNCİ FASIL

MEHRİN MİKTARI

★

İKİNCİ FASIL

MEHRİN AHKÂMI

UMUMÎ AÇIKLAMA

Mehir, sadak ve *sevk,* evlenme sırasında kadına verilmesi gereken bir bedeldir. Nikahın sahih olmasının şartlarından biridir. Bu olmaksızın nikâh sahih olmaz. Ancak bilahere kadın mehrinden vazgeçebilir. Zirâ mehir kadının şahsi malıdır, onu dilediği gibi tasarruf eder, kimse karışamaz şöyle veya böyle tasarruf etmek için kimse onu icbar edemez. Evlenilen kadın ehl-i kitap dahi olsa mehir hakkı aynen mevcuttur.

Mehrin nikâh için şart olması, Kur'ân-ı Kerim'de yer almış olmasından ileri gelir. Ayet-i kerime:

وَآتُوا النِّسَاءَ صَدُقَاتِهِنَّ نِحْلَةً فَإِنْ طِبْنَ لَكُمْ عَنْ شَيْءٍ مِنْهُ نَفْسًا فَكُلُوهُ هَنِيئًا مَرِيئًا **"Kadınlara mehirlerini cömertçe verin. Eğer ondan gönül hoşluğu ile size bir şey bağışlarsa onu âfiyetle yeyin."** (Nisâ 4).

Mehrin âzâmî miktarı hususunda bir hudud yoktur. Resûlullah devrinde, mehir olarak hurma bahçesinin bile verildiği olmuştur.

Asgarî miktarı hususunda ülemâ ihtilâf eder. Hanefilere göre en az on dirhem gümüş olmalıdır.

Mâlikîlere göre hâlis altından bir dinarın dörtte biri, hâlis gümüşten de üç dirhemdir veya bunların kıymetinde maldır.

İmam Şâfiî, Ahmed İbnu Hanbel, Sevrî, Dâvud-u Zâhirî, İbnu Ebî Leylâ'ya göre, mehrin muayyen bir miktarı yoktur. Her mal olan şey az olsun çok olsun mehir olabilir. Bununla beraber *İmam Ahmed İbnu Hanbel*'e göre mehrin on dirhemden az olmaması müstehabtır, dörtyüz dirheme kadar olması mesnundur, ziyade olmasında bir beis yoktur.

Nikâh akdi sırasında mehir miktarının tesbit edilmesi sünnettir. Akid zamanında mehir belirlenmemiş ise veya belirlenen miktar sahih kabul edilmemiş ise buna *mehr-i misil* gerekir. Yani o devirde o bölge halkı, o emsal kadının nikâhında ne miktar mehir vermeyi örfleştirmiş ise o esas

alınır. Buna mehr-i misil denir. Nikâh sırasında zikredilen mehre, mehr-i müsemmâ denir.

Mehr-i müsemmânın âzâmi miktarına şer'an miktar tayin olunmamış, iki tarafın mütâbakatına bırakılmıştır. Akid sırasında tesmiye edilen yani bilfiil zikredilerek mütabakatla tesbit edilen meblağ ne kadar yüksek olursa olsun, onun kadına ödenmesi gerekir. Bu husus, âyet-i kerime ile garanti altına alınmıştır:

﴿ وَإِنْ أَرَدتُّمُ اسْتِبْدَالَ زَوْجٍ مَكَانَ زَوْجٍ وَآتَيْتُمْ إِحْدَاهُنَّ قِنطَارًا فَلَا تَأْخُذُوا مِنْهُ شَيْئًا ﴾

"Bir eş yerine başka bir eş almak isterseniz, birincisine bir yük altın vermiş olsanız bile, ondan bir şey almayın..." (Nisâ 20). Burada Rabbimiz Teâlâ Hazretleri boşanma halinde, kadına mehr-i müsemmânın bir yük altın bile olsa verilmesini emreder. Yük'ün sayısı, kilosu yoktur. Bu hususta *Hz. Ömer*'e itiraz eden kadının kıssası meşhurdur: *Hz. Ömer* (radıyallâhu anh), kadınlara verilen bu mehrin âzamî miktarını tesbit etmek niyetiyle, bir cuma hutbesinde: "Kadınlara mehir verirken aşırı gitmeyin..." deyince, cemaatten bir kadın atılarak: "Ey Ömer, senin buna hakkın yok. Zirâ âyet-i kerime'de Cenâb-ı Hakk: *"Birisine bir yük altın da vermiş olsanız bile ondan birşey almayın..."* buyurmuştur" der. Hz. Ömer kadına hak verir ve kararından rücû eder.

Yeri gelmişken şunu da belirtelim: Mehir, evlenme anında peşin verilebileceği gibi, önce borçlanıp sonra da verilebilir. Veya bir kısmı önce verilir, bir kısmı borç olarak tesbit edilir, sonradan ödenir. Peşin ödenene mehr-i muaccel denir. Koca, hayat boyu borçlu kalabilir. Bu esnada boşanma olursa, boşanma sırasında erkeğin mehir borcunu ödemesi gerekir. Ölmüş ise geride bıraktığı mal, vârisler arasında taksim edilmezden önce, ondan mehir ödenir, geri kalan, taksime tabi tutulur.

Görüldüğü üzere, mehir müessesesi son derece ciddi bir müessesedir ve kadınların korunmasına, istikballerinin garanti edilmesine yöneliktir.

Bugün bu müessesenin işletilmemesinden hâsıl olan bir kısım ızdırapların günahı İslâmiyet'e yükletilemez. Aksamaların vebâli, müesseseyi işletmeyen, bu emre riâyet etmeyen cemiyete ve müslümanlara aittir. Bir de kadınlarımızın cehaleti bu meselede büyük rol oynamaktadır. Bu hususları bilip, evlenme sırasında açık ve net olarak medar-ı bahs edip gereğini yapması gerekir. Mehir gibi ağır, maddi bir yükün altına giren bir erkek karısını kolay kolay boşayamaz.

Çok mevziî ve aksak-topal bir vaziyette câri olan bu müessesenin, aslî ruhuna uygun olarak ihyası, kadınlarımızın himayesi, boşanmaların azalması, İslâm'a yöneltilen iftiraların yersiz olduğunun fiilen gösterilmesi için gereklidir. وبه نستعين

BİRİNCİ FASIL

MEHRİN MİKTARI

3452 ١ــ عن سهل بن سعد رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [جَاءَت امْرَأَةٌ إلى رَسُولِ اللهِ ﷺ فَقَالَتْ: يَا رَسُولَ اللهِ؟ جِئْتُ أَهَبُ نَفْسِي لَكَ. فَنَظَرَ إِلَيْهَا فَصَعَّدَ النَّظَرَ فِيهَا وَصَوَّبَهُ وَطَأْطَأَ رَأْسَهُ. فَلَمَّا رَأَتْ أَنَّهُ لَمْ يَقْضِ فِيهَا شَيْئًا جَلَسَتْ. فَقَامَ رَجُلٌ فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللهِ إِنْ لَمْ يَكُنْ لَكَ بِهَا حَاجَةٌ فَزَوِّجْنِيهَا، فَقَالَ: فَهَلْ عِنْدَكَ مِنْ شَيْءٍ؟ فَقَالَ: لاَ؛ وَاللهِ يَا رَسُولَ اللهِ. فَقَالَ: اذْهَبْ إِلَى أَهْلِكَ فَانْظُرْ هَلْ تَجِدُ شَيْئًا فَذَهَبَ. ثُمَّ رَجَعَ فَقَالَ: لاَ؛ وَاللهِ يَا رَسُولَ اللهِ! مَا وَجَدْتُ شَيْئًا. فَقَالَ: انْظُرْ وَلَوْ خَاتَمًا مِنْ حَدِيدٍ. فَذَهَبَ ثُمَّ رَجَعَ فَقَالَ: لاَ وَاللهِ يَا رَسُولَ اللهِ، وَلاَ خَاتَمًا مِنْ حَدِيدٍ. وَلَكِنْ هَذَا إِزَارِي. قَالَ سَهْلٌ: مَالَهُ رِدَاءٌ، فَلَهَا نِصْفُهُ فَقَالَ ﷺ: مَا تَصْنَعُ بِإِزَارِكَ إِنْ لَبِسْتَهُ لَمْ يَكُنْ عَلَيْهَا مِنْهُ شَيْءٌ وَإِنْ لَبِسَتْهُ لَمْ يَكُنْ عَلَيْكَ مِنْهُ شَيْءٌ. فَجَلَسَ الرَّجُلُ حَتَّى إِذَا طَالَ مَجْلِسُهُ قَامَ فَرَآهُ رَسُولُ اللهِ ﷺ مُوَلِّيًا فَأَمَرَ بِهِ فَدُعِيَ فَقَالَ: مَاذَا مَعَكَ مِنَ الْقُرْآنِ؟ قَالَ: مَعِي سُورَةُ كَذَا وَكَذَا، عَدَّدَهَا. فَقَالَ: تَقْرَؤُهُنَّ عَنْ ظَهْرِ قَلْبِكَ؟ قَالَ: نَعَمْ. قَالَ: اذْهَبْ، فَقَدْ مَلَّكْتُكَهَا].

وفي رواية: « أَنْكَحْتُكَهَا بِمَا مَعَكَ مِنَ الْقُرْآنِ ». أخرجه الستة.

1. (3452)- ***Sehl İbnu Sa'd*** (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a bir kadın gelerek:

"Ey Allah'ın Resûlü, dedi. Sana nefsimi bağışlamaya geldim."

Aleyhissalâtu vesselâm kadına şöyle bir nazar edip sonra tepeden

tırnağa gözden geçirdi, bir de sâbit baktı ve sonunda (hiçbirşey söylemeden) başını yere eğdi.

Kadın, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın, hakkında hiç bir hükme varmadığını görünce oturdu. Derken bir adam doğrulup:

"Ey Allah'ın Resûlü! Sizin ona ihtiyacınız yoksa onu bana nikahlayın!"dedi. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"Yanında (buna mehir olarak verecek) bir şeyler var mı?" diye sordu. Adam:

"Vallahi yok ey Allah'ın Resûlü!" deyince:

"Ailene git, bir şeyler bulabilecek misin bir bak!" dedi. Adam gitti ve az sonra geri geldi:

"Hayır, vallahi ey Allah'ın Resulü hiç bir şey bulamadım!" dedi. Resûlullah tekrar:

"İyi bak, demirden bir yüzük de mi yok!" buyurdu. Adam tekrar gidip yine geri geldi ve:

"Hayır! Vallahi ya Resûlullah, demirden bir yüzük bile yok! Ancak işte şu izârım[62] var, yarısı onun olsun" dedi. Sehl der ki: "Adamın ridası yoktu" Aleyhissalâtu vesselam:

"İzarın ne işe yarar? Onu sen giyecek olsan onun üzerinde birşey olmayacak, şayet o giyecek olsa senin üzerinde bir şey kalmayacak!" buyurdular. Bunun üzerine adam oturdu. Epey bir müddet oturduktan sonra, kalktı.

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* onun döndüğünü görünce, geri çağırılmasını söyledi. Adamı çağırdılar.

"Kur'ân'dan ne biliyorsun (hangi sureler ezberinde?)" diye sordu. Adam:

"Şu şu sûreleri biliyorum!" diye bildiklerini saydı.

"Yani sen bunları ezbere okuyor musun?" diye tekrar sordu. Adam:

"Evet!" deyince, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"Haydi git, ben kadını sana temlîk ettim" buyurdu."

Bir rivayette: *"Kur'an'dan bildiklerin(i öğretmen) mukabilinde onu sana nikâhladım" buyurdu."* [Buharî, Nikâh 6, 32, 35, 37, 40,44, 50, 51, Vekâle 9, Fedâilu'l-Kur'ân 21, 22, Libas 49; Müslim, Nikâh 76, (1425); Muvatta, Nikâh 8, (2, 526); Ebû Dâvud, Nikâh 31, (2111); Tirmizî, Nikâh 22, (1114); Nesâî, Nikâh 62, (6, 113).]

62– İzâr belden aşağıyı örten giyecek (peştemal); rida ise omuz-bel arasını örten giyecek.

3453 ٢– وفي رواية لأبي داود عن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْه: [قُمْ فعلِّمْهَا عِشْرِيـنَ آيَةً وَهِيَ امْرَأَتُكَ].

2. (3453)- Ebu Dâvud da kaydedilen bir *Ebu Hüreyre* rivâyetinde: *"Kalk buna yirmi âyet öğret, o senin hanımındır"* denmiştir.

3454 ٣– وفي أخرى له عن جابر رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قال رسـولُ اللهِ ﷺ: مَنْ أعْطَى في صَدَاقِ امْرَأتِه مِلْءَ كَفِّه سَوِيقاً أوْ تمْراً فقَدْ اسْتَحَلَّ].

3. (3454)- Yine *Ebu Dâvud*'un Câbir'den yaptığı bir diğer rivayette: "Resûlullah: *"Kim mehir olarak bir avuç kavud veya hurma verirse kadını kendine helâl kılmış olur"* buyurmuştur.

3455 ٤– وعن عبدالله بن عامر عنْ أبيه: [أنَّ امْرأةً مِنْ بَنِي فَزارَةَ تزوَّجَتْ عَلى نَعْلَيْنِ. فقَالَ رسُولُ اللهِ ﷺ: أرَضِيتِ مِنْ نَفْسِكِ ومَالِكِ بِنَعْلَيْنِ؟ قالَتْ نعم. فأجَازَهُ النَّبِيُّ ﷺ]. أخرجه الترمذي وصححه.

4. (3455)- *Abdullah İbnu Âmir* babasından naklediyor: "Benî Fezâre' den bir kadın bir çift ayakkabı mehir mukabilinde evlendi. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: *"Nefsin ve malın için bir çift ayakkabıya razı mısın?"* diye sordu. Kadın: "Evet!" dedi. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, bu evliliğe müsaade etti." [Ebû Dâvud, Nikâh 30-31, (2110, 2112); Tirmizî, Nikâh 21, (1113).]

AÇIKLAMA:

1- Burada, nefsini *Resûlullah*'a bağışlayan bir kadın ve bu vesile ile teselsül eden bir kısım gelişmeler mevzubahistir. Bu hadise Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın hayatında tek değildir, birkaç kere vukûa gelmiştir. Hatta âyet-i kerime bu meseleye sârih olarak temas eder:

﴿وَامْرَأَةً مُؤْمِنَةً إِنْ وَهَبَتْ نَفْسَهَا لِلنَّبِيِّ﴾ **"...Nefsini peygambere (mehirsiz) hibe eden mü'min kadın..."** (Ahzâb 50).

Vak'anın teaddüdünden olacak, nefsini hibe eden kadının ismi muhteliftir. Kimisi zayıf, kimisi sahih muhtelif rivayetler, şu kadınların nefislerini Resûlullah'a hibe ettiklerini belirtir: *Havle Bintu Hakîm* veya *Ümmü Şerîk, Fâtıma Bintu Şüreyh, Leyla Bintu'l-Hatim, Zeyneb Bintu Huzeyme, Meymûne Bintu'l-Hâris.* İbnu Abbâs, (radıyallâhu anhümâ),

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın (mubah olmalarına rağmen) nefsini hibe edenlerden hiçbiri ile evlenmediğini belirtmiştir.

2- Hadiste geçen sana temlîk ettim tabirinin "sana mehirsiz olarak nikahladım" ma'nâsında anlaşılması gerektiği belirtilmiştir. Çünkü İslâm'da hür kimsenin köleleştirilmesi diye bir şey mevcut değildir.

3- Tepeden tırnağa baktı tabirinin Arapça aslını Kurtubî "Yukarıdan aşağıya, aşağıdan yukarıya birkaç sefer (teemmül ederek, tedkik ederek) baktı" diye anlar.

4- Vak'anın sadedinde olduğumuz vechinde, Resûlullah'ın en sonda başını önüne eğip sükut buyurduğunu ifade eder. Ancak, bir başka vechinde: "Benim kadına ihtiyacım yok!" dediği belirtilir. İbnu Hacer, iki rivayeti şöyle te'vil eder: "Öyle anlaşılıyor ki, Resûlullah önce sükut buyurarak ihtiyacı olmadığını ifâde etti. Kadın talebini tekrarlayınca bizzat sözle tasrih etmek zorunda kaldı."

Resûlullah'ın sükûtu bir başka edebtir. Çünkü kadının yüzüne karşı menfi cevap vermek istememiş, ancak kadın ümidle ısrar edince mecbur kalmıştır. Vahiy beklemek üzere veya vereceği uygun cevabı hazırlamak üzere cevabı geciktirmiş olabileceği de söylenmiştir.

5- Kadına müşteri çıkan zâtın, Ensârdan biri olduğu belirtilmiş, ancak ismi tasrih edilmemiştir. Bu zâtın, vücudunu belden aşağı örten bir izârdan başka bir giyeceği olmadığı anlaşılıyor. Burada şunu belirtelim ki kıssa sahibi zâtın fakirliğini ve bu meyanda bir ridâsının dahi yokluğunu ifade için, râvi: Sehl (radıyallahu anh)'ın açıklayıcı mahiyetteki مالَهُ رِداءٌ "onun ridası da yoktu" cümlesi kıssa sahibinin sözlerinin arasına girince, مالَهُ رِداءٌ 'dan sonraki kelâm Sa'd'a mal edilerek, ifadeye şöyle bir ma'nâ verilmiştir.

"Bir ridası yoktu ki onu da kadına vererek üzerindekilerin yarısını ona vermiş olsun." *İbnu Hacer,* müteahhir ulemâdan bir kısmının ma'nâ sahih de olsa, bu hatalı esasa dayandıklarını belirtir.

Şu halde, yanında değil, evinde de bir demir yüzük veya benzeri bir şey bulamayan Ensarî tek varlığı olan izarını göstermiş ve onun yarısını vermeyi teklif etmiş oluyor. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: *"Bunu kendin kullanıyorsun, kadına verecek olsan çırılçıplak kalacaksın, öyleyse izârını mevzubahis etme"* ma'nâsında irşadda bulunuyor. *İbnu Hacer,* buradaki nefiyden maksad kemâldir öyleyse "izârını ikiye bölünce ne sen tam bir tesettür sağlayabilirsin ne de kadın, şu halde izarını bölme" ma'nâsın-

da bir tevilde bulunur ve hadisin bir vechinin bu tevili teyid ettiğini belirtir: Adam: "Vallahi şu izarımdan başka birşey bulamadım. Bunu kadınla kendi aramda taksim edeyim"dedi. Resûlullah: *"Elbisende senin ihtiyacını taşan bir fazlalık yok"* dedi. Keza bir başka rivayette: "...Lâkin şu ridamı bölüp yarısını kadına verebilirim, geri yarısı da bana kalır" demiştir. Sonuçta Kur'an'dan öğretebileceği birkaç sure üzerine anlaştırıyor.

Yani bu hadiste *Resûlullah* birkaç sure öğretilme işini, kadına verilecek olan mehir olarak takdir ediyor. Bu sureler kaç tanedir, hangileridir? gibi sorulara çok kesin olmayan değişik ve farklı cevaplar rivayetlerimizde gelmiştir.

★ Bir rivayette: *"Resûlullah* bir kadınla erkeği, Kur'an'dan kadına iki sure öğretmesi şartıyla evlendirdi"denir.

★ Bir rivayette adamın, Bakara veya onu tâkib eden sureyi bildiğini söylediği tasrih edilmiştir.

★ Bir başka rivayette, *süretu'l-Bakara* ve *süretu'l-Mufassal*'ı bildiği belirtilir.

★ Bir başka rivayette, "Resûlullah, Ashabından yanında hiçbir şeyi olmayan bir erkeği Bakara suresini öğretmek şartıyla evlendirdi" denir.

★ Bir başka rivayette, mehir olarak mufassal surelerden birini öğretme şartıyla evlendirdiği;

★ Bir başka rivâyette *"kadına yirmi âyet öğret, o, artık karın olsun"* dediği;

★ Bir başka rivayette: *"Onu sana, dört veya beş sûre öğretmen şartıyla nikahlıyorum"* buyurduğu;

★ Bir başka rivayette: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, (bir erkeği), kadına Kur'an'dan bir sure öğretmesi kaydıyla evlendirdi" dediği;

★ Bir rivayette adam, *Resûlullah*'ın; *"Kur'an'dan bir şey biliyor musun?"* sualine: *"İnnâ a'tâyna kelkevser"* cevabını verdiği, Aleyhissalâtu vesselâm'ın, "bunu ona mehir yap!" ferman ettiği belirtilmiştir.

İbnu Hacer bu çeşitten çeşitli rivayetleri kaydettikten sonra bu farklılıkları iki ihtimal üzere cem eder:

★ Râviler hâdise ile ilgili farklı yönleri zaptetmiş olabilir. Biri diğerinin zaptetmediğini zaptetmiştir.

★ Hâdise bir değil, müteaddiddir.

Buna bir üçüncü ihtimal olarak; Hem hâdisenin müteaddid olması, hem de her birinin farklı şekillerde rivayet edilmiş olması da söylenebilir.

6-Hadisten ulemâ pek çok hüküm çıkarmıştır. Buhârî bu maksadla hadîsi vekâlet, Kur'ân'ın faziletleri, nikâh, libâs, tevhid gibi bölümlerde farklı bâblarda tekrar etmiştir. Biz mehirle ilgili bazılarına dikkat çekeceğiz:

★ Nikâh için mehir şarttır fakat asgarî bir sınırı yoktur. Şartlara göre, Kur'an'dan *İnnâ a'taynâ* suresinin öğretilmesi bile, yerine göre mehir olarak takdir edilebilmektedir. Nitekim, bahsin umumi açıklama kısmında belirttiğimiz üzere, başta *Şâfiî* ve *Ahmed İbnu Hanbel* olmak üzere birçok fakih bu hükmü esas almıştır. İmamlar arasında bu mesele üzerine geçen münâkaşa ve delillerine girmeyeceğiz. Ancak şunu bir kere daha belirtmek isteriz: Nikâh için mehrin şart olduğunda, câriye dışında, mehirsiz kadına temasın haram olduğunda İslâm ulemâsı icma etmiştir. Peşin verecek bir şey olmasa bile, akid sırasında muahharan ödenecek olan meblağ zikredilmelidir. Bu ihmal edilirse, mihr-i misil var kabul edilir.

★ Sadece *Resûlullah*'a mahsus olmak üzere hibe kelimesiyle nikâhın cevazı. Bu, ümmetten bir başkası için câiz görülmemiştir.

★ İmam, kimsesi olmayan kadını, kendi rızası olunca evlendirilebilir. Bu yetkinin de sadece Resûlullah'a ait olduğunu söyleyen âlim de vardır. Ancak esas olan, belirtilen husustur.

★ Evlenmek istenen kadının mehâsinini teemmül etmeye cevaz var. Bu teemmül, kadına hakiki talepten önce veya evlenmeye kesin karar vermezden önce de olabilir, câizdir. Zira Resûlullah birkaç kere, tepeden tırnağa kadını nazardan geçirmiştir.

★ Hibe, kabulle gerçekleşir. Rivayette kadın nefsini hibe etmiş ise de, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* "kabul ettim" demediği için kadın Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın zevcesi olmamıştır.

★ Herhangi bir evlenme talebini, karşı taraf reddedince, bir başka talep câizdir.

★ Nikâh için akid sırasında mehir miktarının belirtilmesi evlâdır, ihtilâfı önler, kadının menfaati daha iyi korunmuş olur. Çünkü kadın, gerdekten önce ayrılacak olursa mehr-i müsemmânın yarısına hak kazanır.

★ Mehir borcunun geciktirilmeden ödenmesi müstehabtır.

★ Hadis, yemin teklif edilmeden te'kiden yemin edilmesinin caiz olduğunu gösterir, ancak ulemâ zaruret yoksa "mekruh"tur der.

★ Mehir için kıymeti bulunan bir şey ileri sürülmelidir. Kıymetsiz bir şeyin mehir olamayacağında, böyle bir şeyle nikâhın haram olduğunda icma edilmiştir. Müslim'in bir rivayetinde *Hz. Câbir:* "Resûlullah zama-

nında, bir avuç "hurma" veya unla nikâhı helâl addederdik. Bu hal, Hz. Ömer'in yasaklamasına kadar devam etti" der. Beyhakî, Hz. Ömer'in miktara bağlı bir yasak koymadığını, mehrin ta'ciliyle ilgili bir yasak koyduğunu, aslolanın Hz. Câbir'in söylediği önceki durum olduğunu belirtir.

★ Cumhur bu rivayete dayanarak "Demir yüzük ve ona muâdil değerdeki eşya ile nikâh caizdir" demiştir. Bazı âlimler demirden yüzük tabirinin mehir miktarında azlığı ifade için mübâlağa maksadıyla kullanıldığını söylemiştir.

★ Bazı âlimler, bu hadiste peşin verilmesi gereken mehrin mevzubahis olabilme ihtimali üzerinde durmuştur. Yani, gerdekten önce mutlaka peşin bir şeyler verilmeli, mehir kılınmalıdır demiştir.

Bazıları: "Bu miktar, mezkur şahsa aittir, başkası için câiz olmaz" demiştir. Ancak, "hadislerde gelen hükmün hususiyet arzettiğini söylemek delile tâbidir, delil yoksa hükmün âmm olması esastır, burada öyle bir delil yoktur" diye itiraz edilmiştir.

★ Bazıları, "demir yüzük kullanılması caizdir" demiştir.

★ Bazıları: "Mehrin ta'cili vacibtir, te'hiri caiz olsaydı, Resûlullah mehir olarak tesbit edilecek miktarı bilahere ödemeye muktedir olup olmadığını sorardı" demiştir. Buna cevaben: "Resûlullah evlâ olana işaret etmek istemiş olabilir, vacibi takrir değil" denmiştir.

★ Kişinin mülkiyetinde bulunan bir şeyi mehir olarak vermesi, onu mülkiyetinden çıkarır. Mesela: Câriyesini mehir olarak verse, artık onunla cinsî münâsebet haram olur. Câriyeyi, yeni sâhibinin izni olmadan istihdam da edemez.

★ Bazıları bu hadisten şu hükmü çıkarmıştır: "Bir kimse birisine: "Filanca kadını bana nikâhla" dese, o da: "Onu sana şu miktar mehirle nikahladım" dese, nikâh akdinin sıhhati için bu yeterlidir; zevc'in kabul ettim demesine gerek yoktur." Hanefîlerden Ebû Bekr er-Râzi bu görüştedir. Şâfiîlerden Râfiî bunu zikretmiştir. Bu görüş, bazı itirazlar getirmiştir.

★ Bazı âlimler nikâh ve tezvic kelimeleri kullanmadan, bu ma'nâya delâlet eden başka kelimelerle de nikah akdinin yapılabileceğine hükmetmiştir, yeter ki nikâh kasdına delâlet eden temlîk, hibe, sadaka, bey' gibi bir kelimeye mehrin zikri mukarenet etsin. Bu görüş sahipleri icâre, âriyet ve vasiyet lafızlarının kullanılmasını nikâh için yeterli bulmazlar. İhlâl (helâl kılma), ibâhe (mübah kılma) kelimelerinde ihtilaf edilmiştir. Hanefîler nikâh kasdı ile ebedîliğe delâlet eden her lafzın yeterli ola-

cağını söyler. Bunu, sadedinde olduğumuz hadisin مَلَّكْتُكَهَا "onu sana temlik ettim" lafzından çıkarırlar. İhtilâf, hadisin başka vechinde زَوَّجْتُكَهَا "onu sana zevce kıldım" şeklinde gelmiş olmasından ileri elmiştir. Bu hususta bazı ihtilâflar olmuştur.

★ Bir kimsenin kıymetçe kendisinden çok üstün olanla evlenme arzusu izhâr etmesi kınama sebebi olamaz.

★ Nikâhı kıyılan kadının sükutu teyid sayılır. Yeter ki onu, konuşmaktan korku veya hayâ veya benzeri bir şey men etmemiş olsun.

★ Kufüvlük (denklik) hür olmakta, dinde, nesebte aranır, malda değil; zira hadiste adamın hiç bir şeyi olmadığı halde, kadın razı oldu.

★ İhtiyaç sahibi, ihtiyacını talepte ısrarlı olmamalı, rıfk ve teennîden ayrılmamalıdır.

★ Fakir kişi, mehir bulabildi ise, diğer vecibeleri yerine getirip getiremeyeceği araştırılmadan evlendirilebilir, yeter ki hâli bilinsin ve beğenilen birisi olsun. Nitekim, hadiste sâdece mehir üzerinde durulmuştur.

★ "Şahid olmasa da nikâh sahih olur" diyen olmuşsa da, bu hadisenin cemaat huzurunda olduğu belirtilmiştir. İbnu Habîb: "Bu hadis لاَ نِكَاحَ إِلاَّ بِوَلِيٍّ وَشَاهِدَيْ عَدْلٍ *"Veli ve âdil iki şâhid olmadıkça nikâh sahih olmaz"* hadisi ile mensuhtur" demiştir.

★ Veli olmasa da nikâh sahih olur diyen olmuş ise de; ona da: Kadının hususî velisi olmaması mümkün, ancak "Sultan, velisi olmayanın velisidir" hadisi mucibince, Resûlullah kadının velisi sayılacağından bu da reddedilmiştir.

★ İmam raiyyetinin meselelerine ilgi göstermelidir, en hayırlıya irşadda bulunmalıdır.

★ Mehirde karşılıklı rıza ve mutabakat esastır.

★ Kadın evlenme teklifi yapabilir.

3456 ٥ — وعن أنس رضي الله عنه قال: [تَزَوَّجَ أَبُو طَلْحَةَ أُمَّ سُلَيْمٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا فَكَانَ صَدَاقُ مَا بَيْنَهُمَا الإِسْلاَمَ. أَسْلَمَتْ أُمُّ سُلَيْمٍ قَبْلَ أَبِي طَلْحَةَ فَخَطَبَهَا فَقَالَتْ: إِنِّي قَدْ أَسْلَمْتُ فَإِنْ أَسْلَمْتَ نَكَحْتُكَ. فَأَسْلَمَ. فَكَانَ صَدَاقُ مَا بَيْنَهُمَا الإِسْلاَمَ].

أخرجه النسائي.

5. (3456)- *Hz. Enes* (radıyallâhu anh) buyurdular ki: "Ebû Talha, Ümmü Süleym (radıyallâhu anhâ)'la evlendi. Aralarındaki mehir müslüman olmaktı. *Ümmü Süleym, Ebû Talha*'dan önce müslüman olmuştu. *Ebû Talha, Ümmü Süleym*'i istetince, Ümmü Süleym: "Ben müslüman oldum, sen de müslüman olursan evlenirim" dedi. Bunun üzerine o da müslüman oldu. Ümmü Süleym'in mehir olarak istediği şey müslüman olması idi." [Nesâî, Nikâh 63, (2, 114).]

3457 ٦– وعن أبي العَجْفَاءِ السُّلميِّ قال: [خَطَبَ عُمَرُ رَضِيَ اللَّهُ عَنْه يَوْماً فقَالَ: أَلاَ لاَ تَغَالَوْا في صَدُقَاتِ النِّسَاءِ. فـإنَّ ذلكَ لَوْ كَانَ مَكْرُمَةً فـي الدُّنْيَا وتَقْوىٰ عِنْدَ اللَّهِ في الآخِرَةِ كَانَ أَوْلاَكُمْ بِه رسـولُ اللَّهِ ﷺ، مَا أَصْدَقَ امْرَأَةً مِنْ نِسَائِه وَلاَ أُصْدِقَتِ امْرَأَةٌ مِنْ بَنَاتِه أَكْثَرَ مِنِ اثْنَتَي عَشْرَةَ أُوقِيَّةً]. أخرجه أصحاب السنن.

6. (3457) *Ebû'l-Acfâ es-Sülemî* anlatıyor: "Bir gün, Hz. Ömer (radıyallâhu anh), cuma hutbesi verdi ve hutbede şöyle söyledi: "Sakın, kadınların mehirlerini artırmayın, zira bu, eğer dünya için bir şeref, âhiret için de bir takva olsaydı buna en çok Resulullah lâyık idi. Halbuki O, kadınlarından veya kızlarından hiç birine oniki okiyyeden fazla mehir takdir etmemiştir." [Ebû Dâvud, Nikâh 29, (2106); Tirmizî, Nikâh 22, (1114); Nesâî, Nikâh 66, (6, 117, 118); İbnu Mâce, Nikâh 17, (1887).]

3458 ٧– وعن عائشـة رَضِيَ اللَّهُ عَنْهـا: [وَسئلت كم كـان صداقُ رسـول اللَّه ﷺ لأَزْوَاجِه؟ قَالَتْ: ثِنْتَي عَشْرَةَ أُوقِيَّةً ونَشًا، أَتَدْرِي مَا النَّشُّ؟ قُلْتُ: لاَ. قالَتْ نِصْفُ أُوقِيَّةٍ، فذلكَ خَمْسُمائَةِ دِرْهَمٍ]. أخرجه مسلم وأبو داود والنسائي.

7. (3458)- *Hz. Âişe* (radıyallâhu anhâ)'ya: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın hanımlarına verdiği mehir ne idi?"diye sorulmuştu şu cevabı verdi:

"Oniki okiyye ve bir neşş idi. Neşş nedir biliyor musunuz? Yarım okiyyedir. Bunun tamamı beşyüz dirhem eder."[Müslim, Nikâh 78, (1426); Ebû Dâvud, Nikâh 29, (2105); Nesâî, Nikâh 66, (6,116, 117).]

3459 ٨– وعن أنس رَضِيَ اللَّهُ عَنْه: [أَنَّ رسولَ اللَّه ﷺ : أَعْتَقَ صَفِيَّةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهـا وَجَعَلَ عِتْقَهَا صَدَاقَهَا]. أخرجه الخمسة.

8. (3459)- *Hz. Enes* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, Safiyye (radıyallâhu anhâ)'yı âzad etti ve onun âzad-

lığını mehri yaptı." [Buhârî, Nikâh 68, Büyû 108, Cihad 74; Müslim, Nikâh 78, (1365); Ebû Dâvud, Nikâh 6, (2054); Tirmizî, Nikâh 23, (1115); Nesâî, Nikâh 64, (6, 114).]

3460 ٩- وعنه رضي الله عنه قال: [لَمَّا قَدِمَ عَبْدُالرَّحْمٰنِ بن عَوْفٍ رضي الله عنه آخى النَّبِيُّ ﷺ بينه وبين سعد بن الربيع الأنصاري، وعند الأنصاري امرأتان فعرض عليه أن يناصفه أهله وماله. فقال له: بارك الله لك في أهلك ومالك، دلوني على السُّوق. فأتى السوق فربح شيئاً من أقط وسمن. فرآه النبي ﷺ بعد أيام وعليه وضر من صفرة. فقال: مهيم يا عبدالرحمٰن؟ قال: تزوجت أنصارية. قال: فما سقت إليها؟ قال: وزن نواة من ذهب. قال: أولم ولو بشاة]. أخرجه الستة.

وزاد في رواية: بعد قوله «من ذهب» قال: فبارك الله لك».

«الوضر» هنا: أثر من حلوف أو طيب.

«ومهيم» كلمة يمانية بمعنى ما أمرك وما شأنك.

«والنواة» اسم لما وزنه خمسة دراهم كما سموا الأربعين أوقية والعشرين نشاً.

9. (3460)- Yine *Hz. Enes* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Abdurrahman İbnu Avf (radıyallâhu anh) Medine'ye gelince Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* onu *Sa'd İbnu Rebî el-Ensârî* ile kardeşledi. el-Ensarî (zengin birisiydi ve) iki hanımı vardı. Abdurrahman'a malını ve ehlini yarı yarıya paylaşmayı teklif etti. Abdurrahmân:

"Allah malını ve ehlini sana mubârek kılsın. Bana pazarı göster kâfi!" dedi. Pazara geldiler. O gün keş ve yağ alıp satmaktan bir miktar kazanç elde etti. Bir müddet sonra, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, onunla karşılaşınca, üzerinde sürünme maddesinin izlerini gördü ve:

"Hayırdır! Neler oldu Ey Abdurrahmân?" diye sordu.

"Ensârî, bir kadınla evlendim!" dedi. Resûlullah:

"İyi de kadına mehir olarak ne verdin?" buyurdu. Abdurrahmân:

"Bir nevât (beş dirhem) altın!" deyince, Aleyhissalâtu vesselâm:

"Birde ziyafet ver, bir tek koyunla da olsa!" ferman etti." [Buhârî, Nikâh 7, 49, 54, 56, 68, Büyû 1, Kefâlet 2, Edeb 67, Da'avât 53, Menâkibu'l-Ensâr 3, 50; Müslim, Nikâh 79, (1427); Muvatta, Nikâh 47, (2, 545); Tirmizî, Nikâh 10, (1094), Birr 22, (1934); Ebû Dâvud, Nikâh 30, (2109); Nesâî, Nikâh 67, (6, 119, 120).]

Bir rivayette "...altın" kelimesinden sonra "Allah sana mübarek kılsın" ziyadesi vardır.

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın teşkilatçılığını, Ashab'ın İslâm için, din kardeşleri için fedâkarlıkta ne derecelere ulaştıklarını görmede fevkalâde ehemmiyeti olan bir rivayettir.

2- Hadisin burada kaydedilmeyen vecilerinde bâzı kıymetli ziyadeler var. Meselâ Buhârî'nin bir rivayetinde *Sa'd İbnu Rebî, Abdurrahman İbnu Avf* (radıyallâhu anhümâ)'ya şöyle der: "Ben Ensâr'ın en zenginiyim. Malımı ikiye böleyim. Ayrıca iki tane de hanımım var. Bak, bunlardan hangisi hoşuna giderse onu bana söyle, boşayayım, iddeti (bekleme müddeti) sona erince onunla evlen."

Rivâyette görüldüğü üzere, ticârî ruha sahip olan Abdurrahman (radıyallâhu anh), ondan sadece alış-veriş merkezini, çarşıyı sorar. Kendisine Kaynuka Çarşısı gösterilir. Orada yağ, peynir alış-verişiyle para artırır ve kısa bir müddet sonra mehir olarak verecek kadar para biriktirerek Medineli bir kadınla evlenir.

3- Mehir kelimesi sevk olarak ifade edilmiştir. En-Nihâye'de Arapların, câhiliye devrinde mehir olarak, kadına deve göndermeleri sebebiyle mehre sevk (gönderme) dendiğini, zaman içinde, bu maksadla verilen her şeye sevk dendiğini açıklar. Böylece kelime mehrin müterâdifi olur, sadak gibi.

Bu hadis Abdurrahman'ın mehir olarak bir nevât altın verdiğini ifade ediyor. Nevât, beş dirhem ağırlığında bir miktarın adıdır, bir birimdir. Nitekim kırk dirhem ağırlığı okiyye, yirmi dirhem ağırlığa da neşş denir. Şu halde nevât, neşş, okiyye birer ağırlık birimi olmaktadır.

3461 ١٠ – وعن أم حبيبة رضي الله عنها: [أنَّها كانت تحت عُبيد الله بن جحش، فمات بأرض الحبشة فزوجها النجاشي رحمه الله تعالى النبي ﷺ وأمهرها عنه أربعة آلاف درهم وبعث بها إليه مع شرحبيل بن حسنة وكتب بذلك إلى رسول الله ﷺ فقبل]. أخرجه أبو داود والنسائي.

10. (3461)- *Ümmü Habîbe* (radıyallâhu anhâ)'nın anlattığına göre, *Ubeydullah İbnu Cahş*'ın nikahı altında idi. Ubeydullah Habeşistan'da vefat etti. Necâşi rahimehullah, onu Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a

nikâhladı. Ve Resûlullah'a bedel, Ümmü Habîbe'ye dörtbin dirhem mehir verdi. Sonra onu, Aleyhissalâtu vesselâm'a Şürahbil İbnu Hasene ile birlikte gönderdi ve (mehir miktarını) Resûlullah'a mektupla bildirdi. Resûlullah aynen kabul etti." [Ebû Dâvud, Nikâh 29, (2107, 2108).]

AÇIKLAMA:

1- Ümmü Habîbe (radıyallâhu anhâ), Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın zevce-i pâklerinden biridir. O sıralarda Mekkelilerin şefi durumundaki Ebû Süfyân'ın kızıdır. Resûlullah'ın bununla evlenmesi, Mekke ile Medine arasının yumuşamasını sağlamıştır. Hatta bir ara *Ebû Süfyân*, Medine'ye kadar gelip, adamlarınca ihlâl edilen Hudeybiye Sulhü'nün yenilenmesine çalışmıştır. Medine'ye gelince kızının yanına inmiştir. Müşrik olduğu için, kızının itibar etmemiş olması ayrı mesele...

2- Necâşi isim değil, ünvandır. Bizde hâkan, padişah, hân kelimeleri lider için kullanıldığı gibi, Habeş dilinde de Necâşi kelimesi kullanılmıştır. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'la irtibatı olan *Necâşi*'nin adı Eshame'dir, müslüman olmuştur. Bazı âlimler sahabî kabul ederse de muhadram olması esahhtır, zira Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'la sohbeti olmamıştır. Ancak, Habeşistan'a göçen müslümanlara verdiği himaye sebebiyle İslâm'a hizmeti büyük olmuştur, cezahullahu hayran kesîra.

3- *Hattâbî* der ki: "Necâşi, onu Resûlullah'a nikâhladı" demek, Necâşi mehrini ödedi demektir. Nikâh akdi'nin Necâşi'ye nisbeti, mehir'in onun tarafından verilmesinden dolayıdır. Siyer yazanlar, bu nikâhı kıyan kimsenin *Halid İbnu Saîd İbni'l-Âs* olduğunu belirtir. Bu zat, o sırada müşrik olan *Ebû Süfyân*'ın amcasının oğlunun oğludur. Nikâhı Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* adına kabul eden de Amr İbnu Ümeyye ed-Damrî'dir. Zira, Resulullah bu maksadla onu tevkil etmiş idi."

Resûlullah'ın Ümmü Habîbe ile nikâhlanma zamanı ve yeri biraz ihtilaflıdır. Umumiyetle Habeşistan'da altıncı hicrî senede nikahlandığı kabul edilir. Rivayete göre, Aleyhissalâtu vesselâm, Amr İbnu Ümeyye ed-Damrî'yi Necâşî'ye göndermiş, Ümmü Habîbe'yi kendisi için istemesini, dörtyüz dinar mehir ile nikâhını kendi üzerine kıyıvermesini, sonra da Ümmü Habîbe'yi Şurahbil İbnu Hasene ile kendisine göndermesini rica etmiştir.

Necâşî, Ümmü Habîbe'ye elçi olarak câriyesi Ebrehe'yi gönderip durumunu anlatmış. Ümmü Habîbe de akrabası olan Hâlid İbnu Saîd İbni'l-Âs'ı getirtip nikâh için vekâletini vermiştir.

Ebrehe bu karara memnun kalır ve sevincini Ümmü Habîbe'ye gümüş iki bilezik ve bir yüzük hediye ederek ifade eder.

Akşam olunca *Necâşî, Cafer İbnu Ebî Tâlib* ve oradaki diğer mü' minlere haber vererek toplar. Necâşi şu hutbeyi okur:

اَلْحَمْدُلِلّٰهِ الْمَلِكِ الْقُدُّوسِ السَّلَامِ الْمُؤْمِنِ الْمُهَيْمِنِ الْعَزِيزِ الْجَبَّارِ اَشْهَدُ اَنْ لَا اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ وَاَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ اَرْسَلَهُ بِالْهُدٰى وَدِينِ الْحَقِّ لِيُظْهِرَهُ عَلَى الدِّينِ كُلِّهِ وَلَوْ كَرِهَ الْمُشْرِكُونَ

Sonra şunları söyler: *"Ben Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın davetine icabet ettim. Ümmü Habîbe'ye dörtyüz dinar altın mehir veriyorum."*

Anında çıkarıp, herkesin önünde bu parayı ortaya kor. Halid İbnu Saîd de söz alıp şunları söyler:

اَلْحَمْدُلِلّٰهِ اَحْمَدُهُ وَاَسْتَعِينُهُ وَاَشْهَدُ اَنْ لَا اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ وَاَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ اَرْسَلَهُ بِالْهُدٰى وَدِينِ الْحَقِّ لِيُظْهِرَهُ عَلَى الدِّينِ كُلِّهِ وَلَوْ كَرِهَ الْمُشْرِكُونَ.

"Ben de Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın davetine icabet ediyor, Ümmü Habîbe'yi Resulullah'a nikahlıyorum. Allah, Resûlullah'a mübarek kılsın."

Bu konuşmalardan sonra mehir, *Halid İbnu Saîd*'e teslim edilir, o da kabzeder.

Cemaat kalkmak ister, ancak Necâşî "...oturun!" der ve ilave eder: "Zira, peygamberlerin sünneti, evlendikleri vakit, nikah üzerine yemek yemektir." Yemek getirtir ve beraber yeyip sonra dağılırlar.

Bu nikâhın hicretin yedinci yılında olduğu da söylenmiştir. Keza nikâhın Medine'de, Habeşistan dönüşünde kıyıldığı da söylenmiştir. Ancak doğru olan önceki kaydettiğimizdir.

İKİNCİ FASIL

MEHRİN AHKÂMI

3462 ١- عن عقبة بن عامر رضي الله عنه: [أنَّ رسولَ الله ﷺ قال لِرَجُلٍ: أترْضَى أنْ أُزوِّجَكَ مِنْ فُلانَةَ؟ قالَ: نَعَمْ، وقالَ للْمرأةِ: أترْضينَ أنْ أُزوِّجَكِ مِنْ فُلانٍ؟ قالَتْ: نَعْ. فزوَّجَ أحدَهُما مِنْ صاحبِه. فَدَخَلَ بِها ولَمْ يفرِضْ لَها صَداقـــاً ولَمْ يعطِها شَيْئاً، وكانَ ممَّنْ شَهِدَ الحُدَيبِيَةَ، وكانَ لَه سَهْمٌ بِخيبر. فلَمَّا حضرتْه الْوفاةُ قالَ: إنَّ رسُولَ اللهِ زوَّجَنِي فُلانَةَ ولَمْ أُفْرِضْ لَها صَداقاً ولَمْ أُعْطِها شَيْئاً. وإنِّي أُشْهِدُكُمْ أنِّي قَدْ أعطيتُها مِنْ صداقِها سهمي بِخيبر. فأخذتْه فباعته بعد موته بمائة ألْفٍ].

1. (3462)- *Ukbe İbnu Âmir* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bir adama:

"Sana falan kadını nikâhlasam razı mısın?" diye sordu. Adam, "Evet!" deyince, bu sefer o kadına sordu: *"Seni falan erkekle nükâhlasam razı olur musun?"*

Kadın, "Evet!" deyince bunları birbirlerine nikâhladı. Erkek, kadınla gerdeğe girdi, ama kadın için bir mehir belirlemedi herhangi bir şey de vermedi. Bu erkek, Hudeybiye gazvesine katılanlardan biriydi, Hayber'de onun da hissesi vardı. Adam ölceği zaman:

"Resûlullah falan kadını bana nikâhladı ama ben ona bir mehir belirlemedim, peşin olarak da bir şey vermiş değilim. Şimdi sizleri şâhid kılıyorum, kadına mehir olarak Hayber'deki hissemi veriyorum!" dedi. Kadın onu aldı ve erkeğin vefatından sonra yüzbin (dirhem)e sattı."

3463 ٢- زاد أحد الرواة في أول هذا الحديث: [قالَ النَّبيُّ ﷺ: خَيْرُ النِّكاحِ أيْسَرُه].

أخرجه أبو داود.

2. (3463)- Râvilerden biri, bu hadisin baş kısmına şu ilavede bulundu: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Nikahların en hayırlısı en kolayıdır."* [Ebû Dâvud, Nikâh 32, (2117).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, nikâhı imkân nisbetinde kolaylaştırmanın gereğini gösteriyor. Nitekim ikinci rivayet olarak kaydedilen rivayette Resûlullah: *"En hayırlı nikah en kolay olanıdır"* buyurarak nikâhın kolaylaştırılmasını irşad buyurmaktadır. Zorluk, çoğu kere mehir meselesinden gelir. Fazla mehir istenmesi herkesin yenebileceği bir zorluk değildir. Mihr-i müeccel mâkul bir miktarda tutulsa da mihri muaccel denen evlenmeden önce yapılan harcamaların imkân nisbetinde mütevazi tutulması uygundur. Hele günümüzde evlenme yaşının yükselmesi, bir kısım bekârların artması buradan ileri gelir. Halbuki dinimizin ruhu, bülûğa eren gençlerin fazla geciktirilmeden evlendirilmesini âmirdir. İmâm-ı Azam hazretleri yirmibeş yaşını dede olma yaşı olarak tavsif eder. Günümüzde, bilhassa okuyan nesil 25-30'dan sonra evlenebilmektedir. Erken evlilik bekârlıktan hâsıl olacak fitneleri önler. Unutulmasın ki, her şeyin bir mevsimi vardır. Evlenme dahi öyledir. Yaş ilerledikçe evlenme kararına varmak zorlaşmaktadır.

Bekârlığın ferdî ve içtimâî afetleri saymakla bitmez.

2- Ancak, evlenme kolaylaştırılırken, kadının hukuku zayî olmamalıdır. Onun mehri garanti edilmelidir. Onun mehr-i muaccel hususunda göstereceği anlayışı da erkek mehr-i müeccelde göstermelidir. Kaydedilen hadiste olduğu gibi.

Hudeybiye Gazvesi, altıncı hicri yılda, umre maksadıyla yapılan bir gazvedir. Müslümanlar bu maksadla yola çıkmışlar ancak Mekke yakınlarındaki Hudeybiye nâm mevkiye gelince Mekkeli müşrikler, yollarını keserek umrelerine mâni olmuştur. Sonunda pek çok hayırların, fetihlerin sebebi olan Hudeybiye Sulhü aktedilir ve o yıl umre yapmadan müslümanlar geri dönerler. Antlaşma gereği müteakip sene umretu'l-kaza yapılır.

3464 ٣- وعن ابن مسعود رضي الله عنه: [وسُئِلَ عَنِ امْرَأَةٍ مَاتَ عَنْهَا زَوْجُهَا وَلَمْ يَدْخُلْ بِهَا وَلَمْ يَفْرِضْ لَهَا صَدَاقاً؟ فَقَالَ: لَهَا الصَّدَاقُ كَامِلاً، وَعَلَيْهَا الْعِدَّةُ، وَلَهَا الْمِيرَاثُ. فَقَالَ مَعْقِلُ بْنُ سِنَانٍ: سَمِعْتُ النَّبِيَّ ﷺ قَضَى فِي بُرْوَعَ بِنْتِ وَاشِقٍ بِمِثْلِهِ. فَفَرِحَ

بها ابنُ مسعود]. أخرجه أصحاب السنن، وهذا لفظ الترمذي.

3. (3464)- *İbnu Mes'ud* (radıyallâhu anh)'ın anlattığına göre ona, kocası ölen bir kadından soruldu, kocası ona mehir tesbit etmemiş, henüz kendisiyle gerdek de yapmamış. Kadına şu cevabı verdi:

"Kadın mehrin tamamını alır (ne eksik, ne fazla) iddet bekler ve mirasa da iştirak eder.

Ma'kıl İbnu Sinân söz alarak dedi ki: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı işittim, Berva' Bintu Vâşık için bunun misli bir hüküm vermişti." Bu açıklamaya İbnu Mes'ud sevindi."[Ebû Dâvud, Nikâh 32, (2114); Tirmizî, Nikâh 44, (1145); İbnu Mâce, Nikâh 18, (1891); Nesâî, Nikâh 68, (6, 121).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, *İbnu Mes'ud*'un şahsi bir fetvasını gösteriyor. Şöyle ki: Kendisine bazıları gelip bir kadının durumunu belirterek fetva sorarlar.

Kadın evlenmiş, ancak kocası henüz gerdek yapmadan vefat etmiş, ayrıca sağlığında kadına mehir hususunda bir şey de söylememiş.

İbnu Mes'ud'un hükmü şudur:

★ Kadın mehrin tamamını yani, mehr-i misil ne ise onu alır. (Şayet mehri tesmiye edip miktar belirtseydi yine tamamını alacaktı.)

★ Kadın, gerdek yapılmış gibi iddet bekler.

★ Kadın mirasa da iştirak eder.

İbnu Mes'ud bu hükmü verince cemaat içinde hazır bulunan *Ma'kıl İbnu Sinân,* ayağa kalkıp böyle bir vak'aya, Resûlullah'ında aynı hükmü verdiğine şâhid olduğunu söyler. Bu açıklama *İbnu Mes'ud*'u sevindirir, çünkü fetvasında hata etmemiştir. Resûlullah'ın hükmüne uygunluk arzetmiştir.

2- Ashabtan bir kısmı, *Ebû Hanîfe* ve Ashabı, *İbnu Sîrîn, İbnu Ebî Leyla, Ahmed İbnu Hanbel* bu görüştedir.

Hz. Ali, İbnu Abbâs, İbnu Ömer gibi Ashab'tan diğer bir grup, *İmam Şâfiî, Evzâî, Leys* biraz farkla şöyle hükmetmiştir: "Bu kadın mirasa iştirak eder, iddet bekler, fakat mehir alamaz."

3465 ٤- وعن نافع: [أنَّ ابْنَةً كَانَتْ لِعُبَيْدِ اللهِ بنِ عُمر رَضِيَ اللهُ عَنْهما وأُمُّها بِنْتُ زَيْدِ بنِ الخَطّاب، وكَانَتْ تَحْتَ ابنِ لِعَبْدِ اللهِ بنِ عُمر. فَمَاتَ عَنْها ولَمْ يَقْرَبْها ولَمْ يُسْمِ لَها صَداقاً. فَجاءَتْ أُمُّها تَبْغِي مِنْ عَبْدِ اللهِ صَداقَها. فَقَالَ لَها ابنُ عُمر: لاَ

صَدَاقَ لَهَا وَلَوْ كَانَ لَهَا صَدَاقٌ لَمْ أُمْسِكْهُ وَلَمْ أَظْلِمْهَا. فَأَبَتْ أَنْ تَقْبَلَ مِنْهُ فَجَعَلُوا بَيْنَهُمْ زَيْدَ ابْنَ ثَابِتٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ. فَقَضَى أَنْ لاَ صَدَاقَ لَهَا وَلَهَا الْمِيرَاثُ]. أخرجه مالك.

4. (3465)- *Nâfi* anlatıyor: "Ubeydullah İbnu Ömer'in bir kızı vardı. Annesi de *Bintu Zeyd İbni'l-Hattâb* idi. Bu kız, Abdullah İbnu Ömer'in bir oğlunun nikahı altında idi. Oğlan, Zeyd İbnu'l-Hattab'ın kızıyla gerdek yapmadan vefat etti, üstelik henüz mehir de tesbit etmemişti. Kızın annesi, Abdullah'a gelerek kızın mehrini taleb etti. İbnu Ömer (radıyallâhu anh), kadına: "Kızınıza mehir yoktur. Eğer mehir olsaydı onu asla tutmaz verirdim, aksi halde kıza zulmetmiş olurum" dedi. Kadın onun hükmünü kabul etmek istemedi. Aralarında, Zeyd İbnu Sâbit (radıyallâhu anh)'ı hakem yaptılar. O, kızın mehir hakkının bulunmadığına, fakat mirasa iştirak hakkı olduğuna hükmetti." [Muvatta, Nikâh 10, (2, 527).]

3466 ٥- وعن ابن عمر رَضِيَ اللَّهُ عَنْهما أنه قال: [لِكُلِّ مُطَلَّقَةٍ مُتْعَةٌ إِلاَّ الَّتِي تُطَلَّقُ وَقَدْ فُرِضَ لَهَا وَلَمْ تُمَسَّ فَحَسْبُهَا نِصْفُ مَا فُرِضَ لَهَا]. أخرجه مالك.

5. (3466)- *İbnu Ömer* (radıyallâhu anhümâ) demiştir ki: "Boşanan her kadının bir istifâde (tazminat) hakkı vardır. Bu tazminattan, kendisine mehir tayin edildiği halde, temas vâki olmadan boşanan hariçtir. Böyle bir kadın, kendisi için tesbit edilen mehrin yarısını alır." [Muvatta, Talâk 45, (2, 573).]

AÇIKLAMA:

Burada, boşanan kadının mağduriyetinin telafisi için, maddî bir menfaat (mut'a) ödenmesi gereği dile getirilmektedir. Rivayette bu menfaate mut'a denmektedir. Bugünkü karşılığı tazminattır. İmam Mâlik, bunun ne asgarî ne de azamî miktarıyla ilgili bir hududu olmadığını belirtir. Ancak *Abdurrahman İbnu Auf* (radıyallâhu anh)'ın boşadığı hanıma "mut'a" olarak bir cariye bağışladığını kaydeder.

3467 ٦- وعن ابن المسيب قال: [قَضَى عُمَرُ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ. أَنَّهُ إِذَا أُرْخِيَتِ السُّتُورُ فِي النِّكَاحِ وَجَبَ الصَّدَاقُ]. أخرجه مالك.

6. (3467)- *İbnu'l-Müseyyeb* anlatıyor: "Hz. Ömer (radıyallâhu anh): "Nikâhda perdeler indirildi mi mehir vacib olur" diye hükmetti." [Muvatta, Nikâh 12, (2, 5285).]

AÇIKLAMA:

Burada hadis biraz özetlenerek kaydedilmiş. Aslı daha açık olmak

üzere şöyledir: "Hz. Ömer: "Bir kadını bir erkek nikâhlar, sonra (kadının yanına girip) perdeleri çekerse (kadına temas etse de etmese de) mehir artık vacib olur" demektedir.

Burada perdelerin çekilmesi demek, erkekle kadının halvet yani başbaşa kalma halleri demektir. Bu tahakkuk edince evlilik akdi her yönüyle tamamlanmış sayılır.

Şayet böyle bir durumda ihtilâf çıksa, kadın erkeğin temas ettiğini iddia etse, erkek de bunu inkâr etse, bu durumda temas vukua gelmiş olması esas alınır ve kadın mehri hak eder.

3468 ٧- وعن ابن عباس رضي الله عنهما قال: [لَمَّا تَزَوَّجَ عَلِيٌّ فَاطِمَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا أَرَادَ أَنْ يَدْخُلَ بِهَا فَمَنَعَهُ رَسُولُ اللهِ ﷺ حَتَّى يُعْطِيَهَا شَيْئًا. فَقَالَ: لَيْسَ لِي شَيْءٌ. فَقَالَ ﷺ: أَعْطِهَا دِرْعَكَ. فَأَعْطَاهَا دِرْعَهُ ثُمَّ دَخَلَ بِهَا]. أخرجه أبو داود والنسائي.

7. (3468)- *İbnu Abbâs* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Hz.Ali, Fâtıma (radıyallâhu anhümâ)'yı nikâhlayınca, hemen gerdek yapmak istedi. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ise, mehir olarak bir şeyler verinceye kadar buna mâni oldu. Hz. Ali (radıyallâhu anh): "Benim verecek bir şeyim yok!" demişti. Aleyhissalâtu vesselâm:

"Ona zırhını ver!" buyurdu. Hz. Ali (radıyallâhu anh) (bu maksadla) zırhını verdi, sonrada gerdek yaptı." [Ebû Dâvud, Nikâh 36, (2125, 2126); Nesâî, Nikâh 76, (6, 129).]

AÇIKLAMA:

Hadis, evlenen erkeğin, kadına gerdeğe girmezden önce, mutlaka bir şeyler vermesi, onun için bazı harcamalar yapması gereğini ifade etmektedir. Bu, kadının gönlünü hoş etmeye yönelik bir davranıştır. Bu, her tarafta bilinen insanî bir örftür. İslâm bu örfü te'yid etmiş, daha da takviye etmiştir. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın Hz. Ali'ye zırhını sattırarak satın aldırdığı bazı şeyleri, günümüzün örfünde düğün öncesi yapılan harcamalar, takılar, giyecekler karşılar.

3469 ٨- وعن عائشة رضي الله عنها قالت: [أَمَرَنِي رَسُولُ اللهِ ﷺ أَنْ أُدْخِلَ امْرَأَةً عَلَى زَوْجِهَا قَبْلَ أَنْ يُعْطِيَهَا شَيْئًا]. أخرجه أبو داود.

8. (3469)- *Hz. Âişe* (radıyallâhu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, bana, kocası kadına bir şey vermezden önce kadını kocasına göndermemi emretti." [Ebû Dâvud, Nikâh 36, (2128).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, nikâhın sıhhati için, kocanın kadına gerdekten önce mehir vermesinin şart olmadığını ifade eder. Bu hususta ihtilaf bilinmiyor. Daha önce geçen "nikahın sıhhati için mehir şarttır ifadesi ile bu ifade arasında zıtlık mevcut değildir. Çünkü nikâhta mehir vardır. Bu, ya zikredilerek belirlenir. Bu takdirde mihr-i müsemmâ olur, bunun miktarı iki tarafın mütabakatına vâbestedir. Yahut da mehrin hiç zikri geçmez. Bu durumda mehr-i misil zımnen var kabul edilmiştir. Şu halde nikâhta mehrin yokluğu demek, kadına "mehir olarak hiç bir şey verilmeme şartı" üzerine nikâh yapmak demektir. İşte İslâm'ın yasakladığı budur. Buna rağmen böyle nikah yapılırsa şart bâtıl, nikah sahihtir ve mehr-i misil vacib olur.

3470 ٩- وعن عُقْبة بن عامر رضي الله عنه قال: [قال رسولُ الله ﷺ: أحقُّ ما أوفيتم به من الشُّروط ما استحللتم به الفُروج]. أخرجه الخمسة.

9. (3470)- *Ukbe İbnu Âmir* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Yerine getirilmeye en ziyade lâyık olan şart, fercleri helâl kılmak üzere kabul ettiğiniz şartlardır."* [Buhârî, Nikâh 52, Şurût 6; Müslim Nikah 63, (1418); Ebû Dâvud, Nikâh 63, (2139); Tirmizî, Nikâh 31, (1127); Nesâî, Nikâh 42, (6, 92, 93).]

AÇIKLAMA:

Bu hadiste nikâha müteallik şartlara uyulması emredilmektedir. Ancak bu şartların neler olduğu belirtilmemiştir. Hattâbî der ki: "Nikâhtakı şartlar muhteliftir." Bazılarına uymak bilittifak vacibtir. Bu, Allah'ın emrettiği **"kadını iyilikle tutmak veya hoşlukla salıvermek"** (Bakara 231) şartı gibi Bazı âlimler, sadedinde olduğumuz hadisi buna hamletmiştir. Bazılarına da bilittifak uymamak gerekir. (Yâni meşru olmayan şartlara uyulmaz.) Hanımın, kız kardeşini boşamasını taleb etmesi gibi. (İbnu Mes'ud: "Kadın, kız kardeşinin boşanmasını şart koşamaz"der.) Bazı şartlara uyma hususunda ihtilaf edilmiştir. Kadının, nikâh sırasında, kocasına bir başka kadınla evlenmeme şartını koşması gibi, veya kendi evinden bir başka eve götürmemesi şartı gibi.

İbnu Hacer, nikahla ilgili şartlar hususunda şu bilgileri verir. Şâfiî mezhebinde nikâhtaki şartlar iki çeşittir:

★ Bir kısmı mehre müteallliktir. Bunu yerine getirmek vacibtir. Mehrin dışında kalanın hükmü, duruma göre muhteliftir.

★ Bir kısmı kocanın hakkına müteallliktir. Bundan ayrıca bahsedilecektir.

★ Bir de akdi yapanın kendisi için, mehirden ayrı olarak koştuğu şart vardır. Bazıları buna hulvân der. Hulvân, kimin hakkı? Bu, ihtilaflıdır. Bir kısım âlimler, "mutlak olarak kadının" derken, "akid yapan herkesin" veya "sadece kızın babasının diğer yakınlarının değil" demiştir. İmam Şâfiî: "Eğer aynı akidde vâki olursa kadın için mehr-i misil vâcib olur, akid dışında vâki olursa vacib olmaz" demiştir.

İmam Mâlik: "Akid halinde vâki olursa kimin için hibe edilmişse bu, onun olur demiştir. Bu hususta merfu hadis de gelmiştir. Nesâî'de *Abdullah İbnu Amr İbni'l-Âs*'ın rivayetine göre Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: "Hangi kadın, nikâh kıyılmazdan önce bir mehir veya hibâ (mehir harici hediye) veya ide (vaad) üzerine nikâhlanmış ise bu şey, sadece kadınındır. Nikâh kıyıldıktan sonra verilen ise, kime verildi ise ona aittir..."

Tirmizî sadedinde olduğumuz hadisi tahriç ettikten sonra: "Bazı sahâbeler bununla amel etmiştir, mesela Hz. Ömer bunlardandır. Der ki: "Adam kızını evlendirir ve (bulunduğu yerden) çıkarılmayacak diye şart koşarsa bu şarta uyulmalıdır."

İmam Şâfiî, Ahmed İbnu Hanbel ve *İshak* da böyle demiştir. Ancak onlar uyulması gereken şartı, nikâhın gerektirdiği şartlar olarak anlamışlardır. Söz gelimi kadına iyi muamele, nafakasını, giyeceğini, süknâsına temin etmek, kadının haklarından hiçbir şeyi noksan kılmamak gibi. Keza erkeğin kadına: "İzinsiz evinden dışarı çıkmama, nefsini men etmeme, malından rızası çerçevesinde tasarruf etme"yi şart koşması gibi. (Bunlar nikâh akdinde zaten var, hiç zikredilmese bile.)

Öte yandan nikâhın muktezasına ters düşen şartlar da vardır: Kadın için gece taksiminde âdil olmama, iyi davranmama, infâk etmeme gibi. Bu çeşit şartlara uyulmaz. Nikâh akdinde bu şartlar yer almış olsa bile nikâh sahihtir; ancak mehr-i misil vacib olur. Bir görüşte mehr-i müsemmâ vacibtir, bu çeşit şartların te'siri yoktur. Şâfiînin bir kavline göre, bu durumda nikâh bâtıl olur.

Ahmed ve bir cemaat: "Şarta mutlak olrak uymak gerekir" demiştir.

İbnu Dakîki'l-Îd, hadisi, nikâhın muktezası olan şartlara hamletmeyi yersiz bulur. Der ki: "Sonradan koşulan şartlar nikâhın getirdiği vecibelere müessir olamaz. Bunların yerine getirilmesi için yeni bir şarta gerek yok. Zaten hadisin siyakı bunun aksine hüküm getiriyor. Çünkü أَحَقُّ الشُّرُوطِ "şartların en layıkı" tabiri, bir kısım şartlara uymanın gereğini ifade ederken, diğer bir kısım şartlara uymanın daha çok gerektiğini ifade etmektedir. Nikâh akdinin muktezası olan şartların hepsi, uymanın vücubu hususunda eşittirler." Tirmizî'nin kaydına göre Hz. Ali: "Allah'ın koyduğu

şart insanların koyacağı şarttan önce gelir" demiştir. Tirmizî ilâve eder: "Bu, Sevrî'nin ve bir kısım Kûfe ulemâsının da görüşüdür. Netice olarak hadiste kastedilen şartlar, caiz olan şartlardır, yasaklanan şartlar değildir."

Bu hususta Hz. Ömer'in görüşü nedir? Bunda ihtilâf edilmiştir. İbnu Vehb'in bir rivayetine göre: "Bir adam bir kadınla evlenir ve kızı evinden çıkarmama şartını kabul eder. Mesele bir müddet sonra ihtilâf kaynağı olur ve Hz. Ömer'e çıkarırlar. Hz. Ömer bu şartı reddeder ve: "Kadın kocasıyla birliktedir" hükmünü verir. *Ebû Ubeyd:* "Bu meselede Hz. Ömer' den yapılan rivayetler birbirine zıddır" der...

Leys, Sevrî ve *Cumhûr* Hz. Ali'nin kavliyle hükmeder ve der ki: "Meselâ mehr-i misil yüz dinar olsa kadın memleketinde kalmak şartıyla elli dinara razı olsa, erkek kadını memleketinden çıkarır, mehir olarak da müsemmâ olan elli dinarı borçlanır."

Hanefiler der ki: "Kadın, bu durumda geri kalan elli dinarı da isteme hakkına sahiptir." Şâfiî: "Nikâh sahihtir, şart lağvdir;[63] erkek mehr-i misil ödemek zorundadır" der.

Ülemâ: "Kadın, erkeğe "bana temas etmeyeceksin" diye bir şart koşsa buna uyulmaz"demekte icmâ etmiştir.

Sadedinde olduğumuz Ukbe hadisini nedb'e hamletme gereğini kuvvetleniren bir hadiste Resulullah şöyle ferman etmiştir: كُلُّ شَرْطٍ لَيْسَ فِـــي كِتَابِ اللهِ فَهُوَ بَاطِلٌ "Allah'ın kitabında olmayan her şart bâtıldır." Temas, iskân gibi hususlar kocanın haklarındandır. Bunları ortadan kaldıracak bir şart, Kitabullah'a aykırıdır ve bâtıldır. Bir başka hadiste الْمُسْلِمُونَ عِنْدَ شُرُوطِهِمْ اِلاَّ شَرْطاً اَحَلَّ حَرَاماً اَوْ حَرَّمَ حَلاَلاً "Müslümanlar şartlarına uyarlar, yeter ki bu şartlar haramı helâl, helâli de haram kılmasın" buyrulmuştur. Bir diğer hadis şöyle: اَلْمُسْلِمُونَ عِنْدَ شُرُوطِهِمْ مَا وَافَقَ الْحَقَّ "Müslümanlar, hakka muvafık oldukça şartlarına uyarlar."

Taberânî, Mu'cemu's-Sağîr'de Hz. Câbir'den şu rivayeti kaydeder: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm),* Ümmü *Mübeşşir Bintu'l-Berâ İbnu Ma'rur*'u istetmişti.Kadın: "Ben kocama, benden sonra başka evlenmemesini şart koşarım" dedi.Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: "Bu şart uygun değildir" buyurdu."

Hadiste yasaklanan şartlardan biri, kadının evlenmek için, erkekten önceki hanımını boşaması şartıdır. Buhârî bu hususa müstakil bir bab tahsis etmiştir.

63– Lağv demek, hukukî değeri olmayan boş söz demektir.

AV BÖLÜMÜ

(Bu bölümde üç fasıl vardır)

★

BİRİNCİ FASIL

KARA AVI

★

İKİNCİ FASIL

DENİZ AVI

★

ÜÇÜNCÜ FASIL

KÖPEKLER HAKKINDA AÇIKLAMA

UMUMÎ AÇIKLAMA

İnsanların geçim kaynaklarından biri de avdır. Hatta geçimi sadece avcılığa dayanan cemaatlerin yeryüzünde yaşadığı bilinmektedir. Ayrıca av deyince, günümüzde pek mevziî olarak zevk için yapılan avlanmalar anlaşılmayacaktır. Bugün, iktisadî hayatta büyük bir yer tutan balıkçılık,avcılığın şümûlüne girer ve İslam dininde deniz avı olarak mütâlaa edilir.

Ferdî ve içtimâî hayattaki ehemmiyeti nisbetinde av meselesi Kur'an ve hadiste yer almış avla ilgili gerekli hükümler beyan edilmiştir: Yenen, yenmiyen av hayvanları, kara ve deniz avı, av hayvanlarından hangi şartlar altında istifade edilebilir? vs... Kur'an-ı Kerim'de, avla ilgili âyetlerin yer aldığı surenin Sofra ma'nâsına gelen Mâide diye isimlenmesi, ilk âyetinin av'la ilgili olması mânidardır: "Ey iman edenler! Akidleri yerine getirin. İhramda iken avlanmayı helâl görmeksizin -bildirilecek olanlar dışındaki- hayvanlar size helâl kılındı..." (Mâide 1).

"Ey iman edenler! Gıyabında, kendisinden kimin korktuğunu ortaya koymak için (ihramlıyken) elinizin ve mızraklarınızın ulaştığı avdan bir şeyle, Allah andolsun ki sizi dener..." (Mâide 94).

"Deniz avı ve onu yemek, size de yolcularada, geçimlik olarak helâl kılınmıştır. İhramlı bulunduğunuz sürece kara avı size haram kılınmıştır.." (Mâide 96).

BİRİNCİ FASIL

KARA AVI

3471 ١- عن عدي بن حاتم رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قُلْتُ يَا رَسُولَ اللهِ: إنَّا قَوْمٌ نَتَصَيَّدُ بِهذِهِ الْكِلاَبِ. فَمَا يَحِلُّ لَنَا مِنْهَا؟ فَقَالَ: إذَا أَرْسَلْتَ كِلاَبَكَ الْمُعَلَّمَةَ وَذَكَرْتَ اسْمَ اللهِ فَكُلْ مَا أَمْسَكْنَ عَلَيْكَ إلاَّ أَنْ يَأْكُلَ الْكَلْبُ فَلاَ تَأْكُلْ فَإِنِّي أَخَافُ أَنْ يَكُونَ إنَّمَا أَمْسَكَ عَلَى نَفْسِهِ، وَإِنْ خَالَطَهَا كَلْبٌ مِنْ غَيْرِهَا فَلاَ تَأْكُلْ]. أخرجه الخمسة

1. (3471)- *Adiyy İbnu Hâtim* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "(Bir gün): "Ey Allah'ın Resulü! Biz, şu köpeklerle avlanıyoruz. Bunlardan bize helâl olanı hangisidir? diye sormuştum, şu açıklamayı yaptı:

"Muallem (terbiye edilmiş) köpeğini besmele çekerek gönderdin mi, senin için tuttuğunu ye. Ancak köpek kendisi yemeye kalkmışsa onu yeme. Zira bu durumda ben, avı köpeğin kendisi için yakalamış olmasından korkarım. Eğer senin gönderdiğin köpeklere başka bir köpek karıştı da (hangisinin yakaladığı belli değilse) yine yeme." [Buhârî, Büyû 3, Zebâih 1, 2, 3, 7, 8, 9, 10, Tevhid 13; Müslim, Sayd 1, (1929); Ebû Dâvud, Sayd 2, (2847-2851); Tirmizî, Sayd 1-7, (1465-1471); Nesâî, Sayd 1-8, (7, 179-183), 19-23, (7, 193-195).]

AÇIKLAMA:

1- Hadis, değişik vecihlerde rivayet edilmiştir. Birçok veçhinde şu ziyade yer alır: "Resulullah'a mi'razla avlanan hayvandan sordum. Dedi ki: "Demiri değerek öleni ye, enlemesine değerek öleni yeme, bu, vurularak (kan akmaksızın) ölen gibidir."

Burada *mi'raz* bir ucunda kesici demiri bulunan bir sopadır. Avcı bunu av hayvanına fırlatır, demir kısmı isabet ederse, hayvanı yaralayarak öldürür. Bu durumda av helâldir. Eğer diğer ucu değer veya sopanın

orta kısmı değerse, hayvanda yara açmaz, dolayısıyla darbe tesiriyle ölmüş olur. Her ne suretle olursa olsun, kan akmadan ölen hayvan helâl sayılmadığı için bu avın eti yenmez. Ancak darbe tesiriyle sersemleyen hayvana ölmeden yetişilir ve kesilirse o zaman yenilir.

2- Köpeğin terbiye edilmiş (muallem) olması, onun, yakaladığı hayvana göstereceği tavırla bilinir: "Eğer avdan yemişse o muallem değildir, onun yakaladığı yenilmez. Yakaladığı hayvanı olduğu gibi getirmişse, hiç yememişse o muallem sayılır, getirdiği yenilir."

3- Av köpeğinin yanında, onunla salınmayan başka bir köpek görülürse, av yine yenilmez, çünkü muallem olan mı yakaladı, bu yabancı olan mı yakaladı bilinemez. Âlimler bu mesele vesilesiyle şu kaideyi belirtirler: "Kesilen hayvanı mubah kılan husus *"kesme işi"*dir, bu hususta şekk hâsıl olursa, o hayvan yenmez." Öyle ise öldüreceği hayvan helâl addedilen muallem köpek tarafından mı öldürüldü, muallem olmayan köpek tarafından mı öldürüldü şeklinde girecek bir şüphe, avı yenmez kılmaktadır.

3472 ٢- وعن أبي ثعلبة الخشني رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قلْتُ يَا رسُولَ اللهِ إنَّا بأرْضِ قَوْمٍ أهْلِ كتَابٍ. أفنأكُلُ في آنيَتِهِمْ؟ وبأرْضِ صيْدٍ، أصيدُ بكَلْبِي المُعلَّمِ وبقَوْسِي، وبكَلْبِي الَّذي لَيْسَ بمُعلَّمٍ، فمَا يَصْلُحُ لِي؟ قَالَ: أمَّا مَا ذَكَرْتَ مِنْ أهْلِ الْكتَابِ فَإنْ وَجَدْتُمْ غيْرَهَا فَلا تَأكُلُوا فيهَا، وإنْ لَمْ تَجدُوا فَاغْسلُوهَا وكُلُوا فيهَا، ومَا صدْتَ بقَوْسِكَ وذَكَرْتَ اسْمَ اللهِ عَلَيْهِ فَكُلْ. ومَا صدْتَ بكَلْبِكَ المُعلَّمِ فَذَكَرْتَ اسْمَ اللهِ عَلَيْهِ فَكُلْ. ومَا صدْتَ بكَلْبِكَ غَيْرِ مُعلَّمٍ فَأدْرَكْتَ ذَكَاتَهُ فَكُلْ]. أخرجه الخمسة.

2. (3472)- *Ebû Salebe el-Huşenî* (radıyallâhu anh) anlatıyor: [Bir gün Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a:]

"Ey Allah'ın resulü! Biz Ehl-i Kitab'ın yaşadığı bir diyardayız. Onların kaplarından yiyebilir miyiz? Ve biz av memleketindeyiz; hem muallem (öğretilmiş) köpeğimle ve hem de yayımla avlanıyorum, muallem olmayan köpeğimle de avlandığım olur. Bunlardan hangisi benim için uygundur?" diye sordum. Buna şu cevabı verdi:

"Ehl-i Kitapla ilgili sorundan başlayalım: "Başka bir kap bulabilirseniz, onların kabından yemeyiniz. Başka kap bulamazsanız, onları önce yıkayıp sonra içlerinden yemek yiyin.

(Ava gelince), yayınla avladığın ve üzerine besmele çektiğin avını ye.

Muallem köpeğinle avladığın ve üzerine besmele çekmiş bulunduğun avı da ye. Muallem olmayan köpeğinle avladığın hayvana yetişmiş, kesmiş isen onu da ye!" [Buharî, Sayd 4, 10, 14; Müslim, Sayd 12-14, (1932); Ebû Dâvud, Sayd 2, (2850, 2855, 2856, 2857); Tirmizî, Sayd 1, (1464); Nesâî, Sayd 4, (7, 181).]

3473 ٣- وعنه رضي الله عنه قال: [قال رسول الله ﷺ: إذا رميت بسهمك فغاب عنك فأدركته فكله مالم ينتن]. أخرجه مسلم وأبو داود والنسائي.

3. (3473)- Yine *Ebû Sa'lebe* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Okunu attıktan sonra kaybetmiş olsan ve (üç gece) sonra (okun isabet ettiği ava) erişsen, bu av kokmadıkça onu yiyebilirsin."* [Müslim, Sayd 9, (1931); Ebû Dâvud, Sayd 4, (2861); Nesâî, Sayd 20, (7, 193, 194); Buhârî, Sayd 8.]

AÇIKLAMA:

Yukarıda kaydedilen iki hadiste, açıklanması gereken birkaç mesele var:

1- Ehl-i Kitab'ın kaplarının yiyecek işlerinde kullanılması: Onların en azından domuz gibi, İslâm'ın necis addettiği şeyi çokça kullandıkları için, kaplarının yıkanmadan kullanılması yasaklanmıştır. Ancak bu meselede fukaha farklı görüşler ileri sürmüştür.

Bu hadisi esas alanlar, ehl-i kitabın kaplarının yıkanmadan kullanılmamasına hükmetmiştir. Ancak bunların kullanılmasını esas alanlarda olmuştur. *İbnu Dakîki'l-Îd,* buradaki ihtilafın "asıl"la "gâlib"in ihtilâfından ileri geldiğini belirtir. Ona göre, sadedinde olduğumuz hadisin delâlet ettiği hükmü esas alanlar "galib durum"dan hâsıl olan zannın "asıl"dan hâsıl olan zanna galebe çaldığı görüşüne dayanmışlardır. "Asıl" olan temizliktir. Gelib durum ehl-i kitabın bizce necis olan şeylere sıkça yer vermeleridir. "Necâset tahakkuk edinceye (yani necâsetin varlığı iyice bilininceye) kadar asıl ile hükmetmek gerekir" diyenler, öbürlerine iki ayrı cevap verirler:

1) Hadiste gelen yıkama emri, istihbâba hamledilir. Böylece ihtiyaten, hem hadisin hükmü ile hem de asıl ile amel edilmiş olur.

2) *Ebû Sa'lebe* hadisinden murad, Ehl-i kitab'ın kabında necaseti bizzat gören kimsenin halidir. Bu durumda, yıkamadan o kabı kullanamaz. Nitekim bazı rivayetlerde mecusilerin kabının yıkanması mevzubahis edilmiştir. Zira onlar hayvanlarını kesmezler, dolayısıyle kapları necistir. Der ki: "Ebû Sa'lebe hadisinde kastedilen kap, içerisinde domuz eti

pişirilmiş veya şarap içilmiş olan kaptır. Nitekim bu durum *Ebû Dâvud*'un rivayetinde tasrih edilmiştir:

إنَّا نُجاوِرُ أهْلَ الْكِتابِ وهُمْ يَطْبُخُونَ في قُدُورِهِمُ الْخِنْزِيرَ ويَشْرَبُونَ في آنِيَتِهِمُ الْخَمْرَ

"Biz ehl-i kitapla komşuyuz. Onlar tencerelerinde domuz pişiriyorlar, kaplarında şarap içiyorlar..."

Aksi görüşü müdafaa eden fakihler, küffârın necis şeylerde kullanılmayan kaplarını kastederler. Onlara göre o kapların kullanılması, yıkanması bile caizdir, ancak yıkanmasını onlar da evlâ görür. Ama bunu, ihtilâftan kurtulmuş olmak için söylerler, kerâhet bulunduğu için değil."

İbnu Hacer der ki: "Birinci cevaba göre, bu kapların yıkanmadan kullanılması mekruh olabilir. Hadisin zâhir hükmü de budur. Başka kap olsa bile, yıkanarak kullanılmaları ruhsattır. Başka kap yoksa kullanılmaları kerâhetsiz câizdir. Zirâ, ondan yemek mutlak olarak yasaklanmıştır. İzin ise, iki şarta bağlı kılınmıştır: a) Başka kabın yokluğu, b) Onların yıkanması.

İbnu Hazm ez-Zâhirî, Ehl-i Kitab'ın kaplarının kullanılmasını iki şartın da tahakkukuyla tecviz eder, değilse haram olduğuna hükmeder: 1) Başka kap olmamalıdır. 2) Mutlaka yıkanmalıdır.

2- Hadiste, yayla avlanılan hayvanın besmele çekilmiş olması kaydıyla yenmesine ruhsat verilmektedir. Av ve zebîhalara yani kesilen hayvanlara besmele çekme -ki tesmiye de denir- işi, ulemâ arasında ihtilaf edilen bir konudur.

Hemen belirtelim ki, av ve zebîhalara tesmiyenin meşruiyeti, bi'l-icmâ sâbittir. Bu hususta ihtilâf yoktur. İhtilâf, yemenin helâl olması için bunun şart olup olmadığı hususundadır.

★ Ebû Hanîfe, Mâlik, Sevrî ve ulemanın cumhurları unutarak besmeleyi terkedenin kestiğinin veya avladığının yenmesini caiz görürler, âmmden terkedeninkinin yenmiyeceğini söylerler.

★ *İmam Şâfiî* ve bir grup fakihe göre -ki bu, *İmam Mâlik* ve Ahmed'den de rivayet edilmiştir- tesmiye sünnettir, bir kimse sehven de, âmmden de terketse kestiği, avladığı yenilir, hayvanın helâl oluşuna zarar vermez.

★ *Ahmed İbnu Hanbel*'in râcih görüşüne, *Ebû Sevr* ve bir kısım ulemânın tercihine göre, tesmiye vacibtir, çünkü Adiyy hadisinde (3471) tesmiye şart kılınmıştır. Bu hükme gitmede başka karîne ve deliller de ileri sürülmüştür.

Bu mevzuda ulemânın farklı mütâlaaları var, teferruata burada girmeyeceğiz.

3- *Ebû Sa'lebe* hadisinin son kısmında avcı, okunu attıktan sonra avı zamanında bulamayıp birkaç gün sonra bulması halinde bunun helâl olma şartları belirtiliyor: Av kokmadıkça helâldir. Ancak, hadisin başka vecihlerinde geldiğine göre, hayvan üzerinde, kendi okundan başka bir okun izine rastlanmamalıdır. Yani hayvanın ölmesine sâdece avcının attığı ok sebep olmuş olmalı, başka bir sebep daha araya girmemelidir. Başka bir sebebin de araya girmesi, hayvanı haram kılar. Nitekim daha önce, muallem olan köpeğe bir başka köpeğin de iştirakiyle, hayvanın yakalanması halinde avın haram olacağı belirtilmişti. Burada şu hususun bilinmesi gerek: Âlimler, ölüme sebep olan bir başka sebep derken, sadece bir başka ok izini kastetmezler, ölüme sebep olucu herhangi bir sebepten gelen bir izi kastederler. Öyle ise tereddüt halinde avın behemahal haram olacağı belirtilir. Hadisin bir başka vechi şöyle: "Hayvanda okunu bulur, herhangi bir vahşi hayvanın eserini görmezsen ve okunla öldüğünü anlarsan onu yersin."

İmam Şâfiî, ölümü avcının nazarından hariçte meydana gelen avın yenmesine hükmetmiş ise de, Nevevî ve Beyhakî gibi Şâfiî ülemâsı bunu sâbit sünnete muhalif bulurlar.

Nevevî, kokmuş yemeği Resulullah'ın haram etmediğini zikrederek, buradaki nehyin tahrimî değil, tenzihî olduğunu belirtir. Bazı âlimler üç değil iki günde geçmiş olsa kokmuşsa, yemenin mekruh olduğunu belirtirler.

3474 ٤- وعن سعد بن أبي وقاص رضي الله عنه: [أَنَّهُ سُئِلَ عَنِ الْكَلْبِ الْمُعَلَّمِ إِذَا قَتَلَ الصَّيْدَ؟ فَقَالَ: كُلْ وَإِنْ لَمْ يَبْقَ مِنْهُ إِلاَّ بَضْعَةٌ وَاحِدَةٌ]. أخرجه مالك بلاغاً.

4. (3474)- *Sa'd İbnu Ebî Vakkas* (radıyallâhu anh)'a öğretilmiş (muallem) bir köpek avı öldürecek olursa, yenilip yenmiyeceği sorulmuştu:

"Ye dedi, ondan sadece bir parça da kalmış olsa." [Muvatta, Sayd 7, (2, 493).]

Bu hadis, muallem köpek, üzerine gönderildiği avı yakalamakla kalmayıp, bir miktar yiyecek olsa, köpeğin artığı durumunda olan avın etinin yenilebileceğini ifade etmektedir. Hadis aslında mürsel ise de, daha önce kaydedilen hadis bunu takviye eder. İmam Mâlik'ten gelen meşhur görüş budur. Şâfiî'nin kavl'i kadîmi de böyledir. Başka âlimler de bu görüşü benimsemiştir. Ayrıca bu görüş şu âyetin zâhirine de uygundur: فَكُلُوا مِمَّا أَمْسَكْنَ عَلَيْكُمْ **"...Öğrettiğiniz avcı hayvanların sizin için tuttuklarını yiyin ve üzerine Allah'ın adını anın"** [Mâide 4).

Âlimler der ki: "Köpeğin getirdiği artık parça yenir, çünkü, yemesinden sonra bâki kalan, "bize tuttuğu şey"dir, bu da âyetin zâhirine göre helâldir."

İmam Mâlik'e ve yeni görüşünde Şâfiî'ye göre köpeğin artığı yenmez, muallem de olsa. Ancak, nehiy kerâhete hamledilerek bu iki görüş cem edilmiş ve muallem köpeğin öldürdüğü ve hatta ucundan yediği avın helâl olacağı umumiyetle kabul edilmiştir. Nitekim, Ebû Dâvud'da kaydedilen bir rivayetinde, "Ebû Sa'lebe denen bir bedevî sorar:

"Ey Allah'ın Resulü, benim muallem köpeklerim var, onlar(ın avları) hakkında bana fetva ver!" der. *Aleyhissalâtu vesselâm: "Senin için yakaladıklarını ye!"*der. Adam tekrar sorar: "Yakaladığından yerse?"

"Yakaladığından yese de!" diye cevap verir:

3475 ٥- وعن عمرو بن شعيب عن أبيه عن جده [أنَّ رَجُلاً قَالَ يَا رسُولَ اللهِ: إنَّ لِي كِلاَباً مُكَلَّبَةً، فأفْتِني فِيهَا. فقَالَ: مَا أمْسَكَ عَلَيْكَ كَلْبُكَ فَكُلْ. قَالَ: وإنْ قَتَلَ. قَالَ: وإنْ قَتَلَ. قَالَ: أفْتِني في قَوْسِي؟ قالَ: مَا رَدَّ عَلَيْكَ سَهْمُكَ فَكُلْ. قُلْتُ: وإنْ تَغَيَّبَ عَلَيَّ؟ قَالَ: وإنْ تَغَيَّبَ عَلَيْكَ، مَا لَمْ تَجِدْ فِيهِ أثَرَ سَهْمٍ غَيْرِ سَهْمِكَ أوْ تَجِدَهُ قَدْ صَلَّ: أي أنتن]. أخرجه النسائي.

5. (3475)- *Amr İbnu Şu'ayb an ebîhi an ceddihî* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Bir adam dedi ki:

"Ey Allah'ın Resûlü, benim öğretilmiş köpeklerim var. Onlar hakkında bana fetva ver!" Aleyhissalâtu vesselâm:

"Köpeğin senin için tuttuğu şeyi ye!" buyurdular. Adam:

"Köpek, avı öldürmüşse?" dedi.

"Öldürse de!" buyurdular.

"Yayım hakkında da bana fetva ver!" dedi.

"Okunun sana geri getirdiğini ye!" buyurdu.

"Avı gözden kaybetmişsem?"dedim. *"Avı gözden kaybetsen de! buyurdu, yeter ki, av üzerinde senin okundan başka bir ok izine rastlamamış olasın. Veya onu kokmuş bulmamış olasın."* [Nesâî, Sayd 16, (7, 191).]

3476 ٦- وعن عبدالله بن مغفل رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [نَهَى رسولُ اللهِ ﷺ عَنِ الخَذْفِ،

وقال: إنَّهُ لاَ يَقْتُلُ الصَّيْدَ، وَلاَ يَنْكَأُ الْعَدُوَّ. وَإِنَّهُ يَفْقَأُ الْعَيْنَ وَيَكْسِرُ السِّنَّ]. أخرجه الخمسة إلا الترمذي.

« الخذف » بالخاء المعجمة: رميك حصاة أو نواة تأخذها بين سبابتيك أو تأخذ خشبة فترمي بها بين إبهامك والسبابة.

« ونَكأتُ العودَ » إذا قشرته، والنَّكْءُ في الجُرْحِ مُستعارٌ منه.

« وفقأتُ العَيْنَ » إذا شققتها وبخصتها.

6. (3476)- *Abdullah İbnu Muğaffel* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* parmakla çakıl atmayı yasakladı ve: *"O, avı öldürmez, düşmanı paralamaz; ancak göz patlatır, diş kırar!"* buyurdu." [Buhârî, Edeb 122, Tefsîr Feth 5, Zebâih 5; Müslim, Sayd 54, (1954); Ebû Dâvud, Edeb 178, (5270); Nesâî, Kasâme 37, (8, 47).]

AÇIKLAMA:

Dilimize umumiyetle sapan diye çevrilen hazf'ı, lügatçiler iki parmak arasından çakıl veya çekirdek gibi küçük cisimleri fırlatmak olarak tarif ederler: Baş parmağın iç kısmı ile şehadet parmağının dış ucu arasında fırlatma. Mihzafe (sapan) denen âletle küçük taşların atılması da aynı masdarla ifade edilir. Bu atışların hiçbirisi av üzerinde yara açacak, kan akıtacak mahiyette değildir. Büyük hayvanlara sadece eziyet verir. Küçükleri öldürse de kan akıtmayacağı için, o av yenmez. Şu halde göz çıkarma, diş kırma nev'inden hasıl edeceği sakatlamalar av hayvanına işkenceden başka bir zarar vermez. Bu sebeplerle Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* parmak ve sapanla çakıl fırlatmayı, taş atmayı yasaklamıştır.

Bazı şârihler, helâl olan avlama tarzını bizzat Kur'an-ı Kerim'in tayin ettiğini belirtirler:

﴿ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَيَبْلُوَنَّكُمُ اللَّهُ بِشَيْءٍ مِنَ الصَّيْدِ تَنَالُهُ أَيْدِيكُمْ وَرِمَاحُكُمْ ﴾ **"Ey iman edenler! Gıyabında kendisinden kimin korktuğunu ortaya koymak için (ihramlıyken) elinizin ve mızraklarınızın ulaştığı avdan bir şeyle, Allah andolsun ki sizi imtihan eder"** (Maide 94).

Şu halde âyet, avlamada "elle tutmayı" "rimâh" yani "mızraklarla öldürmeyi" esas almaktadır. Mızrağın zikri, avın yaralayıcı aletle olması gereğine işarettir. Taş atmakla, sopa vurmakla öldürülen av helâl olmaz. Bu çeşit öldürülene mevkûze denir, temiz değildir, necistir, yenmez. Mev-

kûze'nin yenebilmesi için ölmezden önce ayrıca bıçak vurulması, kan akıtılması gerekir. Bıçak yetişmeden, darbe tesiriyle ölen hayvan yenmez.

3477 ٧- وعن جابر رضي الله عنه قال: [نهى رسول الله ﷺ عن أكل صيد كلب المجوسي]. أخرجه الترمذي.

7. (3477)- *Hz.Câbir* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, mecusî köpeğinin avladığı avın etini yemeyi yasakladı." [Tirmizî, Sayd 2, (1466).]

AÇIKLAMA:

Begavî, bu hadisi açıklarken der ki: "Müslüman kimsenin mecusinin köpeğiyle avladığı helâldir. Ama mecusinin müslüman köpeğini kullanarak avladığı haramdır, ancak müslüman, hayvan ölmezden önce ona yetişir ve keserse bu takdirde helâl olur. Şayet bir müslüman ve bir mecusi av üzerine köpek göndermede ortak davransalar ve hayvan avı yakalasa ve öldürse bu hayvan haramdır *Aliyyül'l-Kâri* der ki: "Hayvanın etinin yenmesi için, ulemânın: "Keseni müslüman olmalıdır" şartını koyması, âyette geçen ﴿إلا ما ذكيتم﴾ (Mâide, 3) ibâresine dayanır. Keza kitâbî olması şartı da ﴿وطعام الذين أوتوا الكتاب حل لكم﴾ **"...Kitap verilenlerin yemeği size helâl, sizin yemeğiniz de onlara helâldir"** (Mâide 5) âyetine dayanır. Burada helâl olan yemeklerinden murad (şeriatlarının esasına uygun olarak) kestikleridir. Zira, kesilen cinsten olmayan mutlak yiyecek hangi kâfirden olursa olsun helâldir. Kitâbîlerin kestiklerinin helâl olması için, kesim sırasında kitâbînin Allah'ın isminden başka bir isim zikretmemesi şart koşulmuştur. Öyle ki, kesim sırasında Hz. İsa'nın ismi veya bir azizin ismiyle kesecek olsa, kestiği yenmez. Zira âyette: ﴿وما أهل لغير الله به﴾ **"...Allah'tan başkası için kesilen hayvanı haram kılmıştır"** (Bakara 173) buyrulmuştur. Tevhide inanmadıkları için mecûsî ve putperestlerin kestikleri yenmez."

İKİNCİ FASIL

DENİZ AVI

3478 ١- عن جابر رَضِيَ اللهُ عنه قال: [بَعَثَنَا رسولُ الله ﷺ ونَحنُ ثَلاثمائَة رَاكب، وَأَمِيرُنَا أَبُو عُبيدَة بن الجَرَاحِ نرصُد عِيرَ قُرَيشٍ، وزَوَّدَنَا جِرَاباً فِيهِ تمر لَم يَجِدْ لَنَا غَيرَه، وَكَانَ أَبُو عُبيدَة يعطِينَا تمرة تمرة. قِيلَ كَيفَ كُنتم تصنعون بِهَا؟ قَالَ: كُنَّا نَمصُّهَا كَمَا يَمصُّ الصَّبِي، ثُمَّ نَشرَبُ عَلَيهَا المَاءَ فتَكفِينَا يَومَنَا إلى اللَّيلِ. فَلَمَّا فَنِي وَجَدنَا فَقدَه، فَأَقَمنَا بِالسَّاحِلِ نِصفَ شَهرٍ فَأَصَابَنَا جُوعٌ شَدِيدٌ حَتَّى أَكَلنَا الخَبَطَ، فَسُمِّي جَيشَ الخَبَطِ. فَأَلقَى لَنَا البَحرُ دَابَّةً يُقَالُ لَهَا العَنبَر. فَقَالَ أَبُو عُبيدَة رَضِيَ اللهُ عَنه: مَيتَةٌ، ثُمَّ قَالَ: لاَ. بَل نَحنُ رُسُلُ رَسُولِ اللهِ ﷺ، وَفِي سَبِيلِ اللهِ وَقَد اضطُرِرتُم. فَأَكَلنَا مِنهَا نِصفَ شَهرٍ وَادَّهَنَّا مِن وَدَكِهَا حَتَّى ثَابَتْ أَجسَامُنَا فَأَخَذَ أَبُو عُبيدَة ضِلعًا مِن أَضلاعِهَا فنصبه ثُمَّ نَظَرَ إلى أَطوَلِ رَجُلٍ وَأَطوَلِ جَملٍ فَحُمِلَ عَلَيهِ فَمَرَّ تَحتَه وجلس في حِجَاجِ عَينِهَا أَربَعَةُ نَفَرٍ. وَأَخرَجنَا مِن عَينِه كَذَا وَكَذَا قُلَّةَ وَدَكٍ وتَزَوَّدنَا مِن لَحمِه. فَلَمَّا قَدِمنَا المَدِينَةَ ذَكَرنَا ذَلِكَ لِرَسُولِ اللهِ ﷺ فَقَالَ، هُوَ رِزقٌ أَخرَجَهُ اللهُ تَعَالَى لَكُم! فَهَل مَعَكُم مِن لَحمِه؟ فَأَرسَلنَا إِلَيهِ مِنهُ فَأَكَلَ]. أخرجه الستة.

«الخَبَطُ» ورقُ شجرٍ يُخبطُ بعصاً أو نَحوِها فينثرُ فتأكلُه الإبلُ.

«والوَدَكُ» دَسَمُ اللَّحمِ ودهنه.

«وحِجَاجُ العَينِ» العظمُ المستديرُ حولها الَّذي فيه الحدقةُ وهُو وقبُ العَين.

« وَالْقُلَّةُ » هِيَ الحبُّ العظيمُ معروفةٌ بالحجاز تأخذ القلة منها مزادةً من الماء.

1. (3478)- *Hz. Câbir* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bizi gazveye gönderdi. Biz üçyüz kişilik bir gruptuk, komutanımız da *Ebû Ubeyde İbnu'l-Cerrâh* (radıyallâhu anh) idi. Kureyş'in kervanını takip ediyorduk. Azığımız da bir dağarcık içine konmuş hurmadan ibaretti. Başka bir şeyimiz yoktu. Ebû Ubeyde bundan bize [önce avuç avuç veriyordu, sonra] tane tane vermeye başladı. Kendisine:

"Bununla nasıl idare ediyordunuz?"diye soruldu. Şu cevabı verdi:

"Biz hurmayı âdeta emiyorduk, bebeğin emmesi gibi. Sonra da üzerine su içiyorduk. Bu bize geceye kadar yetiyordu. Tükendiği zaman yokluk içinde kaldık. İki hafta sahilde ikâmet ettik, şiddetli açlık geçirdik. Öyle ki ağaç yaprakları yedik. Ordumuza yaprak ordusu dendi. (Bu esnada) deniz bize anber (balinaya benzer bir balık, adabalığı.) denen bir hayvan attı. *Ebû Ubeyde* (radıyallâhu anh) buna önce, "meytedir (yani leştir, yenmesi haramdır)" dedi. Sonra da: "Hayır, meyte değildir, bizler Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın elçileriyiz, Allah için buradayız, üstelik muzdar durumdayız" dedi.

Ondan iki hafta boyu yedik. Yağından da süründük. Hatta vücudumuz kendine geldi, eski halini aldı. *Ebû Ubeyde*, hayvanın kaburgalarından bir kemik alıp yere dikti. Sonra en boylu şahsı ve en boylu deveyi aradı. Adam deveye bindirildi ve kaburganın altından geçti. Hayvanın göz çukurunun içine tam dört kişi oturdu. Gözünden nice kulle[63] yağ çıkardık. Etinden kendimize azık yaptık. Medine'ye gelince durumu Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a anlattık.

"Bu, Allah'ın sizin için (denizden) çıkardığı bir rızıktır. Beraberinizde, etinden hala var mı?" buyurdu. Biz de bir miktar gönderdik. O, bundan yedi." [Buhârî, Sayd 12, Şirket 1, Cihad 124, Megâzî 64; Müslim, Sayd 17, (1935); Muvatta, Sıfatu'n-Nebiyy 24, (2, 930); Ebû Dâvud, Et'ime 47, (3840); Tirmizî, Kıyâmet 35, (2477); Nesâî, Sayd 35, (7, 207, 209).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, deniz hayvanlarının kendiliğinden olmuş olanlarının yenilebileceğini göstermek maksadıyla kaydedilmiştir.

Rivayette görüldüğü üzere *Ebû Ubeyde* önce bunun meyte (leş) olduğuna ve haram olduğuna içtihad eder. Fakat sonradan:

63– Kulle: Takriben ikiyüzelli ve daha fazla rıtl hacminde bir ölçek.

1- Allah yolundasınız;

2- Muzdarsınız diye içtihad ederek helâl olduğuna hükmeder, askerler de yerler. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın o etten taleb edip yemesi, onun helâl olduğunu göstermek, askerlerin gönlünü o hususta hoş kılmak içindir. Çünkü *(aleyhissalâtu vesselâm)* muzdar olmadığı halde o etten yemiştir.

Hattâbî der ki: "Bu hadis, denizin bütün hayvanlarının mübah, meytesinin de helâl olduğuna delildir. Zira *(aleyhissalâtu vesselâm)*: "O etten daha var mı, bana da tattırsanız" buyurmuş ve getirileni yemiştir. Bu hal refah halidir, zaruret değil. *Hz. Ebû Bekr* (radıyallâhu anh)'ın da şöyle söylediği rivayet edilmiştir: "Denizdeki her hayvanı Allah sizin için kesmiş, temiz kılmıştır." Muhammed İbnu Ali'nin, "Denizde olan her şey temizdir" dediği rivayet edilmiştir. Evzâî de şöyle derdi: "Hayatı denizde geçen her canlı helâldir." Kendisine "timsah da mı?" denince "Evet!" demiştir.

Şâfiî mezhebinin galip görüşü, bütün deniz hayvanlarının helâl olması merkezindedir. O sadece kurbağayı istisna tutar, bu da onun öldürülmesi hakkında yasak geldiği için.

Ebû Sevr: "Suya sığınan her şey helâldir. Kesilenler ancak kesilmekle helâl olur. Balık gibi kesilmeyenin ölüsü de dirisi de helâldir."

Ebû Hanîfe, balık dışındaki deniz hayvanlarını mekruh addeder.

Süfyân-ı Sevrî: "Yengeçte bir beis olmayacağını ümid ederim" demiştir.

İbnu Vehb: "Leys İbnu Sa'd'a su domuzu, su köpeği, su insanı ve bütün deniz hayvanları hakkında sordum. Şu cevabı verdi: "Su insanı, hiçbir halde yenmez. Domuza gelince, insanlar domuz diyorsa yenmez, zîra Allah Teâlâ Hazretleri domuzu haram kıldı. Köpeklere gelince, denizde de karada da onda bir beis yoktur."

Hattâbî, Leys İbnu Sa'd'ın "ism"e ve "benzeme"ye ehemmiyet veren bu görüşüne katılmaz, âlimlerin yılana benzeyen ve hatta deniz yılanı denilen balığın helal olduğunda ihtilaf etmediklerini belirttikten sonra der ki: "Bu hal, deniz hayvanları hususunda isimlerin ma'nâsına ve benzerliklere itibar etmenin bâtıl olduğuna delâlet eder. Bunların hepsi balıktır, şekilleri suretleri farklı olsa da. Allah Teâlâ Hazretleri ﴿أُحِلَّ لَكُمْ صَيْدُ الْبَحْرِ وَطَعَامُهُ مَتَاعًا لَكُمْ وَلِلسَّيَّارَةِ﴾ **"Deniz avı ve onu yemek size de yolculara da geçimlik olarak helâl kılınmıştır"** (Mâide 96) buyurmaktadır. Bu âmm hükmün içine deniz hayvanlarından avlananların hepsi girer. İstisna için delil gereklidir. Resûlullah *(aleyhissalâtu ves-*

selâm)'a denizin suyundan sorulmuştu. Şu cevabı verdi: الطهور ماؤه الحل ميتته "*Suyu temiz, meytesi helâldir.*" Burada hiçbir istisna yapmadan bütün deniz mahluklarını kasdetti. Kaziyyenin âmm olması, o hususta istisna edilenlerin dışında kalan her şeyin mubah olmasını gerektirir. İstisna da delille sübût bulur."

İslâm ulemâsının, deniz hayvanları ile alakalı umumî görüşlerini böylece kaydettikten sonra mezhebimiz olan Hanefî mezhebinin daha hususî bazı kayıdlarını belirtmemizde gerek var. Zira tatbikatta mezheplere göre amel esastır.

Ömer Nasuhi Bilmen, bu hususta şu özetlemeyi yapar:

"Daima suda yaşayan, suda barınan=taayyüş eden hayvanlardan her nevi balık etleri yiyilebilir helâldir. Kalkan balığı, sazan balığı, yunus balığı, yılan balığı bu cümledendir. Fakat diğer su hayvanları habâisten sayılır. Yenilmeleri caiz olmaz. Meselâ yengeçler, midyeler, istiridyeler, istakozlar helâl değildir, etleri yenilemez.

Kezâlik deniz insanı, deniz aygırı, deniz hınzırı gibi balık suretinde bulunmayan deniz hayvanlarının yiyilmeleri helâl olmadığı gibi avlanmaları da helâl olmadığı görülmektedir.

Suda kendi kendine zâhiren sebepsiz olarak ölüpde suyun yüzüne çıkan balıklar yenilmez. Fakat suyun açılıp kurumasından dolayı ölen, fazla sıcaktan veya soğuktan dolayı ölen veya kuşlar tarafından öldürülen, su içinde bağlı tutulmakla ölen, buz arasında sıkışarak ölen balıklar yenilebilirler. Balıklarda boğazlamak icabetmez.."

Burada hatıra şu soru geliyor: Bugün, deniz ve nehir ve sularının sanayi artıklarıyla kirlenmesinden hâsıl olan zehirlenmeler de balıkların ölümüne sebep olmaktadır. Yukarıda kaydedilen ölüm sebepleri arasında bu gözükmediğine göre, hükmümüz ne olacaktır? Bu balıklar yenmeli mi, yenmemeli mi?

Kanaatimizce bunun kesin cevabını tabiblerin vermesi gerekir. Tabibler insan sağlığına zarar vereceği kanaatindeler. Esasen, iktibasımızın baş kısmında belirtildiği üzere, mezhebimize göre "Suda kendi kendine zâhiren sebepsiz olarak ölüpde suyun yüzüne çıkan balıklar yenilmez" hükmü esastır. Sanayi artıklarıyla zehirlenen balıkları bu gruba dahil ederek yememek ihtiyata muvafıktır. Deniz hayvanlarıyla ilgili bazı teferruat 3493 numarada gelecek.

3479 ٢- وعنه رضي الله عنه قال: [قال رسولُ الله ﷺ: مَا أَلْقَاهُ الْبَحْرُ أَوْ جزر عنه فكُلُوهُ، وَمَا مَاتَ فِيهِ وَطفَا فَلاَ تَأْكُلُوهُ]. أخرجه أبو داود.

ورُوِي موقوفا على جابرٍ قال: « لاَ بَأْسَ بِمَا لَفَظَهُ الْبَحْرُ ».

« جَزَرَ » البحرُ عن السمك بالجيم: إذا نقص عنه وبقي على الأرض.

« ولَفَظَ البحرُ السمَكَ » بفتح الفاء إذا ألقاه على جانبه.

2. (3479) Yine *Hz. Câbir* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Denizin dışarı attığı veya yarısından çekildiği balığı yiyin. Denizin içinde ölmüş ve suyun üstüne çıkmış (tâfi) balığı yemeyin."[Ebû Dâvud, Et'ime 36, (3815).]

AÇIKLAMA:

"Denizin ölüsü helâldir" hükmünü bu hadis kayıtlamaktadır. Eğer ölü, karaya vurmuşsa helal olan budur. Değilse, karaya vurmayan suyun üstünde serbest olan deniz ölüsü "helal" grubuna girmez. Ebû Hanîfe ile Şâfiî mezhebi arasındaki bazı farklar buradan gelir. Suyun üzerinde yüzen ölü balığın yenmeyeceğini söyleyenler buna dayanırlar. Diğer taraftan yüzen ölünün yeneceğine dair *Hz. Ebû Bekr, Hz. Ebû Eyyub el-Ensârî*'den rivayet gelmiştir. *İbnu Ebî Rebâh, Mekhûl, İbrahim Nehâî, Mâlik, Şâfiî, Ebû Sevr* hep bu görüşü benimsemişlerdir.

Hz. Câbir ve *İbnu Abbâs, Câbir İbnu Zeyd, Tâvus, Ashab-ı Re'y* ise yüzen ölmüş balığın kerahetine hükmetmişlerdir.

ÜÇÜNCÜ FASIL

KÖPEKLER HAKKINDA

3480 ١– عن ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [قال رسولُ اللهِ ﷺ: مَنْ اقْتَنىٰ كَلْباً إلاَّ كَلْبَ صَيْدٍ أَوْ مَاشِيَةٍ انْتُقِصَ مِنْ أَجْرِهِ في كُلِّ يَوْمٍ قِيراطَانِ، وَكَانَ أَبُو هُرَيْرَةَ يَقُولُ: أَوْ كَلْبَ حَرْثٍ]. أخرجه الستة إلا أبا داود.

1. (3480)- *İbnu Ömer* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Av ve çoban köpeği dışında köpek besleyenin ecrinden her gün iki kıratlık eksilme olur."* (Sâlim derki: "Ebû Hüreyre (bu hadisi rivayet ederken): "...Veya ziraat köpeği" derdi,) çünkü o ziraat sahibi idi." [Buhârî, Sayd 6; Müslim, Müsâkât 50, (1574); Muvatta, İsti'zân 12, (2, 969); Tirmizî, Ahkâm 4, (1487); Nesâî, Sayd 12-14 (7, 187-188).]

3481 ٢– وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قال رسولُ اللهِ ﷺ: مَنْ اتَّخَذَ كَلْباً إلاَّ كَلْبَ مَاشِيَةٍ أَوْ صَيْدٍ أَوْ زَرْعٍ نَقَصَ مِنْ أَجْرِهِ كُلَّ يَوْمٍ قِيراط]. أخرجه الخمسة.

2. (3481)- *Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Sürü veya av veya ziraat köpeği dışında bir köpek besleyen kimsenin ecrinden her gün bir kırat eksilir." [Buhârî, Hars 3, Bed'ü'l-Halk 14; Müslim, Müsâkât 58, (1579); Ebû Dâvud, Sayd 1, (2844); Tirmizî, Ahkâm 4, (1490); Nesâî, Sayd 14, (7, 188, 189).]

AÇIKLAMA:

1- *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)* köpeklerle ilgili olarak bir çok beyânlarda bulunmuştur. Burada o hadislerden sâdece iki tanesi yer almaktadır. Bu iki hadis, köpek beslemeyi birkaç istisna dışında yasaklamaktadır. Bu istisnalar koyun köpeği, av köpeği ve ekin köpeğidir.

Köpekle ilgili hadislerden birkaçını kaydediyoruz: "İbnu Ömer anlatı-

yor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* köpeklerin öldürülmesini emir buyurdu ve Medine civarına da köpeklerin öldürülmesi için haber gönderdi."

Yine *İbnu Ömer* der ki: "...Biz de Medine ve etrafına dağılarak öldürmedik köpek bırakmadık. Hatta çöl halkından bir kadına refakat eden köpeğini dahi öldürdük."

Hz. Câbir anlatıyor: "Resûlullah bize köpekleri öldürmeyi emir buyurdu. Hatta kadın, köpeği ile çölden gelirdi de biz o köpeği bile öldürürdük. Sonra Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* köpekleri öldürmeyi yasakladı ve: *"Halis siyahını, iki noktalısını öldürmeye bakın, çünkü o şeytandır"* buyurdu."

"Abdullah İbnu Mugaffel anlatıyor: "Resûlullah buyurdu ki: *"Eğer köpek, ümmetlerden bir ümmet olmasaydı hepsinin öldürülmesini emrederdim. Öyleyse onların siyah olanlarını öldürün."*

2- Köpek besleyenin ecrinden bazı rivayetlerde bir, bazı rivayetlerde iki kîrat eksilme olacağı belirtilmiştir.

Kîrat nedir? Lügatte beş arpa ağırlığı veya yarım dânik ve bir şeyin yirmidörtte biri gibi ma'nâlara gelir. Burada kesin bir miktar aramak gerekmez, "Allah'ın bildiği bir miktar" olarak anlamanın uygun olacağı belirtilmiştir. Yani köpek besleyen bir kimsenin her gün sevabından bir cüzü eksilecektir.

Bu eksilmenin sebebi, "meleklerin köpeğin olduğu yere girmemesi" ile izah edilmiştir. Bazı âlimler: "Köpek başkalarını rahatsız ettiği için" demiştir. köpeğin necaset yemesi, pis koku yayması, bazılarının şeytan olması, kaplara ağzını sokması gibi başka sebepler de zikredilmiştir. Ancak burada Resûlullah'ın koyduğu bir yasağın işlenmesi vardır.

Zamanımızda köpek beslemenin çevre kirliliğinden, insanları meşgul ederek zamanlarını öldürmeye, insanların insanlarla olan beşerî münasebetlerini azaltmaya varıncaya kadar saymakla bitmeyen yeni mahzurları ortaya çıkmıştır. Şu halde yasağı mülâhaza ederken bunların hepsini göz önüne almak gerekir.

Âlimler, bazı rivayetlerde "bir," bazı rivayetlerde "iki kîrat"lık eksilmeden bahsedilmiş olmasını da dikkate alarak bunun sebebini belirtmeye çalışırlar: "Az eziyet (veya zarar) veren, fazla eziyet (veya zarar) veren köpeğe göre değişir" demişlerdir. Resûlullah'ın bu beyanlara, farklı zamanlarda yer vermiş olması da muhtemeldir. Soz gelimi evvela bir kîrat eksilmeden bahsedilmiş, sonra yasağın şiddeti artırılarak zararın iki kîrat olduğu söylenmiş olabilir.

3- ULEMÂNIN HÜKMÜ:

Şâfiîlerden *Nevevî*'ye göre "İhtiyaç yokken köpek beslemek haramdır.

Av, ziraat ve çoban için köpek beslemek caizdir. Ev ve sokakların korunması için köpek beslemek hususunda iki nokta-i nazar var: Birine göre caizdir, diğerine göre değil. Esahh olan görüş şudur: Madem ki, hadislerde üç maksadla köpek beslemeye izin verilmiştir. Buna kıyasla sahih bir ihtiyaç olursa başka maslahatlar içinde beslenebilir."

Hanefilerden *İbnu'l-Hümâm,* "av , çoban ve ziraat maksadlarıyla köpek beslemek bi'l-icmâ caiz ise de hırsız veya düşman korkusu olmadan (sırf zevk, moda olsun diye) köpek beslemenin câiz olmadığını" belirtir ve eve sokulmaması gerektiğini söyler.

Mâlikîler, bu meselede biraz daha yumuşak davranırlar. Onlar, belirtilen maksadlarla beslenen köpeklerin temiz olduğuna da hükmederler. Ancak diğer mezhep mensupları bu görüşü, köpeğin su içtiği kabın yedi kere yıkanmasını emreden hadise aykırı bularak tenkid ederler.

4- ÇEVRE TEMİZLİĞİ VE KÖPEK:

Bilhassa sosyetik muhitlerde olmak üzere Batı'ya özenti şeklinde köpek besleme merakı memleketimizde yaygınlık kazanma vetîresine girmiştir. *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)* İslâm diyarlarının böyle bir musibetle karşılaşacağını önceden görerek, bu meseleye ayrı bir ehemmiyet atfetmiş, köpek besleme işini müstakillen ele alıp uyarmış ve yasaklamanın fiilî örneğini vermiştir. Öyle ise, her müslüman bu konuda sağlıklı bir bilgi ve net bir kanaat sahibi olmalıdır.Bu maksadla, hem köpek konusunda buraya kadar kaydedilenleri özetlemek, hemde İslam'ın koyduğu köpek besleme yasağının çevre temizliği açısından ehemmiyetini tebârüz ettirmek için, bu maksadla kaleme alınmış bir tahlilimizi aynen sunuyoruz:

"Çevre ve yolların temizliğinden bahsederken, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın köpek beslemekle ilgili olarak koyduğu bir yasaktan bahsetmemiz gerekmektedir. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* Medine devrinde köpek beslemeyi yasaklar ve şöyle der:

"Kim bir köpek beslerse, her gün amelinden bir kîrat eksilir. Çoban, tarla veya av köpeği bundan hariçtir." Tarla köpeğinin istisnâya dahil edilmesi bütün rivayetlerde mevcut değildir ve hatta sahâbe arasında münâkaşalıdır.

Köpek mevzuunda *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)* bu yasaklama ile yetinmez, bizzat öldürülmelerini de emreder. Öldürme emrinden çoban ve av köpeğini hariç tutar.

Rivayetler, bu maksadla Medine sokaklarına ve yakın çevresine hususî vazifelilerin çıkarıldığını ve şehrin birara tek köpek kalmayacak şekilde temizlendiğini tasrih eder. *Hz. Câbir*'in bir açıklaması, emrin ilk

çıktığı sıralarda çölden Medine'ye gelen kimsesiz kadınlara refakat eden köpeklerin bile öldürüldüğünü, ancak, sonradan bunun yasaklandığını belirtir. Âmâ olan Ümmü Mektum'un rehberliğinden istifade ettiği köpeğinin öldürülmemesi için yaptığı müracaat, önce müsbet karşılanır ise de, sonradan onun köpeği de öldürülür. Her hâl ü kârda istisna kılınanları belirtirken bile, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın:

"Eğer köpekler, ümmetlerden bir ümmet olmasaydı hepsinin öldürülmesini emrederdim" demiş olması, onun bu mevzudaki azmini ve kararlılığını göstermeye yeterlidir.

Fazla teferruata girmeden şunu da ilave edeceğiz: *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)*, köpeğin necisliği hususunda da ısrar eder. Öyle ki, köpeğin herhangi bir kaba değmesi halinde, kabın yedi ayrı su ile iyice yıkanıp, sonunda da toprakla ovulmadan temiz addedilemeyeceğini belirtir. Buradan hareket eden fakihler köpeğin salyasından, herhangi bir kuyuya tek damla dahi düşecek olsa kuyunun pis addedilmesi gerektiği, binaenaleyh bu kuyunun kullanılabilmesi için, suyunun tamamen boşaltılması icab ettiği hükmünü getirirler.

Köpekten uzak durulmasının ehemmiyetini tebârüz ettirmek için, *Resûlullah*, köpeğin bulunduğu eve (rahmet) meleklerinin girmeyeceğini de belirtmiştir. Bazı rivayetlerde belirtildiğine göre, Resûlullah'tan habersiz eve giren köpek sebebiyle vahiy kesilmiş, bilâhare Cebrâil aleyhisselâm, "Evinde köpek var, köpek bulunan eve giremem" diye açıklamıştır.

Yeri gelmişken küçük bir istitradla, bu yasağın çevre temizliği açısından arzettiği ehemmiyete dikkat çekmek istiyoruz. Böyle bir yasağın bulunmaması sebebiyle, zevk için köpek besleme geleneğini yürüten Avrupalılar, bilhassa büyük şehirlerde, köpek pisliği yüzünden ciddî şekilde rahatsızdırlar. Köpek besleme âdetinin bulunmadığı bir Doğulu turist, bir Batı merkezine geldiği zaman en ziyâde köpek pisliğinden mutazarrır olur ve ilk dikkatini çeken şeylerden biri bu olur. Nitekim bir gazete haberi, Batılı mühim merkezlerden biri olan Paris'in kaldırımlarına, köpeklerin günde 20 ton pislik bıraktığını, bunu temizletmek için, belediyenin yılda 20 milyon frank (680 milyon Türk lirası) para harcadığını yazıyor. Acaba Fransa, dünyayı sömüren bir devlet vasfını kaybederek, sırf kaldırım temizliğine bu kadar para harcamayacak duruma düşse veya şark memleketlerinde olduğu gibi, belediyecilikte ve beledî hizmetlerde yeterince teşkîlatlanamamış bir durumda olsa, Paris'e kokudan girilebilir mi? Bir başka deyişle, günün birinde bu moda, Doğunun büyük şehirlerinde de (meselâ İstanbul veya Ankara'da) aynı ölçüde yaygınlaşsa, buralar acaba ne hâle gelir?"

ALLAH'IN SIFATLARI BÖLÜMÜ

UMUMÎ AÇIKLAMA

Sıfat bahsi Kelâm ilmine giren bir mevzudur. Bir başka ifade ile, İslâm'ın Allah inancı, Allah hakkında bir kısım sıfatların varlığını kabul etmekle ortaya çıkar. Sıfata inanılmazsa, o sıfatları taşıyan zât hakkında bilgi sahibi olunamaz. Çeşitli dinlerdeki Allah inancının farklılıklar arzetmesi temelde Allah'a izâfe edilen bu sıfat farklılıklarından ileri gelir. Hatta *Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat*'le *Mûtezile* fırkası arasındaki farklılık da sıfat meselesinde düğümlenir.

Kelâmcılar, İslâm'ın Allah inancını "Allah'ın yüce zâtı hakkında vacib olan kemâl sıfatlarıyla beraber mümtenî olan noksan sıfatları bilip öylece itikat eylemektir" diye tarif etmişlerdir. Bu açıdan Allah'ın başlıca üç çeşit sıfatı vardır:

1- Vücud Sıfatı: Bu, Allah'ın varlığını ifade eder.

2- Selbî Sıfatlar: Bunlar mahlukatta bulunmayan sıfatları ifade eder. Bunlar Allah'a mahsus sıfatlardır. Allah'ı mahlukattan herhangi birine şu veya bu şekilde benzetmemek için, bunların mahlukatta olmadığını bilmek ve belirtmek gerekir. Bunu belirtmekten maksad, Allah'ı tenzihtir, mahlukattan başka ve ayrı olduğunu beyandır. Esasen selbetmek, ayırmak, soymak gibi ma'nâlara gelir.

Selbî sıfatlar çoktur, hepsi sayılmaz. Başlıcaları zikeredilir, bunlar da beştir.

★ *Kıdem:* Allah'ın varlığının başlangıcı yok demektir. Zıddı hudûs'tur, sonradan olmak demektir, bu ise mahlukun vasfıdır.

★ *Beka:* Allah'ın varlığının sonu yok demektir. Zıddı fenâ'dır, son bulmak demektir, bu da mahluka ait bir vasıftır.

★ *Muhalefetun li'l-havadis:* Allah'ın sonradan meydana gelen şeylere yani mahlukata hiç bir surette benzememesi demektir.

★ *Kıyam bi-nefsihî:* "Varlığı kendi zâtının gereğidir, var olmak için bir yaratıcıya, bir başka şeye muhtaç değildir. Halbuki bütün mahluklar var olabilmek, varlığını devam ettirebilmek için çok şeylere muhtaçtır.

★ *Vahdaniyyet:* Allah'ın zât, sıfat ve fiillerinden biridir, tektir, yardımcı, ortak vs.'si bulunmaz demektir. Zıddı kesrettir, çokluktur. O'nun dışında her varlık mürekkeptir, Allah ise mürekkep değildir, vahiddir.

Dikkat edersek bu beş vasfın her biri Cenâb-ı Hakk'tan mahlukata olan benzerlikleri reddetmekte, Kur'an da ifade edilen لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ "O-nun bir benzeri yoktur" hükmünü tahkik etmektedir.

3- Sübûtî Sıfatlar: Bunlar Allah'ın zâtında mevcut, zâtının gereği olan sıfatlardır. Yani Allah'ın varlığını kabul edince, o sıfatları haiz olduğunu da kabul etmek gerekir. Allah onlarsız düşünülemez. Bunlar *hayat, ilim, irade, kudret, semi, basar, kelâm* ve *tekvin*'dir. Öyleyse Allah hayat sıfatıyla hayy'dir, diridir. İlim sıfatlarıyla âlimdir; geçmiş-gelecek, uzak-yakın, büyük-küçük her şeyi bilir. İrade sıfatıyla müriddir yani dilemek, istemek sahibidir. Kudret sıfatıyla kadîrdir, her istediğini yapmaya gücü yeter, onda acz yoktur. Semî sıfatıyla işitir; basar sıfatıyla görür; kelâm sıfatıyla konuşur ve nihâyet tekvin sıfatıyla yaratır. Bu sıfatlar Allah hakkında vâcib sıfatlardır, onlarsız Allah düşünülemez. Kur'an-ı Kerim bu sıfatlarla Allah'ı tavsif eder. Bunlar Allah'ın zâtıyla birlikte vardır ve kadîmdir. Bunlarla ilgili teferruat İslâm'daki itikadî mezhepleri ortaya çıkarmıştır. Hatta hristiyanlık-yahudilik gibi semâvî ve -diğer- gayr-ı semâvî dinler ve bir kısım felsefî sistemler arasındaki itikadî farklılıklar çoğunlukla Allah'a izafe edilen bu sıfatlarla ilgilidir. Bir başka deyişle, İslâm itikadının orijinallitesi bu sıfatlar mevzuundaki telakkisinde yatar. Müslümanların itikadî bütünlüğe, imânî kemâle ermeleri bunları iyi bilmelerine bağlıdır. Bu sebeple Allah'ın sıfatları bahsinin her müslümanca iyi hazmedilmesi, eksiksiz kavranması gerekir.

Sadedinde olduğumuz bahiste, bu mevzuya giren sadece birkaç hadis vardır. Bunlar vesilesiyle sunacağımız bazı açıklamaların konuyu bütünüyle kavramada eksik kalacağı muhakkaktır, mutlaka bâzı kelâm kitaplarına müracaat etmek gerekli ve zarûrîdir.

3482 ١– عن أبي موسى رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قَامَ فِينَا رسولُ اللهِ ﷺ بِخَمْسِ كَلِمَاتٍ. فَقَالَ: إِنَّ اللهَ تعالى لاَ يَنَامُ ولاَ ينبغِي لَهُ أَنْ يَنَام. يَخْفِضُ القِسْطَ ويرفعه ويرفع إليه

عَمَلُ اللَّيْلِ قَبْلَ عَمَلِ النَّهَارِ. وَعَمَلُ النَّهَارِ قَبْلَ عَمَلِ اللَّيْلِ. حِجَابُهُ النُّورُ. لَوْ كَشَفَهُ لَأَحْرَقَتْ سُبُحَاتُ وَجْهِهِ مَا انْتَهَى إِلَيْهِ بَصَرُهُ مِنْ خَلْقِهِ]. أخرجه مسلم.

«سُبُحَاتُ وَجْهِ اللهِ» أَنْوَارُهُ: أي لو انكشفَ من أنوار الله التي تَحجُبُ العبادَ عنهُ شَيْءٌ لأهلك كُلَّ مَنْ وقع عليهِ ذلك النورُ كما خرَّ مُوسَى عَلَيْهِ السلام صَعِقاً، وتَقَطَّعَ الجبلُ دَكًّا لَمَّا تَجلَّى اللهُ سُبحانَهُ وتَعالى.

1. (3482)- *Ebû Musa* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* aramızda ayağa kalkıp şu beş cümleyi söyledi:

"Allah Teâlâ Hazretleri uyumaz, zaten O'na uyku da yakışmaz. Kıstı (tartıyı, rızkı) indirir ve kaldırır. Geceleyin yapılan amel, gündüzleyin yapılandan önce; gündüzleyin yapılan amel de geceleyin yapılan amelden önce Allah'a yükseltilir. O'nun hicabı nurdur. Eğer o perdeyi açacak olsa, vechinin sübuhâtı, basarının ihâta ettiği bütün mahlukatını yakardı." [Müslim, İman 293 (179).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, Cenâb-ı Hakk'ın bazı sıfatlarını zikretmektedir:

1- Uyumama Sıfatı: Bu, Kur'ân-ı Kerim'de: ﴿لَا تَأْخُذُهُ سِنَةٌ وَلَا نَوْمٌ﴾ **"O'nu ne uyuklama tutar ne de uyku"** (Bakara 255) diye ifade edilmiştir. Uyku ve uyuklama bir kısım canlı mahluklarla ilgili bir sıfattır. Allah ise ondan münezzehtir.

Bu sıfat, Cenâb-ı Hakk'ın mahlukat üzerine her an tasarrufta bulunduğunu ifade eder. Bu ilâhî ilginin bir an kesildiğini düşünmek, bütün varlık âleminin yokluğa mahkûm edilmesi olur.

2- *Kıst,* tartı demektir. Rızk ma'nâsında kullanıldığı da kabul edilmiştir. Allah'ın kıst'ı indirmesi, kulların amellerini tartarken, rızıklarını verirken mizanın kefelerini kaldırıp indirmesidir. Bu teşbihle, rızıkların taksim ve takdirinin ferd ferd, ayrı ayrı yapıldığı ifade edilmiş olmaktadır. Bir bakıma Cenâb-ı Hakk'ın uyanıklığının şümûlü böyle dile getirilmiş olmaktadır: *"Allah hiç kimsenin rızkından, amelinden gafil değildir, herbirini ayrı ayrı tartar. Kefeler her ferd için iner, tartar, kalkar, öbürü için tekrar iner..."*

Kıst'la rızık kastedilince, hadisin "...kısar, kaldırır" yani, "rızkı bazılarına kısar (az verir), bazılarına kaldırır (çok verir) ma'nâsına geldiği de söylenmiştir.

3- *"Geceleyin yapılan amel gündüzleyin yapılandan önce... Allah'a yükseltilir"* cümlesi, her günün ameli günün sonunda, gecenin ameli de gecenin sonunda ayrı ayrı Cenâb-ı Hakk'a arzedilir, ömrün hiç bir günü hesapsız geçmez, her gününden Allah'a hesap vardır, demektir. Amelleri Allah'a arz işini hafaza melekleri yapar; günlük olarak tuttukları amel defterini günün (veya gecenin) sonunda Allah'a arz ederler.

4- Hicab, perde demektir. Allah, insanlara şah damarından daha yakın olduğu halde, insanlar, araya giren perdeler sebebiyle Allah'tan uzaktırlar, Zât-ı Zülcelâl'i göremezler. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, Allah'la kul veya Hâlık'la mahluk arasındaki perdenin maddî olmayıp nurânî olduğunu bildirmiştir.

Bazı rivayetlerde nûr yerine, nâr denmiştir.

Nûr'la nâr arasındaki fark veya nurânî ile maddî arasındaki fark nedir? Tam çözülmüş değildir. İlim ve tekniğin ilerlemesi bu hususlarda daha müteyakkız olmaya, Resûlullah'ın nur'la neyi kasdettiğini daha sağlıklı anlamaya yardımcı olmaktadır. Zira en son nazariyelere göre madde ışına (nur'a) dönüşebilmektedir. Şu halde nur, nar ve hatta madde müşterek bir öz'ün farklı kesafetteki temeyyüünden, esma-i ilâhîye'nin feyz-i ilahî suretinde farklı mertebelerdeki tecellisinden ibarettir. Hepsinin aslını, bazı hadislerde geldiği üzere, Nur-u Muhammedî *(aleyhissalâtu vesselâm)* denen bir ilk, bir irade-i kün teşkil etmektedir. Öyle ise hâlıkla mahluk arasındaki "hicab" izafi bir vakı'adır, Mahlûktan Hâlık'a perdedir, görülmesine manidir, Hâlık'tan mahluka nurdur, aydınlıktır, görmesine engel değildir. Allah "evvel"dir, "ahir"dir, "zâhir"dir, "bâtın"dır, her şeyi "bilen"dir.

5- Allah'ın vechi *"Zât"*ı demektir. Vech (yüz) birçok dillerde olduğu gibi Arapçada dahi şahsın yani zâtın kendisini ifade eder. Nitekim dilimizde de "yüzün ak veya kara olması" tabirinde şahsiyetin tebriesi veya tezyifi kastedilir. Öyleyse Allah'ın vechi, Allah'ın zâtı demektir ve basarının ihâtâsı tabiriyle bütün mümkinât yani mahluk âlem kastedilmiştir. Zirâ O'nun basar ve ilmi bütün varlıkları kuşatır. Hiç bir şey O'nun nazarından hâriç, ilminden dışarı değildir.

6- *Subuhât*'a gelince, bu kelime Sübha'nın cem'idir. Sübha, lügat olarak tenzih, takdis ve tebrie gibi ma'nâlara gelir. Bu sebeple Cenâb-ı Hakk'ın takdisine yönelik tahmid, tekbir, temcid, tehlil vs. her çeşit zikre mecâzî olarak tesbih denir.

Nafile ibâdetlerin, hadislerde çoğu kere Sübha kelimesiyle ifade

edilmesi, farzlardaki "tesbihât"ın nafile olmasından ileri gelir. Kelimenin kök ma'nâsını ve hadisteki kullanılışını böylece anladıktan sonra "subuhâtu Vechini" yani Allah'ın vechi'nin sübühatı tabirine geçebiliriz. Allah'ın subuhatından murad, en-Nihâye'de kaydedildiği üzere Allah'ın celâli ve azametidir. Bazı âlimler "Vechi'nin Ziyası"dır demiştir. Sübühâtu'l-Vech'i, ayrıca "O'nun güzelliği" diye anlayan da olmuştur. Bu görüş sahipleri kanaatlerini şöyle delillendirirler: "Sen güzel yüzlü birini görünce Sübhanallah!" dersin Bu tabiri "Allah'ın tenzihi" olarak yani "Vechi mukaddestir, münezzehtir" şeklinde anlayan da olmuştur. Bunu, fiille mef'ul arasında cümle-i mu'tarıza görüp ma'nâyı şöyle anlayan da olmuş-tur: "Eğer onu açacak olsa basarının yetiştiği her şeyi yakardı."

Bütün bu söylenenlerden daha makbul bir ma'nâ şöyle ifade edilebilir: "Allah'ı kullara karşı perdeleyen nurlardan bir nur inkişaf edecek olsa, bu nur, değeceği her şeyi helâk eder, tıpkı böyle bir inkişâfta Hz. Musa'nın bayılıp düşmesi ve Allah'ın tecellî etmesiyle dağların parça parça olması gibi." (Nihâye'den).

3483 ٢– وعن أبي هريرة رضي الله عنه قال: [قال رسولُ اللهِ ﷺ : إذَا قَاتَلَ أَحَدُكُمْ أَخَاهُ فَلْيَجْتَنِبِ الْوَجْهَ] . أخرجه الشيخان .

وزاد مسلم: « فَإِنَّ اللهَ خَلَقَ آدَمَ عَلَى صُورَتِهِ » .

2. (3483)- *Hz. Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Sizden biri kardeşiyle dövüşünce yüze vurmaktan sakınsın." [Buhârî, Itk 20; Müslim, Birr, 112, (2612).]

Müslim'in rivayetinde şu ziyade var: *"...Zira Allah Âdem'i kendi suretinde yaratmıştır."*

AÇIKLAMA:

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) her hususta edeb beyan etmiştir. Burada kavga yaparken bile riayet edilmesi gereken İslâmî edebi beyan etmektedir: Yüze vurmamak...

Bu yasak, tedib, ta'zir ve hatta hadd cezası uygulanması dahil bütün darblara şâmildir. Nitekim, zina yapan bir kadının recmedilmesine hükmedince: ارْمُوا واتَّقُوا الْوَجْهَ *"Taşlayın, fakat başa vurmaktan sakının"* ferman buyurmuştur. Şu halde, başa vurma yasağı, sadece başta bulunan hassas organların zarara uğraması tehlikesini gözetmiyor. Çünkü, burada kesinlikle ölüme mahkum olan birisi mevzubahistir. Öyleyse daha şümullü

nokta-i nazarlar vardır. İşte bunu hadisin Müslim'deki ziyadesinden anlıyoruz: "Allah, Âdem'i kendi suretinde yaratmıştır." Kendi diye ifade ettiğimiz zamir kime racidir? Bunu bazı şârihler madruba yani dövülene irca etmiştir. Bazıları da Allah'a. Allah'a irca edenler, hadisin bir başka vechini delil göstermiştir: إنَّ اللهَ خلقَ آدمَ على صورةِ الرَّحمٰنِ *"Allah Âdem'i, Rahman suretinde yaratmıştır."* Bu vecihte Allah'ı mahluka benzetme olduğu için bazı müşkilat çıkmıştır. Ama te'vil yoluyla hadise, Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat'in itikad esaslarına uygun "teşbih"ten uzak bir ma'nâ verilmiştir: "Allah insanı Rahmân'da bulunan ilim, hayat, semî, basar vs. sıfatlarla yarattı ve bunlarla diğer mahluklardan üstün kıldı."

Hadisin bu vechinin zayıf olduğunu iddia edenlere bu ma'nâyı teyiden gelen başka rivayetler gösterilerek cevap verilmiştir: من قاتل فليجتنب الوجه فإنَّ صورةَ وجهِ الإنسانِ على صورةِ وجهِ الرَّحمٰنِ *"Kim kavga yaparsa yüze vurmaktan kaçınsın, zira insan yüzünün şekli, Rahman'ın yüzünün şekli gibidir"* لا تقولنَّ قبَّحَ اللهُ وجهكَ ووجهَ من أشبهَ وجهكَ فإنَّ اللهَ خلقَ آدمَ على صورتِهِ *"Allah senin yüzünü, sana benzeyenin yüzünü çirkin kılsın" demeyin. Zira Allah, Âdem'i kendi suretinde yaratmıştır."* إذا قاتلَ أحدُكُم فليجتنبِ الوجهَ فإنَّ اللهَ خلقَ آدمَ على صورةِ وجهِهِ *"Sizden biri kavga yaparsa yüzden sakınsın, zira Allah, Âdem'i kendi yüzünün suretinde yaratmıştır."*

Sahâbe'den *Süveyd İbu Mukarrin*, bir adamın çocuğuna tokat vurduğunu görünce şöyle demiştir: أوما علمتَ أنَّ الصُّورةَ محترمةٌ "Bilmez misin, yüz muhteremdir?"

Bu mevzuya giren bazı açıklamalar 3382 numaralı hadiste geçmiştir.

3484 ٣- وعن أنس رضي الله عنه قال: [كَانَ رسولُ اللهِ ﷺ يُكْثِرُ أنْ يقولَ: يا مُقَلِّبَ القُلُوبِ ثَبِّتْ قَلْبِي عَلَى دِينِكَ. فقُلْتُ: يا رسولَ اللهِ قد آمَنَّا بكَ وبِمَا جِئْتَ بِهِ فَهَلْ تَخَافُ عَلَيْنَا؟ قَالَ: نعم. إنَّ القُلُوبَ بَيْنَ إصْبَعَيْنِ مِنْ أصَابِعِ الرَّحْمٰنِ يُقَلِّبُهَا كَيْفَ يَشَاءُ]. أخرجه الترمذي.

3. (3484)- *Hz. Enes* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* şu duayı çok yapardı:

"Ey kalbleri çeviren Allahım! Kalbimi dinin üzerine sâbit kıl!"

Ben (bir gün kendisine):

"Ey Allah'ın resulü! biz sana ve senin getirdiklerine inandık. Sen bizim hakkımızda korkuyor musun?" dedim. Bana şöyle cevap verdi: *"Evet! Kalpler, Rahmân'ın iki parmağı arasındadır. Onları istediği gibi çevirir."* [Tirmizî, Kader 7, (2141).]

AÇIKLAMA:

1- Hadiste zikredilen kalb, insan göğsünde yer alan ve etten yaratılmış olan maddî kalb değildir. Çünkü bu, hayvanlarda da var. Kalbten murad ruhânî bir latife-i Rabbaniyedir. Bu latife insanın hakikatını teşkil eder: İdrak sâhibi emir ve yasağa muhatap, yaptıklarından sorumlu olan bu latifenin eskiler, maddî kalple bir ilişkisi bulunduğunu kabul etmiştir: Âlet kullananın o âletle ilgisi nevinden veya bir yere yerleşinin o yerle olan ilgisi nevinden bir ilgi.

2- Kalbin itâat-isyan, huzur-gaflet, iman-küfür gibi pek değişik halleri vardır. Sadedinde olduğumuz hadis, Cenâb-ı Hakk'ın kalb üzerindeki tasarrufunu, kişiyi bu hallerden dilediğine çevirebileceğini belirtmektedir. Allah hakkında bu inanç, İslâm itikadının gereğidir. Zira Allah'ın gücüne, tasarrufuna hiçbir hudud konamaz. Aksini düşünmek acz nisbet etmek olur. Allah acz dahil hiçbir noksan sıfatla muttasıf değildir.

3- *Hz. Enes*'in "...bizim hakkımızda korkuyor musun?" sorusunun ma'nâsı şudur: "Senin bu sözün, kendi hakkında söylenmemiş olmalıdır. Zira sen hataya ve zelleye karşı ismete (korunmaya) mazharsın. Hususan din hususunda kalbin dönmesi mevzubahis olamaz. Öyleyse bu duadan murad ümmetin tâlimidir. Acaba sizde, bize Cenâb-ı Hakk'ın lutfettiği iman nimetinin zevâli veya kemâlden noksana düşmesi endişesi mi var?"

Resûlullah bu ma'nâyı taşıyan soruya, "Evet!" diye cevap vermiş, ümmeti hakkında korkmakta olduğunu te'yid etmiştir: "Allah kalbleri dilediği gibi çevirir."

Tebliğci açısından son derece ehemmiyetli bir prensibi Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, bu hadiste vaz'etmiş olmaktadır:

"İnsanın ne iman üzere, ne de fisk ve küfür üzere devamlılığı yoktur." İnsan hâricî te'sirlerle her an değişebilir. Ne "ben iyiyim" deyip hal-i hazır halimize güvenmeliyiz, ne de herhangi bir insan için "Bu iyidir!" veya "Bu kötüdür!" diye kestirip atmalıyız. Bugün için iyidir ama, yarın değişebilir. Öyle ise iyilik üzere devamı için gayret gereklidir. Kötü de bugün kötüdür, ama düzelebilir, düzeltmek için gayret göstermelidir.

Yani insanlar hakkında kesin hüküm verip atâlete düşmemelidir.

İyiler kötüleşebilir, kötüler iyileşebilir. Zira kalb, değişkendir. Allah dilediği gibi değiştirir.

4- Allah'a parmak nisbeti, müteşâbih bir ifadedir. Cenâb-ı Hakk'ın zâtıyla ilgili bir kısım şuûnu anlayabilmemiz için bu çeşit teşbihlere sıkça yer verilmiştir. Bu teşbihler hakikatı üzere alınmamalıdır. Müteahhir ülemâ, kullanılış gayesine uygun bir ma'nâ ile tevil eder. Parmak burada Allah'ın meşiet ve iradesini ifade etmek için kullanılmıştır. Parmağın cemi değil de tesniye olması yani "parmaklar" şeklinde değil de iki parmak şeklinde ifade edilmesi Kudret-i Rabbaniyye'nin kalbte, "hayır" ve "şer" şeklinde zuhur edeceğine işaret kabul edilmiştir.

Keza *"el"* değil de *"parmak"* kelimesinin kullanılması bir ma'nâ inceliği taşımaktadır. Zira parmak, küçüklüğü sebebiyle, kalbi değiştirmede elden daha süratli, daha mâhirdir. Âlimler: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, Allah'ın bu hususlaki sür'atini muhataplara daha iyi duyurabilmek için parmak kelimesini tercih etmiştir" derler.

İÇİNDEKİLER

ÜÇÜNCÜ FASIL: CENAZE NAMAZI (8 ciltten devam) 7
Namazı Kılınmayanlar 20
DÖRDÜNCÜ FASIL: MÜTEFERRİK NAMAZLAR: TAHİYYETÜ'L-MESCİD 27
İSTİHARE NAMAZI 31
HÂCET NAMAZI 35
TESBİH NAMAZI 37
NAMAZLA İLGİLİ BAZI HADİSLER 41

ORUÇ BÖLÜMÜ

BİRİNCİ BAB: ORUCUN VE RAMAZAN AYININ FAZİLETİ 53
GUFRANLA TÜLLENEN AY 53
İKİNCİ BAB: ORUCUN FARZLARI SÜNNETLERİ VE AHKÂMI 67
ORUCUN RÜKÜNLERİ 81
NAFİLE ORUCUN NİYYETİ 83
ORUCU BOZAN ŞEYLERDEN KAÇINMAK 87
ÖPME VE MUBÂŞERET 93
UNUTARAK ORUCU BOZMA 97
ORUCUN ZAMANI 99
AŞÛRA ORUCU 101
RECEB ORUCU 107
ŞABAN ORUCU 109
ŞEVVALDEN ALTI GÜN 113
ZİLHİCCEDEN ON GÜN 115
HAFTANIN GÜNLERİ 119

EYYÂMU'L-BİZ 121
ORUCUN HARAM OLDUGU GÜNLER 125
ORUCUN SÜNNETLERİ 133
İFTAR VAKTİ 141
İFTARDE TA'CİL 143
ÜÇÜNCÜ BAB: ORUCU AÇMANIN MÜBAH OLMA ŞARTLARI 153
ORUÇ YEMEYİ GEREKTİREN ŞEYLER 163
KEFÂRET 171
SABIR BÖLÜMÜ 183
SABIR 183
SIDK (DOGRULUK BÖLÜMÜ) 209
SIDK 209
SADAKA VE NAFAKA BÖLÜMÜ 225
Umumî Açıklama 227
BİRİNCİ FASIL: SADAKA VE NAFAKANIN FAZİLETİ 229
NAFAKA 236
İKİNCİ FASIL: TASADDUK VE İNFAKA TEŞVİK 241
ÜÇÜNCÜ FASIL: SADAKANIN AHKÂMI 255
SILA-İ RAHM BÖLÜMÜ 267
SOHBET BÖLÜMÜ 275
Umumî Açıklama 277
BİRİNCİ FASIL: ERKEGİN HANIMI ÜZERİNDEKİ HAKLARI 279
KADININ KOCASI ÜZERİNDEKİ HAKKI 293
Hz. Havva'nın Hz. Âdem'in (a.s.) eğe kemiğinden yaratılması 294
Ümmü Zerr Hadisi 303
La'net 317
Tekfîr 318
İslâm'da Kadının Yeri 322
ÜÇÜNCÜ FASIL: SOHBET ÂDÂBI 327
İslâmî Terbiyede Mühim Bir Esas: Fıtrî Duyguların Yönlendirilmesi 331
DÖRDÜNCÜ FASIL: MECLİS (OTURMA) ÂDÂBI 335
BEŞİNCİ FASIL: ARKADAŞIN VASFI HAKKINDA 349
Dost ve Arkadaşlık 349
Kişi Sevdiği İle Beraberdir 355

Sevgi Kurtuluş Vasıtasıdır 356
ALTINCI FASIL: KARŞILIKLI MUHABBET 359
YEDİNCİ FASIL: DAYANIŞMA VE YARDIMLAŞMA 373
İNSANLIK 373
SEKİZİNCİ FASIL: İSTİ'ZAN (İZİN TALEBİ) 387
İsti'zanla ilgili Bazı Adab 397
DOKUZUNCU FASIL: SELAMLAŞMAK 399
Batılı Niçin Böyle? 417
ONUNCU FASIL: MUSÂFAHA (TOKALAŞMA) ÜZERİNE 421
ONBİRİNCİ FASIL: HAPŞIRMA VE ESNEME HAKKINDA 425
ONİKİNCİ FASIL: HASTA ZİYARETİ VE FAZİLETİ 433
ONÜÇÜNCÜ FASIL: BİNME VE TERKİYE ALMA 439
ONDÖRDÜNCÜ FASIL: KOMŞUYU HİMAYE 441
ONBEŞİNCİ FASIL: KÜSÜŞMEK HAKKINDA 453
DARILMA YOK DAYANMA VAR 453
ONALTINCI FASIL: İNSANLARIN KUSURLARINI ARAŞTIRMAK VE ÖRTMEK 461
İNSANA SAYGI 465
ONYEDİNCİ FASIL: KADINA BAKMA HAKKINDA 467
ONSEKİZİNCİ FASIL: MÜTEFERRİK HADİSLER 485

MEHİR BÖLÜMÜ

Umumî Açıklama 501
BİRİNCİ FASIL: MEHRİN MİKTARI 503
İKİNCİ FASIL: MEHRİN AHKÂMI 517

AV BÖLÜMÜ

Umumî Açıklama 527
BİRİNCİ FASIL: KARA AVI 529
İKİNCİ FASIL: DENİZ AVI 537
ÜÇÜNCÜ FASIL: KÖPEKLER HAKKINDA 543
Çevre Temizliği ve Köpek 545
ALLAH'IN SIFATLARI BÖLÜMÜ 547
İÇİNDEKİLER 555